

**Journal
of
Old Turkic Studies**

Vol. 6/2 (Summer)
2022

E-ISSN 2564-6400

JOURNAL OF OLD TURKIC STUDIES is a refereed international journal which provides an interdisciplinary scholarly platform in the field of Medieval Turkic philology, history, culture and literature. The first and the most important criteria for the selection of papers for publication is originality and scholarly standing. The **JOTS** accept only manuscripts written in Turkish, German, English or French. Manuscripts written in other languages will not be accepted. The **JOTS** is published twice per year in January or February (winter) and July or August (summer). The Editorial Board may also decide for special issues. The **JOTS** is a completely free and open-access journal published online. Authors are responsible about article's content and its consequences.

This journal can be accessed electronically via *DergiPark* (www.dergipark.gov.tr/jots).

Manuscripts for online publication, editorial correspondence and books for review should be sent to these e-mail addresses: jotseditor@gmail.com or jotseditor@yahoo.com.

Editor

Dr. Erdem UÇAR

(Friedrich Schiller University, Jena/Germany)

Editorial Board Members

Prof. Dr. Aloïs van TONGERLOO (Geel/Belgium) [Emeritus], Prof. Dr. Ceval KAYA (Ardahan University, Ardahan/Turkey), Prof. Dr. Erhan AYDIN (Inönü University, Malatya/Turkey), Prof. Dr. Georges-Jean PINAULT (École Pratique des Hautes Études, Paris/France), Prof. Dr. György KARA (Indiana University, Indiana/USA) [Emeritus], Prof. Dr. Marcel ERDAL (Freie Universität Berlin, Berlin/Germany), Prof. Dr. Nicholas SIMS-WILLIAMS (University of London, London/United Kingdom), Prof. Dr. Nikolay KRADIN (the Russian Academy of Sciences, Vladivostok/Russia), Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA (İstanbul/Turkey) [Emeritus], Prof. Dr. Peter B. GOLDEN (New Jersey/USA) [Emeritus], Prof. Dr. Toshio HAYASHI (Soka University, Tokyo/Japan), Prof. Dr. Uli SCHAMILOGLU (University of Madison-Wisconsin, Wisconsin/USA), Dr. Ablet SEMET (Berlin/Germany), Dr. Béla KEMPF (University of Szeged, Szeged/Hungary), Dr. Dai MATSUI (Osaka University, Osaka/Japan), Dr. Delio V. PROVERBIO (Vatican Apostolic Library, Vatican City State), Dr. Hayrettin İhsan ERKOÇ (Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale/Turkey), Dr. Jens WILKENS (Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Göttingen/Germany), Dr. Kahar BARAT (Florida/USA), Dr. Mutsumi SUGAHARA (Tokyo University of Foreign Studies, Tokyo/Japan), Dr. Peter PIISPANEN (Stockholm University, Stockholm/Sweden), Dr. Salih DEMİRBİLEK (Ondokuz Mayıs University, Samsun/Turkey), Dr. Stefan GEORG (Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, Bonn/Germany).

Layout and typesetting: Deniz DEMİRYAKAN (İstanbul/Turkey)

Preparation of Manuscript

1. **JOTS** does not request any fees from the authors or pay publishing royalties to authors in any way.
2. **JOTS** uses double-blind peer review for research articles.
3. Manuscripts should be single-spaced and with 2.5 cm margins for all sides. The font of the manuscript should be Times New Roman and the size of the body text should be 12 points.
4. The first page should contain the full name (last names fully capitalized) and affiliation of author(s) (university, city, country), and the contact E-mail address for the author(s).
5. The English abstract should provide clear information about the research and the results obtained. It should not exceed 250 words. The abstract does not need to be written in any other language than English. Please provide at least 3 keywords or phrases to enable retrieval and indexing.
6. Contributors who are not native Turkish, German, English or French speakers are strongly advised to ensure that a professional language editor has reviewed their manuscript.
7. Reviews should include author, title, publisher, ISBN number and number of pages. After providing a concise summary of the content, review should also include a critical analysis of a book in terms of its strengths and weaknesses.
8. Graphs and photographs should be numbered in sequence with numerals. Each figure should be identified with the figure number. Its approximate location should be marked in the text.
9. Microsoft Office Word's automatic features should not be used in the manuscript.
10. Reference should be given in parenthesis surname of author(s), publication date and page numbers; for one author references (Clauson, 1972: 354); for more than one author references (Bazin & Hamilton, 1972: 28). The references with more than two authors should be noted as (Georg et al., 1999: 67).
11. If the same author has more than one work on the same dates, than each of they should be added a, b, c letters.
12. There should be no plagiarism in the writings, the writing should not have been published elsewhere, there should be dependent on scientific research and ethics in publishing.
13. Authors should add their **ORCID** number to their manuscript before submitting.
14. Reference list should be set out in the alphabetical order at the end of the paper. **APA (6th Edition)** system should be used in the references as follows:

Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Bazin, L. & Hamilton, J. (1972). Un manuscrit chinois et turc runiforme de Touen-Houang. *British Museum Or.* 8212 (78) et (79). *Turcica*, 4, 25-42.

Georg, S. et al. (1999). Telling General Linguists about Altaic. *Journal of Linguistics*, 35(1), 65-98.

Schönig, C. (2012). Die hohe Kunst der Negation. In Erdal, M. et al. (Eds.), *Botanica und Zoologica in der türkischen Welt Festschrift für Ingeborg Hauenschild* (pp. 147-179). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Zieme, P. (1991). Gedanken zur Bearbeitung der alttürkischen buddhistischen Texte. In Klengel, H. & Sundermann, W. (Eds.), *Ägypten, Vorderasien, Turfan. Probleme der Edition und Bearbeitung altorientalischer Handschriften (Tagung in Berlin, Mai 1987)*. (pp. 134-140). Berlin: Akademie Verlag.

C O N T E N T S

FRONT MATTER (266-271)

ARTICLES (272-689)

Ümit Özgür DEMİRCİ & Mehmet HAZAR & Ali KILIÇ & Halil İbrahim ÖZKAN (272-364)

Kazak Janibek Batır Destanı

Kazakh Epic Janibek Batır

Hasan İsi (365-394)

Budist Uygurlarda ‘Ateş Ritüeli’: Homa (Tantrik Türk Budizmi Metinleri Tanıklığında)

The ‘Fire Ritual’ in Buddhist Uyghurs: Homa (in the Evidence of Tantric Turkish Buddhism Texts)

Türkan KORKMAZ BULUT (395-478)

Menâkıb-ı Hâcî Bektâş-ı Velî: Hâcî Bektâş-ı Velî’nin Rûm’a Geçişini Beyan Eder [06 Mil Yz A 6732-6]

Menâkıb-ı Hâcî Bektâş-ı Velî: Declares the Transition of Hâcî Bektâş-ı Velî to Rûm [06 Mil Yz A 6732-6]

Türkan KORKMAZ BULUT & Şenol KORKMAZ (479-571)

Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Eser: Dâsitân-ı Cümcüme Sultân [06 Mil Yz A 9991/2]

A Literary Work of the Old Anatolian Turkish Period: Dâsitân-ı Cümcüme Sultân [06 Mil Yz A 9991/2]

Osman Fikri SERTKAYA (572-585)

Mixed Text and Bilingual Examples of Old Uygur Civil Documents

Eski Uygur Sivil Belgelerinden Karışık Metin ve İki Dilli Örnekler

Fatih ŞENGÜL (586-594)

Hunnic 鐵伐 Tie-ba [< tie'fa] and Scythian Ταβίτι [Tabiti]

Hunca 鐵伐 Tie-ba [< tie'fa] ve Sakaca Ταβίτι [Tabiti]

Erdem UÇAR (585-683)

Eski Uygurca Sosyo-Ekonomik Belgeler Hakkındaki Çalışmaların Kaynakçası

Bibliography about Studies on Old Uyghur Socio-Economic Documents

Kazmer UJVAROSY (684-689)

Hebrew Etymology for the Ethnonym Kipchak and the Etymologies for Varachan and Turk

Kıpçak Etnonimi için İbranice Etimoloji ile Varaçan ve Türk için Etimolojiler

REVIEWS (690-710)

Deniz DEMIRYAKAN (690-701)

Khabtagaeva, B. (Ed.). Historical Linguistics and Philology of Central Asia: Essays in Turkic and Mongolic Studies. Leiden-Boston: Brill, 2022, pp. 494, ISBN: 978-90-04-

49995-9

Er dem UÇAR (702-710)

Semet, A. et al. Die alttürkische Xuanzang-Biographie IV. Nach der Handschrift von Paris sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2022, S. VII+256. ISBN: 978-3-447-11822-4

Received 10.07.2022	Research Article	JOTS
Accepted 18.07.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 272-364

Kazak Janibek Batır Destanı

Kazakh Epic Janibek Batır

Ümit Özgür DEMİRCİ* Düzce University (Düzce/Turkey) E-mail: umitdemirci41@gmail.com & Mehmet HAZAR* Düzce University (Düzce/Turkey) E-mail: mehmethazar@duzce.edu.tr & Ali KILIÇ* Marmara University (İstanbul/Turkey) E-mail: alikilic8164@gmail.com & Halil İbrahim ÖZKAN* Düzce University (Düzce/Turkey) E-mail: halil81duzce@gmail.com

There are many opinions about the Kazakhs being one of the Turkish tribes living in Central Asia since the time of the Saka-Scythians and appearing on the stage of history. According to the most common view, Kazakhs emerged when a community that did not comply with Abulhayhan Khan tended to live *in a nomadic way* between the Chu and Talas rivers. In Kazakh Turkish, the word *dastan* corresponds to the words *jir*, epos, *köne* epos, *dastan*. For heroic epics, *batır jiri*, *batık* epos, heroic epos; love epics are used as *gaşıqtık jir*, romandik epos, liro epostik jir. As in most epic traditions, Kazakh epics are sung in a mixed form in verse and prose, and traditional instruments such as *dombra* and *kopuz* are used in the verse. Telling an epic is called *jir la-*. While heroic epics are sung in the style of *jir*, love epics are told in the style of *black dead*. This epic, which is in the library of Muhtar Avezov Literature and Art Institute, is a copy of *Aqıt Qajji Ülimjiwlı*. Taken from the fifty-ninth volume of the multi-volume publication *Atalar Sözü* published by the Kazakh Language Development Institute. As the subject, it tells the heroism of the Kazakh folk hero named *Janibek*, some of his adventures and his fame among the people, and also reveals the life lived in the Kazakh steppes of that period in a plain language. In this study, the translated text of the work, the transfer of the text to Turkey Turkish and its index are presented to the attention of researchers as well as those who are interested in this field.

Key Words: Kazakh epic tradition, oral epics, orality and literacy, Janibek.

* ORCID ID: 0000-0003-4384-8194.

* ORCID ID: 0000-0002-3158-3785.

* ORCID ID: 0000-0003-4373-8518.

* ORCID ID: 0000-0003-3045-2764.

1. Çalışmanın Amacı ve Metodu

Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü kütüphanesinde bulunan Aqıt Ulimjiwlı nüshasına ait olan Janıbek Batır Destanı'nın çeviri yazılı metni, metnin Türkiye Türkçesine aktarımı, dizini ve metinde geçen sözcüklerin anlamları verilmeye çalışılmıştır. Böylece Kazak lehçesine ait bir destanın metni, motifleri ve dil özellikleri araştırmacıların beğenisine sunulmuştur. İlgili destanın *metinleri Kazak Dilini Geliştirme Enstitüsü* tarafından neşredilen *Atalar Sözi* adlı eserde Kiril alfabesi ile neşredilmiştir. Çalışmada kullanılan çeviri yazı ve karşılıkları şöyledir:¹

Kazak Alfabesi	Latin	Telâffuz
Аа	Aa	Aa
Әә	Ää	Açık e
Бб	Bb	b
Дд	Dd	d
Вв	Vv	v
Гг	Gg	g
Ғғ	Ğğ	ğ (Türkiye Türkçesinden daha sert)
Ее	Ee	Kapalı e, ye
Жж	Jj	j
Зз	Zz	z
Ии	İi	iy, iy
Йй	Yy	y
Кк	Kk	İnce k
Ққ	Qq	Kalın k
Лл	Ll	l
Мм	Mm	m
Нн	Nn	n
Ңң	Ññ	Damak n'si

¹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-in-latin> alfabesi sitesinden alınmıştır (Ağa giriş tarihi 30. 03. 2022).

Oo	Oo	o
Өө	Öö	ö
Пп	Pp	p
Рр	Rr	r
Сс	Ss	s
Тт	Tt	Tt
Уу	Ww	uv, üv
Үү	Üü	ü
Үү	Uu	u
Фф	Ff	f
Хх	Xx	Sert h
hh	Hh	h
Цц	Cc	ts
Чч	Çç	ç
Шш	Şş	ş
Щщ	Şşşş	şş
Ъъ	(")	Sertleştirme imi (Yabancı köklü kimi sözcüklerde)
Ыы	Iı	ı
İi	İi	i
Ьь	(')	Yumuşaltma imi (Yabancı köklü kimi sözcüklerde)
Ээ	Ee (Éé)	Kapalı é
Юю	YUyu	yu
Яя	YAya	ya

Türkiye Türkçesine aktarım yapılırken destanın anlatım ve üslup özellikleri korunmaya çalışılmıştır. Dizin kısmında destanda geçen sözcüklerin metindeki yerleri ve metindeki anlamları verilmiştir, yine kalıplaşmış ifadeler de madde başlarının altında verilmeye çalışılmıştır.

2. Giriş

2.1. Kazak Türkleri ve Kazak Destancılık Geleneği Hakkında

Kazaklar, Orta Asya'da Saka-İskitler zamanından beri yaşayan Türk boylarından biri olup tarih sahnesine çıkmasıyla ilgili birçok görüş vardır. Bunların içinde en yaygın görüşe göre Kazaklar, Ebulhayır Han'a uymayan bir topluluğun Çu ve Talas nehirleri arasında "başiboş, belli bir yerde ve yönetim altında olmadan konar-göçer şekilde" yaşamaya yönelmesiyle ortaya çıkmışlardır. XV-XVI. yüzyıllarda komşu olduğu devletlerin o dönemki iç ve dış sorunlardan yararlanarak göçebe bir imparatorluk kurdukları bilinmektedir. (Ergün, 2019: 3; Hitchins, 2002: 131)

Kazak kelimesinin anlamıyla ilgili de birçok görüş olmakla beraber ağırlıklı olarak 'hür, cesur, serbest' gibi anlamlar verilmekte ve birçok tarihî kaynakta geçmektedir. En eski, 1245 yılında yazılan ve 1894'te basılan yazarı bilinmeyen Türkçe-Arapça bir sözlükte 'evsiz, yurtsuz' anlamlarında geçmektedir (Doğan, 2019: 17). *Abuşka* sözlüğünde, 'evsiz, başiboş dolanan' anlamında, Baburşah'ta ise 'fetret devri, bekârlık, serseri dolaşma' anlamında, *Et-Tuhfetu'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye*'de 'ergen, başiboş, bekâr' anlamlarında geçmektedir. Samayloviç, Barthold, Radloff, Vambery, Zenker ve Gombocz gibi bilginler de *Kazak* kelimesinin bahsedilen hür yaşam tarzından geldiği görüşündendir. Çok önceleri sultan, han gibi yüksek sosyal statü bildiren sonraları etnik bir topluluk ismi olarak kullanıldığı bilinmektedir. IX-X. yüzyıllara kadar giden bir kelime olduğu görüşü de vardır. Bundan önce ise *Alaş* isminin kullanıldığı söylenebilir. (Alkaya & Buran, 2013: 105; Caferoğlu, 1988: 34; Şen, 2016: 11; Hizmetli, 2011: 25; Togan, 1981: 37)

Kadim topluluk olan Kazakların tarih ve kültürü gibi edebiyatı da kendine özgü renkleri ile dikkat çekmektedir. Kazak sözlü geleneği içerisinde, *ertegiler* (masallar), *añız angimeler* (menkıbe-efsane), *makal-matalder* (atasözleri), *jumbaktar* (bilmeceler), *şeşendik sözder* (kıvrak bir zekâ ile söylenmiş, güzel sözler), *adet- gruppа baylanıstı tuwğan ölen jırlar* (halk arasında çeşitli toplantı ve merasimlerde ezgili söylenen şiirler), *jarapazan* [< cır + ramazan] (ramazan ayında söylenen mâniler), *nawrız jırı* (nevruzda söylenen şiirler), *besik jırı* (ninni), *aytıstar* (karşılıklı olarak söylenen şiirlere verilen ad) ve destanlar birçok araştırmamanın konusu olmuştur. Bu gelenek içerisinde en yaygın ve hacimli olan tür, tüm Türk dünyasında olduğu gibi Kazakistan'da da destanlardır (Tamir, 1998: 424-430). Bu sebeple de birçok isimle anılmaktadır. Kazak Türkçesinde

destan kelimesi *jir*, *epos*, *köne epos*, *dastan* kelimelerine denk gelmektedir. Kahramanlık destanları için *batırlar jırı*, *batırlık epos*, *kahramandık epos*; *aşk destanları* *gaşıgtık jir*, *romandık epos*, *liro epostık jir* olarak kullanılmaktadır. Çoğu destan geleneğinde olduğu gibi Kazak destanları da şekil bakımından manzum ve mensur karışık olarak söylenilmekte olup manzum kısımlarda geleneksel çalgılardan *dombra* ve *kopuz* kullanılmaktadır. Destan söylemeye *jirla-* denilmektedir. Kahramanlık destanları *jir* tarzında söylenirken *aşk* destanları *kara ölen* tarzında söylenmektedir. (Aça, 2002: 47; Yıldız, 2015: 37).

Kazakların yazılı edebiyatına geçişi ise Kazak lehçesinin yazı dili olması ile başlamaktadır. Göçebe olarak hayvancılık ile uğraşan Kazaklar daha çok sözlü edebiyat ürünleri meydana getirmişler. Yazılı edebiyatla tanışmaları Rus idaresi altında buldukları dönem teşekkül etmiştir. Konar-göçer toplum olarak uzun yıllar bozkırda hayat süren Kazaklar, sözlü gelenek ürünlerine sadık kalarak onları uzun yıllar muhafaza ederek günümüze kadar taşımışlardır. Medrese eğitim sisteminin olmayışı Kazak dili ve edebiyatında Arap ve Fars etkisinin yayılmasını büyük oranda engellemiştir. (Tamir, 1998: 424-430).

2.2. Destan Hakkında²

Destanda, XVIII. asırda Kazak-Çungar (Joñğar) savaşları zamanında Kazak ilinin başından geçen halkta derin izler bırakan olayların yanı sıra Kazak kahramanlarının Abılay Han'ın etrafında toplanarak ona destek vermesiyle Çungarlara (Kara-Kalmuk/Kalmık) vurulan yıkıcı darbelerden bahsetmektedir. *Janıbek Batır* destanın birçok nüshası bulunmaktadır. Bunların bir kısmı bugün Çin sınırı içinde kalan Altay bölgesindeki Kazaklar tarafından söylenmekteyken, bu sözlü anlatımlar XX. yüzyıl başında yazıya geçirilmiştir. Bu çalışmadaki destan haricinde eserin hacimli bir varyantı 1927 yılında Tarbagatay Bölgesi'nin sakinlerinin beyanına göre Kerey Jänibek'in beşinci kuşaktan torunu olarak bilinen İbray isimli bir kişi tarafından yazıya geçirilerek yayılması sağlanmıştır. İkinci bir nüsha ise Altay Bölgesi'nin tanınan ozanı, Çin Kazaklarının ruhani liderlerinden biri olan Aqıt Qajı Ülimjiwlı tarafından derlendiği bilinmektedir. İki ozan tarafından icra edilen bu iki nüshanın birbirine benzeyen özellikleri olduğu gibi kendine has özellikleri de mevcut. Bunların haricinde Kazaklar arasında oldukça meşhur olan birbirine karıştırılmaması gereken iki farklı

² Atalar Sözü, C. 58: 315-316'dan alınmıştır.

Janibek Destanı daha var. Birincisi XVI. yüzyılım ikinci yarısında yaşamış birisini anlatırken ikincisi XVIII. yüzyılda Ebulhayr Han'ın (Äbilxayır Xan) emrinde Çungar (Joňğar) istilasında verilen mücadelelerde aktif rol alan önemli komutanlardan biri olan *tarkan* unvanına sahip Şaqşaq Jänibek'i anlatmaktadır. Son bahsedilen iki nüsha Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Nadir Eserler Korunağında 585 numara 1. defter, 778 numara 3. defterde saklanmaktadır.

Bu çalışmadaki *Janibek Batır* destanı ise *Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün* kütüphanesinde 330. numaralı raf 8. defterden birebir alınmış olan *Aqıt Qajı Ülimjiwlı* nüshasıdır.

Aqıt Qajı Ülimjiwlı, 1868 yılında *Altay* şehrinin *Köktoqay* ilçesinde doğmuştur. Sincan Bölgesi'nin tanınmış şairi ve dini liderlerdendir. Moğol bölgesinde Aqıt Hacı, Aqıt Ozan da adlarıyla bilinmektedir. Farklı şehirlerde eğitim aldıktan sonra kendi ülkesine gelerek medrese kurmuş ve eğitim faaliyetleriyle ilgilenmiştir. Birçok eseri bulunmaktadır. Faaliyetleri dolayısıyla 1939 yılında dönemin hükümeti tarafından hapse atılmış ve 1940 yılında hapiste vefat etmiştir.

3. Yazı Çevrimli Metin

JÄNİBEK BATIR

01. Jazayın bismilla dep qıyssa bastap,
Kereydiñ ärüwaqtı erin maqtap.
Jasımnan ülkenderden köp estigen,
Bul özi xıykaya edi jazsa jasqı-aq.
Jäntekey süyindikten aldı tarar,
Altıdan tuwğan sarı ruw bolar.
Sarıdan Baqdäwlet, Berdäwlet bop,
Berdäwletten tuwğan bir batır ul bar.
Deydi eken onıñ atın er Jänibek,
10. Bul jaylı keñes jazdım bir täwir dep.
Ol budan eki jüz jıl burın ötken,
Köz körgen isim emes дәl qazır bop.
Jazanı estigenim añız bolğan,
Sonşa jıl el kereyge mañız bolğan.
Sökpeñder men paqırdı äldene dep,
Demeymin munıñ bäri tabıldı oydan.
Bäri de bolğan deydi bilgen qawım,
Bilekpen, tilimen de ol türgen jawın.
At jalın tartqannan-aq köz jumğanşa
20. Esinen şığarmağan eldiñ qamın.
Jänekeñ on altığa kelgen jası,
Bulşıq etti, buwra san, zor tulğası.
Jawırındı, ıyıqtı, qas-qabaqtı,
Er jürek batırdıñ bar nışanası.
Deneli, eñgezerdey suñğaq boylı,
Kewdeli keñnen tolğar, tereñ oyılı.
Kışipeyil, keñ minezdi, keşirimdi,
Tariqqanda tabar er tuwra joldı.
Tilegen eline erek berekeni,
30. Tüsingen jawdan keler ärekeni.
Jelbüwaz jesir sözge jan semirtpes,
Tanılğan jasınan-aq er ekeni.
Tanılıp özi tuwğan el-jurtına,
Köndirip alğannan soñ eldi ırqına.
Sarı üysin nağaşısın izdep şıqtı,

Biri dep üş jurtımnıñ şıdar sınğa.
Nağaşısı Dosımbek, Ämir degen,
Üş jüzge tanılğan er senimmenen.
Duwlığa, sawıt kiyip, qılış asıp,
40. El jawın bet qaratpay jerge iylegen.
Bükpegen sayıstarda ol tizesin,
Jan edi tektep mändi söz biletin.
Jer şalğay jalğız qızdan tuwğan uldı,
Kütetin tuwar kezdi bir köreti
Seksenge kelip attan tüsken kezi,
Awıldan attap şığıp tüstenbeydi.
Taraydı öz aldınan eldiñ isi,
Tebir men tentekke äli küş bermeydi.
Jänekeñ osılarğa barmaq boldı,
50. Olardan bata, tälim almaq boldı.
Kün tüwsa el basına zäwde ğalam,
Arqa tutıp salmağın salmaq boldı.
Janekeñ nağaşımdı köreyin dep,
Bir barıp amandasıp keleyin dep.
Jürgende jol joldasqa Kebeş erdi,
«Jalğız jürme men ertip jüreyin» dep.
Jol aldı eki sabaz dara attanıp,
Tobışaq tulpar minip qanattanıp.
Sekildi Janekeñniñ tülep uşıp,
60. Qıranday jürgen kezi ayaqtanıp.
Janekeñ, Köbeş ekewi
Osılay jürip ketedi.
Jürer jolı tım alıs,
Uwaqıt zırlap ötedi.
Atın eki tağalap,
Kiyimdi neşe şeşedi.
Sırmalı kepeşten
Tügi tutam ötedi.
At arıq bap, öñ tozıp,
70. Taw asıp suw keşedi.
Ay segiz kün jol jürüp,

Sarı üysinge jetedi.
 Nağaşı tegi tolımdı,
 Dosımbek pen Ömir-di.
 Jiyenim izdep keldi dep,
 Köñili tolıp semirdi.
 Jiyenin körıp quwanıp,
 Dosımbek jılap egildi.
 Nağaşısın körgen soñ
80. Jänibek boldı köñildi.
 «Nağaşı jurtıñ kim edi?» dep,
 Suraytın zañ bar tegiñdi.
 Bögenbaylap bilgişter,
 Uqsağan bayqar öñiñdi.
 Nağaşı köñili quwandı,
 Jiyenin bayqap sınadı.
 «Erjürek batır bolar» dep
 Jiyenge köñli tınadı.
 Er tulğalı kelbeti,
90. Dosımbekke unadı.
 Aman-sälem jawabı,
 Sarı üysinge unadı.
 Sarı üysinniñ kisisi,
 Sälemge kelip şığadı.
 Aralatıp awıldı,
 Qadirlep qonaq qıladı.
 Munıñ bärin sol ulı el,
 Dosımbek pen Ömirdiñ,
 Qurmeti dep uğadı.
100. Sonday şaqta bir jumıs,
 Eldi qayran qıladı.
 Jänibekten bir kärei,
 – Uranıñ kim? – dep suradı.
 Jänibek buğan söz tappay,
 Müdirip qalıp turadı.
 «Abaq -kerey eli» dep,
 Dosımbek jawap qıladı.
 – Uransız elde bereke,
 Bolmaydı dep uğadı.

110. El basına kün tuwsa,
 Urandap jawğa şığadı.
 Uransız bolsa abaq el,
 Onan da bir tuwadı.
 Küni erteñ sonıñ esimin
 Eli uran qıladı.
 Sol uran – boydıñ tumarı,
 Sol uran – oydıñ şırağı.
 Sol uran bükil xalıqtı,
 Bir töbege jıyyadı.
120. Dep qarıyya tolğaydı,
 Tolğawında bar qayğı.
 Jänibekke bul keñes
 Jaymaşuwaq bolmaydı.
 Janın jerdey bir jegi,
 İşken as boyğa qonbaydı.
 Qayran eldiñ tüñligin,
 Qayıp qana oñdaydı.
 Torğaydağı şıyıldap,
 Şaqıradı torğaydı.
130. Atqa qonsa ayğaylap,
 Atı uran nege bolmaydı.
 Osını oylap tıqırşıp,
 Tünde üyge qonbaydı.
 Dalağa tösek salğızıp,
 Dalada jatıp tolğaydı.
 Tüni boyı köz ilmey,
 Tüske şeyin turmaydı.
 Bir küni tünde Dosımbek,
 Jiyenin jayşa barlaydı.
140. Tañğa jaqın janınan
 Köredi eki arlandı.
 Biri bas, biri ayaqtan
 Jänekeñdi añdaydı.
 Kökböri darıp jürgenin
 Dosımbek uğıp tañdandı.
 Jänekeñiniñ tulğası,
 Onsız da oğan unağan.

Ekew bolsa biri osı,
 Biri bolsa özi dep,
150. Dosımbek, ömir sınağan.
 Kewdesi asıl bökseşi,
 Jasıq pa dep jılağan.
 Aqılı asqan danışpan
 Azuwlı kâri arıstan,
 Dosımbekke jiyenniñ
 Basqa isi tügel unağan.
 Jänibek sol jaz serüwendep,
 Nağası jurtta turadı.
 «Küz basında qaytsam» dep,
160. Kök bestini suradı.
 Kök bestini berüwge
 Balaları qıymadı.
 «Bermeseñ de alam» dep
 Jänibek jiyen tuwladı.
 – Bir tayğa turmas jiyendi,
 Jiyen deme nağası,
 Dos-duşpanıñ demey me,
 Tay qurlı joq bağası.
 Osı söz jetse qulaqqa,
170. Jawlardıñ qanar tabası.
 Degen kezde Dosımbek
 Uldarğa keñes saladı.
 – Sırtı tük, işi boq bir tay,
 Jiyenge şın jaradı.
 Bermesek munday bir taydı
 Eline ne dep baradı.
 Kök bestidey jılqınıñ
 Jeli de bar ğoy baranı.
 Sonıñ biri küni erteñ,
180. Jaqsı at bolıp jaraydı.
 Jiyen nazı qıyın-dı,
 Tüsken eken janarı.
 Bermeseñder qolıñnan
 Eliñdi erteñ şabadı.
 Kökböri darıp jür eken,

Esesin elden aladı.
 Osınday er mingenge,
 Kök bestı şın jarasa,
 Bolmağanı armanı.
190. Dep Dosımbek qarıyya,
 Şın köñlin şertedi.
 Balasınıñ kenjesi
 Sözge könbes erke edi.
 Soğan tiygen bäsire,
 Jılqı işinde serke edi.
 Onı küşpen zorlasa,
 Ol da tuwlap ketedi.
 Aşuwlansaq tuwlasa
 Şort sınatın mort edi.
200. Sonda qattı qıynalıp,
 Köñilin oy örtedi.
 – Balalarım könedi,
 Qolqañ bir tay bermedi.
 Sarı üysinge tulğa bop,
 Dosımbek qalay kelgen-di.
 Dep kinälap jiyenim,
 Söge körme sen meni.
 Tuğırdan tüsip otırımın,
 Qurmetteydi el meni.
210. İştен şıqqan uldarım
 Qadirimdi bilmeydi.
 El şetine jaw kelse,
 At erttep olar minbeydi.
 Äkege bala tartpağan bul
 Bul zaman sonday kün, – deydi.
 Attan tüsip otırımın,
 Tağdırıma köngeli.
 Alpıs jıldıq joldasım,
 Sawıtımdı bergeli.
220. Qalqan, nayza, qılışım,
 Esiñe salar şal meni.
 «At tuyağın tay basar»
 Ata sözi bar ma edi.

Kökbestiniñ inisi,
 Kök qunandı al endi.
 Osı boldı, qarağım,
 Nağasınıñ bergeni.
 Razı bolıp atqa min,
 Aytpaydı terip el neni.
230. Keler jılı Abılay
 Qol qurıp jorıq qılmaqşı.
 Jawına ketken qazaqtıñ
 Kegin qayta quwmaqşı.
 Jar salğan barlıq qazaqqa,
 Osında bir kün tuwmaqşı.
 Jaraqtanıp, jabdıq qıp,
 Osığan barsañ tım jaqsı.
 Abaq ta jatqan jalpaq el,
 Jawına jasaq qurmaqsı.
240. On segizge şığarsıñ,
 Batamdı berdim men sağan
 Beldeskeni jıgarsıñ.
 Bälkim osı şayqasta,
 El awzına şığarsıñ.
 Armandağan muratıñ
 Qabıl bolar uğarsıñ!
 Qazaqtı üş jil burın jawı şapqan,
 Qan tögip maldı jawlap ıqsıratqan.
 Aynalıp Alatawdı, Arqanı asıp,
250. Dayındıq soğan Abılay qurıp jatqan.
 Dosimbek uqtırğan soñ osı jaydı,
 Bergenin nağasınıñ qabıl aldı.
 – Nağası, käreiñ tökpey bata ber, – dep,
 Jänekeñ şart jüginip qolın jaydı.
 Bata alıp suwıt jürip elge keldi,
 Awıldan almas şığıp jer de kördi.
 Kerey el jasap qurmet jatqan el ed,
 Köbi tayqıp birazı jöngе keldi.
 Kök qunan qıs aynalıp şıqtı dönen,
260. Qısrıdıñ sütin berip kütti eren.
 Qundızday jüni tülep, şoqtıǵı ösip,

Aldı-artı döñgelengen boldı beren.
 Abılay jarlıq şaştı batır tereñ,
 Jıyıldı töñiregine köp pen kölem.
 Üş jüzdiñ atqa qonıdı bar sañlaǵı,
 Belgisiz tınatını artı nemen.
 Josılğan jaraqtı erler dürmek qurdı,
 Bir tolqıp jürgen jerin süreñ qıldı.
 Kereyden bar şıqqanı on eki adam,
270. Janekeñ solarmen bir jürmek boldı.
 Janekeñ kök dönendi minip aldı,
 Sawıt-sayman quralın ilip aldı.
 Sawıt kiyip, saylanıp jaraqtanıp,
 Sırtına tügi şığıp aybattandı.
 Abılay bas qolbası, äsker bası,
 Mölşeri qırıqqa kelgen onıñ jası.
 Xan bolıp taqqa minip, ükim sürgen,
 Qazaqtıñ sol tustaǵı patşası.
 Jay jatqan elin jaw kep şawıp ketken,
280. Elin jawlap maldarın alıp ketken.
 Sol üşin bul jolı ol kek almaqsı,
 Jasaqtanıp jawına bolıp ökem.
 Qalıñ qol jürip ketti Alatawǵa,
 Olja alıp kelemiz dep jurta sawǵa.
 Köterip Abılaydıñ altın tuwın,
 Uran sap batırları ketti jawǵa.
 Abılay kök attı bir bala kördi,
 Anıqtap bayqap almay şala kördi.
 Janekeñ köldeneñdep ötip edi,
290. Abılay közin salıp qala berdi.
 Kök atı tulpar tekti jılqı ma eken,
 Balanıñ körinedi surqı böten.
 Kök attı kökjal böri mingendey-aq,
 Abılay oyǵa battı buǵan töten.
 Bar eken qosınında neler mıqtı,
 Mingeni önkey sañlaq, tım jüristi.
 Top işinde sırtınan bayqap qalıp,
 Janekeñ men dönenge közi tüsti.
 «Yapır-aw, mınaw batır bolar ma eken,

300. Bolmasa at aritar tomar ma eken.

Bir sınap bugün keşte köreyinşi,
Sınım batır bolıp tolar ma eken».

Dep oylap eki batır şacırtıptı,
Olarğa berdi bılay tapsırıstı.
«Bügin keş qonalqamız ağaş beyit»,

Dep sonda sol ekewin jasırıptı.
– Balanı sol molağa jibertemin,
Moladan otın al dep üyretemin.

Ärüwaq bop barğanda onı şosıtıñdar,

310. Bayqayıq batır ma, ez be munıñ tegin.

Er bolsa tanıtar ol er ekenin,
Talabı qamal buzar zor ekenin.
Jawdan olja almaqqa bara jatsa,
Barmay-aq bilip ölsin qor ekenin.
Olja üşin balalıqpen bara jatsa,
Jaw emes öz qolıñmen jayqap tasta.

Biriñ at, biriñ sawıt olja alıñdar,
Közim tüsip qalıp ed sol kök atqa.
Qos batır elden ozıp ketip qaldı,

320. Bardı da körge kirip jatıp qaldı.

Aqşam tüse qalıñ qol şerüw tartqan,
Molağa tayauw jerge qona qaldı.
Qalıñ qol tüsip jatır suw boyına,
Jarlığı Abılaydıñ tur oyında.

Qatıbas köpti körgen otağası,
Jumsadı Janekeñdi bir qıyınğa.
– Ey, balam, senen jası körinbeydi,
Jumsa dep turğandaysıñ öziñ meni.

Qılтанаqsız dalağa tünemekpiz,

330. Xanğa bir qızmet qılar keziñ keldi.

Joldağı ağaş beyit molağa bar,
Qolıña mıqtılaw bir arqan ap al.
Xanğa arnap tamaq ister otın äkel,
Osılay qızmet qılsañ sonda jarar.
Janekeñ sol molağa jetip bardı,
Tüse qap kök dönendi baylap saldı.
Jüginip otıra qap Quran oqıp,

Turdı-dağı molanı talqandadı.

Qabırdan eki batır qarğıp şıqtı,

340. Ayğaylap, keñ älemdi tar qıp tipti.

– Molamdı nege buzıp jatırsıñ? – dep,
Aq kebinmen umtılıp saldı küşti.

Janekeñ ol ekewin ustap endi,
– Xaqıñdı Quran oqıp bergem, – dedi.

Ölgen ärüwaq sen tügil tiri Abılay,
Ölgeli aştan onda jatır, – dedi.

Söytti de ol ekewin laqtırdı,
Körmedi tırbanğanın laq qurlı.

Otındı teñdey qılıp öñgerip ap,

350. Qosqa äkep attıñ basın bir-aq burdı.

Osı alğaş Janekeñniñ bayqalğanı,
Jüregin qos batırdıñ qaytarğanı.

«Jas bala ekewimizdi laqtırdı» dep,
Arlanıp Abılayğa olar ayta almadı.

Özderi Abılaydan taysaqtadı,
Juwımay awlaq jürip jan saqtadı.

Basqağa bolğan isti mälimdewden,
Qorındı, qorğaladı, ar saqtadı.

Mol qosın Alatawdı sağaladı,

360. Taw astı ormandarın sayaladı.

Tün jürdi, күндиз jatıp key şaqtarda
Istıqta suw boyına panaladı.

Janekeñ jatsa jalañ jatatuğın,
Uyqığa üş күn, üş tün batatuğın.

Qosınıñ aldı jürip ötken jerden,
Tört күnde artı äreñ asatuğın.

Janekeñ qattı uyqığa batqan kezde,
Demalıp bir tüs körüp jatqan kezde.

Kewdesinen bir suwıq örlep keled,

370. Jılan kördi ol közin aşqan kezde.

Qozğalsa jılan onı şağıp almaq,
Qozğalmasa kim biler qayda barmaq.

Awzın aşıp Janekeñ jatadı edi,

Jılan kirdi awızğa in dep barlap.

Däl sol kezde basın ol qırşıp aldı,

İyrelendep denesi şorşıp qaldı.
 Janekeñ onıñ basın şaynap bürkip,
 Jañğırtıp külip ketti Alatawdı.
 Bul qosın Alatawdı barlay jürdi,
380. Aldı-artı bir-birinen qalmaq jürdi.
 Jaqsı at mingen jaytañdap top aldında,
 Jabı mingen keybiri janday jürdi.
 Janekeñniñ kök döneni arındağan,
 Ayañına jelisti at şalınbağan.
 Sol üşin ozıp kelip bir tübekke,
 Er Jakeñ belin şeşip damıladağan.
 Bir jatsa üş kün, üş tün uyıqtar şağı,
 Ol şaqta sezınbeydi eşbir jandı.
 Jatadı tört borbayı tört jağında,
390. Üstine lıpa jappay uyıqtayd tağı.
 Tañğı şaq uyqı tätti mezgil edi,
 Bir küş köp Janekeñdi ezgiledi.
 Sasıq dem qolqa jarıp ketip baradı,
 İylektep, domalatıp jez bürlendi.
 Bayqasa balpañdağan ayu eken,
 Bolğanda da ğajayıp alıp eken.
 Turıstıq bermey kelip türtkilep jür,
 Añ bolsa da sumıray zalım eken.
 Janekeñ onı kelip süyrep kördi,
400. Öñgerip kök dönenge jürmek boldı.
 Sol kezde artta jetken bir tobına,
 Sawğa üşin qanjığaña il dep berdi.
 Olarğa ayttı: – Men munı urğanım joq,
 Terisinen tebendey jarğanım joq.
 Bir aqırğan ünimnen şoşıp öldi,
 Odan basqa buğan qas qılğanım joq.
 Dedi de kök dönenmen jürip ketti,
 Jorıqtıñ bağıtına burıp betti.
 Soyğandar qara ayudıñ işin jarıp,
410. «Aytqanı bul balanıñ durıs» depti.
 Awzına Alatawdıñ qosın keldi,
 Dabırsız taw sağalap tosın keldi.
 Soğıstı erteñ säri bastamaq bop,

Jawına Abılay xan xabar berdi.
 Abılay xabar berdi xan Suwanğa:
 – Kelip tur qazaq qolı kek alğanğa.
 Qaytarsa bar şığındı ayıbimen,
 Tiymeymiz tınış bolar bitken janğa.
 Bolmasa turısatın jerge kelsin
420. Jön aytpaq sawıt kiygen erge josın.
 «Isqırıp atqan kiyik obal bolmas»,
 Suwan xan ekiden bir jönge könsin.
 Degenge Suwan qattı sıyrığıptı,
 Salam dep Abılayğa qıyğılıqtı.
 Tañ ata qalıñ qolmen qarsı şawıp,
 Alamın dep jarlaptı bir biyikti.
 Tünimen jawdıñ qolı jıyılıptı,
 Keyi attı, keyi jayauw üyilipti.
 Keybiri üylerinde otıra almay,
430. Ordanıñ mañına kep tığılıptı.
 Saylanğan qazaq qolı atqa mindi,
 Sadaq tartıp, nayza urıp, sapqa kirdi.
 Kök quwıp, kezengen qol tiysin be oñay,
 Tañ ata jawdıñ qolın qoyday qırdı.
 Jawları qamın jasap bolmay jatıp,
 Qazaqtar qırğın saldı oybaylatıp.
 Jawı qaşıp, ornın qazaq basıp,
 Öktem kütıp sät-sağat turdı añdatıp.
 Küni boyı soğıs boldı qıyyan kesti,
440. Şaq keldi qosınğa da tınar keşki.
 Jawınan qalıñ maldı oljağa alıp,
 Tınış küşti qazaq qolı şıgar köşti.
 Bozamiqtap tañ attı,
 Tañ astına qarasa,
 Buwdaq-buwdaq şañ şıqtı.
 Şañ astına qarasa,
 Qıysapsız köp jaw şıqtı.
 Aralasıp eki jaq
 Qızıl qanğa malşıqtı.
450. Sadır şıqtı burqırap,
 Josıdı qan sırqırap.

Dolan jiyren astında,
Oqqa ilgizbeydi sıqrıp.

On segizde jası bar,
Otaw üyden bası bar.
Qazaqtan barğan erlerdi,
Jer qalmaqı jasırar.

Sadır şıqtı aqırıp,
Ärüwağın suwday sapırıp.

460. Qazaqtan barğan batırdıñ,
Aydadı bärin japırıp.

Nayzasın siltep urıp jür,
Jürgen jağın sırpıp jür.

Qarsı kelgen batırdı,
Şırpıday körmey qırıp jür.

Jawdıñ qolı bastı ğoy,
Qazaqtıñ qolı qaştı ğoy.

Aqtañgerge oq tiyip,
Abılay xan jaman sastı ğoy.

470. Janekañ ayttı: – Barayın,
Nayzamdı qolğa alayın.

Sadırmennen kezigip,
Bir şayqasıp qalayın.

Sadırdı jer quştırıp
Dolan jiyren alayın.

Köbeş:

– Toqtay turşı, oy, balam,
Emes mınaw toy, balam.

Öziñ oqıs bolasıñ,

480. Bar ma buğan qoy, balam.

Jänibek:

– Sadırmennen alıspay,

Aqsüñgini salıspay,
İzdep kelgen jawmenen,

Bir şayqasıp qalıspay,

Turğın alıp atıstay,

Turıstıq bermes taqıstay,

Bosqa qaytsam uyat qoy,

Qızıl qanğa batıspay!

490. Qılış aldı qınnan,

Oyın emes şınnan.

Şuw degende kök dönen

Jumırlandı qırnan.

Janekañniñ mingeni,

Böktergili kök dönen.

Kele jatqan Sadırğa,

Tura qaldı köldeneñ.

İytelgidey ilisti,

Türikpendey türisti.

500. Buwradayın şaynastı,

Buqadayın tiresti.

Ayğırdayın alıspay,

Sart-surt etip qalıstı.

Birinşi qaruw jumsalıp,

Şaşaqtı nayza salıstı.

Darıtpay nayza qağısıp,

Añdıstı da alıstı.

Julqısқан eki arıstan,

Namısına qarastı.

510. Sadır sonda ilgizdi,

Erligin elge bilgizdi.

Şawıp kelip şanısqanda,

Kök dönenniñ kötine,

Jänibekti mingizdi.

Erge minip aladı,

Aşüwmen qayrattanadı.

Surqıltayın osı-aw dep,

Sadırğa nayza saladı.

Sadırdı jer quştırıp,

520. Dolan jiyrendi aladı.

Aybattanıp attanıp,

Ayğaylap uran saladı.

Öltirdim degen Sadırdı,

Dawısı jer jaradı.

Dolan jiyrenge mingen soñ,

Qosınğa taman qaytadı.

Abılay jayauw jürgenin

Jänekeñ körüp bayqadı.
 Kök dönendi qosarlap,
530. Köldeneñ äkep tartadı.
 Xannıñ aldın Jänekeñ
 Qosarimen oradı.
 Dönen de bolsa miniñ dep,
 Xańğa talap qoyadı.
 Atınan tüsip qurmettep,
 Attandırmaq boladı.
 Biraq oğan Abılay,
 Basın biraq şayqaydı.
 Qaranıñ atın minbeytin,
540. Qaranı teñi bilmeytin,
 Töreni Jäkeñ bayqaydı.
 Jol-josın quwar şaq emes,
 Eldiñ işi tağı emes.
 Jaw işinde jürgende,
 Bulay kergüw bap emes.
 Muni jawı sezgende
 Qaptap bäri kelmey me.
 Qazaqtıñ xanı qoldı bop,
 Yakıy mert bop öldi dep,
550. Qılmay ma eldi şermende.
 Sonı oylağan Jänekeñ,
 Ämir qıldı zäri öktem,
 Abılay xandı jöndewge.
 – Mınaw atqa minbeseñ,
 Menimen birge jürmeseñ,
 Öltirip jawıñ keted dep,
 Qazaqtı sayqı öted dep,
 Munday qarañ kün tuwsa,
 Süyekten namıs öted dep.
560. Bul ataqqa qalmayın,
 Dawğa seni salmaymın.
 Jawğa seni bergenşe,
 Onday qorlıq körgenşe,
 Qılışımdı qandaymın!
 Dep Jänibek şamdandı,

Qılışına qamdandı.
 Surqın körgen batırdıñ,
 Xanda taqat qalmadı.
 «Sabır, batır, sabır!» dep,
570. Dönenniñ jalın tarttı xan.
 Astına at tiygen soñ,
 Qosqa taman tarttı xan.
 Jänibek onı qorğaştap,
 Jetkizip saldı qosına.
 – Qawımıñ aman turğanda,
 Dedi xańğa, – şoşıma!
 Sonı aytıp er Jänekeñ jüre berdi,
 Jawların ısıratıp türe berdi.
 Attan basqa oljadan oymaq almay,
580. Qosqa kirdi bel şeşip tünegeli.
 Abılay qosqa kelip tınım aldı,
 Şaq qaldı jan aluwğa miğim jawı.
 Sol uşın öz adamı qılış kezep,
 Qıyyuğa da az qaldı şıbın jandı.
 Äytewir ne bolsa da boldı amandıq,
 Seyildi basqa töngen bul jamandıq.
 At berip, araşalap alıp şıqqan
 Endigi kezek boldı sol balanı uq.
 Mingeni sol balanıñ Dolan jiyren,
590. Atı ğoy ol kädimgi Sadır mingen.
 Sadırdı alıp, özimdi qutqarğan sol,
 Oñ bolar sol balanıñ jönin bilgen.
 – Ey, şabarman, sen qazir atıña min,
 Sağan bir erek jumıs tapsıramın.
 Kök dönendi maydanda bergen birew,
 Kez keldi tapsıratın at-turmanın.
 Jetektep kök dönendi barıp kelşi,
 İyesi balañ jigit tawıp kelşi.
 Atıñdı xan qolınan alıñız dep,
600. Şaqırıp onı osında alıp kelşi!
 Jetektep kök dönendi ol araladı,
 Jılqıda munday tulpar sanamalı.
 Aralap qos bitkendi jürgeninde

Jänibek atın tanıp jağaladı.
 – Tanısañ xanğa barıp atıñdı al,
 Bul jaylı xannıñ sağan aytarı bar.
 – Xanğa nesin baramın bir tay üşin,
 Kelmedi dep xanıña bar da ayta sal.
 Barmaymın şaqırsañ da xannan ne alam,
610. Ne aytpaq şaqırtqanda xanıñ mağan?
 Degennen soñ bar dep el aytıp edi,
 Dedi ol: – Oñ tizesin berse baram.
 Xan meniñ elim üşin tize bersin,
 Äz basım bir qurbandıq tüzde öletin.
 Elimniñ terezesi elmen teñ bop,
 Tütini kez tüwsa eken tüzeletin.
 Degen soñ şabarmanı ketti qaytıp,
 Batırdıñ xanğa arnağan sözün aytıp.
 Qaldırmay tilegenin söyley berdi,
620. Buljıtpay aytqanınıñ özin aytıp.
 Xan ayttı: – Nege ertpey keldiñ munda,
 Erligin körsetken ol osı sında.
 Batırğa kişilik qıp ertip äkel,
 Surağan oñ tizemdi berdim şında.
 Äweli ol Sadırdı aldı jekpe-jekte,
 Onan soñ el qorğadı şığıp şetke.
 Onı deseñ qawipten meni ap şıqtı,
 Oğaşaw söylegeni tursa da este.
 Sol üşin özim barsam kerek edi,
630. Demesin batır meni elemedi.
 Ordanıñ isi meni burıltpadı,
 Erteñgi jumıstarı jerebeli.
 Şabarman jetti qayta jeldey uşıp,
 Tize bügip tälim qıp jerdi quşıp.
 – Xan özi sizdi kelip körmek edi,
 Burıltpadı ordanıñ isi qısıp.
 Öziñ jür jolıñ kişi, batır bala,
 Talabıñ orındaldı sätin sala.
 Xan sizge oñ tizesin bermek boldı,
640. Kep turmın sol xabardı aytuwğa da.
 – Tilegim orındalsa barayın dep,

Xan berse oñ tizesin alayın dep.
 Atına mindi dağı jürdi solay,
 Kezdesip xan sıyına qalayın dep.
 Ordağa tayauw kelip attan tüsip,
 İybamen xannıñ kelip qolın qısıp.
 Qıysayıp oñ tizege jata ketti,
 Kelgendey dımı qurıp murttay uşıp.
 Jatıp ap endi jönin bayandadı,
650. Abaqtıñ bar jayına ayaldadı.
 Biri dep altı arıstıñ tülep ösken,
 Sol ornın äper dep tamamdadı.
 Abılay bul sözderge maqul dedi,
 Berdim bul tilegimdi aqır dedi.
 – Kereydi öziñ jıyıp basqara ber,
 Ordağa süyeniş bop batır, – dedi.
 Sol kezde xanğa aqılşı,
 Tilenşi degen bıy edi.
 Bul jumıstıñ jön jayın,
660. Elden estip biledi.
 – Jerden şıqqan jetigen,
 Mınaw netken quw edi.
 Şığa sap alsa oñ tize,
 Erteñ bärin türedi.
 Kerey degen az ğana el
 Köş soñında jür edi.
 Etekten orda tigatedi.
 Bir quwlığı bolmasa,
 Basqa joq pa tilegi.
670. Büyte berse kâribozdıñ
 Şayılmay ma jüregi.
 Uwiğı joq ordanıñ
 Şañırağın ne tireydi? –
 Dep kârlenip Tilenşi,
 Abılay xanğa kep edi.
 Esikten kire elewrep:
 – Abılay! Abılay! – dep edi,
 Sulap jatqan tizeñde,
 Mınawıñ kim? – dep sögedi.

680. Abılay onı aňğardı,
Aytqanında män bar-dı.
Batırğa qılğa sıymdı
Qızğandı dep tañ qaldı.

– Muniñ özi serim ğoy,
Qamal buzğan erim ğoy.
Tilenşi bıy, neñ ketti,
Erkeletken özim ğoy.
Qamal alğan erim ğoy,
Mıñ kisilik perim ğoy.

690. Tilenşi bıy, neñ ketti,
Erkeletken özim ğoy.
Muniñ özi kereyim,
Jaña tuwğan mereyim.
Jas ta bolsa bas bolğan,
Jänibek attı örenim.

Bererim buğan köp äli
Ornı da muniñ joğarı.
Buzam deme, Tilenşi,
Men istegen joranı.

700. Tilegin berdim batırdıñ,
Mayın berem atınıñ.
Aq tuw berdim qolına
Elim degen qaquñınıñ.
Özine berdim bes qaruw,
Duwlığa, sawıt tañdap al.
Adaldıq üşin tös qağuw,
Batırdıñ serti xanğa adal.

Sıylarım buğan köp äli,
Qızmeti muniñ joğarı, –

710. Dep Abılay batırdı,
Uşpaqqa bir şığardı.
Sol kezde turıp Jänibek,
Köterip basın aladı.
Söylewge jıldam oqtalıp
Nazarın xanğa saladı.
Qanğa tolıp ketkendey
Jalın atqan janarı:

– Ruqsat berseñ, xan taqsır,
Bir til qatıp qalayın.

720. Söz kezegi köp edi
Kezegimdi alayın.

Öziñiz bergen orınmen
Bağañızğa bolayın.
Elim üşin, siz üşin
Eseyeyin salayın.

Qorlığı şer bop ketpesin
Tilenşi degen tomardıñ.

Dep batır tilengende Abılaydan,
Tutanıp ketti batır qoz bop janğan.

730. – Al, – dedi xan Abılay, – tilegiñdi
Batırım, aldınña är kez bögew salman.
Jänibek:

– Ey, Tilenşi, quw arşam,
Qaydasıñ jawğa tuw alsañ?

Er bolsañ osı şayqasta
Qaydasıñ qayrat şığarsañ?

Jawın jeñip elimniñ,
Bodawına törimniñ,

Tizesine xanımnıñ,

740. Neñ ketti seniñ qulasam?

Jönimdi meniñ surasañ

On eki kerey arıspın,

Awzım kere qarıspın.

Tezge salsañ tüzelmes,

Ağaştan şıqqan şalıspın.

Jılqıdan tuwğan mükispin,

Nege köp mağan bitistiñ?

Pendede joq öştigim,

Qoyda qoñır toqtımın.

750. Elim üşin ayqasqa

Qurbandıq üşin köp turmın.

El iyesi xanımnan

Jeñildi dep jawıñız,

Qorğaldı dep tawıñız,

Qayttı dep elge malıñız,

Quwandı dep käreñiz,
 Ülken-kişi bäreñiz,
 Şüyinşi surap kep turmın.
 Pısaq salma jetesiz,
760. Qansırıp onda ketersiz.
 Xan sözine talaspa,
 Tuwılğan jansın nekesiz.
 Öz äkeñdi surasañ
 Bekbolat degen qul edi.
 Şeşendi menen surasañ,
 Sarı üysinniñ küni edi.
 Oljalap äkep Dosımbek
 Şuw ayaq küñ qıp jür edi.
 Teñim dep tanıp Bekbolat
770. Nağaşımnan tilendi.
 Sawğağa sonda bergendi
 Tuwılğan sodan sen dedi.
 Sen mağan munda sustanar,
 Xan aldı qayran jer me edi.
 Berdäwlet pen Dosımbek
 Bekbolatpen teñ be edi?
 Janıñdı saqtap, Tilenşi,
 Qızdırmastan sen meni
 Joğal mına ordadan
780. Turmasañ qazir ölgeli.
 Saqalıñdı demesem,
 Sıbağañdı otırmın
 Sileytip men bergeli.
 Bul jolğı soğıs solay tınıp edi,
 Kek quwğan qazaq jeñip şığıp edi.
 Qaytarıp şabındıda ketken kegin
 Qazaqtar oljağa mal jıyıp edi.
 Oljalı qosın qayta keşip edi,
 Olja mal jerge sıymay josıp edi.
790. Jänibek awlaq jürdi mına oljadan
 Jüregi bir sebeppen şoşıp edi.
 Jağalay bir özendi el kep qondı,
 Birer kün sol arada erüw boldı.

Jänekeñ özen örlep juwınbaqqa
 Tübine bir bätetek kelip turdı.
 Otırdı beti-qolın juwayın dep,
 Şomılıp bir tınığıp şığayın dep.
 Qaruwın şeşip ağaş basına ilse,
 Bir qız otır süwğa endi qulayın dep.
800. Ol qızğa jalt qaradı batır sonda:
 – Yapır-aw, qalay tüstiñ munday torğa.
 Periyzat sekildisiñ kün tiymegen
 Jolıqtıñ, qalqatayım, nendey zorğa?
 – Jaw şaptı elimizdi jaqın künde,
 Bolmadı sonan beri tınım bizge.
 Jan tätti, jan sawğalap jalğız özim
 Kelip em osı arağa keşe tünde.
 Jön bilmey, jol aytuwğa bolmas edi,
 Ağat sözdiiñ ornı tolmas edi.
810. Jöniñizdi bilgen soñ jönimdi aytam
 «Jawşılıqta äyel – er oljası» edi.
 – Bärekelde, periyzat, sözi ökten,
 Aytqızdıñ-aw, atıñdı ne bir küşpen.
 Meniñ atım – Jänibek, ultım – qazaq,
 Sırlasayıq, periyzat, jerge tüsseñ.
 – Jänibek bolsañ sağan aytarım bar,
 Qılış üsti sert berer jay şağım bar.
 Aldımen üwäde berseñ söylesem
 Bolmasa kezim emes er sağınar.
820. – Uwa, bäle, periyzatım, tilegiñdi al,
 Eki aytsa erdiñ jüzi bolmay ma qar.
 Ökinben, ne tileseñ berdim sağan
 Qalmasın köñiliñde zäredey zar.
 Endeşe er dep uğıp sıyımdı aytam,
 Iymanday ömirdegi şınımdı aytam.
 Ölimge bekinip em neşe künde
 Tirşilik qımbat eken sonı bayqayım.
 Süygenim Sadır edi ömirliğim,
 Sert etken bir kötermek ömir jügin.
830. Ol ketti eli üşin bolıp qurban,
 Men qaldım tepkisinde şegir küñniñ.

Sol üşin men tirlikten köşip kelgem,
Ne tappaq talaysız jan näsip körgen.
Keziktiñ baq pen sordıñ biri bop sen,
Äweli tilegime josıq berseñ.
Soğısta äyel olja jeñgen üşin,
Kim buzbaq jeñimpazdıñ munday küşin.
Bolar em elge serik, sözge aqlışı
Zamandas, jürek sezimmen tüsin.

840. Qor qılma qorğa telip janımdı uqsañ,
Bolayın mäñgi adal jar meni quşsañ.
Qadir bilmes tüskenşe jan qolına
Rıyzamın qara jer qazir jutsañ.
Zorlasa atağı zor älde kimder,
Tilemen mağan sätke jaqsı kün ber.
Basımdı sol zamatta şawıp tasta
Salmay-aq ömiriñde qırsıq şider.
Ökinben öz joliña jandı bersem,
Jasaman endi tiri qandı körsem.

850. Qılış jüzi sert bolsın osı ayılğan
Tirliktiñ nege säni ardı bersem.
Serttesti osı sözge ekewi de,
Ağaştan qız tolıqsıp tüsti jerge.
Jänekeñ alaqañmen qağıp alıp,
Suluwdı quşırlana quştı belge.
Ekewi qolıtqasıp qosqa keldi,
Bulardı qosın kördi, dos ta kördi.
Degen soñ «er Jänibek qız äkeldi»
Abılay köreyin dep qosqa kirdi.

860. Suluwdı körgen jerden közi tundi,
Bolğanday sät sağatta özi jındı.
«Sawğa batır, sawğa ber, – dep, – bizderge»
Xan, töre qızdı surap köp ötindi.
– Xan taqsır, mıñı sizdiñ, biri bizdiñ
Serti bar qızğa bergin iniñizdiñ.
Berip em qılış üsti qıym bir sert
Janına raqım qıl sorlı qızdıñ.
– Ey, batır, bizge sawğa bermediñ be,
Janıñdı qızdan abzal körmediñ be?

870. Men oğan bergin üşin basta bir sert
Ayılğan albırttıqpen araşamız.
Degende «dat, taqsır!» dep qız jügindi,
Sıldırıp şolpıları tez bügildi.
– Datıñdı ayt! – dep Abılay ruqsat berdi,
El bolmas qızdıñ sıyqı tez bilindi.
– Berseñ ayttım datımdı,
El bilip qalsın zatımdı.
Olja da bolsa äyel zat
Dodağa salma qatındı.

880. Suwğa da tüsip joq bolmay,
Kelippin er dep batırdı.
Onıñ da küni däl qazir
Qız menen tömen paqır-dı.
Sertinen tayıp sağatta-aq
Salını tüsip şatıldı.
Mert bolıp erim sayısta,
Jeñilip elim soğısta.
Basımnan bağıñ tayğan soñ
Barıp em bitqıl jınısqa.

890. Elimnen qalsa bir tuğır,
Qosılıp sağan bir ğumır.
Tuwayın bir ul dep edim,
Äperer eldiñ kezegin.
Elimniñ kegin alatın,
Tabanğa jawın salatın,
Bağayın dep em bir uldı
Sadırdıñ jalğar sanatın.
Jetkizbey Quday tilekke,
Qasiret saldı jürekke.

900. Qasiret tabın baylatıp
Jetkizdi ğoy süyekke.
Toğayğa sonan kirgenmin,
Qutılmasımdı bilgenmin.
Jastığımdı ala jatpaqqa
Janımdı şıtqa tüygenmin.
Sol kezdek eldi Jänibek,
Dolan jiyren tanıp ek.

Kek alar kezim keldi dep
Sol şaqta oylap tawıp ek.

910. Batır aňğal aldayın,
Keş batqanşa arbayın.
Tüngi tınış tösekte
Qanjarımdı qandayın.
Sadırım üşin kek alsam,
Bolmas edi armanım.
Dep tüsip em sätti kez
Amalım qanşa aldandım.
Bergen öziñ dätimdi,
Sözimdi ayttım aqırğı.

920. Sadır erdiñ joqtıǵın
Osınday erler ortası
Jüregime batırdı.
Eli üşin maydanda
Jan bergen Sadır batır-dı.
Joqtıǵıñ seniñ osında
Ketirdi-aw özge xaqıñdı.
Nayzañnıñ sabı sınıbasa
Jaw miner me edi atıñdı,
Qul qorlar ma edi zatiñdi?!

930. Dep zarlanıp turǵanda
Abılay xan aqırdı:
– Aldırıp erdiñ betinen
Qoymañdar mına qatındı.
Sayısıp jeñgen Sadırdı
Qorlaysıñ nege batırdı?
Biletin bolsañ aqıldı
Bılǵaysıñ nege atımdı?
Mınaday köñili näjiske
Bılǵatpañdar şatırdı.

940. Suraǵan datın berer em,
Suramadı aqırı.
Qastıqqa basıp
Kek alam dep şatıldı.
Kek almaqşı sıqlımǵa,
Urıñdar qırıq qamşını.
Degende er Jänibek qılış aldı,

Tereñnen qız da ışqına tınıs aldı.

Jarq etti qılış jay otınday

Qız bası bosaǵaǵa tüsip qaldı.

950. – Qosayın Sadırına bara bergin,

Kelmedi qız janına jaza bergim.

Eger sen jer betinde tiri jürseñ

Joq eken er men elge maza bergiñ.

Suluw qız osılayşa qaza taptı,

Batır da, xan da oǵan jaza arnaptı.

Jänekeñ Abılaydıñ qosına äkep

Sawǵaǵa berip ketti Dolan attı.

Osı eken Jänekeñniñ saparı alǵı,

Erligi eger tapqan şataǵı alǵı.

960. Şıǵıptı on eki ret zor şayqasta

Bärin de jawdan kegin qaytaradı.

Jazbadım munıñ bärin qazır maqtap,

Jazǵanıñ tek birewi qazır naqtap.

Ol kezde sırda jürgen kerey elin,

Kelipti Jäkeñ keyin Altay bastap.

Jänekeñ seksen jastan asqan eken,

Jawǵa jebir, bolıptı dosqa bekem.

Aq tuwı urpaǵına mura bop jür

Täwap qıl, elim onan nusqa körseñ.

970. Atıñnan aynalayın ärüwaqtı er,

Bir keñes öziñ jaylı jazıp kördim.

Küy bolǵan döneniñde kök tulparıñ

«Käriboz» bop keledi sañlap perim.

Qazaqqa Qap tawınday qorǵan boldıñ,

Jawıña jasıl tüser zordan boldıñ.

Şayqasta tizeñdi iyemey, dawda bermey,

Eliñdi Altay bastap Ordan keldi.

Bar qazaq qasiyetiñdi uǵar boldı,

Atıñdı atap jawǵa eliñ şıǵar boldı.

980. Şeşendigiñ, erligiñ säykes kelip,

Ärüwaqtı atıñ elge uran boldı.

Osimen tämamaldı jazǵan xatım,

Qazaqqa uran bolǵan erdiñ atıñ.

Duǵa qıl munı oqıǵan, jamaǵattar,

985. Altay kerey aqımı – Aqıt atım.

4. Türkiye Türkçesine Aktarım

CANİBEK BAHADIR

01. Yazayım bismillah diye kıssaya başlayıp

Kerey'in soylu erini överek.

Çocukken büyüklerden çok dinlemiştim,

Bu aslında hikâye idi gençlikte yazılan.

Cantakey Süyindik'ten ilki yayılır,

Altı'dan doğan Sarı boy olur.

Sarı'dan Bakdevlet, Berdevlet olup,

Berdevlet'ten doğan bir bahadır oğul var.

Derlermiş onun adını Er Canibek,

10. Bunun hakkında öğüt yazdım, iyidir diye.

Bundan iki yüz sene önce yaşamıştır,

Gözle görülen işim değildir tam şimdiki.

Yazdığım hatırladığım efsanedir,

Onca yıl Kerey halkından talep gören.

Sövmeyin ben fakiri belirsiz diye,

Demeyeceğim bunun hepsi kuruntu düş.

Hepsi de oldu diyor bilen kavim,

Bileğiyle de, gücüyle de o dürmüş düşmanını.

At yelesini çektikten ölünceye dek,

20. Aklından çıkarmamış halkın gamın.

Caneken (Canibek) on altıya geldi yaşı,

Kaslı eti, buğra ayaklı, heybetli gövdesi.

Geniş omuzlu, kaşlı-gözlü yakışıklı.

Er yürek bahadırlığın var işaretleri.

Vücutlu, dev gibi uzun boylu,

Geniş göğüslü derin düşünceli.

Alçakgönüllü, cömert, affedici,

Daralınca buluyor her doğru yolu.

Dileği halkına istisna bolluğu,

30. Bellediği düşmandan gelir eylemi.

Boş konuşma dul söz can semirtmez,

Tanıdı küçükken yiğit er olduğu.

Tanınıp kendi doğduğu toprağında,

Alıştırdı halkı kendi arzusuna.

Sarı Üysin dayısını aramaya çıktı,

Biri diye üç yurdu katlanır tenkide.

Dayıları Dosımbek, Ömir denen,

Üç cüzda tanınmış emin erler.

Miğfer, zırh giyerek, kılıç kuşanıp,

40. Halk düşmanına göz açtırmadan yere atıp çiğneyen.

Yarışlarda bükmeyen o dizini,

Yürek idi sadece manalı söz söyleyen.

Uzak yerden yalnız kızdan doğan oğul,

Beklerdi doğum vakti bir görmek için.

Seksene gelip attan inen vakti,

Köyden dışarıda öğle yemeği yemez.

Dağılır kendiliğince halkın işi,

Tavrı ile haylazlara imkân vermez.

Caneken onların yanına gitmek istedi,

50. Onlardan hayır dua, talim almak istedi.

Gün doğsa halk başına, şayet âlem,

Arka tutarak ağırlığını koymak istedi.

Caneken, dayımı göreyim diye,

Bir gidip hal hatır sorayım dedi.

Yanında yoldaşlığa Köbeş Eri,

“Yalnız gezme benimle gel”-diye.

Yol aldı iki yiğit özel atlanıp,

Tobışak tulpara binip kanatlanıp.

Sanki Caneken gidiyor uçup,

60. Şahin gibi engelsiz tezirek.

Caneken Köbeş ikisi

Öylece yürüyüp gider.

Yürüdüğü yol çok uzak,

Vakitse geçiyor çok hızlı.

Atı iki nallayıp,

Giyimi nice değiştirir.

Kalın başlığından,

Altı tutam geçiyor.

Atın durumu zayıf, rengi yıprandı,

70. Dağ aşıp, su geçiyor.

Bir ay sekiz gün yol yürüyüp

Sarı Üysin'e ulaştı.

Dayısı köklü soylu,

- Dosımbek ile Ömir'in.
Yeğenim arayıp geldi diye,
Gönülleri çok hoşnut oldu.
Yeğenini görüp sevinerek,
Dosımbek çok üzülüp ağladı.
Dayısını gördükten sonra,
- 80.** Canibek oldu mutlu.
“Dayı yurdun kim idi?”-diye,
Soran kanun var mı soyunu.
Düğüm düğen bilginler,
Benzeyen simanı fark eder.
Dayının gönlü hoşnut oldu,
Yeğeni bakıp sınıadı.
“Er yürek bahadır olur” diye
Yeğeninden gönlü razı oldu.
Er gövdeli yüzü,
- 90.** Dosımbek'in hoşuna gitti.
Esen-salam cevabı,
Sarı Üysin'in hoşuna gitti.
Sarı Üysin'in insanı,
Selamı hoş karşılar.
Dolaştırarak köyü,
Hürmet edip onu ağırlar.
Bunun hepsi o ulu halkı
Dosımbek ile Ömir'in,
Saygısı diye duyar,
- 100.** Öyle anda bir iş,
Halkı şaşkırtıp bırakır.
Canibek'e bir yaşlı,
-“şifre çağrın ne?”-diye sorar.
Canibek buna cevap veremedi,
Tereddüt içinde kalır.
“Abak-Kerey halkı”-diye,
Dosımbek cevap verir.
Çağrısız halkta bereket,
Olmaz diye duyar.
- 110.** Halk başına iş gelse,
Çağrıyla düşmana çıkar.
- Çağrısız olursa Abak halk,
Ondan da bir doğar.
Yarın bir gün onun adını,
Halkı çağrı yapacak.
Çağrı, halkın muskası,
Çağrı, fikrin çırağı.
Çağrı, tüm halkı
Bir tepeye toplar.
- 120.** Diye ihtiyar inledi,
İnlemesinde var keder.
Canibek'e bu öğüt
İç açıcı olmaz.
Canını yiyormuş gibi olur bir kaygı,
Yediği yemek içine yaramaz.
Üzgün halkın ümitsizliğın,
Tekrar nasıl düzeltir.
Serçe dahi öterken,
Çağırıyor serçeyi.
- 130.** Ata binerse çılgılla,
Atı neden çağrı olmaz.
Bunu düşünüp sabırsızlanıp,
Gece eve gelmez.
Bozkıra yatak açtırıp,
Bozkırda yatıp düşünceye dalar.
Gece boyu uyumadan,
Öğlene kadar kalkmaz.
Bir günü gece Dosımbek,
Yeğenini her zamanki gibi yoklar.
- 140.** Sabaha doğru yanından,
Görür iki bozkurdu.
Biri baş biri ayaktan
Caneken'i izliyor.
Gökbörü koruması bu,
Dosımbek duyup şaşardı.
Caneken'in kişiliği,
Zaten onun hoşuna gitmişti.
İki olsa biri bu,
Biri olsa görünüşü diye,

150. Dosımbek, hayat sınıamıştı.
Gövdesi asıl uyluğu,
Gevşek mi diye ağlayan.
Akıllı zeki bilge,
Azılı yaşlı aslan.
Dosımbek'e yeğenin
Diğer işlerini de tam beğenmişti.
Canibek o yaz gezerek,
Dayı yurdunda kalır.
"Sonbaharda dönsem" diye,
160. Gök Besti'(beş yaşındaki at)yi istedi.
Gök Besti'yi vermeye
Çocukları kıyamadı.
"Vermeden de alırım" diye
Canibek yeğen ısrar etti.
-Bir tay etmez yeğeni,
Yeğen deme dayı,
Dost düşmanın demez mi,
Tay kadar yok değeri.
Bu söz giderse kulağa,
170. Hasımların olacak mutlu.
Dediği anda Dosımbek
Çocuklara öğüt verir.
-Dışı tüy, içi bok bir tay,
Yeğenim gerçekten beğendi ise.
Vermezsek böyle bir tayı,
Halkına ne der gidince.
Gök Besti gibi yilkının
Ağında var ki yağız tayları.
Onlarda bugün yarın,
180. İyi at olup çıkar.
Yeğen nazı çetin,
Düşmüş ona nazarı.
Vermezseniz elinizle,
Halkınızı yarın kesecek.
Gökbörü eşlik ediyor,
Hakkını memleketten alacak.
Eğer böyle bir yiğide binmeye,
- Gök Beşli gerçekten yakışsa,
Olmamalı içinde ukdesi,
190. Der ihtiyar Dosımbek,
Samimiyetle der.
Çocukların en küçüğü,
Söz dinlemez şımarık,
Ona aitti Besti,
Yılık işinde uzmandı.
Onu güçle zorlasa,
O da atağa geçer.
Kızarsak atağında
Hemen gemileri yakacak kadar sertti.
200. O zaman çok zorlanıp,
Gönlünü düşünceler yaktı.
-Çocuklarım başkaldırdı,
İsteddiği bir tayı vermedi.
Sarı Üysin'e birey olup,
Dosımbek nasıl gelmişti bu zamana.
Diye suçlayıp yeğenim,
Sövme lütfen sen bana.
Düşüp duruyorum,
Sayar halkım beni.
210. Benden olan oğullarım
Kıymetimi bilmiyor.
Halk içine düşman gelse,
At eyerleyip onlar binmez.
Babaya oğul çekmedi,
Bu zaman öyle gün, dedi.
Attan inmişim artık,
Kaderime razı olmaya.
Altmış yıllık yoldaşıma,
Zırhımı vermeye.
220. Kalkan, yay, kılıcım,
Hatırlatır ihtiyar beni.
"At toynağına tay basar"
Diye atasözü var mıdır?
Gök Besti'nin kardeşi,
Gök Kunan'ı al şimdi.

- Bu oldu, biriciğim,
Dayının sana verdiği.
Razı olup ata bin,
Halk neyi duyup konuşacak.
- 230.** Gelecek yıl Abılay
Asker toplayıp sefere çıkacak.
Hasmına giden Kazak
İntikamının peşine düşecek.
İlan etti tüm Kazaklara
Burada bir gün kalacak.
Silah alıp, kuşanıp,
Onun ile gitsen çok iyi.
Abak'ta yatan uçsuz bucaksız bu halk,
Hasmına karşı ordu kuracak.
- 240.** On sekize geliyorsun,
Hayır duamı verdim ben sana
Savaştığını yenersin,
Belki bu savaşta,
Halk ağzında ünlenirsin.
Arzu ettiğin, muradın gibi,
Kabul olur duyarsın sen de!
Kazak'ı üç yıl önce düşman kesti,
Kan döktü mal mülkü yağmaladı.
Dolanıp Alatau'yu, Arka'yı aşırp,
- 250.** Hazırlığı bunun için Abılay'ın.
Dosimbek anlatınca bu mevzuu,
Verdiğini dayısının kabul etti.
Dayı, öfkelenme, hayır dua ver-diye,
Caneken hemen eğilip elini duaya açtı.
Dua alıp, zırh kuşanıp obaya geldi,
Köyden elmas çıkar, gördü her yerde.
Kerey halk saygı gösteren halktı,
Çoğu eğilip birazı hizaya geldi.
Gök Kunan kıştan çıkınca oldu Dönen
- 260.** Kısırın kendine has sütünü vererek bekledi.
Kunduz gibi tüyü döküldü, hareketliliği arttı,
Aşağı-yukarı yuvarlandı, oldu çevik.
Abılay ferman etti yiğitleri toplayın,
- Toplandı etrafına çok ile nice.
Üç cüzün ne kadar yiğidi varsa atlandı hepsi,
Belirsiz sonunun ne ile dinceceği.
Açık şekilde silah kuşanmış erler oldu bir grup
Bir hareketle yürüdüğü yere telaş verdi.
Kerey'den sadece çıktı on iki adam,
- 270.** Caneken onların tayfasında bulundu.
Caneken Gök Dönen'e bindi,
Zırh, silah encamlarını yanına aldı.
Zırhını giydi, seçerek silah aldı,
Sırtına kürkünü çıkararak heybetli oldu.
Abılay başbuğ, asker başı,
Tahminen kırka gelmiş onun yaşı.
Han olup, tahta çıkıp hüküm sürmüştü,
Kazakların o andaki padişahı.
Refah içindeyken halkını düşman kesti,
- 280.** Halkını mağlup edip mal mülkünü götürdü.
Bu sebepten dolayı o intikam almak için,
Donanarak düşmanına olup üstün.
Kalabalık ordusuyla gitti Aladağ'a,
Ganimet getiririz diye yurda hediye.
Kaldırıp Abılay'ın altın sancağını,
Çağrıyla yiğitleri gitti düşmana.
Abılay gök atlı bir oğlan gördü,
Tam değil, tanyamadı, eksik gördü.
Caneken yanı başından geçiyordu,
- 290.** Abılay göz ucuyla baka kaldı.
Gök atı küheylan asıllı yılmı mıymış?,
Oğlanın yüzü farklı geliyor.
Gök ata sanki bozkurt binmiş gibi,
Abılay düşünceye daldı bundan dolayı.
Varmış ordusunda nice kıymetli atlar,
Bindiği gibi hızlı sağlam, elverişli uzun yola.
Kafile içerisinde fark etti,
Caneken ile (atı) Dönen'e gözü düştü.
Yapır ay (Ya pirim ay) bu bahadır olur mu ki,
- 300.** Yoksa atı yoran bir kütük müdür.
Bir deneyeyim bugün gece bakayım,

- Denememden sonra kahraman çıkacak mı?
Diye düşünerek iki bahadır çağırdı.
Onlara böyle verdi görev;
“Bugün gece konağımız Ağaç Türbe”,
Diye oraya bu ikisini gizlemiş.
-Oğlanı o mezara göndereceğim,
Mezardan odun getir diyeceğim.
Hayalet olup geldiğinde korkutunuz,
- 310.** Bakalım bahadır mı yoksa boş değersiz mi.
Yiğit er olsa gösterir o kendini,
Talebi kale bozmak yaman yiğit olmak mı.
Düşmandan ganimet almak için gidiyorsa,
Gitmeden bilip ölsün ham olduğun.
Ganimet uğruna çocuklukla gidiyorsa,
Düşman değil bizzat kendin bitir işini.
Biriniz atını, diğeriniz silahlarını ganimet alın,
Gözüm düşmüştü o Gök ata.
İki bahadır halk yanından geçip, uzaklaştı,
- 320.** Gider gitmez mezar içine yerleşti.
Akşamüstü kalabalık ordu yorulmuştu,
Mezara yakın yere konakladı.
Kalabalık ordu iniyordu su kenarına,
Fermanı Abılay’ın hala aklında.
Acımasız görmüş bilmiş halk reisini,
Gönderdi Caneken’i zor bir işe.
-Ey evladım, senden küçüğü görünmüyor,
Emret, iş buyur diyorsun sanki bana kendin.
Soğuk tarlada geceleyecegiz,
- 330.** Han’a bir hizmet edecek anım geldi.
Yoldaki Ağaç Türbe mezara git,
Eline sağlam bir halat al.
Han için yemek ısıtmaya odun getir,
Böyle hizmet edersen çok makbule geçer.
Caneken o mezara ulaştı,
Atından inerek Gök Dönen’i bağladı.
Eğilip hemen oturdu Kuran okudu,
Kalktı da (ağacı için) mezarlığı parçaladı.
Kabirden iki bahadır kalkıp çıktı,
- 340.** Çılgılığıyla geniş âlemi dar etti.
-Mezarımı neden bozuyorsun?-diye,
Ak kefenle birden saldırdı.
Caneken o ikisin yakalayıp,
-Hakkımıza Kuran tilavet ettim,-dedi.
Siz ölen ruhlar değil misiniz, diri Abılay,
Ölecek açlıktan orada yatıyor,-dedi.
Öyle deyip o ikisini fırlattı,
Görmedi tırmandıklarını oğlak gibi.
Odunu eşit yapıp ata yükledi,
- 350.** Kampa getirip atın başını bir çekti.
Bu birinci sınanması Caneken’in,
Çift bahadırın birden korkuttuğu,
“Genç oğlan ikimizi aynı anda fırlattı”,-diye,
Utandılar Abılay’a onlar söylemedi.
Kendileri Abılay’dan hep kaçtılar,
Yaklaşmadan uzak yerde saklandılar.
Başkalarına olan işi anlatmaya,
Korundu, sakladı, utandılar.
Kalabalık ordu Alatağ’a konuşlandı,
- 360.** Dağ aştı, ormanlarda gölgelendi.
Gece yürüdü, gündüz uyudu bazı vakit,
Sıcakta su kenarında saklandı.
Caneken yatsa yalın yatıyordu,
Uykuya üç gün üç gece dalıyordu.
Ordunun başı geçen yerden,
Dört günde zorla, ancak geçiyordu.
Caneken derin uykuya daldığı anda,
Dinlenirken bir rüya gördüğü anda.
Gövdesini bir soğuk sarmaya başladı,
- 370.** Yılan gördü o gözünü açtığı anda.
Hareket ederse yılan onu sokacak,
Hareket etmezse kim bilir nereye gidecek.
Ağzını açmış Caneken yatıyordu,
Yılan girdi ağıza sürünerek.
Tam o sırada kafasını sıkıştırdı,
Kıvrımlı vücudu zıplıyordu.
Caneken onun kafasını çiğneyip tükürdü,

- Yankılandı gülüşü Aladağ'da.
Bu ordu Aladağ'a doğru ilerledi,
380. Önü arkası bir birinden geri kalmadan beraber yürüdü.
İyi ata binen neşeli grup önünde,
Cabı (basit at ırkı) binen bazıları birbirine yakın yürüdü.
Caneken'in Gök Dönen'i hızlanıyordu,
Orta hızla koşan koşu at takılmadan.
Bundan dolayı geçip geldi bir yarım adaya,
Er Caken kemerini çıkardı dinlenmeye.
Bir yatınca üç gün üç gece uyur zamanları,
Vakitte hissetmez hiçbir canı.
Yatıyor dört ayağı dört yanında,
390. Üzerine elbise örtmeden uyur yine.
Seher vakti uykunun tatlı zamanıydı,
Bir güç Caneken'i çok ezdi.
Pis koku şah damardan geçiyordu,
Buruşturup, yuvarlatıp bakır tomurcuğu.
Bir baktı kocaman bir ayı idi,
Oldukça da acayip alp imiş.
Rahat vermeden sürekli dürtüyor,
Av olsa da acımasız zalim imiş.
Caneken onu gelip sürükledi,
400. Yükleyip Gök Dönen'e gitmek istedi.
O sırada geriden gelen bir gruba,
Hediye için eyere asın diye verdi.
Onlara dedi "ben bunu dövmedim"
Derisini ufak olsun çekmedim.
Bir bağırdım sesimden korktu öldü,
Ondan başka buna düşmanlığım yoktu.
Dedi de Gök Dönen ile beraber,
Seferin yönüne doğru devam etti.
Kesenler kara ayının karnını açıp,
410. "Anlattığı bu oğlanın doğru" demiş.
Aladağ'ın ağzına geldi ordu,
Gürültüsüz dağ eteğine yabancı olarak geldi.
Savaşı yarın sabah başlatmak için,

- Düşmanına Abılay Han haber verdi.
Abılay haber verdi Han Suan'a:
-Gelmiştir Kazak ordusu intikam almaya.
Geri verse tüm hasarı eksikliği ile,
Dokunmayız huzur içinde olur her bir can,
Olmazsa karşılaştığımız meydana gelsin
420. Sözüün doğrusu zırh giyen ere zeval.
"İslık çalan geyiğe vebal olmaz",
Suan Han ikisinden birini seçsin.
Deyince Suan Han sinirlenmiş,
Gösteririm diye Abılay'a inat etmeyi.
Sabah olunca kalabalık ordu ile karşı saldırıp,
Alacağım diye ferman vermiş bir tepeyi.
Gece boyu düşman ordusu toplanmış,
Kimi atlı kimi yaya yığılmış.
Kimileri evlerinde duramadan,
430. Ordunun yanına gelip sokulmuş.
Seçilen Kazak ordusu da ata bindi,
Yay çekip, mızrak ile safa girdi.
Çimende yürüyüp, hazırlanan orduya kolay mı dokunmak
Şafak vakti düşman ordusunu koyun gibi kesti.
Düşmanları hazırlığını tamamlamadan,
Kazaklar yaptı kıyım feryat ettirip.
Düşman kaçtı, yerine Kazak geçti,
Üstün geldi, uygun saat durdu anlattı.
Gün boyu savaş oldu, ücra yerlere kadar kesti
440. An geldi orduya da dinlenir vakti.
Düşmandan çok malı mülkü ganimet alıp,
Sakin güçlü Kazak ordusu çıkıp gitti.
Tan ağarmaya başladı,
Sabah altına bakınca,
Parça parça toz çıktı.
Toz altına bakınca,
Sayısızca çok düşman çıktı.
Karışarak iki taraf,
Kızıl kana bulandı.
450. Sadır çıktı başkaldırarak,

- Aktı kan coşarak.
Dolan Ciren (ciren-kırmızı renkli at) altında,
Yaya aldırılmaz uçar.
On sekizde yaşı var,
Otağ ev gibi başı var.
Kazak'tan gelen erleri,
Yer kalmadı gizleyecek.
Sadır çıktı haykırıp,
Ruhunu su gibi savurup.
- 460.** Kazak'tan gelen erlerin,
Kırıp sürdü hepsini.
Mızrağıyla batırıyor,
Batırdığı yeri boyuyor.
Karşı gelen bahadırı,
Fidan kadar görmeden kesiyor.
Düşmanın ordusu atağa geçti,
Kazak ordusu kaçtı ya.
Aktanger yaralanınca,
Abılay Han fena şaştı ya.
- 470.** Caneken dedi,- Gideyim,
Mızrağımı elime alayım.
Sadır ile karşılaşıp,
Bir çatışıp kalayım.
Sadır'ı yere savurup,
Dolan Ciren'i alayım.
Köbeş:
-Bekleyedur, ey, oğlum,
Değil bu toy (düğün), oğlum.
Kendin kazara gidersin,
- 480.** Gitme buna bırak, oğlum.
Canibek:
-Sadır ile boğuşmadan,
Ak mızrakla dövüşmeden,
Arayıp gelen düşman ile,
Bir çatışıp kalmadan,
O kişiyi karşıma alıp atışmadan,
Dayanmaz bir sinsi gibi,
Boş dönersem ayıptır ya,
- Kızıl kana batmadan!
490. Kılıcı çekti kınından,
Oyun değil gerçekten.
Deh deyince Gök Dönen,
Aktı bozkırdan.
Caneken'in bindiği,
Doğan türünden Gök Dönen.
Karşısından gelen Sadır'ın,
Durakaldı yanı başına.
Şahin gibi saldırdı,
Türkmen gibi kapıştı.
- 500.** Buğra gibi çiğneşti,
Boğa gibi güreşti.
Aygır gibi çarpışıp,
Cart-Curt edip durdular.
Birinci silah kullanılıp,
Püsküllü mızrak aldılar.
Aralıksız mızrak kullanıp,
Gözlediler uzağı.
Kavga eden iki aslan,
Namus için çarpıştı.
- 510.** Sadır orada astı,
Erliğini halka gösterdi.
Saldırıp gelip saplayınca,
Gök Dönen'in kışına,
Canibek'i bindirdi.
Eyere yerleşince,
Sinirden cesaretlenir.
Çulha kuşu gibi bu diye,
Sadır'a mızrak sapladı.
Sadır'a yer kucaklatarak,
- 520.** Dolan Ciren'i alır.
Heybetiyle atlandı,
Bağırıp çağrı yaptı.
Öldürdüm diyen Sadır'ı,
Sesi yer parçalıyor.
Dolan Ciren'e binince,
Obasına doğru döner.

- Abılay'ın yaya olduğunu,
Caneken fark ediyor.
Gök Döner'i hizaya getirip,
- 530.** Yanı başına çeker.
Han'ın önünü Caneken,
Çiftiyle beraber kuşattı,
Döner de olsa bininiz diye,
Han'a istekte bulunur.
Atından inip saygıyla,
Ata bindirmek ister.
Fakat ona Abılay,
Kafasını yalnız sallar.
Kara'nın atına binilmeyeceğini,
- 540.** Kara'nın yarısı bilmez.
Bey'i Caken anlıyor,
Örf âdete uyacak an değil,
Halkın işi daha değil.
Düşman içinde gezerken,
Böyle gönlünü ferah tutma zamanı değil
Bunu düşman anlarsa,
Toplanıp hepsi gelmez mi?
Kazak Han'ı öldürüldü,
Veya kendi öldü diyerek,
- 550.** Etmez mi halkı rezil.
Onu düşünen Caneken,
Emir verdi öfkeyle cesur,
Abılay Han'ı ikna etmeye:
-Bu ata binmezsen,
Benimle beraber gelmezsen,
Öldürüp hasmın seni gider diye,
Kazak'ın yeri kalmaz gider diye,
Böyle karanlık günde,
Kemikten namus geçer diye,
- 560.** Böyle nama kalmayayım,
Çatışmaya seni bırakmam.
Düşmana seni vermektense,
Öyle eziyet görmektense,
Kılıcımı kanlarım!
- Diye Canibek hazırlandı,
Kılıcına davranınca,
Hiddetini görünce bahadırın,
Han'da takat kalmadı.
"Sabır, bahadır, sabır",-diye,
- 570.** Döner'in yanına çekti Han.
Altına atı çekince,
Kamp tarafına gitti,
Canibek ona eşlik ederek.
Ulaştırdı askeri kampa,
-Kavmin sağ-salim iken,
Dedi Han'a -Korkma!
Böyle deyip er Canibek gitti,
Düşmanlarını eksiltilip dürüp gitti.
Attan başka, ganimetten yüksük dahi almayıp,
- 580.** Kampa döndü kemerin çıkarıp dinlenmeye.
Abılay kampa gelince dinlendi,
Gürbüz hasmının az kalmıştı canını almasına,
Bundan dolayı kendi adamı kılıç çekip,
Kıymasına az kalmıştı ötkenci canına.
Nasıl olsa ne olsa da oldu esenlik,
Dağıldı başa gelen bu kötülük.
At verip, karışarak alıp çıkan,
Şimdi sıra oldu o oğlanı dinlemekte.
Bindiği o oğlanın Dolan Ciren,
- 590.** At idi ya eskiden Sadır'ın bindiği.
Sadır'ı alıp, beni kurtaran o,
İyi olur o oğlan hakkında bilmek.
Ey haberci, sen şimdi atına bin,
Sana çok önemli görev vereceğim.
Gök Döner'i meydanda veren biri,
An geldi iade etmeye at ve eyeri.
Gök Döner ile beraber gidip gel,
Sahibi oğlan yiğidi bulup gel.
Atını Han elinden alırsın diye,
- 600.** Davet edip onu buraya getir.
Gök Döner ile beraber geziyordu,
Yılıka böyle küheylan çok az idi,

- Gezerken kampın sonuna doğru
Canibek atını tanıyıp yakaladı.
-Tanıdıysan Han'a giderek atını al,
Bu konuda Han'ın sana diyeceği var.
-Han'a niçin geleyim bir tay için,
Gelmedi diye Han'ına git de söyle.
Gelmem çağırrsa da Han'dan ne alacam,
- 610.** Ne diyecek çağırınca Han'ın bana?
Deyince, var diye halkı için sözü dediğinde
Dedi o: -Sağ dizini verirse gelirim.
Han benim halkım için dizin versin,
Aziz başım bir kurbanlık düzde ölecek.
Halkımın penceresi diğer halklarla eşit olup,
Dumanı yükselse düzelerek.
Dedikten sonra haberci geri gitti,
Bahadırın Han'a armağan ettiği sözü ilettiler.
Eksiksiz dileğini tam anlattı,
- 620.** Değiştirmede hepsini tek tek ilettiler.
Han dedi: Neden yanında getirmedi buraya,
Erlüğünü göstermişti o burada.
Bahadıra saygı gösterip getir buraya.
İstediği sağ dizimi verdim ona,
Evvelinde o Sadır'ı aldı tek başına.
Ondan sonra halkı korudu çıkıp köşeye.
O tehlikeden beni alıp kurtardı,
Tuhafça konuşsa da bunu hatırla.
Onun için kendim gelmek zorundaydım,
- 630.** Demesin bahadır beni görmezden geldi.
Fakat sarayın işi beni bırakmıyor,
Yarıncı görevi çizmeli.
Haberci geldi yine yel gibi uçup,
Dizin büktü, saygı gösterdi yere eğilerek.
-Han kendisi sizi görmeye gelecekti,
Bırakmadı sarayın işi sıkıştırarak.
Kendin gel yolun adam, bahadır oğlan,
Talebin yerine getirildi noktası noktasına.
Han size sağ dizini verecek oldu,
- 640.** Geldim o haberi vermeye de.
- Talebim yerine getirilecekse geleyim diye,
Han verirse sağ dizini alayım diye.
Atına bindi de gitti oraya.
Karşılaşıp Han'a saygımı göstereyim diye.
Saraya yakın gelince attan indi,
Edeple Han'ın gelip elini sıktı.
Eğilip sağ dizine uzanıverdi,
Gelince gücü düştü ruhu uçtu gitti sanki
Uzanarak doğrusunu beyan etti,
- 650.** Abak'ın tüm durumunu açıkladı.
Biri ekince altı çavdarın yetiştiği,
O yeri ver diye tamamladı.
Abılay bu sözlere tamam dedi,
Verdim bu dileğini sonunda dedi.
Kerey'i kendin toplayıp yönet,
Saraya direk ol bahadır dedi.
O anda Hanın danışmanı,
Tilenşi denen bir bey idi.
Bu işin aslı astarın,
- 660.** Halktan duyunca öğrenir.
-Yerden çıkan yedigen,
Bu ne kadar kurnaz dedi.
Bu yaş sap çocuk alsa tam dizi,
Yarın hepsine kıyacak.
Kerey denen işte, yalnızca az halk
Göçün sonunda yürürdü.
Etekten saray dikecek.
Bir hilesi olmazsa,
Başka yok mu talebi.
- 670.** Böyle denebilirse ihtiyarın,
Çarpılmaz mı yüreği.
Kubbesi yok sarayın,
Çatısını ne tutacak?
Diyerek sinirlendi Tilenşi,
Abılay Han'a gelmişti.
Kapıdan girer girmez,
Abılay, Abılay demişti.
Sarılıp yatan dizinde,

- Bu kişi kim? Diye söylenir.
680. Abılay onu fark etti
Demesinde anlam vardı.
Bahadıra gösterdiğim saygımı,
Kıskandı diye çok řařırđı.
-Bunun kendisi atlı savaşçı ya,
Kale bozan erim ya.
Tilenşi senin neyin gitti,
şımartan ben kendimim ya.
Kale alan erim ya,
Bin kişilik perim ya.
690. Tilenşi senin neyin gitti,
şımartan ben kendim ya.
Bunun kendisi Kerey'im,
Yeni doğmuş bahtım, sevincim.
Genç de olsa baş olan,
Canibek isimli nderim.
Vereceğim buna çok daha,
Yeri de bunun çok yukarı.
Bozarım deme, Tilenşi,
Benim istediğim dostluğu.
700. Talebini yerine getirdim bahadışın,
Merhemini veririm atının.
Ak sancak verdim halkına,
Halkın talep ettiği hakkını.
Kendisine verdim beş silahı,
Tolga, zırhtan seç al.
Helallik için dş arpan,
Bahadışın şartı Han'a vacip.
İkramım ona çok daha.
Hizmeti bunun çok paha.
710. Diye Abılay bahadışı,
Göklere bir çıkardı.
O anda kalkıp Canibek,
Başını kaldırıp baktı.
Konuşmaya hızlı hazırlanıp,
Dikkatini Han'a çevirir.
Kana dolup gitmiş gibi,
- Ateş saçıyor göz nuru.
-İzin verirsen Han Bey,
Sadece birkaç şey diyeceğim.
720. Söz sırası çok idi,
Sırasını kendim alayım.
Sizin verdiğiniz mevki ile
Pahanızda olayım.
Halkım için siz için,
Akıllandırmak için bir şey yapayım.
Eziyeti efkâr olmasın,
Tilenşi denen kütüğün.
Diye bahadış isteyince Abılay'dan,
Alev aldı bahadış kor olup yanan.
730. "Al" dedi Han Abılay, dileğini,
Bahadışım önüne kimse koymasın engel.
Canibek:
-Ey Tilenşi, kurnaz ardıcım,
Neredesin düşmandan sancak alsan?
Yiğit isen o savaşta,
Neredeydin gayret gösterdin mi?
Düşmanını yenerek halkımın,
Tazmin etmeye başkşesini.
Dizine Han'ımın
740. Neyin gitti senin?
Halkımı da benim sorarsan,
On iki Kerey cinsiyiz.
Ağzım kadar karışım,
Gergiye koysan düzelmez,
Ağaçtan çıkan eğriyim.
Yılkıdan doğan eksiğim,
Neden çok bana iliştin?
İnsana yoktur düşmanlığım.
Koyunda kahve kuzuyum,
750. Halkım için savaşta,
Kurban olmaya hazırım.
Halk sahibi Han'ımdan,
Yenildi diye düşmanımız,
Korundu diye dağımız

- Geri geldi diye halka mal mülkünüz,
Sevindi diye hiddetiniz,
Büyük insanlarsınız hepimiz,
Müjde istemeye geldim.
Bıçak çekme akılsız,
- 760.** Kan kaybından gidersiniz.
Han sözünü tartışma,
Doğan cansın nikâhsız.
Kendi babanı sorarsan,
Bekbolat denen köle idi.
Anneni benden sorarsan,
Sarı Üysin'in cariyesi idi.
Ganimet getirip Dosımbek,
Cariye olarak almıştı.
Dengim diye tanıyıp Bekbolat,
- 770.** Dayımdan istemişti.
Hediye etmişti o zaman,
Doğan onlardan sen dedi.
Sen bana burada kızacak
Han önü güç yeri mi?
Berdaulet ile Dosımbek
Bekbolat ile eşit miydi?
Canını koru Tilenşi,
Kızdırmayasın sen beni.
Kaybol bu saraydan,
- 780.** Durmasan şimdi ölmeye.
Sakalını saymasaydım
Sırtında otuyordum
İndirirdim ben seni.
Bu defa savaş öyle tamamlandı,
İntikam güden Kazaklar zafere erdi.
İade aldı savaşta giden itibarını,
Kazaklara ganimete mal-mülk yığmış,
Ganimetle ordu geri gelmiş idi.
Ganimetler meydana sığmıyordu,
- 790.** Canibek ganimetten uzak durdu.
Kalbi bir sebepten huzursuzdu,
Etrafına bir grup halk geldi konakladı.
- Birer gün o arada onları gözetledi.
Caneken nehir kenarında yıkanmak için,
Altına bir çınarın gelip durdu.
Oturdu elini yüzünü yıkamaya,
Suya girip serinleyip çıkayım diye,
Silahını çıkarıp ağaca asınca,
Bir kız duruyor suya atlamak üzere.
- 800.** Bu kıza hemen baktı bahadır tam o sırada:
-Söyle bana, nasıl düştün böyle ağa?
Peri kızı gibisin güneş görmeyen.
Karşılaştın, sevgili, ne tür zorla?
Düşman bastı halkımızı yakın günde,
Olmadı ondan beri huzur bizde.
- Can tatlı, canımı kurtarmaya yalnız kendim,
Gelmişim buraya dün gece.
Tanımadan, yol anlatmak olmaz idi,
Döküntü sözün yeri dolmaz idi.
- 810.** Hakkınızda öğrenince hakkımda anlatırım,
“Savaşta kadın-er ganimeti” idi,
-Aferin, peri zade, sözü cesur idi.
Söyledin ya adımı ne çok güç ile.
Benim adım Canibek, milletim Kazak,
Konuşalım, peri zade, yere insan.
- Canibek isen sana diyeceğim var,
Kılıç üzerine yemin verir halim var.
Öncelikle söz verirsen konuşurum,
Yoksa çağda değilim er özler.
- 820.** -Peki, tamam, perizadem, isteğini al,
İki ederse erin yüzü olmaz mı asık.
Pişman olma, ne istersen verdim sana,
Kalmasın gönlünde zerre keder.
O zaman erlik sırrımı anlatacağım,
İman gibi hayattaki gerçeği anlatacağım.
Ölüme hazırlanıp nice gündür,
Yaşam çok değerliymiş onu bildim.
Sevdiğim Sadır idi, can yoldaşım,
Yemin etmişti beraber taşımaya hayat yükünü.

830. Gitti halkı için olup kurban,
Ben kaldım tekmesinde çakır günün.
Bu yüzden ben hayattan kaçıp geldim,
Ne bulur bahtsız can nasip gören.
- Karşılaşan baht ile talihsizin biri olmuşsun,
İlk önce dileğime ehemmiyet versen.
Savaşta kadın ganimet yenen için,
Kim yok eder muzafferin böyle gücünü,
Olur, çare, halka ortak söze danışman.
Çağdaş, kalp hissiyle anla beni.
840. Hor görme, hora talip canımı dinle,
Olayım ebedi helal yârin beni kucaklasan.
Değer bilmez can eline düşmektense,
Razıyım kara yer şimdi yutsun beni.
Zorlarsa zorlasın halktan meşhur kimseler,
Dileğim bana hayırlı iyi gün ver.
Kafamı o anda kesiver,
Bağlanmasın ayağına hiç talihsizlik kösteği.
Pişman olmam öz yoluna canı versem,
Yaşamam artık diri, kanını görsem.
850. Kılıç yüzüne ant olsun bu söylenenler,
Yaşamın güzellik arın versem.
Anlaştılar bu söze ikisi de,
Ağaçtan kız atlayarak, indi yere.
Caneken avuçlarıyla yakaladı,
Güzeli sevgiyle kucakladı belden.
İkisi el ele obaya geldi,
Bunları oba da gördü, dost da gördü,
Deyince “Er Canibek kız getirdi”
Abılay göreyim diye otağa girdi.
860. Güzeli görür görmez gözü karardı,
Olmuş gibi o saatte kendi deli.
“hediye bahadır, hediye ver” diye bizlere,
Han, asil kızı isteyip çok rica etti.
-Han Bey, bini sizin biri bizim
Andı var kıza veren kardeşinizin.
Vermiştiki kılıç üzerine büyük bir ant,
Canımı bağışlayın zavallı kızın.
- Ey bahadır bize hediye vermedin mi?
Canını kızdan üstün görmedin mi?
870. Ben ona verdiğim için başta bir söz,
Söylenen iticilikle açıldı aramız.
Deyince “adalet, efendim” diye kız eğildi,
Gevşeyip eklemeleri tez büküldü.
Davamı söyle! -diye Abılay izin verdi,
El olmaz kızın büyüğü tez bozuldu,
-Müsaade versen söyleyeyim davamı.
Halk bilsin zatımı,
Ganimet de olsa hanım zat
Kalabalığa atma kadını.
880. Suya da düşüp yok olmadım,
Gelmişim er diye bu bahadıra.
Onun da günü tam şimdi
Kız çok zavallıydı,
Andından geçip anında,
Kurduğu düşü çatladı.
Vefat etti erim dövüşte,
Yenildi halkım savaşta.
Başımdan talihim uçunca,
Vardım şimdi tüm ulusa.
890. Halkımdan kalsa bir tembel,
Katılıp sana bir ömür.
Doğurmak istedim bir oğul,
Kahramanını halkın sıradaki.
Alacak halkımın öcünü,
Pençesini düşmana salacak olan.
Büyüteyim diye şimdi bir oğlu,
Sadır’ın devam eder sanatın.
Ulaştırmadı Kuday (Allah) murada,
Kahrı kaldı yürekte.
900. Kahrı ateşi bağlayıp,
Ulaştı ta kemiğe.
Ormana ondan gitmiştim,
Kurtulamayacağımı bilmiştim.
Yastığımı alıp yatmağa,
Canımı bağlamıştım bir kumaşa.

- O anda geldi Canibek,
Dolan Ciren'den tanıdım.
İntikam alma vakti geldi diye,
O anda uydurdum buldum.
- 910.** Bahadır naiftir kandırayım,
Güneş batıncaya dek oyalıyım.
Gece sakın yatakta,
Hançerimi kanlıyayım.
Sadırım için intikam alsam,
Kalmazdı başka isteğim.
Diye düşüp şimdi o an,
Çarem nice aldandım.
Veren kendin davamı,
Sözümün söyledim sonunu.
- 920.** Sadır erin yokluğu
Böyle erler ortamı
Yüreğime dokundu.
Halkı için meydanda
Canını veren Sadır Bahadırı.
Yokluğun senin burada,
Getirdi özge kişilere hakkını.
Mızrağının sapı kırılmasaydı,
Biner miydi hasmın atına,
Köle horlar mıydı zatını?
- 930.** Diye ağlayıp durunca,
Abılay Han haykırdı
-Ere iftira atan
Bırakmayın bu kadını.
Dövüşerek yendi Sadır'ı,
Horluyorsun neden bahadırı?
Biliyorsan akılı,
Kirlletiyorsun neden adımı?
Böyle gönlü pise,
Kirlletirmeyin çadırı.
- 940.** İsteddiği davayı verirdim,
İstemedi sonunda.
Hasımlığa vardı,
İntikam alacağım diye baş kaldırdı.
İntikam alacak yosmaya,
Vurunuz kırk kırbacı.
- Dediğinde Er Canibek kılıç aldı,
Derinden kız da aşkına nefes aldı.
Parladı kılıç yıldırım gibi,
Kızın kafası eşğe düştü kaldı.
- 950.** -Kavuşturayım Sadır'ına haydi git,
İstemedim kız canına ceza vermek.
Eğer sen yer üzerinde diri gezsene,
Yoktur ere de ele de huzur.
Güzel kız böylece öldürüldü,
Bahadır da, Han da ona ceza verdi.
Caneken Abılay'ın otağına getirip,
Hediye olarak bıraktı Dolan atı.
O imiş Caneken'in ilk seferi,
Erliğinin rahatları kaçırın kavgası bir önce.
- 960.** Çıkmış on iki kez büyük savaşa,
Hepsinde de düşmandan intikamını almış.
Yazmadım bunun hepsini şimdi överek,
Yazdığım yalnız biri şimdi netleştirerek.
O zamanda kırdı gezen Kerey halkını,
Getirmiş Caken sonra Altay tarafa.
Caneken seksen yaştan aşmış,
Düşmana korku olmuş dosta sadık.
Ak sancağı nesline miras oldu,
Tavaf et halkım ondan örnek görsen.
- 970.** Adına kurban olayım mucizeli er,
Bir öğüt senin hakkında yazdım.
Nağme olan Dönen'in de Gök küheylanın da
"Keriboz" olup gelir yaygın perim.
Kazak'a Kafdağı kadar kale oldun,
Düşmanına yıldırım gibi çöküp korku oldun.
Savaşta diz bükmedin, davada vermedin,
Halkını Altay'a doğru, Or'dan getirdin.
Tüm Kazak vafını duyar oldu,
Halkın adıyla düşmana çıkar oldu.
- 980.** Hitabetinle, erliğin uygun olup,
Mucize adın halka çağrı oldu.
Bununla tamamlandı yazdığım yazı,
Kazak'a çağrı olan erin adı.
Dua et bunu okuyan topluluklar,
- 985.** Altay Kerey ozanı- Akit adım.

5. Dizin

A

a- (I) < a(l)- < al-“almak” > a(l)-(i)p > a(p)-_> a-
(krş. al- (I)

a. - p 627

a- (II) “almak” (yardımcı fiil) (krş. al- (II)

jat- a.- p yatmak 649

öñgerip a.- p eşitlemek 349

abaq “ulu, büyük anlamında boy adı ”

a. 112, 238

a. kerey elli 106

a.+ tñ 650

abilay “Abılay” (özel ad)

a. 230, 250, 263, 275, 287, 290, 294, 345,
414, 415, 469, 527, 537, 553, 581, 653, 675,
677, 680, 710, 730, 859, 874

a.-xan aqırdı 931

a.+ dan 355, 728

a.+ dñ 285, 324, 956

a.+ ğa 354, 424

abzal <_A. “değerli”

abzal kör- “üstün görmek”

a. k.-mediñ 869

adal “doğruluk, dürüstlük”

a. 707, 841

adaldıq “helallik”

a. 706

adam < A. “adam”

a. 269

a.+ ı 583

ağaç “ağaç”

a. 798

ağaç beyit “ağaç dergah”

a. 305, 331

ağat “döküntü, değersiz”

a. 809

aq (I) “ak, beyaz”

a. 04, 19, 293, 314, 32, 342, 483, 702, 847,
884, 968

aq (II) “kere”

a. 350

aqıl < A. “akıl”

a.+ dı 936

a. 153

aqılşı < A. + T. “danışman”

a. 657, 838

aqın “ozan”

a.+ ı 985

aqır- “haykırmak”

abilay-xan a.- dı 931

a.-gan 405

a.- ıp 458

aqır < A. “son, sonra”

a. 654

a.+ğı 919

a.+ ı 941

aqşam “akşam”

aqşam tüse “akşam üstü”

a. 321

aqıt “Akıt” (özel ad)

a. 985

aqtañger “Aktanger” (özel ad)

a.+ ge 468

al- (I) “almak” (krş. a- (I)

a. 308, 332, 605, 705, 730, 820	şağıp a.- maq sok-, ısır- 371
kök-qunandı a. 225	kek a.- maqşı öç al- 944
a.- a jatpaqqa 904	anıqtap a.- may 288
a.- adı 186, 713	bayqap a.- may 288
dolan-jirendi a.- adı 520	otıra a.- may oturama- 429
a.- am 163, 609	kek a.- sam öç al- 914
a.- amin 426	alaqan “avuç içi, aya”
a.- atın 894	a.+ nmen 854
a.- ayın 471, 475, 642, 721	alataw “Aladağ” (özel ad, yer adı)
a.- dı 490, 625, 946, 947	a.+ dı 249, 359, 378, 379
a.- ğan 688	a.+ dıñ 411
a.- ğannan 34	a.+ ğa 283
a.- ıp 280, 284, 441, 486, 587, 591, 600	albirttiq “heyecanlılık, dikkatsizlik”
a.- iñdar 317	a.+ pen 871
a.- iñiz 599	ald “ön”
a.- maqşı 281	a.+ ı 05, 365, 774
a.- may 579	a.+ ı-art.ı döngelengen 262, 380
a.- sa 663	a.+ imen 818
a.- sañ 734	a.+ in 531
al- (II) “almak” (yardımcı fiil) (krş. a- (II))	a.+ iman 47
minip a.- adı bin- 515	a.+ ında 381
kek a.- am öç al- 943	a.+ inña 731
kek a.- ar öç al- 908	alda- “aldatmak, kandırmak”
ilip a.- dı bağla- 272	a.- yın 910
jol a.- dı yol al- 57	aldan- “kandırılmak”
kök-dönendi minip a.- dı bin- 271	a.- dım 917
qabil a.- dı kabul et- 252	aldır- “aldırmak”
qırşıp a.- dı sıkıştır- 375	a.- ıp 932
tınım a.- dı dinlen- 581	alğaş “ilk”
kek a.- ğanğa öç al- 416	a. 351
bata a.- ıp dua al- 255	alğı “ilk”
qağıp a.- ıp 854	a. 958
ayta a.- madı söyleyeme- 354	almaq “alma”

tälim almak bol- “talim almak istemek” 50	anıqta- “tanımak”
a.+ qa 313	anıqtap alma- “tanıyamamak” 288
almas < A. “elmas”	añ “av”
a. 256	a. 398
alpıs “altmış sayısı”	añda- “izlemek, gözetlemek”
a. 218	a.- ydı 143
a. 285	añdat- “anlatmak”
alıp “alp”	a.- ıp 438
a. 396	añdıs- “gözetlemek”
alıs “uzak”	a.- tı 507
a. 63	añğal “saf, çabuk inanan”
a.+ tı 507	a. 910
alıs- “karşılıklı alışmak, alıp vermek”	añğar- “fark etmek”
a.- pay 482	a.- dı 680
a.- ıp 502	añız “efsane”
altay “Altay” (özel ad)	añız bol- “efsane olmak” 13
a. 965, 985, 977	ap “ip, halat”
altı “altı rakamı”	a. 332
a. 651	ar “utanç”
a.+ dan 06	a.+ dı 851
a.+ ğa 21	ar saqta- “utanmak” 358
altın “altın”	ara “ara”
aluw “alma”	a.+ da 793
a.+ ğa 582	a.+ ğa 807
amal < A. “emel”	arala- “gezmek, dolaşmak”
a.+ ım 917	a.- dı 601
aman < A. “sağ olma durumu”	a.- p 603
a.-sälem jawabı 91	aralas- “karışmak, karşılaşmak”
a. turğanda 575	a.- ıp 448
amandas- < A.+T. “hal hatır sormak”	aralat- “dolaştırmak”
a.- ıp 54	a.- ıp 95
amandıq < A.+T. “sağlık”	araş- “ayrışmak”
a. bol sağlıklı olmak 585	a.- amız 871

araşala- “karişmak”	art “art, arka”
a.- p 587	a.+ ta 401
arba- “aldatmak”	a.+ ı 266, 366
a.- yın 911	arşa “ardıç”
arında- “hızlanmak”	a.+ m 733
kök döneni a.- ğan 383	as- “asmak”
arıq “zayıf”	a.- atuşın. 366
a. 69	a.- ıp 249, 39, 70
arıs “kabile, soy, yiğit”	a.- qan 966
a.+ pın 742	as “aş, yemek”
a.+ tıñ 651	a. 125
aristan “aslan”	asıl “asıl”
a.+ tan 154, 508	a. 151
arıt- “yormak”	asqan “büyük, pek üstün, pek ileri”
a.- ar 300	a. 153
arqa (I) “arka”	ast “alt”
a. 52	a.+ ı 360
arqa (II) “Arka” (özel ad)	a.+ ina 444, 446, 571
a.+ nı 249	dolan-jiren a.+ ında 452
arqan “halat”	aş “aç, açlık”
a. 332	a.+ tan 346
arlan- “utanmak”	aş- “açmak, ayırmak”
a.- dı 141	a.- qan 370
a.- ıp 354	a.- ıp 373
arman < F. “arzu, hayal”	aşuw “sinir”
a.+ ı 189	a.+ men 516
a.+ im 915	aşuwlan “sinirlenme”
armanda- < F.+T. “arzu etmek”	a.+ şaq 198
a.- ğan 245	at (I) “isim, ad”
arna- “vermek, sunmak”	a.+ ım 814, 985
a.- ğan618	a.+ imdı 937
a.- p 333	a.+ ın 09
a.- ptı 955	a.+ ıñ 983,981

a.+ ıñdı 813, 979	a.- p 46
a.+ ıñnan 970	attan- “ata binmek”
a.+ qa 265	a.- ıp 521, 57
a.+ tı 695	attandırmaq “ata bindirme”
at (II) “at, binek hayvan”	attandırmaq bola- “ata bindirmek istemek” 536
a. 180, 19, 213, 222, 300, 317, 381, 384, 571, 587, 596, 69	aw “ey, hey”
a.+ ı 131, 291	a. 299, 517, 801, 813, 926
dolan-jiren a.+ ı 590	awlaq “uzak”
a.+ ın 539, 604, 65	a. jürrip 356
a.+ ına 643	a. jürdi 790
a.+ ınan 535	awıl “köy”
a.+ ınıñ 701	a.+ dan 256, 46
a.+ ıña 593	a.+ dı 95
a.+ ıñdı 599, 605, 928	awız “ağız”
a.+ qa 130, 228, 318, 431, 554	a.+ ğa 374
a.+ tan 45, 216, 579, 645	a.+ ım 743
a.+ tı 287, 293, 428, 957	a.+ ın 373
a.+ tıñ 350	a.+ ına 244, 411
at- “atmak, fırlatmak”	ay “ay”
a.- a 425, 434	a. 71
a.- qan 421, 717	ayalda- “açıklamak”
a.- tı 443	a.- dı 650
ata “ata, baba”	ayaq “ayak”
a. 223	a. 768
ata- “isim vermek”	a.+ tan 142
a.- ap 979	ayaqtan- “ayaklanmak”
ataq “nam, ün”	a.- ıp 60
a.+ ı 844	ayañ “Atın yavaş adım yürüme şekli”
a.+ qa 560	a.+ ına 384
atısta- “atışmak, çarpışmak, savaşmak”	aybattan- “heybetlenmek”
a.- y 486	a.- dı 274
atta- “ata binmek”	a.- ıp 521
	ayda- “kovmak, hayvanları sürmek”

a.- dı 461	a.- ğan 850, 871
ayğayla- “çığlık atmak”	aytuw “söyleme”
a.- p 130, 340, 522	a.+ ğa 640, 808
ayğır “aygır”	ayu “ayı”
a.+ dayın 502	a. 395
ayıp < A. “ayıp”	a.+ dıñ 409
a.+ imen 417	az “az”
aynal- 1) “Kurban olmak, gurur duymak”	a. 584, 665
a.- ayın 970	azuwlı “azılı”
2) “(Dağ vb... için) etrafını dolanmak”	a. 154
a.- ıp 249, 259	B
ayqas “savaş”	bağa < F. “paha”
a.+ qa 750	b.+ sı 168
ayt- “söylemek”	b.+ ñızğa 723
a. 874	bağıt “yön”
a.- a almadı 354	b.+ ına 408
a.- a sal 608	baq- “bakmak, büyütme”
a.- am 810, 824, 825	b.- ayın 896
a.- ıp 577, 611, 618, 620	baq < A. “baht”
a.- qanı 410	b. 834
a.- qanında 681	b.+ ım 888
a.- qanınıñ 620	baqdawlet “Bakdevlet” (özel ad)
a.- paq 420, 610	b. 07
a.- paydı 229	bala “çocuk, bala”
a.- sa 821	b. 214, 287, 353, 637
a.- tı 403, 470, 621	b.+ ları 162
a.- tım 876, 919	b.+ larım 202
aytar “söylenecek söz”	b.+ m 327, 477, 478, 480
a.+ ı 606	b.+ nı 307, 588
a.- ım 816	b.+ nıñ 292, 410, 589, 592
aytqız- “söyletme”	b.+ ñ 598
a.- dıñ 813	b.+ sınıñ 192
aytıl- “söylenmek”	balalıq “çocukluk”

b.+ pen 315	b.- y 379
balpañdağan “kocaman”	b.- ydı 139
b.- 395	barlıq “bütün”
bap “hoş”	b. 234
b. 545, 69	barmaq “varma”
bar (I) “var, mevcut ” (<i>krş. bar (II)</i>)	barmaq bol- “gitmek iste-“ 49
b. 08, 121, 178, 223, 24, 265, 269, 295, 454, 455, 480, 606, 816, 817, 82, 865	bas “baş”
b.+ dı 681	b. 142, 275, 694
bar (II) “bütün, tüm” (<i>krş. bar (I)</i>)	b.+ ta 870
b. 650, 417, 978	b.+ ı 275, 455, 949
bar- “varmak, gitmek”	b.+ ım 614
b. 331, 608, 611	b.+ ımdı 846
b.- a bergin 950	b.+ ımnan 888
b.- a jatsa 313, 315	b.+ ın 350, 375, 377, 538, 713
b.- adı 176, 393	b.+ ına 110, 51, 798
b.- am 612	b.+ ında 159
b.- amın 607	bas- “basmak”
b.- ayın 470, 641	b.- ar 222
b.- dı 320, 335	b.- ıp 437, 942
b.- maq 372	b.- tı 466
b.- may 314	başqa “başka”
b.- maymın 609	b. 156, 406, 579, 586, 669
b.- sam 629	b.+ ğa 357
b.- sañ 237	başqar- “yönetmek”
b.- ğan 456, 460	b.- a ber 655
b.- ğanda 309	basta- “başlamak”
b.- ıp 54, 605, 889	b.- p 01, 965, 977
kök-dönendi b.- ıp 597	bastamaq “başlama”
baran “kızıl ve kahverenginin tonlarında at”	bastamaq bol- “başlamak iste-“ 413
b.+ ı 178	bat- “batmak”
barla- “etrafı gözetlemek, yoklamak”	b.- atuğın 364
b.- p 374	b.- qan 367
	b.- qanşa 911

	b.- ti 294	bayla- “bağlamak”
bata	< A. “dua”	b.- p saldı 336
	b. 50	bögen b.-p 83
	bata al- “dua al-“ 255	baylat- “bağlatmak”
	b. ber 253	b.- ip 900
	bata ber- “dua ver-“ 241	be “mi” (soru edatı)
batır	“bahadır, yiğit”	b. 310, 433, 776, 868, 869
	b. 08, 263, 299, 302, 303, 310, 319, 339, 569, 630, 637, 656, 728, 729, 800, 862, 868, 87, 910, 955	bekbolat “Bekbolat” (özel ad)
	b.+ dı 464, 710, 881, 924, 935	b. 764, 769
	b.+ diñ 24, 352, 460, 567, 618, 700, 707	b.+ pen 776
	b.+ ğa 623, 682	bekem < A. “muhkem, sağlam, dayanıklı
	b.+ ım 731	b. 967
	b.+ ları 286	bekin- “hazırlanmak, dikkatli olmak”
batır-	“batırmak”	b.- ip 826
	b.- dı 922	bel “bel”
batis-	“batmak”	b. 580
	b.- pay 489	b.+ ge 855
bayanda-	“beyan etmek”	b.+ in 386
	b.- dı 649	beldes- “savaşmak”
bayqa-	“fark etmek, sınamak”	b.- kendi 242
	b.- dı 528	belgisiz “belirsiz”
	b.- p 86	b. 266
	bayqap alma- “fark etmemek” 288	ber- (i) “ver-“
	bayqap qal- “fark etmek” 297	b. 845, 862
	b.- r 84	b.- di 304, 402, 414, 415
	b.- sa 395	b.- dim 624, 654, 700, 702, 704, 822
	b.- ydi 541	b.- em 701
	b.- yım 827	b.- er 940
	b.- yıq 310	b.- erim 696
bayqal-	“sınanmak, denenmek”	b.- geli 219, 783
	b.- ğanı 351	b.- gem 344
		b.- gen 595, 722, 865, 870, 918
		b.- gendi 771

b.- geni 227	büyte ber- “alivermek” 670
b.- genin 252	jandı ber- “can vermek” 848
b.- genşe 562	ruqsat ber- “izin vermek” 718
b.- ip 260, 587, 866	wäde ber- “söz vermek” 818
b.- medi 203	berdäwlet “Berdevlet” (özel ad)
b.- mediñ 868	b. 07
b.- mek 639	b.+ pen 775
b.- mey 976	b.+ ten 08
b.- mesek 175	bereke < A. “bereket”
b.- meseñ 163	b. bolmaydı 108
b.- meseñder 183	b.+ ni 29
b.- se 612, 642	beren < F. “çevik, cesur”
b.- sem 851	b. 262
b.- señ 835, 876	beri “beri”
b.- sin 613	b. 805
ber- (II) “vermek” (yardımcı fiil)	berüw “vermek”
basqara ber- “yönetmek” 655	kök-bestini b.+ ge 161
bata ber- “dua vermek” 253	bes “beş rakamı”
jüre ber- “yürüyüvermek” 577	b. 704
qala ber- “kalıvermek” 290	bet < F. “yüz”
ruqsat ber- “izin vermek” 874	b. 40
söyley ber- “söyleyivermek” 619	b.+ i 796
türe ber- “dürüvermek” 578	b.+ inde 952
batamdi ber- “dua vermek” 241	b.+ inen 932
sert ber- “yemin vermek” 817	b.+ ti 408
jan ber- “can vermek” 924	beyit < A. “dergah”
jaza ber- “ceza vermek” 951	b. 305, 331
maza ber- “huzur vermek” 953	bäle “tamam”
bara ber- “gidivermek” 950	b. 820
sawğağa ber- “hediye vermek” 957	bälkim < F. “belki”
turistiğ ber- “rahat vermek” 487	b. 243
turistiğ ber- “rahat vermek” 397	bär “hepsi”
küş berme- “güç vermek” 48	b.+ i 16, 17, 547

b.+ in 461, 664, 961, 962, 97	813, 829, 866, 870, 890, 891, 892, 896, 971
b.+ iñiz 757	b.+ i 142, 148, 149, 179, 36, 651, 834, 864
bârekeldi < A. <i>bârek'allâh</i> “aferin”	b.+ iñ 317
b. 812	biraq “ama, fakat”
bäsire “Besti” (özel ad)	b. 537, 538
b. 194	biraz “biraz”
bäyterek “çınar ağacı”	b.+ i 258
b. 795	birbiri “birbiri”
bil- “bilmek”	aldı-artı b.+ nen 380
b.- edi 660	birer “birer”
b.- er 372	b. 793
b.- etin 42, 936	birew “biri, birisi”
b.- gen 17, 592, 810	b. 595
b.- genmin 903	b.+ i 963
b.- ip 314	birge “beraber”
b.- ip qalsın 877	b. 555
b.- mes 842	birinşi “birinci”
b.- mey 808	b. 504
b.- meydi 211	bismilla < A. “bismillah”
b.- meytin 540	b. 01
bilek “bilek”	bit- “bitmek”
b.+ pen 18	b.- ken 418
bilgiş “bilgin”	b.- kendi 603
b.+ ter 83	bitis- “ilişmek”
bilgiz- “bildirmek”	b.- tiñ 747
b.- di 511	biz “biz”
bilin- “bilinmek”	b.+ diñ 864
b.- di 875	b.+ ge 805, 868
bir “bir rakamı”	bizder “bizler”
b. 08, 10, 100, 102, 113, 119, 124, 138, 165,	b.+ ge 862
173, 175, 203, 235, 268, 270, 287, 301, 326,	bo- (I) “olmak” (krş. bol- (I))
330, 332, 350, 368, 369, 385, 387, 392, 401,	b.- p 07, 12, 204, 309, 549, 615, 656, 729,
405, 422, 426, 44, 473, 485, 54, 594, 607,	834, 973
614, 668, 711, 719, 791, 792, 795, 797, 799,	

- b.- p jür 968
b.- p ketpesin 726
- bo- (II)** “olmak” (yardımcı fiil) (krş. bol- (II))
bastamaq b.- p 413
qoldı b.- p 548
- bodaw** “tazminat”
b.+ ina 738
- boq** “bok, dışkı”
b. 173
- bol- (I)** “olmak” (krş. bo- (I))
b.- ar 06, 299, 418, 838, 87
b.- asıñ 479
b.- ayın 723, 841
b.- dı 80, 226, 262, 439, 585, 639
b.- dın 974
b.- ğan 14, 17, 357, 694, 972
b.- ğanda 396
b.- ğanday 861
b.- ıp 180, 277, 282, 302, 830
b.- ıptı 967
b.- madı 805
b.- mas 421, 808, 875, 915
b.- masa 300, 419, 668, 819
b.- may 821
b.- may jatıp 435
b.- maydı 123, 131
b.- mağanı 189
b.- sa 112, 148, 149, 311, 398, 533, 585, 694, 878
b.- sañ 735, 816, 936
b.- sın 850
- bol- (II)** “olmak” (yardımcı fiil) (krş. bo- (II))
amandıq b. 585
- köñil bol-** “dileği gerçekleş-“ 80
- attandırmaq bol-** “ata bindirmek iste-“ 536
oñ b.- ar 592
qabil b.- ar 246
barmaq b.- dı 49
erüw b.- dı 793
jürmek b.- dı 270
kezek b.- dı 588
kök-dönenge jürmek b.- dı 400
salmaq b.- dı 52
tälim almaq b.- dı- 50
uran b.- dı 981
añız b.- ğan 13
uran b.- ğan 983
mert b.- ıp 886
qurban b.- ıp 830
razı b.- ıp 228
şığar b.-dı 979
joq b.- may 880
bereke b.- maydı 109
zordan b.- dın 975
uğar b.- dı 978
- borbay** “ayak, toynak”
b.+ ı 389
- bos** “boş”
b.+ qa 488
- bosağa** “eşik, kapı kasasının iki yanı”
b.+ ğa 949
- boy (I)** “halk”
b.+ dıñ 116
- boy (II)** “boy, gövde”
b.+ ğa 125
b.+ lı 25

boy (III) “taraf, yön”	bulşiq “kas” (buşiqet)
b.+ ina 323, 362	b. 22
boy (IV) “süre, uzunluk”	bur- “çevirmek”
b.+ ı 136, 439	b.- dı 350
bozamiqta- “gittikçe boz renge kaçmak	b.- ıp 408
b.- p 443	burilt- “doğrultmak, döndürtmek”
bögen “düşüm, engel, set”	b.- padı 631, 636
b. 83	burın “önce”
bögew “engel”	b. 11, 247
b. salman 731	burqır- “başkaldırmak”
bökse “uyuluk”	b.- p 450
b.+ si 151	buz- “bozmak”
böktergili “doğangillerden”	b.- am 698
b. 495	b.- ar 312
böri “kurt”	b.- ğan 685
b. 293	b.- ıp jatırsıñ 341
böten “yabancı”	buzbaq “bozmak”
b. 292	b. 837
buqa “boğa”	bılay “böyle
b.+ dayın 501	b. 304
bu “bu”	bılğa- “kirletmek”
b.+dan 11	b.- ysiñ 937
buğan “buna”	bılğat- “kirletmek”
b. 104, 294, 406, 480, 696, 708	b.- pañdar 939
bul “bu”	bitqıl “bütün”
b. 04, 10, 122, 214, 215, 281, 379, 410, 560, 586, 606, 653, 654, 659, 784	b. 889
bular “bunlar”	bı “bey”
b.+ dı 857	b. 658, 686, 690
bulay “böyle”	büik “tepe”
b. 545	b.+ ti 426
buljit- “değiştirmek”	büg- “bükmek”
b.- pay 620	b.- ip 634
	bügil- “bükülme”

	b.- di 873		d. 153
bügin	“bugün”	dar-	“korumak”
	b. 301, 305		d.- ip 144, 185
bük-	“bükme”	dara	< F. “özel ad”, Dârâ “İran hükümdarı”
	b.- pegen 41		d. 57
bükil	< A. “bütün”	darıt-	“ara vermek”
	b. 118		d.- pay 506
bürk-	“tükürmek”	dat	“feryat”
	b.- ip 377		d. 872
bürlen	“bakır tomurcuk”		d.+ imdi 876
	b.+ di 394		d.+ in 940
buwdaq_buwdaq	“parça parça”		d.+ iñdi 874
	b. 445	daw	< A. da’vâ “dava, münakaşa”
buwra	“buğra, erkek deve”		d.+ ğa 561
	b. 22		d.+ da 976
	b.+ dayın 500	dawıs	“ses”
büyt-	“böyle yapmak, böyle demek”		d.+ ı 524
	b.- e berse 670	dayındıq	“hazırlık”
			d. 250
		de-	“demek” (Krş. ti-)
da	“DA bağlacı”		d.- di 344, 346, 407, 576, 612, 653, 654, 656, 730, 772
	d. 113, 147, 197, 320, 396, 398, 440, 507, 584, 585, 608, 609, 628, 640, 697, 878, 880, 882, 947, 955		d.- gen 171, 37, 523, 617, 658, 665, 703, 727, 764, 858
dabır	“gürültü”		d.- gende 492, 872, 946
	d.+ sız 412		d.- genge 423
dağı	“dahi”		d.- gennen 611
	d. 338, 643		d.- me 166, 698
dala	“ova, tarla”		d.- mesem 781
	d.+ da 135		d.- mesin 630
	d.+ ğa 134, 329		dos-duşpanıñ d.- mey 167
damıl-da-	“dinlenmek”		d.- meymin 16
	d.- ğan. 386		d.- p 01, 10, 103, 106, 109, 120, 149, 15, 152,
danişpan	“danişman”		

<p>159, 163, 176, 190, 206, 253, 284, 303, 306, 308, 341, 353, 36, 374, 402, 424, 426, 517, 53, 533, 54, 549, 556, 557, 559, 56, 565, 569, 599, 608, 611, 641, 642, 644, 651, 652, 674, 677, 679, 683, 710, 728, 75, 753, 754, 755, 756, 769, 796, 797, 799, 81, 824, 859, 862, 87, 872, 874, 881, 892, 896, 908, 916, 930, 943, 99</p> <p>d.- p turğandaysıñ 328</p> <p>d.- pti 410</p> <p>d.- señ 627</p> <p>d.- ydi 09, 17, 215</p> <p>de “DA bağlacı”</p> <p>d. 163, 17, 178, 18, 256, 347, 407, 533, 852, 961</p> <p>dem < A. “koku, tat”</p> <p>d. 393</p> <p>demal- < A.T. “dinlenmek”</p> <p>d.- ıp 368</p> <p>dene < F. “vücut, ten”</p> <p>d.+ li 25</p> <p>d.+ si 376</p> <p>däl “tam”</p> <p>d. 12, 375, 882</p> <p>dät < A. “dava, sabır”</p> <p>d.+ imdi 918</p> <p>dım “nefes”</p> <p>d.+ ı 648</p> <p>doda “kalabalık”</p> <p>d.+ ğa 879</p> <p>dolan “Dolan Jiren (özel ad)”</p> <p>d. 957</p> <p>dolan jiren “Dolan Jiren (özel ad)”</p> <p>d. alaym 475</p> <p>d. astında 452</p>	<p>d. atı 589</p> <p>d. tamı 907</p> <p>d.+ di aladı 520</p> <p>d.+ ge mingen 525</p> <p>domalat- “yuvarlatmak”</p> <p>d.- ıp 394</p> <p>dos < F. “dost”</p> <p>d. 857</p> <p>d.+ qa 967</p> <p>dos_duşpan “dost düşman”</p> <p>d.+ iñ demey 167</p> <p>dosimbek “Dosimbek (özel ad)”</p> <p>d. 107, 138, 145, 150, 171, 190, 205, 251, 37, 74, 767, 775, 78, 98</p> <p>d.+ ke 155, 90</p> <p>dönen “Dönen (özel ad)”</p> <p>d. 259, 533</p> <p>d.+ ge 298</p> <p>d.+ iñde 972</p> <p>d.+ niñ 570</p> <p>d.+ di 336</p> <p>döñgelen- “yuvarlanmak”</p> <p>aldı-artı d.- gen 262</p> <p>duğa < A. “dua”</p> <p>duğa qıl- “dua etmek” 984</p> <p>durıs “doğru”</p> <p>d. 410</p> <p>dürmek “akın; kalabalık”</p> <p>d. 267</p> <p>duwlığa “tolga, miğfer”</p> <p>d. 39, 705</p> <p style="text-align: center;">E</p> <p>edi “e- (i-) fiilinin görülen geçmiş zaman çekimli</p>
--	---

<p>hali"</p> <p>e. 04, 193, 195, 199, 223, 257, 289, 318, 373, 391, 42, 611, 629, 635, 658, 662, 666, 675, 677, 720, 764, 766, 768, 774, 776, 784, 785, 787, 788, 789, 791, 808, 809, 81, 811, 828, 915, 928, 929</p> <p>e.- m 892</p> <p>eger (I) < F. "eğer" (krş. <i>eger</i> (II))</p> <p>e. 952, 959</p> <p>eger (II) kavga çekişme (krş. <i>eger</i> (I))</p> <p>e. 959</p> <p>egil- "çok üzölüp ağlamak"</p> <p>e.- di 78</p> <p>ek "kuvvetlendirme edatı"</p> <p>e. 907, 909</p> <p>eken "e- (i-) fiilinin -KAN partisipi ile çekimli hali"</p> <p>e. 09, 182, 185, 291, 295, 299, 300, 302, 395, 396, 398, 616, 827, 953, 958, 966</p> <p>e.+ i 32</p> <p>e.+ in 311, 312, 314</p> <p>ekew "iki"</p> <p>e. 148</p> <p>e.+ i 61, 852, 856</p> <p>e.+ in 306, 343, 347</p> <p>e.+ mizdi 353</p> <p>eki "iki"</p> <p>e. 11, 141, 269, 303, 339, 448, 508, 57, 65, 742, 821, 960</p> <p>suwan-xan e.+ den 422</p> <p>eleme- "görmezden gelmek, önem vermemek, değer vermemek"</p> <p>e.- di 630</p> <p>elewrep "heyecanla, hemen o anda"</p> <p>e. 676</p>	<p>el (I) "halk"</p> <p>e. 110, 112, 14, 209, 212, 229, 238, 244, 257, 40, 51, 611, 626, 665, 752, 792, 877, 97</p> <p>e.+ de 108, 844</p> <p>e.+ den 186, 319, 660</p> <p>e.+ di 101, 34, 550</p> <p>e.+ diñ 126, 20, 47, 543, 893</p> <p>e.+ ge 255, 511, 755, 838, 953</p> <p>e.+ i 115, 830, 923</p> <p>abaq-kerey e.+ i 106</p> <p>e.+ im 613, 703, 724, 750, 887, 969</p> <p>e.+ imizdi 804</p> <p>e.+ imnen 890</p> <p>e.+ imniñ 615, 737, 894</p> <p>e.+ in 279, 280, 964</p> <p>e.+ ine 176, 29</p> <p>e.+ iñ</p> <p>e.+ iñdi 184</p> <p>e.+ men 615</p> <p>el (II) "memleket, halk"</p> <p>e. 33</p> <p>e.+ indi 977</p> <p>e.+ ge 981</p> <p>e.+ iñ 979</p> <p>el (III) "yabancı"</p> <p>e. 875</p> <p>em "hem"</p> <p>e. 807, 826, 838, 866, 889, 896, 916, 940</p> <p>emes "e- (i-) fiilinin geniş zaman olumsuzluk çekimli hali"</p> <p>e. 12, 316, 478, 491, 542, 543, 545, 819</p> <p>endeşe "o zaman, öyleyse"</p> <p>e. 824</p>
--	---

endi	“şimdi” e. 225, 343, 649, 799, 849	e.+ in 511, 622 e.+ iñ 980
endigi	“şimdiki” e. 588	ert- “beraber, yanına alıp yürümek” e.- ip 56, 623 e.- pey 621
eñgezer	“dev” e.+ dey 25	erteñ “yarın” e. 179, 184, 413, 664
er (I)	“eyer” (krş. turman) e.+ ge 515	erteñgi “yarınki “ e. 632
er (II)	“er” e. 09, 187, 28, 311, 32, 38, 577, 735, 811, 819, 824, 858, 881, 89, 946, 953, 970 qas-qabaqtı e. 24 e.+ di 55 e.+ diñ 821, 920, 932, 983 e.+ ge 420 e.+ im 685, 688, 886 e.+ in 02 e.+ ler 267, 921 e.+ lerdı 456	ertte- “atı eyerlemek” e.- p 213 erüw “gözetleme” e. boldı 793 es “akıl” e.+ inen 20 e.+ iñe salar hatırıla- 221 ese < A. “hisse” e.+ sin 186 esey- “büyümek, akıllanmak” e.- eyin 725 esik “kapı” e.+ ten 676 esim < A. “isim” e.+ in 114 esit- “işitmek” (Krş. esti-) e.- ip 660 este- “hatırlamak” e. 628 esti- “işitmek” (Krş. esit-) e.- gen 03 e.- genim 13 eşbir “hiçbir” e. 388
erek	“istisnai, özel” e. 29, 594	
eren	“kendine özgü, eşsiz” e.260	
er_jakeñ	“Er Jaken (özel ad)” j.386	
erjürek	“cesur, eryürek” e. 87	
erke	“şımarık” e. 193	
erkelet-	“şımartmak” e.- ken 687, 691	
erlik	“erlik, yiğitlik” e.+ i 959	

et-	“etmek” (yardımcı fiil)	ä. 37
sart-surt et-	“boş konuşmak” 503	ämir qıl- “emretmek” 552
sert et-	“yemin etmek” 829	äper- “vermek, ulaştırmak”
jarq et-	“parlamak” 948	ä. 652
etek	“etek”	ä.- er 893
	e.+ ten 667	är < F. her
etti	“etli”	ä. 731
	e. 22	äreke < A. “hareket, eylem”
ey	“ey! nidası”	ä.+ ni 30
	e. 327, 593, 733, 868	äreñ “zorla”
ez	“değersiz, şahsiyet, mıymıntı	ä. 366
	e. 310	ärwaq < A. “ervah”
ezgile-	“ayakaltına alıp ezmek”	ä. 309, 345
	e.- di 392	ä.+ tı 970
		ä.+ ın 459
	Ä	ärwaqtı “soylu”
äke	“baba”	ä. 02, 981
	ä.+ ge 214	äsker < A. “ asker”
	ä.+ ñdi 763	ä. 275
äke-	“alıp gelmek”	äweli “önceki”
	ä.- p 350, 530, 767, 956	ä. 625, 835
äkel-	“alıp gelmek”	äyel < A. “kadın”
	ä. 333, 623	ä. 811, 836, 878
	ä.- di 858	äytewir “Aytewir (özel ad)”
äldene	“belirsiz, şey”	ä. 585
	ä. 15	äz “aziz
älem	< A. “âlem”	ä. 614
	ä.+ di 340	Ğ
älgı	“bir önceki, deminki”	ğajayıp < A. “acayıp, harika”
	ä. 959	ğ. 396
äli	< A. “hâlâ, henüz”	ğalam < A. “âlem”
	ä. 48, 696, 708	ğ. 51
ämir	< A. “emir”	ğana “işte, yalnızca”

	ğ. 665				
ğoy	“ya! ünlemi”				
	ğ. 178, 466, 467, 469, 590, 684, 685, 687, 688, 689, 691, 901			ıqsırat-	“yağmalamak”
ğumır	< A. “ömür”				1.- qan 248
	ğ. 891			ırıq	“arzu, istek”
					1.+ ina 34
		X		ısqır-	“ıslık çalmak”
xabar	< A. “haber”				1.- ıp 421
	x. 414, 415			ısqırat-	“eksiltmek”
	x.+ dı 640				1.- ıp 578
xalıq	< A. “halk”			ıstıq	“sıcak”
	x.+ tı 118				1.+ ta 362
xan	“han”			ış-	“yemek”
	x. 277, 414, 415, 469, 570, 572, 599, 613, 621, 635, 639, 642, 644, 718, 730, 761, 774, 863, 864, 955				1.- ken 125
	x.+ da 568			ışq	< A. “aşk”
	x.+ dı 553				1.+ ina 947
	x.+ nan 609				
	x.+ nıñ 531, 606, 646				İ
	x.+ ğa 330, 333, 534, 576, 605, 607, 618, 657, 675, 707			izde-	“takip etmek”
	x.+ ğa saladı 715				1.- p 484
	x.+ ı 548			il-	“bağlamak”
	x.+ ımnan 752				i. 402
	x.+ ımniñ 739				i.- ıp aldı 272
	x.+ iñ 610				i.- mey 136
	x.+ iña 608				i.- se 798
xaq	< A. “hak”			ilgiz-	“asmak, bağlamak”
	x.+ iñdi 344, 926				i.- beydi 453
xat	< A. “yazı”				i.- di 510
	x.+ ım 982			ilis-	“saldırmak”
xıkaya	< A. “hikâye”				i.- ti 498
	x. 04			in-	“inmek”
					i. 374
				ini	“erkek kardeş”
					kök-bestiniñ i.+ si 224

	i.+ nızdiñ 865		i.+ dey 498
is	“iş”		J
	i.+ i 156, 47, 631, 636	jabdıq	“teçhizat”
	i.+ im 12		jabdıq qıl- “teçhizat kuşanmaq” 236
	i.+ ti 357	jabı	“cins olmayan basit at ırkı”
iste-	“yapmaq”		j. 382
	i.- gen 699	jağala-	“yakalamak”
	i.- er 333		j.- dı 604
iş	“iç”	jağalay	“etrafına, çevresinə”
	i.+ i 173, 543		j. 792
	i.+ in 409	jal	“yele”
	i.+ inde 195, 297, 544		j.+ ın 19, 570
	i.+ ten 210	jalañ	“yalın, sade”
iy-	“eğmek”		j. 363
	i.- mey 976	jalğa-	“devam etmək, eklemek”
izde-	“izlemek, takip etmək”		j.- r 897
	i.- p 35, 75	jalğız	“yalnız”
Iy (ıy, iy) = ĩ			j. 43, 56, 806
ıyba	< A. “edep, saygı”	jalpaq	“uçsuz bucaksız, geniş”
	i.+ men 646		j. 238
ıye	“sahib”	jalt	“hemen, ansızın”
	i.+ si 598, 752		j. 800
ıyle-	“yere atıp çiğnemek, ezmek”	jalın	“alev”
	i.- gen 40		j. 717
ıylekte-	“buruşturmaq”	jaman	“kötü, fena”
	i.- p 394		j. 469
ıyıq	“omuz”	jamandıq	“kötülük”
	i.+ tı 23		j. 586
ıyman	< A. “ıman”	jamağat	< A. “topluluk”
	i.+ day 825		j.+ tar 984
ıreleñde-	“kıvrımlılanmaq, bukleleşmek”	jan	< F. “can”
	i.- p 376		j. 31, 356, 42, 582, 806, 833, 842
ıytelgi	“şahin”	jan ber-	“can vermek” 924

j.+ dı 388, 584	j. 140, 804
j.- dı bersem 848	jaqsı “iyi”
j.+ sını 762	j. 180, 237, 381, 845
j.+ ğa 418	jar (I) < F. “yar, sevgili”
j.+ imdı 840, 905	j. 841
j.+ ın 124	jar (II) “ferman”
j.+ ına 867, 951	jar sal- “ilan etmek” 234
j.+ ınan 140	jar- “yarmak”
j.+ ınıdı 777, 869	j.- adı 524
jan- “yanmak”	j.- ğanım 404
j.- ğan 729	j.- ıp 409
janar “nazar, göz nuru”	j.- ıp ketip 393
j.+ ı 182, 717	jara- “yaramak”
janday < F.+T. “birbirine yakın”	j.- dı. 174
j. 382	j.- r 334
janekeñ “Caneken (özel ad)”	j.- sa 188
j. 270, 271, 289, 298, 335, 343, 363, 367, 373, 377, 399, 470, 61	j.- ydı 180
j.+ dı 326, 392	jaraq “silah”
j.+ niñ 351, 383, 494, 59	j.+ tı 267
jaña “yeni”	jaraqtan- “silahlanmak”
j. 693	j.- ıp 236, 273
jañğurt- “yankılanmak”	jarla- “ferman vermek”
j.- ıp 378	j.- ptı 426
jap- “kapatmak”	jarlıq “ferman”
j.- pay 390	j.+ ı 324
japır- “kesip biçmek, kırmak”	j. 263
j.- ıp 461	jarq “parıltı”
jaq “taraf”	jarq et- “parlamak” 948
j. 448	jas (I) “yaş”
j.+ ın 463	j.+ ı 21, 276, 454
j.+ ında 389	j.+ man 32
jaqın “yakın”	jas(II) “genç, gençlik”
	j. 353, 694

j.+ q1 04	körüp j.- qan 368
j.+ 1 327	qurmet j.- qan 257
j.+ imnan 03	qurıp j.- qan. 250
j.+ tan 966	bolmay j.- ıp 435
jasa- (I) “yaşamak”	buzıp j.- ırsıñ 341
j.- man 849	bara j.- sa 313, 315
jasa- (II) “hazırlamak, yapmak”	jay “sakin, sessiz; durum”
j.- p 257, 435	j. 279, 817, 948
jasaq “ordu”	j.+ dı 251
j. 239	j.+ lı 10
jasaqtan- “donanmak, silahlanmak”	j.+ ın 659
j.- ıp 282	j.+ ma 650
jastıq “yastık”	jay- “yaymak, açmak”
j.+ imdı 904	j.- dı 254
jasıq “gevşek”	jayaw “yaya”
j. 152	j. 428, 527
jasır- “gizlemek”	jaylı “hakkında, konusunda, hususunda”
j.- ar 457	j. 606, 971
j.- ıptı 306	jaymaşuwaq “iç açıcı, aydınlık, açık”
jasıl “yıldırım”	j. 123
j. 975	jayqa- “bitirmek, halletmek”
jat- (I) “yatmak”	j.- p 316
j.- a ketti 647	jayşa “her zamanki gibi”
j.- adı 373, 389	j. 139
j.- atuğın 363	jaytañda- “neşelenmek”
j.- ıp 135, 361, 649	j.- p 381
j.- ıp qaldı 320	jaz- “yazmak”
j.- ır 323, 346	j.- anım 13
j.- qan 238, 279, 678	j.- ayın 01
j.- sa 363, 387	j.- badım 962
jat- (II) “yatmak” (yardımcı fiil)	j.- dım 10
ala j.- paqqa 904	j.- ğan 982
kök-dönen kele j.- qan 496	j.- ğanım 963

- j.- ip 971
j.- sa 04
- jaz** “yaz mevsimi”
j. 157
- jaza** < A. “ceza”
j. 955
j. bergin 951
- jaw** “düşman”
j. 212, 279, 316, 447, 544, 804, 928
j.+ dan 30, 313, 961
j.+ diñ 427, 434, 466
j.+ ğa 111, 286, 562, 734, 967,979
j.+ ı 247, 437, 546, 582
j.+ ın 18, 40, 737, 895
j.+ ına 232, 239, 282, 414, 975
j.+ ınan 441
j.+ ın 556
j.+ ınız 753
j.+ lardıñ 170
j.+ ları 435
j.+ ların 578
j.+ menen 484
- jawab** < A. “cevap”
aman-sâlem j.+ ı 91
- jawab qıl-** “cevap vermek” 107
- jawla-** “mağlup etmek”
j.- p 248, 280
- jawırındı** “geniş omuzlu”
j. 23
- jawşılıq** “savaşçılık”
j.+ ta 811
- je-** “yemek”
j.- rdey 124
- jebir** < A. “cebir, zorluk”
j. 967
- jegi** “kaygı”
j. 124
- jekpe_jek** “teke tek”
j.+ te onan 625
- jel** “yel”
j.+ dey 633
j.+ ı 178
- jelbuwaz** “boş söz”
j. 31
- jelis-** “orta hızla koşmak”
j.- ti 384
- jeñ-** “yenmek”
j.- gen 836, 934
j.- ip 737, 785
- jeñil-** “yenilmek”
j.- di 753
j.- ip 887
- jeñimpaz** “daima galip, muzaffer”
j.+ diñ 837
- jer** “yer”
j. 256, 43, 457, 474, 519, 524, 774, 843, 952
j.+ den 365, 661, 860
j.+ di 634
j.+ ge 322, 40, 419, 789, 815, 853
j.+ in 268
- jere-** “çizmek, hazırlamak”
j.- beli 632
- jesir** < Ar. ešîr “dul”
j. 31
- jet-** “yetmek, yetişmek”
sarı-üysinge j.- edi 72

j.- ip bardı 335	j.+ dıq 218
j.- ken 401	j.+ l 230
j.- se 169	jıla- “ağlamak”
j.- ti 633	j.- ğan 152
jetekte- “yedeklemek, beraberine almak”	j.- p 78
j.- p 597, 601	jılan “yılan”
jetesiz “akılsız”	j. 370, 371, 374
j. 759	jıldam “hızlı”
jetigen “yedigen”	j. 714
j. 661	jılqı “yılkı”
jetkiz- “ulaştırmak”	j. 195, 291
j.- bey 898	j.+ da 602
j.- di 901	j.+ dan 746
j.- ip 574	kök-bestidey j.+ niñ 177
jez “bakır	jındı “deli”
j. 394	j. 861
jäkeñ “Caken (özel ad)”	jınıs < A. “soy, nesil”
j. 541, 965	j.+ qa 889
jänekeñ “Caneken (özel ad)”	jıq- “yenmek”
j. 21, 254, 49, 528, 53, 531, 551, 577, 794, 854, 956, 966	j.- arsiñ 242
j.+ di 143	jıy- “toplamak”
j.+ niñ 146, 958	j.- ip 655, 787
jänibek “Canibek (özel ad)”	jıyen “yeğen”
j. 09, 104, 157, 164, 481, 565, 573, 604, 695, 712, 732, 790, 80, 814, 816, 858, 906, 946	j. 164, 166, 181
j.+ ke 122	j.+ di 165
j.+ ten 102	j.+ ge 174, 88
j.+ ti 514	j.+ im 86, 206, 75
jäntekey “Cantakey (özel ad)”	j.+ in 139, 77
j. 05	j.+ niñ 155
jil “yıl”	jıy- “toplamak”
j. 11, 14, 247	j.- adı. 119
	jıyl- “toplantılmak”
	j.- dı 264

j.- iptı 427	jorıq “sefer”
jibert- “göndertmek”	j. 231
j.- emin 307	j.+ tıñ 408
jigit “genç erkek”	jos- “akmak, akıp gitmek; hareketin hızlı yapılması, (atın hızla gitmesi gibi)”
j. 598	j.- ıdı 451
joğal- “yok olmak”	j.- ıp 789
j. 779	josıl- “akışmak”
joğarı “yukarı”	j.- ğan 267
j. 697, 709	josın “farklı;”
jol “yol”	j. 420
j. 55, 71, 808	josıq “ehemmiyet, destek”
j. aldı 57	j. 835
j.+ dağı 331	jön “yön, taraf”
j.+ dı 28	j. 420, 659, 808
j.+ ğı 784	j.+ ge 258, 422
j.+ ı 281, 63	j.+ imdi 741, 810
j.+ ın 637	j.+ in 592, 649
j.+ ına 848	j.+ inizdi 810
jol jos “örf adet”	jöndew “yönlendirmek, ikna etmek”
j.+ ın quwar 542	j.+ ge 553
joldas “yoldaş”	julqıs- “kavga etmek”
j.+ qa 55	j.- qan 508
j.+ ım 218	jum- “yummak”
jolıq- “karşılaşmak”	j.- ğanşa 19
j.- tıñ 803	jumırlan- “yuvarlanmak”
joq “yok”	kök-dönen j.- dı 493
j. 168, 403, 404, 406, 669, 672, 748, 953	jumis “iş, görev”
j. bolmay 880	j. 100, 594
joqtıq “yokluk”	j.+ tarı 632
j.+ ın 920	j.+ tıñ 659
j.+ ın 925	jumsa- “emretmek, iş buyurmak”
jora “dostluk”	j. 328
j.+ nı 699	

j.- dı 326	jür- (II) “yürümek“ (yardımcı fiil)
jumsal- “kullanılmak”	bop j. 968
j.- ip 504	türtkilep jür- “dürtmek” 397
jurt “yurt”	awlaq jür- “uzak durmak” 790
j.+ qa 284	jürek “yürek”
j.+ ta 158	j. 24, 839
j.+ imniñ 36	j.+ ke 899
j.+ ma 33	j.+ i 671, 791
j.+ mñ 81	j.+ in 352
jut- “yutmak”	j.+ ime 922
j.- sañ 843	jüris “yürüyüş”
jüg (jük) yük	j.+ ti 296
j.+ in 829	jürmek “yürümek”
jügin- “eğilmek”	j. boldı 270
j.- di 872	kök-dönenge j. boldı 400
j.- ip 254, 337	jüz (I) “yüz sayısı” (krş. jüz (II-III))
jün “tüy”	j. 11
j.+ i 261	jüz (II) “cüz” (krş. jüz (I-III))
jür- (I) “yürümek”	j.+ diñ 265
j. 185, 462, 463, 465, 637, 666, 768	j.+ ge 38
j.- di 361, 379, 380, 382, 643	jüz (III) “yüz, surat, taraf” (krş. jüz (II-I)) j.+ i
j.- e berdi 577	821, 850
j.- er 63	juw- “yıkamak”
j.- eyin 56	j.- ayın 796
j.- gen 268, 463, 60, 964	juwı- “yaklaşmak”
j.- gende 544, 55	j.- may 356
j.- genin 144, 527	juwınbaq “yıkanma”
j.- geninde 603	j.+ qa 794
j.- ip 255, 283, 356, 365, 62, 71	K
kök-dönenmen j.- ip 407	ke- “gelmek” (krş. kel- (I))
j.- señ 952	k.- p 279, 430, 675, 792
j.- me 56	k.- p turmın 640, 758
j.- meseñ 555	kebeş “Köbeş (özel ad)”

<p>k. 55</p> <p>kebin < A. “kefen”</p> <p>k.+ men 342</p> <p>kek “öç, ar, namus“</p> <p>k. 281, 416, 785</p> <p>k. alam 943</p> <p>k. alar 908</p> <p>k. almaqşı 944</p> <p>k. alsam 914</p> <p>k.+ in 233, 786, 894, 961</p> <p>kel- (I) “gelmek (krş. ke-)”</p> <p>k.- di 255, 258, 330, 411, 412, 440, 596, 75, 856, 906, 908, 977</p> <p>k.- diñ 621</p> <p>k.- ed 369</p> <p>k.- edi 973</p> <p>kök-dönen k.- e jatqan 496</p> <p>k.- emiz 284</p> <p>k.- er 30</p> <p>k.- eyin 54</p> <p>k.- gem 832</p> <p>k.- gen 21, 276, 464, 484</p> <p>k.- gendey 648</p> <p>k.- gendi 205</p> <p>k.- ip 385, 397, 399, 416, 45, 512, 581, 635, 645, 795, 646, 807, 94</p> <p>k.- ippin 881</p> <p>k.- ipti 965</p> <p>k.- medi 608, 951</p> <p>k.- mey 547</p> <p>k.- se 212</p> <p>k.- sin 419</p> <p>k.- şı 597, 598, 600</p>	<p>säykes kel- “uygun düşmek” 980</p> <p>kelbet < F. “görünüş”</p> <p>k.+ i 89</p> <p>keler “gelecek“</p> <p>k. 230</p> <p>kenje “kardeşlerden en küçük olanı“</p> <p>k.+ si 192</p> <p>keñ “cömert, geniş“</p> <p>k. 27, 340</p> <p>k. +nen 26</p> <p>keñes “öğüt“</p> <p>k. 10, 122, 971</p> <p>k. saladı 172</p> <p>kepeş “geleneksel şapka, başlık”</p> <p>k.+ ten 67</p> <p>kere “tam, tüm”</p> <p>k. 743</p> <p>kerek “gerek”</p> <p>k. 629</p> <p>kerey “Kerey halkı (özel ad)”</p> <p>k. 257, 665, 742, 964, 985</p> <p>k.+ den 269</p> <p>k.+ di 655</p> <p>k.+ diñ 02</p> <p>k.+ ge 14</p> <p>k.+ im 692</p> <p>kergüw “gönlünü ferah tutmak”</p> <p>k. 545</p> <p>kes- “kesmek”</p> <p>k.- ti 439</p> <p>keş- “geçmek”</p> <p>k.- edi 70</p> <p>k.- ip 788</p>
--	---

keş	“gece, vakit” k. 305, 911 k.+ki 440 k.+ te 301	kez	“zaman, defa, saat” k. 596, 616, 731, 916 k.+ de 171, 367, 368, 370, 375, 401, 657, 712, 964 k.+ dek 906 k.+ di 44 k.+ i 45, 60 k.+ im 819, 908 k.+ iñ 330
keşe	< F. “gece” k. 807	keze-	“nişan almak, silahı hedefe çevirmek” k.- p 583
keşirimdi	“affedici” k. 27	kezdes-	“karşılaşmak” k.- ip 644
ket- (I)	“gitmek” k.- ed 556 k.- edi 62 k.- ersiz 760 k.- ip qaldı 319 k.- ken 232, 279, 280, 786 k.- ti 283, 286, 407, 617, 686, 690, 729, 740, 830, 957	kezek	“sıra” k.+ i 720 k.+ imdi 721 k.+ in 893
ket- (II)	“gitmek” (yardımcı fiil) tuwlap ket- “atağa geçmek” 197 jarıp ket- “geçmek” 393 jata ket- “uzanmak” 647 külip ket- “gülmek” 378 tolıp k.- 716 bop k.- 726	kezek bol-	“sıra gelmek” 588
ketir-	“getirmek” k.- di 926	kezen-	“hazırlanmak” k.- gen 433
key	< F. “bazı” k. 361	kewde	“gövde” k.+ si 151 k.+ sinen 369
keybiri	< F.+T. “bazıları” k. 382, 429	kewdeli	“gövdeli” k. 26
keyi	< F.+T. “bazısı” k. 428	kezik-	“karşılaşmak” k.- tiñ 834 k.- ip 472
keyin	“sonra” ET <i>kedin</i> > <i>keyin</i> “sonra” k. 965	kädim	“eski” k.+ gi 590
		käri	< F. “yaşlı” k. 102, 154 k.+ ñiz 756

käriboz “Keriboz (özel ad)”	k. 27
k. 973	
k.+ diñ 670	
käriñ “öfke”	köbeş “Köbeş (özel ad)”
k. 253	k. 476, 61
kärlen- “sinirlenmek”	kök “gök”
k.- ip 674	k. 287, 291, 293, 318, 433, 972
kıy- “giymek”	kök_besti “Gök Besti (özel ad)”
k.- gen 420	k.+ şın 188
k.- ip 273, 39	k.+ dey jılcınıñ 177
kiyik “geyik”	k.+ ni berüwge 160, 161
k. 421	k.+ niñ inisi 224
kiyim “giyim”	kök_dönen “Gök Dönen (özel ad)”
k.+ di 66	k. jumırlandı 492, 495
kim “kim”	k.+ di minip aldı 271, 336, 529, 595, 597, 601
k. 103, 372, 679, 81, 837	k.+ ge jürmek boldı 400
k.+ der 844	k.+ i arındağan 383
kinäla- “suçlamak”	k.+ men jürlip 407
k.- p 206	k.+ niñ kötine 513
kir- “girmek”	kök_qunan “Gök Kunan (özel ad)”
k.- di 374, 432, 580, 859	k. qıs 259
k.- e 676	k.+ dı alı 225
k.- genmin 902	kökböri “bozkurt”
k.- ip 320	k. 144, 185
kisi “insan”	kökjal “kuvvetli büyük kurt”
sarı-üysinniñ k.+ si 93	k. 293
kisilik “insanlık”	köldeneñ “yanı başı”
k. 689	k. 497, 530
kişi “küçük”	köldeneñde- “yanı başından geçmek”
k. 637, 757	k.- p 289
kişilik “küçüklük”	kölem “alan, hacim”
kişilik qıl- “saygı göstermek” 623	k. 264
kişipeyil “alçakgönüllü”	kön- “inanmak”
	k.- bes 193

k.- edi 202	k.- sem 849
k.- geli 217	k.- señ 969
k.- sin 422	kör- (II) “görmek” (yardımcı fiil)
köndir- “inandırmak”	näsip kör- “nasibi bulmak” 833
k.- ip 34	söge kör- “hakir görmek” 207
köñil “gönül”	abzal kör- “değerli görmek” 869
köñil bol- “mutlu olmak” 80	körmek “görme”
k.+ di 80	k. 635
k.+ i 76, 85, 938	körin- “görünmek”
k.+ in 201	k.- beydi 327
k.+ iñde 823	k.- edi 292
k.+ i 88	körset- “göstermek”
k.+ in 191	k.- ken 622
köp “çok”	köt “kıç”
k. 03, 264, 392, 447, 696, 708, 720, 747, 751, 863	kök-dönenniñ k.+ ine 513
k.+ ti 325	köter- “kaldırmak”
k.+ i 258	k.- ip 285, 713
kör < F. “mezar”	k.- mek 829
k.+ ge 320	köz “göz”
kör- (I) “görmek”	k. 12, 136, 19
k.- di 256, 287, 288, 370, 399, 857	k.+ i 298, 860
k.- dim 971	k.+ im 318
k.- edi 141	k.+ in 370
k.- etin 44	k.+ in salıp bak- 290
k.- eyin 53, 859	köş- “göçmek”
k.- eyinşi 301	k.- ip 832
k.- gen 12, 567, 79, 860, 325	k.- ti 442
k.- genşe 563	köş “göç”
k.- ip 528, 77	k. 666
k.- ip jatqan 368	kül- “gülmek”
k.- medi 348	k.- ip ketti 378
k.- mey 465	kün “gün”
	k. 110, 215, 235, 364, 387, 51, 558, 71, 793,

<p>802, 845 k.+ de 366, 804 k.+ dey 826 k.+ i 138, 179, 439, 882 k.+ niñ 831 kündiz “gündüz” k. 361 küni- erten “yarın bir gün” k. sonıñ 114 küñ “cariye” k. 768 sarı-üysinniñ k.+ i 766 küş “güç” k. 392 küş ber- “güç vermek” 48 k.+ in 837 k.+ pen 196, 813 k.+ ti 442 küş sal- “şiddet göstermek” 342 küt- “beklemek” k.- ip 438 k.- ti 260 k.-etin 44 küy “nağme” k. 972 küz “sonbahar” k. 159</p>	<p>lıpa < A. <i>libâs</i> “elbise” l. 390</p> <p style="text-align: center;">M</p> <p>ma “mI soru eki” m. 223, 291, 299, 300, 302, 310, 480, 550, 671, 821, 929 mağan “bana” m. 610, 747, 773, 845 mal < A. “mal” m. 787, 789 m.+ darın 280 m.+ dı 248, 441 m.+ iñiz 755 malşıq- “bulanmak” m.- tı 449 maqta- “övmek” m.- p 02, 962 maqul < A. “makul” m. 653 mañ “yakın etraf, yan” m.+ ina 430 mañız “lüzumluluk” m. 14 may < F. “merhem” m.+ in 701 maydan < F. “meydan” m.+ da 923 kök-dönendi m.+ da 595 maza < F. “huzur” maza ber- “huzur vermek” 953 me “mI? soru eki” m. 167, 547, 774, 928 men “ben”</p>
--	--

L

<p>laq “oğlak” l. 348 laqtır- “fırlatmak” l.- dı 347, 353</p>

m.	15, 241, 403, 699, 783, 831, 832, 870	m.- gen	381, 382, 590
m.+ i	207, 209, 221, 630, 631, 778, 841	dolan-jirenge m.- gen	525
m.+ imen	555	m.- gendey	293
m.+ iñ	741, 613, 814	m.- genge	187
men	“ile”	m.- geni	296, 494, 589
	m. 298, 48, 56, 953	m.- ip	277, 58
menen	“ile”	m.- ip aladı	515
	m. 765, 883	kök-dönendi m.- ip aldı	271
meni	“beni”	m.- iñ	533
	m. 328, 627	minez	“karakter”
merey	“baht, sevinç”		m.+di 27
	m.+ im 693	mingiz-	“bindirmek”
mert	< F. “mert”		m.- di 514
	m. 549	mıǵım	“gürbüz, güçlü”
	m. bolıp 886		m. 582
mezgil	“zaman”	mına	“işte”
	m. 391		m. 779, 790, 933
mälimdew	< A. + T. <i>ma lûm+DA-</i> “anlatma, bilgilendirme”	mınaday	“böyle”
	m.+ den 357		m. 938
män	< F. anlam	mınaw	“bu”
	m. 681		m. 299, 478, 554, 662
mändi	< F.+T. “manalı”		m.+ iñ 679
	m. 42	mıqtı	< F+ T. <i>mih</i> “çivi” + <i>tı</i> “sağlam”
mäñgi	“ebedi”		m. 295
	m. 841	mıqtılaw	“sağlamca”
min-	“binmek”		m. 332
	m. 228, 593	mıñ	“bin sayısı”
	m.- beseñ 554		m. 689
	m.- beydi 213		m.+ ı 864
	m.- beytin 539	mol	“çok”
	m.- di 431, 643		m. 359
	m.- er 928	mola	“mezar”
			m.+ dan 308

m.+ mdı 341	n.+ nıñ 227, 252
m.+ nı 338	n.+ sı 37
m.+ ğa 307, 322, 331, 335	n.+ sın 79
mort < F. “sağlam olmayan, kolay kırılan; kırılğan”	sarı-üysin n.+ sın 35
m. 199	namıs < A. “namus”
mölşer “tahminen”	n. 559
m.+ i 276	n.+ ina 509
munda “burada, bu zamanda”	naqta- “netleştirmek, kesinleştirmek”
m. 621, 773	n.- p 963
munday “böyle”	nayza < F. “mızrak”
m. 175, 558, 602, 801, 837	n. 220, 432, 505, 506
munı “bunu”	n.+ mdı 471
m. 403, 546, 984	n. sal2adı 518
munıñ “bunun”	n.+ sın 462
m. 16, 310, 684, 692, 697, 709, 962, 97	n.+ ñnıñ 927
mura < A. “miras”	naz < F. “naz”
m. 968	n.+ ı 181
murat < A. “murat, dilek”	nazar < F. “bakış”
m.+ iñ 245	n.+ ın 715
murt “bıyık”	ne “ne? soru zamiri”
murttay uş- “ölmek veya elden ayaktan düşmek (kesilen bıyık gibi düşmek)” 648	n. 176, 585, 609, 610, 673, 813, 822, 833
müdir- “tereddüt etmek, kekelemek”	n.+ge 131, 341, 621, 747, 851, 935, 937
m.- ip 105	n.+ ler 295
mükis < A. <i>naqş</i> “eksik, duyma veya konuşma özürlü olmak”	n.+ men 266
m.+ pin 746	n. +ñ 686, 690, 740
N	neke < A. “nikâh”
nağası “dayı”	n.+siz 762
n. 158, 166, 253, 73, 81, 85	nendey “ne gibi”
n.+ mdı 53	n. 803
n.+ mnan 770	neni “neyi”
	n. 229
	nesin “niçin”
	n. 607

neşe “nice, kaç” n. 66, 826	olja “ganimet” o. 284, 313, 315, 317, 789, 836, 878
netken “ne kadar” n. 662	o.+ dan 579, 790 o.+ lı 788
näjis < A. “pislik” n.+ ke 938	o.+ sı 811 o.+ ğa 441, 787
näsip < F. “nasip” näsip kör “nasibi bulmak” 833	oljala- “ganimet getirmek” o.- p 767
nusqa < A. “örnek” n. 969	on “on sayısı” o. 21, 240, 269, 454, 742, 960
nışana < F. “nişane” n.+ sı 24	onan “onunla” o. 113, 969 jekpe-jekte o. 626
O	
o “o zamiri” o.+ nsız 147 o.+ mı 196, 309, 371, 399, 573, 600, 627, 680 o.+ nıñ 09, 276, 377, 882	onda “orada” o. 346, 760
obal < A. “vebal” o. 421	onday “öyle” o. 563
odan “ondan” o. 406	oñ “sağ, esen” o. 612, 624, 639, 642, 647, 663
oğan “ona” o. 147, 537, 870, 955	oñ bol- “sağ olmak” 592
oğastaw “tuhafça, garip şekilde” o. 628	oñay “kolay” o. 433
ol “o zamiri” o. 11, 18, 197, 281, 311, 343, 347, 370, 375, 388, 41, 590, 601, 612, 622, 625, 800, 830, 964	oñda- “düzeltmek, doğrultmak” o.- ydı 127
olar “onlar” o. 213,354 o.+ dan 50 o.+ ğa 304, 403	oq “ok” o. 468 o.+ qa 453
	oqı- “okumak” o.- p 337, 344 o.- ğan 984
	oqıs “kaza” o. 479
	oqtal- “hazırlanmak”

	o.- ıp 714	osınday “şöyle”	
ora-	“kuşatmak”		o. 187, 921
	o.- dı 532	otağası “halk reisi (yaşlı ve ulu kişilere saygı belirtisi)”	
orda	“yönetim merkezi, şehir”		o. 325
	o. 667	otaw “otağ”	
	o.+ dan 779, 977		o. 455
	o.+ ğa 645, 656	otın “odun”	
	o.+ nıñ 430, 631, 636, 672		o. 308, 333
orın	”yer”		o.+ day 948
	o.+ men 722		o.+ dı 349
	o.+ ı 697, 809	otır- “oturmak”	
orındal-	”yerine getirilmek”		o. 799
	o.- dı 638	otıra alma “oturamamak” 429	
	o.- sa 641		o.- a qap 337
orman	”orman”		o.- dı 796
	o.+ darın 360		o.- mın 208, 216, 782
	o.+ ın 437, 652	oy “akıl, fikir”	
orta	”orta”		o. 201, 477
	o.+ sı 921		o.+ dan 16
osı	“şu”		o.+ dıñ 117
	o. 148, 169, 226, 243, 251, 351, 517, 622, 735, 807, 850, 852, 958		o.+ lı 26
	o.+ ğan 237		o.+ ğa 294
	o.+ larğa 49		o.+ ında 324
	o.+ nı 132	oybaylat- < A. <i>hyb</i> +T. “korkma” “bağirtmak, feryat ettirmek”	
osılay	“şöyle”		o.- ıp 436
	o. 334, 62	oyla- “düşünmek”	
osılayşa	“şöylesine”		o.- p 132, 303, 909
	o. 954		o.- ğan 551
osımen	“şununla”	oyın “oyun”	
	o. 982		o. 491
osında	“şurada”	oymaq “yüksük”	
	o. 235, 600, 925		

	o. 579		ö.- ip ap 349
oz-	“geçmek”	öñkey	“hep, her zaman”
	o.- ip 319, 385		ö. 296
	Ö	ören	“önder”
ökin-	“pişman olmak”		ö.+ im 695
	ö.- ben 822, 848	örle-	“tırmanmak, artıp yükselmek”
öktem	“hükmedici, emir verici”		ö.- p 369, 794
	ö. 282, 438, 552, 812	ört-	“örtmek
öl-	“ölmek”		ö.- edi 201
	ö.- etin 614	ös-	“büyüme, gelişmek”
	ö.- di 405, 549		ö.- ip 261
	ö.- geli 346, 780		ö.- ken 651
	ö.- sin 314	öştik	“intikam duygusu, düşmanlık”
	ö.- gen 345		ö.+ im 748
ölim	“ölüm”	öt-	“geçmek”
	ö.+ ge 826		ö.- ed 557, 559
öltir-	“öldürmek”		ö.- edi 64, 68
	ö.- dim 523		ö.- ip 289
	ö.- ip 556		ö.- ken 11, 365
ömir	< A. “ömür, hayat”	ötin-	“rica etmek”
	ö. 150, 829		ö.- di 863
	ö.+ degi 825	öz	“kendi”
	ö.+ di 74		ö. 316, 47, 583, 763, 848
	ö.+ diñ 98		ö.+ deri 355
	ö.+ iñde 847		ö.+ i 04, 149, 33, 635, 684, 692, 861
ömirliq	< A.+T. “can yoldaşı”		ö.+ im 629, 687, 691, 806
	ö.+ im 828		ö.+ imdi 591
öñ	“ön”		ö.+ in 620
	ö. 69		ö.+ ine 704
	ö.+ iñdi 84		ö.+ iñ 328, 479, 637, 655, 918, 971
öñger-	“at, deve gibi binek hayvanların üzerinde oturarak bir şeyi önüne alıp taşımak”		ö.+ iñiz 722
	ö.- ip 400	özen	“nehir”
			ö. 794

<p>ö.+ di 792</p> <p>özge “başka”</p> <p>ö. 926</p>	<p style="text-align: center;">P</p> <p>pa “mI soru eki”</p> <p>p. 152, 669</p> <p>panala- “sığınmak, yardımını korumasını istemek”</p> <p>p.- dı 362</p> <p>paqır < F. “fakir”</p> <p>p.+ dı 15, 883</p> <p>patşa < F. “padişah”</p> <p>p.+ sı 278</p> <p>pen < F. “ile”</p> <p>p. 264, 74, 834, 98</p> <p>pende < F. “kul”</p> <p>p.+ de 748</p> <p>peri < F. “peri”</p> <p>p.+ m 689, 973</p> <p>perizat < F. “peri gibi güzel yüzlü”</p> <p>p. 802, 812, 815</p> <p>p.+ im 820</p> <p>pışaq “bıçak”</p> <p>p. 759</p>	<p>q. 842</p> <p>q.+ imdi 211</p> <p>qadirle- < A.T. “hürmet etmek”</p> <p>q.- p 96</p> <p>qaq- “yakalamak”</p> <p>qağıp al- “yakalamak” 854</p> <p>qağıs- “savaşmak, kavga etmek”</p> <p>q.- ıp 506</p> <p>qağuw “vurmak, çakmak,kakmak”</p> <p>q. 706</p> <p>qal- (I) “kalmak”</p> <p>q.- a berdi 290</p> <p>q.- ayın 644</p> <p>q.- dı 376, 582, 584, 949</p> <p>q.- dım 831</p> <p>q.- ıp 105, 318</p> <p>q.- ispay 485</p> <p>q.- ıstı 503</p> <p>q.- madı 457, 568</p> <p>q.- masın 823</p> <p>q.- may 380</p> <p>q.- mayın 560</p> <p>q.- sa 890</p> <p>qal- (II) “kalmak” (yardımcı fiil)</p> <p>qatıp q.- ayın 719</p> <p>şayqasıp q. - ayın 473</p> <p>jatıp q.- dı 320</p> <p>ketip q.- dı 319</p> <p>qona qal- “konaklamak” 322</p> <p>tañ qal- “şaşırmak” 683</p> <p>bayqap qal- “fark etmek” 297</p> <p>tura q.- dı 497</p> <p>bilip q.- sın 877</p>
<p style="text-align: center;">Q</p> <p>qa- “kalmak” (krş. qal-(II) yardımcı fiil)</p> <p>otıra q.- p 337</p> <p>tüse q.- p 336</p> <p>qabil “kabul”</p> <p>qabil al- “kabul etmek” 252</p> <p>qabil bol- “kabul olmak” 246</p> <p>qabır < A. “kibir”</p> <p>q.+ dan 339</p> <p>qadir < A. “kadir, tanrı”</p>		

qalay “nasıl”	q.- ymın 564
q. 205, 801	q.- yın 913
qaldır- “bırakmak”	qandı “kanlı”
q.- may 619	q. 849
qalqan “kalkan”	qanjjar < F. “hançer”
q. 220	q.+ ımdı 913
qalqata “sevgi ifadesi”	qanjiğa “avda kullanılan bir tür eyer”
q.- yım 803	q. + ña 402
qalıñ “kalabalık”	qansıra- “kan kaybetmek”
q. 283, 321, 323, 425, 441	q.- p 760
qam (I) < A. “gam”	qanşa “nice, ne kadar”
q.+ ın 20	q. 917
qam (II) “hareket, iş”	qapta- “toplanmak, çoğalmak, dolmak”
qamın jasa- “bir işe önceden hazırlanmak”	q.- p 547
435	qaq < A. “hak”
qamal “kale”	q.+ ıñnıñ 703
q. 312, 685, 688	qar “kar”
qamdan- “hareketlenmek, hazırlanmak, davranmak”	q. 821
q.- dı 566	qara “kara”
qamşı “kırbaç”	q. 409, 843
q.+ nı 945	q.+ nı 540
qan- “Bir gereksinimini, bir isteğini yeteri kadar karşılamış olmak, doymak”	q.+ nıñ 539
q.- ar 170	qara- “bakmak”
qan “kan”	q.- dı 800
q. 248, 451	q.- sa 444, 446
q.+ ğa 449, 489, 716	qaraq “tatlı, şirin”
qana “sadece”	qaraqım “hitap ifadesi; canım, bir tanem vb.” 226
q. 127	qarañ “karanlık”
qanattan- “kanatlanmak”	q. 558
q.- ıp 58	qaras- “bakışmak”
qanda- “kanlamak”	q.- tı 509
	qarat- “baktırmak”

	q.- pay 40	qatıbas “acımasız”	
qarğ-	“zıplamak, fırlamak”		q. 325
	q.- ıp 339	qatın “kadın”	
	qaris “karış, gergin duran elde, başparmak ile serçe parmağın uçları arasındaki açıklık”		q.+ dı 879, 933
	q.+pın 743	qayda “nerede”	
qarıy	“ihtiyar”		q. 372
	q.+ ya 120, 190		q.+ sını 734, 736
qarsı	“karşı”	qayğı “keder”	
	q. 425, 464		q. 121
qaruw	“silah”	qayran < A. “hayran”	
	q. 504, 704		q. 126, 774
	q.+ ın 798	qayran qıl- “şaşırtmak” 101	
qas	“düşman”	qayrat < A. “gayret”	
	qas qıl- “düşmanlık etmek” 406		q. 736
	qas qabaqtı “yakışıklı”	qayrattan- <A+T “gayret etmek”	
	q. er 23		q.- adı 516
qasiret < A. “kahır”		qayt- “dönmek”	
	q. 900		q.- a, 788
	qasiret sal- “kahretmek” 899		q.- adı 526
qasiyet >A. “özellik, vasıf”			q.- sam 159, 488
	q.+ indi 978		q.- tı 755
qastıq	“husumet, düşmanlık”		q.- ıp 127, 617
	q.+ qa 942	qayta “yeniden”	
qaş-	“kaçmak”		q. 233, 633
	q.- tı 467	qaytar- “döndürmek”	
	q.- ıp 437		q.- adı 961
qat-	“katmak, eklemek”		q.- sa 417
	til qat- “bir şey demek, bir şey söylemek”		q.- ğanı 352
	“719”		q.- ıp 786
qattı	“çok”	qap “kaf dağı”	
	q. 200, 367, 423		q. 974
		qaza “ölüm”	
			q. 954

qazaq “Kazak Halkı (özel ad)”	qolqa “istek, talep”
q. 416, 431, 437, 442, 785, 814, 978	q.+ ñ 203
q.+ qa 234, 983, 974	qoltıqtas- “kolkola girmek”
q.+ tan 456, 460	q.- ıp 856
q.+ tar 436, 787	qon- “konmak”
q.+ tı 247, 557	q.- a qaldı 322
q.+ tıñ 232, 278, 467, 548	q.- baydı 125, 133
qazir < A. (<i>hādir</i> “mevcut”) “hazır, şimdi”	q.- dı 265, 792
q. 12, 593, 780, 843, 882, 962, 963	q.- sa 130
qawip < A. “tehlike”	qonalqa “konak”
q.+ ten 627	q.+ mız 305
qawım < A. “kavim”	qonaq “konuk”
q. 17	qonaq qıl- “misafir etmek” 96
q.+ ıñ 575	qoñır “kahverengi”
qol (I) “ordu”	q. 749
q. , 283, 321, 323, 433	qor < A. “küçük görmek”
q.+ dı bop ordu kur- 548	q. 314
q.+ ı 416, 427, 431, 442, 466, 467	qor qıl- “hor görmek” 840
q.+ ın 434, 796	q.+ ğa 840
q.+ men 425	qorğal- “korumak”
qol (II) “el”	q.- dı 626
q. 231	qorğan “kurgan”
q.+ qa 393	q. 974
q.+ ğa 471	qorğal- “korunmak”
q.+ ın 254, 646,	q.- dı 754
q.+ ına 702, 842	qorğala- “saklamak”
q.+ ına 332	q.- dı 358
q.+ ınan 599	qorğasta- “himaye etmek”
q.+ ınmen 316	q.- p 573
q.+ ınnan 183	qorla – < A.+T. “hor görmek”
qolbası “başbuğ, kolbaşı, topluluğu, halkı, orduyu idare eden kimse”	q.- r 929
q. 275	q.- ysıñ 935
	qorlıq < A.+T. “eziyet”

q. 563	qoz “kor, köz”
q.+ 1 726	q. 729
qorın- “korunmak”	qozğal- “hareket etmek”
q.- dı 358	q.- masa 372
qos (I) “kamp, karargâh”	q.- sa 371
q. 603	quday “hüda”
q.+ qa 350, 572, 580, 581, 856, 859	q. 898
q.+ ina 574, 956	qul < A. “köle”
qos (II) “çift”	q. 764, 929
q. 319, 352	qula- “yıklmak, devrilmek”
qos- “buluşturmak”	q.- sam 740
q.- ayın 950	q.- yın 799
qosar “yedek at”	qulaq “kulak”
q.+ imen 532	q.+ qa 169
qosarla- “çiftlemek, yedeklemek”	qundız “kunduz”
kök-dönendi q.- p 529	q.+ day 261
qosıl- “katılmak”	qur- “kurmak”
q.- ıp 891	q.- dı 267
qosın “ordu”	q.- maqşı 239
q. 359, 379, 411, 788, 857	q.- ıp 231, 648
q.+ ğa 440, 526	q.- ıp jatqan 250
q.+ ında 295	qural “silah”
q.+ in 365	q.+ in 272
qoy “koyun”	quran “Kuran-ı Kerim (özel ad)”
q.+ da 749	q. 337, 344
q.+ day 434	qurban < A. “kurban”
qoy “ya! ünlemi”	qurban bol- “kurban olmak” 830
q. 488	qurbandıq < A.+T. “kurbanlık”
qoy- “koymak”	q. 614, 751
q. 480	qurlı “kadar”
q.- mañdar 933	q. 168, 348
qoy – (II) “koymak” (yardımcı fiil)	qurmet < A. “hürmet”
talap qoy- “talep etmek” 534	q.+ i 99

q. jat-qan 257	ämir qıl- “emretmek” 552
qurmette- < A.+T. “hürmet göstermek”	qas q.- ğanım 406
q.- p 535	qor qıl- “hor görmek” 840
q.- ydi 209	qızmet qıl- “hizmet etmek” 334
quş- “kucaklamak”	q.- maqşı 231
q.- sañ 841	q.- ğa 682
q.- tı 855	q.- ıp 349
q.- ıp 634	qılış “kılıç”
quştır- “kucaklatmak”	q. 39, 490, 583, 817, 850, 866, 946, 948
q.- ıp 474, 519	q.+ im 220
quşırlana “arzuyla, hevesle”	q.+ imdı 564
q.- a 855	q.+ ina 566
qutqar- “kurtarmak”	qıltanaqsız “otsuz; köse”
q.- ğan 591	q. 329
qutıl- “kurtulmak”	qımbat “kıymet”
q.- masımdı 903	q. 827
qı- “kılmak” (krş. qıl- (II))	qın “kın”
jabdıq qıl- “kuşanmak” 236	q.+ inan 490
kişilik qı- “saygı göstermek” 623	qır- “kırmak”
kün qıl- “köle etmek” 768	q.- dı 434
tar qıl- “dar etmek” 340	q.- ıp 465
tälim qıl- eğitim al- 634	qır “bozkır”
qıl- (II) “kılmak” (yardımcı fiil) (krş. qı-)	q.+ inan 493
duğa qıl- “dua etmek” 984	qıran “şahin”
raqım qıl- “rahmet etmek” 867	q.+ day 60
täwap qıl- “tavaf etmek” 969	qırğın “katliam, kıırım”
şermende qıl- “rezil etmek” 550	qırğın sal- “katliam yapmak” 436
jawap qıl- “cevap vermek” 107	qırıq “kırk sayısı”
qayran qıl- “şaşırtmak” 101	q. 945
qonaq qıl- “misafir etmek” 96	q.+ qa 276
uran qıl- “çağrı yapmak” 115	qırsıq “aksilik, uğursuzluk”
qızmet qıl- “hizmet etmek” 330	q. 847
süreñ qıl- “hareket etmek” 268	qırş- “dişlemek”

	q.- ıp aldı 375		q.- ıp 200
qıs	“kış”	qıysa-	“eğilmek”
	kök-qunan q. 259		q.- yıp 647
qıs-	“kısmak”	qıysapsız	“sayısız, hesaba gelmeyen”
	q.- ıp 636, 646		q. 447
qısır	“kısır”	qıyssa	< A. “kıssa”
	q.+ dıñ 260		q. 01
qız	“kız”	qıyyan	“üçra”
	q. 799, 853, 858, 872, 883, 947, 949, 951, 954		q. 439
	q.+ dan 43, 869	qıyyu	“kıyma, bir şeyi kesme”
	q.+ dı 863		q.+ ğa 584
	q.+ dıñ 867, 875	quw- (I)	“kovmak”
	q.+ ğa 800, 865		q.- maqşı 233
qız-	“kızmak”		q.- ğan 785
	q.- ğandı 683		q.- ıp 433
qızdır-	“kızdırmak”	quw- (II)	“takip etmek”
	q.- mastan 778		jol-josın q.- ar 542
qızmet	< A. “hizmet”	quw	“kurnaz, açıkgöz”
	q.+ i 709		q. 662, 733
	q. qılar 330	quwan-	“memnun olmak
	qızmet qıl- “hizmet et- 334		q.- dı 756, 85
qızıl	“kızıl”		q.- ıp 77
	q. 449, 489	quwlıq	“hile, kurnazlık”
qıǵılıq	“kabul etmeyip inada bindirme”		q.+ ı 668
	qıǵılıqtı sal- “inat etmek” 424	R	
qıy-	“kıymak”	raqım	< A. “rahmet”
	q.- madı 162		r. qıl 867
qıym	“zor, çetin, güç”	razi	< A. “razi”
	q.- ın 866		razi bol- “razi olmak” 228
	q.- dı 181	ret	< F. “kez”
	q.+ ğa 326		r. 960
qıynal-	“zorlanmak”	rıyza	< A. “razi olmak”
			r.+ mın 843

ruqsat	< A. "ruhsat, izin"	s.+ ta 861, 884
ruqsat ber-	"izin vermek" 874	sağın- "özlemek"
	r. berseñ 718	s.- ar 819
ruw	"boy, uruk"	saqal "sakal"
	r. 06	s.+ iñdi 781
S		
sa-	"salmak" (yardımcı fiil) (krş. sal- (II)	saqta- "saklamak"
	uran s.- p 286	s.- dı 356
	şığa s.- p 663	s.- p 777
sap	"sap"	ar sakta- "utanmak" 358
	s.+ ı 927	sal- (I) "salmak"
sabaz	< F. "kahraman, cesur, cesaretli"	s.- atın 895
	s. 57	s.- dı 574
sabır	< A. sabır"	s.- ma 759, 879
	s. 569	s.- may 847
sadaq	"yay"	s.- maymın 561
	s. 432	s.- sañ 744
sadır	"Sadır (özel ad)"	sal- (II) "salmak" (yardımcı fiil) (krş. sa-)
	s. 450, 458, 510, 590, 828, 920, 924	ayta s. 608
	s.+ am 424	küştı sal- "saldırmak" 342
	s.+ dı 342, 474, 519, 523, 591, 625, 934	qıǵılıqtı s. 424
	s.+ dıñ 897	keñes s.- adı 172
	s.+ ğa 496, 518	nayza s.- adı 518
	s.+ ım 914	uran s.- adı 522
	s.+ ıña 950	nazarın s.- adı 715
	s.+ menen 472, 482	esiñe s.- ar 221
sağala-	"sığınmak, konuşlanmak, uygun muhitte bulunmak"	eseyeyin s.- ayın 725
	s.- dı 359	kök-dönendi baylap s.- dı 336
	s.- p 412	qasiret s.- dı 899
sağan	"sana"	qırğın s.- dı 436
	s. 241, 594, 606, 816, 822, 891	jar s.- ğan 234
sağat	< A. "saat"	közin s.- ıp- 290
		bögew s.- man 731
		sala "kısım kısmına; kısım, bölüm, alan"

<p>s. 638</p> <p>salğız- “inşa etmek”</p> <p>s.- ip 134</p> <p>salın- “yapılmak, inşa edilmek”</p> <p>s.- ı 885</p> <p>salıs- “kavga etmek; mızrak vb. alet ile bir birine hamle yapmak”</p> <p>s.- pay 483</p> <p>s.- tı 505</p> <p>salmaq “bırakma”</p> <p>s. boldı 52</p> <p>salmaq “bir şeyin ağırlığı; otorite, ağır başlılık”</p> <p>s.+ ın 52</p> <p>san “dizden bele kadar olan kısım”</p> <p>s. 22</p> <p>sanamalı “çok az, az sayıda”</p> <p>s. 602</p> <p>sanat < A. “sanat”</p> <p>s.+ ın 897</p> <p>sanla- “delik ; akıl, zeka pırıltısı”</p> <p>s.- p 973</p> <p>sañlaq “sağlam; hızlı”</p> <p>s. 296</p> <p>s.+ ı 265</p> <p>sap < A. “saf, sıra”</p> <p>s.+ qa 432</p> <p>sapar < A. “sefer”</p> <p>s.+ ı 958</p> <p>sapır- “savurmak”</p> <p>s.- ip 459</p> <p>sarı “sarı”</p> <p>s. 06</p> <p>s.+ dan 07</p>	<p>sarı üysin “Sarı Üysin (özel ad)”</p> <p>s. 35</p> <p>s.+ ge jetedi 72</p> <p>s.+ ge tulğa 204</p> <p>s.+ ge unadı 92</p> <p>s.+ niñ kisisi 93</p> <p>s.+ niñ küñi 766</p> <p>sart “cart curt”</p> <p>s.-surt etip 503</p> <p>sas- “şaşmak, yanılmak”</p> <p>s.- tı 469</p> <p>sasıq “kötü kokulu”</p> <p>s. 393</p> <p>sawğa “hediye”</p> <p>s. 284, 402, 862, 868</p> <p>s.+ ğa 771</p> <p>s.+ ğa ber-ip 957</p> <p>sawğala- “hediye vermek”</p> <p>s.- p 806</p> <p>sawıt “zırh”</p> <p>s. 272, 273, 317, 39, 420, 705</p> <p>s.+ ımdı 219</p> <p>sayala- “gölgelemek”</p> <p>s.- dı 360</p> <p>sayıs “savaş”</p> <p>s.+ ta 886</p> <p>s.+ tarda 41</p> <p>sayıs- “savaşmak”</p> <p>s.- ip 934</p> <p>sayqı “yer”</p> <p>s. 557</p> <p>saylan- “seçilmek”</p> <p>s.- ip 273</p>
---	---

saylanğan “seçilmiş”	serik < A. “yoldaş, dost”
s. 431	s. 838
sayman “silah”	serke “lider; yol gösteren”
s. 272	s. 195
sebep < A. “sebep”	sert < F. “yemin”
s.+ pen 791	s. 866, 870, 850
segiz “sekiz rakamı”	sert ber- “yemin vermek” 817
s. 71	s. etken 829
s.+ de 454	s.+ i 707, 865
s.+ ge 240	s.+ inen 884
sekildi < A. “şekilli, gibi, benzeri”	serttes- < F.+T. “yeminleşmek, antlaşmak”
s. 59	s.- ti 852
s.+ siñ 802	serwende- “gezmek, gezintiye çıkmak”
seksen “seksen”	s.- p 157
s. 966	seyil- < A. “dağılmak; gezmek”
s.+ ge 45	s.- di 586
semir- “yağlanmak, şişmanlamak”	sez- “sezmek, hissetmek; şüphelenmek”
s.- di 76	s.- gende 546
semirt- “şişmanlatmak”	sezim “his”
s.- pes 31	s.+ men 839
sen “sen”	sezin- “sezilmek”
s. 207, 345, 593, 772, 773, 778, 834, 952	s.- beydi 388
s.+ iñ 740	sälem “selam”
senen “senden”	s.+ ge 94
s. 327	sän “güzellik”
seni “seni”	s. + i 851
s. 561, 562	säri < A. “tan yerinin, belirlenmeye başladığı zaman”
senim “güven”	s. 413
s.+ menen 38	sätsağat < A. “saat, uygun ve hayırlı saat”
seniñ “senin”	s. 861
s.+in 925	s. turdı 438
ser < F. “baş”	sät (I) < A. “zaman”
s.+ im 684	

s.+in 638	sırcı- “sızlamak, ağrımak”
s.+ ti 916	s.- ap 451, 453
sät (II) < A. “hayırlı, şanslı”	sırt “sırt; arka taraf”
s.+ke 845	s.+ ı 173
säykes “uygun”	s.+ ina 274
s. 980	s.+ inan 297
sıbağa “pay; belirli kısım”	sıy “saygı”
s.+ ñdı 782	s.+ larım 708
sıldır- “gevşemek”	s.+ imdi 682
s.- ap 873	s.+ ina 644
sılqım “süslü, süs meraklısı”	sıy- “sığmak”
s.+ ğa 944	s.- may 789
sın “sınav, tenkit”	sıq “büyü”
s.+ da 622	s.+ ı 875
s.+ ğa 36	sileyt- “indirmek, devirmek”
s.+ ima 302	s.- ip 783
sın- “kırmak”	silte- “batırmak”
s.- ap 301	s.- p 462
s.- basa 927	siz “siz”
sına- “sınamak”	s. 724
s.- dı 86	s.+ di 635
s.- ğan 150	s.+ diñ 864
sınat- “sınav yapmak, kontrol etmek”	s.+ ge 639
s.- in 199	so şu, o (<i>krş. sol</i>)
sır- “boyamak”	küni-erteñ s.+ niñ 114
s.- ip 463	sodan “ondan”
sır < A. “sır, giz”	s. 772
s.+ da 964	soğan “ona”
s.+ imdi 824	s. 194, 250
sırla- “konuşmak, dertleşmek”	soğıs “savaş”
s.- sayıq 815	s. 439, 784
sırmalı “sırmalı”	s.+ ta 836, 887
s. 67	s.+ tı 413

sol	“şu, o “ (krş. so) s. 116, 117, 118, 157, 278, 281, 306, 307, 318, 335, 375, 385, 401, 583, 588, 589, 591, 592, 629, 640, 652, 657, 712, 793, 832, 846, 906, 909, 97	s.- peñder 15
solar	“onlar” s.+ men 270	söyle- “söylemek” s.- geni tursa 628 s.- semin 818 s.- y berdi 619
solay	“şöyle” s. 643, 784	söylew “söyleme“ s.+ ge 714
sonan	“onunla” s. 805, 902	söyt- “öyle yapmak“ s.- ti 347
sonda	“orada, o zamanda” s. 200, 306, 334, 510, 771, 800	söz “söz” s. 104, 169, 42, 720 s.+ derge 653 s.+ diñ 809 s.+ ge 193, 31, 838, 852 s.+ i 223, 812 s.+ imdi 919 s.+ in 618 s.+ ine 761
sonday	“şöyle” s. 100, 215	
sonı	“onu” s. 551, 577, 827	
sonıñ	“onun” s.179	
sonşa	“onca, epeyce” s.14	sula- “uzunlamasına yatmak; boylu boyunca yatmak” s.- p 678
soñ	“sonra, son” s. 251, 34, 525, 571, 611, 617, 626, 79, 810, 858, 888 s.+ ında 666	suluw “güzel” s.954 s.+ dı 855, 860
sor	< F. “talihsiz” s. diñ 834	sumıray “uğursuz, sevimsiz” s. 398
sorlı	< F.+T. “zavallı, çaresiz” s. 867	suñğaq “boylu, uzun; kuğu boynu” s. 25
soy-	“soymak” s.+ ğandar 409	sur- (I) “sormak” s.- adı 103 kök-bestini s.- adı 160 s.- ağan 624, 940 s.- amadı 941
sök-	“sövmek” sök kör- “hakaret etmek” 207 s.- edi 679	

s.- ap 863	s.+ day 459
s.- asañ 741, 763, 765	s.+ ğa 799, 880
s.- aytın 82	suwan “Suan Han (özel ad)”
sur- (I) “sormak” (yardımcı fiil)	s. 423
şüyinşi sur- “müjde istemek” 758	s.+ ğa 415
surq (I) (suriq) “görünüm; işaret”	suwan_xan “Suan Han (özel ad)”
s.+ ı 292	s.-xan ekiden 422
s.+ ın 567	suwıq “soğuk”
surqıl “çulha kuşu”	s. 369
s.+ tayıñ 517	suwıt “zırh”
sustan- “kızmak, sinirlenmek”	s. 255
s.- ar 773	Ş
sür- “sürmek; yaşamak”	şabarman “haberci, ulak”
ükim sür- “hüküm sürmek, hükmet” 277	ş. 593, 633
süñgi “süngü”	ş.+ ı 617
s.+ ni 483	şabındı “iki düşman grubun bir-birine karşı olan hücumları”
süreñ “gürültü	ş.+ da 786
süreñ qıl- “telaşa vermek” 268	şağ- “sokmak”
süt “süt”	ş.- ıp almaq 371
s.+ in 260	şal “ihtiyar”
süy- “sevmek”	ş. 221
s.- genim 828	şala “eksik, yarım”
süyek “kemik”	ş. 288
s.+ ke 901	şalğay “uzak; kenarında, kıyıda”
s.+ ten 559	ş. 43
süyeniş “destek”	şalın- “takılmak”
s. 656	ş.- bağan. 384
süyindik “Süyindik (özel ad)”	şalış “eğri”
s.+ ten 05	ş.+ pın 745
süyre- “sürüklemek”	şamdan- “gücenmek, hayvanın sinirlenmesi, aksileşmesi”
s.- p 399	ş.- dı 565
suw “su”	
s. 323, 362, 70	

şarış-	“ucu sivri bir şeyi sokmak; birisini sözle iğnelemek; çomak, direk gibi şeyi bir yere dikmek” ş.- qanda 512	şataq	“kavga” ş.+ ı 959
şañ	“toz” ş. 445, 446	şatıl-	“iyi olmayan işlere karışmak” ş.- dı 885, 943
şañıraq	“çadırların tepesindeki daire şeklinde ahşap parça” ş.+ ın 673	şatır	“çadır” ş.+ dı 939
şab-	“kesmek” ş.- qan 247 ş.- tı 804 ş.- adı 184 ş.- ip 279, 425, 512, 846	şayqa-	“sallamak, çalkalamak” ş.- ydı 538
şaq	“hâl, durum, zaman” ş. 391, 440, 542, 582 ş.+ ı 387 ş.+ ım 817 ş.+ ta 100, 388, 909 ş.+ tarda 361	şayqas	“savaş” ş.+ ta 243, 735, 960, 976
şaqır-	“çağırmaq” ş.- adı 129 ş.- sañ 609 ş.- ip 600 ş.- iptı 303	şayqas-	“çatışmak” ş.- ip 473, 485
şaqırt-	“çağırtmaq” ş.- qanda 610	şayna-	“çiğnemek” ş.- p 377
şart	“şıp diye yapmak, bir işin hemen, hızlı olması” ş. 254	şaynas-	“çarpışmak” ş.- tı 500
şaş-	“yaymak” ş.- tı 263	şayıl-	“çalkalanmak” ş.- may 671
şaşaqtı	“saçaklı” ş. 505	şegir	“çakır (göz rengi)” ş. 831
		şer/ser	< A. “üzüntü, keder” ş. 726
		şermende/sermende	< F. “rezil” ş. qıl 550
		şert-/sert-	“duygulandırmak, gönül teline dokunmak” köñlin şert- “yüreğine dokunmak” 191
		şerüw	“asker, nöbetçi; geçit, yürüyüş” şerüw tart- “dinlenmek” 321
		şeş-	“çözmek” ş.- edi. 66 ş.- ip 386, 580, 798
		şeşendik	“hitabet”

	ş.+ iñ 980		ş.- dı 711
şeşe	“anne”		ş.- mağan 20
	ş.+ ñdi 765		ş.- sañ 736
şet	“bir şeyin kenarı, sınırı”	şığın	“hasar, ziyan”
	ş.+ ine 212		ş.+ dı 417
	ş.+ ke 626	şıq-	“çıkmaq”
şeyin	“kadar”		ş.- qan 210, 587, 661, 745
	ş. 137		ş.- qanı 269
şider	“atın öndeki iki ayağı ile arkadaki bir ayağını bağlamak için özel kayış veya ip”		ş.- tı 259, 339, 35, 445, 447, 450, 458, 627
	ş. 847		ş.- a sap 663
şolpı	“eskiden süs için saçta dizilerek takılan gümüş paralar”		ş.- adı 111, 94
	ş.+ ları 873		ş.- ar 442, 979
şoqtıq	“atın omuz başı”		ş.- arsiñ 244
	ş.+ ı 261		ş.- asiñ 240
şomıl-	“suya girmek, çimlemek”		ş.- ayın 797
	ş.- ip 797		ş.- ip 256, 274, 46, 626, 785
şorş-	“atlamak, sıçramak”	şın	“gerçekten”
	ş.- ip 376		ş. 174, 191
şoşı-	“korkmak”		kök-besti ş. 188
	ş.- ma 576		ş.+ ımdı 825
	ş.- p 405, 791		ş.+ iman 491
şoşıt-	“korkutmak”	şında	“gerçekten de”
	ş.- iñdar 309		ş. 624
şort	“tamam, bitti anlamında hemen konuyu kapatma sözü”	şıraç	< A. “çıra”
	ş. 199		ş.+ ı 117
şıbn	“sinek; ruh”	şırpı	“çırpı, kuru-budak”
	ş. jandı 584 “ruh”		ş.+ day 465
şıda-	“katlanmak”	şıt	“basma veya daha kalitesiz kumaş”
	ş.- r 36		ş.+ qa 905
şığar-	“çıkarmak”	şıyqıl-da-	“iki şeyin sürtünerek, birbirine dokunarak ses çıkarması”
			ş.- p 128

şyrığ- “sinirlenmek, öfkelenmek”	t.+ ın 638
ş.- ıptı 423	talap qoy- “talep etmek” 534
şüyinşi “müjde”	talas- “tartışmak”
şüyinş sura- “müjde istemek” 758	t.- pa 761
şuw “deh! nidası”	talaysız “bahtsız”
ş. 492, 768	t. 833
T	talqanda- “parçalamak, kırmak”
ta “dA bağlacı”	t.- dı 338
t. 694, 857	tamamda- “tamamlamak”
tab < F. “ateş”	t.- dı 652
t.+ ın 900	taman “taraf”
taba < A. “hepsi”	t. 526, 572
t.+ sı 170	tamaq “yemek”
taban “taban, ayağın alt yüzü”	t. 333
tabanğa jawın sala- “düşmanı ayağının altında çiğnemek” 895	tanı- “tanımak”
tabıl- “bulunmak”	t.- p 604, 769
t.- dı 16	dolan-jiren t.- p 907
tağala- “nallamak, nal çakmak”	t.- sañ 605
t.- p 65	tanıl- “tanınmak”
tağdır < A. “kader”	t.- ğan 32, 38
t.+ ıma 217	t.- ıp 33
tağı “yine”	tanıt- “tanıtmak”
taq < F. “taht”	t.- ar 311
t.+ qa 277	tañ “tan, gün ağarması”
taqat < A. “takat”	t. 425, 434, 443, 444
t. 568	t.+ ğa 140
taqsır < A. “bey” anlamına gelen hürmet ifadesi.	t.+ ğı 391
t. 718, 864, 872	tañ “şaşkın”
taqıs “sinsi, açığız”	tan qal- “şaşıp kalmak” 683
t.+ tay 487	tañda- “seçmek”
talap < A. “talep”	t.- p 705
t.+ ı 312	tañdan- “şaşırmak”
	t.- dı 145

tap-	“bulmak”	tay	“tay”
	t.- paq 833		t. 168, 173, 203, 222, 607
	t.- pay 104		t.+ dı 175
	t.- qan 959		t.+ ğa 165
	t.- tı 954	tay-	“kaymak, geçip gitmek”
	t.- ar 28		t.- ğan 888
	t.- ıp 598, 909		t.- ıp 884
tapsır- (I)	vermek (vazife veya ödev) (krş. tapsır- (II))	tayaw	“yakın”
	t.- amin 594		t. 322, 645
tapsır- (II)	iade etmek (krş. tapsır- (I))	tayq-	“kaypaklık etmek”
	t.- atın 596		t.- ıp 258
tapsırıs	“görev”	taysaqta-	“bir işten bahane ile kaçmak”
	t.+ tı 304		t.- dı 355
tar	“dar”		t. 390, 543
	tar qıl- “dar etmek” 340	teben	“büyük gözlü kalın uzun iğne”
tara-	“yayılmak”		t.+ dey 404
	t.- r 05	tebir	“tavır”
	t.- ydı 47		t. 48
tarıq-	“yokluk, darlık, çaresiz duruma düşmek”	tegi	“kök, soy”
	t.- qanda 28		t. 73
tart-	“çekmek”		t.+ iñdi 82
	t.- adı 530	tegin	“boş, karşılıksız”
	t.- ıp 432		t. 310
	t.- qan 321	tek	“tek”
	t.- qannan 19		t. 963
	t.- pağan 214	tektep	“yalnız”
	t.- tı 570, 572		t. 42
tasta-	“atmak, çıkartmak”	tekti	“asilli”
	t. 316, 846		t. 291
taw	“dağ”	telip	< A. “talip”
	t. 360, 412, 70		t. 840
	t.+ iñiz 754	tentek	“haylaz”
	t. + day 974		t.+ ke 48

teñ	“denk, eş” t. 615, 776 t.+ im 769	täwir	< A. “iyi” t. 10
teñdey	“denk, eşit” t. 349	tıǵıl-	“sokulmak” t.- iptı 430
teñi	“yarısı” t. 540	tıqrıǵ-	“sabırsızlanmak, tahammülü kalmamak” t.- ip 132
teпки	“tekme” t.+ sinde 831	tım	“çok” t. 237, 296, 63
ter-	“derlemek, toplamak” t.- ip 229 t.- eñ 263	tın-	“bitmek, dinmek” t.- adı 88 t.- ip 784 t.- atını 266
tereze	< F. “pencere” t.+ si 615	tınar	“dinlenilecek” t. 440
tereñ	“derin” t. 26 t.+ nen 947	tınıǵ-	“serinlemek” t.- ip 797
teri	“deri” t.+ sinen 404	tınım	“dinlenme, sakinlik” t. 805 tınım al- “dinlenmek” 581
tez (I)	“tez” (krş. tez (II)) t. 873, 875	tınıs	“nefes” t. 947
tez (II)	kereste düzetmeye yarayan tezgah (krş. tez (I)) t.+ ge 744	tınış	“sakin, sessiz” t. 418, 442, 912
tälim	< A. “talim” tälim almaq bol- “eğitim almak istemek” 50 tälim qil- “talim yapmak” 634	turban-	“çabalamak, hareketlenmek” t.- ğanın 348
tämamdal-	“tamamlanmak” t.- dı 982	tı-	“değmek” t.- gen 194, 571 t.- ip 468 t.- megen 802 t.- meymiz 418 t.- sin 433
tätti	“tatlı” t. 391, 806	ti-	“demek” (Krş. de-) t.- pti 340
täwap	< A. “tavaf” täwap qil- “tavaf etmek” 969		

tik-	“dikmek”	t. 827
	t.- edi 667	
til	“dil”	t. 613, 634, 663
	t.719	t.+ ge 647
	t.+ imen 18	t.+ mdi 624
tile-	“dilemek”	t.+ sin 41, 612, 639, 642
	t.- gen 29	t.+ sine 739
	t.- genin 619	t.+ ñde 678
	t.- men 845	t.+ ñdi 976
	t.- señ 822	
tilek	“dilek”	tobısaq “Tobısaq (Özel ad)”
	t.+ i 669	t. 58
	t.+ im 641	toğay “orman”
	t.+ imdi 654	t.+ ğa 902
	t.+ ime 835	tol- “dolmak”
	t.+ in 700	t.- ar 302
	t.+ iñdi 730, 820	t.- ıp 76
	t.+ ke 898	t.- ıp ketkendeney 716
tilen-	“dilenmek”	t.- mas 809
	t.- di 770	tolğa- “halk şairlerinin durum hakkında şarkı veya şiir söylemesi”
	t.- gende 728	t.- ydı 120, 135
tilenşi	“dilenci”	tolğaw “şarkı söyleme”
	t. 658, 674, 686, 690, 698, 727, 733, 777	t.- nda 121
tir-	“tutmak, destek olmak, dayanmak”	tolğa- “döndürerek sallamak”
	t.- eydi 673	t.- r 26
tires-	“çarpışmak, mücadele etmek, güreşmek”	tolqı- “hareket etmek, dalgalanmak”
	t.- ti 501	t.- p 268
tiri	“diri”	tolımdı “yeterli, tam; değerli”
	t. 345, 849, 952	t. 73
tirlik	“hayat”	tolıqsı- “tam hâlde, eksiksiz olarak”
	t.+ ten 832	t.- p 853
	t.+ tiñ 851	tomar “kütük”
tirşilik	“yaşam”	t. 300

	t.+ dñ 727	tör	“evin başköşesi”
top	“kafile, grup”		t.+ imniñ 738
	t. 297, 381	tört	“dört rakamı”
	t.+ ina 401		t. 366, 389
toqta-	“beklemek”	tös	“döş, göğüs, bağır, kaburga altı”
	t.- y turşı 477		t. 706
toqtı	“toklu, altı aydan bir yaşına kadar olan kuzu”	töse	“döşek”
	t.+ mın 749		t. 134
tor	“ağ”		t.+ te 912
	t.+ğa 801	töten	“dolayı, ötürü”
torğay	“serçe”		t. 294
	t.+ dağı 128	tuğır	“temel; işe koşulan at”
	t.+ dı 129		t. 890
tosın	“yabancı”		t.+ dan 208
	t. 412	tulpar	“en hızlı koşan at, küheylan”
toy	“toy, düğün”		t. 291, 58, 602
	t. 478		t.+ iñ 972
toz-	“yıpranmak”	tulğa	“gövde, tüm vücut; görünüş”
	t.- ip 69		sarı-üysinge t. 204
töbe	“tepe”		t.+ lı 89
	t.+ ge 119		t.+ sı 146, 22
tök-	“dökmek”	tumar	< A. “muska”
	t.- ip 248		t.+ ı 116
	t.- pey 253	tun-	“berrak olmak, duru olmak”
tömen	“düşük, aşağı, alt”		közi tun- “gözü kamaştı veya gözü karardı”
	t. 883		860
tön-	“başa gelmek”	tur- (I)	“durmak”
	t.- gen 586		t. 324, 416
töñireg “(töñirek) etraf, bölge”			t.- a qaldı 497
	t.+ ine 264		t.- adı 158
töre	“asil”		t.- dı 338
	t. 863		sät-sağat t.- dı 438
	t.+ ni 541		t.- ip 712

t.- masañ 780	tüb “(tüp) alt, dip”
t.- maydı 137	t.+ ine 795
t.- mın 751	tübek “yarımada”
tur- (II) “durmak” (yardımcı fiil)	t.+ ke 385
qalıp t.- adı 105	tügel “tam”
kelip t.- dı 795	t. 156
aman t.- ğanda 575	tügil “değil”
zarlanıp t.- ğanda 930	t. 345
dep t.- ğandaysıñ 328	tük “tüy”
kep t.- mın 640, 758	t. 173
söylegeni t.- sa 628	t.+ i 274, 68
toqtay t.- şı 477	tüle- “dökülmek, tüylü hayvanların ilkbaharda tüylerini döküp yenilemesi”
tur- (III) “değmek, ederi, kıymet”	t.- p 261, 59, 651
t.- mas 165	tün “gece”
turğın “bir memleketin yerlisi”	t. 361, 364, 387
t.+ ı 486	t.+ de 133, 138, 807
turısatın “karşılaşılacak (yer)”	t.+ gi 912
t. 419	t.+ i 136
turıstıq “dayanmak”	t.+ imen 427
t. bermes 487	tüne- “gecelemek”
t. bermey 397	t.- geli 580
turman “eyer” (krş. er)	t.- mekpiz 329
t.+ ın 596	tüñlig “çadırın üst dumanlığına, kapiya veya pencereye perde görevi görmesi için asılan keçe kumaş”
tus “an, zaman, devir”	t.+ in 126
t.+ tağı 278	tür- “dürmek, katlamak”
tut- “tutmak”	t.- e berdi 578
t.- ıp 52	t.- gen 18
tutam “tutam”	türe- “kıymak”
t. 68	t.- di 664
tutan- “tutuşmak”	türıkpen “Türkmen”
t.- ıp 729	
tuyaq “toynak”	
t.+ ın 222	

t.+ dey 499	tuw- “doğmak”
türis- “kapışmak”	t.- adı 113
t.- ti 499	t.- ar 44
türtkile- “dürtmek”	t.- ayın 892
türtkile jür- “rahatsız etmek” 397	t.- ğan 06, 08, 33, 43, 693, 746
tüs- “düşmek”	t.- maqşı 235
t.- e qap 336	t.- sa 110, 51, 558, 616
t.- ip 208, 216, 318, 323, 535, 645, 880, 885, 916, 949	tuw “tuğ, Türk devletlerinde siyasî ve askerî otoriteyi temsil eden bayrak ve sancak benzeri”
t.- ken 182, 45	t. 702, 734
t.- kenşe 842	t.+ ı 968
t.- señ 815	t.+ in 285
t.- ti 298, 853	tuwıl- “doğmak”
t.- tiñ 801	t.- ğan 762, 772
t.- er 975	tuwla- “binilmeye alışık olmayan hayvanın binene gösterdiği tepki”
tüs “düş, rüya”	t.- dı 164
t. 368	tuwlap ket- “ısrar etmek”197
t.+ ke 137	t.- sa 198
tüsin- “anlamak, kavramak”	tuwra “doğru, düz”
t. 839	t. 28
t.- gen 30	
tüsten- “öğle yemeği yemek”	
t.- beydi 46	
tütün “duman”	
t.+ i 616	
tüy- “bağlamak”	
t.- genmin 905	
tüz “düz”	
t.+ de 614	
tüzel- “düzelmek”	
t.- mes 744	
tüzelet- “düzeltmek”	
t.- in 616	

U

uq- “anlamak , düşünmek”
u.- adı 109, 99
u.- arsiñ 246
u.- ip 145, 824
u. 588
u.- sañ 840
u.- ar 978
uqsa- “benzemek”
u.- gan 84
uqtır- “anlatmak”

	u.- ğan 251	usta-	“yakalamak, tutmak”
ul	“oğul”		u.- p 343
	u. 08, 892	uş-	“uçmak, havalanmak”
	u.+ darım 210		u.- ip 59, 633, 648
	u.+ darğa 172	uşpaq	“cennet”
	u.+ dı 43, 896		u.+ qa 711
	u.+ ı 97	uyat	“ayıp”
ult	“uyruk”		u. 488
	u.+ ım 814	uyqı	“uyku”
umtıl-	“atılmak, çabalamak”		u. 391
	u.-ip 342		u.+ ğa 364, 367
una-	“hoşlanmak”	uyıqta-	“uyumak”
	u.- dı 90		u.- r 387
	sarı-üysinge u.- dı 92		u.- ydı 390
	u.- ğan 147, 156		
ur-	“vurmak”		Ü
	u.- an saladı 522	ükim	< A. “hüküm”
	u.- ğanım 403		ü. 277
	u.- ip 432, 462	ülken	“büyük”
uran	“slogan, çağrı; parola”		ü. 757
	u. 116, 117, 118, 131		ü.+ derden 03
	u. boldı 981	ün	“ses”
	u. bolğan 983		ü.+ imnen 405
	u. qıladı 115	üst	“üst”
	u. sap 286		ü.+ i 817, 866
	u.+ sız 108, 112		ü.+ ine 390
	u.+ ıñ 103	üş	“üç rakamı”
uran-	“çağrılmak, slogan atmak”		ü. 247, 265, 36, 364, 38, 387
	u.- dap 111	üşin	“için”
urıñda-	“vurmak”		ü. 281, 315, 385, 402, 583, 607, 613, 629,
	u.- r 945		706, 724, 750, 751, 830, 832, 836, 870, 914,
urpaq	“nesil”		923
	u.+ ma 968	üy	“ev”
			ü.+ den 455

ü.+ ge 133	z.+i 552
ü.+ lerinde 429	zâwde “şayet, eğer”
üyl- “yığılmak”	z. 51
ü.- ipti 428	zırla- “geçmek”
üyret- “öğretmek”	z.- p 64
ü.- emin 308	zor < F. “büyük, zor, güç”
Y	z. 22, 312, 844, 960
yakî “veya”	z.+ ğa 803
y. 549	z.+ dan 975
yapır < T. + F. “ya pir!”	zorla- < F.+T. “zorlamak”
y. 299, 801	z.- sa 196, 844
Z	W
zalım < A. “zalım”	wa “peki”
z. 398	w. 820
zaman < A. “zaman”	waqıt < A. “vakit”
z. 215	w. 64
zamandaş < A+T. “çağdaş”	wâde “söz, güvence”
z. 839	wâde ber- “söz vermek” 818
zamat < A. “zaman”	wıq “keçeden çadırın üst kubbesini tutan içbükey ağaç çubuklar”
z.+ ta 846	w.+ 1 672
zañ “kanun”	
z. 82	
zar < F. “keder”	
z. 823	
zarlan- < F.+T. “ağlamak”	
z.- ip turğanda 930	
zat < A. “zat, eşya, nesne”	
z. 878	
z.+ imdi 877	
z.+ iñdi 929	
zäre < F. “zerre”	
z.+ dey 823	
zâr < F. “öfke”	

Kaynakça

- Aça, M. (2002). *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Erman Ofset.
- Alkaya, E. & Buran, A. (2013). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Caferoğlu, A. (1988). *Türk Kavimleri*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Demirci, Ü. Ö. (2016). *Eski Türkçede Fiiller*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Doğan, O. (2019). Kazak Adının Menşei, Kazak Halkının ve Hanlığı'nın Oluşumu ve Faaliyetleri (XVI. Yüzyıla Kadar). *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 16-27.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergün, H. (2019). *Kazak Türklerinin Destanlarındaki Yer Adları Üzerine Bir Araştırma*. Kırklareli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırklareli. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
- Hazar, M. (2005). *Rayımbek Batır (Dil İncelemesi, Sözlük; Harf Çevirimi, Türkiye Türkçesine Aktarımı) I-II*. Dicle Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Diyarbakır. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]
- Hitchins, K. (2002). Kazaklar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23, 131.
- Hizmetli, S. (2011). Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü. *İstem*, 17, 23-43.
- İskakov, A. I. et al (2011). *Kazak Edebi Tiliniñ Sözdigi I-XV*. Almatı: A. Baytursınlı Atındaki Til Bilimi Institutı.
- Kaliyev, B. (2014). *Kazak Dilini Tüsindirme Sözlüğü*. Almatı: Kazak Dilini Geliştirme Enstitüsü.
- Kazak Dilini Geliştirme Enstitüsü. (2011). *Babalar Sözü 58*. Astana: Foliatn.
- Kenesbayev, I. K. (1977). *Kazakça Deyimler Sözlüğü*. Almatı: Bilim Yayınları.
- Koç, K. et al. (2003). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özkan, H. İ. (2019). *Bögenbay Destanı*. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Düzce. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
- Şen, M. (2016). *Türk Dilinin Dünü ve Bugünü-El Kitabı*. İstanbul: Post Yayın Dağıtım.

Tamir, F. (1998). Kazak Türkleri Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı IV*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Yıldız, N. A. (2015). *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

<https://sozdik.kz> (Ağa giriş tarihleri: 03.03. 2021-03.03.2022)

<http://gaspirali.kultur.gov.tr> (Ağa giriş tarihleri: 03.03. 2021-03.03.2022)

Received 28.06.2022	Research Article	JOTS
Accepted 09.07.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 365-394

Budist Uygurlarda ‘Ateş Ritüeli’: Homa (Tantrik Türk Budizmi Metinleri Tanıklığında)

The ‘Fire Ritual’ in Buddhist Uyghurs: Homa (in the Evidence of Tantric Turkish Buddhism Texts)

Hasan İsi*

(Ankara/Turkey)

E-mail: hasanisi21@yahoo.com.tr

Homa, a fire ritual of Vedic origin, is a popular religious practice adapted from Hinduism to Esoteric Buddhism. *Homa*, seen in meditation and yoga practices in Tibetan Buddhism, is a ritual that aims to reach wisdom and enlightenment, which is represented in Buddhist Tantras in particular, Agni, the god of fire. The homa ritual is also known as a performance that involves the building of a fire at an altar and the burning of offerings over it. Predominantly in Tibetan Buddhism, the practice of homa, visualized with a maṇḍala, takes place under the guidance of masters of teaching called Guru or Ācārya. In the practice of homa, offerings thrown into the fire symbolically mean removing spiritual barriers. The practice of homa, which usually has functions such as protection, prolonging life, destroying evil and evil beings, is a ritual of purification and renewal. This ritual is a popular practice in all Buddhist regions of Central Asia, not just the Indian and Tibetan region. In this respect, the present study deals with the narratives of the fire ritual among the Uyghurs, who adopted Tibetan Buddhism in the Old Turkish religious life. This practice, which is seen with the term *hom(a)* ~ *hoom* in Old Uyghur, is also seen in written materials, especially in Buddhist Uyghurs, where ritual-based narratives are abundant.

Key Words: Tantric Turkish Buddhism, Old Uyghur Turkic, homa, religious practice.

* ORCID ID: 0000-0001-7269-3596.

Giriş

Yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od, nâr (Türkçe Sözlük, ateş maddesi) olarak adlandırılan ateş, dünya üzerinde yaşayan çoğu halkın gündelik ve dinî yaşamında koruyuculuk, arınma, yok etme vb. anlamlara sahip bir kavramdır. Isıyı, aydınlığı ve alevleri yaratan yanma olan ateş, verimlilik, arındırma, aydınlanma eylemlerini aynı zamanda tahrip etmeyi de sembolize eder. İnsanlık tarihi açısından medeniyetin geliştiricisi olan ateş, dünya üzerinde yer alan inanç sistemlerinde, acıya, cezalandırmaya, savaşa ya da ölüme bağlı yakıp yıkmaları, Güneş gibi doğurganlığı ve aynı zamanda masum bir kişinin haksız yere yargılandığını gösteren adalet kavramını da temsil etmiştir (Gardin & Olorenshaw, 2019: 64, 66).

Ateşin bulunması ve kontrol edilmesi, insanlığın gelişimini dinsel, düşünsel, sosyo-ekonomik olarak etkileyen, toplumsal yaşayışa yön veren önemli bir unsurdur. Öyle ki bazı inanç sistemlerinde tanrıların hediyesi ya da gazap aracı olarak kabul edilen ateş, başlı başına bir tapınma ve din oluşturacak güce sahip olmuştur. Ateşin sahip olduğu öneme bağlı olarak yakılış yeri, zamanı, şekli ve nedeni etrafında çeşitli ritüeller gelişmiş, kutsal ateşi yakmak ve kontrol etmek ancak seçilmiş kişilerin yetkisine verilmiş, bu kişiler ateş marifetiyle tanrı ve ruhlardan haber aldıkları gibi saçı, adak, kurban ve ölümlerin ruhlarını tanrılara ulaştırmayı başarmışlardır (Güray Gülyüz, 2019: 201).

Dinî alanda caydırıcı, cezalandırıcı, temizleyici ve arındırıcı bir unsur olarak algılanan ateş, çeşitli halk inanışlarında da kimi zaman kutsal bir nesne, kimi zaman kutsalı sembolize eden bir varlık, kimi zaman da tanrının kendisi şeklinde nitelendirilmiştir. Ateş, aynı zamanda cezanın ve kötülüğün simgesi, ululuğun ve yüceliğin göstergesidir. Birçok dinde ateşin, caydırıcı ve yakıcı özelliği dolayısıyla acı hissi verici olması vurgulanmakta ve ateş tanrısal bir gücün boyutunun ne derece üstün olduğunun farkına varılmasına yardımcı olan bir araç şeklinde ifade edilmektedir (Maraşlıoğlu, 2018: 18).

Dünya üzerinde Ezoterikler, Simyacılar ve Gül-Haçlılar¹ gibi gruplar, ateşe mistik anlam katmaktadır. Ateş, onlara göre insana benzemektedir. Alev, insan

¹ *Gül-Haç*, eski çağlardan beri aktarılan gelen Ezoterik bilgeliğe sahip olduğunu ileri süren dünya çapında bir kardeşlik örgütüdür. Örgütün adı, gül ve haçtan oluşan simgelerden türetilmiştir. Gül-Haç öğretisi, farklı dinsel inanç ve uygulamaları yansıtan okült unsurlardan oluşur. Bazıları, 1541 yılında ölen

gövdesidir. Ateşin ısı ise astral bedendir. Bunun üzerinde bir ruh da vardır. Ateş söndüğü zaman, insan gibi görünmez bir dünyaya geçer (Werner, 2005a: 82).

Bu yönüyle, eldeki çalışma Eski Türk inanç sistemi içerisinde birçok dinî öğretiyi tecrübe eden Uygurların Tibet kökenli ateşe dayalı ritüel örneği olan *homa* uygulamasını ele almaktadır. İki bölümden oluşan bu çalışmada, öncelikle Budist Uygurların ateşe dayalı ritüellerinin kaynağı olan dinî geleneğe ve bu dinî gelenekte yer alan ateş kavramına dair görünümüne yer verilmiş, devamında Türk inanç sistemi içerisinde yazılı metinlerle hakkında bilgi sahibi olduğumuz ateşe dayalı dinî bir uygulama olan *homa* töreninin Budist Uygurlarda bulunduğu karşılıklar gösterilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

1. Budist Düşünce Sisteminde 'Ateş Ritüeli': Homa

Klasik ve Mahāyāna Budizmi'nde, bireysel ibadet esastır ve mabetlerde bu amaca yönelik olarak yapılmış küçük bölmeler bulunmaktadır. Yüce bir varlığa karşı belirli bir ibadet ve duanın söz konusu olmadığı Budizm'de, Buddha tanrılaştırılmış ve Budizm'in en önemli dinî objeleri Buddha ve heykelleri olmuştur. Genellikle, Budist inanırlarca bu mabetlerde Buddha'ya övgüler yapılmakta ve ondan bazı şeyler istenmektedir. Tapınağa giren bir Budist, Buddha'nın heykeline saygı gösterme, onun heykeline çiçek bırakma, tütsü yakma ve tefekküre dalma şeklinde ibadetini yerine getirmektedir (Küçük et al., 2018: 235).

Hint sunu geleneğine dair uygulamaların genel bir adı olan *pūjā*, bir konuğu onurlandırmak için ziyafet verme fikrinden ortaya çıkmıştır. Birçok Hint ritüelinde, bir onur konuğu için, hazırlıklar yapılmaktadır. Bu eylemlerin her bir aşamasında, farklı sunu türleri söz konusudur. Bunlar, yemek sunuları, her biri sırayla adanmaya hazır içecekler, kandiller, müzik performansları ve tütsülerdir. Bu hiyerarşik düzen, hem bir onur konuğu hem de tanrılara ziyafet vermek gibi ortak amaçlar için kullanılmaktadır (Payne, 2016: 16).

İsviçreli simyager Paracelsus'un, örgütün gerçek kurucusu olduğunu kabul etmektedir. Diğerleri, XVI. ve XVII. yüzyıldaki gelişmelerin örgütün yeniden canlanması olduğunu; aslında Gül-Haç öğretilerinin eski Mısır'da filizlendiğini, Platon, İsa ve İskenderiyeli Philo gibi, sıra dışı din ve felsefe önderlerinin de örgüte üye olduklarını ileri sürerler. Ancak, örgütün tarihini XVII. yüzyıldan daha eskiye dayandıracak hiçbir kanıt mevcut değildir (Encyclopedia Britannica, *Rosicrucians* maddesi).

Budizm’de inisiyasyonlar, kirlilikleri temizlemek ve arındırmak amacını taşımaktadır. Bu törenler, öğrencilerin öğretiyi duymasını, Tantrik yolları geliştirmeyi ve özel başarılar elde etmeyi amaçlamaktadır. İnisiyasyon törenleri, hem dış hem de iç ritüel yapılarına sahiptir. Örneğin, *Kalacakra*² sistemi içinde on beş inisiyasyon vardır. On beş inisiyasyonun her birinde, suyun serpilmesi, ışık veya ateşle tanımlanan bilgelikle zihinsel arınma hedeflenmektedir. Genel olarak böylesi ritüeller, dönüştürücü bir güce sahiptir. Bu ritüellerde, çeşitli Buddhalar ve Bodhisattvalar tarafından vücut bulan parlak bilgelikle ilişki kurulmaktadır (Grether, 2016: 54).

Homa sunusu, Asya’daki ritüel uygulamalarının belki de en eski ve en yaygın olanıdır. *Homa*, Hindistan, Tibet, İran, Moğolistan ve Japonya gibi çeşitli ülkelerde Budist, Hindu, Jain, Zerdüşt, Şinto ve diğer dinî gruplara mensup uygulayıcılar tarafından çeşitli biçimlerde gerçekleştirilmeye devam etmektedir (Grether, 2016: 46, 47).

Hint inanç sisteminde, özellikle Tibet etkili Tantrik düşünce sisteminde genellikle meditasyon ritüellerinden biri de (diğeri *abhişeka*), *homa* uygulamasıdır. Bir ateş ritüeli olarak bilinen *homa*, Sanskritçe bir kelimedir. Tibetçeye *sbyin sreg* olarak çevrilen Sanskritçe *homa* terimi, maddi nesnelere ateşte yakmaya odaklanan bir dizi ritüel için verilen genel bir isimdir. Temel ritüel prosedürü, Ateş tanrısı Agni aracılığıyla Budist tanrılara belirli amaçlar için tereyağı, odun, tahıl vb. sunuları ateşe vermekten ileri gelmektedir (Gardin & Olorenshaw, 2019: 66, Skorupski, 1995: 1).

1.1. Budist Düşünce Sisteminde Ateş Ritüeli’nin Kökenleri

Hindistan’da çok sayıda dinî törenin ateşin yakılmasıyla başladığı bilinen bir durumdur. Sunular ve ritüel performanslarıyla bağlantılı olarak ateş,

² *Kalacakra Tantra* (Tib. *Dus kyi ‘khor lo’i rgyud*) ‘zaman çarkı’ anlamında, Vajrayāna Budist mistisizminin en karmaşık sistemidir. Hint Budizmi’nin önceki tüm gelişmelerini kabul etmesine ve bunlardan yararlanmasına rağmen, hem soteriolojik (kurtuluş) doktrinlerinde hem de mitik kehanet vizyonunda yenilikçidir. Makrokozmos ve mikrokozmos’un homolojisine ilişkin kadim düşünceye dayanan Kalacakra, bir kişiyi acı çeken, *saṃsāra* durumundan mükemmel uyanışın aşkın durumuna dönüştürmek için bir Tantrik yogik yöntem sunar. Bu sistem, Hindu mitolojisinden ve tarihsel olaylardan yararlanarak, iyi ve kötü güçler arasında yeni bir altın çağın doğacağı bir çatışmayı öngörür (Encyclopedia.com, *Kalacakra Tantra* maddesi).

Hindistan'da genellikle tanrılara adakların iletildiği bir araç olmakla birlikte, kötü ruhları kovma işlevine sahiptir (Skorupski, 1995: 1, Gardin & Olorenshaw, 2019: 66). *Homa*, başlangıçta özel amaçlar için Brahmanlar tarafından icra edilen bir kurban ritüeli olarak arın(dır)ma ve yenilenme amacını taşımaktadır (Gardin & Olorenshaw, 2019: 66, Werner, 2005b: 373). Ateş, Brahman ritüellerinin temelini oluşturmaktadır. Brahman ritüellerinde *homa*, tanrılara ya da ruhlara sunulan bir adak anlamına gelmektedir. Genellikle, açık bir alanda sunu için üç ya da beş ateş yakılmaktadır. Ev ritüellerinde ise, daha çok evlilik töreninde yakılan ve daha sonraları kurban sunularında kullanılmak üzere oluşturulan ateş türleri de söz konusudur (Karel, 2005: 44, 52).

Resim 1: *Homa Uygulaması I* (Tisseghem, 2017: 93).

Ateşle yapılan *homa* ve *homa* benzeri çeşitli ritüeller, açık bir şekilde Budist öncesi döneme gitmektedir. Vedic dönemde, ateş önemli bir yere sahipti. Bu gelenekte, Agni, kutsal ateş olarak kişileştirilmiş, kendi başına ibadete değer ilahi bir güç olarak kabul edilmiştir (Skorupski, 1995: 1). Önceleri sadece ocak ve ateşle bağlantısı olduğu düşünülen Agni'nin konumu zamanla, insanlar nazarında büyütülerek daha da önemli bir yere yükseltilmiştir. Agni'nin insanlar arasındaki konumunu gösteren birkaç örnek vermek gerekirse; Agni, şimşek olup yağmur bulutlarını birbirinden ayırır ve yağmurun yağmasını sağlar. Tanrıların elçisi olarak Güneş'in ateşiyle/sıcaklığıyla insanlara ulaşır. Yeryüzü ile gökyüzünü dumanla birbirine bağlar. Genellikle iyiliksever bir ilah olarak bilinen Agni, aynı zamanda diğer tanrıları da korkutan bir ilah olarak kabul edilir. İnsanlar, Agni ile daha sıkı bağ kurarlar ve diğer tanrılarda olmayan bu yakınlaşma dolayısıyla, evin efendisi olarak algılanan Agni, karanlığı yok eden, hastalıklarla mücadele

eden, büyücülere karşı savaşan bir karakter olarak tasavvur edilir. Yeni yakılmış olan her ateş ile Agni'nin yeniden doğacağına ve hep genç kalacağına inanılır (Maraşlıoğlu, 2018: 19).

Rg Veda, Atharva Veda, Bṛhadāraṇyaka, Chāndogya Upaniṣad, Matsya, Vāyu Purāṇa, Mahāvairocana Sūtra, Guhyasamāja, Cakrasaṃvara ve *Hevajra Tantra* gibi Vedik ve Tantrik eserlerde Vedik kültürün Ezoterik Budizm'e nasıl uyarlandığı anlatılmaktadır. Hindu ve Budist geleneklere ait homa töreni, şüphesiz, Vedik ve Vedik sonrasına giden kökene sahiptir (Kurfirtova, 2017: iv). *Homa, Vedik* kurban sunusunun özünü oluşturur. Hinduizm'de Ateş tanrısı olarak bilinen Agni, erken Vedik gelenek içerisinde öneme sahip ilahlardan biridir. Rg Vedalarda diğer ilahlardan ziyade, Agni'ye dair birçok ilahinin yer aldığı bilinmektedir. Tanrılar ve insanlar arasında elçi durumunda Vedik ritüellerde görülen Agni, ritüele katılan kişilerin dualarını tanrılara iletmekle yükümlüdür. Hinduizm içerisinde, ateş kavramı ile sembolize edilen Agni, samimiyeti ve sıcaklığı, insan ömrünü uzatması, kaliteli duruma getirmesi ile de bilinmektedir (Jones & Ryan, 2007: 15). Bu yönüyle, Ateş tanrısı Agni kişiliğinde, ateşe adanan çeşitli sunular, dört bin yılı aşkın bir süredir Brahmanlar, Hindu rahipler ve Rşiler tarafından yapılmaktadır. Vedik gelenekte düzenli olarak dolunayda (*darśapūrṇamāsa*) ve mevsimsel değişmelerin (*cāturmāsya*) olduğu dönemlerde sergilenen homa ritüeli, süt, tereyağı, tahıl ya da sebzelerden oluştuğu gibi, kan akıtma (*paśubandha*) olarak bilinen hayvan kurbanını da içermektedir (Kurfirtova, 2017: 15, 17, 18).

Agni figürünün Budist Tantralara dâhil edilip Budizm'de *homa* ritüelinin ortaya çıkması ve en kapsamlı ürünlerini Tantrik Budizm ile vermesi söz konusu olsa da (Payne, 2016: 14), *homa* ritüeli Buddha zamanında dahi bilinmekte ve hatta uygulanmakta idi. *Brahmajāla Sutta* adlı metinde, farklı türde *homa* uygulamaları görülse de Buddha *homa* ritüellerini Brahmanik geleneği çağrıştırmamasından dolayı reddetmiştir. Bu sebeple, Buddha dönemi Budizmi ile birlikte, Mahāyāna Budizmi'nde de *homa* uygulamasının Tantrik Budizm'deki gibi bir popülerliğe sahip olmadığını düşünebiliriz (Skorupski, 1995: 1).

1.2. Tantrik Budizm’de Homa Ritüeli

Homa ritüeli Budist düşünce sisteminde, Tantrik Budizm ile net bir şekilde görülmektedir. Ezoterik Budizm’de *homa*, aydınlanmayı temsil eden ve vücudundan çıkan alevlerle tanımlanan tanrı *Acalanātha*³ için sunuların, kötü tutkuların ve karmanın yıkımını simgeleyen bir ateşe atıldığı uygulamadır (Sapunaru Tamas, 2014: 4).

Homa, Budist Tantralara iç ve dış engellerin ortadan kaldırılması için uyarlanmıştır. *Homa* ritüelinin çeşitli kategorileri, seçilen amaca göre metinlerde yatıştırma, zenginleştirmek, boyun eğdirmek veya yok etmek olarak görülür. Bu durum, ayrıca kullanılacak ocağın şeklini, yakacak odunu ve yakılacak sunu türlerini de belirler (Buswell & Lopez, 2014: 352, Keown, 2003: 108). Bu ritüeller, önce *Brāhmana*⁴lar ardından da Ezoterik *homa* ritüellerinin işlendiği ve içsel ibadet olarak kavramsallaştırıldığı *Āranyaka*⁵ literatüründe sistemleştirildi. Budist Tantralarda ise *homa*, hem dışsal bir sunum hem de aşkın bilgeliğin ateşine içsel bir sunu atma şeklinde görülür. İkincisinde, *iç sunum*, üç kafatasından oluşan bir ocakta üçgen bir ateşin üzerinde bir kafatasıyla (*kapāla*) görselleştirilme yapılarak icra edilir. Saf olmayan nesnelere, daha sonra kişinin Gurusu’na sunulan ve kişinin meditasyon tanrısı olarak görselleştirdiği mutluluk üreten bir nektar (*amṛta*) içinde eriyerek görselleştirilir. Tibet Budizmi’nde, genellikle bir meditasyon inzivasının sonunda bir arınma aracı olarak *homa* ritüeli gerçekleştirilir (Buswell & Lopez, 2014: 352).

Tantrik Budizm’de popüler konumdaki ilahlar için gerçekleştirilecek meditasyon uygulamalarında icra edilen *homa*, belli sayıda büyüün

³ *Acalanātha*, Hindistan, Tibet ve Nepal’de *Chandamaharoshana* ve *K’ro-bo-mi-gyo-ba* olarak da bilinir. *Acalanātha*, Bodhisattva Vajrapāṇi’nin bir adıdır ve dört başlı olarak tasvir edilmiştir (Coulter & Turner, 2000: 9).

⁴ *Brāhmana*, Hinduizm’in en eski yazıları olan Vedalara eklenmiş, ritüellerin önemini ve rahiplerin eylemlerinin sembolik önemini açıklayan düzyazı yorumlarından biridir (Encyclopedia Britannica, *Brāhmana* maddesi).

⁵ *Āranyaka* ‘Orman Kitabı’, MÖ. 700 civarında Hindistan’da yazılan Brāhmanaların veya Vedaların açıklamalarından oluşan bir türdür. *Āranyakalar*, Brāhmanalardan yalnızca belirli kişiler tarafından yapılacak gizli ayinler hakkında bilgiler vermeleri bakımından ayrılırlar. Bu nedenle, yalnızca ritüel uygulayıcıları tarafından incelenmeleri amaçlandı. Bu sebeple, terim ormana çekilen ve artık ayinlerde yer almayan münzeviler ya da öğretmenleri kast etmektedir (Encyclopedia Britannica, *Āranyaka* maddesi).

okunmasıyla da gerçekleşen bir performanstır (Kurfirtova, 2017: 45). Bir maṇḍala görselliğinde, büyücüler, rahipler, Gurular, Ācāryalar ve Yoginler tarafından icra edilen *homa* ritüeli, tehlikeleri önlemek, düşmanları ortadan kaldırmak, büyücülüğe karşı koymak, hastalıkları iyileştirmek, doğaüstü varlıkları yenmek, zenginliğe ve uzun ömre sahip olmak, bir kadının sevgisini kazanmak, aile mutluluğunu sağlamak, sağlıklı nesiller yetiştirmek ve savaşlarda zafer elde etmek gibi amaçlar (Kurfirtova, 2017: 61) taşımaktadır.

Resim II: *Homa Uygulaması II* (Tisseghem, 2017: 76).

Tanrı Agni ve *homa* ayinlerinin Budist Tantralarda somut bir şekilde ortaya çıkması yüzyıllar alır. Agni de dâhil olmak üzere Vedik panteon, çok sonraları Tantrik panteonla birleştirilmiştir. Vedik tanrıların çeşitli grupları, dünyevi tanrılar olarak sınıflandırılır. Onlar, görevli ve koruyucu tanrılar rolündedir. Tantralarda, Agni iki ana işleve sahiptir: Bunlardan ilki, dünyanın on koruyucusundan (*lokapāla*) biri olması iken diğeri *homa* ritüellerinde sunulan adakları tüketmesidir. On muhafızdan biri olarak Agni, güneydoğu yönündedir. Bazı varyasyonlara sahip olmakla birlikte, temel ikonografisi tüm maṇḍalalarda büyük ölçüde aynıdır. Agni, Budist tasvirlerde şu şekilde yer alır (Skorupski, 2016: 91).

Resim III: *Ezoterik Budizm'de Agni* (<https://arjuna-vallabha.tumblr.com/>)

Agni, bir keçinin üzerine oturmuştur, kutsal ipliği (*yajnopavīta*) taşır ve saçları keçeleşmiş veya alevler içindedir. Bir su kabı, bir tespih, bir sopa ve iki sunu kepçesinden birini veya her ikisini tutan iki veya dört eli vardır. Vücudunun rengi kırmızıdır, ancak beyaz veya sarı renge sahip olabilir. Barışçıl *homa* ayinlerinde, Agni'nin ikonik biçimleri iyi huyludur ve şiddetli *homalarda* öfkelidir. Bir eliyle korkusuzluk mudrāsını (Skr. *abhayamudrā*⁶) yapar. Bazı *homa* ayinlerinde ise, Śakti'si (*kadın partneri*) ile temsil edilir (Skorupski, 2016: 91).

Resim IV: Ateş Tanrısı Agni (<https://fineartamerica.com/>)

Bazı *homa* ayinlerinde, Agni'ye farklı isimler verilir. Varlıklarda nezaket ve mutluluğun zihinsel eğilimlerini yaratmayı, hastalıklardan kurtulmayı, refah ve özgürlük getirmeyi amaçlayan bir *homa* ayininde, Agni *Mahendra* olarak adlandırılır. Bu, Buddha'nın bilgelik ateşi ve refahın kaynağı olarak listelediği bir tanrıdır. Barışçıl bir törende ona *Vahni* denir ve böyle olma bilgisini (*tathatā*) özetlediği söylenir. İnsanları mutlu etmeyi amaçlayan bir *homa* ayininde, ona *Kāma Agni* denir. Serveti ve refahı artırma ayininde, ona *Lohita Agni* denir. Tanrıları memnun etmeyi amaçlayan bir *homa* ayininde, ona *Amṛta Agni* denir. Son olarak, şiddetli bir *homa* ayininde, ona *Marutānala* denir ve bir cenaze ayininde *Sāvaka* olarak adlandırılır ve ona Śakti'si eşlik eder (Skorupski, 2016: 92).

⁶ *Abhayamudrā*, yoga ve meditasyon pratiği sırasında prāṇa olarak bilinen yaşam gücü enerjisinin akışını kanalizetmenin bir aracı olarak kullanılan kutsal bir el hareketidir. Bu hareket, korkuyu dağıtmak ve cesareti geliştirmek için kullanılır (Yogapedia, *Abhayamudrā* maddesi).

Resim V: *Homa Uygulaması V* (Tisseghem, 2017: 49).

Uzun bir Vajrayāna inzivasının sonunda, uygulayıcının, meditasyon sırasında ortaya çıkabilecek herhangi bir hatayı veya ihlali bertaraf etmek için *homa* töreni yapması gelenekseldir. Hint tarihi boyunca, Vedik *homa* ateşinin veya *yajña*'nın⁷ karmaşık ritüel ibadeti değişmeden kalmıştır. Ateş, tapan kişi ile tanrı arasındaki en hızlı ve en etkili yolu sağladığı için, tüm unsurlar arasında en kolay tapılanıydı. Vedik *yajña* veya *homa* alanı, özellikle ateşe tapınmaya adanmış yükseltilmiş bir platform veya köşk olarak inşa edilmiştir (Beer, 1999: 335).

Homa ritüeli ile alakalı kapsamlı anlatımlar, Budist Çince çevirilerde görülmektedir. Bu çeviri eserler, 十一面觀世音神呪經 *shí yī miàn guān shì yīn shén zhòu jīng* (Taishō 1070); 陀羅尼集經 *tuó luó ní jí jīng* (*Dhāraṇīsaṃgraha sūtra*) (Taishō 901) ve 一字佛頂輪王經 *yī zì fú dǐng lún wáng jīng* (Taishō 951) gibi eserlerdir. Bu metinlerde, *homa* ritüelinin Çin Tantrik Budizmi'ne uyarlanması ve bu uygulamanın Çin'de popüler seviyeye ulaşması hakkında bilgiler vardır (Payne & Orzech, 2011: 135)

Erken dönem Tantrik Budist eserlerden *Mañjuśrīmūlakalpa*, *Tattvasaṃgraha Sūtra* ve *Sarvadurgatipariśodhana Tantra* gibi eserlerde *homa* ritüeline dair tanımlamalar söz konusudur. Bu metinlerde, Ateş tanrısı Agni çağrılarak *kuṇḍa* denilen ocak içine sunular yerleştirilir. Balla karıştırılmış çeşitli maddeler, ateş sunusunun olduğu yere getirilir. Ateş tanrısı Agni, ocağa doğru yönelerek tüm Buddhistaları, Bodhisattvaları ve Devaları buraya davet eder. Bu ocağa, bal ve lor yanında, beş tahıldan oluşan sunular, çeşitli çiçekler, kekler, meyveler ve güzel

⁷ Hinduizm'de *yajña*, Vedik zamanlardaki sunu uygulamaları demektir. *Yajña*, bitkisel ürünleri ateşe sunma ve onları ateşte kutsama ile ilgili eski bir ritüeldir. *Yajña* kelimesinin anlamı, tanrılara ibadet (*devapujana*), birlik (*sangatikarana*) ve sadaka (*dāna*) olmak üzere üç katlı bir anlamı olan Sanskritçe *yaj* fiilinden gelmektedir. Ateşe sunulan her şeyin tanrıya ulaştığına inanıldığından, adakların döküldüğü ritüel ateşi ve Agni kutsaldır (Wisdom Library, *yajña* maddesi).

kokulu sular yer almaktadır. Her bir ilah, sunulardan sonra uygun mudrāları oluşturup mantralar söylemektedir (Kurfirtova, 2017: 40, 41). Zikredilen *homa* töreninin temel amacı, aydınlanmadır. Skorupski'ye göre, ikiliğe ve ayırt edici işaretlere bağlı kalmanın odununu yakan kişi, Dharma'nın bilgelik ateşinin alevleriyle ışığa sahip olur ve kendi doğasını mükemmelleştirir. Devamında, iç ve gizli adakları yakan kişi, *Ambrosia* denilen nektarla yiyecek ve içecekleri kutsar, kepçe ile bu sunuları karşıdaki kişinin ağzına koyar. Ayrıca, göbek üzerinde yakılan ateşle de vücuttaki tüm tanrılar, saf *Ambrosia* ile sevindirilir ve büyük mutluluğun özsuyu aracılığıyla, yığınların, elementlerin ve evrenin kendi kendine doğan tanrıları mutluluğa erişir (1995: 6).

Vajrabodhi ve Amoghavajra zamanından beri *homa* ritüelleri, arınma, inşa, özdeşleşme ve ayrışma gibi unsurları içermektedir. Arınmada uygulayıcı vücudunu, konuşmasını ve zihnini temizler. İnşa, Buddhaların, Bodhisattvaların ve onların maiyetlerindeki üyelerin çağrılacağı saflaştırılmış kapalı bir alanda sunak yaratılmasıdır. Özdeşleşme, ritüelde, uygulayıcının kendisini baş tanrı olarak görselleştirdiği andır; bu, Ezoterik Budizm'in merkezinde yer alan bir uygulamadır. Uygulayıcının bedeni, konuşması ve zihni, *mudrā*, *mantra* ve *samādhi* performansı ile baş ilahinkilerle aynı seviyeye getirilir (Payne & Orzech, 2011: 135).

Japon Budist geleneğinde *goma* olarak bilinen *homa*, Tang Hanedanlığı döneminde Japonlara geçmiştir. Bu uygulama, Japon dinî yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Japon Budizmi'nde özellikle bir Shingon rahibinin aldığı eğitim dizisinin son aşaması olarak bilinen *homa*'nın dört türü vardır. Sanskritçede *caturkarman* 'dört aktivite' olarak adlandırılan bu dört *homa* türü hakkında en temel bilgiler, *Tattvasaṃgraha Sūtra*'da yer almaktadır (Kurfirtova, 2017: 38; Shashibala & Swaminathan Gurumurthy, 2015: 7, 30; Skorupski, 1995: 6, 16, 18, 19; Beer, 1999: 335).

1. *Śāntika*: *Homa*'nın barışçıl yönüdür. Savaş, aile, hastalıklar, kaza sonucu ölüm ve doğal rahatsızlık gibi felaketleri yatıştırmak için yapılmaktadır. Sakinleştirici *homa* olarak da bilinen bu ritüel, hataları, pislikleri ve hastalıkları ortadan kaldırır ve kişinin gelecekte karşısına çıkacak engellerini yok eder.

2. Pauṣṭika: *Homa*'nın zenginleştiren yönüdür. Mutluluk ya da refahı artırmak için yapılmaktadır. Zenginleştirici *homa* olarak da bilinen bu ritüel, kişinin sevabını, bilgeliğini, zenginliğini, refahını ve uzun ömürlülüğünü arttırır.

3. Vasīkarana: Bu uygulamaya üç dünyayı boyunduruk altına alan kusursuzlaştıracak olan *homa* da denir. Bu ritüel, yalnızca olumsuz veya aşırı durumlarda gerçekleştirilir ve yalnızca başkalarının bencil çıkarları için gerçekleştirilebilir. Boyun eğdirme, kötü ruhların faaliyetleri veya beş zehir tarafından insanoğlunun öldürücü sahipliği gibi diğer varlıkları etkileyen zararlı güçleri kontrol etmek için kullanılır.

4. Ābhicārika: *Homa*'nın tabi olma yönüdür. Kötülüğü yenmek için yapılmaktadır. Yıkıcı faaliyet yalnızca, aşırı derecede kötü ruhların neden olduğu çatışmalar, Dharma'ya zulm veya düşman kuvvetlerin istilasını gibi durumlarda kullanılır.

Yogik ve Tantrik ritüellerde ateş, ikircikli doğası, içsel ısı olarak tezahür etmesi ve dönüştürücü gücü ile büyük öneme sahiptir. Ateşin içsel yönleri, canlılık, cinsel arzu, doğurganlık, içsel bilgidir. Ateşin çoğu zaman aynı anda hem yaratan hem de yok eden dönüştürücü karakteri, dikkat çekicidir. Bu tür bir dönüşüm, ruhsal bir doğumu aydınlatıcı bilgiye getirebilir, cinsel arzunun bilgelik tutkusuna ve ruhsal mutluluğa dönüşmesini sağlayarak dualiteyi yok eder (Bentor, 2000: 610). Budist düşünce sisteminde, ritüel ateşi öncelikle hem iç hem dış yüzeylerde yıkıcı bir işleve hizmet etme eğilimindedir. Tıpkı ateşin fiziksel olarak maddeleri yakıp yok etmesi gibi, *iç homa* da geçmiş günahları, yanlış düşünme biçimlerini ve ontolojik netliği engelleyen yapıları ortadan kalkar. Bilgeliğin kendisi olarak düşünülen ateş, yalnızca yıkıcı bir işlev, aynı zamanda güçlendirici bir işleve sahiptir (Grether, 2016: 51, 52). *İç homa* uygulaması olarak adlandırılan ritüelde, uygulayıcı kendi bedenini saflaştıran iç görüş yoluyla bu uygulamayı gerçekleştirmektedir. Bu arınma süreci, tam aydınlanmayı ve Tantrik yolun doruk noktasını temsil eden mutlu bir farkındalık durumunun elde edilmesine yol açar. *İç homa*, meditasyon durumunda gerçekleşir. Sonrakini sağlama, elde etme demek olan dış ritüelle eş zamanlı olan bu ritüelde, uygulayıcı ocaktaki ateş olur, sonra uygulayıcı zihin konumuna gelir ve okunan mantralar yanmış gibi düşünülür (Kurfirtova, 2017: 38, 39). *İçsel homa*, karmik eyleme ve yeniden doğuşa karşı hareket eder. *İç homa*, şekilden, sestenden vb.

yoksun olan *manas* tarafından bilinir. Gözler, kulaklar, burun, dil ve vücudun tümü, *manas* tarafından üretilir. Ayrıca, iç *homa* ifadesi içerisinde yer alan iç terimi, meni vb. şeyleri ifade eder. İçsel olarak, beş ambrosia, beş küme (*skandha*) ve on sekiz element (*dhātu*) vardır (Skorupski, 2016: 96). Dış *homa* ise, çeşitli adakların gerçek bir ateşe döküldüğü bir uygulamadır. Tibet'te dış *homa*, her Tantrik ustanın yapmak zorunda olduğu en önemli üç ritüelden biri olarak kabul edilir. Genel olarak, sadece dış *homa* ile yetinmeyen Tibet Budizmi, ağırlıklı olarak iç *homa* kavramı ile çilecilik, yoga ve meditasyon gibi uygulamalarla psiko-fiziksel bir dönüşümü hedeflemiştir (Bentor, 2000: 610). Dış *homa* ifadesi içerisinde yer alan dış terimi ise, boşluk doğasına sahip olarak bilgeliğin gerçekleştirilmesiyle birlikte altı duyu nesnesini ifade eder. Bu bilgelik ateşiyle yanan kişi, aşkın *homa*'yı gerçekleştirir (Skorupski, 2016: 96).

Ezoterik Budizm'de *homa* uygulamasının teknik olarak içeriğine bakıldığında, bu ritüel bir rahip ve bir ev sahibi kişi tarafından icra edilir. Bu uygulama, daha çok tuğla kullanılarak hazırlanan dikdörtgen bir ocak üzerinde ateş yakılmasını ve ardından mantraların zikredilmesiyle çeşitli maddelerin ateşe sunulmasını içerir. Bu maddeler arasında, süt ve süt ürünleri, tahıldan yapılan kekler, tahıl tozu, haşlanmış pirinç ve bazı bitkilerin sap veya yaprakları yer alır. Rahipler, bu maddeleri ateşe verirler ve bunun çevreyi arındırdığı söylenir (Basavaraj et al., 2020: 39).

Vajrayāna Budizmi'ne dair *homa* performansı, Vedik *homa* kadar karmaşık olsa da birçok benzer prosedürü takip etmektedir. Kapsamlı *homa* ritüellerinin gerçekleştirilmesi birkaç hafta sürebilir ve bu durum, bağışçılar için büyük masraflar gerektirebilir. Örneğin, Hong Kong'daki iş dünyası, zenginleşme ve refah için sık sık Tibet Lamalarını ve keşişlerini kullanır. Ancak geleneksel olarak, bir *homa* ritüeli, işlenen hataları arındırmak ve kazanılan erdemleri artırmak için, bir uygulayıcı tarafından meditasyon inzivasının sonunda gerçekleştirilir. Burada, uygulayıcı ritüel ustası olur ve meditasyon tanrısı ile kendini özdeşleştirmek, uzun geri çekilme uygulamasının meyvelerini tamamlamak hedefindedir (Beer, 1999: 335).

Budist Vajrācārya rahipleri tarafından gerçekleştirilen ateş ritüelleri, ritüelde yer alan tanrılarla ilişkili belirli *Sādhana*⁸ ve görselleştirme uygulamalarıyla ilgili oldukları için Tantrik bir durum sergilemektedir. Bunu, *Kriyāsaṃgrahaṇjikā* adlı eserdeki Agni ile alakalı talimatla görürüz (Tisseghem, 2017: 12, 13).

Sarı renkli, tohum hecesi *rūṃ*'dan doğan Samaya-Agni'yi görselleştirmelisiniz. Bu görselde, Agni'nin bir yüzü ve dört kolu vardır. Sol elinde, bir değnek ve bir su kabı tutar; sağında kişiye başarı ve refah getiren bir tespih tutar. O, sarı bir bezle süslenmiş kutsal bir elbise giyer. Agni'nin üç gözü vardır. Başında, Vajrasattva tarafından süslenmiş bir taç vardır.

Homa, genellikle Budist *vihāra*'larda⁹ gerçekleştirilmektedir. Tören, geçici olarak bir nehir kıyısı gibi yerlerde de icra edilebilir. Bir *kuṇḍa*'nın yani ateş çukurunun kurulumundan önce, alanın *homa* performansına uygun hâle getirilmesi için arındırılması gerekir. Rahip, ateş ritüelini gerçekleştirmek için genellikle Beş Buddha tacı (*mukuṭa*), bir kepçe (*sulāpā*), kaşık (*dhova*), *vajra* saplı bir zil (*vajra-ghaṇṭā*), bir vajra, bir su kabı (*kalaśa*), kuşa otu, tütsü, kandil gibi nesnelere ihtiyaç duyar (Tisseghem, 2017: 21, 22).

Klasik Vedik *homa* bölgesinin aksine, Budist Tantralardaki ocak geçici olarak ya inziva yerinin yakınında ya da bahçe, avlu veya çatı gibi تنها bir açık alanda inşa edilmiştir. *Kuṇḍa* denilen ateş çukuru, inek gübresi ile sıvanmış ve doğu-batı eksenini boyunca hizalanmış tuğladan alçak bir kare yapı olarak inşa edilmiştir. Ritüel ustasının önüne onu ateşten korumak için yaklaşık bir metre yüksekliğinde basamaklı bir duvar inşa edilir. Bu duvar, gerçekleştirilen ritüele (beyaz, sarı, kırmızı veya siyah) göre renklendirilir ve merkezinde su elementinin *Bam* veya *Vam* hecesiyle işaretlenir. Brokar kaplı bir sunakta,

⁸ *Sādhana*, 'amaca ulaşma' demektir ve Tantrik uygulayıcıların seçtikleri tanrılar hâline gelebilmelerinin yoludur. *Sādhana*, kişinin hem görsel hem de estetik düzeyde, kendini bir Buddha olarak hayal etmesi için adım adım talimatlar sağlar. Talimatlar, hem düzyazı hem de şiirsel biçimde verilir ve şiirler genellikle çok başarılı yazarlara atfedilir ve bunlar uygulamanın amaçlarını yineleyerek ritüel ve estetik havayı oluşturur (Wisdom Library, *Sādhana* maddesi).

⁹ *Vihāra*, açık hücrelerle çevrili açık bir avludan oluşan erken dönem Budist manastır tipidir. Hindistan'daki *vihāra*'lar, ilk olarak, gezgin bir dervişin hayatını sürdürmesinin zorlaştığı yağmur mevsiminde barınma ihtiyacı için inşa edildi. Bunlar, sonradan küçük stūpalar ve Buddha'nın görüntülerinin yerleştirildiği kutsal mekânlar hâline geldiler (Encyclopedia Britannica, *vihāra* maddesi).

Guru'nun solunda dört arındırıcı su, üç su kabı ve üç deniz kabuğu kabı bulunur. Sağdaki sunakta, iç sunu, aksiyon vazosu ve *kuśa* otu ve bir kâse kutsanmış pirinç gibi, ritüel nesnelere olabilir. Ustanın tahtının sağındaki masada kutsal ateşe sunulacak maddeler sıralanmıştır. Birkaç görevli, genellikle ritüel ustasına, ateşe bakma, adak sunma, ritüel kepçelerini kullanma, ritüel müziğini çalma ve duaları okuma gibi durumlarda yardımcı olur. *Homa* ritüelinin icrası boyunca usta, vajra ve zili sağ ve sol elinde tutar (Beer, 1999: 336).

Tantrik Budizm'de *homa* uygulaması, ağırlıklı olarak bir *maṇḍala*¹⁰ üzerinde gerçekleştirilir. *Homa* ritüelinde Ācārya (*manevi öğretmen*), *maṇḍala* üzerinde yer alan on iki ateş tanrısından uygun olanı seçer ve bu Ateş tanrısının bedenini kendi bedeniyle bir olarak düşünür. Ācārya'nın bedeni, Ateş tanrısının bedeni ve ocaktaki ateş bir bütünmüş gibi tefekkür edilir. Daha sonra *maṇḍala*daki tanrılar ile Ateş tanrısının mantrası okunarak ateşe davet edilir. Sunular, ateşe atılır. Görselleştirme yoluyla Ācārya, Ateş tanrısını yerine yönlendirir ve diğer *maṇḍala* tanrılarını ateşe davet eder. Ācārya bir çiçek alır, onu *mantra*'larla arındırır. Ācārya, “*Tanrıların burayı güçlendirmesini ve sunularımı almasını dilerim!*” diyerek çiçeği ocağın üzerinden *maṇḍala*'ya atar. Ācārya, ocağı bir *mantra* ile temizleyip kutsadıktan sonra, her tanrıyı kendi mantrasıyla tek tek davet eder. Ocak, burada bir bütün olarak *maṇḍala* anlamına gelir. Sunular yapıldıktan sonra tanrılar, yerlerinden ayrılmadan beklerler. Devamında, Ācārya'nın bütün Buddhaların, *Prajñā* tanrılarının, Bodhisattvaların, *Vajra* tanrılarının ve göksel tanrılarının *mudrā*larını oluşturduğu söylenir. Törenin sonunda, Ācārya, *maṇḍala*'nın etrafında döner ve tören için toplananlara tanrılarının her birinin oturduğu yeri işaret eder. Sonra *maṇḍala* ve tanrılarının koltukları örtülür ve *maṇḍala* kaldırılır (Shinohara, 2014: 162, 241). *Homa* için kullanılacak *maṇḍala*'da, Cakravartin'in yedi hazinesi, yanlarında flüt, zil veya davul gibi müzik aletleri çalan müzisyen dansçılar, Mahākāla, Acala ve Gaṇeśa gibi koruyucu tanrılar, Mañjuśrī, Pañcarakṣā, Avalokiteśvara, Vajrapāṇi ve Śiva gibi Katmandu

¹⁰ Burada *maṇḍala* terimi, mistik figürlerin geometrik bir düzenini ve sembolik niteliklerin diyagramlarını, tohum hecelerini (*bīja*), tanrı ve tanrıça figürlerini içeren dairesel bir görüntüye atıfta bulunur. Budistlerce *maṇḍala*'nın doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanılır. Bu nedenle, *maṇḍala* bir meditasyon nesnesi, bir *mantra*'ya eşit bir görsel veya belirli bir tanrının temsili olarak hizmet edebilen bir ritüel tekniğidir (Tisseghem, 2017: 39).

Vadisi'nde popüler olan ve genellikle dans eden bir duruşta tasvir edilen tanrılar yer almaktadır (Tisseghem, 2017: 29).

Budist *homa* ritüelinin hem bireysel hem de toplumsal olarak dinî faaliyet işlevi vardır. Tibet Budistlerinde cenaze törenleri genellikle, Ateş tanrısı Agni ve Buddha'dan oluşan bir *homa* ayini ile görülür. Burada ceset, kirlenmiş bir şey değildir; *homa* ateşinin dönüştürücü işlevi sayesinde ceset kutsal bir hâle gelir. Japonlarda *homa* ritüeli ise, *goma* adı altında iki bölüme *ön* ve *ana aşama* şeklinde ayrılır: Ön aşamanın ilk adımı, rahip veya uygulayıcı, ritüel gereçlerini ve ritüelin yerini kutsar. Daha sonra, *homa* alanına girmeden önce, ellerini yıkar, ağzını çalkalayıp giysilerini değiştirir. Burada amaç, zihni ve vücudu arındırmaktır. Uygulayıcı daha sonra *homa* alanına ilerler, kendisini Vajrasattva ile özdeşleştirip lotus çiçekleri üzerinde yürüdüğünü hayal eder. Salona girdikten sonra sunağın önüne oturur. Japonlarda *homa*, genellikle bir rahip tarafından gerçekleştirilir, ancak bazı durumlarda diğer rahipler de ritüele katılabilir (Tachikawa, 2016: 127, 133).

Homa ritüelinde kullanılan nesnelere ve sunuların içeriğine bakıldığında, bu nesnelere ve sahip oldukları sembolizm net bir şekilde sakinleştirici ve zenginleştirici *homa* ritüellerinde görülmektedir (Beer, 1999: 336).

Kutsal ateşi yakmak için kullanılan yakacak odun (Skr. *samidh*; Tib. *yam shing*), Yakacak odun gücü ve cesareti temsil eder.

Kutsal ateşi yakmak için kullanılan saflaştırılmış tereyağı (Skr. *ghrita*; Tib. *shun mar*), refahın önündeki tüm engellerin kaldırılmasını ve zenginliğin artmasını sembolize eder.

Susam tohumları (Skr. *tila*; Tib. *til*), tüm kötülüklerin ortadan kaldırılmasını sembolize eder.

Durva otu sapsarı, uçları tereyağı ve bala batırılmış olarak çiftler hâlinde sunulur. Durva otu, ömrü uzatmak için sunulmaktadır.

Kırılmamış pirinç (Tib. *'bras*), erdemi arttırmak için sunulur. Pıhtılarla karıştırılmış tatlı bir arpa unu (Tib. *zho zan*) sunulur, bu bilgeliğin ve yüce mutluluğun artışını temsil eder.

Kuşa otu sapsarı, uçları tereyağı ve bala batırılmış olarak çiftler hâlinde sunulur. Kuşa otu, arınma ve koruma için sunulmaktadır.

Beyaz hardal tohumları (Skr. *sarshapa*; Tib. *yungs dkar*), tüm engelleri yatıştırır ve tüm engelleyici ruhları ortadan kaldırır.

Kabuksuz arpa (Tib. *nas*), zenginliğin ve kaliteli yaşamın önündeki tüm engelleri kaldırır ve bol hasat meyvesini verir.

Kabuklu arpa, zihinsel güçlerin gelişimini arttırır.

Mercimek veya bezelye (Skr. *vartu/i*; Tib. *sran rna*), canlılığı ve fiziksel gücü arttırır.

Buğday (Skr. *godhuma*; Tib. *gro*), hastalıkların giderilmesine yardımcı olur.

Son olarak, karanlığın yanması demek olan *homa* ile içimizde kalan karmik kirlilikleri yakabiliriz. Çünkü tüm dünyevi tutkuları yok eden ateş, *Buddha Bilgeliğinin ateşi*'dir (Phuoc, 2006: 45).

2. Budist Uygurlarda 'Ateş Ritüeli': Homa

İslam öncesi Türk kültüründe *ot ~ oot* (Wilkins, 2021: 511, 517) kelimesi ile karşılanan 'ateş' sözcüğü, bugün Türkiye Türkçesinde arkaik bir öge olarak *od* şeklinde yer almaktadır. İslamiyet'in etkisiyle Farsçadan Türkçeye geçen *ateş* kelimesi, bugün Türkiye Türkçesinde *ateş açmak, ateş almak, ateş almaya mı geldin?, ateş bacayı (veya saçağı) sarmak, (birine) ateş basmak, ateş çıkmak, ateş demekle ağız yanmaz, ateş düştüğü yeri yakar, ateş etmek, ateşe tutmak, ateşe vermek, ateşe vurmak, ateşe vursa duman vermez, ateş gibi, ateş gibi kesilmek, ateş gibi yanmak, ateşi başına vurmak, ateşi çıkmak (veya yükselmek, ateşi düşmek, ateşine yanmak, ateşini almak, ateşi uyandırmak, ateş kesilmek, ateş kesmek, ateşle barut bir yerde durmaz, ateşle oynamak, ateşler içinde yanmak, ateş olmayan yerden duman çıkmaz, ateş olsa cirmi kadar yer yakar, ateş püskürmek, ateş saçmak, ateş vermek, ateş yağdırmak* (Türkçe Sözlük, *ateş maddesi*) gibi ifadeler içerisinde yer almaktadır.

Türklerin hayatında önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahip kişi ya da toplulukların kabul, yemin ve geçiş törenlerinin de yanan ateş huzurunda, ocağın başında gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Muhtelif devirlerde tasvir edilen, ya da toplantı esnasında ocağın başında yapılan sadakat yemini, ant içme ve rütbe merasimleri, Orta Asya Türk sanatının başlıca konularından olmuştur. (Güray Gülyüz, 2019: 204).

Orta Asya Türk kavimlerinin hayat algısında iki türlü ateş olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, ısınmak, yemek pişirmek gibi gündelik işlerin halledilmesi için yakılan sıradan *küçük ateş*; ikincisi ise tanrı ile temaşa ya da ruhlarla iletişim kurmak üzere yakılan kutsal *ulu ateş*tir. Düğün, ölüm, cülus, kurban ve bayram törenleri ile önemli meseleler hakkında fal maksatlı yakılan *ulu ateş*, belirlenmiş bir zamanda Baş Şaman tarafından çakmak taşıyla tutuşturulur, bu ateş aracılığıyla mevcut durum göklere bildirilirdi. Bir kurban verildiğinde, kurbanı tanrıya ya da ruhlara ulaştırma işini de yine *ulu ateş* üstlenirdi. Örneğin, Beltir Türkleri kurban etinin pişeceği *ulu ateşi* yabancıların giremediği kutsal bir kayın ormanında, doğu istikametinde; konuklara ikram edilecek yemeklerin pişirileceği *küçük ateşi* ise batı yönünde yakar, tanrının payı *ulu ateş* marifetiyle iletilirdi (Ögel, 1995: 497).

Ateş, bütün Türk dönemlerinde aynı zamanda ocak kültürleriyle iç içe girmiş olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Ateşin temel kaynağı, Güneş'tir. Güneş'ten sonra *şimşek* ve *yıldırım* ikilisi de ateşle ilişkilidir. Hun çağında ve Göktürklerin ilk devrelerinde ölülerin yakılarak küllerinin kurganlara konulması, ateş kültü ile alakalı olarak ateşin hem var edici hem de yok edici yönünü gösterir. Ateşin temizlemesi, kötü ruhlardan arındırması demektir. Ateş, her şeyi yakıp yok eder, temizler. Eski Türk inancına göre, hastalıklar ve tüm kötülükler, yer altı âleminin kötülüğün ve ölülerin efendisi Erlik'ten ve onun oğullarıyla görevlendirdiği yardımcılarında gelirdi. Türkler, ateşi bir tanrı ya da ruhla ilişkilendirse de ona doğrudan ibadet geliştirmemişlerdir. Gök, Yer-Su tanrı ve ruhlara inanan Türkler, çeşitli nesnelere aracılığıyla ateşe sunular yaparak ona saygı göstermişlerdir (Çoruhlu, 2019: 104, 110).

Jean-Paul Roux da Türklerde ateş kültürünün varlığının tanrısal bir seviyede olmadığını Türklerin sadece ateşe saygı gösterdiğini ifade ederek bu kültürün Türklerde dinsel işlevle birlikte *evdeki ocak* rolünde öneme sahip olduğunu belirtmektedir (2015: 39-41).

Türklerde, ateşin kutsal sayılması, tanrı gibi görülmesi de tanrıdan geldiği ve tanrısal özellikleri barındırdığı düşünceleri, aynı zamanda tanrıya götüren, tanrıya ulaştıran bir vasıtaymış gibi algılanarak, manevi tefekkür alanında kendine yer bulmuştur. Tanrının bir emri, bir dinî görev veya ona yaklaşma, onu memnun etme için yapılan birtakım uygulamalar diye tarif edebileceğimiz

ibadet kelimesinin içindeki bazı pratik aktivitelerde de ateş bir araç olarak kullanılmaktadır. Ateşin gerek madden gerekse manen temizleme aracı olarak da bazı ayinsel uygulamalarda kendisine yer bulduğunu da görmekteyiz. Hekimlikte neşter veya iğnenin ateşe tutulmasıyla mikropların arındırılması için gerekli bir araç olan ateş, bazı maddelerin arıtılması ve üzerindeki mikroorganizmaların yok edilmesi amacıyla kullanılmış; ayrıca temizleyici unsur olarak kötü ruhların yok edilmesinde de ateşten faydalanılmıştır (Maraşlıoğlu, 2018: 35).

Ateş yoluyla temizlenmenin ateşe kutsal ve temizleyici bir anlam yüklenmesi, Türkler¹¹ arasında oldukça yaygın olan hastaları, evleri, ölüleri *tütsüleme* uygulamalarında da görülmektedir. Türklerde ateş kültürünün “aile ocağı kültürü” olarak görünüşü, atalar kültürü ile ilgilidir. Türk din tarihinde ateş ve ocak kültürünün derinliği, Altay ve Yakut Türklerinde ateşe kurban sunma, yiyecek ve içeceklerden ateşe de pay ayırma, ateşe saygı, onu su ile söndürmeme, tükürmeme gibi uygulamalarda görülmektedir (Günay & Güngör, 2018: 67).

¹¹ Türk halkları arasında ateşe dair yapılan uygulamaları şu örneklerle görürüz (Kırcı, 1998: 395, 398, 400, 401):

- Ateş, temizleyici bir özelliğe sahiptir. Doğu Rusya Tatarları ve Çuvaşlar insanlar ve hayvanlar arasında görülen bazı bulaşıcı hastalıklar sırasında ve hatta sıcak yaz aylarında, odun ateşinin ruhları temizleyici etkisi olduğuna inanırlar.
- Ateşle ilgili başka bir tasavvur da ateşin kadın olarak görülmesidir. Ateş, tıpkı toprak gibi bereketi simgelediği için kadın olarak düşünülmüştür. Altay şamanı dualarında sayılmayan alevi dolayısıyla ateşi otuz başlı ana, kırk başlı bakire diye adlandırır. Çuvaş dualarında ateş ana yanında bir de ateş babaya rastlanır. Yakut ve Buryatlar da hem erkek hem dişi ateş tanrısının tasvirlerini yaparlar ve fırının yanında bir kutuda saklardı. Balagansk bölgesi evlerinde ateş kırmızısı beze sarılı insan şeklinde bir ateş tanrısı diğeri ise ateş tanrıçası olan iki figüre rastlanır. Bu figürlerin gözleri cam boncuklu; başı, eli, vücudu, siyah koyun derisi ile kaplıdır. Tanrıça'nın göğsünde boncuk vardır ve kalaydan yapılmış süs parçaları bulunur. Ateş tanrısının üzerindeki siyah ve kırmızı renkler kömürün siyah ve kırmızı renklerini temsil eder.
- Bazı geçiş törenlerinde ateş önemli bir unsurdur. Çuvaş gelini babasının ocağından kül ve bir parça ateş alır ve yeni eve getirirdi. Bu uygulama ateşin bir tür çeyiz olduğu ve gelinin yeni evinde en önemli görevinin ocağı devam ettirme olduğunun ifadesidir.
- Ateşle ilgili bütün bu uygulamalar ve yapılan saçılar korkulan ateş ruhunun gönlünün hoş edilmesi düşüncesinin bir ürünüdür. Dobruca Türkleri arasında *şamatlamak* veya *sam atlamak* geleneği vardır. Köy meydanında saman ateşi yakarlar. Bu ateşin etrafında halkalanıp saf tutarlar. Bir delikanlı arkasından bir kız sıra ile koşarak bu ateşin üzerinden atlarlar. Bu ayin iki saat kadar sürer. Bu ayin yalnızca ilkbaharda yapılır. Ateşin temizleyici özelliğini takdir etmek için yapılan bir uygulamadır.

Eski Türk düşünce sisteminde dinî bir uygulama olarak ateş ritüeline dair bilgileri Budist Uygurlara ait Tantrik metinlerden alırız. Tibet etkili Uygur Budizmi için kullandığımız *Tantrik Türk Budizmi* terimi¹², Türk dinî yaşamında kökenleri XIII-XIV. yüzyıllara uzanan Tibet etkili Budist düşünce sistemidir. Moğol Hanedanlığı'na bağlı Uygurların icra ettikleri Tibet kökenli bu dinî inanç sistemi, Klasik ve Mahāyāna Budizmi'nin bilinen ve asırlarca muhafaza edilen Dharma fikrine karşı inanırlarına daha çok popüler uygulamalarla seslenen bir anlayışın ürünüdür. Çeşitli öğretici tekniklerini (*dhāraṇī*, *mantra* ve *mudrā*) kullanarak bir meditasyon sürecine giriş ve çıkışta kilit rol oynayan ritüellerle (*abhiṣeka* ve *homa*) bilinen Tibet Budizmi, özellikle Orta Asya'nın birçok bölgesinde sahip olduğu popüler fikirlerle sayısız Budist inanırla çeşitli açılardan kurtuluş reçeteleri (*kutlu ve uzun bir yaşam, işinde terfi, iyi varlık formlarında doğum, kadınlar için kolayca doğum, imparatorluk ailesine yakın olma vb.*) sunmuştur. Son yıllarda hem Batı'da hem de Türkiye'de yapılan çalışmalarda, Moğol hükümdarı Kubilay Han tarafından siyasi bir manevra olarak devlet dinî olarak kabul edildiği düşünülen Tibet Budizmi, Uygurlarda hem ritüellere dayalı bir dinî yaşamın ve hem de zengin bir edebi geleneğin varlığından haberdar etmektedir.

Bir Vedik kurban töreni olarak Ateş tanrısı Agni'ye atfedilen ve çeşitli Tantralarla Tibet Budizmi'ne uyarlanan *homa* ritüeli, Budist Uygurlarda da Tibet kökenli dinî düşünce sisteminin etkisiyle karşılıklara ve anlatımlara sahiptir. Eski Türk mitolojisi içerisinde daha çok atalar ve ocak kültü gibi mitlerle temsil bulan ateş ve ona bağlı uygulamalar, yazılı olarak ilk kez Budist Uygurlarda *hom(a)~hoom* sözcükleri ile görülmektedir.

Uyg. hom(a) ~ hoom 'Homa kurbanı; homa denilen ateş sunusu' (Wilkins, 2021: 281) = Skr. *homa* (Wilkins, 2021: 281, Buswell & Lopez, 2014: 352, Keown, 2003: 108, Beer, 1999: 335, Hopkins) = Çin. 護摩 *hù mó*, 護磨 *hù mó*, 呼麼 *hū má* (Buswell & Lopez, 2014: 352, SH, 1937: 484) = Tib. *sbyin sreg* (Buswell & Lopez, 2014: 352, Hopkins) = Mo. *gal mandal* 'ateş maṇḍala'sı, günahlardan arınma yolu, *homa*'

¹² *Tibet Etkili Uygur Budizmi, Uygur Tantrizmi ya da Tantrik Uygur Budizmi* gibi adlandırmalara da sahip *Tantrik Türk Budizmi*'nin dinî edebiyatı üzerine kapsamlı bilgiler, bu sahanın kültürel arka planı üzerine değerlendirmeler için bk. Ölmez, M. & Uzunkaya, U. (2017). Eski Uygurcada Tibet Budizmi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 65(1), 61-89; Uzunkaya, U. (2020). *Budist Eski Uygur Edebiyatından İki Metin*. İstanbul: Kesit Yayınları; İsi, H. (2020). Tantrik Türk Budizmi Üzerine Araştırmalar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (72), 111-124; İsi, H. (2021). *Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Usnīsa Vijayā Dhāraṇī Sūtra*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

(Lessing, 2017: 1293, Sárközi, 1995: 297), *tülesi*¹³-*yin öglige*¹⁴ ‘ateş sunusu, ateş sunma, homa’ (Lessing, 2017: 1293, 1317, Sárközi, 1995: 297), *öglige tülesi üyledküy* ‘ateş sunusu’ (Sárközi, 1995: 297), *tüleküy* ‘ateş sunusu’ (Sárközi, 1995: 297), *öglige tülesi bolay* ‘ateş sunusu’ (Sárközi, 1995: 297) = Sogd. (...) = Toch. A (...) = Toch. B *hom* (Wilkens, 2021: 281).

Tibet Budizmi’ne dayalı Budist Uygur metinlerinde Sanskritçe *homa* terimine karşılık, Toharca B *hom* formundan Eski Uygurcaya uyarlanan *hom(a)~hoom* ifadelerini görürüz. Tantrik Türk Budizmi’ne dayalı metinler tanıklığında, Eski Uygurcada *hom(a) ~ hoom* ifadesine karşılık gelen Türkçe bir dinî terim söz konusu değildir. Terimle ilgili değerlendirmelere bakıldığında, Wilkens çalışmasında ifadenin Toharca B *hom* formundan Eski Uygurcaya uyarlandığını belirtip ifadenin ‘ateş ritüeli’ anlamına geldiğini söylemiştir (2021: 281). Zieme, BT XXIII’te ifade için SH (1937: 484) temelli “başlangıçta *homa*, bir tanrıya ateş sunusu tertip etme olarak tanımlanır. Ezoterikler, ateşin tutku ve yanılısamları yakması gibi, bilgeliği simgeleyen ateşe tapınma fikrini benimserler.” (2005: 74) açıklamasını yapar. Terimin ödüncleme ilişkilerinin ürünü olarak Eski Uygurcaya alındığı barizdir. Ayrıca, Moğolcada Sanskritçe *homa* ifadesinin ödüncleme ilişkilerinden ziyade, birebir çevirinin ürünü olarak Moğolca terkiplerle ortaya konması dikkat çekicidir.

Tibet Budizmi’ne dayalı Budist Uygur metinlerinde Sanskritçe *homa* terimine dair bilgileri Uygur Tantrizmi’ne dair dinî metinlerin işlendiği BT XXIII’te görürüz.

Tanıklar

1. *bo işig altı y(é)girmitin üç otuzka tegi kılmış kerek küntemek üç kata arviş sözlep hom(a)ta ulatı nomlarıg tükel arıg kılmış kerek bo törö kılmışta arviş sözlemek kerek* “Bu işi 16 ila 23 kere, günde üç kez dhāraṇī söyleyerek yapmak gereklidir. Ayrıca, *homa* ile başlayan ritüelleri tamamen saf bir şekilde yapıp dhāraṇī de söylenmelidir.” (BT XXIII D 049-052, 2005: 72, 73).

¹³ *tüle-* ‘ateşlemek, ateş yakmak, ateşe atmak’ (Lessing, 2017: 1009), *tülesi* ‘ateşe atılacak, sunu’ (Lessing, 2017: 1009).

¹⁴ *öglige* ‘bağış, armağan, sunu’ (Lessing, 2017: 767).

2. bo işig üç otuztın başlap alkinçig kılmış kerek küntemek üç kata arviş sözlep hom(a)ta ulatı nomlarıg kılmış kerek bo işig kılmışta bo tarni sözlemiş kerek “Bu işi 23 kezden başlayıp tümünü bitirene kadar, günde üç kez dhāraṇī söylemeli ve homa ile birlikte tüm Dharma’yı tamamladıktan sonra da yine dhāraṇī söylemek gereklidir.” (BT XXIII D 066-069, 2005: 72, 73).

3. yogaçarē mantalka yūüzlenip sol adakı üze oñ adakın basıp iki tizlerin turgurup bēçin oloruğın olormış kergək tütsüg hua yavişgu aş içgü tüş yemiş yerke tegi almış işletgülik tavarlarıg barça kara öñlüg kılmış kergək bo işig üç otuztın başlap ay alkıgıncā ayta kılmış kergək küntemek üç kata bir sözlemiş kergək hoom ulatı nomlarıg kılmış kergək “Yogācārīn maṇḍala’ya dönüp sol ayağı üzerine sağ ayağını basmalı, iki dizi üstünde maymun duruşunda durup tütsü, lotus yaprağı, yiyecek ve içecekleri yere koymalı ve tüm bu sunuları siyaha boyamalıdır. Bu uygulama, ayın 23’ünde başlayıp ayın sonuna kadar sürmelidir. Ayrıca, her gün üç kez dhāraṇī söyleyip homa benzeri uygulamaları yapmak gereklidir.” (BT XXIII D 132-139, 2005: 78, 79)

4. hoom kılgu yañın ayu berelim bir çig édiz bir çikin kēñ ulug oronta üçer kılıp antag atl(ı)g yek rakşaz utayın yēgedeyin élke uluşka nomka şazınka ayıg sakınguçılarnıñ ayıg sakınçı bogzun tēp aşnuça bo işler yok erip alku bilge biligsiz agu nizvanıg alanurtayın tēp “Homa ritüelini gerçekleştirmeden bahsederseniz, 1 çig yüksekliğinde bir meydana, üç kez bu yapılmalı ve şu söylenmelidir: Adı geçen şeytani (Yakşa veya Rākṣasa) yenmek istiyorum! İmparatorluğa, öğretiyeye ve disipline karşı kötü düşünenler, kendi kötü düşüncelerinde boğulsun! Cehaletten kaynaklı üç zehirli kleśa zayıflasın!” (BT XXIII D 132-139, 2005: 78, 79).

Homa uygulaması ile alakalı metinlerin içeriğine bakıldığında, (1) numaralı metinde Cuṇḍī’ye dair ritüellere ve homa uygulamasının da içinde olduğu çeşitli öğretici tekniklerine yer verilmiştir. Homa uygulamasının da sergilendiği bu ritüel, 16 ila 23 kez icra edilmesi gereken, her gün üç kez büyü sözlerinin okunmasına dayalı ve devamında yine dhāraṇī denilen büyü sözlerinin okunduğu bir törendir. Tanrıça Cuṇḍī’ye dayalı bu ritüel, Eski Uygurcada vişaçık olarak görülen Sanskritçe vaśīkaraṇa uygulamasıdır. Bu terim, Sanskritçede caturkarman ve Tibetçede las bzhi karşılığındaki dört aktiviteden biridir. Bu dört icra, sakinleştirme, zenginleştirme, kontrol etme ve boyun eğdirme faaliyetleri olarak Budist Tantralarda görülmektedir. İçsel veya daha yüksek Tantralardaki Tanrı

Yogası'nın bir parçası olarak bilinen *caturkarman*, *śānticāra* 'hastalık ve kıtlık gibi durumları yatıştıran' (Tib. *zhi ba*), *pauṣṭika* 'yaşamın ve sevabın kalitesini artıran' (Tib. *rgyas pa*), *vaśikaraṇa* 'üç âlemin manyetikleşmesi; kontrol etme' (Tib. *dbang ba*) ve *abhicāra* 'boyun eğdirme' (Tib. *drag po*) gibi türlere sahiptir. Bu dört kavram, Siddhalık seviyesine gelen bir usta tarafından doğrudan başkalarının yararına kullanılmaktadır (Rigpa Wiki, *caturkarman* maddesi). Zieme'ye göre, *vaśikaraṇa* 'büyü yoluyla iyiyi çağırma ve zihni sakinleştirme' demektir. Terimin BT XXIII dışında BT VII A metninde *vaśikaraṇiṅ kızıl önlüg erip temir keşenke okşati birsi birsiye ilişi tururun* "Vaśikara'ya göre, kırmızı renktedir, bir demir zincir gibi birbirine bağlıdır." (Kara & Zieme, 1976: 42, 43) ifadesi içerisinde görüldüğünü söyleyen Zieme, bu terimi bir ritüel olarak anlamlandırmaktadır. Wilkens'in çalışmasında, metnimizde geçen *viṣaçik* ve Zieme tarafından zikredilen *vaśikara* ifadeleri hakkında değerlendirmeler vardır. Wilkens'e göre, Eski Uygurca *viṣaçik* ifadesi, Sanskritçe **vaśikaraṇa* terimine gider ve ifade, 'bir ritüel adı' olarak bilinmektedir (2021: 847). Ayrıca, Zieme tarafından BT VII'ye işaret edilen Eski Uygurca *vaśikara* ifadesi, Sanskritçe *vaśikara* terimine gider ve sözcük 'Tantrist bir ritüelin ögesi olarak emri altına alma' anlamına gelmektedir (2021: 841). Wilkens ve Zieme tarafından zikredilen her iki terim de Sanskritçe *vaśikaraṇa* ifadesine gitmektedir. *Vaśikara* formu, Sanskritçe **vaśikaraṇa* ifadesinin bozulmuş şeklidir. *Homa* uygulamasının da ilişkili olduğu 'kontrol etme ve boyun eğdirme gücü' (Wisdom Library, *Vaśikaraṇa* maddesi) anlamındaki *vaśikaraṇa*, Tibetçede *dbang du bya ba* ve *dbang po'i las* karşılıklarına sahiptir. Terim, Sanskritçede *bhāgyacāra* olarak da adlandırılan kontrol faaliyetlerinden biridir. *Vaśikaraṇa*'ya fiziksel güç yoluyla ulaşılabilsede daha çok mantralar veya ritüel yoluyla da bu güç elde edilerek kişiler ve durumlar üzerinde kontrol ve etki sağlanır (Buswell & Lopez, 2014: 961).

Bu uygulamanın Eski Uygurcadaki görünümüne bakıldığında, şu anlatım karşımıza çıkmaktadır.

Şayet kişi, tüm Nāga'ları, şeytanları, ruhları, insan ve insan olmayan varlıkları çağırıp onların sakinleşmesini istiyorsa, o zaman büyücü, kırmızı renkte bir cübbe giymelidir. Batı yönüne bakmalı ve soyluların oturuşunda tütümler, çiçekler, yiyecek ve içecekler, meyveler, meşaleler gibi kullanılacak tüm maddeleri toprağa kadar kırmızı renge çevirmelidir (BT XXIII D 043-049, 2005: 72, 73).

BT XXIII D 043-049 satırları arasında yer alan *vaśīkaraṇa* uygulamasına dair ritüel detayları, görüldüğü üzere kontrol ve etki sağlama amacı doğrultusunda birtakım uygulamalar ve sunuları bünyesinde barındırmaktadır. Çeşitli varlıkları sakinleştirmeye dayalı bu ritüel uygulaması, 16 ila 23 arasında tekrarlanacak, günde üç kez *dhāraṇī* söylemekle birlikte *homa* gibi performanslarda icra edilecektir. Ayrıca, uygulayıcı tarafından söylenecek *om cale cule cuṇḍī* denilen *dhāraṇī* ile ritüel “Bu ve bunun gibi ruhları, sakinleştirsün diye dileğimin yerine gelmesi için bu *dhāraṇī*’yi söylüyorum.” duasıyla bitmektedir. Kendi dışında diğer varlıklara yönelik kontrol ve etki sağlama performansı olan *vaśīkaraṇa*, görüldüğü üzere bünyesinde hem *dhāraṇī*ler gibi büyü sözleri hem de *homa* ve *pūjā* (çiçek, yiyecek, içecek, kandil ve tütsü yakma gibi sunular) gibi uygulamaları barındırmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, (1) numaralı metinde *homa* uygulamasının içeriği ve tanımından ziyade, başka bir meditasyon uygulamasında sahip olduğu kilit rol anlatılmaktadır.

Homa uygulamasının tanıklandığı (2) numaralı metne bakıldığında, önceki metinde olduğu gibi, Tanrıça Cuṇḍī’ye dair ritüellere ve *homa* uygulamasının da içinde olduğu çeşitli öğreti tekniklerine değinilmiştir. *Homa* uygulamasının da sergilendiği bu ritüele bakıldığında, bu performansın minimum 23 tekrardan başlayacağı, devamında ritüelin bitimine kadar günde üç kez *dhāraṇī* söylenmesi gerektiği ve devamında *homa* ile birlikte Dharma’ya dair uygulamaların tamamlanarak *dhāraṇī* söylenmesi anlatılmaktadır (BT XXIII D 066-069, 2005: 72, 73). Tanrıça Cuṇḍī’ye dayalı bu ritüel, Eski Uygurcada *abiçaruk* karşılığına sahip Sanskritçe *abhicāraka* ifadesidir. Bu terim, Zieme’ye göre, BT VII A ve Tibet Ölüler Kitabı gibi eserlerde görülür ve ifade, Sanskritçede *abhicāruka* ‘(kara) büyü performansı veya uygulaması’ karşılığındadır (BT XXIII, 2005: 74). BT VII A metninde *abiçaruknuṅ kara öṅlüg erip terk tavrak bartacı yég osuglug erürin* “Abhicāruka’ya gelince, hızla hareket eden bir mil gibi siyah renklidir.” (Kara & Zieme, 1976: 43) ifadesi içerisinde bir ritüel türü olarak görülen *abhicāruka*, Wilkens’e göre, Sanskritçede *abhicāruka* ve *ābhicāraka* karşılığında ‘bir Tantrist ritüelin adı’ olarak geçer (2021: 1). Buswell ve Lopez tarafından *abhicāra* olarak tanımlanan terim, Sanskritçede ‘büyü’ veya ‘öfkeli eylem’ anlamlarında *Anuttarayogatantra*’da ifade edilen dört faaliyetin (*caturkarman*) sonuncusudur. *Abhicāra*, *mārana* ‘öldürme’, *mohana* ‘büyüleme’, *stambhana* ‘felce uğratma’, *vidvesana* ‘düşmanlık yoluyla zarar verme’, *uccātana* ‘uzaklaştırma’ gibi türlere

sahtiptir. Tibetçede *mngon spyod* olarak bilinen *abhicāra*, inisiyasyondan sonra (*abhiṣeka*), tantrik sistemleri (*samaya*) düzgün bir şekilde yerine getiren ve gerekli yogik seviyeye ulaşan ustalar, dört aydınlanma aktivitesini kullanmaya yetkili olurlar. Budist Tantralarda şiddetin *abhicāra* uygulamasına başvurularak meşrulaştırılması tartışmalı bir konu olmuştur. Padmasambhava'nın Tibet'in asi ruhlarını sihirli güçleriyle bazen şiddetle ehlileştirdiği de söylenir (2014: 2, 3).

Tanrıça Cuṇḍī merkezli *abhicāra* uygulamasının Eski Uygurcadaki görünümüne bakıldığında, şu anlatım karşımıza çıkmaktadır.

Kişi, tüm şeytanları, kötü ruhları, ayrıca üç mücevheri bozan kötü insanları, birçok günah ve suçlar işlemiş olan boyun eğdirilmesi zor varlıkları boyun eğdirmek ve zayıflatmak ya da Buddha zihnini geliştirmek ve de iyi işler için çabalamak istediğinde, merhametli bir zihin geliştirmeli ve uygulayıcı mavi bir elbise giymelidir (BT XXIII 056-066, 2005: 74, 75).

BT XXIII tanıklığında bu bölüm, bizlere Sanskritçede *caturkarman* 'dört faaliyet' içerisinde yer alan *abhicāraka* adlı ritüel üzerine bilgiler vermektedir. Eski Uygurca metne bakıldığında, çeşitli varlıkları boyun eğdirmeyi ve erdemi geliştirecek bir zihin arzusu vardır. Eski Uygurcada *yarlıkançuçı köñül* olarak da bilinen *merhametli gönül/zihin* ifadesi, Sanskritçe *karuṇā* (Wilkens, 2021: 870) ifadesine denk gelmektedir. *Karuṇā* genellikle 'merhamet' olarak tercüme edilir. Hinduizm, Budizm ve Jainizm'in manevî yollarında kullanılan bir kavram olan bu sözcük, acıma ya da üzüntü yerine eyleme dayalı bir şefkat biçimini belirten 'yapmak' anlamına gelen Sanskritçe *kara* ifadesinden türemiştir. *Karuṇā*, acıyı hafifletmek için bir şeyler yapmaktır. *Karuṇā*, yogik yolun kilit bir unsurudur, aydınlanmaya ve evrenle birliğe kapı açar. *Karuṇā*, karşılığında hiçbir şey beklemeyen, hatta minnet bile beklemeyen özverili bir şefkattir. Buddha için *Karuṇā*, bireyin acıyı görebildiği ve harekete geçmek zorunda kaldığında yaşanan 'kalp titremesi'dir (Yogapedia, *Karuna* maddesi).

Zikredilen şefkatli zihin kavramından sonra, *Abhicāraka* adlı ritüel, uygulayıcının mavi bir elbise giyip *oṃ cale cule cuṇḍī hūṃ phaṭ* şeklindeki dhāraṇileri uzun süre tekrar etmesi ile sona ermektedir. Bu yönüyle, (1) numaralı metinde olduğu gibi, (2) numaralı metinde Tanrıça Cuṇḍī'ye dair ritüellere ve *homa* uygulamasının da içinde olduğu çeşitli öğretici teknikleri anlatılmaktadır. *Homa* uygulaması bu metinde, sadece belli bir aşamaya geçişte ara bir tekniktir.

Homa uygulamasının tanıklandığı (3) numaralı metne bakıldığında, önceki metinlerde olduğu gibi, Tanrıça Cuṇḍī'ye dair ritüellere ve *homa* uygulamasının da içinde olduğu çeşitli öğreti tekniklerine değinilmiştir. Burada önceki tanıklardan farklı olarak maṇḍala üzerinde gerçekleştirilecek rutin eylemler anlatılmaktadır. Maṇḍala temelli görselleştirmeye dayalı bu uygulamada, Yogācārin denilen ritüel ustası, maṇḍalayı uygulamasının merkezine alarak maymun oturuşu denilen duruşla tütsü, lotus, yiyecek ve içecekleri inşa edilen maṇḍalaya koymaktadır. Maṇḍala üzerinde gerçekleşen sunu adama işleminden sonra, her gün üç kez *dhāraṇī* söylenip *homa* benzeri uygulamalar *maṇḍala* bozulmadan tekrar edilmektedir (BT XXIII D 132-139, 2005: 78, 79). BT XXIII D metninin 132-139. satırları arasında tespit edilen bu ritüel, Tanrıça Cuṇḍī'nin tasviriyle ilgili anlatımlar ve Tanrıça Cuṇḍī'nin resminin yapılmasıyla ilgili talimatları da içermektedir (Tokyürek, 2019: 711). Görüldüğü üzere, (3) numaralı metinde de *homa* uygulamasının maṇḍala temelli görselleştirme ritüelinde, öğretiyi başarıya ulaştıracak bir teknik olarak kullanımı söz konusudur.

Doğrudan *homa* uygulamasının oluşumu ve meditasyonun başarı ile tamamlanmasında gerekli aşamalar hakkında bilgi veren tanık, (4) numaralı metindir. Bu metinde, *homa* uygulaması için gerekli ocak, bir arşın yüksekliğinde büyük bir alanda kurulmuştur. Toplam üç kez gerçekleşecek bu uygulamada, hedef Yakṣa veya Rākṣasa olarak bilinen kötü ruhları yenmektir. Bu da imparatorluğa, öğretiye ve disipline karşı kötü düşünenlerin bertaraf edilmesi ve üç zehirli kleśa'yı zayıflatmaya dair duayla sona ermektedir (BT XXIII D 132-139, 2005: 78, 79).

Sonuç

Tibet Budizmi'ne dayalı Budist Uygur metinlerinin yer aldığı BT XXIII içerisindeki Cuṇḍī tasvirinde karşımıza çıkan Sanskritçe *homa* terimi, Eski Uygurcada ödünçleme ilişkilerinin ürünü olarak Toharca B *hom* formuna dayalı *hom(a) ~ hoom* sözcükleri ile görülmektedir. Cuṇḍī tasvirinde dört yerde tanıklanan *homa* ritüeli, Budist Uygurlarda ilk üç tanıkta Tanrıça Cuṇḍī'ye dair ritüellerde, uygulanacak dinî performans yardımı bir inisiyasyon töreni olarak görülmektedir. İlk üç örnek ağırlıklı olarak Budist Tantralarda zenginleştirme, yok etme, boyun eğdirme vb. faaliyetlerin adı olan Sanskritçe *caturkarman* terimini yansıtmaktadır. Dördüncü tanık cümle ise, doğrudan *homa* ritüeli için

oluşturulacak alanı, uygulanacak yöntemleri ve söylenmesi gerekli sözleri içermesi bakımından *homa* uygulamasının Budist Uygurlardaki görünümüne net bir işaret etmektedir. Verilen tanıklar göz önüne alındığında, *homa* uygulaması özelinde Budist Uygurlarda ritüellerin ağırlıklı olarak maṇḍala temelli görselleştirme ve büyümlü sözler olarak bilinen dhāraṇīlerle icra edildiği anlaşılmaktadır.

Kısaltmalar

Bk. = Bakınız.

Çev. = Çeviren.

Çin. = Çince.

Ed. = Editör.

Haz. = Hazırlayan.

Mo. = Moğolca.

Skr. = Sanskritçe.

Sogd. = Soğdca.

Tib. = Tibetçe.

Toch. A = Toharca A.

Toch. B = Toharca B.

Uyg. = Eski Uygurca.

vb. = ve benzeri.

Kaynakça

Basavaraj, S. et al. (2020). A Comparative Study of Spirometry Between Priests Who Were Exposed to Smoke From Fire Rituals And Normal Individuals. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(6), 38-45.

Beer, R. (1999). *The Encyclopedia of Tibetan Symbols and Motifs*. Boston: Shambhala Publication.

Bentor, Y. (2000). Interiorized Fire Rituals in India and in Tibet. *Journal of the American Oriental Society*, 120(4), 594-613.

Buswell, R. E. & Lopez, D. S. (2014). *The Princeton Dictionary of Buddhism*. Princeton: Princeton University Press.

Coulter, C. R. & Turner, P. (2000). *Encyclopedia of Ancient Deities*. New York & London: Routledge Taylor & Francis Group.

Çoruhlu, Y. (2019). *Türk Mitolojisinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Gardin, N. & Olorenshaw, R. (2019). *Larousse Semboller Sözlüğü*. Çev. Akşit, B. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Grether, H. (2016). The Ritual Interplay of Fire and Water in Hindu and Buddhist Tantras. In Payne, R. K. & Witzel, M. (Eds.), *Homa Variations The Study of Ritual Change across the Longue Durée* (pp. 47-66). Oxford: Oxford University Press.

Günay, Ü. & Güngör, H. (2018). *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Güray Gülyüz, B. (2019). İslam Öncesi Türk Kültüründe Ateş ve Ateşe Hükmedenler (Maddi Kültür İzleri Işığında). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 201-223.

Jones, C. A. & Ryan, J. D. (2007). *Encyclopedia of Hinduism*. New York: Facts on File, Inc.

Kara, G. & Zieme, P. (1976). *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*. Berliner Turfantexte 7. Berlin: Akademie Verlag (→ BT VII).

Keown, D. (2003). *Dictionary of Buddhism*. Newyork: Oxford University Press.

Kırcı, E. (1998). Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar. In Özarıslan, M. & Çobanoğlu, Ö. (Eds.), *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı* (pp. 398-407). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kurfirtova, M. H. (2017). *Compassionate Sacrifice: The Buddhist Incorporation of Vedic Homa Rituals*. Harvard Extension School. Harvard. [Unpublished Master Thesis]

Küçük, A. et al. (2018). Budizm. In Küçük, A. et al. (Eds.), *Dinler Tarihi* (pp. 195-244). Ankara: Berikan Yayınevi.

Lessing, F. D. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Çev. Karaağaç, G. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Maraşlıoğlu, H. (2018). Geleneksel Türk Dînî İnanışlarında Ateş Kültü. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İsparta. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Payne, R. K. & Orzech, C. D. (2011). Homa. In Orzech, C. D. (Ed.), *Esoteric Buddhism and the Tantras in East Asia* (pp. 133-140). Leiden & Boston: Brill Publication.

Payne, R. K. (2016). Buddhist Ritual from Syntax to Cognition: Insight Meditation and Homa. *Religions*, 7(104), 1-19.

Phuoc, T. (2006). *Secret Doctrines: Quintessence of Esoteric Buddhism and The Nomination of the Gods and Mysticism*. California: Mat Giao Friendship Association.

Roux, J. P. (2015). *Eski Türk Mitolojisi*. Çev. Sağlam, M. Y. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Sapunaru Tamas, C. (2014). The Ritual Significance of Purification Practices in Japan. *Kwansei Gakuin University Humanities Review*, 19, 1-19.

Sárközi, A. (1995). *A Buddhist Terminological Dictionary: The Mongolian Mahāvīyūtpatti*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Shashibala & Swaminathan, G. (2015). *A Photo Exhibition On India-Japan: Echoes Of Cultural Friendship*. Tokyo: The Tokyo Foundation Developing Policy, Investing in People, Transforming Society.

Shinohara, K. (2014). *Spells, Images, and Maṇḍalas Tracing the Evolution of Esoteric Buddhist Rituals*. New York: Columbia University Press.

Skorupski, T. (1995). Tibetan Homa Rites According to the gTer ma Tradition. *The Tibet Journal*, 20(4), 1-24.

Skorupski, T. (2016). Buddhist Permutations and Symbolism of Fire. In Payne, R. K. & Witzel, M. (Eds.), *Homa Variations The Study of Ritual Change across the Longue Durée* (pp. 67-125). Oxford: Oxford University Press.

Soothill, W. E. & Lewis, H. (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd. (→ **SH**).

Tachikawa, M. (2016). The Structure of Japanese Buddhist Homa. In Payne, R. K. & Witzel, M. (Eds.), *Homa Variations The Study of Ritual Change across the Longue Durée* (pp. 126-140). Oxford: Oxford University Press.

Tisseghem, A. (2017). *Between Artistic Rules and Ritual Realities: Homa in Nepalese Paintings*. Universitiet Leiden. Leiden. [Unpublished Bachelor Thesis].

Tokyürek, H. (2019). Eski Uygurcada Cundī Buddha'nın Tasviri. *Karadeniz Araştırmaları*, 16(64), 711-723.

Werner, H. (2005a). *Ezoterik Sözlük*. Çev. Atatanır, B. et al. İstanbul: Omega Yayınları.

Werner, K. (2005b). *A Popular Dictionary of Hinduism*. UK: Curzon Press Publisher.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

Zieme, P. (2005). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus*. Berliner Turfantexte 23. Belgium (Turnout): Brepols (→ **BT XXIII**).

Elektronik Kaynaklar

Encyclopedia Britannica (<https://www.britannica.com>)

Encyclopedia.com (<https://www.encyclopedia.com/>)

Fine Art America (<https://fineartamerica.com/>)

Hopkins, J. Tibetan-Sanskrit-English Dictionary (www.glossaries.dila.edu.tw)

Kala Kshetram (<https://arjuna-vallabha.tumblr.com/>)

Rigpa Wiki (https://www.rigpawiki.org/index.php?title=Main_Page)

Türkçe Sözlük (<https://sozluk.gov.tr/>)

Wisdom Library (<https://www.wisdomlib.org/>)

Yogapedia (<https://www.yogapedia.com/>)

Received 08.07.2022	Research Article	JOTS
Accepted 17.07.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 395-478

Menâkıb-ı Hâcî Bektâş-ı Velî: Hâcî Bektâş-ı Velî'nin Rûm'a Geçişini Beyan Eder [06 Mil Yz A 6732-6]

*Menâkıb-ı Hâcî Bektâş-ı Velî: Declares the Transition of Hâcî Bektâş-ı Velî to Rûm
[06 Mil Yz A 6732-6]*

Türkan KORKMAZ BULUT*

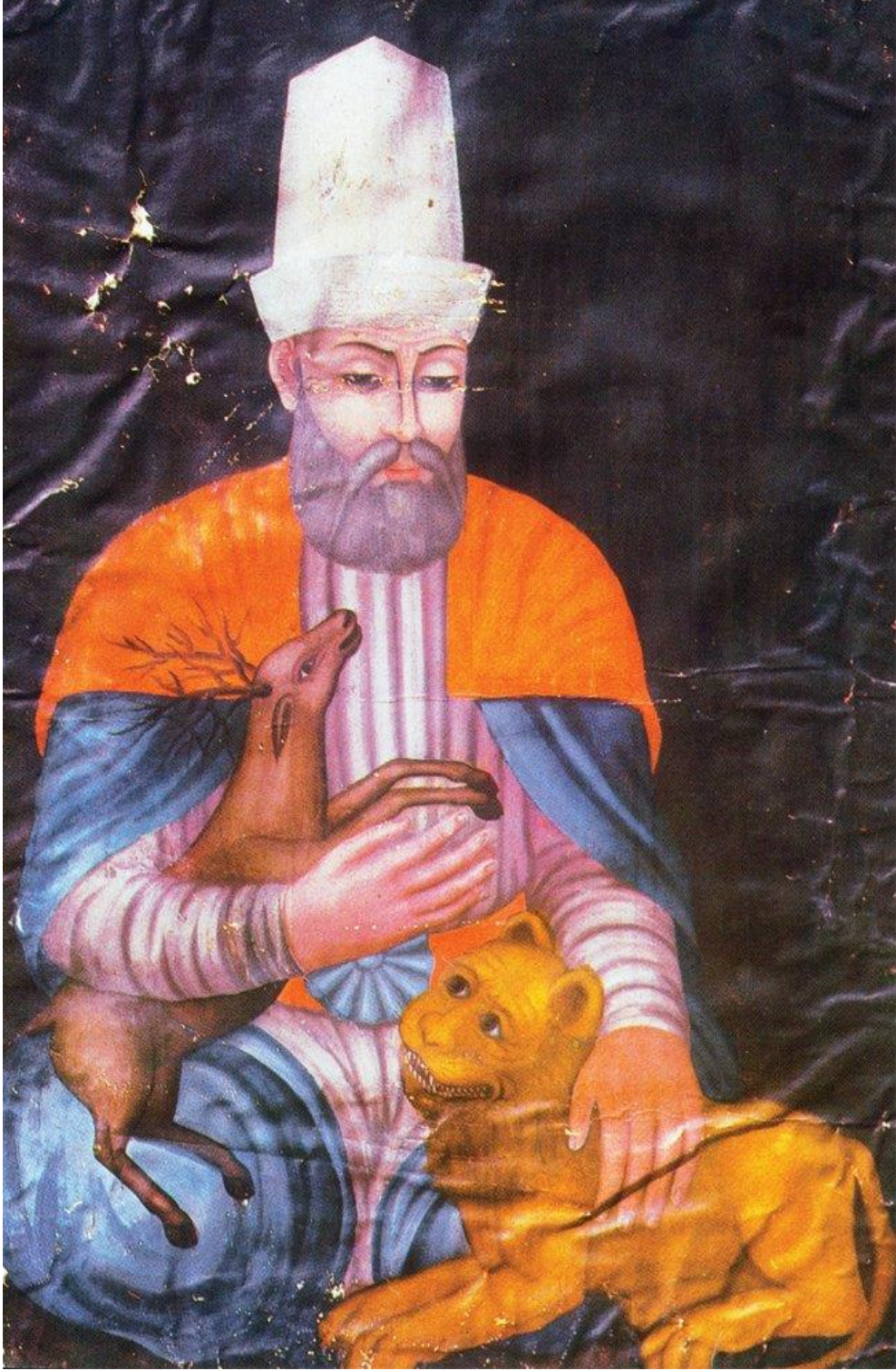
(istanbul/Turkey)

E-mail: turkankorkmaz88@gmail.com

Hâcî Bektâş-ı Velî is one of the dervishes known as *Horasan Saints* who lived in the thirteenth century. After coming to Anatolia due to the Mongol invasion, he settled in Sulucakarahöyük, which is today known as Hacıbektaş, in Nevşehir. In Sulucakarahöyük, he took care of both village affairs and worship and trained many caliphs. He deeply influenced the people around him and was loved by them. He left his mark, especially in the Alevi-Bektaşî circles. He is regarded as the leader of the Janissary Corps and Bektashism. Menâkıb-ı Hâcî Bektâş-ı Velî, one of the works of Sufi Turkish literature that developed in the Islamic religion, is one of the most well-known *Bektaşî vilayetnamesi*. In this work, which is examined from various perspectives, the arrival of Hacı Bektaş-ı Veli in Rum and the miracles he showed here with the permission of Allah are told in the form of stories. This text is registered in the Ankara National Library Manuscripts Collection with the fixture number 06 Mil Yz A 6732-6. The work has 6.5 leaves, 11 lines on each page, and is written in a Nasikh script. The language of the work has the characteristics of the Classical Ottoman Turkish Period, it was written for the common folk and a plain prose style was used. The work is written in very simple, fluent, and understandable Turkish. In this study, besides the transcribed text and translation of the work, literary and linguistic analysis will be made on the work and various indexes of the work (grammatical index, index of inflectional suffixes, index of person and place names, index of Arabic phrases) will be taken. The study will be concluded by examining the vocabulary of the work and presenting the findings.

Key Words: Hâcî Bektâş-ı Velî, Islam, Vilayetname, Folk prose.

* ORCID ID: 0000-0002-8892-5643.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin XV. yüzyılda yapılmış kök boya resmi (Hacı Bektaş Müzesi, Hacıbektaş, Nevşehir)

1. Giriş

XI-XIII. yüzyıllar arasında İslam dünyasında tasavvuf hareketleri kuvvetlenince bazı büyük pirlere isimlerini taşıyan ve çok geniş sahalara yayılan tarikatlar meydana çıkmıştır ve her tarikata mahsus bir edebiyat da teşekkül etmiştir. Kendilerine özel renk ve şekillerde kostümlere ve külâhlara, hususi birtakım ayin ve kurallara, zikir tarzlarına, dua etme şekillerine sahip olan bu tarikatların edebiyatlarında kendi pirlere yani ilk kurucularına ait menkabe kitapları çok önem kazanmıştır (Köprülü, 1943: 421).

Tasavvuf geleneğinde, veli kişilere Allah tarafından bahşedilen olağanüstü durumların, kerametlerin anlatıldığı eserlere *menâkıbnâme* veya *velâyetnâme* adı verilir. Sözlük anlamıyla *menkibe/menkabe* “Din büyüklerinin, kahramanların ve tarihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını, ahlaki meziyetlerini, olağanüstü iş ve davranışlarını destani-efsanevi bir üslupla anlatan fıkra, hikâye vb.” (Ayverdi, 2005/II: 2004) şeklinde tanımlanmaktadır. *Menâkıb* ise *menkabe* kelimesinin çoğul şeklidir.

Velâyet kelimesinin sözlük anlamı ise: ‘Kulun Hakk’a yakınlığı ve Hakk’ın kulu, kulun Hakk’ı dost edinmesi durumu; veli olma, velilik; ermişlik’tir (Ayverdi, 2005/III: 3312). Bu kelime Farsça *nâme* ismiyle birleşerek ‘Ermişlerin menkıbelerinden, haklarında söylenenlerden bahseden kitap’ anlamını kazanmıştır (Ayverdi, 2005/III: 3312).

Tarikatların gelişmesi, müritlerin yetişmelerine katkıda bulunma gibi gayelerle kaleme alınan *velâyetnâmeler*, velilerin İslam temeline dayanılarak anlatılan kerametlerinin yanı sıra İslam öncesi devirlerden kalma bazı mit ve efsane motifleri de eklenerek zenginleştirilmişlerdir (Duran, 2014: 15).

Menâkıb-ı Hâcı Bektâş-ı Velî, dine dayanan Türk edebiyatındaki zincirin bir halkası durumundadır. Bu zincir *Kitâbı Dede Korkut* ile başlar. *Hamza-nâme*, *Kitâb-ı Ebâ-Müslim*, *Battâl Gazi ve Dânişmend Gazi destanları*, *Saltuk-nâme*, *Otman Baba Vilâyet-nâmesi*, *Hâcı Bektâş-ı Veli Vilâyet-nâmesi* şeklinde devam eder ve Hacım Sultan, Abdal Mûsa, Seyyid Ali Sultan, Demir Baba Vilâyet-nâmeleri gibi küçük eserlerle tamamlanır (Gölpınarlı, 2020: VII). *Menâkıb-ı Hâcı Bektâş-ı Velî*, Türkler için çok önemli bir şahsiyet olan Hâcı Bektâş-ı Velî’nin hayatı, erkânı, kerametleri ve yolu üzerine müritleri tarafından bir araya getirilmiş menkıbelerin toplamıdır. Dinî-tasavvufi Türk edebiyatında yer alan *menâkıbnâmeler* arasında en tanınmış ve yaygın olanıdır (Duran, 2014: 16).

Bu çalışmada, *El-Hâcı Bektâş-ı Velîniñ Rûma geçdiklerin beyân ider* şeklinde başlayan ve Hâcı Bektâş-ı Velî’nin Anadolu’ya geçmesini ve orada gösterdiği kerametleri

anlatan Ankara Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 6732/6 demirbaş numarası ile kayıtlı eser ele alınacaktır. Eserin transkripsiyonlu metni ve çevirisi verilecek; ayrıca eser çeşitli açılardan incelenecektir.

2. Hâcî Bektâş-ı Velî

Hâcî Bektâş-ı Velî'nin (ö. 669/1271?) asıl adı Bektâş'tır ve ölümünden sonra Hâcî Bektâş-ı Velî olarak şöhret bulmuştur. Devrin kaynaklarında kendisi hakkında bir iz yoktur. Buna bakılarak yaşadığı dönemde ünlü biri olmadığı yorumu yapılabilir. Diğer yandan Yeniçeri Ocağının ve Bektâşîliğin piri kabul edilmesi ayrıca Alevî-Bektâşî kesimi üzerinde yarattığı güçlü etki, onun çok önemli bir konumda olduğunu göstermektedir (Ocak, 1996a: 455).

2.1. Tarihî Kimliğiyle Hâcî Bektâş-ı Velî

Hâcî Bektâş-ı Velî, *Horasan erenleri* adıyla bilinen Kalenderiyye akımına bağlı dervişlerden biridir. XIII. yüzyıl Moğol istilası nedeniyle Anadolu'ya yapılan derviş göçleri arasında, Yesevî veya daha kuvvetle Haydarî dervişlerinden biri olarak Anadolu'ya geldiği düşünülebilir. Kavmiyle beraber burada yeni bir çevreye girmiştir. Bu çevre XIII. yüzyılda Anadolu'da önce Türkmen şeyhi Dede Garkın, sonra da onun halifesi Baba İlyâs-ı Horasânî'nin temsil ettiği Vefaîlik tarikatı çevresidir. Âşıkpaşazâde'nin kayıtlarından Hâcî Bektâş-ı Velî ve kardeşi Menteş'in Baba İlyâs-ı Horasânî'ye bağlandıkları anlaşılmaktadır. 1239'da başlayan Babaî İsyanı'na ya tasvip etmediği için ya da başka sebeplerden dolayı katılmamıştır. İzini kaybettirip Anadolu'nun Moğol hâkimiyetine girmesinden sonra yani 1250'lerden sonra ortaya çıkmıştır (Ocak, 1996a: 456).

Vilâyetnâme'ye göre Sulucakarahöyük ismi verilen küçük bir Türkmen köyünde, zaman zaman bugün ziyaret yeri olan yakın bir mağarada inzivaya çekilmiş, zaman zaman da köyün gündelik işleriyle uğraşmıştır. *Vilâyetname*, Hâcî Bektâş-ı Velî'yi Ahmed Yesevî'ye bağlar ve doğrudan onun halifesi olarak takdim eder. *Vilâyetnâme*'yi dikkatli bir biçimde incelemek gerekirse Hâcî Bektâş-ı Velî'nin Yesevîlik etkilerini geniş ölçüde taşıyan Kutbüddin Haydar geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir Haydarî şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Elvan Çelebi, Ahmed Eflâkî ve Âşıkpaşazâde'nin eserleri de onun Vefaî şeyhi olan Baba İlyâs-ı Horasânî'nin halifesi bulunduğunu açıkça göstermektedir. Kaynaklardaki kayıtlar, Hâcî Bektâş-ı Velî'nin Haydarîlik tarikatının mensubu olarak Anadolu'ya geldiği ve Baba İlyâs-ı Horasânî çevresine girerek Vefaîlik tarikatına geçtiği ve hayatının sonuna kadar bu şekilde yaşadığı

söylenilebilir. Bu bilgilere göre, adını taşımasına rağmen Bektâşîliği kendisi kurmamıştır. (Ocak, 1996a: 456-457).

Hâcî Bektâş-ı Velî'ye başta *Makâlât* olmak üzere birtakım eserler atfedilir. Bunlar şöyle sıralanabilir: 1. *Kitâbü'l-Fevâid* (İÜ Ktp., TY, nr. 55). 2. *Nesâyih-i Hacı Bektâş-ı Velî* (Hacıbektaş İlçe Halk Ktp., nr. 29'daki mecmua içinde). 3. *Risâle* (Staatsbibliothek, Marburg, MS, Or, Oct, nr. 3049). Bunların dışında ona *Tefsîr-i Fâtiha*, *Şathiyye*, *Şerh-i Besmele* gibi birkaç eser daha mâl edilirse de bunların onun tarafından yazıldığına dair hiçbir ilmî kanıt bulunmamaktadır (Ocak, 1996a: 457).

2.2. Menkıbevî Kimliğiyle Hâcî Bektâş-ı Velî

Hâcî Bektâş-ı Velî, muazzam bir kültün, güçlü bir imajın ve kutsallığın konusu olmuştur. Hâcî Bektâş-ı Velî'nin böyle kutsallık kazanıp mitolojik bir kahramana dönüşmesinde Antalya-Elmalı yakınındaki Tekkeköy'de türbesi bulunan Abdal Mûsâ da etkilidir. Köprülü, XIV. yüzyılda Hâcî Bektâş-ı Velî'nin Sulucakarahöyük'teki tekkesinde yetişen bu önemli şahsiyetin Hâcî Bektâş-ı Velî kültürünün yayılmasında ne derece etkili olduğunu ortaya koymuştur. XIV. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Abdal Mûsâ ve yanındaki Haydarî dervişleri yeni kurulmakta olan Osmanlı Beyliği topraklarına gitmiş Orhan Gazi'nin hizmetine girerek başarılar göstermiştir. Birlikte savaştığı Osmanlı askerlerine Hâcî Bektâş-ı Velî menkıbelerini anlatarak onu tanıtmıştır. Bunu önce Bursa'da daha sonra Bergama'da ve sonrada yaşamış olduğu Antalya Tekkeköy zaviyesinde sürdürmüştür. Bu süreç içerisinde Hâcî Bektâş-ı Velî efsaneleşir. XVI. yüzyılın başlarında Balım Sultan, Haydarîlikten ayrılıp Osmanlı hükümet merkezinin desteğini de alarak Bektaşîlik tarikatını Hâcî Bektâş-ı Velî'nin adına bugün bilinen şekliyle kurmuştur (Ocak, 1996a: 457-458).

XV. yüzyıl sonlarında Menâkıbnâmeler yazıya geçirilir. Bu eserlerde çoğunlukla mitolojik Hâcî Bektâş-ı Velî görülür fakat bu eserler, onun gerçek kişiliği hakkında da çok önemli ipuçları vermektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî'nin on iki imam soyundan gelmesi yani peygamber soyuna mensup bir seyit olması Menâkıplardaki en belirgin özelliktir. Babası İbrâhîm-i Sâni, İmam Mûsâ el-Kâzım neslindedir ve Horasan hükümdarıdır. Ahmed Yesevî'nin yanında eğitilir ve daha o zamanlar birçok keramet göstererek herkesi hayretler içinde bırakır. Ahmed Yesevî, kendisine halifelik sembolleri olan *taç*, *şamdan*, *seccade*, *sofra* ve *âlem* teslim eder, beline tahta kılıcını kuşatır ve onu Diyar-ı Rûm'a yani Anadolu'ya gidip oradakilere doğru yolu göstermekle görevlendirir. Önce Mekke'ye giderek *Hacı* unvanını alır daha sonra da Necef'i ve Kerbela'yı ziyaret ederek

Anadolu'ya geçer. Rum erenleri onun gelişinden memnun olmazlar. Fakat daha sonra onun büyüklüğünü kabul ederek hizmetine girerler (Ocak, 1996a: 458).

3. Hâcı Bektâş Menâkıbnâmesi

Diğer menâkıbnâmelerden farklı olarak Bektaşî geleneğinde daha çok vilâyetnâme ya da velâyetnâme olarak adlandırılan ve hemen hepsi Bektaşîliğin ortaya çıktığı XV. yüzyılın son çeyreği ve XVI. yüzyılın başları arasında yazıya geçirilmiş Bektaşî menâkıbnâmelerinden en tanınmışıdır. Tanınmış olması Hâcı Bektâş Velî'yi anlatıyor olmasından ve bir çeşit kutsallık kazanarak okunuyor olmasından ileri gelmektedir. Türkiye'de ve Türkiye dışındaki bazı önemli kütüphanelerde değişik zamanlarda istinsah edilmiş nüshaları bulunmaktadır. Fakat yazarının kaleminden çıkmış ve yazıldığı döneme ait (XV. yüzyıl sonu-XVI. yüzyıl başı) bir nüshaya henüz rastlanmamıştır. Hâcı Bektâş-ı Velî Dergâhı'nın kütüphanesinde bulunan XVI. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen manzum vilâyetnâme dışındaki nüshaların hemen hepsi XVII. yüzyılda ve sonrasında Bektaşî tekkelerinde istinsah edilmiştir.

Hâcı Bektâş-ı Velî menâkıbnâmesi, XX. yüzyıl başlarından itibaren Bektaşîlik araştırmalarında ilk dikkati çeken kaynak olmuştur ve Georg Jakob'dan itibaren pek çok araştırmacı eser üzerinde çalışmıştır. Eserin mensur, manzum veya karışık olmak üzere üç tip nüshası vardır. Hangisinin ilk yazılışın ürünü olduğu, yazarı, telif tarihi gibi konular aydınlığa kavuşmamıştır. Eser ve Bektaşîlik üzerine çalışan araştırmacılar, mensur ve manzum nüshaların yazarı olarak Mûsâ bin Ali'yi ve XV. yüzyıl başlarında yaşayan Firdevsî-i Tavîl'i (Uzun Firdevsî) kabul etmişlerdir. Kimi araştırmacılar da her iki tip menâkıbnâmelerin yazarının Uzun Firdevsî olduğu konusunda birleşmiştir. Çünkü nüshalar arasında önemli farklılıklar bulunmamaktadır.

Hâcı Bektâş-ı Velî Menâkıbnâmesi'nin yazılış tarihi konusunda çeşitli tahminler yürütülmekle birlikte eserin içeriğine bakılırsa Gölpınarlı'nın 1481-1501 arasında yazılmış olabileceği şeklindeki tahmini büyük ölçüde geçerlidir. Bazı parçalarda bahsedilen birtakım olaylar, çeşitli yer isimleri ve II. Bayezid'in yaşayan bir hükümdar olarak göze çarpması Gölpınarlı'nın haklı olduğunu göstermektedir (Ocak, 1996b: 471-472).

4. Eserin Nüsha Özellikleri

Menâkıb-ı Hâcı Bektâş-ı Velî; Ankara Millî Kütüphanede, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz A 6732/6 demirbaş numarasıyla ve 415 DVD

numarası ile kayıtlıdır. Eser 6,5 varaktan oluşmaktadır. Eser yazmanın 148b-154b varakları arasında kayıtlıdır. Her varakta 11 satır bulunmaktadır. Eser, harekeli nesih yazı ile yazılmıştır. Yazmanın iç ve dış ölçüleri (230 X 160 mm) ve (170 X 105 mm) şeklindedir. Kâğıt türü, kartal filigranlı kâğıttır. Yazma, sırtı ve sertabı bordo meşin, kapakları yeşil renk desenli kâğıt kaplı, miklebli bir cilt içerisinde. Söz başları kırmızı yazılmıştır.

Eserin ilk birkaç satırı şu şekildedir:

[148b] (01) El-Hâcî Bektâş-ı Velîniñ Rûma geçdiklerin beyân ider (02) bismillâhirrahmanirrahîm (03) bâbı oldur ki Hâcî Bektâş-ı Velî Rûm erenlerine bâtın evinden (04) selâm virdügin bildirir rivâyetdir çünkim Hâzret-i Sulţân (05) Hâcî Bektâş-ı Velî Rûma yakın geldi ma'ni 'âleminden Rûm erenlerine (06) selâm virdi es-selâmu 'aleyküm yâ Rûm erenleri ve kardaşları didi

Eserin son birkaç satırı şu şekildedir:

Karaca Aşmed âsitânında işlenen remiz rumûz oldur ki (09) dağı bu âna ve bugüne degin işlenür Hâcî Bektâş-ı Velîniñ yâdigârıdır (10) Rûm erenleri Hâcî Bektâş-ı Velîden icâzet alup maqâmlu maqâmına (11) gitdiler Allâhu a'lemu bi's-şavâb.

5. Eserin Kaynağı

Vilâyetnâmeler, İslam geleneğine bağlı olarak tarikatların gelişmesi için ve buralardaki müritlerin yetiştirilip maneviyatlarının güçlendirilebilmesi için yazılmış metinlerdir. Bu eserlerde *pir* olarak kabul edilen tarikat şeyhlerinin kerametleri ve Allah tarafından onlara bahşedilen olağanüstülükler anlatılır.

Hâcî Bektâş-ı Velî Menâkıbnâmesi, bu eserler arasında en bilinen ve öne çıkmış vilâyetnâmelerden biridir. Hâcî Bektâş-ı Velî, Anadolu'ya gelip Sulucakarahöyük'e yerleştikten sonra Türk boyları arasında kalarak onların manevi hayatlarında büyük rol oynamış ve çok sevilmiştir. Burada birçok halife yetiştirmiş ve büyük hizmetlerde bulunmuştur. Yaşadığı dönemde tanınmış biri değildir fakat öldükten sonra onun Sulucakarahöyük'teki tekkesinde yetişen Abdal Mûsâ gibi Haydarî dervişleri Orhan Gazi himayesine girerek savaşlarda birçok başarı göstermişlerdir. Beraber savaşmaları kişilere Hâcî Bektâş-ı Velî'yi anlatarak onu efsaneleştirip tanınmasına yol açmışlardır. Nihayet XVI. yüzyılın başında Balım Sultan tarafından Hâcî Bektâş-ı Velî adına Bektâşîlik tarikatı kurulmuştur. Hâcî Bektâş-ı Velî vilâyetnâmeleri de onun yaşadığı dönemde değil daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır.

Vilâyetnâmeler'de, Hâcî Bektâş-ı Velî'nin hayatı, onun soyunun on iki imamlara dayanması yani Peygamber soyundan geldiği, Ahmed Yesevî'nin halifesi olması, ibadete düşkün olması, sahip olduğu kerametler, göstermiş olduğu olağanüstülükler özellikle üzerinde durulan noktalardan bazılarıdır.

Vilâyetnâmeler'de, Hâcî Bektâş-ı Velî ile ilgili birçok konu bulunmaktadır. Bu başlıklar şu şekildedir:

Hâcî Bektâş'ın soyu, Lokmân-ı Perende'nin Hâcî Bektâş'a "Hâcî" demesi, Hâcî Bektâş'ın Horasan pirlere nişan göstermesi, Susam yaprağı üstünde namaz kılması, Kutbeddin Hayder'in Bedahşan Savaşı, Hâcî Bektâş'ın Rûm'a gelmesi, Hâcî Bektâş-Tapduk Emre, Hâcî Bektâş-İbrahim Hacı, Hâcî Bektâş-Bahâeddin Bostancı, Hâcî Bektâş-Erenlerden biri, Hâcî Bektâş Sineson köyünde, Kavgacı köy, Hâcî Bektâş Açıksaray köyünde, Hâcî Bektâş Sulucakaraöyük'te, Hâcî Bektâş-Nureddin Hoca, Hâcî Bektâş-Buzağılar, Hâcî Bektâş-Beştâşın tanıklığı, Hâcî Bektâş-Elmalar, Hâcî Bektâş-Kara Fakı, Ayakları kayaya gömülüyor, Buğdayı, mercimeği taş yapıyor, Bir erkeğin doğurması, Bir avuç unla kırk gün ekmek pişirmek, Hırkadağı, Kızılca Halvet, Hâcî Bektâş-Akçakoca, Çilehaneye pencere açışı, Necmeddîn-i Kübra-Kâvus Han, Karadonlu Can Baba, Tatarlar-Huy Ata, Saru Saltuk, Hâcî Bektâş-Tapduk Emre ve Yunus, Hâcî Bektâş-Mevlânâ, Hâcî Bektâş-Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî, Hâcî Bektâş-Ahî Evren, Hâcî Bektâş-Çıracak, Hâcî Bektâş-Seyyid Sâlih, Hâcî Bektâş-Bostancı Baba, Hâcî Bektâş- Müslüman keşiş, Hâcî Bektâş-Molla Sadeddin, Hâcî Bektâş-Kadıncık Ana, Hâcî Bektâş-Gaib Erenlerle, Hâcî Bektâş-Çoban, Hâcî Bektâş-Dirilen çocuk, Hâcî Bektâş gemiyi kurtarıyor, Hâcî Bektâş-Kara Reis, Hâcî Bektâş-Seyyid Gazi, Hâcî Bektâş-Osmancık, Hâcî Bektâş-Hızır Peygamber, Hâcî Bektâş-Emir Cem Sultan, Çörek getiren, Güvenç Abdal destanı, Halîfeler: Cemal Seyyid, Saru İsmâil, Kolu açık Hacım Sultan, Rasul Baba, Pir Ebi Sultan, H. Bektaş'ın vasiyeti ve ölümü, Ölümünden sonraki kerameti, Türbenin kuruluşu, Kubbenin kurşunlanması (Gölpınarlı, 2020: V-VI).

Üzerine inceleme yaptığımız bu eser ise *Vilâyetnâme*'deki konulardan sadece birini ihtiva etmektedir. Bu konu: Hâcî Bektâş-ı Velî'nin Rum'a yani Anadolu'ya gitmesidir. Hâcî Bektâş-ı Velî, Beytullâh tarafından Anadolu'ya gelir. Mana âleminden selam verir. Onun gelişini duyan Rum erenleri önce buna memnun olmazlar, onun Anadolu'ya girmesini engellemeye çalışırlar, daha sonra onun kerametlerini görüp kendisine boyun eğler ve ondan çok şey öğrenirler.

Bu metnin içinde Bektâşîliğe ait bazı ritüeller ve kavramlar geçmektedir. Örneğin; *kisvet mezidlemek-kisvet çevirmek*; Hâcî Bektâş-ı Velî'ye tabi olan kişilerin başındaki serpuşu çıkarıp ona vermesi ve onun tekbir getirerek tekrar o kişiye giydirip onu kutlaması. *Payimanca durmak-peymançeye durmak*; Derviş sağ ayak parmağını, sol ayak parmağının üstüne koyar; ellerini, parmakları açık ve düz olarak, sağ üstte olmak üzere çaprazvari göğsünün üstüne getirir. Sağ eli sol omuzundadır, sol eli sağ omuzunda. Başını biraz eğerek ve suçunu söyler yahut dileğini diler. Özür dilemek için söylenen, *Ey dervîş-i zî-şân eksiklik bizden oldu kerem ve 'inâyet erenlerdendir* sözü yine Bektâşî geleneğidir. Bunlarla ilgili açıklamalar, hikâyenin çeviri kısmında dipnotlar şeklinde verilmiştir.

6. Eserin Dili Üzerine Notlar

6.1. Ses Bilgisi İncelemesi

1. Ünlü Değişmeleri

/i/ > /e/ Değişmesi: Bugün /e/ sesi ile yazılan bazı şekiller metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *girü* (151a/05), *virdügi* (153b/05), *itdügi* (152a/08), *didi* (148b/06).

Bazı kelimelerde, Eski Türkçe döneminde /e/ olan ses metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *imdi* (149b/01), *işidicek* (152a/05), *nice* (152b/09).

Metinde hem /e/'li hem de /i/'li şekli bulunan bir örnek mevcuttur: *yerden* (152a/09) ~ *yire* (152b/01).

/u/ > /ı/ Değişmesi: Bugün /ı/ sesi ile telaffuz edilen üç kelime metinde /u/ sesi ile yazılmıştır: *karşusunda* (151a/08), *yukarudan* (151a/02), *mağāmlu* (152a/07).

Bugün /u/ sesi ile kullanılan bir örnek metinde /ı/ ile yazılmıştır: *toğrı* (150a/04).

Metinde hem /u/ ile hem de /ı/ ile yazılan ikili kullanıma sahip kelime bulunmamaktadır.

/ü/ > /i/ Değişmesi: Bugün /i/ ile kullanılan bazı kelimeler metinde /ü/ ile yazılmıştır: *bellü* (154a/08), *cinslü* (150a/11), *çiftlü* (150b/01), *ilerü* (151a/10), *itdürdi* (154a/03), *kendü* (152a/04).

Günümüzde /ü/ sesi ile kullanılan bazı şekiller metinde /i/ sesi ile yazılmıştır: *gökyüzinden* (153b/05), *göricisisin* (150a/08), *gözcisi* (148b/08).

Metinde hem /ü/'lü hem de /i/'li şekilde geçen örnekler mevcut değildir.

2. Ünlü Uyumu

Kalınlık-İncelik Uyumu: Türkçenin diğer dönemlerinde olduğu gibi Osmanlı Türkçesi döneminde de kalınlık-incelik uyumu oldukça sağlamdır. Metin incelendiğinde kalınlık-incelik uyumunun hem kelime köklerinde hem de eklerde genel olarak düzenli olduğu görülmektedir: *erenlerine* (148b/03), *şordılar* (149a/07), *şoyumuzdan* (151b/06), *eksiklik* (153a/01), *dilediler* (154b/03).

Metinde -yor ekinin ince sıradan bir köke eklenmesinden dolayı kalınlık-incelik uyumuna uymayan bir örnek bulunmaktadır: *geliyor* (149a/08).

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu: Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumu büyük ölçüde sağlanmıştır. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan yaklaşık 435 civarı kelime bulunurken, bu uyuma uymayan yaklaşık 150 civarında kelime bulunmaktadır.

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan örneklerden bazıları şunlardır: *başladılar* (153a/03), *bildirir* (148b/04), *eglenmeye* (154a/11), *erenlerinden* (149a/10), *kanatların* (149b/07), *şoyumuzdan* (151b/06), *tağıldılar* (152a/07), *tonatdılar* (150a/03), *yazılmışdır* (153b/08).

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan örneklerden bazıları şunlardır: *alduğın* (149a/06), *beklesün* (154b/07), *gelürdim* (151b/04), *gökyüzünden* (153b/05), *itdürdi* (154a/03), *okudılar* (153b/07), *oyunudur* (152b/03), *tavlamuzdan* (154a/10), *varmaduğumuzdandır* (152b/06).

3. Ünlü Düşmesi

Ekleşme sırasında meydana gelen ünlü düşmesine metinde birkaç örnek bulunmaktadır: *gögse* < *gögüs+e* (149a/04), *oğlıdır* < *oğul+ı+dır* (153a/09), *aşlım* < *aşıl+ım* (153a/08).

4. Birleşme

Türkçede ünlü ile biten bir kelimeye yine ünlü ile başlayan bir ek veya kelime eklendiğinde ünlü harflerden biri düşer ve birleşme meydana gelir. Metinde 3 tane birleşme örneği bulunmaktadır: *böyle* < *bu+eyle* (151b/03), *nesne* < *ne+ise+ne* (153b/06), *şöyle* < *şu+eyle* (150a/05).

5. Ünsüz Değişmeleri

5.1. b > v Değişmesi

Eski Türkçedeki bazı kelimelerde ön ses, iç ses ve son ses durumunda bulunan bazı /b/'ler, Osmanlı Türkçesi sahasında /v/'ye dönmüştür. Metinde /v/'li örnekler bulunmaktadır: *varırum* < *var-* (150b/08), *viridik* < *bir-* (154b/06), *evinden* < *eb* (148b/03).

5.2. t > d Değişmesi

Eski Türkçede kelime başında /d/ sesi bulunmamaktaydı, Batı Türkçesinde /d/ ile yazılmış bütün kelimeler aslında /t/ idi (Ergin 1993: 88). Metnimizde bulunan /d/'ye dönmüş sadece bir örnek bulunmaktadır: *dağı* (151a/05).

Metnimizde bulunan *t*'li kalmış şekillerden bazıları şunlardır: *tağıldılar* (152a/07), *toğrı* (150a/04), *ton* (151b/04), *tonatdılar* (150a/03), *tırı geldi* (150b/08), *toğan* (150b/08).

5.3. k > g Değişmesi

Kelime başındaki bu değişiklik Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçince ortaya çıkmıştır. Bu ses olayı büyük ölçüde gerçekleşmekle birlikte *k*'nin değişmediği örnekler de bulunmaktadır. Metindeki bazı örnekler şunlardır: *geldi* (150a/07), *gerekdir* (152b/07), *gıtdiler* (154b/11), *gün* (152a/10), *gügercin* (150a/03), *gözcisi* (148b/08).

Bazı kelimeler bugün de /k/ sesi taşımaktadır, /g/'ye dönmemiştir: *kendü* (152b/09), *kimse* (150b/04), *kimsene* (151a/01).

6. Ünsüz Benzeşmesi

İki ünlü arasında bulunan sedasız ünsüzlerin sedalılılaşmasına metinde birkaç örnek mevcuttur. Bu örneklerden bazıları şunlardır: *işidicek* < *işit-i-cek* (152a/05), *idelim* < *it-elim* (149b/04), *kaynadırdı* < *kaynat-ı-r-dı* (149a/02).

7. Ünsüz Türemesi

7.1. /y/ ve /n/ Sesleri

Yardımcı ses durumunda bulunan /y/ ve /n/ seslerinin örnekleri metinde bulunmaktadır: *ayağı-n-a* (152a/06), *dile-y-üp* (151a/09), *öñü-n-de* (154a/02), *sağafi-n-a* (149b/11), *tevellā-y-ı* (154a/04).

6.2. Şekil Bilgisi İncelemesi

1. Çokluk Eki

Çokluk eki, {+lar} olarak geçmektedir: *cevāblar* (153b/10), *anlar* (151b/10), *erenlere* (152a/01), *özürler* (151a/09), *mağfillerde* (154a/08).

Farsça ve Arapça kelimelerin sonuna gelen çokluk eki {+ān} metinde bir örnekte fonksiyonunu kaybetmemiş ve çokluk eki olarak kullanılmıştır: *pīrān* (153a/11).

2. İyelik Ekleri

1. **Teklik Şahıs İyelik Eki:** Bu ek {+(X)m} şeklinde geçmektedir: *aşım* (153a/08), *gelişim* (153a/07), *meşrebim* (153b/01), *mürşidim* (153a/11), *sultānım* (154b/05).

2. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+(X)η} şekillerinde geçmektedir: *hizmetiñde* (154b/06), *hayātiñda* (154b/06), *emriñde* (154b/06), *kuvvetiñ* (150b/09), *mezārıñ* (154b/07), *yārıñ* (154a/08).

3. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+(s)i} şekillerinde geçmektedir: *‘aklı* (151a/07), *ayağı* (150a/05), *beytinde* (154a/07), *kızıdır* (149a/01), *maķāmına* (152a/07), *oğlıdır* (153a/09), *öñünde* (154a/02), *üstünde* (150b/01), *gözcisi* (148b/08), *karşusunda* (151a/08).

1. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+(X)mXz} şekillerinde geçmektedir: *katumıza* (151b/10), *nezirimiz* (151b/07), *elimizden* (152b/02), *tavlamızda* (154a/10), *şoyumuzdan* (151b/06), *çırāklarımız* (152b/02), *nefesimizden* (151b/10).

2. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+(X)ηXz} şekillerinde geçmektedir: *emriñiz* (153a/01), *teşriñiz* (153a/04), *mürşidiñüz* (153a/05), *naşibiñüz* (153a/05), *meşrebiñüz* (153a/05), *havāletiniñüz* (150b/08).

3. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+lArı} şeklinde geçmektedir: *çırākları* (152a/09), *kardeşları* (148b/06), *ortalarında* (150b/06), *başlarına* (154a/03), *seccādeleri* (152a/11), *meclislerinde* (152b/09), *mürīdlerinden* (154a/05).

3. İsim Çekimi

Yalın Hâl: Bir ismin herhangi bir hâl eki almadan kullanılmasıdır. Metinde yalın hâlin pek çok örneği mevcuttur: *delil* (153b/03), *er* (149a/08), *erkek* (151b/06), *ğazab* (151a/02), *göz* (150a/11), *gügercin* (150a/03), *mürīd* (154a/06), *nesne* (153b/06).

İlgi Hâli Eki: Bu ek, {+Xη} ve {+nXη} şekillerinde geçmektedir: *‘arşıñ* (149b/11), *Rūmuñ* (150a/08), *Beyāzıd Bestāmıñ* (150b/06), *köyüniñ* (150b/11), *Hācı Tuğrulıñ* (151b/05), *mecmū‘ınıñ* (152a/11), *eriñ* (152b/06), *Hünkārıñ* (153b/06), *köyünüñ* (150a/04), *Rūmuñ* (148b/08), *erenleriñ* (149a/01), *kimiñ* (149a/07), *eriñ* (149a/09).

Yönelme Hâli Eki: Metinde {+A} şeklinde geçmektedir: *‘arşa* (149b/05), *nuţka* (152b/11), *tarafa* (150a/04), *taşsa* (150a/05), *bugüne* (154b/09), *hamire* (150a/06), *söze* (152a/06), *tedbire* (149b/07), *meclise* (151b/08), *maħalle* (151a/04).

Yükleme Eki: {+I} akuzatif eki daima düz ünlülü şekilde görülmektedir: *yolunu* (150a/07), *aħvāli* (152a/02), *bizi* (152b/04), *haberi* (152a/05), *sözi* (153b/02). Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen {+n} akuzatif ekinin örnekleri de metinde görülmektedir: *kanatların* (149b/07), *yolın* (149b/08), *tonın* (150a/03), *başın* (150a/10), *resmin* (150b/04), *şeklin* (150b/10), *elin* (151a/11). Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen {+n} akuzatif eki metinde {+η} şeklinde de görülmektedir. Bu bir imlâ hatasıdır.

Bu tarz metinlerde böyle imlâ hataları görülmektedir: *ta‘āmlarıñ* (149a/02), *selāmıñ* (149a/08), *mezārıñ* (154b/07). Zamirlerden sonra gelen {+nI} akuzatif eki arkaik olarak bir örnekte görülmektedir: *anı* (153b/05).

Bulunma Hâli Eki: Bu ek, {+dA} şeklinde geçmektedir: *kelāmda* (15 3a/03), *fermānda* (153b/07), *ħanda* (151a/04), *ıavlada* (154a/11), *meclisde* (148b/08), *rivāyetde* (152a/10).

Uzaklaşma Hâli Eki: Bu ek, {+dAn} şeklinde geçmektedir: *hevādan* (150a/04), *nūrdan* (150a/01), *yuħarudan* (151a/02), *ħorāsāndan* (153a/07), *velīden* (154b/10), *yerden* (149a/10), *gügercinden* (151b/03), *kimden* (153a/05).

Yön Ekleri: {+rA} ekinin örneklerinden birkaçı metinde yer almaktadır: *üzere* (149a/03), *üzre* (152b/10), *şoñra* (154b/01). {+ArU} yön ekinin metinde iki örneği bulunmaktadır: *ilerü* (151a/10), *yuħarudan* (151a/02). {+rU} yön eki {+ArU} ekinden kısalmış ve kalıplaşmış olarak bir kelimedede kullanılmıştır: *girü* (151a/05).

Vasıta Hâli Eki: Metinde {+lA}, {+lA}, ve {+(X)n} vasıta ekleri geçmektedir: *vech-ile* (149a/06), *velāyet ile* (149b/11), *pervāz ile* (150a/04), *ħavāletihüz ile* (150b/08). {+lA} vasıta hâli ekine sadece ince sıradan bir örnek bulunmaktadır: *dimekle* (153a/08). Metindeki bir kelimedede {+(X)n} vasıta hâli eki kalıplaşmış olarak görülmektedir: *degin* (149b/06).

4. Zamirler

4.1. Şahıs Zamirleri ve Çekimleri

1. Teklik Şahıs Zamiri (Ben): “Ben” zamiri iki örnekte geçmektedir: *ben* (150b/08), (151b/03).

2. Teklik Şahıs Zamiri (Sen): “Sen” zamiri, yönelme hâli eki almış olarak sadece bir örnekte mevcuttur: *saña* (154b/05).

3. Teklik Şahıs Zamiri (Ol): *ol* (149b/02), *anı* (150b/05), *anıñ* (152a/05).

1. Çokluk Şahıs Zamiri (Biz): *biz* (152b/04), *bizden* (151a/10), *bize* (149b/03), *bizi* (152b/04), *bizim* (151b/06), *bizler* (152a/05).

2. Çokluk Şahıs Zamiri (Siz): “Siz” zamiri metinde 4 örnekte mevcuttur: *siz* (149a/08), *size* (151b/07).

3. Çokluk Şahıs Zamiri (Anlar): “Anlar” zamiri metinde 2 örnekte bulunmaktadır: *anlar* (151b/10), *anlarıñ* (152a/08).

4.2. İşaret Zamirleri: *budur* (149b/05), *anda* (153a/07), *andan* (150b/03).

4.3. Dönüştürülük Zamirleri: *kendü* (152a/04), *kendülerine* (152b/04), *kendüsi* (149a/09), *kendüye* (149b/03).

4.4. Belirsizlik Zamirleri: *kimse* (150a/11), *kimsene* (150b/02), *her biri* (152b/10), *bir* (149b/04), *ne kim* (153b/09), *cümle* (153b/11), *cümlesi* (154a/01), *nicesin* (151a/02).

4.5. Soru Zamirleri: *ne* (151b/09), *nedir* (152a/02), *kimdir* (153a/05).

5. Sıfatlar

5.1. Niteleme Sıfatları: *gökçe gügercin* (150b/02), *mazlûm ton* (151b/04), *yeşil fermānda* (153b/07), *mübārek nefesinden* (154a/09).

5.2. Belirtme Sıfatları: Nesnelere belirten sıfatlardır. Nesnelere belirtme şekillerine göre dörde ayrılırlar. Bunlar; işaret sıfatları, soru sıfatları, sayı sıfatları ve belirsizlik sıfatlarıdır.

5.2.1. İşaret Sıfatları: İşaret sıfatları, nesnelere işaret ederek belirten sıfatlardır. Metinde {bu}, {ol} işaret sıfatları ve bir örnekte de {şol} işaret sıfatı bulunmaktadır: *bu āna* (154b/09), *bu söze* (153b/03), *bu beşāret* (152b/03), *bu hāl* (152b/01), *bu tedbire* (149b/07), *ol er* (149b/01), *ol taşā* (150a/05), *ol maḥalle* (151a/04), *ol ton* (151b/04), *şol ḥamīre* (150a/06).

5.2.2. Soru Sıfatları: Soru sıfatı olarak iki örnekte {ne} kullanılmıştır: *ne yerden* (149a/10), *ne tedbīr itmek gerek* (149b/01).

5.2.3. Sayı Sıfatları: Sayı sıfatları, nesnelere sayılarını bildirerek belirten kelimelerdir ve fonksiyonlarına göre çeşitlere ayrılmaktadır. Metinde çoğunlukla asıl sayı sıfatı örnekleri geçmektedir: *bir kerre üfürdi* (152a/09), *cümlesi kalkıp bir kezden ulu öğünde kisvet çevirdiler* (154a/01), *elli yedi biḡ Rūm erenleri şoḥbet ve meclisde ḥāzır idiler* (148b/07), *kırk gün mecmū'ınḡ seccādeleri ḡayb oldu* (152a/11), *üç kerre ʿaleyküm es-selām didi* (149a/04), *bir rivāyetde yedi gün* (152a/10).

Bir örnekte sıra sayı sıfatı, bir örnekte ise üleştirme sayı sıfatı geçmektedir: *ol birinci* şeklinde varup *anı şayd idüp getüre* (150b/05), *kendü mürīdlerinden onar mürīd ḡodılar* (154a/06).

5.2.4. Belirsizlik Sıfatları: Metinde birkaç belirtme sıfatı kullanılmıştır: *Rūma bir er geliyor* (149a/08), *ol cümle cem' olan erenler* (154a/04), *erenlerin her birine bir naşīb şundu* (154b/04), *her maḥlūḡ* (150a/11).

6. Zarflar

Sıfatların, eylemlerin veya görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını pekiştiren ya da kısıp sınırlayan sözcüklere zarf (belirteç) denmektedir (Gencan 1979: 409).

6.1. Zaman Zarfları: Zarf olarak kullanılan çeşitli zaman isimleridir. Metindeki zaman zarfı örneklerinden bazıları şunlardır: *yine* gelüp yerine oturdu (149a/05), *imdi* ne tedbir itmek gerek (149b/01), *ammā* gelişi *şimdi* beytullāh tarafından didi (149a/11), *bu āna* ve *bugüne* degin işlenür (154b/09), *dağı bir dem* murākabeğe çekildi (150a/10), *hemān* toğan şeklin urundu (150b/10), Seyyid Nūriddin kızıdır *henüz* bākire idi (149a/01).

6.2. Yer Zarfları: Yer bildiren çeşitli kelimeler yer zarfı olarak kullanılmıştır: *girü* çekilüp pāyimanca durdu (151b/01), *ilerü* geldi (151a/10), Hācı Bektāş-ı Velī gördi kim *karşusunda* oturur (151a/08), *ortalarında* Hācı Tuğrul dirler bir er var idi (150b/06), *ulu öjünde* kisvet çevirdiler (154a/02), Şaluca Kara köginün *üstünde* bir gökçe gügercin (150b/01), *hevāya* pervāz urup *yukarudan aşağı* nicesin açup (151a/02).

6.3. Miktar Zarfları: Bir eylemin, sıfatın ya da başka bir belirtecin ölçüsünü, miktarını gösterirler (Atabay 2003: 89). Metinde az sayıda miktar zarfı bulunmaktadır: *biraz* yatdı tā kim ‘aklı başına geldi (151a/07), *bu kadar* remiz rumūz vāki‘ oldı (154b/01), bizim şoyumuzdan *ne kadar* erkek ve dişi olursa siz ve size belī dīne nezirimiz olsun (151b/06).

6.4. Tarz Zarfları: Bu zarflar hâl, durum, sebep, sonuç, beraberlik v.s. anlamlar ifade ederler. Diğer zarf çeşitlerinde olduğu gibi bunlar da sadece zarf olan kelimeler olabildiği gibi isim, sıfat ve edatlardan oluşmuş birleşik zarflar da olabilirler. Kelime tekrarı ile yapılmış tarz zarfları da vardır (Timurtaş 1994: 97). Metinde az sayıda tarz zarfı bulunmaktadır: *anlaruñ öyle* itdügi Hācı Bektāş-ı Velīye ma‘lūm oldı (152a/08), *hāli şöyle* ola ki *kaşınacak tırnağ* *dağı* bulamaya (154a/11), er ere *böyle* mi gelürsüz (151b/03), *yine tekrār* katımuza gel (151b/10), derviş zīşān emriñiz *tiz* yerine götürmedik (153a/01).

7. Fiil Çekimi

7.1. Bildirme Kipleri

Geniş Zaman: Geniş zaman eki olarak {-r}, {-(A)r}, {-(I)r}, {-(U)r} ekleri görülmektedir fakat geniş zaman ekinin yuvarlak ünlülü şekli olan {-(U)r}'ün daha

fazla örneği vardır: *dirler* (150b/06), *söylerler* (154a/08), *ider* (148b/01), *iner* (153b/06), *varırum* (150b/08), *bildirir* (148b/04), *olunur* (154a/07), *oturur* (150b/02), *aluram* (149a/08), *işlenür* (154b/09), *gelürsüz* (151b/03).

Görülen Geçmiş Zaman: Görülen geçmiş zaman eki {-dX} olarak geçmektedir. Ünsüz benzeşmesine girmemiştir: *bırakdı* (151a/07), *şıçradı* (149b/11), *oturdılar* (152b/10), *gömüldi* (150a/05), *üfürdi* (152a/09), *dilediler* (153a/02), *şaldum* (150a/11), *urdum* (150a/11), *gördüm* (150a/11), *geldünüz* (151b/03).

Öğrenilen Geçmiş Zaman: {-mİş} öğrenilen geçmiş zaman ekinin az sayıda örneği bulunmaktadır. Bu örnekler düz ünlüdür: *bağlamışlar* (149b/10), *yazılmışdır* (153b/08), *gelmiş idi* (150b/07), *olunmuş idi* (153b/10).

7.2. Dilek Kipleri

İstek Kipi: İstek eki {-A}'dır. Eski Türkçedeki {-gA} ve {-gAy}'dan gelmiştir. Eski Türkçedeki gelecek zaman ekinin /g/'si Batı Türkçesine geçerken düşmüş, böylece {-A} istek eki ortaya çıkmıştır (Ergin, 1993: 294). Bu ekin metindeki örneklerinden bazıları şöyledir: *ola* (154a/08), *çıkara* (153a/05), *bulamaya* (154b/01), *eglene* (154a/10), *getüre* (150b/05), *eglenmeye* (154a/11), *girmeye* (149b/01).

Emir Kipi: Emir kipinde ek şahıslara göre değişmektedir:

1. **Teklik Şahıs Emir Eki:** Birinci teklik şahıs emir eki olarak {-eyim} sadece bir örnekte geçmektedir: *ideyim* (150b/09).

2. **Teklik Şahıs Emir Eki:** İkinci teklik şahıs bazen eksiz bazen de {-gİl} eki kullanılarak gösterilmiştir: *da'vet eyle* (151b/10), *katımuza gel* (151b/11), *bir gör* (150a/08), *meclise var* (151b/08).

3. **Teklik Şahıs Emir Eki:** Yuvarlak ünlülü iki örneği vardır ve {-sün} şeklinde geçmektedir: *girmesün* (149b/06), *beklesün* (154b/07).

1. **Çokluk Şahıs Emir Eki:** Birinci çokluk şahıs {-AlXm} olarak geçmektedir ve üç örneği vardır: *çatalım* (149b/05), *tedārik idelim* (149b/04), *bağlayalum* (149b/06).

2. **Çokluk Şahıs Emir Eki:** İkinci çokluk şahıs {-iñ} ve {-ñüz} olmak üzere iki örnekte geçmektedir: *geliñ* (149b/04), *geldünüz* (151b/03).

3. **Çokluk Şahıs Emir Eki:** Metinde üçüncü çokluk şahıs emir ekinin örneği bulunmamaktadır.

Şart Kipi: Sadece kalın sıradan üç örnekte {-sA} şart eki geçmektedir: üzerime ziyâde heybet düşdi *varsa* ol erdir andan gayrı degildir (150b/03), Rüm erenleri itdiler bir kimse *olsa* kim toğan resmin urunup (150b/04), dahı mazlüm ton *bulsam* ol ton ile gelürdim (151b/04).

Gereklilik Kipi: Gereklilik kipi *mastar eki + gerek* şeklinde iki örnekte geçmektedir: ne tedbîr *itmek gerek* ol er tā ki ol Rūma girmeye (149b/01), elbette *varmağ gerekir* didiler (152b/07).

8. Cevher Fiili ve Bildirme Ekleri

i- fiili Eski Türkçede *er-* şeklindeydi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan *er-* fiilinin Batı Türkçesine geçerken /r/’si düşmüş /e/ > /i/ değişmesi ile ünlüsü de değişerek *i-* şekli ortaya çıkmıştır (Ergin, 1993: 299). *i-* fiilinin dört kipi vardır: Geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart kipi. Metinde cevher fiilinin geniş zaman ve görülen geçmiş zaman örnekleri bulunmaktadır. Görülen geçmiş zaman örnekleri şunlardır: *Karaca Aḥmed Sulṭān idi* (148b/09), *bākire idi* (149a/01), *var idi* (150b/06), *İraḫdan gelmiş idi* (150b/07), *ulu ḫalîfelerinden idi* (150b/07), *mestūr idi* (153b/10).

Cevher fiilinin geniş zaman eklerine bildirme ekleri denir. Bildirme eklerinden 1. ve 2. şahıslar için kullanılanlar şahıs zamirlerinden, 3. şahıslar için kullanılanlar *tur-* fiilinden gelişmiştir (Özkan 2017: 144).

1. Teklik Şahıs Bildirme Eki: 3 örnekte teklik birinci şahıs eki olan {+Am} görülmektedir: *oğlıyam* (153a/09), *erenlerdenem* (153a/07), *nebevîyyi’l-Muḫammediyem* (153a/08).

2. Teklik Şahıs Bildirme Eki: Teklik 2. şahıs bildirme eki olan {+sin} sadece bir örnekte görülmektedir: *göricisisin* (150a/08).

3. Teklik Şahıs Bildirme Eki: Metinde {+dXr} şeklinin örnekleri bulunmaktadır: *oyunıdır* (152b/06), *kızıdır* (149a/01), *gayrı degildir* (150b/03), *ḫāl nedir* (152a/02), *tedbîr budur* (149b/05), *çāre yokdur* (152b/07), *meşhūrdur* (153a/09), *rumūz oldur* (154b/08), *meşrebim Muḫammed ‘Alīdir* (153b/01).

1. Çokluk Şahıs Bildirme Eki: Metinde örneği bulunmamaktadır.

2. Çokluk Şahıs Bildirme Eki: Çokluk 2. şahıs bildirme eki sadece bir örnekte görülmektedir: *neslisiz* (153a/04).

3. Çokluk Şahıs Bildirme Eki: Metinde örneği bulunmamaktadır.

9. Fiillerde Soru Şekli: Soru eki metinde {-mi} şeklinde düz ünlülüdür. Bu ek, ince sıradan iki örnekte geçmektedir: ol er Rūma *girdi mi* (150a/09), er ere *böyle mi* gelürsüz (151b/03).

10. İsim-Fiiller: İsim fiil eklerinden en işlek olanı mastar eki {-mAk} ekidir (Gülsevin 2007: 122). Metinde; {-mAk} ekinin iki örneği, {-mA} ekinin iki örneği, {-Iş} ekinin bir örneği bulunmaktadır: elbette *varmağ* gerekdir (152b/07), ne tedbîr *itmek* gerek (149b/01), Seyyid Muhammed ki İbrāhîmü's-şānî *dimekle* meşhûrdur (153a/08), nefesimizden *katumıza gelmege* da'vet eyle (151b/10), maḳāmlu maḳāmına *gitmege* destûr dilediler (154b/02), ol erin *gelişi* nerden ve kendüsi ne yerden (149a/09).

11. Sıfat-Fiiller: Fiillerin, zamana bağlı isim ve sıfat şekilleridir. İsimler gibi çokluk, iyelik ve hâl eklerini alırlar (Gülsevin 2007: 123). Metinde geçen sıfat-fiil ekleri şunlardır:

{-dUk}: Bu ekin hem kalın sıradan hem de ince sıradan şekline örnekler bulunmaktadır: aḫvāli *olduğı* gibi beyān eyledi (152a/02), pes *oturduğı* yerden bir kerre üfürdi (152a/09), selām *alduğın* gördiler (149a/06), selām *virduğı* vaḳit (148b/07), 'avdet idüp *geldügin* meclise var (151b/08), *öldükden* sonra mezārın beklesün (154b/07).

{-An}: Bu ekin kalın sıradan beş örneği, ince sıradan bir örneği bulunmaktadır: meclisde *olan* erenler (149a/06), anda *olan* erenlerdenem (153a/07), mecmū' ṭavladan *boşanan* bizim ṭavlamızda eglene (154a/10), Ḳaraca Aḫmed āsitānında *işlenen* remiz rumūz oldur ki (154b/08).

{-mAz}: Bu ekin sadece kalın sıradan bir örneği görülmektedir: gördiler ki *olmaz* bir yire cem' oldılar (152b/01).

{AcAk}: Bu ekin kalın sıradan bir örneği ve ince sıradan bir örneği olmak üzere toplam iki örneği bulunmaktadır: şöyle ola ki *kaşınacağ* tırnağ daḫı bulamaya (154a/11), eger ol er Rūma *girecek* olursa (149b/02).

12. Zarf-Fiiller: Şahıs ve zaman belirtmeyen, yalnızca hareket kavramı ifade eden fiil şekilleridir (Özkan 2017: 151). Fiileri başka fiillerle bağlamak üzere zarflaştırılan eklerdir (Gülsevin 2007: 125). Metinde geçen zarf-fiil ekleri şunlardır:

{-A}: Kalıplaşarak edat olarak kullanılan bir örnekte bulunmaktadır: *yine* (151b/10) < yen-e < yan-a (= şimdi, böylece, gene).

{-U}: Kalıplaşmış edat olarak kullanılmıştır: *deyü* (149a/07) < de-y-ü (= diye), *daḫı* (150a/04) < tak-ı, *girü* (152a/07) < gir-ü (= sonra), *kaşşu* (151a/08) < kaş-ı-ş-u (= karşı).

{-IcAk}: Bu ekin üç örneği bulunmaktadır: *naẓar şalıcek* üzerime ziyāde heybet düşdi (150b/02), Hācı Tuğruldan ol haberi *işidicek* (152a/05), öyle *olıcağ* anların öyle itdüğü Hācı Bektāş-ı Velīye ma‘lūm oldı (152a/08).

{-ken}: Sadece bir örneği bulunmaktadır: Hācı Tuğrul dağı ta‘cıl ile *inerken* kapdı (151a/06).

{-Up}: Metinde, bu ekin çok sayıda örneği bulunmaktadır: Fāṭıma Bacı ayak üzere *kalğup* ta‘zīm ile Hünkār Ululuğundan yaña teveccüh *idüp* ve el gögse *koyup* üç kerre ‘aleyküm es-selām didi (149a/03-04), toğan resmin *urunup* ol birinci şeklinde *varup* anı şayd *idüp* getüre didiler (150b/05), şöbet *açup* söze başladılar (153a/03), cem‘ *olup* katına varmadık (152b/05).

(Çarşambalı Ârif Bey’in celî sülüs *Yâ Hazret-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî kaddesallâhu sırrahü'l-âlî* istifi. [Necmettin Okyay koleksiyonu])

7. Transkripsiyonlu Metin

[148b] (01) El-Hācı Bektāş-ı Velīniñ Rūma geçdiklerin beyān ider

(02) Bismillāhirraḥmanirraḥīm. (03) Bābı oldur ki Hācı Bektāş-ı Velī Rūm erenlerine bāṭın evinden (04) selām virdügin bildirir. Rivāyetdir: Çünkim Hāzret-i Sulṭān (05) Hācı Bektāş-ı Velī, Rūm’a yaqın geldi. Ma‘nī ‘āleminden Rūm erenlerine (06) selām virdi: “Es-selāmu ‘aleyküm yā Rūm erenleri ve qardaşları” didi. (07) Hünkār¹ Ululuğı selām virdügi vaqıt, ol hinde elli yedi biñ (08) Rūm erenleri şöbet ve meclisde

¹ Hünkār: Kelimenin Farsça aslına bakıldığında ح (hı) ile yazılması gereken bir kelimedir. Fakat parçada her yerde ح (ha) ile yazılmıştır. Bunun yazarın tercihi olduğu görülmektedir. Bu sebepten bu durumu imlâ hatası olarak değerlendirmedik.

hâzır idiler ve Rûm'ın gözcisi (09) Karaca Ahmed Sultân idi. Hünkâr Ululuğı selâm virdüğü (10) vaktin Fâtıma Bacıya ma'lûm oldu, sordı -Hişâr diyârında

[149a] (01) Seyyid Nûriddîn kıızıdır. Henüz bâkire idi. Ol meclisde erenlerin ta'â- (02) mların kaynadı ve Karaca Ahmed, Seyyid Nûriddîn Hazretleri'nin (03) mürididir-. Pes Fâtıma Bacı ayak üzere kalkıp, ta'zîm ile Hünkâr (04) Ululuğı'ndan yana teveccüh idüp ve el gögse koyup üç kerre: "Aleyküm (05) es-selâm." didi, yine gelüp yerine oturdu. Çün ol meclisde (06) olan erenler, Fâtıma Bacı'dan ol vech-ile selâm aldığın gör- (07) diler: "Kimiñ selâmın alursın?" deyü şordılar. Fâtıma Bacı itdi: (08) "Rûm'a bir er geliyor ve siz erenlere selâm virdi. Anın selâmın (09) aluram." didi. Ol erenler itdiler: "Ol erin gelişi nerden ve kendüsi (10) ne yerden?" didiler. Fâtıma Bacı itdi: "Kendüsi Horāsân erenlerinden (11) ammâ gelişi şimdi Beytullâh tarafından." didi. Andan ol erenler itdiler:

[149b] (01) "İmdi ne tedbîr itmek gerek, ol er tâ ki ol Rûm'a girmeye ve eger ol (02) er Rûm'a girecek olursa Rûm mülkin hep tamâm ol zabt ider (03) ve Rûm halkın cümle kendüye muhib ider. Ayriç Rûm'da bize oyun kalmaz." (04) didiler. Geliñ, bir tedbîr ve tedârik idelim tâ ki ol er Rûm'a girmeye koma- (05) yavuz." didiler. Ba'zılar itdi: "Tedbîr budur ki: Kanad kanada çatalım. Tâ 'arşa (06) degin yolın muhkem bağlayalum, geçüp Rûm'a girmesün." didiler. Pes (07) cümlesi bu tedbîre râzı oldılar ve hem öyle eylediler. Velâyet kanatların (08) birbirine çatdılar. Ma'nî 'âleminden, Rûm tarafın yolın bağladılar tâ 'arşa (09) degin. Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî; ma'nî tarafından çünkim bâtınları (10) serhad Rûm'a yetişdi, nazar şaldı, gördi kim yolın bağlamışlar. "Bismillâh (11) ve bi-emrillâh" didi, velâyet ile şıradı, tâ 'arşın saķafına yetişdi.

[150a] (01) Melekler, nûrdan kubbetü'l-bakî Hünkâr Ululuğı'na istikbâl idüp itdiler: (02) "Merhabâ, şafâ geldiñ yâ ibn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horāsânî" (03) didiler. Andan Hazret-i Hünkâra bu gügercin şeklin tonın tonatdılar. (04) Dağı hevâdan pervâz ile ol tarafa toğrı Şaluca Kara köyünün üzerine (05) bir taş üzerine konda. Şöyle mübârek ayağı ol taşa gömüldi, (06) şol hamîre gömülür gibi ezildi. Andan Rûm erenleri üzerine bir 'azîm heybet (07) düşdi. Andan bildiler ki ol er Rûm'a geldi, girdi, yolunu bağlayamadılar. (08) Dağı Karaca Ahmed Sultân'a itdiler: "Rûm'ın görıcisisin. Bir gör kanda- (09) dır." didiler. "Ol er, Rûm'a girdi mi?" didiler. Andan Karaca Ahmed Sultân (10) dağı bir dem murâkabeğe çekildi ve mübârek başın kaldırdı, itdi: "Rûm'a külliye (11) göz urdum ve nazar şaldım, gördüm. Anın gibi kimse yok. Her maħlûk, cinslü cinsi

[150b] (01) ile ve çiftlü çifti ile durur. Ammā Şaluca K̄ara kögi[nü]ḡ üstünde bir (02) gökçe gügercin şeklinde bir kimsene oturur. Göz urup naz̄ar şalıcaḡ (03) üzerime ziyāde heybet düşdi. Varsa ol erdir, andan ġayrı degildir.” (04) didi. Andan Rūm erenleri itdiler: “Bir kimse olsa kim toġan resmin (05) urunup, ol birinci şeklinde varup, anı şayd idüp getüre.” didiler. (06) Ortalarında H̄acı Tuġrul dirler bir er var idi. Beyāzıd Bestām’ıḡ (07) ulu ḡalifelerinden idi ve Rūm’a ‘İraḡ’dan gelmiş idi. Ayak üzerine (08) t̄urı geldi, itdi: “H̄avāletinüz ile ben varırum, toġan şeklinde (09) anı şayd ideyim.” didi. “N’ola, kuvvetin olsun.” didiler. H̄acı Tuġrul, (10) hemān toġan şeklin urundı. Hevāya pervāz urdı ve naz̄ar şaldı. (11) Gördi kim Şaluca K̄ara köyünin başında, bir taş üzerine gügercin

[151a] (01) t̄onında bir kimsene oturur. Z̄amir ile hemān: “Budur.” didi. Daḡı hemān (02) hevāya pervāz urup, yukarudan aşıġa nicesin açup, ġazab ile (03) H̄ünkār H̄acı Bektāş-ı Velī üzerine şāhīn mişālī ḡavāle olup. (04) Ol maḡalle geldiġi anda H̄azret-i H̄ünkār el-H̄acı Bektāş-ı Velī -ḡaddesa’llāhü (05) sırrahu’l-‘aziz- girü ādem t̄onına girüp. H̄acı Tuġrul daḡı ta‘cıl ile (06) inerken ḡapdı. Öyle muḡkem şıḡdı kim ‘aḡlı z̄ā’il olup bī-hūş oldu. (07) H̄azret-i H̄ünkār, elinden bıraḡdı. Biraz yatdı tā kim ‘aḡlı başına geldi (08) ve ḡalkdı. H̄ünkār Ululıġı H̄acı Bektāş-ı Velī gördi kim ḡarşusunda (09) oturur. Fī’l-ḡāl ḡalkup temennī ile ‘özürler dileyüp itdi kim: “Ey derviş-i (10) zī-şān! Eksiklik bizden oldu, kerem ve ‘ināyet erenlerdendir.” deyü ilerü (11) geldi. H̄azret-i H̄ünkār’ıḡ elin öpdı ayaġına düşdi. Miskīnlik

[151b] (01) eyledi ve naz̄arında kisvetin ḡodı daḡı girü çekilüp pāyimanca (02) durdı. Andan H̄ünkār H̄acı Bektāş-ı Velī, H̄acı Tu[ḡ]rul’a² itdi: “Er ere (03) böyle mi gelürsüz? Bize, z̄alim şūretinde geldünüz. Eger ben gügercinden daḡı (04) maḡlūm t̄on bulsam ol t̄on ile gelürdim.” didi. Daḡı H̄acı Tuġr- (05) ul’uḡ kisvetine tekbir idüp başına urdı. Andan H̄acı Tuġrul itdi: (06) “H̄ünkār’ım, bizden ve bizim şoyumuzdan ne ḡadar erkek ve dişi olursa (07) siz ve size belī dīne nezirimiz olsun.” didi. Andan H̄acı Tuġrul’a itdi: (08) “Girüye ‘avdet idüp geldiġin meclise var. Rūm erenlerine bizden (09) selām it. Ne gördün ve ne vāḡi‘ oldıyısı erenlere i‘lām it ve bizim (10) nefesimüzden ḡatumıza gelmege da‘vet eyle ve anlar ile yine tekrār ḡatımuza (11) gel.” didi. Andan Tuġrul miskīnlik eyledi, ḡalkup revāne oldu

[152a] (01) tā kim o meclise vardı, erenlere selām virdi. “‘Aleyke’s-selām.” (02) didiler. Ve “ḡāl nedir?” didiler. H̄acı Tuġrul, itdi ve aḡvālī olduġı (03) gibi beyān eyledi

² Tu[ḡ]rula: Burada geḡen özel ismin tuġrul olduġu açıktır. Bu isimde müstensihin yazım hatası mevcuttur. Bu nedenle kelime tamir edilmiştir. Bu özel adın geḡtiġi tüm yerler düzeltilmiştir.

ve daḥı itdi: “Siz erenlere selām viridi ve siz erenleri (04) kendü ḥuzūrına da‘vet eyledi.” didi. Çünkim ol elli yedi biñ (05) erenler, Hācı Tuğrul’dan ol ḥaberi işidicek: “Ne lāzım bizler anıñ (06) ayağına varavuz?” didiler, serkeşlik eylediler. Ol söze itā‘at (07) göstermediler. Andan girü maḳāmlu maḳāmına tağıldılar. Pes öyle (08) olıcaḳ anlaruñ öyle itdügi Hācı Bektāş-ı Velī’ye ma‘lūm oldı. (09) Pes oturduğı yerden bir kerre üfürdi, cümlesiniñ ıırāqları çerp (10) oldı ya‘nī söyüñdi. Bir rivāyetde üç gün ve bir rivāyetde yedi gün (11) ve bir rivāyetde kırk gün mecmū‘ınıñ seccādeleri ḡayb oldı. Aḥirü’l-āḥir,

[152b] (01) gördiler ki olmaz, bir yire cem‘ oldılar, itdiler: “Bu ḥāl ne ḥāldir ki (02) ıırāqlarımız çerp oldı rūşen kılmazuz ve seccādelerimiz elimizden ḡayıp (03) oldı bulamazız, nedir?” didiler. “Muṭlaḳ bu beşāret, ol erinç oyunıdır. (04) Bizi kendülerine da‘vet kıldı, biz serkeşlik itdik, sözine itā- (05) ‘at göstermedik ve cem‘ olup ḳatına varmadık. Bu rumūz, ol erinç (06) oyunıdır.” didiler. “Ol erinç ḥuzūrına varmaduğımızdandır.” didiler. “Çāre (07) yoḳdur, elbette varmaḳ gerekdir.” didiler. Andan ittifāḳ idüp Ḥazret-i (08) Hünkār ulunuñ ḥuzūr-ı şeriflerine geldiler ve dest-pūs itdiler. (09) Gördiler kim seccādeleri ‘ale’t-tertīb. Nice ki kendü meclislerinde oturur- (10) lardı, yine ol tertīb üzre bulup geçüp oturdılar. Her biri kendü (11) seccādelerine oturdılar daḥı cümlesi bir kezden nuṭḳa gelüp

[153a] (01) itdiler: “Dervīş zī-şān, emriñiz tiz yerine getürmedik, eksiklik (02) itdik. Kemlik bizden, kerem erenlerden.” didiler, ‘özürler dilediler. Andan (03) şöḡbet açup söze başladılar. Eşnā³-yı kelāmda Hācı Bektāş-ı (04) Velī’ye su‘āl idüp: “Teşrifinçiz ne yerdendir?” [di]diler ve “Kimiñ nesli- (05) -siz ve mürşidiñüz kimdir, meşrebiñüz kimden, naşibiñüz kimden?” didiler. (06) Andan Ḥazret-i Hünkār el-Hācı Bektāş-ı Velī -ḳaddesa’llāhü sırrahu’l-‘aziz- (07) itdi: “Gelişim Türküstān Ḥorāsān’dan anda olan erenlerdenem (08) ve aşlım nebevıyyi’l-Muḥammediyem ve Seyyid Muḥammed ki İbrāhımü’s-şānī dimekle (09) meşhūrdur anıñ oğlıyam ve Seyyid Muḥammed Mūsāyyü’s-şānī oğlıdır. (10) Mūsāyyü’s-şānī İbrāhımü’l-mücāb oğlıdır. İbrāhımü’l-mücāb imām-ı Mūsā-yı (11) Kāzım oğlıdır ve mürşidim serçeşme evliyā nūrına hezār pīrān

[153b] (01) Türküstān Sulṭān Ḥvāce Aḥmed Yesevī’dir ve meşrebim Muḥammed ‘Alī’dir. (02) Naşibim Ḥüdā’dandır.” didi. Ḥazret-i Hünkār, bu resme sözi didi. (03) Rūm erenleri, bu söze burhān delil istediler. Ḥazret-i Hünkār (04) Hācı Bektāş-ı Velī, ḳaşd eyledi ki Sulṭān Ḥvāce Aḥmed Yesevī’niñ (05) virdügi icāzet-nāme ııḳara. Hemān anı gördiler ki gökyüzinden (06) ṭomar olup bir nesne iner. Toğrı Hünkār’ıñ nazarında gelüp, eline (07) aldı. Yeşil fermān-idi. Oḳudılar, gördiler kim ol yeşil fermānda (08) yeşil şaḥıfesine yazılmışdır ki: “Bismillāhirraḥmanirraḥim. (09) Elḥamdülillāhi’l-lezi ce‘ale

ḳulūbe'l-‘ārifine ilā āhirihi.” ve ne kim su’āl cevāb (10) olunmuş idi. Hünkār zikir itdüğü gibi cevāblar, içinde mestūr idi. (11) Çünkü nazār idüp oḳudılar, bildiler ve cümle Hünkār ululuğı zikir

[154a] (01) itdüğü gibi, şek ve şübhe yoḳdur. Cümlesi ḳalkup bir kezden (02) ulu öñünde kisvet çevirdiler. Hāzret-i Hünkār Hācı Bektāş-ı Velī, (03) mezīdleyüp tekbir idüp başlarına urdı, tevellāyı itdürdi (04) ve evvelā tevellāyı Rūm diyārına Hāzret-i Hünkār getürdi. Andan ol cümle (05) cem^c olan erenler, Hünkār Ululuğı’nın hizmetinde kendü mürīdlerinden (06) onar mürīd ḳodılar. Hāzret-i Hünkār’ın adın Ohtarmaç ḳodılar. Hāzret-i (07) Hünkār ḳabūl eyledi, mürīdleri yanına aldı. Bir beytinde zikir olunur:

Ohtar- (08) -maç dirler maḥfillerde söylerler

Yarıñ anda bellü ola erenlerin ve beglerin (09) ulusu kimdir

Andan Hünkār mübārek nefesinden öyle geldi ki: (10) “Mecmū^c ṭavladan boşanan bizim ṭavlamızda eglene ve bizim ṭavlamuz- (11) dan boşanan hiçbir ṭavlada eglenmeye ve ḥālī şöyle ola ki ḳaşınacak

[154b] (01) ṭırnaḳ daḫı bulamaya.” didi. Bu ḳadar remiz rumūz vāḳi^c oldı. Andan sonra (02) Rūm erenleri ayak üzere ḳalkup maḳāmlu maḳāmına gitmege (03) destūr dilediler ve ḥavālet ṭaleb ḳıldılar. Hāzret-i Hünkār, ol (04) erenlerin her birine bir naşīb şundi ve Ḳaraca Aḫmed itdi: (05) “Sultānım H^vāce Aḫmed Yesevī hizmetimizdedir. Anı bizden saña yādigār (06) virdik, hizmetinde olsun.” didi. “Ḥāl ḥayātında emrinde ve ḫiz- (07) metinde olsun.” didi. “Öldükden sonra mezārın beklesün, hizmetinde (08) olsun.” didi. Ḳaraca Aḫmed āsitānında işlenen remiz rumūz oldur ki (09) daḫı bu āna ve bugüne deḡin işlenür. Hācı Bektāş-ı Velī’nin yādigārıdır. (10) Rūm erenleri, Hācı Bektāş-ı Velī’den icāzet alup maḳāmlu maḳāmına (11) gitdiler. “Allāhu a^clemu bi’ş-şavāb.”

8. Aktarma

[148b] (01-10) Hācı Bektāş Velī’nin Anadolu’ya Geçmesini Anlatır

Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla. Konusu, Hācı Bektāş Velī’nin sır evinden Anadolu erenlerine selam verdiğini anlatır. Rivayet şöyledir: Sultan Hācı Bektāş Velī Hazretleri, Anadolu’ya yaklaştı. Mana âleminden Anadolu erenlerine: “Ey Anadolu erenleri ve kardeşler, Allah’ın selamı sizin üzerinize olsun.” dedi. Yüce Hünkâr selam verdiği zaman elli yedi bin Anadolu ereni sohbet ve mecliste bulunmaktaydı ve Anadolu’nun gözcüsü Karaca Ahmet Sultan’dı. Yüce Hünkâr selam verdiği zaman bu,

Fatma Bacı'ya malum oldu, sordu (Hisar diyarında [149a] (01-11) Seyit Nureddin'in kızıdır. O, henüz evlenmemiştir. O mecliste, erenlerin yemeklerini pişirirdi ve Karaca Ahmet, Seyit Nureddin Hazretleri'nin mürididir). O an Fatma Bacı ayak üzerine kalkıp, saygıyla Yüce Hünkâr'dan yana dönüp ve elini göğsüne koyarak üç kere: "Allah'ın selamı sizin de üzerinize olsun." dedi ve tekrar gelip yerine oturdu. O mecliste bulunan erenler, Fatma Bacı'nın o şekilde selam aldığını gördüler ve: "Kimin selamını aldın?" diye sordular. Fatma Bacı: "Anadolu'ya bir er geliyor ve siz erenlere selam verdi. Onun selamını aldım." dedi. O erenler: "O er nereden geliyor ve kendisi nerelidir?" dediler. Fatma Bacı: "Kendisi Horasan erenlerindedir ama şimdi Kâbe tarafından geliyor." dedi. Ondan sonra o erenler: [149b] (01-11) Şimdi, o er Anadolu'ya girmesin diye ne tedbir almalı? Eğer o kişi Anadolu'ya girecek olursa Anadolu diyarını ele geçirir ve bütün Anadolu halkını kendisine dost eder. Anadolu'da bundan başka bize oyun kalmaz. Gelin, bir tedbir alıp hazırlık yapalım. O erin Anadolu'ya girmesine izin vermeyelim." dediler. Bazıları: "Tedbir şudur: Kanadı kanada birleştirelim. Yolunu, ta gökyüzünün en yüksek noktasına dek sıkıca bağlayalım, geçip Anadolu'ya girmesin." dediler. Hemen hepsi bu tedbiri uygun buldular ve de öyle yaptılar. Velilik kanatlarını birbirleriyle birleştirdiler. Mana âleminden, Anadolu tarafının yolunu ta gökyüzünün en yüksek noktasına dek kapattılar.

Sultan Hâcı Bektâş Velî, mana âleminden Anadolu sınırlarının içlerine yetiştiğinde yolunun bağlanmış olduğunu gördü. "Allah'ın adıyla ve Allah'ın emriyle" diyerek veliliği ile sıçradı ve ta göğün en yüksek noktasına ulaştı. [150a] (01-11) Melekler, nurlu ebedi kubbede Yüce Hünkâr'ı karşılayıp: "Ey Hz. Muhammed'in oğlu Horasanlı Hâcı Bektâş Velî, merhaba, sefa geldin." dediler. Sonra Hz. Hünkâr'ı güvercin şekline soktular. Havadan Saluca Kara köyüne doğru uçarak bir taş üzerine kondu. Mübarek ayakları, hamura gömülür gibi o taşa gömülerek ezildi. Ondan sonra Anadolu erenleri üzerine ulu bir heybet düştü. Bundan, o kişinin Anadolu'ya girdiğini ve onun yolunu bağlayamadıklarını anladılar ve Karaca Ahmet Sultan'a: "Sen, Anadolu'nun gözcüsüsün. Nerede olduğuna bir bak. O er, Anadolu'ya girdi mi?" dediler. Ondan sonra Karaca Ahmet Sultan, bir süre bakıp gözetledi ve mübarek başını kaldırarak: "Anadolu'ya tamamen göz attım ve baktım. Onun gibi bir kimse yoktur. Her canlı, kendi cinsiyle ve [150b] (01-11) kendi eşiyile durur. Ama Saluca Kara köyünün üstünde mavi güvercin şeklinde bir kimse oturmaktadır. Ona göz atıp bakarken üzerime çok büyük bir heybet düştü. Eğer varsa o erdir başkası değildir." diye söyledi. Ondan sonra Anadolu erenleri: "Bir kimse olsa da doğan şekline girerek gidip onu avlayıp getirse." dediler. Aralarında Hâcı Tuğrul denen bir kişi vardı. Beyazıt

Bestâm'ın ulu halifelerinden biriydi ve Anadolu'ya Irak'tan gelmişti. Ayağa kalkıp geldi: “İzninizle, ben doğan şeklinde gidip onu avlayayım.” dedi. “Peki, kuvvetin yerinde olsun.” dediler. Hâcî Tuğrul, hemen doğan şekline girdi. Havaya doğru kanat açtı ve bakınca Saluca Kara köyünün başında, bir taş üzerinde güvercin [151a] (01-11) kılığında bir kimsenin oturduğunu gördü. Kalbinden: “Budur.” diye geçirdi. Hemen havaya uçup, yukarıdan aşağıya doğru kanatlarını açıp, bir şahin gibi öfkeyle Hünkâr Hâcî Bektâş Velî üzerine yöneldi. O yere geldiği anda Yüce Hünkâr Hâcî Bektâş Velî - Allah onun değerli sırrını kutsadı.- tekrar insan şekline girdi. Hâcî Tuğrul aceleyle inerken onu yakaladı. Öyle sağlam bir şekilde sıktı ki aklını kaybedip kendinden geçti. Hünkâr Hazretleri, (onu) elinden bıraktı. Biraz uyudu sonra aklı başına geldi ve ayağa kalktı. Yüce Hünkâr Hâcî Bektâş Velî'nin karşısında oturduğunu gördü. O anda kalkıp, istekte bulunup özürler dileyerek: “Ey Şanlı Derviş! Eksiklik bizden oldu, cömertlik ve lütuf erenlerdendir.”³ diyerek ileri geldi. Hünkâr Hazretleri'nin elini öpüp ayağına kapandı, [151b] (01-11) âciz bir şekilde boynunu eğdi. (Hünkâr'ın) önüne başlığını koydu ve geri çekilip pâyimanca durdu.⁴ Ondan sonra Hünkâr Hâcî Bektâş Velî, Hâcî Tuğrul'a: “Er, erin üstüne böyle mi gelir? Bize, zalim kılığına girerek geldiniz. Eğer ben güvercinden daha uysal bir şekil bulsaydım o şekilde gelirdim.” dedi. Hâcî Tuğrul'un başlığını tekbir getirerek (onun) başına koydu. Ondan sonra Hâcî Tuğrul: “Hünkâr'ım, bizden ve bizim soyumuzdan gelen ne kadar erkek ve dişi varsa siz ve sizin dininize adağımız olsun.” dedi. Sonra Hâcî Tuğrul'a: “Geriye dönüp geldiğin meclise git. Anadolu erenlerine bizden selam söyle. Ne olduysa anlat, bizim ağzımızdan katımıza gelmeleri için davet et ve sen de onlarla yine katımıza gel.” dedi.

Ondan sonra Tuğrul, âciz bir şekilde kalkıp yola çıktı ve o meclise vardığında [152a] (01-11) erenlere selam verdi. Onlar da “Allah'ın selamı senin üzerine de olsun. Durum nedir?” dediler. Hâcî Tuğrul, durumları olduğu gibi anlattı ve: “Siz erenlere selam gönderdi ve siz erenleri kendi huzuruna davet etti.” dedi. O elli yedi bin erenler, Hâcî Tuğrul'dan o haberi işitince: “Bizim, onun ayağına varmamız neden gerekli olsun ki?” diyerek dik kafalılık ettiler ve o söze itaat etmediler. Ondan sonra herkes kendi makamına dağıldı. Şu hâlde, onların öyle yaptığı Hâcî Bektâş Velî'ye malum oldu.

³ *Ey dervîş-i zî-şân eksiklik bizden oldu kerem ve inâyet erenlerdendir*: Kusurları affettirmek için özür dilenirken söylenen söz. Son zamanlarda “kem bizden, kerem sizden” şeklinde kısaltılmıştır (Gölpınarlı 2020: 140).

⁴ *pâyimanca durmak*: Aslı “Pây-ı mâçân” olan bu Farsça söz, dervişlerin kapı eşiği yanında durup özür dilemeleri hakkında kullanılır. Derviş, sağ ayak parmağını, sol ayak parmağının üstüne koyar; ellerini, parmakları açık ve düz olarak, sağ üstte olmak üzere çaprazvari göğsünün üstüne getirir. Sağ eli sol omuzundadır, sol eli sağ omuzunda. Başını biraz eğip ve suçunu söyler yahut dileğini diler. Evvelce Kalenderîlerde bu niyaz durumu, sağ elle sol, sol elle sağ kulak memesi tutularak yapılmış (Gölpınarlı, 2020: 137-138).

Oturduğu yerden bir kere üfürdü ve hepsinin kandilleri⁵ söndü. Hepsinin seccadeleri, bir rivayete göre üç gün, bir rivayete göre yedi gün ve bir rivayete göre de kırk gün kayboldu. En sonunda, [152b] (01-11) böyle olmayacağını görerek bir yere toplandılar: “Bu ne hâldir ki kandillerimiz söndü, aydınlatamıyoruz ve seccadelerimiz elimizden kayboldu, bulamıyoruz. Bu acayip şeyler, mutlaka o kişinin oyunudur. Bizi kendi huzuruna davet etti, biz dikbaşlılık ettik, sözüne itaat etmedik ve bir araya gelip huzuruna gitmedik. Bu işaret, o kişinin oyunudur. Onun huzuruna gitmediğimiz içindir. Çare yoktur, elbette huzuruna gitmeliyiz.” dediler. Sonra birleşip Yüce Hünkâr’ın mübarek huzurlarına geldiler ve elini öptüler. Seccadelerinin sıralı bir şekilde durduğunu gördüler. (Seccadeleri) kendi meclislerinde nasılsa o şekilde bulup geçip oturdular. Her biri kendi seccadesine oturdu ve hepsi bir kerede konuşup: [153a] (01-11) “Ey Şanlı Derviş, emrinizi hemen yerine getirmedik, eksiklik ettik. Kötülük bizden, cömertlik erenlerden.” diyerek özürler dilediler. Sonra sohbet açarak söze başladılar. Söz sırasında Hâcî Bektâş Velî’ye: “Gelişiniz ne yerdendir, kimin neslisiniz, mürşidiniz kimdir, meşrebiniz⁶ kimdendir ve nasibiniz kimdendir?” diye sordular. Sonra Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Allah onun değerli sırrını kutsadı, “Türkistan Horasan erenlerindenim ve Muhammed soyundanım. İkinci İbrâhîm adıyla meşhur olan Seyit Muhammed oğluyum ve Seyit Muhammed, İkinci Mûsâ’nın oğludur. İkinci Mûsâ, İbrâhîmü’l-mücâb oğludur. O da İmam Mûsâ-yı Kâzım oğludur ve mürşidim [153b] (01-11) bin Türkistan pirinin üstadı Sultan Hoca Ahmed Yesevî’dir. Meşrebim, Muhammed Alî’dendir. Nasibim, Allah’tandır.” dedi. Hünkâr Hazretleri, sözünü bu şekilde söyledi. Anadolu erenleri, bu söze delil istediler. Hünkâr Hâcî Bektâş Velî, Sultân Hoca Ahmed Yesevî’nin verdiği icazet-nâmeyi çıkarmaya niyetlendi. O anda gökyüzünden tomar olmuş bir nesnenin indiğini gördüler. Doğruca Hünkâr’ın önüne geldi, (Hünkâr) eline aldı. Bu, yeşil bir fermandı. O yeşil fermanın yeşil sayfasında: “Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla. Bilginlerin kalbini aydınlatan Allah’a hamd olsun.” yazıldığını okuyup gördüler. Soruları cevaplanmıştı. Hünkâr’ın zikrettiği gibi cevaplar, o (yeşil fermanın) içinde gizliydi. Bakıp okuduklarında anladılar ki Yüce Hünkâr tamamen söylediği [154a] (01-11) gibidir, hiç şüphe yoktur. Hepsi kalkıp bir kerede ulu önünde başlıklarını çevirdiler. Hünkâr Hâcî Bektâş Veli Hazretleri,

⁵ *kandil*: Bu kelime metinde *çırâk* olarak geçmektedir ve ‘ışık, mum’ anlamındadır. Şeyh, halifelik verdiği kişiye çırak, sofra, âlem (bayrak) ve seccade verir. Bu dört şeye dört nişan anlamında *çihâr alâmet* denir (Gölpınarlı, 2020: 139).

⁶ *meşreb*: Arapça ‘su içilen yer’ anlamına gelen bu söz, ‘huy, ahlak, tabiat, karakter’ manalarını veren bir terimdir. Meselâ, filanın meşrebi celalidir yani hiddetlidir, kırar yahut filanın meşrebi cemalidir yani her şeyi hoş görür, bağışlar gibi (Gölpınarlı, 2020: 137).

mezidleyip⁷ tekbir getirerek başlarına giydirdi ve onlara (birine) dost olarak yaklaşmayı öğretti. (Birine) dostça yaklaşmayı, Anadolu diyarına öncelikle Hünkâr Hazretleri getirdi. Ondan sonra orada toplanan bütün erenler Yüce Hünkâr'ın hizmeti için kendi müritlerinden onar mürit bıraktılar. Hünkâr Hazretleri'nin adını Ohtarmaç⁸ koydular. Hünkâr Hazretleri kabul etti ve müritleri yanına aldı. Bir beyitinde şöyle söylenir:

Ohtarmaç dirler mahfillerde söylerler

Yarın anda bellü ola erenlerin ve beglerin ulusu kimdir

[Ohtarmaç diye meclislerde söylerler. Mahşer günü erenlerin ve beylerin ulusu kimdir orada belli olur.]

Ondan sonra Hünkâr'ın mübarek nefesinden şunlar geldi: “Bütün tavlalardan ayrılan bizim tavlamızda oyalansın, fakat bizim tavlamızdan ayrılan hiçbir yerde eğlenecek yer buladmasın. Kaşınacak [154b] (01-11) tırnak dahi bulamasın.” dedi. Bu kadar işaretler meydana geldikten sonra Anadolu erenleri ayağa kalkıp makamlarına gitmek için izin istediler ve Hünkâr Hazretlerinin göndermesini talep ettiler. Hünkâr Hazretleri, o erenlerin her birine bir nasip sundu. Karaca Ahmet şöyle söyledi: “Sultanım, Hoca Ahmet Yesevî bizim hizmetimizdedir. Onu sana yadigâr verdik, (artık) sizin hizmetinizde olsun.” dedi. “Hayattayken emrinizde ve hizmetinizde olsun, öldükten sonra ise mezarınızda beklesin.” dedi. Karaca Ahmet dergâhında işlenen alamet budur ki bu zamana ve bugüne kadar işlenir. Hacı Bektâş Velî'nin yadigârıdır. Anadolu erenleri Hacı Bektâş Velî'den izin alıp makamlarına gittiler. “Allah, doğrusunu daha iyi bilir.”

⁷ *kisvet mezidlemek*: Sâlikin, başından çıkardığı serpuşu, şeyhin tekrar salike giydirip tekbir ederek kutlaması (Gölpınarlı, 2020: 140).

⁸ *Ohtarmaç*: Deveyi çöktürmeye *ıhtırmak*, devenin çökmesine *ıhmak* derler. *Vilâyet-Nâme*, Hacı Bektâş'ın, kendisine itiraz edenlere keramet gösterip onları susturmasını, kendisine derviş yapmasını bu kelimeyle ifade ediyor (Gölpınarlı, 2020: 140-141). Hacı Bektâş'a verilen bu isim, bu metinde *Ohtarmaç* olarak hareketli bir şekilde yazılmıştır.

9. DİZİNLER

9.1. Gramatikal Dizin

Sıra: a b c ç d e f g h ı i j k l m n o ö p r s ş t u ü v y z

A

aç- 1. (Bir şeyi) Kapalı, örtülü, kilitli veya bağlı durumdan çıkarmak.

a.- up 151a/02

2. Birleşik fiiller yapar.

a.- up 153a/03

şoḥbet a. → **şoḥbet:** 153a/03

ad İsim, ad.

a.+ in 154a/06

âdem (< Ar. *âdem*) İnsan, beşer.

â. 151a/05

âḥirü'l-âḥir (< Ar. *âḥirü'l-âḥir*) En sonunda.

â. 152a/11

aḥvâl (< Ar. *aḥvâl*) Durumlar, hâller.

a.+ i 152a/02

‘aql (< Ar. *‘aql*) Akıl.

‘a.+ ı başıma gel- Uyku, sarhoşluk, baygınlık gibi hallerden ayılmak, kendine gelmek: 151a/07

‘a.+ ı zâ’îl ol- Akli yok olmak, akli ortadan kalkmak: 151a/06

al- 1. (Herhangi bir şeyi) Tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmak.

a.- dı 153b/07

2. -de almak, -de bulundurmak.

a.- dı 154a/07

3. Birleşik fiiller yapar.

a.- duḡın 149a/06

a.- up 154b/10

a.- uram 149a/08

a.- ursın 149a/07

icâzet a. → **icâzet:** 154b/10

selâm a. → **selâm:** 149a/06, 149a/07, 149a/08

‘ale’t-tertib (< Ar. *harf-i cer ‘alâ’dan* + Ar. *tertib*) Düzenli bir şekilde, sırası ile.

‘a. 152b/09

‘âlem (< Ar. *‘âlem*) (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeyin kendi içinde veya aynı özelliği taşıyan şeylerin kendi aralarında meydana getirdiği bütün, kendilerine has bir dünya.

‘a.+ inden 148b/05, 149b/08

ammâ (< Ar. *ammâ*) Ama, fakat.

a. 149a/11, 150b/01

ân (< Ar. *ân*) Lahza, an.

â.+ a 154b/09

anda Orada, oraya.

a. 153a/07, 154a/08

andan 1. Ondan sonra, sonra.

a. 149a/11, 150a/03, 150a/06, 150a/07, 150a/09, 150b/04, 151b/02, 151b/05, 151b/07, 151b/11, 152b/07, 153a/02, 153a/06, 154a/04, 154a/09

2. Ondan.

a. 150b/03, 152a/07, 154b/01

anı Onu.

a. 150b/05, 150b/09, 153b/05, 154b/05

anıḡ Onun.

a. 149a/08, 150a/11, 152a/05, 153a/09

anlar Onlar.

- a.** 151b/10
- a.+ uñ** 152a/08
- ‘arş** (< Ar. ‘arş) İslam inancına göre göğün en yüksek katı, âlem tasavvurunda en yüksek nokta.
- ‘a.+ a** 149b/05, 149b/08
- ‘a.+ ırj** 149b/11
- āsītān** (< F. āstān) Dergâh, tekke, büyük zaviye, asitane.
- ā.+ ında** 154b/08
- aşıl** (< Ar. aşl) Soy, nesep.
- a.+ ım (aşlım)** 153a/08
- aşağa** Alt taraf, aşağı.
- a.** 151a/02
- ‘avdet** (< Ar. ‘avdet) Dönüş, geri geliş, gidilen yerden dönme.
- ‘a. it-** Evvelce bulunduğu yere veya duruma geri dönmek: 151b/08
- ayak** Ayak, bacak.
- a.+ ı (ayağı)** 150a/05
- a.+ ına (ayağına)** 152a/06
- a.+ ına (ayağına) düş-** Ayağına kapanmak, yalvarmak: 151a/11
- a. üzere kalk-** Ayağa kalkmak, dikilmek: 149a/03, 154b/02
- a. üzerine tırı gel-** Ayağa kalkmak, dikilmek: 150b/07
- ayrık** Artık, bundan sonra.
- a.** 149b/03
- ‘azīm** (< Ar. ‘azīm) (Manevî bakımdan) Büyük, ulu, haşmetli.
- ‘a.** 150a/06
- B**
- bāb** (< Ar. bāb) Husus, mesele, konu.
- b.+ ı** 148b/03
- bağla-** Önüne engel koymak, kapatmak.
- b.- dılar** 149b/08
- b.- mışlar** 149b/10
- b.- yalum** 149b/06
- b.- yamadılar** 150a/07
- bākire** (< Ar. bākire) Kızlığı bozulmamış, kız, kız oğlan kız.
- b. idi** 149a/01
- baş** Baş, kafa, ser.
- b.+ ın** 150a/10
- b.+ ına urdı** Başına giydirmek: 151b/05
- b.+ ında** 150b/11
- b.+ larına urdı** Başlarına giydirmek: 154a/03
- ‘aklı b.+ ına gel-** → **‘aklı:** 151a/07
- başla-** Bir işi yapmak üzere harekete geçmek, bir işe girişmek, şüru etmek.
- b.- dılar** 153a/03
- bāṭın** (< Ar. baṭın) Sır; görünmeyen, gizli olan.
- b.** 148b/03
- b.+ ları** 149b/09
- ba‘zı** (< Ar. ba‘z + F. -ı) Bazısı, bir kısmı, birazı, kimi.
- b.+ lar** 149b/05
- beg** Bey, soylu kişi, efendi, ileri gelen, nüfuzlu zengin kişi.
- b.+ lerin** 154a/08
- bekle-** Bekçilik etmek, yanında bulunup gözlemek, korumak, muhafaza etmek.
- b.- sün** 154b/07
- beli** (< F. belı) Evet, hay hay, peki.
- b.** 151b/07
- bellü** Anlaşılabilecek ve görülecek şekilde açık olan, meydanda, aşikâr, zâhir.
- b. ol-** Anlaşılabilecek ve görülecek şekilde meydana çıkmak, aşikâr olmak: 154a/08
- ben** Ben (Birinci tekil şahıs zamiri).
- b.** 150b/08, 151b/03

beşâret (< Ar. *bişâret*) Alışılmamış, acayip şeyler.

b. 152b/03

beyân (< Ar. *beyân*) Açıklama, anlatma, söyleme.

b. eyle- Bildirmek, anlatmak, söylemek: 152a/03

b. it- Bildirmek, anlatmak, söylemek: 148b/01

beyt (Ar. *beyt*) Dîvan edebiyatında nazım birimi olarak kabul edilen iki mısradan ibaret nazım parçası.

b.+ inde 154a/07

beytullâh (< Ar. *beytu'llâh*) Allah'ın evi, Kâbe.

b. 149a/11

brak- (Eldeki bir şeyi) Tutmaktan vazgeçip tutmaz olmak.

b.- dı 151a/07

bi-emrillâh (< Ar. harf-i cer *bi- + emr + Allâh*) Allah'ın emriyle.

b. 149b/11

bî-hüş (< F. *bî-hüş*) Akli başında olmayan, kendinden geçmiş, baygın, şaşkın, sersem.

b. ol- Kendinden geçmiş bir hâlde olmak, sersem olmak: 151a/06

bil- Anlamak, gerçeğine erişmek, idrak etmek.

b.- diler 150a/07, 153b/11

bildir- Bilinir duruma koymak, açıklamak, anlatmak.

b.- ir 148b/04

bir 1. Bir sayısı.

b. 152a/09, 154a/01

2. Bir, herhangi bir (Belirsizlik sıfatı).

b. 149a/08, 149b/04, 150a/05, 150a/06, 150a/10, 150b/01, 150b/02, 150b/04, 150b/06, 150b/11, 151a/01, 152a/10, 152a/11, 152b/01, 153b/06, 154a/07, 154b/04

3. Bir kere, bir defa.

b. 150a/08, 152b/11

biraz Bir parça, azıcık, biraz.

b. 151a/07

birbiri Karşılıklı olarak bir diğeri, birbiri.

b.+ ne 149b/08

biri Bir kimse, her hangi bir şahıs.

her b. → her: 152b/10

her b.+ ne → her: 154b/04

birinci Sırada yeri en başta ve ikinciden önce olan, ilk.

b. 150b/05

biz Biz (Birinci çokluk şahıs zamiri).

b. 152b/04

b.+ den 151a/10, 151b/06, 151b/08, 153a/02, 154b/05

b.+ e 149b/03, 151b/03

b.+ i 152b/04

b.+ im 151b/06, 151b/09, 154a/10

b.+ ler 152a/05

boşan- Ayrılmak, kurtulmak, çıkmak.

b.- an 154a/10, 154a/11

böyle (< *bu + eyle*) Bunun gibi, bu şekilde, böyle.

b.+ mi 151b/03

bu 1. Bu (İşaret sıfatı). En yakında olan kimse veya şeyi işaret yoluyla belirtir.

b. 149b/07, 150a/03, 152b/01, 152b/03, 152b/05, 153b/02, 153b/03, 154b/01, 154b/09

2. Bu (İşaret zamiri). Yerini tuttuğu en yakındaki kimse ya da şeyi gösterir.

b.+ dur 149b/05, 151a/01

bugün Bugün.

b.+ e 154b/09

bul- 1. Arama sonucunda aranan şeyi elde etmek, görmek, karşılaşmak.

b.- amaya 154b/01

b.- amaz 152b/03

b.- sam 151b/04

2. (Kaybedilen bir şeyi) Tekrar elde etmek.

b.- up 152b/10

burhān (< Ar. *burhān*) Kanıt, delil, hüccet.

b. 153b/03

C

cem^c (< Ar. *cem*) Toplama, toplanma; bir araya gelme, getirilme.

c. ol- Bir araya gelmek, toplanmak: 152b/01, 152b/05, 154a/05

cevāb (< Ar. *cevāb*) Cevap, yanıt, karşılık.

c.+ lar 153b/10

su'āl c. olun- → **su'āl:** 153b/09

cins (< Ar. *cins*) Başlıca nitelikleri aynı olan ve aralarında çok yakın benzerlikler bulunan varlık veya nesnelere topluluğu, tür, nevi.

c.+ i 150a/11

cinslü Bir cinse ait olan, bir cinse mensup olan.

c. 150a/11

cümle (< Ar. *cumle*) Bütün, hep, hepsi, herkes.

c. 149b/03, 153b/11, 154a/04

c.+ si 149b/07, 152b/11, 154a/01

c.+ siniñ 152a/09

Ç

çāre (< F. *çāre*) İstenen noktaya varmak, bir engeli aşmak için tutulması gereken yol, çıkar yol, çözüm yolu.

ç. 152b/06

çat- (Odun, değnek, tüfek gibi uzun şeyler için) diğer uçları serbest kalacak biçimde bir ucundan çaprazlama kavuşturarak durdurmak, tutturmak, bir araya getirmek, birbirine dayamak.

ç.- alım 149b/05

ç.- dılar 149b/08

çekil- Birleşik fiiller yapar.

ç.- di 150a/10

ç.- üp 151b/01

girü ç. → **girü:** 151b/01

murākabeye ç. → **murākabe:** 150a/10

çerp Ansızın kuvvetlice vurma, vurarak kesme ve bu biçimdeki hareketleri anlatan kök.

ç. ol- Sönmek: 152a/09, 152b/02

çevir- Döndürmek, çevirmek.

ç.- diler 154a/02

kisvet ç. → **kisvet:** 154a/02

çıkār- (Bulunduğu yerden) Dışarı çıkmasını sağlamak.

ç.- a 153b/05

çirāk (< F. *çerāğ*) Yağ kandili ve genellikle mum, meş'ale gibi ışık veren şey.

ç.+ ları 152a/09

ç.+ larımız 152b/02

çift (< F. *cuft*) Karı kocadan veya bir takım meydana getiren şeylerden her biri.

ç.+ i 150b/01

çiftlü Bir çifte ait olan, bir çifte mensup olan.

ç. 150b/01

çün (< F. *çün/çun*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çünki, çünkim.**

ç. 149a/05

çünki (< F. *çün+ki*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çün, çünkim.**

ç. 153b/11

çünkim (< F. *çün + T. kim*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çün, çünki.**

ç. 148b/04, 149b/09, 152a/04

D

dahı “Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de vb.” anlamlara gelen kuvvetlendirme sözü.

d. 150a/04, 150a/08, 150a/10, 151a/01, 151a/05, 151b/01, 151b/03, 151b/04, 152a/03, 152b/11, 154b/01, 154b/09

da‘vet (< Ar. *da‘vet*) Çağırma, gelmesini isteme, çağrı.

d. **eyle-** Çağırarak, davet etmek: 151b/10, 152a/04

d. **kıl-** Davet etmek, çağırarak: 152b/04

degil Değil (Olumsuzluk edatı).

d.+ **dir** 150b/03

degin Bir işin sona erdiği zamanı ve yeri gösteren edat, -e kadar, -e dek.

d. 149b/06, 149b/09, 154b/09

delil (< Ar. *delil*) Bir şeyin varlığını, aslını, ne olduğunu ispatlamaya yarayan şey, burhan, kanıt.

d. 153b/03

dem (< F. *dem*) An, zaman.

d. 150a/10

derviş (< F. *derviş*) Tarikata girip bir şeyhe bağlanan, onun izinden Hak yolunda yürüyüp nefsini ıslah eden, varlık iddiasından geçip Allah’ın birliğini bütün kâinatta görerek kendini Hakk’a ve onun yarattıklarına adayan kimse, tarikat müntesibi, derviş.

d. 153a/01

d.- **i zî-şân** Şanlı derviş: 151a/09

dest-pūs (< F. *dest + būs*) El öpme.

d. **it-** El öpmek: 152b/08

destūr (< F. *destūr*) İzin, ruhsat, müsaade.

d. **dile-** İzin istemek: 154b/03

deyü Diye, diyerek, deyip.

d. 149a/07, 151a/10

di- Demek, söylemek.

d.- **di** 148b/06, 149a/05, 149a/09, 149a/11,

149b/11, 150b/04, 150b/09, 151a/01, 151b/04, 151b/07, 151b/11, 152a/04, 153b/02, 154b/01, 154b/06, 154b/07, 154b/08

d.- **diler** 149a/10, 149b/04, 149b/05, 149b/06, 150a/03, 150a/09, 150b/05, 150b/09, 152a/02, 152a/06, 152b/03, 152b/06, 152b/07, 153a/02, 153a/04, 153a/05

d.- **mekle** 153a/08

d.- **rler** 150b/6, 154a/08

dile- Birleşik fiiller yapar.

d.- **diler** 153a/02, 154b/03

d.- **yüp** 151a/09

destūr d. → destūr: 154b/03

‘özürler d. → ‘özür: 151a/09, 153a/02

dīn (< Ar. *dīn*) İman, inanç, din.

d.+ **e** 151b/07

dişi Erkeğin karşıt cinsi, kadın, dişi.

d. 151b/06

diyār (< Ar. *diyār*) Memleket, ülke, belde, el.

d.+ **ma** 154a/04

d.+ **inda** 148b/10

dur- 1. Var olmakta devam etmek, varlığını sürdürmek.

d.- **ur** 150b/01

2. Şu veya bu durumda bulunmak, belli bir durumda olmak.

d.- **dı** 151b/02

düş- 1. Yansımak, aksetmek, vurmak.

d.- **di** 150a/07, 150b/03

2. Birleşik fiiller yapar.

ayağına d. → ayak: 151a/11

E

eger (< F. *ger/eger*) Eğer, şayet. (Şart anlamını güçlendirmek için şart cümlelerinin başına getirilir.)

- e. 149b/01, 151b/03
- eglen-** Oyalanmak, durmak, eğlenmek, beklemek, kalmak.
- e.- e 154a/10
- e.- **meve** 154a/11
- eksiklik** Tam ve mükemmel olmama, kusur, noksanlık.
- e. 151a/10
- e. **it-** Kusurlu davranmak, eksik bir davranışta bulunmak: 153a/01
- el 1. El.**
- e. **göğüse koy-** Saygı ifadesi olarak elleri kavuşturup ayakta durmak: 149a/04
- e.+ **in öp-** Saygı ifadesi olarak bir kimsenin elini öpüp alınma koymak: 151a/11
- e.+ **inden** 151a/07
- e.+ **ine** 153b/06
2. iyelik ekleriyle kullanıldığında sahiplik, mülkiyet ifade eder.
- e.+ **imizden** 152b/02
- elbette** (< Ar. *el-bettete* > *el-bette* > *elbetde*) Şüphesiz, muhakkak, mutlaka.
- e. 152b/07
- elli yedi bin** Elli yedi bin sayısı.
- e. 148b/07, 152a/04
- emr** (< Ar. *emr*) Emir, buyruk.
- e.+ **inde ve hizmetinde ol-** Birinin emrinde ve hizmetinde çalışma görevini yerine getirmek: 154b/06
- e.+ **iniz** 153a/01
- er** Erkek, er.
- e. 149a/08, 149b/01, 149b/02, 149b/04, 150a/07, 150a/09, 150b/06, 151b/02
- e.+ **dir** 150b/03
- e.+ e 151b/02
- e.+ **in** 149a/09, 152b/03, 152b/05, 152b/06
- eren** Ermiş velî, evliyâ, eren.
- e.+ **ler** 149a/06, 149a/09, 149a/11, 152a/05, 154a/05
- e.+ **lerden** 153a/02
- e.+ **lerdendir** 151a/10
- e.+ **lerdenem** 153a/07
- e.+ **lere** 149a/08, 151b/09, 152a/01, 152a/03
- e.+ **leri** 148b/06, 148b/08, 150a/06, 150b/04, 152a/03, 153b/03, 154b/02, 154b/10
- e.+ **lerinden** 149a/10
- e.+ **lerine** 148b/03, 148b/05, 151b/08
- e.+ **lerin** 149a/01, 154a/08, 154b/04
- erkek** Er, erkek.
- e. 151b/06
- eşnâ** (< Ar. *eşnâ*?) Bir işin yapıldığı veya olduğu zaman, sıra, ân.
- e.- **yı kelâm** Söz sırası, söz ânı. 153a/03
- ev** (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) İçinde belli bir iş görülen veya belli bir maksat için kullanılan yer.
- e.+ **inden** 148b/03
- evliyâ** (< Ar. *evliyâ*?) Allah'ın sevgilisi olan, hâli, davranışları, çok üstün vasıfları ve gösterdiği kerametler sebebiyle bu husus halk tarafından da kabul edilmiş bulunan seçkin ve has kullar, ermişler, velîler.
- e. 153a/11
- evvelâ** (< Ar. *evvelâ*) İlk önce, ilk olarak.
- e. 154a/04
- ey** (İsimden önce hitap ünlemi) Ey, hey, bre, be vb. anlamlara gelir.
- e. 151a/09
- eyle-** "Etmek, yapmak" anlamında yardımcı fiil.
- e. 151b/10
- e.- **di** 151a/11, 151b/11, 152a/03, 152a/04, 153b/04, 154a/07

e.- diler 149b/07, 152a/06

beyân e. → 152a/03

da‘vet e. → 151b/10, 152a/04

ķabûl e. → 154a/07

ķaşd e. → 153b/04

miskînlik e. → 151a/11, 151b/11

serkeşlik e. → 152a/06

ezi- (Üstüne bastıran bir kuvvetin etkisiyle)
Yassılmak, çığnenmek, ufalanmak,
parçalanmak.

e.- di 150a/06

F

fermân (< F. *fermân*) Emir, buyruk.

f.+ da 153b/07

f.+ idi 153b/07

fi‘l-ķâl (< Ar. *fi‘l-ķâl*) O anda, hemen şimdi.

f. 151a/09

G

ġayb (< Ar. *ġayb*) Göz önünde olmayan, gözle
görülmeyen, gizli olan şey, hâl ve keyfiyet.

ġ. ol- Ortadan kalkıp ne olduğu bilinmez olmak:
152a/11 ↔ **ġayıp.**

ġayıp (< Ar. *ġayb*) Göz önünde olmayan, gözle
görülmeyen, gizli olan şey, hâl ve keyfiyet.
↔ **ġayb.**

ġ. ol- Ortadan kalkıp ne olduğu bilinmez olmak:
152b/02

ġayrı (< Ar. *ġayr* + T. -i) Başka.

ġ. 150b/03

ġazab (< Ar. *ġazab*) Aşırı hiddet, intikam alma duy-
gusu ile karışık öfke, kızgınlık, hışım.

ġ. 151a/02

geç- 1. Bir yerden başka bir yere geçmek.

g.- diklerin 148b/01

2. Girmek, gelmek.

g.- üp 149b/06, 152b/10

gel- 1. (-den, -e) Gelmek, varmak, ulaşmak.

g. 151b/11

g.- di 150a/07, 151a/11

g.- diler 152b/08

g.- duġı 151a/04

g.- dünüz 151b/03

g.- iyor 149a/08

g.- mege 151b/10

g.- miş idi 150b/07

g.- üp 149a/05, 153b/06

g.- ürdim 151b/04

g.- ürsüz 151b/03

2. Gelmek, girmek.

g.- iñ 149b/04

3. Bulunduġu yerden ayrılıp geri dönmek,
avdet etmek.

g.- düġiñ 151b/08

4. Etkisini kuvvetle hissettirmek, işlemek,
nüfuz etmek.

g.- di 154a/09

5. Birleşik fiiller yapar.

g.- di 148b/05, 150b/07, 151a/07

g.- diñ 150a/02

g.- üp 152b/11

‘aķlı başına **g.** → ‘aķl: 151a/07

ayak üzerine tırı **g.** → ayak: 150b/07

nuķa **g.** → nuķ: 152b/11

şafâ **g.** → şafâ: 150a/02

yakın **g.** → yakın: 148b/05

geliş Gelmek işi, vusul.

g.+ i 149a/09, 149a/11

g.+ im 153a/07

gerek Lazım, gerek.

g. 149b/01

- g.+ dir** 152b/07
- getür-** 1. (Daha uzak bir yerden) Bulunulan yere gelmesini sağlamak, gelmesine sebep olmak, iletmek, nakletmek.
- g.- di** 154a/04
- g.- e** 150b/05
2. Birleşik fiiller yapar.
- g.- medik** 153a/01
- yerine g. → yer:** 153a/01
- gibi** Gibi, benzer (Benzetme edatı).
- g.** 150a/06, 150a/11, 152a/03, 153b/10, 154a/01
- gir-** 1. (Dışarıdan içeriye) Geçmek, (içeriye) varmak, dahil olmak, duhul etmek.
- g.- di** 150a/07
- g.- di mi** 150a/09
- g.- ecek** 149b/02
- g.- mesün** 149b/06
- g.- meye** 149b/01, 149b/04
2. Bürünmek.
- g.- üp** 151a/05
- girü** Geri, sonra, tekrar, yine.
- g.** 151a/05, 152a/07
- g. çekil-** (Bulunduğu yerden) Arkaya, geriye doğru gitmek: 151b/01
- g.+ ye** 151b/08
- git-** (Bir yerden bir yere) Hareket etmek, gitmek.
- g.- diler** 154b/11
- g.- mege** 154b/02
- göğüs** Sine, göğüs.
- g.+ e (gögse)** 149a/04
- el g.+ e koy- → el:** 149a/04
- gökçe** Maviye çalar renk, mavimsi, mavimtrak.
- g.** 150b/02
- gökyüzi** Gökkubbe, sema, âsuman, felek.
- g.+ nden** 153b/05
- gömül-** (Bir şeyin içine) Derinlemesine girmek.
- g.- di** 150a/05
- g.- ür** 150a/06
- gör-** Görmek, bakmak, algılamak.
- g.** 150a/08
- g.- di** 149b/10, 150b/11, 151a/08
- g.- diler** 149a/06, 152b/01, 152b/09, 153b/05, 153b/07
- g.- düm** 150a/11
- g.- düj** 151b/09
- görıcı** Görme, bakma işini yapan. ↔ **gözici.**
- g.+ sisin** 150a/08
- göster-** Etmek, yapmak.
- g.- medik** 152b/04
- g.- mediler** 152a/06
- itâ'at g. → itâ'at:** 152a/06, 152b/04
- göz** Göz, görme organı.
- g. ur-** Dikkatle bakmak: 150a/11, 150b/02
- gözici** Gözetlemek işini yapan kimse. ↔ **görıcı.**
- g.+ si** 148b/08
- gügercin** Güvercin.
- g.** 150a/03, 150b/02, 150b/11
- g.+ den** 151b/03
- gün** Gün.
- g.** 152a/10, 152a/11
- H**
- haber** (< Ar. *haber*) Haber, bilgi, malumat.
- h.+ i** 152a/05
- hâl** (< Ar. *hâl*) Durum, vaziyet.
- h.** 152a/02, 152b/01, 154b/06
- h.+ dir** 152b/01
- hâl+ i** 154a/11
- halife** (< Ar. *halife*) Bir müridin, dervişleri

- arasından mürşit olmaya ve derviş yetiştirmeye manen ehliyet kazanmış olduğu için seçip belli bir usul içinde irşada memur ettiği müridi.
- h.+ lerinden idi** 150b/07
- halk** (< Ar. *ḥalk*) Bir milleti meydana getiren insan topluluğu.
- h.+ in** 149b/03
- hamîr** (< Ar. *ḥamîr*) Hamur, maya.
- h.+ e** 150a/06
- hân** (< F. *hân*) Şehirlerde, kasabalarda veya yolların geçit yerlerinde yolcuların konaklaması, kendilerinin ve hayvanlarının geceleme için yapılmış bina.
- h.+ da** 151a/04
- havâle** (< Ar. *ḥavâle*) Bir şeyi birine veya bir yere doğru savurma, yöneltme. ↔ **havâlet**.
- h. ol-** Kendini bir yere doğru yöneltmek, kendini bir yöne doğru savurmak: 151a/03
- havâlet** (< Ar. *ḥavâle*) Bir şeyi birine veya bir yere doğru savurma, yöneltme. ↔ **havâle**.
- h.** 154b/03
- h.+ inüz** 150b/08
- hayât** (< Ar. *ḥayât*) Doğumdan ölüme kadar geçen süre, yaşanan, yaşanmakta olan veya ileride yaşanacak zaman, ömür.
- h.+ ında** 154b/06
- hâzır** (< Ar. *ḥâzır*) Bir işi yapmak için gerekli her türlü şeyini tamamlamış olan.
- h. idiler** 148b/08
- hem** (< F. *hem*) Kullanıldığı cümleye “üstelik, bir de, şu da var ki, zaten” manaları katarak anlamı kuvvetlendirir.
- h.** 149b/07
- hemân** (< F. *hemân*) Derhal, çabucak, hiç vakit geçirmeden.
- h.** 150b/10, 151a/01, 153b/05
- henüz** (< F. *henüz*) Daha, hâlâ, şimdiye kadar, elan.
- h.** 149a/01
- hep** (< F. *hamâğ* ?) Hiçbiri veya hiçbir kimse dışında kalmamak üzere, bütün.
- h.** 149b/02
- her** (< F. *her*) (Belirsizlik sıfatı olarak) Her, her bir.
- h.** 150a/11
- h. biri** Teker teker, hepsi: 152b/10, 154b/04
- hevâ** (< Ar. *hevâ*) Yeryüzünden yukarıya doğru bakıldığında görülen boşluk, hava.
- h.+ dan** 150a/04
- h.+ ya** 150b/10, 151a/02
- heybet** (< Ar. *heybet*) İnsanda korku ve saygı duygusu uyandıran etkili görünüş, ululuk, azamet.
- h.** 150a/06, 150b/03
- hezâr** (< F. *hezâr*) Bin.
- h.** 153a/11
- hiçbir** (< F. *hiç* + T. *bir*) Olumsuz cümlelerde ismin başına getirildiği zaman o cinsten olan şeylerden birinin bile cümlede verilen hükmün dışında kalmadığını, bu hükmün o şeyin bütününe ait olduğunu anlatır.
- h.** 154a/11
- hin** (< Ar. *ḥin*) Zaman, vakit.
- h.+ de** 148b/07
- hizmet** (Ar. *ḥidmet*) Bir kimsenin yapmakla sorumlu tutulduğu iş, kendisine verilen görev.
- h.+ imizdedir** 154b/05
- h.+ inde** 154a/05
- h.+ inde ol-** için gereken her şeyi yapmaya hazır olmak: 154b/06, 154b/07
- emrinde ve h.+ inde ol- → emr:** 154b/06
- huzûr** (< Ar. *ḥuzûr*) Önemli bir makamın veya kişinin var olduğu, bulunduğu yer, O makam veya şahsın önü, katı, yanı.
- h.- i şerîf** Kutsal makam, yüce huzur: 152b/08

h.+ ina 152a/04, 152b/06

Ḥūdā (< F. *Ḥudā*) Allah, Tanrı, Cenâbıhak.

Ḥ.+ dandır 153b/02

İ

i- İmek (cevher fiili). “idi, imiş, ise, iken” şekilleri vardır.

i.- di 148b/09, 149a/01, 150b/06, 150b/07, 153b/09, 153b/10

i.- diler 148b/08

ibn (< Ar. *ibn*) Oğul.

i.- i Resülallāh Peygamberimiz Hz. Muhammed’in oğlu, peygamberin soyundan gelen: 150a/02

icāzet (< Ar. *icāzet*) İzin, müsâade, ruhsat.

i. al- İzin almak: 154b/10

icāzet-nāme (< Ar. *icāzet* + F. *nāme*) Bir kimseye icazet verildiğini gösteren belge, diploma, şahadetname, icazet.

i. 153b/05

iç Bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dâhil.

i.+ inde 153b/10

iʿlām (< Ar. *iʿlām*) Bildirme, anlatma.

i. it- Bildirmek, anlatmak: 151b/09

ile İle (Bağlaç).

i. 149a/03, 149b/11, 150a/04, 150b/01, 150b/08, 151a/01, 151a/02, 151a/05, 151a/09, 151b/04, 151b/10

ilerü Bir yerin veya şeyin arka kabul edilen kısmına göre önde bulunan taraf, ön taraf, ileri.

i. 151a/10

imdi Şimdi.

i. 149b/01

in- (Bulunduğu yerden) Aşağıya doğru gelmek, inmek.

i.- er 153b/06

i.- erken 151a/06

ʿināyet (< Ar. *ʿināyet*) Lutuf, ihsan, iyilik.

ʿi. 151a/10

iste- (Bir şeyin yapılmasını veya kendisine verilmesini) Dilemek, talep etmek.

i.- diler 153b/03

istikbāl (< Ar. *istikbāl*) Birini karşılama.

i. it- Karşılama: 150a/01

işit- Duymak, işitmek.

i.- ıcek (ışidicek) 152a/05

işlen- Yapılmak, işlenmek.

i.- en 154b/08

i.- ür 154b/09

it- (1) 1. Yapmak, etmek, kılmak, işlemek.

i.- dügi 152a/08

2. Türkçede birçok kelimenin sonuna gelecek birleşik fiiller teşkil eden, sonuna geldiği kelimeye göre değişik fonksiyonları olan, geçişli veya geçişsiz fiiller, ayrıca çeşitli deyimler yapan fiil. “Yapmak, etmek, kılmak” anlamlarında birleşik fiiller yapar.

i. 151b/09

i.- dik 152b/04, 153a/01

i.- diler 152b/08

i.- dügi 153b/10, 153b/11

i.- elim (idelim) 149b/04

i.- er (ider) 148b/01, 149b/02, 149b/03

i.- eyim (ideyim) 150b/09

i.- mek 149b/01

i.- üp (idüp) 149a/04, 150a/01, 150b/05, 151b/05, 151b/08, 152b/07, 153a/04, 153b/11, 154a/03

ʿavdet i. → ʿavdet: 151b/08

beyān i. → beyān: 148b/01

dest-pūs i. → dest-pūs: 152b/08

eksiklik i. → eksiklik: 153a/01

- i'fām i.** → **i'fām:** 151b/09
- istikbāl i.** → **istikbāl:** 150a/01
- ittifāk i.** → **ittifāk:** 152b/07
- muhib i.** → **muhib:** 149b/03
- naẓar i.** → **naẓar:** 153b/11
- şayd i.** → **şayd:** 150b/05
- şayd i.** → **şayd:** 150b/09
- selām i.** → **selām:** 151b/09
- serkeşlik i.** → **serkeşlik:** 152b/04
- su'āl i.** → **su'āl:** 153a/04
- su'āl i.** → **su'āl:** 153a/04
- tedbīr i.** → **tedbīr:** 149b/01
- tedbīr ve tedārik i.** → **tedbīr:** 149b/04
- tekbīr i.** → **tekbīr:** 151b/05, 154a/03
- teveccūh i.** → **teveccūh:** 149a/04
- zabt i.** → **zabt:** 149b/02
- zikir i.** → **zikir:** 153b/10, 153b/11
- it- (2)** Söylemek, demek.
- i.- di** 149a/07, 149a/10, 149b/05, 150a/10, 150b/08, 151a/09, 151b/02, 151b/05, 151b/07, 152a/02, 152a/03, 153a/07, 154b/04
- i.- diler** 149a/09, 149a/11, 150a/01, 150a/08, 150b/04, 152b/01, 153a/01
- iṭā'at** (< Ar. *iṭā'at*) Emre uyma, söz dinleme.
- i. göster-** Söz dinlemek, alınan karar uymak, itaat etmek: 152b/04, 152a/06
- itdür-** "Başkası vasıtasıyla yapmak veya başkasının yapmasına yol açmak, yapmaya zorlamak" anlamında yardımcı fiil.
- i.- di** 154a/03
- tevellā i.** → **tevellā:** 154a/03
- ittifāk** (< Ar. *ittifāk*) Fikir birliğine varma, uyuşma, anlaşmaya varma.
- i. it-** Birlikte hareket etmek üzere sözleşmek, anlaşmak: 152b/07

- ķabūl** (< Ar. *ķabūl*) Verilen bir şeyi alma, geri çevirmeme.
- ķ. eyle-** Verilen bir şeyi almak, kabul etmek: 154a/07
- ķadar** (< Ar. *ķadar*) "Kadar, miktar, ölçü, derece, zaman, -dek, aşığı yukarı vb." anlamlara gelecek şekilde kullanılır.
- ķ.** 151b/06, 154b/01
- ķal-** Var durumda olmak, mevcut bulunmak [Bu anlamda daha çok olumsuz şekli kullanılır.]
- ķ.- maz** 149b/03
- ķaldır-** Bulunduğı yerden yukarıya doğru hareket ettirmek, kaldırmak.
- ķ.- dı** 150a/10
- ķalk-** 1. Oturur veya yatar durumdan çıkarak ayakları üzerinde doğrulmak, ayaküstü durmak.
- ķ.- dı** 151a/08
- ķ.- up** 151a/09, 151b/11, 154a/01
2. Birleşik fiiller yapar.
- ķ.- up** 149a/03, 154b/02
- ayak üzere ķ.** → **ayak:** 149a/03, 154b/02
- ķanad** Kuşlarda ve böceklerde gövdenin iki yanında yer alan ve uçmayı sağlayan açılır kapanır bir çift organ, kanat. ↔ **ķanat.**
- ķ.** 149b/05
- ķ.+ a** 149b/05
- ķanat** Kuşlarda ve böceklerde gövdenin iki yanında yer alan ve uçmayı sağlayan açılır kapanır bir çift organ, kanat. ↔ **ķanad.**
- ķ.+ ların** 149b/07
- ķanda** Nerede.
- ķ.+ dır** 150a/08
- ķap-** Birdenbire çekip almak, yakalayıp tutmak.
- ķ.- dı** 151a/06
- ķardaş** Kardeş.
- ķ.+ ları** 148b/06

karşu Bir şey, yer veya kimsenin yüz tarafının ilerisi, karşı.

k.+ sında 151a/08

kaşd (< Ar. *kaşd*) Niyet, istek, amaç, gaye.

k. eyle- Bir amaç güderek bir işe girmek, niyet etmek: 153b/04

kaşım- Kendi kendini kaşımak.

k.- acak 154a/11

kat Huzur, yan, ön.

k.+ imuza 151b/10

k.+ ina 152b/05

k.+ umıza 151b/10

kaynat- Bir şeyin, pişirmek veya belli bir işleme tabi tutmak amacıyla su veya bir sıvı içinde kaynamasını sağlamak.

k.- ırdı (kaynadırdı) 149a/02

kelām (< Ar. *kelām*) Tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifade.

k.+ da 153a/03

esnā²-yı k. → esnā²: 153a/03

kemlik (< F. *kem* + T. *lik*) Kötülük.

k. 153a/02

kendü Kendi, kendisi.

k. 152a/04, 152b/09, 152b/10, 154a/05

k.+ lerine 152b/04

k.+ si 149a/09, 149a/10

k.+ ye 149b/03

kerem (< Ar. *kerem*) Lutf, iyilik, merhamet, ihsan.

k. 151a/10, 153a/02

kerre (< Ar. *kerre*) Defa, kez, sefer.

k. 149a/04, 152a/09

kez Defa, kere, sefer.

k.+ den 152b/11, 154a/01

kıl- "Etmek, eylemek, yapmak" anlamında birleşik fiiller yapar.

k.- dı 152b/04

k.- dılar 154b/03

k.- mazuz 152b/02

da^{vet} k. → da^{vet}: 152b/04

rüşen k. → rüşen: 152b/02

taleb k. → taleb: 154b/03

kırk Kırk sayısı.

k. 152a/11

kız Dişi cinsten olan evlat, kız.

k.+ ıdır 149a/01

ki (< F. *ki*) Ki (Bağlama edatı). ↔ **kim (2).**

k. 148b/03, 149b/01, 149b/04, 149b/05, 150a/07, 152b/01, 152b/09, 153a/08, 153b/04, 153b/05, 153b/08, 154a/09, 154a/11, 154b/08

kim (1) Kim, hangi kimse (Soru zamiri).

k.+ den 153a/05

k.+ dir 153a/05, 154a/09

k.+ iñ 149a/07, 153a/04

kim (2) Kim, ki (Bağlama edatı). ↔ **ki.**

k. 149b/10, 150b/04, 150b/11, 151a/06, 151a/07, 151a/08, 151a/09, 152a/01, 152b/09, 153b/07, 153b/09

kimse Kimse, herhangi bir kişi. ↔ **kimsene.**

k. 150a/11, 150b/04

kimsene Kimse, herhangi bir kişi. ↔ **kimse.**

k. 150b/02, 151a/01

kisvet (< Ar. *kisvet* "elbise") Başlık, serpuş.

k. çevir- Sâlikin, başından çıkardığı serpuşu, şeyhin tekrar salike giydirip tekbir ederek kutlaması: 154a/02

k.+ in 151b/01

k.+ ine 151b/05

ko- 1. (Bir yere) Bırakmak, (bir yere) yerleştirmek.
↔ **ko-**

k.- dı 151b/01

2. (Birini) Bir işe yerleştirmek, tayin etmek.
ķ.- dılar 154a/06
3. İzin vermek, serbest bırakmak, ellememek.
ķ.- mayavuz 149b/04
- ķon-** (Uçucu şey) Uçmasına son verip bir yerde durmak, konmak.
ķ.- dı 150a/05
- ķoy-** (Bir yere) Bırakmak, (bir yere) yerleştirmek. ↔ **ķo-**
ķ.- up 149a/04
el gögüse ķ. → el: 149a/04
- ķög** Kōy. ↔ **ķōy.**
ķ.+ i 150b/01
- ķōy** Kōy. ↔ **ķōg.**
ķ.+ ünüñ 150b/11
ķ.+ ünüñ 150a/04
- ķubbetü'l-bağī** (< Ar. *ķubbe* + *bağī*) Başkaldırı kubbesi, zulüm kubbesi.
ķ. 150a/01
- ķuvvet** (< Ar. *ķuvvet*) Güç, kuvvet.
ķ.+ iñ 150b/09
- ķülliyen** (< Ar. *ķulliyen*) Bütünüyle, tamamen.
ķ. 150a/10
- L**
- lāzım** (< Ar. *lāzim*) Gerekli, lüzumlu.
l. 152a/05
- M**
- maħall** (< Ar. *maħall*) Yer, mekân, mevki.
m.+ e 151a/04
- maħfil** (< Ar. *maħfil*) Konuşup görüşmek, çeşitli konularda fikir alış verişinde bulunmak vb. amaçlar için bir araya gelinen yer, toplantı yeri.
m.+ lerde 154a/08
- maħlūk** (< Ar. *maħlūk*) Yaratılmış şey, insan, hayvan, yaratık.
m. 150a/11
- maķām** (< Ar. *maķām*) Durulacak yer, durak, mekân, mahal.
m.+ ma 152a/07, 154b/02, 154b/10
- maķāmlu** Makamı olan, yeri olan, belli bir mekânı olan.
m. 152a/07, 154b/02, 154b/10
- ma'ľüm** (< Ar. *ma'ľüm*) Herkes tarafından bilinen, öğrenilmiş olan (şey).
m. ol- Bilinmek: 148b/10, 152a/08
- ma'nī** (< Ar. *ma'nā*) Madde ve cismin dışında olan şey, iç, bātın, ruh.
m. 148b/05, 149b/08, 149b/09
- mazľüm** (< Ar. *mazľüm*) Yumuşak, uysal, sessiz, sakin (kimse).
m. 151b/04
- meclis** (< Ar. *meclis*) Toplantı, meclis.
m.+ de 148b/08, 149a/01, 149a/05
m.+ e 151b/08, 152a/01
m.+ lerinde 152b/09
- mecmū'c** (< Ar. *mecmū'c*) Bütün, hep, cümle.
m. 154a/10
m.+ nıñ 152a/11
- melek** (< Ar. *melek*) Melek, ferişte.
m.+ ler 150a/01
- merħabā** (< Ar. *merħabā*) "İyi günler, günaydın" anlamında selamlaşma sözü.
m. 150a/02
- mestūr** (< Ar. *mestūr*) Örtülü, kapalı, gizli, saklı.
m. idi 153b/10
- meşhūr** (< Ar. *meşhūr*) Herkesçe bilinen, adı sanı her tarafa yayılmış, ünlü, şöhretli.
m.+ dur 153a/09
- meşreb** (< Ar. *meşreb*) Davranış biçimi, yaşayış tarzı, gidiş, yol, meslek.

m.+ im 153b/01

m.+ iñüz 153a/05

mezâr (< Ar. *mezâr*) Bir kimsenin öldükten sonra gömüldüğü yer, kabir.

m.+ ırj 154b/07

mezidle- Arttırmak, çoğaltmak, ziyadeleştirmek.

m.- yüp 154a/03

mişâl (< Ar. *mişâl*) Benzer, gibi, manend, nazir.

m.+ i 151a/03

miskînlîk Kulun, gerçek zengin Cenâbîhak olduğunu ve kendisinin O'na karşı mutlak bir ihtiyaç içinde bulunduğunu bilmesi durumu, fakr.

m. eyle- Acizliğini kabul etmek, boyun eğmek: 151a/11, 151b/11

muhib (< Ar. *muhibb*) Dost, yâr.

m. it- Dost yapmak: 149b/03

muhkem (< Ar. *muhkem*) Dayanıklı, güçlü duruma getirilmiş, sağlaştırmış, sağlam, kuvvetli.

m. 149b/06, 151a/06

murâkabe (< Ar. *murâkabe*) Bakıp gözetme, göz altında bulundurma, denetleme, denetim, kontrol.

m.+ ye çekil- Bakıp gözetlemek, göz altında bulundurmak, denetlemek: 150a/10

muṭlaḳ (< Ar. *muṭlaḳ*) Kesin olarak, mutlaka, mutlak surette.

m. 152b/03

mübârek (< Ar. *mübârek*) Hayırlı, uğurlu, kutlu, mukaddes.

m. 150a/05, 150a/10, 154a/09

mülk (< Ar. *mulk*) Ülke, âlem, diyar.

m.+ in 149b/02

mürîd (< Ar. *murîd*) Tarikata girip bir mürşide bağlanan kimse, kendi iradesini Hakk'ın iradesine terk edebilmek için bir mürşidin terbiyesine giren derviş.

m. 154a/06

m.+ idir 149a/03

m.+ leri 154a/07

m.+ lerinden 154a/05

mürşid (< Ar. *murşid*) Hak ve hakikate erişme yolunda müritlerine örnek olan, onları irşat eden, rehberlik eden kimse, şeyh.

m.+ im 153a/11

m.+ iñüz 153a/05

N

n'ola "Evet, hay hay, peki" anlamında kullanılan kalıplaşmış bir cevap edatı.

n. 150b/09

naşîb (< Ar. *naşîb*) Manevi feyz (Bilhassa Bektaşilerde "tarikata girme, bir Bektaşi babasına intisap etme" anlamında kullanılır).

n. şun- Bir Bektaşi babası birini törenle Bektaşiliğe kabul etmek: 154b/04

n.+ im 153b/02

n.+ iñüz 153a/05

naẓar (< Ar. *naẓar*) Bakış, bakma, göz atma.

n. it- Bakmak: 153b/11

n. şal- Bakmak: 149b/10, 150a/11, 150b/02, 150b/10

n.+ ında 151b/01, 153b/06

ne 1. Soru sıfatı.

n. 149a/10, 149b/01

2. Ne, hangi şey (Soru zamiri).

n. 151b/06, 151b/09, 152a/05, 152b/01, 153a/04, 153b/09

n.+ dir 152a/02, 152b/03

nebevîyyi'l-Muḥammedî (< Ar. *nebevîyyi'l-Muḥammedî*) Hz. Muhammed ile ilgili, peygambere ait.

n.+ yem 153a/08

nefes (< Ar. *nefes*) Soluk, soluma, nefes.

- n.+ imüzden** 151b/10
- n.+ inden** 154a/09
- nerden** Hangi yerden, hangi taraftan.
- n.+ den** 149a/09
- nesl** (< Ar. *nesl*) Bir kimsenin zürriyeti, evlat ve torunları, soy, sülale, döl.
- n.+ isiz** 153a/04
- nesne** Belli bir ağırlığı, maddesi ve hacmi olan her türlü cansız varlık, şey.
- n.** 153b/06
- nezir** (< Ar. *nezir*) Adak.
- n.+ imiz** 151b/07
- nice** 1. Çok, pek çok, birçok.
- n.+ sin** 151a/02
2. Nasıl.
- n.** 152b/09
- nūr** (< Ar. *nūr*) Gözle görülen aydınlık, maddî şeyleri görmeye yarayan ışık, ziya.
- n.+ dan** 150a/01
- n.+ ina** 153a/11
- nuṭṭ** (< Ar. *nuṭṭ*) Söz, konuşma, kelim.
- n.+ a gel-** Söz söylemek, konuşmak: 152b/11

O

- o** O (İşaret sıfatı).
- o.** 152a/01
- oğul** Erkek evlat, genç delikanlı.
- o.+ ıdır (oğlıdır)** 153a/09, 153a/10, 153a/11
- o.+ iyam (oğlyam)** 153a/09
- oḡu-** Okumak.
- o.- dılar** 153b/07, 153b/11
- ol** 1. O (Üçüncü tekil şahıs zamiri).
- o.** 149b/02
2. O (İşaret sıfatı).
- o.** 148b/07, 149a/01, 149a/05, 149a/06, 149a/09,

- 149a/11, 149b/01, 149b/04, 150a/04, 150a/05, 150a/07, 150a/09, 150b/03, 150b/05, 151a/04, 151b/04, 152a/04, 152a/05, 152a/06, 152b/03, 152b/05, 152b/06, 152b/10, 153b/07, 154a/04, 154b/03

3. O (İşaret zamiri).

o.+ dur 148b/03, 154b/08

ol- 1. Meydana gelmek, vuku bulmak.

o.- a 154a/11

o.- dı 151a/10

o.- duḡı 152a/02

o.- ıcaḡ 152a/08

2. Gerçekleşmek, tahakkuk etmek.

o.- maz 152b/01

3. Bulunmak, var olmak, mevcut olmak.

o.- an 149a/06, 153a/07

o.- sa 150b/04

o.- sun 150b/09

o.- ursa 151b/06

4. (Bir şeye) Sahip olmak.

o.- sun 151b/07

5. İsim-fiillerden sonra anlamı kuvvetlendirmek, değişik bir ifade sağlamak için bir üslup özelliği olarak kullanılır.

o.- ursa 149b/02

6. "Olmak, bulunmak, meydana gelmek" anlamında yardımcı fiil.

o.- a 154a/08

o.- an 154a/05

o.- dı 148b/10, 151a/06, 151b/11, 152a/08, 152a/09, 152a/11, 152b/02, 154b/01

o.- dılar 149b/07, 152b/01

o.- dıyisa 151b/09

o.- sun 154b/06, 154b/07

o.- up 151a/03, 151a/06, 152b/05, 153b/06

‘aḡlı zā’il o. → ‘aḡlı: 151a/06

bellü o. → **bellü:** 154a/08

bî-hüş o. → **bî-hüş:** 151a/06

cem^c o. → **cem^c:** 152b/01

cem^c o. → **cem^c:** 152b/05

cem^c o. → **cem^c:** 154a/05

çerp o. → **çerp:** 152a/09, 152b/02

emriñde ve hizmetinñde o. → **emr:** 154b/06

ğayb o. → **ğayb:** 152a/11

ğayıp o. → **ğayıp:** 152b/02

havāle o. → **havāle:** 151a/03

hizmetinde o. → **hizmet:** 154b/06, 154b/07

ma^clüm o. → **ma^clüm:** 148b/10, 152a/08

rāzı o. → **rāzı:** 149b/07

revāne o. → **revāne:** 151b/11

tomar o. → **tomar:** 153b/06

vāki^c o. → **vāki^c:** 151b/09

vāki^c o. → **vāki^c:** 154b/01

olun- “Etmek” yardımcı fiiliyle yapılan birleşik fiilleri edilgen duruma getiren ve eskiden daha çok kullanılıp şimdi kullanılma alanı daralmış bulunan yardımcı fiil.

o.- miş idi 153b/09

o.- ur 154a/07

su^ʔāl cevāb o. → **su^ʔāl:** 153b/09

zikir o. → **zikir:** 154a/07

onar On sayısının “her birine on” veya “her defasında on tane” anlamına gelen üleştirme şekli.

o. 154a/06

orta Ara, iç, orta.

o.+ larında 150b/06

otur- Oturmak.

o.- dı 149a/05

o.- dılar 152b/10, 152b/11

o.- duğı 152a/09

o.- ur 150b/02, 151a/01, 151a/09

o.- urlardı 152b/09

oyun Hile, dolap, düzen, entrika, oyun.

o. 149b/03

o.+ ıdır 152b/03, 152b/06

Ö

öl- Ölmek, vefat etmek.

ö.- dükden 154b/07

öğ Bir kimse veya yerin yüzünün baktığı tarafta olan yakın yer.

ö.+ ünde 154a/02

öp- Öpmek.

ö.- di 151a/11

elin ö. → **el:** 151a/11

öyle 1. Öyle, o şekilde, o biçimde.

ö. 149b/07, 152a/07, 152a/08

2. O kadar, o derece.

ö. 151a/06, 154a/09

‘özür (< Ar. ‘özr) Yanlış, hatalı bir davranışın elde olmadan veya mecbur kalındığı için yapıldığını bildirmek ve hoş görülmesini istemek üzere öne sürülen sebep, mazeret.

‘ö.+ ler dile- Bir hata veya kusurundan dolayı affedilmesini istemek: 151a/09, 153a/02

P

pâyimanca (< F. *pāy-ı mācān*) Dervişlerin kapı eşiği yanında durup özür dilemeleri hakkında kullanılır. Derviş, sağ ayak parmağını, sol ayak parmağının üstüne koyar; ellerini, parmakları açık ve düz olarak, sağ üstte olmak üzere çaprazvari göğsünün üstüne getirir. Sağ eli sol omuzundadır, sol eli sağ omuzunda. Başını biraz eğerek ve suçunu söyler, yahut dileğini diler. Evvelce Kalenderîlerde bu niyaz durumu, sağ elle sol, sol elle sağ kulak memesi tutularak yapılmış.

p. 151b/01

pervāz (< F. *pervāz*) Uçma, uçuş.

152b/02

p. 150a/04

p. **ur-** Yükselme, yükselmek: 150b/10, 151a/02

pes (< F. *pes*) Şu hâlde, öyleyse, imdi.

p. 149a/03, 149b/06, 152a/07, 152a/09

pīrān (< F. *pīrān*) Ermişler, pirlar, tarikat kurucuları.

p. 153a/11

R

rāzī (< Ar. *rāzī*) Kabul eden, uygun bulup benimseyen, olana boyun eğip rıza gösteren.

r. **ol-** Kabul etmek, uygun bulmak, istemek: 149b/07

remiz (< Ar. *remz*) Bir şeyi akla getiren, o şeye delalet eden nesne, işaret, resim, harf, kısaltma vb. sembol.

r. 154b/01, 154b/08

resm (< Ar. *resm*) 1. Tasvir, timsal, resim.

toğan r.+ in urun- → **toğan:** 150b/04

2. Tarz, şekil, biçim, üslup.

r.+ e 153b/02

Resūlallāh (< Ar. *resūl+allāh*) “Allah’ın elçisi” Hz. Muhammed.

ibn-i R. → **ibn:** 150a/02

revāne (< F. *revāne*) Giden, yürüyen, akan, revan.

r. **ol-** Yola düşmek, yola koyulmak, gitmek: 151b/11

rivāyet (< Ar. *rivāyet*) 1. Nakledilen haber veya söz.

r.+ **dir** 148b/04

2. Halk arasında söylenen söz, söylenti.

r.+ **de** 152a/10, 152a/11

rumūz (< Ar. *rumūz*) Remiz, sembol.

r. 152b/05, 154b/01, 154b/08

rūşen (< F. *rūşen*) Parlak, aydın, aydınlık.

r. **kıl-** Aydınlık hâle getirmek, aydınlatmak:

S

şafā (< Ar. *şafā*) Gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik.

ş. **gel-** “Hoş geldiniz” anlamında karşılama sözü: 150a/02

şahīfe (< Ar. *şahīfe*) Bir defter veya yaprağının iki yüzünden her biri.

ş.+ **sine** 153b/08

şakaf (< Ar. *şakaf*) Çatı, tavan, dam.

s.+ **ma** 149b/11

şal- Göndermek, yollamak.

ş.- **dı** 149b/10, 150b/10

ş.- **dum** 150a/11

ş.- **ıcek** 150b/02

nażar ş. → **nażar:** 149b/10, 150a/11, 150b/02, 150b/10

şaņa Sana.

s. 154b/05

şayd (< Ar. *şayd*) Av, şikâr.

ş. **it-** Avlamak: 150b/05, 150b/09

seccade (< Ar. *seccāde*) Üzerinde bir kişinin namaz kılacağı büyüklükte, halı, kilim, kumaş, hasır, vb.nden yapılmış, daha çok dikdörtgen biçimindeki yaygı, namazlık.

s.+ **leri** 152a/11, 152b/09

s.+ **lerimiz** 152b/02

s.+ **lerine** 152b/11

selām (< Ar. *selām*) Selam.

s. **al-** Selamına karşılık almak: 149a/06

s. **it-** Selam vermek: 151b/09

s. **vir-** Selam vermek: 148b/04, 148b/06, 148b/07, 148b/09, 149a/08, 152a/01, 152a/03

s.+ **ıñ al-** Selamına karşılık almak: 149a/07, 149a/08

serçeşme (< F. *ser-çeşme*) Bir sanatta üstat olan veya

- bir tarikatta ilahi feyiz ve aşkın kaynağı durumunda bulunan pir.
- s.** 153a/11
- serhad** (< F. *ser* + Ar. *ḥadd*) Sınır boyu, hudut.
- s.** 149b/10
- serkeşlik** Serkeş olma durumu, dikkafalılık.
- s. eyle-** Dikkafalılık etmek: 152a/06
- s. it-** Dikkafalılık etmek: 152b/04
- şıçra-** Yukarıya doğru atılmak, atlamak, sıçramak.
- ş.- dı** 149b/11
- şık-** Bir şeyin etrafını başka bir şeyle sararak basınç altına almak, sıkılmak.
- ş.- dı** 151a/06
- siz** Siz (ikinci çoğul şahıs zamiri).
- s.** 149a/08, 151b/07, 152a/03
- s.+ e** 151b/07
- şoḥbet** (< Ar. *ṣuḥbet*) Sohbet, hasbihal.
- ş.** 148b/08
- ş. aç-** Söyleşmek için söze girmek, sohbete başlamak: 153a/03
- şoḡra** İçinde bulunulan veya bahsedilen ânın daha ilerisindeki bir zamanda, bilahare, sonra.
- ş.** 154b/01, 154b/07
- sor-** Sormak, soru sormak.
- s.- dı** 148b/10
- ş.- dılar** 149a/07
- şoy** Aynı ırktan, aynı kandan gelen geçmiş ve yaşayan nesiller topluluğu, kuşaklar.
- ş.+ umuzdan** 151b/06
- söyle-** Demek, söylemek, anlatmak, konuşmak.
- s.- rler** 154a/08
- şöyün-** Sönmek.
- ş.- dı** 152a/10
- söz** Söz, laf, kelam.
- s.+ e** 152a/06, 153a/03, 153b/03
- s.+ i** 153b/02
- s.+ ine** 152b/04
- su'âl** (< Ar. *su'âl*) Soru, soru.
- s. cevâb olun-** Soru sorup cevap alır durumda olmak: 153b/09
- s. it-** Soru sormak: 153a/04
- sultân** (< Ar. *sultân*) Manevi saltanatları sebebiyle bazı din ve tasavvuf büyüklerine ve tarikat pirlere verilen unvan.
- s.+ im** 154b/05
- şun-** Bir şeyi büyük veya saygı duyduğu bir kimse, topluluk yahut makama nezaket kurallarına uyarak vermek, göndermek, yollamak, arz etmek.
- ş.- dı** 154b/04
- naşib ş. → naşib:** 154b/04
- şüret** (Ar. *şüret*) Dış görünüş, şekil, biçim.
- ş.+ inde** 151b/03
- Ş**
- şāhîn** (< F. *şāhîn*) Doğana benzer yırtıcı, avcı bir kuş türü, şahin.
- ş.** 151a/03
- şek** (< Ar. *şekk*) Şüphe, zan.
- ş.** 154a/01
- şekl** (< Ar. *şekl*) Dış görünüş, dış çizgiler, biçim.
- ş.+ in** 150a/03
- ş.+ inde** 150b/02, 150b/05, 150b/08
- toḡan ş.+ in urun- → toḡan:** 150b/10
- şerîf** (< Ar. *şerîf*) Şerefli, kutsal, mübarek.
- ḡuzūr-ı ş.+ lerine → ḡuzūr:** 152b/08
- şimdi** İçinde bulunduğumuz zamanda, şu anda, şimdi.
- ş.** 149a/11
- şol** (< *şu + ol*) Şu, o (işaret sıfatı).
- ş.** 150a/06
- şöyle** (< *şu + eyle*) Öyle, şu biçimde, şuna benzer,

şunun gibi, şu şekilde.

ş. 150a/05, 154a/11

şübhe (< Ar. *şubhe*) Bir hususla ilgili gerçek veya doğrunun ne olduğuna kesin biçimde karar verememe durumu, tereddüt, kuşku, şek.

ş. 154a/01

T

tā (< F. *tā*) Bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri yahut zamanı anlatırken söze mübalağa katar. Genellikle dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla kullanılır.

t. 149b/01, 149b/04, 149b/05, 149b/08, 149b/11, 151a/07, 152a/01

ta‘ām (< Ar. *ta‘ām*) Yemek, aş.

t.+ ları 149a/01

ta‘cīl (< Ar. *ta‘cīl*) Acele etme.

t. 151a/05

tağıl- (Toplu hâlde bulunan kimseler) Bir yerden uzaklaşmak, o yeri terketmek.

t.- dılar 152a/07

taleb (< Ar. *taleb*) İsteme, dileme, arzu etme.

t. kııl- İstemek, dilemek: 154b/03

tamām (< Ar. *temām*) Tam olarak, eksiksiz.

t. 149b/02

taraf (< Ar. *taraf*) Cihet, yön, taraf.

t.+ a 150a/04

t.+ m 149b/08

t.+ indan 149a/11, 149b/09

taş Taş.

t. 150a/05, 150b/11

t.+ a 150a/05

tavla (< Ar. *tavla*) At ahır.

t.+ da 154a/11

t.+ dan 154a/10

t.+ mızda 154a/10

t.+ muzdan 154a/10

ta‘zīm (< Ar. *ta‘zīm*) Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muamelede bulunma.

t. 149a/03

tedārik (< Ar. *tedāruk*) Edinme, sağlama, hazır etme, hazır bulundurma, araştırıp elde etme.

tedbīr ve t. it- → **tedbīr:** 149b/04

tedbīr (< Ar. *tedbīr*) Bir şeyi önlemek veya olmasını sağlamak için yapılan hazırlık, başvuru, çare, önlem.

t. 149b/05

t. it- (Bir işi önlemek veya yapılmasını sağlamak için) Gereken hazırlıkları yapmak, gerekli çarelere başvurmak: 149b/01

t. ve tedārik it- Gereken tedbirleri alıp hazırlıkları yapmak: 149b/04

t.+ e 149b/07

tekbīr (< Ar. *tekbīr*) İslam dininde Allah'ın büyüklüğünü belirtmek için söylenen "Allahu ekber" sözü.

t. it- Tekbir okumak: 151b/05, 154a/03

tekrār (< Ar. *tekrār*) Yeniden, bir daha, yine.

t. 151b/10

temennī (< Ar. *temennī*) İstek, dilek, talep.

t. 151a/09

tertīb (< Ar. *tertīb*) Sıra, düzen.

t. 152b/10

teşrīf (< Ar. *teşrīf*) Bir yerden bir yere gelme veya gitme.

t.+ iñiz 153a/04

teveccūh (< Ar. *teveccuh*) Bir tarafa doğru yönelme, doğrulma.

t. it- (Belli bir yere) Doğrulamak, yönelmek: 149a/04

tevellā (< Ar. *tevellā*) Hz. Ali ve soyunu sevmek, onlardan şefaath ve yardım dilemek.

t.+ yı 154a/04
t.+ yı itdür- Tevella söyletmek: 154a/03
tırnağ Tırnak.
ğ. 154b/01
tiz (< F. *tiz*) Çabuk, tez, acele; hemen, derhal.
t. 153a/01
toğan Dünyanın her yerinde birçok türü bulunan yırtıcı bir kuş türü.
ğ. 150b/08
ğ. resmin urun- Doğan şekline girmek, doğan şeklinde görünmek: 150b/04
ğ. şeklinin urun- Doğan şekline girmek, doğan şeklinde görünmek: 150b/10
toğrı Yönünü değiştirmeden, aynı doğrultuda.
ğ. 150a/04, 153b/06
tomar (Yun. *tomari*) Yığın, deste.
ğ. ol- Deste olmak, deste hâline gelmek: 153b/06
ton Elbise, giyecek, kürk, don.
ğ. 151b/04
ğ.+ ın 150a/03
ğ.+ ina 151a/05
ğ.+ ında 151a/01
tonat- (Bir kimseyi) Giydirip kuşatmak.
ğ.- dılar 150a/03
ğur- Dikilmek, ayakta beklemek.
ayak üzerine ç.- ı gel- → **ayak:** 150b/07

U

ulu Çok üstün niteliklere sahip, çok büyük, yüce.
u. 150b/07, 154a/02
u.+ nıj 152b/08
u.+ sı 154a/09
ur- Birleşik fiiller yapar.
u.- dı 150b/10, 151b/05, 154a/03
u.- dum 150a/11

u.- up 150b/02, 151a/02
başına u. → baş: 151b/05
başlarına u. → baş: 154a/03
göz u. → göz: 150a/11, 150b/02
pervâz u. → pervâz: 150b/10, 151a/02
urun- Takınmak; örtünmek, giyinmek.
u.- dı 150b/10
u.- up 150b/04
toğan resmin u. → toğan: 150b/04
toğan şeklinin u. → toğan: 150b/10

Ü

üç Üç sayısı.
ü. 149a/04, 152a/10
üfür- Dudakları büzerek hızla nefes vermek, üfleme.
ü.- di 152a/09
üst Bir şeyin yukarıya, göğe doğru bakan yüzü, yüzeyi.
ü.+ ünde 150b/01
üzere (Edat) Üzerine, üzerinde, üstüne. ↔ **üzre.**
ayak ü. kalk- → **ayak:** 149a/03, 154b/02
üzeri Üzeri, üstü, üst tarafı.
ü.+ me 150b/03
ü.+ ne 150a/04, 150a/05, 150a/06, 150b/11, 151a/03
ayak ü.+ ne çırı gel- → **ayak:** 150b/07

üzre (Edat) Üzerine, üzerinde, üstüne. ↔ **üzere.**
ü. 152b/10

V

vâki' (< Ar. *vâki'*) Olan, vuku bulan.
v. ol- Meydana gelmek, vuku bulmak: 151b/09, 154b/01
vakit (< Ar. *vaqt*) Zaman. ↔ **vaqt.**
v. 148b/07

vaqt (< Ar. *vaqt*) Zaman. ↔ **vakit**.

v.+ in 148b/10

var Mevcut olan, bulunan, tamam, hepsi.

v. idi 150b/06

v.+ sa 150b/03

var- (Belirli bir yere) Gitmek, varmak, ulaşmak.

v. 151b/08

v.- avuz 152a/06

v.- di 152a/01

v.- ırım 150b/08

v.- madik 152b/05

v.- maduğımızdandır 152b/06

v.- mağ 152b/07

v.- up 150b/05

ve (< Ar. *ve*) Ve; iki kelime, cümle veya öbeği birbirine bağlar. (Bağlama edatı).

v. 148b/06, 148b/08, 149a/02, 149a/04, 149a/08, 149a/09, 149b/01, 149b/03, 149b/07, 149b/11, 150a/10, 150a/11, 150b/01, 150b/07, 150b/10, 151a/08, 151a/10, 151b/01, 151b/06, 151b/07, 151b/09, 151b/10, 152a/02, 152a/03, 152a/10, 152a/11, 152b/02, 152b/05, 152b/08, 153a/04, 153a/05, 153a/08, 153a/09, 153a/11, 153b/01, 153b/09, 153b/11, 154a/01, 154a/04, 154a/08, 154a/10, 154a/11, 154b/03, 154b/04, 154b/09

emriñde v. hizmetinñde ol- → **emr:** 154b/06

tedbîr v. tedârik it- → **tedbîr:** 149b/04

vech (< Ar. *vech*) Sebep, vesile.

v.+ -ile 149a/06

velâyet (< Ar. *velâyet*) Kulun Hakk'a yakınlığı ve Hakk'ın kulu, kulun Hakk'ı dost edinmesi durumu, velîlik, ermişlik.

v. 149b/07, 149b/11

vir- 1. (Bir şeyi bir kimseye) İletmek, eriştirmek.

v.- dügi 153b/05

2. Birleşik fiiller yapar.

v.- di 148b/06, 149a/08, 152a/01, 152a/03

v.- dik 154b/05

v.- dügi 148b/07, 148b/09

v.- dügin 148b/04

selâm v. → selâm: 148b/04, 148b/06, 148b/07, 148b/09, 149a/08, 152a/01, 152a/03

yâdigâr v. → yâdigâr: 154b/05

Y

yâ (< Ar. *yâ*) Ey (Seslenme ünlemi).

y. 148b/06, 150a/02

yâdigâr (< F. *yâdgâr*) Bir kimseyi veya olayı hatırlatmak üzere verilen yahut onlardan kalan şey.

y. vir- Bir kimseyi ya da bir olayı hatırlatan bir şeyi vermek: 154b/05

y.+ ıdır 154b/09

yakın Arada az mesafe bulunan.

y. gel- Yaklaşmak, arada az mesafe olan bir yere gelmek: 148b/05

yan Birlikte olma ifade eder, yan.

y.+ ina 154a/07

ya'ni (< Ar. *ya'ni*) Anlatılmak, açıklanmak istenen bir hükümden önce "Şu anlatılmak isteniyor ki, demek ki" anlamında kullanılır.

y. 152a/10

yaña ... bakımından, ... cihetince.

y. 149a/04

yarın Mahşer günü.

y. 154a/08

yat- Boylu boyunca uzanmak, yatmak.

y.- di 151a/07

yazıl- Yazıya geçirilmek, yazılmak.

y.- mışdır 153b/08

yedi Yedi sayısı.

y. 152a/10

yer 1. Mevki, mekân, mahal. ↔ **yir.**

y.+ den 149a/10

y.+ ine 149a/05

y.+ ine getir- Gereğini yaparak olmasını sağlamak: 153a/01

2. Taraf, bölge, ülke.

y.+ den 152a/09

y.+ dendir 153a/04

yeşil Yeşil, renk.

y. 153b/07, 153b/08

yetiş- Ulaşmak, vasil olmak.

y.- di 149b/10, 149b/11

yine Bir daha, tekrar, gene.

y. 149a/05, 151b/10, 152b/10

yir Mevki, mekân, mahal. ↔ **yer.**

y.+ e 152b/01

yok Mevcut olmayan, bulunmayan şey, nesne veya kimse.

y. 150a/11

y.+ dur 152b/07, 154a/01

yol Bir yerden bir yere gitmek amacıyla içinden veya üzerinden geçilen yer, tarik, rah.

y.+ ın 149b/06, 149b/08, 149b/10

y.+ unı 150a/07

9.2. Kişi ve Yer Adları Dizini

B

Beyâzîd Bestâm (< k.a.) Günümüzde İran'ın Semnan Eyaleti'nde bulunan Bistam şehrinde 804 yılında doğmuştur. Allah ile başbaşa kalmak amacıyla Dünyevî arzularını terk etmiş bir şekilde zühd hayatı sürdürmekteydi. Bu yaşam tarzı sufilikte "Kişinin Allah'a en yakın olduğu ruh hâli" olan "Fenâ fillâh (Allah'ta yok olma)" mertebesi olarak

yukarı Bulunulan yere göre seviye bakımından daha yüksekte olan veya daha yüksek kabul edilen taraf yahut bu tarafta bulunan şey.

y.+ dan 151a/02

Z

zabıt (< Ar. *zabt*) Yönetimi altına alma, sahip olma, ele geçirme.

z. it- (Bir şeyi) Ele geçirmek, elde etmek: 149b/02

zâ'il (< Ar. *zâ'il*) Devamlı ve kalıcı olmayan, sona eren, yok olan, ortadan kalkan.

‘aklı z. ol- → ‘aklı: 151a/06

zâlim (< Ar. *zâlim*) Zulüm ve haksızlık yapan kimse.

z. 151b/03

zamîr (< Ar. *zamîr*) Kalp, gönül.

z. 151a/01

zî-şân (< Ar. *zî-şân*) Şanlı.

z. 153a/01

dervîş-i z. → dervîş: 151a/09

zikir (< Ar. *zikr*) Sözüünü etme, ismini söyleme, anma.

z. it- İsmi söylemek, bahsini etmek, anmak: 153b/10, 153b/11

z. olun- İsmi söylenmek, bahsi edilmek, anılmak: 154a/07

ziyâde (< Ar. *ziyâde*) Fazla, çok.

z. 150b/03

tanımlanmaktadır. Kabri, Bistam şehrinde bulunmakla birlikte Hatay'ın Kırıkhan ilçesinde de bir türbesi bulunmaktadır.

B.+ ır 150b/06

E

El-Hâcî Bektâş-ı Velî (< k.a.) Hâcî Bektâş-ı Velî, Türkistan Horasan erenlerindedir. Hz. Muhammed soyundan gelmektedir. Babası, ikinci İbrâhîm adıyla meşhur olmuş Seyyit

Muhammed'dir. Seyyit Muhammed, ikinci Mûsâ'nın oğludur. İkinci Mûsâ, İbrâhîmü'l-mücâb oğludur. İbrâhîmü'l-mücâb, İmam Mûsâ-yı Kâzım oğludur. Lokman Parende'den ilk eğitimini almış ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerini takip etmiştir. Bundan dolayı Yesevî'nin halifesi olarak kabul edilmektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî, mana âleminden Anadolu'ya gelir ve Anadolu erenlerinin gökyüzüne kadar kanat kanada çatarak yolu kapattığını görür. Allah'ın izni ile gökyüzüne sıçrar. Melekler onu mavi bir güvercin kılığına sokar ve Saluca Kara köyüne iner. Anadolu erenleri bu sefer onun üzerine Hâcî Tuğrul isimli birini doğan şeklinde onu avlasın diye yolladılar. O gökyüzünden Hünkâr'a doğru inerken Hünkâr geri insan şekline girip onu yakalar. En sonunda Anadolu erenleri onun hizmetine girerler ve yüceliğini kabul ederler. ↔ **Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr, Hazret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Sultân Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululığı, Hünkâr Ululığı Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.**

E. 151a/04, 153a/06

E.+ niç 148b/01

F

Fâtıma Bacı (< k.a.) Fatma Bacı, Hisar diyarından Seyit Nureddin'in kızıdır. Henüz evlenmemiş biridir ve Anadolu erenlerinin meclisinde onların yemeklerini pişirmektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî, mana âleminden Anadolu erenlerine selam verir. Bu, Fatma Bacı'ya malum olur. Fatma Bacı ayağa kalkar, elini göğsüne koyar ve Hünkâr'ın olduğu tarafa yönelerek üç kez selam verir. Daha sonra tekrar yerine oturur. Anadolu erenleri merak edip kime selam verdiğini sorarlar. O da, Horasan erenlerinden olan fakat Beytullâh

tarafından Anadolu'ya gelen bir ere selam verdiğini söyler.

F. 149a/03, 149a/07, 149a/10

F.+ dan 149a/06

F.+ ya 148b/10

H

H'âce Ahmed Yesevî (< k.a.) Tarihte bilinen ilk büyük Türk mutasavvıfı unvanını taşır. Kuvvetli bir medrese eğitimi görmüştür. Babası, Alevîlerin atası olan ve on iki imamlardan ilki olan İmam Ali el-Mürtezâ'nın soyundan olan "Şeyh İbrâhim Velî"dir. Mürşidi ile Alevî âlimlerinden Türkmen ve Alevî-Bektâşî şeyhi Hâce Ebû Yakûb Yûsuf el-Hemedânî'dir. Anadolu'ya hiç gelmemesine rağmen Anadolu'da çok tanınmış ve sevilmiştir. İnandıklarını ve öğrendiklerini yerli halka ve göçebe köylülere onların kendi anlayabilecekleri bir lisan ve alıştıkları yöntemlerle anlatmaya çalışmıştır. Anadolu erenleri Hâcî Bektâş-ı Velî'ye "mürşidiniz kimdir?" diye sorduklarında, mürşidinin bin Türkistan pirinin üstadı Sultan Hoca Ahmed Yesevî olduğunu söyler ve kanıt olarak da onun vermiş olduğu icazetnameyi belinden çıkarmak ister. Bu sırada gökten yeşil bir ferman iner. Burada her şey açıkça yazılıdır ve bu fermanla birlikte Anadolu erenlerinin bütün soruları cevap bulur. ↔ **Sultân H'âce Ahmed Yesevî.**

H. 154b/05

Hâcî Bektâş-ı Velî (< k.a.) Hâcî Bektâş-ı Velî, Türkistan Horasan erenlerindedir. Hz. Muhammed soyundan gelmektedir. Babası, ikinci İbrâhîm adıyla meşhur olmuş Seyyit Muhammed'dir. Seyyit Muhammed, ikinci Mûsâ'nın oğludur. İkinci Mûsâ, İbrâhîmü'l-mücâb oğludur. İbrâhîmü'l-mücâb, İmam Mûsâ-yı Kâzım oğludur. Lokman Parende'den ilk eğitimini almış ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerini takip etmiştir. Bundan dolayı Yesevî'nin halifesi olarak kabul edilmektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî, mana

âleminden Anadolu'ya gelir ve Anadolu erenlerinin gökyüzüne kadar kanat kanada çatarak yolu kapattığını görür. Allah'ın izni ile gökyüzüne çıkar. Melekler onu mavi bir güvercin kılığına sokar ve Saluca Kara köyüne iner. Anadolu erenleri bu sefer onun üzerine Hâcı Tuğrul isimli birini doğan şeklinde onu avlasın diye yolladılar. O gökyüzünden Hünkâr'a doğru inerken Hünkâr geri insan şekline girip onu yakalar. En sonunda Anadolu erenleri onun hizmetine girerler ve yüceliğini kabul ederler. ↔ **El-Hâcı Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr, Hazret-i Hünkâr el-Hâcı Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî, Hazret-i Sultân Hâcı Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululığı, Hünkâr Ululığı Hâcı Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcı Bektâş-ı Velî el-Horâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcı Bektâş-ı Velî.**

H. 148b/03, 151a/08, 153b/04

H.+ den 154b/10

H.+ niç 154b/09

H.+ ye 152a/08, 153a/03

Hâcı Tuğrul (< k.a.) Beyazıt Bestâm'ın ulu halifelerinden biridir ve Anadolu'ya Irak'tan gelmiştir. Hâcı Bektâş-ı Velî güvercin kılığına büründüğünde Anadolu erenleri birinin doğan şekline girip onu avlamasını isterler. Bu işe Hâcı Tuğrul gönüllü olur. Anadolu erenlerinden icazet aldıktan sonra doğan kılığında öfkeyle Hünkâr'ın üzerine gider. Hünkâr tekrar insan şekline dönerek onu yakalar ve sıkır. Uzun bir süre baygın kaldıktan sonra uyanır, Hâcı Bektâş-ı Velî'den özür diler ve ona boyun eğer. ↔ **Tuğrul.**

H. 150b/06, 150b/09, 151a/05, 151b/05, 152a/02

H.+ a 151b/02, 151b/07

H.+ dan 152a/05

H.+ uñ 151b/04

Hazret-i Hünkâr (< k.a.) Hâcı Bektâş-ı Velî, "Yüce Sultan" anlamına gelen Hazret-i Hünkâr

ismiyle de anılmaktadır. Bunun dışında kendisine Hazret-i Sultan, Hünkâr, Hünkâr Ululuğu, Ohtarmaç gibi isimler de verilmiştir. ↔ **El-Hâcı Bektâş-ı Velî, Hâcı Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr el-Hâcı Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî, Hazret-i Sultân Hâcı Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululığı, Hünkâr Ululığı Hâcı Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcı Bektâş-ı Velî el-Horâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcı Bektâş-ı Velî.**

H. 151a/07, 152b/07, 153b/02, 154a/04, 154a/06, 154b/03

H.+ a 150a/03

H.+ ıñ 151a/11, 154a/06

Hazret-i Hünkâr el-Hâcı Bektâş-ı Velî Hâcı Bektâş-ı Velî, Türkistan Horasan erenlerindedir. Hz. Muhammed soyundan gelmektedir. Babası, ikinci İbrâhîm adıyla meşhur olmuş Seyyit Muhammed'dir. Seyyit Muhammed, ikinci Mûsâ'nın oğludur. İkinci Mûsâ, İbrâhîmü'l-mücâb oğludur. İbrâhîmü'l-mücâb, İmam Mûsâ-yı Kâzım oğludur. Lokman Parende'den ilk eğitimini almış ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerini takip etmiştir. Bundan dolayı Yesevî'nin halifesi olarak kabul edilmektedir. Hâcı Bektâş-ı Velî, mana âleminden Anadolu'ya gelir ve Anadolu erenlerinin gökyüzüne kadar kanat kanada çatarak yolu kapattığını görür. Allah'ın izni ile gökyüzüne çıkar. Melekler onu mavi bir güvercin kılığına sokar ve Saluca Kara köyüne iner. Anadolu erenleri bu sefer onun üzerine Hâcı Tuğrul isimli birini doğan şeklinde onu avlasın diye yolladılar. O gökyüzünden Hünkâr'a doğru inerken Hünkâr geri insan şekline girip onu yakalar. En sonunda Anadolu erenleri onun hizmetine girerler ve yüceliğini kabul ederler. (< k.a.) ↔ **El-Hâcı Bektâş-ı Velî, Hâcı Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr, Hazret-i Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî, Hazret-i Sultân Hâcı Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululığı, Hünkâr Ululığı**

Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Ĥorâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.

H. 151a/04, 153a/06

Hâzret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî Hâcî Bektâş-ı Velî, Türkistan Horasan erenlerindedir. Hz. Muhammed soyundan gelmektedir. Babası, İkinci İbrâhîm adıyla meşhur olmuş Seyyit Muhammed'dir. Seyyit Muhammed, İkinci Mûsâ'nın oğludur. İkinci Mûsâ, İbrâhîmü'l-mücâb oğludur. İbrâhîmü'l-mücâb, İmam Mûsâ-yı Kâzım oğludur. Lokman Parende'den ilk eğitimini almış ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerini takip etmiştir. Bundan dolayı Yesevî'nin halifesi olarak kabul edilmektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî, mana âleminden Anadolu'ya gelir ve Anadolu erenlerinin gökyüzüne kadar kanat kanada çatarak yolu kapattığını görür. Allah'ın izni ile gökyüzüne sıçrar. Melekler onu mavi bir güvercin kılığına sokar ve Saluca Kara köyüne iner. Anadolu erenleri bu sefer onun üzerine Hâcî Tuğrul isimli birini doğan şeklinde onu avlasın diye yolladılar. O gökyüzünden Hünkâr'a doğru inerken Hünkâr geri insan şekline girip onu yakalar. En sonunda Anadolu erenleri onun hizmetine girerler ve yüceliğini kabul ederler. (< k.a.) ↔ **El-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Hünkâr, Hâzret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Sultân Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululığı, Hünkâr Ululığı Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Ĥorâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.**

H. 154a/02, 153b/03

Hâzret-i Sultân Hâcî Bektâş-ı Velî (< k.a.) Hâcî Bektâş-ı Velî, Türkistan Horasan erenlerindedir. Hz. Muhammed soyundan gelmektedir. Babası, İkinci İbrâhîm adıyla meşhur olmuş Seyyit Muhammed'dir. Seyyit Muhammed, İkinci Mûsâ'nın oğludur. İkinci Mûsâ, İbrâhîmü'l-mücâb oğludur. İbrâhîmü'l-mücâb, İmam Mûsâ-yı Kâzım

oğludur. Lokman Parende'den ilk eğitimini almış ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerini takip etmiştir. Bundan dolayı Yesevî'nin halifesi olarak kabul edilmektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî, mana âleminden Anadolu'ya gelir ve Anadolu erenlerinin gökyüzüne kadar kanat kanada çatarak yolu kapattığını görür. Allah'ın izni ile gökyüzüne sıçrar. Melekler onu mavi bir güvercin kılığına sokar ve Saluca Kara köyüne iner. Anadolu erenleri bu sefer onun üzerine Hâcî Tuğrul isimli birini doğan şeklinde onu avlasın diye yolladılar. O gökyüzünden Hünkâr'a doğru inerken Hünkâr geri insan şekline girip onu yakalar. En sonunda Anadolu erenleri onun hizmetine girerler ve yüceliğini kabul ederler. ↔ **El-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Hünkâr, Hâzret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululığı, Hünkâr Ululığı Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Ĥorâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.**

H. 148b/04

Hîşâr (< y.a.) Anadolu erenlerinin meclisinde yemekleri yapmakla yükümlü Fatma Bacı'nın babası Seyit Nureddin'in geldiği diyardır.

H. 148b/10

Ĥorâsân (< y.a.) Horasan, İran'ın kuzeydoğu ve doğusunda yer alan bölgeye verilen isim. Farsça bir kelime olan Horasan "Güneşin yükseldiği yer" anlamına gelmektedir. Hâcî Bektâş Velî, Horasan erenlerindedir. Anadolu erenleri kendisine nereli olduğunu sorduklarında, "Türkistan Horasan erenlerindenim." şeklinde cevap vermiştir.

H. 149a/10

H.+ dan 153a/07

Hünkâr (< k.a.) Hünkâr kelimesi "Sultan" manasında olup Hâcî Bektâş-ı Velî'nin lakabı olarak kullanılmıştır. Hâcî Bektâş-ı Velî, bazen sadece bu kelime ile bazen de bu

kelime isminin önünde olacak şekilde adlandırılır. ↔ **El-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr, Hazret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Sultân Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululûğî, Hünkâr Ululûğî Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.**

H. 153b/10, 154a/09

H.+ ım 151b/06

H.+ ıñ 153b/06

Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî (< k.a.) Hâcî Bektâş-ı Velî, Türkistan Horasan erenlerindedir. Hz. Muhammed soyundan gelmektedir. Babası, İkinci İbrâhîm adıyla meşhur olmuş Seyyit Muhammed'dir. Seyyit Muhammed, İkinci Mûsâ'nın oğludur. İkinci Mûsâ, İbrâhîmü'l-mücâb oğludur. İbrâhîmü'l-mücâb, İmam Mûsâ-yı Kâzım oğludur. Lokman Parende'den ilk eğitimini almış ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerini takip etmiştir. Bundan dolayı Yesevî'nin halifesi olarak kabul edilmektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî, mana âleminden Anadolu'ya gelir ve Anadolu erenlerinin gökyüzüne kadar kanat kanada çatarak yolu kapattığını görür. Allah'ın izni ile gökyüzüne sıçrar. Melekler onu mavi bir güvercin kılığına sokar ve Saluca Kara köyüne iner. Anadolu erenleri bu sefer onun üzerine Hâcî Tuğrul isimli birini doğan şeklinde onu avlasın diye yolladılar. O gökyüzünden Hünkâr'a doğru inerken Hünkâr geri insan şekline girip onu yakalar. En sonunda Anadolu erenleri onun hizmetine girerler ve yüceliğini kabul ederler. ↔ **El-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr, Hazret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Sultân Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Ululûğî, Hünkâr Ululûğî Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.**

H. 151a/03, 151b/02

Hünkâr Ululûğî (< k.a.) "Hünkârların Yücesi, Büyük Hünkâr" anlamında olup Hâcî Bektâş-ı Velî'nin isminin yerine kullanılmıştır, onun lakabıdır. ↔ **El-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr, Hazret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Sultân Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululûğî Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.**

H. 148b/07, 148b/09, 153b/11

H.+ na 150a/01

H.+ ndan 149a/03

H.+ nıñ 154a/05

Hünkâr Ululûğî Hâcî Bektâş-ı Velî (< k.a.) Hâcî Bektâş-ı Velî, Türkistan Horasan erenlerindedir. Hz. Muhammed soyundan gelmektedir. Babası, İkinci İbrâhîm adıyla meşhur olmuş Seyyit Muhammed'dir. Seyyit Muhammed, İkinci Mûsâ'nın oğludur. İkinci Mûsâ, İbrâhîmü'l-mücâb oğludur. İbrâhîmü'l-mücâb, İmam Mûsâ-yı Kâzım oğludur. Lokman Parende'den ilk eğitimini almış ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerini takip etmiştir. Bundan dolayı Yesevî'nin halifesi olarak kabul edilmektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî, mana âleminden Anadolu'ya gelir ve Anadolu erenlerinin gökyüzüne kadar kanat kanada çatarak yolu kapattığını görür. Allah'ın izni ile gökyüzüne sıçrar. Melekler onu mavi bir güvercin kılığına sokar ve Saluca Kara köyüne iner. Anadolu erenleri bu sefer onun üzerine Hâcî Tuğrul isimli birini doğan şeklinde onu avlasın diye yolladılar. O gökyüzünden Hünkâr'a doğru inerken Hünkâr geri insan şekline girip onu yakalar. En sonunda Anadolu erenleri onun hizmetine girerler ve yüceliğini kabul ederler. ↔ **El-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr, Hazret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Ululûğî, Hünkâr Ululûğî Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.**

Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Sultân Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululuğı, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Ĥorâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.

H. 151a/08

I

İrak (< y.a.) Irak, batı Asya'da bir ülkedir. Hâcî Bektâş Velî güvercin şekline girdiğinde, Anadolu erenlerinden aldığı icazetle doğan kılığına girerek öfkeyle Hünkâr'ın üzerine uçan ve sonra onunla baş edemeyip onun üstünlüğünü kabul ederek kendisine tabi olan Hâcî Tuğrul, Anadolu'ya Irak'tan gelmiştir.

¶.+ dan 150b/07

İ

İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Ĥorâsânî (< k.a.) Bu ifade "Resulullâh'ın oğlu Horasanlı Hâcî Bektâş-ı Velî" anlamındadır. Hâcî Bektâş Velî, peygamber soyundan geldiği için halk arasında bu isimle de anılmıştır. ↔ **El-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Hünkâr, Hâzret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Sultân Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululuğı, Hünkâr Ululuğı Hâcî Bektâş-ı Velî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.**

İ. 150a/02

İbrâhîmü'l-mücâb (< k.a.) Hâcî Bektâş Velî'nin babası Seyit Muhammed'in dedesidir. Hâcî Bektâş Velî'nin de büyük dedesidir.

İ. 153a/10

İbrâhîmü's-sânî (< k.a.) Hâcî Bektâş Velî'nin babası Seyit Muhammed'dir. O, İbrâhîmü's-sânî yani "İkinci İbrahim" adıyla meşhurdur.

İ. 153a/08

İmâm-ı Mûsâ-yı Kâzım (< k.a.) İmam Mûsâ-yı Kâzım on iki imamlardan yedincisidir. Babası altıncı imam Cafer-i Sâdık'tır. Hâcî Bektâş

Velî'nin büyük dedesi İbrâhîmü'l-mücâb, İmam Mûsâ-yı Kâzım oğludur. Yani Hâcî Bektâş Velî'nin soyu on iki imamlara dayanmaktadır.

İ. 153a/10

K

Ķaraca AĶmed (< k.a.) Karaca Ahmed Sultan, Menâkıb-ı Hâcî Bektâş Velî'de Fatma Bacı'nın babası Seyit Nureddin'in müridi ve Anadolu'nun gözcüsüdür. Mana aleminden bütün Anadolu'yu gözetleyerek her şeyi görebilmektedir. Nitekim Hâcî Bektâş Velî, mavi bir güvercin şekline girip Saluca Kara köyüne konduğu zaman Karaca Ahmed, onu mana aleminden Anadolu'yu izleyerek bulmuştur ve yerini Anadolu erenlerine bildirmiştir. En sonunda Hâcî Bektâş Velî'nin dervişlerinden biri olmuştur. ↔ **Ķaraca AĶmed Sultân.**

Ķ. 149a/02, 154b/04, 154b/08

Ķaraca AĶmed Sultân (< k.a.) Karaca Ahmed Sultan, Menâkıb-ı Hâcî Bektâş Velî'de Fatma Bacı'nın babası Seyit Nureddin'in müridi ve Anadolu'nun gözcüsüdür. Mana âleminden bütün Anadolu'yu gözetleyerek her şeyi görebilmektedir. Nitekim Hâcî Bektâş Velî, mavi bir güvercin şekline girip Saluca Kara köyüne konduğu zaman Karaca Ahmed, onu mana âleminden Anadolu'yu izleyerek bulmuştur ve yerini Anadolu erenlerine bildirmiştir. En sonunda Hâcî Bektâş Velî'nin dervişlerinden biri olmuştur. ↔ **Ķaraca AĶmed.**

Ķ. 150a/09

Ķ. idi 148b/09

Ķ.+ a 150a/08

M

MuĶammed 'Alî (< k.a.) Hz. Muhammed ve onun amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali.

M.+ dir 153b/01

Müsâyyü's-şânî (< k.a.) Hâcî Bektâş Velî'nin babası olan Seyit Muhammed'in babasıdır. Yani Hâcî Bektâş Velî'nin dedesidir.

M. 153a/10

O

Ohtarmaç (< k.a.) Hacı Bektâş-ı Velî'ye verilen isimlerden biridir. Deveyi çöktürmeye "ihtirmek", devenin çökmesine "ihmak" derler. "Vilâyet-Nâme", Hacı Bektâş'ın kendisine itiraz edenlere keramet gösterip onları kendisine derviş yapmasını bu kelimeyle ifade ediyor. Bu kelime, bu metinde "Ohtarmaç" şeklinde yazılmıştır. ↔ **El-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Hünkâr, Hâzret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâzret-i Sulţân Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululuġı, Hünkâr Ululuġı Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horâsânî, Sulţân El-Hâcî Bektâş-ı Velî.**

O. 154a/06, 154a/07

R

Rûm (< y.a.) Anadolu.

R. 148b/03, 148b/05, 148b/06, 148b/08, 149b/02, 149b/03, 149b/08, 150a/06, 150b/04, 151b/08, 153b/03, 154a/04, 154b/02, 154b/10

R.+ a 148b/01, 148b/05, 149a/08, 149b/01, 149b/02, 149b/04, 149b/06, 149b/10, 150a/07, 150a/09, 150a/10, 150b/07

R.+ da 149b/03

R.+ ıñ 150a/08

R.+ uñ 148b/08

S

Şaluca Kara (< y.a.) Nevşehir iline bağlı Hacıbektaş ilçesidir. 13. yüzyılda büyük Türk düşünürü Hâcî Bektâş Velî'nin Horasan'dan Anadolu'ya gelip Suluca Karahöyük'e yerleşmesinden sonra burası küçük bir köyden bir ilim yuvasına dönüşmüştür.

Ölümünden sonra adına ve anısına izafeten köyün adı "Hacıbektaş" olarak değiştirilmiştir. Menâkıb'da Hâcî Bektâş Velî melekler tarafından güvercin kılıġına sokulmuştur ve daha sonra gökyüzünden Saluca Kara köyüne inmiştir. Suluca Karahöyük, Menâkıb'da "Saluca Kara Köyü" olarak geçmektedir.

Ş. 150a/04, 150b/01, 150b/11

Seyyid Muhammed (< k.a.) Hâcî Bektâş Velî'nin babasıdır. İkinci İbrâhîm adıyla da bilinir. ↔ **Seyyid Muhammed Müsâyyü's-şânî.**

S. 153a/08

Seyyid Muhammed Müsâyyü's-şânî (< k.a.) Hâcî Bektâş Velî'nin babasıdır. İkinci İbrâhîm adıyla da bilinir. ↔ **Seyyid Muhammed.**

S. 153a/09

Seyyid Nüriddin (< k.a.) Anadolu erenlerinin meclisinde onların yemeklerini pişiren Fatma Bacı'nın babasıdır. Hisar diyarındandır. Karaca Ahmed Sultan'ın müşşididir. ↔ **Seyyid Nüriddin Hâzretleri.**

S. 149a/01

Seyyid Nüriddin Hâzretleri (< k.a.) Anadolu erenlerinin meclisinde onların yemeklerini pişiren Fatma Bacı'nın babasıdır. Hisar diyarındandır. Karaca Ahmed Sultan'ın müşşididir. ↔ **Seyyid Nüriddin.**

S.+ niñ 149a/02

Sulţân El-Hâcî Bektâş-ı Velî (< k.a.) Hâcî Bektâş-ı Velî, Türkistan Horasan erenlerindedir. Hz. Muhammed soyundan gelmektedir. Babası, İkinci İbrâhîm adıyla meşhur olmuş Seyyit Muhammed'dir. Seyyit Muhammed, İkinci Mûsâ'nın oġludur. İkinci Mûsâ, İbrâhîmü'l-mücâb oġludur. İbrâhîmü'l-mücâb, İmam Mûsâ-yı Kâzım oġludur. Lokman Parende'den ilk eğitimini almış ve Hoca Ahmed Yesevî'nin öğretilerini takip etmiştir. Bundan dolayı Yesevî'nin halifesi olarak kabul edilmektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî, mana âleminde Anadolu'ya gelir ve Anadolu erenlerinin gökyüzüne kadar kanat kanada

çatarak yolu kapattığını görür. Allah'ın izni ile gökyüzüne sıçrar. Melekler onu mavi bir güvercin kılığına sokar ve Saluca Kara köyüne iner. Anadolu erenleri bu sefer onun üzerine Hâcî Tuğrul isimli birini doğan şeklinde onu avlasın diye yolladılar. O gökyüzünden Hünkâr'a doğru inerken Hünkâr geri insan şekline girip onu yakalar. En sonunda Anadolu erenleri onun hizmetine girerler ve yüceliğini kabul ederler. ↔ **El-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr, Hazret-i Hünkâr el-Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hazret-i Sultân Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr, Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî, Hünkâr Ululûğî, Hünkâr Ululûğî Hâcî Bektâş-ı Velî, İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horâsânî, Ohtarmaç, Sultân El-Hâcî Bektâş-ı Velî**

S. 149b/09

Sultân Hâce Ahmed Yesevî (< k.a.) Tarihte bilinen ilk büyük Türk mutasavvıfı unvanını taşır. Kuvvetli bir medrese eğitimi görmüştür. Babası, Alevîlerin atası olan ve on iki imamlardan ilki olan İmam Ali el-Mürtezâ'nın soyundan olan "Şeyh İbrâhim Velî"dir. Mürşidi ile Alevî âlimlerinden Türkmen ve Alevî-Bektâşî şeyhi Hâce Ebû Yakûb Yûsuf el-Hemedânî'dir. Anadolu'ya hiç gelmemesine rağmen Anadolu'da çok tanınmış ve sevilmiştir. İnanışlarını ve öğrendiklerini yerli halka ve göçebe köylülere onların kendi anlayabilecekleri bir lisan ve alıştıkları yöntemlerle anlatmaya çalışmıştır. Anadolu erenleri Hâcî Bektâş-ı Velî'ye "mürşidiniz kimdir?" diye sorduklarında, mürşidinin bin Türkistan pirinin üstadı Sultan Hoca Ahmed Yesevî olduğunu söyler ve kanıt olarak da onun vermiş olduğu icazetnameyi belinden çıkarmak ister. Bu sırada gökten yeşil bir ferman iner. Burada her şey açıkça yazılıdır ve bu fermanla birlikte Anadolu erenlerinin bütün soruları cevap bulur. ↔ **Hâce Ahmed Yesevî.**

S.+ dir 153b/01

S.+ niç 153b/04

T

Tuğrul(< k.a.) Beyazıt Bestâm'ın ulu halifelerinden biridir ve Anadolu'ya Irak'tan gelmiştir. Hâcî Bektâş-ı Velî güvercin kılığına büründüğünde Anadolu erenleri birinin doğan şekline girip onu avlamasını isterler. Bu işe Hâcî Tuğrul gönüllü olur. Anadolu erenlerinden icazet aldıktan sonra doğan kılığında öfkeyle Hünkâr'ın üzerine gider. Hünkâr tekrar insan şekline dönerek onu yakalar ve sıkar. Uzun bir süre baygın kaldıktan sonra uyanır, Hâcî Bektâş-ı Velî'den özür diler ve ona boyun eğer. ↔ **Hâcî Tuğrul.**

T. 151b/11

Türküstân (< k.a.) Kazakistan'ın güney kesiminde Seyhun nehrine yakın bir kenttir. 31 Mart 2021 tarihinde gerçekleşen Türk Konseyi zirvesi sonrasında "Türk dünyasının manevi başkenti" ilan edilmiştir. Ahmed Yesevî'nin yaşadığı yer olarak nam salmış bu şehir fazla büyük olmayan bir yerleşim bölgesidir. Menâkıb'da Anadolu erenleri Hâcî Bektâş-ı Velî'ye "mürşidiniz kimdir?" diye sorduklarında, mürşidinin "bin Türkistan pirinin üstadı Sultan Hoca Ahmed Yesevî" olduğunu söyler.

T. 153a/07, 153b/01

9.3. Arapça İbareler Dizini

'aleyke's-selâm "Selam senin üzerine olsun." anlamında, verilen selama karşılık olarak söylenen söz.

'a. 152a/01

'aleyküm es-selâm "Selâmünaleyküm" diyen birine, "Selâm senin de üzerine olsun" anlamında karşılık olarak söylenen söz.

'a. 149a/04

Allâhu a'lemu bi's-şavâb "Allah doğrusunu daha iyi bilir." manasına gelen bir söz.

A. 154b/11

bismillâh Bismillâhir-rahmânirrahim sözünün kısaltılmış şekli.

b. 149b/10

bismillâhirrahmanirrahîm “Bağışlayan ve esirgeyen Allah’ın adıyla” manasına gelen bir söz.

b. 148b/02, 153b/08

elhamdülillâhi’l-lezi ce’ale kulûbe’l-‘ârifine ilâ âhirihi “Bilginlerin kalbini aydınlatan Allah’a hamdolsun.” manasına gelen bir söz.

e. 153b/09

es-selâmu ‘aleyküm “Allah’ın selamı sizin üzerinize olsun.” anlamında selam sözü.

e. 148b/06

ğaddesa’llâhü sırrahu’l-‘azîz “Allah onun değerli sırrını kutsadı.” manasına gelen bir söz.

ğ. 151a/04, 153a

9.4. Çekim Ekleri Dizini

+a

‘arş+a 149b/05

ân+a 154b/09

‘arş+a 149b/08

hâcı tuğrul+a 151b/02, 151b/07

hünkâr+a 150a/03

kanat+a 149b/05

karaca aḥmed sultân+a 150a/08

nuṭğ+a 152b/11

rûm+a 148b/01, 148b/05, 149a/08, 149b/01, 149b/02, 149b/04, 149b/06, 149b/10, 150a/07, 150a/09, 150a/10, 150b/07

taraf+a 150a/04

taş+a 150a/05

-a

ol-a 154a/08

çıkar-a 153b/05

ol-a 154a/11

-acağ

kaşın-acağ 154a/11

-alım

çat-alım 149b/05

-amaya

bul-amaya 154b/01

-amazız

bul-amazız 152b/03

-an

ol-an 149a/06, 153a/07, 154a/05

boşan-an 154a/10, 154a/11

-avuz

var-avuz 152a/06

+da

fermân+da 153b/07

han+da 151a/04

kelâm+da 153a/03

rûm+da 149b/03

tavla+da 154a/11

+dan

fâtıma bacı+dan 149a/06

hâcı tuğrul+dan 152a/05

hevâ+dan 150a/04

horâsân+dan 153a/07

‘ırağ+dan 150b/07

nûr+dan 150a/01

tavla+dan 154a/10

yuğaru+dan 151a/02

+dandır

hüdâ+dandır 153b/02

+de

hin+de 148b/07

meclis+de 148b/08, 149a/01, 149a/05

rivāyet+de 152a/10, 152a/11

+den

biz+den 151a/10, 151b/06, 151b/08, 153a/02,
154b/05

gügercin+den 151b/03

kez+den 152b/11, 154a/01

kim+den 153a/05

nere+den 149a/09

velī+den 154b/10

yer+den 149a/10, 152a/09

+dendir

yer+dendir 153a/04

-dı

al-dı 154a/07

kı-l-dı 152b/04

ol-dı 148b/10, 151a/06, 151b/11, 152a/08,
152a/09, 152a/11, 152b/02, 154b/01

şal-dı 149b/10, 150b/10

şun-dı 154b/04

ur-dı 150b/10, 151b/05, 154a/03

urun-dı 150b/10

al-dı 153b/07

bıra-ğ-dı 151a/07

dur-dı 151b/02

ka-l-ğ-dı 151a/08

ka-p-dı 151a/06

ka-o-dı 151b/01

ka-on-dı 150a/05

ol-dı 151a/10

otur-dı 149a/05

şı-çra-dı 149b/11

şı-ğ-dı 151a/06

sor-dı 148b/10

var-dı 152a/01

yat-dı 151a/07

-dılar

ka-l-dılar 154b/03

ol-dılar 149b/07, 152b/01

ba-ğ-la-dılar 149b/08

ba-ş-la-dılar 153a/03

ça-t-dılar 149b/08

ka-o-dılar 154a/06

o-ğ-u-dılar 153b/07, 153b/11

otur-dılar 152b/10, 152b/11

şor-dılar 149a/07

ta-ğ-ıl-dılar 152a/07

ta-onat-dılar 150a/03

+dır

ka-nda+dır 150a/08

-dırdı

ka-l-dırdı 150a/10

-dıyısı

ol-dıyısı 151b/09

-di

çeki-l-di 150a/10

dü-ş-di 151a/11

ey-le-di 151a/11, 151b/11, 152a/03, 152a/04,
153b/04, 154a/07

ge-l-di 148b/05, 150b/07, 151a/07

i-di 148b/09, 149a/01, 150b/06, 150b/07,
153b/09, 153b/10

öp-di 151a/11

vir-di 148b/06, 149a/08, 152a/01, 152a/03

di-di 148b/06, 149a/05, 149a/09, 149a/11,
149b/11, 150b/04, 150b/09, 151a/01,

151b/04, 151b/07, 151b/11, 152a/04, 153b/02, 154b/01, 154b/06, 154b/07, 154b/08	gör-diler 149a/06, 152b/01, 152b/09, 153b/05, 153b/07
düş-di 150a/07, 150b/03	iste-diler 153b/03
ezil-di 150a/06	it-diler 149a/09, 149a/11, 150a/01, 150a/08, 150b/04, 152b/01, 153a/01
gel-di 150a/07, 151a/11, 154a/09	
getür-di 154a/04	-di mi
gir-di 150a/07	gir-di mi 150a/09
gömül-di 150a/05	-diñ
gör-di 149b/10, 150b/11, 151a/08	gel-diñ 150a/02
it-di 149a/07, 149a/10, 149b/05, 150a/10, 150b/08, 151a/09, 151b/02, 151b/05, 151b/07, 152a/02, 152a/03, 153a/07, 154b/04	+dir
itdür-di 154a/03	degil+dir 150b/03
şöyün-di 152a/10	er+dir 150b/03
üfür-di 152a/09	gerek+dir 152b/07
yetiş-di 149b/10, 149b/11	hâl+dir 152b/01
-dik	kim+dir 153a/05, 154a/09
it-dik 152b/04, 153a/01	muhammed 'alî+dir 153b/01
vir-dik 154b/05	ne+dir 152a/02, 152b/03
-diklerin	rivâyet+dir 148b/04
geç-diklerin 148b/01	sultân h ^v âce aḥmed yesevî+dir 153b/01
-diler	-duğı
çevir-diler 154a/02	gel-duğı 151a/04
dile-diler 153a/02, 154b/03	ol-duğı 152a/02
eyle-diler 152a/06	otur-duğı 152a/09
i-diler 148b/08	-duğın
it-diler 152b/08	al-duğın 149a/06
bil-diler 150a/07, 153b/11	-dum
di-diler 149a/10, 149b/04, 149b/05, 149b/06, 150a/03, 150a/09, 150b/05, 150b/09, 152a/02, 152a/06, 152b/03, 152b/06, 152b/07, 153a/02, 153a/04, 153a/05	şal-dum 150a/11
eyle-diler 149b/07	ur-dum 150a/11
gel-diler 152b/08	+dur
git-diler 154b/11	bu+dur 149b/05, 151a/01
	meşhür+dur 153a/09
	ol+dur 148b/03, 154b/08
	yok+dur 152b/07, 154a/01
	-dügi

it-dügi 153b/10, 153b/11	-ecek
vir-dügi 148b/07, 148b/09	gir-ecek 149b/02
it-dügi 152a/08	-elim
vir-dügi 153b/05	it-elim 149b/04
-dügin	-en
vir-dügin 148b/04	işlen-en 154b/08
-dügiñ	-er
gel-dügiñ 151b/08	it-er 148b/01, 149b/02, 149b/03
-dükden	in-er 153b/06
öl-dükden 154b/07	-erken
-düm	in-erken 151a/06
gör-düm 150a/11	-eyim
-dünj	it-eyim 150b/09
gör-dünj 151b/09	+1
-dünüz	ululuk+1 148b/07, 151a/08, 153b/11
gel-dünüz 151b/03	ululuk+1 148b/09
+e	‘aql+1 151a/06, 151a/07
gögüs+e 149a/04	ayaq+1 150a/05
biz+e 149b/03, 151b/03	bāb+1 148b/03
bugün+e 154b/09	-1
din+e 151b/07	tur-1 150b/07
er+e 151b/02	-ıcaq
hamir+e 150a/06	ol-ıcaq 152a/08
maḥall+e 151a/04	-ıcek
meclis+e 151b/08, 152a/01	şal-ıcek 150b/02
resm+e 153b/02	+ıdır
siz+e 151b/07	kız+ıdır 149a/01
söz+e 152a/06, 153a/03, 153b/03	oğul+ıdır 153a/09, 153a/10, 153a/11
tedbır+e 149b/07	oyun+ıdır 152b/03, 152b/06
yir+e 152b/01	yādigār+ıdır 154b/09
-e	+ım
eglen-e 154a/10	aşl+ım 153a/08
getür-e 150b/05	hünkār+ım 151b/06

sultān+ım 154b/05	+ını
+ımuza	ululuk+ını 154a/05
kat+ımuza 151b/10	+ın
+ın	arş+ın 149b/11
ad+ın 154a/06	beyāzıd beştām+ın 150b/06
baş+ın 150a/10	hünkār+ın 151a/11, 153b/06, 154a/06
halk+ın 149b/03	mezār+ın 154b/07
taraf+ın 149b/08	rūm+ın 150a/08
ton+ın 150a/03	selām+ın 149a/07, 149a/08
vaqt+ın 148b/10	+ında
yol+ın 149b/06, 149b/08, 149b/10	hayāt+ında 154b/06
+ına	-irdi
baş+ına 151a/07	kaynat-irdi 149a/02
ululuk+ına 150a/01	-irum
ayaq+ına 151a/11, 152a/06	var-irum 150b/08
baş+ına 151b/05	+ıyam
diyār+ına 154a/04	oğul+ıyam 153a/09
huzūr+ına 152a/04, 152b/06	+i
kat+ına 152b/05	aḥvāl+i 152a/02
maḳām+ına 152a/07, 154b/02, 154b/10	biz+i 152b/04
nūr+ına 153a/11	cins+i 150a/11
sakaf+ına 149b/11	çift+i 150b/01
ton+ına 151a/05	geliş+i 149a/11
yan+ına 154a/07	haber+i 152a/05
+ında	kög+i 150b/01
āsītān+ında 154b/08	söz+i 153b/02
baş+ında 150b/11	-icek
diyār+ında 148b/10	işit-icek 152a/05
nazar+ında 151b/01, 153b/06	+idi
ton+ında 151a/01	fermān+idi 153b/07
+ından	+idir
ululuk+ından 149a/03	mürīd+idir 149a/03
taraf+ından 149a/11, 149b/09	+im

biz+im 151b/06, 151b/09, 154a/10	kisvet+ine 151b/05
geliş+im 153a/07	söz+ine 152b/04
meşreb+im 153b/01	yer+ine 149a/05, 153a/01
mürşid+im 153a/11	+iğ
naşib+im 153b/02	er+iğ 149a/09, 152b/03, 152b/05, 152b/06
+imiz	kim+iğ 149a/07, 153a/04
nezir+imiz 151b/07	kuvvet+iğ 150b/09
+imizdedir	yār+iğ 154a/08
hizmet+imizdedir 154b/05	-iğ
+imizden	gel-iğ 149b/04
el+imizden 152b/02	+iğde
+imüzden	hizmet+iğde 154b/06
nefes+imüzden 151b/10	emr+iğde 154b/06
+in	hizmet+iğde 154b/06
resm+in 150b/04	+iğiz
şekil+in 150b/10	emr+iğiz 153a/01
el+in 151a/11	teşrif+iğiz 153a/04
kisvet+in 151b/01	+iğüz
mülk+in 149b/02	havālet+iğüz 150b/08
şekil+in 150a/03	meşreb+iğüz 153a/05
+inde	mürşid+iğüz 153a/05
beyt+inde 154a/07	naşib+iğüz 153a/05
hizmet+inde 154a/05, 154b/07	-ir
iç+inde 153b/10	bildir-ir 148b/04
şüret+inde 151b/03	+isiz
şekil+inde 150b/02, 150b/05, 150b/08	nesl+isiz 153a/04
+inden	-işi
‘ālem+inden 148b/05, 149b/08	gel-işi 149a/09
el+inden 151a/07	-iyor
ev+inden 148b/03	gel-iyor 149a/08
nefes+inden 154a/09	+lar
+ine	ba‘zı+lar 149b/05
el+ine 153b/06	cevāb+lar 153b/10

+ları	seccāde+leri 152a/11, 152b/09
bātın+ları 149b/09	
çırāk+ları 152a/09	
ğardaş+ları 148b/06	
+larımız	
çırāk+larımız 152b/02	
+ların	
kanat+ların 149b/07	
+larına	
baş+larına 154a/03	
+larında	
orta+larında 150b/06	
+larıñ	
ta'ām+larıñ 149a/01	
+ler	
biz+ler 152a/05	
eren+ler 149a/06, 149a/09, 149a/11, 152a/05, 154a/05	
melek+ler 150a/01	
özür+ler 151a/09, 153a/02	
+lerde	
maħfil+lerde 154a/08	
+lerden	
eren+lerden 153a/02	
+lerdendir	
eren+lerdendir 151a/10	
+lerdenem	
eren+lerdenem 153a/07	
+lere	
eren+lere 149a/08, 151b/09, 152a/01, 152a/03	
+leri	
eren+leri 148b/06, 148b/08, 150a/06, 150b/04, 152a/03, 153b/03, 154b/02, 154b/10	
mürid+leri 154a/07	
+lerimiz	
seccāde+lerimiz 152b/02	
+lerinde	
meclis+lerinde 152b/09	
+lerinden	
eren+lerinden 149a/10	
ħalife+lerinden 150b/07	
mürid+lerinden 154a/05	
+lerine	
eren+lerine 148b/03, 148b/05, 151b/08	
kendü+lerine 152b/04	
seccāde+lerine 152b/11	
şerif+lerine 152b/08	
+leriniñ	
seyyid nüriddin ħazret+leriniñ 149a/02	
+leriñ	
beg+leriñ 154a/08	
eren+leriñ 149a/01, 154a/08, 154b/04	
-madık	
var-madık 152b/05	
-maduğımızdandır	
var-maduğımızdandır 152b/06	
-mağ	
var-mağ 152b/07	
-mayavuz	
ğo-mayavuz 149b/04	
-maz	
ğal-maz 149b/03	
ol-maz 152b/01	
-mazuz	
ğıl-mazuz 152b/02	
+me	

üzeri+me 150b/03	gökyüzi+nden 153b/05
-medik	+ne
getür-medik 153a/01	biri+ne 154b/04
göster-medik 152b/04	üzeri+ne 150b/07
-mediler	birbiri+ne 149b/08
göster-mediler 152a/06	üzeri+ne 150a/04, 150a/05, 150a/06, 150b/11, 151a/03
-mege	+nıñ
gel-mege 151b/10	mecmū'ı+nıñ 152a/11
git-mege 154b/02	ulu+nıñ 152b/08
-mek	+niñ
it-mek 149b/01	sultān h ^v āce aḥmed yesevī+niñ 153b/04
-mekle	veli+niñ 148b/01, 154b/09
di-mekle 153a/08	-rler
-mesün	di-rler 150b/06, 154a/08
gir-mesün 149b/06	söyle-rler 154a/08
-meye	+sa
eglen-meye 154a/11	var+sa 150b/03
gir-meye 149b/01, 149b/04	-sa
-mıñ	ol-sa 150b/04
olun-mıñ 153b/09	-sam
-mıñdır	bul-sam 151b/04
yazıl-mıñdır 153b/08	+sı
-mıñlar	ulu+sı 154a/09
bağla-mıñlar 149b/10	+sında
+mızda	karşu+sında 151a/08
tavla+mızda 154a/10	+si
+mi	cümle+si 149b/07, 152b/11, 154a/01
böyle+mi 151b/03	gözici+si 148b/08
-miñ	kendü+si 149a/09, 149a/10
gel-miñ 150b/07	+sin
+muzdan	nice+sin 151a/02
tavla+muzdan 154a/10	+sine
+nden	şahife+sine 153b/08

+siniğ	otur-ur 150b/02, 151a/01, 151a/09
cümle+siniğ 152a/09	
+sisin	-uram
görici+sisin 150a/08	al-uram 149a/08
-sun	-urlardı
ol-sun 150b/09, 151b/07, 154b/06, 154b/07	otur-urardı 152b/09
-sün	-ursa
bekle-sün 154b/07	ol-ursa 149b/02, 151b/06
+umıza	-ursın
kat+umıza 151b/10	al-ursın 149a/07
+umuzdan	+ünde
şoy+umuzdan 151b/06	ön+ünde 154a/02
+unı	üst+ünde 150b/01
yol+unı 150a/07	+üniğ
+uğ	köy+üniğ 150b/11
anlar+uğ 152a/08	+ünüğ
hâcı tuğrul+uğ 151b/04	köy+ünüğ 150a/04
rüm+uğ 148b/08	-üp
-up	çekil-üp 151b/01
aç-up 153a/03	gel-üp 152b/11
al-up 154b/10	it-üp 149a/04, 150a/01, 150b/05, 151b/05, 151b/08, 152b/07, 153a/04, 153b/11, 154a/03
kalğ-up 149a/03, 154b/02	geç-üp 149b/06, 152b/10
koy-up 149a/04	gel-üp 149a/05, 153b/06
ol-up 151a/03, 151a/06, 152b/05, 153b/06	gir-üp 151a/05
urun-up 150b/04	-ür
ur-up 150b/02, 151a/02	gömül-ür 150a/06
aç-up 151a/02	işlen-ür 154b/09
bul-up 152b/10	-ürdim
kalğ-up 151a/09, 151b/11, 154a/01	gel-ürdim 151b/04
var-up 150b/05	-ürsiz
-ur	gel-ürsiz 151b/03
olun-ur 154a/07	+ya
dur-ur 150b/01	fâtıma bacı+ya 148b/10

hevā+ya 150b/10, 151a/02

-yalum

bağla-yalum 149b/06

-yamadılar

bağla-yamadılar 150a/07

+ye

girü+ye 151b/08

hâcı bektâş-ı velî+ye 153a/03

kendü+ye 149b/03

murâkabe+ye 150a/10

velî+ye 152a/08

+yem

nebevîyyi'l-muhammedi+yem 153a/08

+yî

tevellâ+yî 154a/03, 154a/04

-yüp

dile-yüp 151a/09

mezîdle-yüp 154a/03

10. Eserin Sözcüğünün İncelenmesi

Bu bölümde *Menâkıb-ı Hâcî Bektâş-ı Velî: Hâcî Bektâş-ı Velî'nin Rûm'a Geçişini Beyan Eder* [06 Mil Yz A 6732-6] üzerine yapılan dizinden hareketle söz varlığı incelemesi yapılacaktır. İnceleme şu üç aşamadan oluşacaktır: 1. Dizinde yer alan madde başlarının alfabetik olarak dağılımı 2. Dizinde yer alan madde başlarının ait olduğu dillere göre dağılımı 3. Dizindeki madde başlarının kelime kategorisine (isim/fiil) göre dağılımı.

10.1. Madde Başlarının Alfabetik Dağılımı ve Sayısal İstatikleri

Ön Ses	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
a	24	6.21
b	33	8.54
c	5	1.29
ç	12	3.10
d	17	4.40
e	17	4.40
f	2	0.51
g	24	6.21
h	23	5.95
ı	0	0
i	20	5.18
k	38	9.84
l	1	0.25
m	27	6.99
n	13	3.36
o	10	2.59
ö	5	1.29
p	4	1.03

r	8	2.07
s	25	6.47
ş	8	2.07
t	27	6.99
u	3	0.77
ü	6	1.55
v	9	2.33
y	18	4.66
z	7	1.81
Toplam	386	%100

10.2. Madde Başlarının Ait Olduğu Dillere Göre Dağılımı

Dil	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
Türkçe	190	49.22
Arapça	152	39.37
Farsça	37	9.58
Arapça + Farsça	2	0.51
Farsça + Arapça	1	0.25
Arapça + Türkçe	1	0.25
Farsça + Türkçe	2	0.51
?	1	0.25
Toplam	386	%100

10.3. Madde Başlarının İsim / Fiil Olma Durumuna Göre Dağılımı

Kelime Türü	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
İsim	314	81.34
Fiil	72	18.65
Toplam	386	%100

11. Sonuç

XI-XIII. yüzyıllar arasında İslam dünyasında tasavvuf düşüncesi kuvvetlenmiş ve tarikatların sayısı artmıştır. Çok geniş sahalara yayılan tarikatlar kendilerine ait giysiler, külahlar vb. kullanmışlardır. Hatta kendi içlerinde kurallar, ritüeller ve dua etme şekilleri oluşturmuşlardır. Bu dönemde kendi tarikat pirlерinin hayatını, kerametlerini ve hikmetlerini anlatan kitaplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Tasavvuf edebiyatında salih kişilerin Allah tarafından lütfedilen meziyetlerinin anlatıldığı, onların başına gelen olağanüstü durumların belirtildiği kitaplara menâkıbnâme ya da vilâyetnâme denir.

Hâcî Bektâş-ı Velî menâkıbnâmesi, diğer menâkıbnâmeler arasında ön plana çıkmıştır. Bu Hâcî Bektâş-ı Velî'nin halk arasında çok sevilen bir kişi olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca Sulucakarahöyük'te yani bugünkü adıyla Nevşehir/Hacıbektaş'ta yetiştirmiş olduğu veli kişiler, o öldükten sonra bile onun adını ve onunla ilgili hikâyeleri Osmanlı ordusu içinde anlatarak Hâcî Bektâş-ı Velî'nin ün kazanmasını sağlamışlardır. *Menâkıb-ı Hâcî Bektâş-ı Velî: Hâcî Bektâş-ı Velî'nin Rûm'a Geçişini Beyan Eder [06 Mil Yz A 6732-6]* isimli bu eserde *Hâcî Bektâş-ı Velî Vilâyetnâmesi*'nde de geçen onun Anadolu'ya geçişini anlatan kısım bulunmaktadır. Bu eser, çok çeşitli incelemeler yapılarak ortaya konulmuştur. Eserle ilgili ulaştığımız bazı sonuçlar şu şekildedir:

1. Hâcî Bektâş-ı Velî menâkıbnâmesinin ana kaynağı İslam kültürü ve bu kültür çevresinde oluşan tasavvuf edebiyatıdır. Hem Hâcî Bektâş-ı Velî'yi sevdirmek, onun öğretilerini halka anlatabilmek amacıyla hem de müritleri güçlendirip yetiştirebilmek amacıyla yazılmış bir eserdir.

2. Gölpınarlı, bu eserin Firdevsî-i Rûmî ve Uzun Firdevsî olarak anılan Bursalı Firdevsî olduğunu düşünmektedir. Nihânî'nin 1296'da (1878-1879) yazdığı manzum vilâyetnâmede şu beyitler görülmektedir:

*Ki ya'nî Hâcî Bektâş-ı Velî'nin
Keramâtından ol sırrı Alî'nin*

*Velî nesr idi ol kim söylemişdi
Heman Firdevsi bir nazm eylemişdi*

*Hurûfun vakt ile alûde idi
Dahı evrâkı key fersûde idi*

*Silinmiş ba'zı yerde lafz u harfi
Çü mazrûfi yeter olmaya zarfi*

Firdevsî'nin yazmış olduğu eserlerin tarzına, konusuna, üslubuna bakıldığı zaman vilâyetnâme'ye oldukça benzer tarzda olduğu görülür. Üstelik Firdevsî yazmış olduğu bir Gülistân'ın sonunda imzasını *İlyâs ibni Hızr-al-mutahallas bi-l-Firdevsî* olarak atmıştır. II. Bayezid Dönemi'nde yaşayan, Firdevsî mahlasını kullanan, tarih ve olağanüstü olaylara düşkün bulunan ve babasının adı Hızır, kendi adı İlyas olan başka bir kimse yoktur. Bu sebeple bu eserin Uzun Firdevsî tarafından yazıldığına kanaat getirilmiştir (Gölpınarlı, 2020: XXVI-XXVII). Çalıştığımız bu metinde yazar ismi geçmemektedir fakat diğer vilâyetnâmelere bakıldığında Hâcî Bektâş-ı Velî'nin Anadolu'ya geçmesi çok benzer bir şekilde anlatılmıştır. Bu sebeple Uzun Firdevsî'nin yazmış olduğu eserden istinsah edilmiş olduğu düşünülmektedir.

3. *Vilâyetnâme*'deki olaylara bakıldığında şunu görürüz; eser yazılırken Bektâşî geleneği tamamıyla kurulmuş, zenginleşmiş ve kökleşmiştir. Yani Hâcî Bektâş'tan çok sonra meydana gelmiş eserlerdir. *Vilâyetnâme*'de II. Bayezid'in padişah olduğu dönemi görüyoruz ve padişah olduğu tarih 1481'dir. Ayrıca *Vilâyetnâme*'de Balım Sultan'ın adı hiç bulunmamaktadır, eğer sağ olsaydı adının olmamasına imkân yoktu. Dolayısıyla o doğmadan yazıldığı kesin olarak söylenebilir. Onun doğduğu tarih ise 1501'dir. Nihayetinde *Vilâyetnâme*'nin 1481'le 1501 arasında yazılmış olduğu kesin olarak söylenebilir (Gölpınarlı, 2020: XXVII-XXIX). Çalışmış olduğumuz bu menâkıbnâme içerisinde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Fakat dil özelliklerine bakıldığında Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi (XVI-XIX. yüzyıllar arası) halk dilinin özellikleri

görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemde içerisinde istinsah edilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

4. Bu eserde Hâcî Bektâş-ı Velî *Vilâyetnâme*'sinde geçen kısımlardan sadece biri olan Hâcî Bektâş-ı Velî'nin Anadolu'ya gelmesi, buradaki erenlerin onu Anadolu'ya sokmak istemeyişi fakat daha sonra bükemedikleri bileği öperek ona tabi olmaları anlatılır. Hâcî Bektâş-ı Velî, bu metinde Allah'ın izniyle mavi bir güvercin kılığına girmektedir. Anadolu erenlerinin çerağlarını bir nefesle söndürmüştür, onların seccadelerini aynı düzende ve aynı sırada kendi katına toplamıştır. Işıkları yanmayan ve seccadeleri yok olan erenler birleşip onun katına giderler. Orada Hâcî Bektâş-ı Velî'ye soyunu, nasibini, nereli olduğunu, nereden geldiğini sorarlar ve kanıtlamasını isterler. Kanıt olarak gökten yeşil bir ferman iner ve hepsi onun önünde eğilirler. Hâcî Bektâş-ı Velî'den nasiplerini aldıktan sonra herkes kendi makamına dağılır.

5. Menâkıbnâme'de her ne kadar olağanüstü olaylar anlatılmış olsa bile Hâcî Bektâş-ı Velî'nin hayatıyla ilgili bilgiler de mevcuttur. Hâcî Bektâş Velî'nin on iki imam soyundan gelmesi yani Peygamber soyundan gelen bir seyit olması, babası İbrâhîm-i Sâni'nin İmam Mûsâ el-Kâzım neslinden ve Horasan hükümdarı olması, Ahmed Yesevî'nin müridi olması vb. bilgiler menâkıbnâmede özellikle vurgulanan noktalardandır.

6. Eserde yer, Rum diyarı yani Anadolu'dur. Olaylar burada geçmektedir. Hâcî Bektâş-ı Velî, Beytullâh tarafından Rum diyarına gelmektedir. Geldikten sonra güvercin kılığına girerek Sulucakarahöyük'e konar. Sulucakarahöyük ismi bu metinde "Saluca Kara Köyü" şeklinde geçmektedir. Bugün Nevşehir iline bağlı Hâcî Bektâş-ı Velî'nin türbesinin de bulunduğu "Hacıbektaş" ilçesidir. Metindeki zaman kavramı ise hiç belli değildir. Zamana dair herhangi bir ipucu bulunmamaktadır.

7. Eserde geçen kişilerden *Kişi ve Yer Adları Dizini* bölümünde bahsedilmiştir. Metinde Hâcî Bektâş-ı Velî'ye farklı şekillerde hitap edilmektedir. Örneğin; *Hzret-i Hünkâr*, *Hzret-i Sulţân Hâcî Bektâş-ı Velî*, *Hünkâr*, *Hünkâr Ululığı*, *İbn-i Resûlallâh Hâcî Bektâş-ı Velî el-Horâsânî*, *Ohtarmaç* vb. isimlerle anılmıştır.

8. Metinde Bektâşîlikle ilgili çeşitli kavramlar bulunmaktadır. Örneğin, *kisvet mezidlemek-kisvet çevirmek*, *Payimanca durmak-peymançeye durmak*, *Özür dilemek için söylenen: "Ey dervîş-i zî-şân eksiklik bizden oldu kerem ve inâyet erenlerdendir."* sözü yine Bektâşî geleneğidir. Bu tarz kavramlar hem dizin kısmında açıklanmıştır hem de çeviri kısmında dipnotta gösterilmiştir.

9. Eserde Klasik Osmanlı Türkçesi Dönemi halk dilinin özellikleri görülmektedir. Metin, oldukça sade ve anlaşılır bir metindir. Eserin dil özellikleri, *Eserin Dili Üzerine Notlar* kısmında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

10. Eserin söz varlığının 314'ü (%81.34) isim ve isim soylu kelimelerden, 72'si (%18.65) fiillerden oluşmaktadır.

11. Eserin söz varlığı incelendiğinde toplam madde başları sayısı 386'dır. Eserdeki Türkçe kelimelerin sayısı 190 (%49.22), Arapça kelimelerin sayısı 152 (%39.37), Farsça kelimelerin sayısı 37 (%9.58) şeklindedir. Türkçe kelimelerin çok olması halk için yazılmış bir metin olduğunu göstermektedir. Ayrıca eserin tasavvufî Türk edebiyatı içerisinde gelişmiş yani İslam dini çerçevesinde yazılmış bir eser olmasından dolayı Arapça kelime sayısının da Türkçeden sonra en büyük orana sahip olduğu görülmektedir.

Kısaltmalar

Ar. = Arapça

bk. = Bakınız

C. = Cilt

Çev. = Çeviren

DİA = Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

F. = Farsça

H. = Hicrî

Haz. = Hazırlayan

k.a. = kişi adı

M. = Miladî

s. = Sayfa

S. = Sayı

T. = Türkçe

vb. = Ve benzeri

vd. = Ve diğerleri

y.a. = yer adı

İşaretler

[] = Metinde yapılan tamirleri gösterir.

(?)= Şüphe belirtir.

() = Çeviride fazladan eklenen kelimeleri gösterir.

< = Kelimenin kaynağını gösterir.

> = Kelimenin sonraki şeklini gösterir.

+ = 1. İsim tabanına gelen ek 2. Birleşik kelimelerin birleşimini gösterir.

- = Fiil tabanına gelen işaret.

/ = Bir kelimenin farklı şekillerini gösterir.

// = Farklı türden örnekler arasındaki geçişi gösterir.

“ ” = Alıntılarını ve vurgulanan anlamı gösterir.

‘ ’ = Alıntı içinde vurgulanan kısımları gösterir.

→ = Bakınız.

↔ = Karşılaştırınız.

Kaynakça

Aksoy, Ö. A. & Dilçin, D. (1963-1977). *Tarama Sözlüğü I-VIII*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atabay, N. et al. (2003). *Sözcük Türleri (Ad, Sıfat, Belirteç, İlgeç, Bağlaç, Ünlem, Eylem)*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Banguoğlu, T. (1998). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bayraktar, N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Caferoğlu, A. (1955). Anadolu Ağızlarında Metathese Gelişmesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1955*: 1-7.

Caferoğlu, A. (2000). *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul: Enderun Yayınları.

Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük I-V*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Demirci, Ü. Ö. & Korkmaz, Ş. (2008). *Şeyyad Hamza, Yûsuf U Zelîhâ (Giriş-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma-Dizin ve Sözlük-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Demirci, Ü. Ö. (2016). *Eski Türkçede Fiiller*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Deniz-Yılmaz Ö. (2009). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. Çev. Elöve, A. U. Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Benzer, A. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Develi, H. (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Develi, H. (2007). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2*. İstanbul: 3f Yayınevi.

Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Dilçin, D. (1946). *Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dizdaroğlu, H. (1976). *Tümcebilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doğan, M. (2008). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Duman, M. (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Duran, H. (2014). *Velâyetnâme, Hacı Bektâş-ı Veli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ediskun, H. (2007). *Türk Dil Bilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Erdoğan, M. (2009). *Osmanlı Türkçesinde Benzer Yazılışlı Kelimeler Sözlüğü*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Eren, H. (1953). Türk Dillerinde Metathese. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1953*: 161-180.

Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.

Erkan, M. (1991). Bahrü'l-Hakâik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 514.

Eyüpoğlu, İ. Z. (2004). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Gabain, A. von (2003). *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Akalın, M. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gencan, T. N. (1979). *Dil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gölpınarlı, A. (2020). *Manakıb-I Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, Vilâyet-Nâme*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Gölpınarlı, A. (2020). *Tasavvuf Meseleleri, Sorular ve Cevaplarla*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kanar, M. (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi.

Kanar, M. (2003). *Örneklî Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları.

Kanar, M. (2009). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.

Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, L. (1998). *Türkçede Söz Dizimi (Cümle Tahlilleri)*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, L. (2016). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaya, C. (1994). *Uygur Harfli Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikâyesi (Giriş-Tıpkıbasım-Metin-Çeviri-Notlar ve Dizinler)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaya, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk (Giriş-Metin-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Ş. (2012). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin Ve Tıpkıbasım)*. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz-Bulut, T. (2013). *Hikâyet-İ Hâce Sa'îd (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. [Yayımlanmamış Master Tezi]

Korkmaz-Bulut, T. (2017). *Arzu İle Kanber Hikâyesi (Millî Kütüphane Nüshası 06 Mil Yz A 8618 Ve Konya Nüshası 42 Kon 1882/2) (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

Korkmaz-Bulut, T. (2022). *XVII. Yüzyıla Ait Realist Bir İstanbul Hikâyesi: İbrahim Şâh ve Kanlı Servi*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Köprülü, M. F. (1943). Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları. *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 7(27), 379-521.

Kültüral, Z. & L. Beyreli (1999). *Şerîfî Şehnâme Çevirisi I-IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Levend, A. S. (2014). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mansuroğlu, M. (1949). Türkçede Zamir Çekimi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3(2-3), 501-519.

Nişanyan, S. (2002). *Sözlerin Soyağacı*. İstanbul: Adam Yayınları.

Ocak, A. Y. (1992). Bektaşîlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, 373-379.

Ocak, A. Y. (1996a). Hacı Bektâş-ı Velî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14, 455-458.

Ocak, A. Y. (1996b). Hacı Bektâş Vilâyetnâmesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14, 471-472.

Özkan, M. (2017). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Arkadaş Yayınları.

Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Redhouse, Sir J. W. (1974). *A Turkish and English Lexicon*. Beirut.

Sağol-Yüksekkaya, G. (Editör) (2006). *Türk Dili Kitabı*. İstanbul: Duyap Yayıncılık.

Sâmi, Ş. (1985-1986). *Temel Türkçe Sözlük I-III (Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs-ı Türkî)*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.

Sâmi, Ş. (1989). *Kâmûs-I Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Saraçbaşı, M. E. (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sevortyan, E. V. (1974-2003). *Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskix Yazıkov I-VII*. Moskva: Akademiya Nauk.

Steingass, F. (1975). *A Comprehensive Persian-English Dictionary (New Reprint)*. Beirut-Lebanon: Librairie du Liban Publishers.

Taşgın, A. & Solmaz, B. (2012). Hacı Bektaş ve Hacı Toğrul Karşılaşması: Güvercin ve Doğan Donuna Bürünme. *Turkish Studies*, 7(1), 105-129.

Tietze, A. (1999). *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch (Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü)*. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I: A-E*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.

Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı II: F-J*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi (Gramer-Metin-Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Timurtaş, F. K. (1999). *Osmanlı Türkçesi Grameri I-III*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Toven, M. B. (2004). *Yeni Türkçe Lügat*. Haz. Hayber, A. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tuğlacı, P. (1971-74). *Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük I-III*. İstanbul: Pars Yayınları.

Türk Dil Kurumu (1965). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

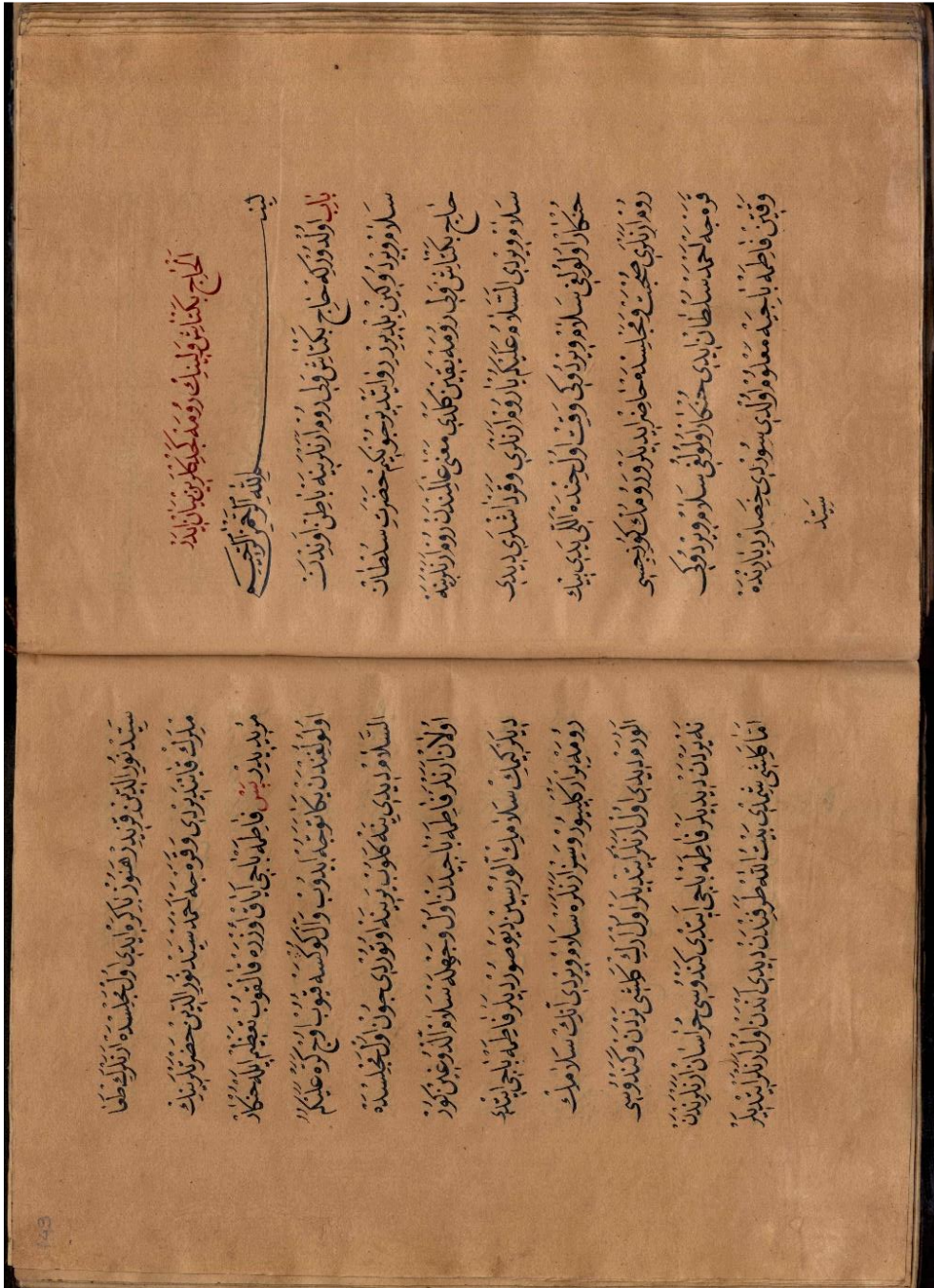
Yazım Kılavuzu (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yılmaz-Önder, S. (2013). *Ümmî ‘isā’nın Mihr ü Vefā Mesnevisi*. İstanbul: Ofis 2005 Yayınları.

Yılmaz-Önder, S. (2019). *Yazıcızâde Ali’nin Oğuznamesi, Metin-Tercüme-Sözlük-Tıpkıbasım*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Zülfikar, H. (1995). *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler, İnceleme- Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yazmanın Orijinal Resimleri

سید نورالدین قزلباشی زهرا ایلی اولیجیسیده اولدی که طما
 ملک فانی قزلباشی و قوه سید احمد سید نورالدین حضرت کزلباش
 مرید بدین س فاطمه باجی ایاق و زره فالقوب تعظیم الیه حکار
 اولیجیسیدن بکاتوبه ایروب والکوکسه قیوب وچ کره حکم
 الساده بدین بینه کاکوب برینه او قزلباشی اولیجیسیده
 اولان اولدی فاطمه باجی ک اول وجهله ساد اولدی و عین نور
 دیک کیمیک سلا ماریک لورسین بوضور دیک فاطمه باجی بینه
 رومدی بر کچیبور و سوزان لده ساد و بوزی ایلیک سلا ملک
 الومر بدین اولیجیسیدن اولدی که کلینی قزلباشی و کده و س
 نه یوزن بدین فاطمه باجی ایلیک کده و س خراسان اولدی
 اما کلینی شتاب بینه الله طرفیندن بدین کده اولدی کزلباشی

الحاج بکاتاش قزلباشی رومه کچیکه قزلباشی ایلی
 بیل اولدی که سلاج بکاتاش قزلباشی و زره قزلباشی باطن اولدی
 سلا و بوزی و کزلباشی قزلباشی بکاتاشی حضرت سلطان
 حاج بکاتاش قزلباشی رومه بقیه کلینی معنی عالمینک رومه قزلباشی
 سلا و بوزی ایلیک سلا و بکاتاشی قزلباشی ایلیک سلا و بوزی
 حکار اولدی سلا و بوزی و کزلباشی قزلباشی ایلیک سلا و بوزی
 رومر ایلیک کلینی قزلباشی قزلباشی ایلیک سلا و بوزی
 قوه سید احمد سلطان ایلیک حکار اولدی سلا و بوزی و کزلباشی
 قزلباشی فاطمه باجی معنوه اولدی سوزی حصار اولدی

سید

اوردی نه تدبیرتک کونک اولار ناک اولورومه کیرمه و اگر اول
 آرزومه کیره جگه ولورسه رومه مکه کین هب تمام اولصطاید
 و رومه خلیفه کجه کده و کجه بدتررق رومده و رومون قان
 بدیدر کک بزده بر و ندرک ایدم تاکه اول رومده کیرمه قوما
 یا اولدیکه و صغیر ایدم تدبیر بودله قنا قناه جلاله اعظمه
 کین یولین حکم بغله لوه کوب رومه کیرسون بدیدر عین
 جمله سی بوددیر و ارضی ولید و هم اوله بدیدر ولایت قتلین
 بریرمه خاندیدر معنی خاندن روم طرفین بول بکار ایدر ارضه
 کین سلطان الحجاج کتایش و معنی طرفین جویک باطناری
 سوسد رومه ییشیدن نظر صالده کور اولدیکه بولون بغیشدیر الله
 و یا الله بدیدی ولایت ایدر عین ارضی تا عینک سقینه ییشیدر

ملک

مملک نوران قبه البیج حکم اولور قبه ایستغبال ایدر ایدر
 محاصفا حکمک یا این رسول الله حاج کتایش و طرفین ساسان
 بدیدر ایدن حضرت حکم اهر کرحین حکمین طوق طوق ایدر
 ایدی حوران بر اولدیا و طرفه طغری صاوجه و رومون و رومنه
 رضاش اولدیر نه قونای سوله مبارک یاغی اولطاشه کوماک
 شول خیر و کومک اولدیکه ایدر ایدر رومون ایدر و رومنه بر عظیم هیت
 لوشما ایدن بدیدر اول رومنه کک ایدر کیری بولون رضای ایدر
 ایدی روجه احمد سلطان ایدر ایدر رومک کورجیسی بر کورقده
 اولدیر اول رومنه کیری بدیدر ایدن قوجه احمد سلطان
 ایدی رومنه کیری حکمک و مبارک یاغی ایدر ایدر رومنه کک
 کور اولدیر و نظر صالده کور اولدیکه کیرسه بولون عینک یاغی

150

ایله وحققا وحققی ایله ازارا اما صلوحه قوه کونک اوستنده بتر
 کونجه کورجه بنر شنگلنده ترکسنده ووز کوز اوزب نظر صبا لیک
 اور بیده زیاده هیت وشدی وارسه اول ازار اذن غیری اکلاید
 لیدی اذن ووز اذی بنید ترکسه اوسته کیم طوغان رزمون
 اور ووزب اول ریخی شنگلنده وازوب ان صبیله ووزب نوره بیدیلر
 اول نالرنده حاجی طویل بوزیر اولیدی بیاز بید سطا ماک
 اولوغلقدن اذن لیدی ورومه عرفدن کلین لیدی ایاق اوزینه
 طوی کلای اینه حو الیموز ایله بن واریزه طوغان شنگلنده
 این صبیله بیده بیدی نوله قوتلک اوستون بید لیر حاجی طویل
 همان طوغان شنگل ووز بیدی هولید بوز اوزدی و نظر صبا لیدی
 کور بیک صلوحه قوه کونک باشنده بوطاش اوزینه کورجه بن

طوبینه

طوبینه ترکسنده ووزر صبر ایله همان بوز اذی لیر ایچ همان
 هولیده بوز اوز ووز بوز اوزن انا غه عجب سوب عصب ایله
 حنکار حاج بکناش ولی ورینه شاهین ونا جوله لوب
 اول حله کلای وخی حنکار حاج بکناش ولی قایلله
 سوره العزیزه کور اده طوبینه کوروب حاج طویل ایچ عجب ایله
 ایکن قیدی ولید حکم صفا ایم عقیل ازل اولوب بهوش اولدی
 حضرت حنکار ایدن ارقدی بوز اذی تاکیم عقیل ایشنه کلایم
 وقلدی حنکار اولوبی حاجی کناش ولی ووز بیک ورسوسنده
 اووز وخی حال فالقوب نمی ایله عدل کور بیده بوز بند کیم ای ووزی
 زینسان کسکلای بوزن اولدی کور وعتایت ازل اذن بوز ایلر و
 کلای حضرت حنکار ازل اذی ایشنه وشدی وشدی سبک ایش

151

اولدی و نظرنده کسوتون قودای ایچی کیر و حیج کلوب بایلنجیه
 دورای اندن حکما صاج بکتایه و حیج طوی و لدای ایچی کیر
 بویک کلور سیریزه ظالم صورینه کله و کور کور کور کور ایچی
 مظلوم طویون و ستم اول طویون ایله کور و کور ایچی حیج طوی کور
 و اشک سوزونه کیر ایروب بائینه و ردای اندن حیج طویون ایچی
 حکما ره پیران و یوم و صور و موزن نقدا لاک و دین و اور سینه
 سیر و سیر و بائینه و سوز و سوز ایچی حیج طویون ایچی
 کیر و یوم عورت ایروب کله و کور کور کور کور ایچی حیج طویون
 سلا مریست لکه و کور کور و نه واقع و لدی سینه ان لکه عورت و یوم
 نصی و لدن قانوم و کله دعوت ایله و لدای ایچی کور کور کور
 کل ایچی اندن طویون کور مستقیم ایچی کور کور کور کور کور کور

تایم

اولدی تا ایم و مجلسه واری زنده سلا و یوم ایچی علباک سلا
 داید و رسال نداید داید حیج طویون ایچی کور کور کور کور
 کیر یان ایچی و ایچی سیر زنده سلا و یوم ایچی کور کور
 کند و حضورینه دعوت ایچی ایچی حیج طویون ایچی کور کور
 اولدی حیج طویون کور کور ایچی سیر سیر کور کور کور کور
 ایچی کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 اولدی ایچی کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور

152

كورد بركه اولور بركه جمع اولد بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 جركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 اولدي بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 عت كوسته ملك جمع اولوب قينه وار مدق بورور ووزور اولرك
 اولد بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 بوقدر البته وار مع كورد بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 حكا اولور ك حضور سونق بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 كورد بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 لركه بركه اول ترتيب وار بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 سجاده بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه

اينديك

ايندي بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 اينديك حلك بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 صحبت جوب سورة بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 ولي به سوال وب تشريفكده ندر ندر بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 سيز و مرنيد بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 اذن حضرت حكا الحجاج بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 ايندي بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 واصلم بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 مشهور دارايك او غنيم و سينا محمد موسى الثاني او غنيد
 موسى الثاني ابراهيم الحجاب او غنيد بركه بركه بركه بركه بركه بركه
 كاطيلم او غنيد و مرنيد سورة بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه بركه

كرسنان سلطان حوخته احمد بيدي روزموسه بمحمد عليدي
 نصيبم صلا ليدريدي حضرت حكار نورسوسه سوزي ديدي
 روز اذدي بوسوه برهان بايل سلايدر حضرت حكار
 حلاج بكتاش ولي قصدي ليدريدي سلطان حوخته احمد بيدي
 ويروني جارث نامته جيموه هان ان كوزدي كوك بوك يوزند
 طار اووي بوسنه اتر طوي حكارك نظرنده كلوب ابينه
 الذي يسال فرماندي وقود بكرود ليدريدي اوليسل فرمانده
 يسيل صحفه سنده بوليدنيده كيه شمس **بسم الله الرحمن الرحيم**
 الحمد لله الذي جعل قلوب العارفين الى اخره وندهم نسوا لحوالي
 اوليسل بيدي حكار اذ ايدنيدي كيه حوي اذ بوليدنيده مسطور ايدني
 حوي كيه نظرا ايدنيدي وقود بكرود ليدريدي حكار اولوي بكر
 ابتدايي

ابتدايي كيه شك وشبهه يوقد حمله هم والقوب بركان
 اولو اوونده كيه حوي بوليد حضرت حكار حلاج بكتاش ولي
 مريد نوب تكبر ايدنيدي باشك رينه اولوي قولاي ايند اولوي
 واولا اولوي روز ايدنيده حضرت حكار كوزدي اندان اولجه
 جميع اولان ازل حكار اولو اعناق حذ منده كيه مريد بركان
 اولو مريد بوليد حضرت حكارك ابن خرمج قويد بوليد حضرت
 حكار قبول الله مريدوي باينه الذي بوليدنيده بكر اولو اتر
 حيدر خفله سوبلر بارك الله بلاء اوله لرك وكر
 اولوسي كيه ايدنيده حكار مبارك تقسندن اوله كيه
 جميع طار اولان بوشان بروه طار اولو مرده اكلنده ويروه طار اولو
 دن بوشان بروه طار اوله اكلنده وخالي سولده اوله فتيق

طريق نجي عليه يدك بوقدر رموز ووقوع وادب الذكوة
 روم انكزي اياك زررة فالقوب مقامه ومقامه فلكه
 دستور يدك يد وسوالت طلب فليد حضرت حكار اول
 انكرك هربينه برضيب صولاي ووجه احمد استيد
 سداط خواجه احمد يسوي خديزة زلي بزوان سكا اياكاز
 ويريدك خياه متلكه اولسون ايدك خا جيا اياك سكا اياكاز
 متلكه اولسون ايدك اولدك ذكوة مرزك بكسون خديزة
 اولسون ايدك قوجه احمد سنا انا ناسن رموز اولدك
 نجي بواند بونوله ايلن سئلون خواجه بكناش وليدك اياك ايد
 روم انكزي خواجه بكناش وليد سنا انا القوب مقامه ومقامه
 كتبنا الله علم بالصوب

هنا حطبه صلوة وازده حضرت ايمان كرامان صلوة الله عليهم
 لبس الله الخمر الخب
 الحمد لله الذي جعل مشاهدنا له قية العارفين رموز اينا له كعبه
 لنا ايقن وجعلنا لاسبابهم سببا للنجاة بوالدين والاحصاء
 بهم فبده الموضع الدراجات في عالمين والاقبال بطريقه كفاة
 فوضا على كفاة الناس اجمعين الالهة صل على سيدنا ونبينا محمد
 على سيدنا محمد شرف الانبيا محمد البعوث من سورة البها خلاصة
 العرب والعربان اتم الانبيا ووقوه الاصفيا قوة عينه وسوي سيد
 الكائنات وخلاصة المجهولات بهتم عالم ساطان تحتاه نبوت
 ورسالات بنيت وبناه شريف كينته حقيقة ومعرفة رسالتك
 نامة لا ارب كذا زده اسرار غايب صدقة صفا ويدر سهر
 اجبا وخبر بروج وفا على مرزى رسول كبرياء حضرت محمد الصطفى
 صاحب الوحي واليزيد صل الله على عليه وسلم واله هذا الامام
 على الاعلى الله صل على قر الشارق والغارب صاحب الخلق
 الفوق جمع الكائنات شرف العزم اسد الله الغالب الامام ارب
 الحسين على ابن جباب داوود الحكوم الملك الجليل عليه افضل الصلوة
 واكمل التحيات الذي هوز التقين ونور الهدى وسوز العب الصلوة
 والنسارو على ونسبه ووصيته الذي جمع الله كل فضيله فيه سلمك
 ومولاي بالحسن والحسين مهر الوحيين واما التقين وحبب ربنا العالين

Received 08.07.2022	Research Article	JOTS
Accepted 16.07.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 479-571

Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Eser: Dâsitân-ı Cümcüme Sultân [06 Mil Yz A 9991/2]

A Literary Work of the Old Anatolian Turkish Period: Dâsitân-ı Cümcüme Sultân [06 Mil Yz A 9991/2]

Türkan KORKMAZ BULUT*

(istanbul/Turkey)

E-mail: turkankorkmaz88@gmail.com

Şenol KORKMAZ*

(istanbul/Turkey)

E-mail: senolkorkmaz78@gmail.com

The story of Cimcime Sultan is an old folk tale from the Islamic period of Turkish Literature, written in verse form. The story is based on a conversation between Jesus and a skull, Cümcüme Sultan, whom Jesus encounters when he walks on his way. In the story, Jesus asks guiding questions, and Cimcime Sultan tells what he lived in the world and after he died, in his grave and hell. The work has a didactic feature. In the story, the idea is that this world is temporary and the eternal and permanent one is the afterlife accordingly, death can knock on our door when we least expect it, and we must be prepared before we die. The way to do this is to follow the path of Allah and Allah's prophet - in this story, Jesus. In the story, the transience of worldly life is told in an instructive way by telling the experiences of Cümcüme Sultan, who has everything to be owned in the world, has thousands of soldiers and employees in his entourage, and has no enemies. In this study, transcription of the text, in-language translation, and index of the work will be given and the story will be examined in terms of both literary and linguistic features.

Key Words: Old Anatolian Turkish, Cümcüme Sultan, Jesus Prophet, Masnavi.

* ORCID ID: 0000-0002-8892-5643.

* ORCID ID: 0000-0002-8204-3535.

Padişahların yaşamları konulu bir minyatür: Kanunî'nin Avusturya elçisini kabulü. Süleymanname [TSMK, H 1517]. (And, 2004: 212).

1. Giriş

Türklerin, Karahanlılar Dönemi'nde 999 yılında İslamiyet'i resmî din olarak kabul etmesiyle birlikte edebiyatımız yeni bir kültür ve medeniyet havzasına girmiştir. Arap ve İran edebiyatları örnek alınarak çok sayıda eser ortaya konmuştur. Başta Kur'an olmak üzere, kutsal kitaplar, peygamberler, sahabeler, evliyalar vb. konularla ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. İslam dininin çevresinde geniş bir ümmet edebiyatı oluşmuştur. Hz. Muhammed, dört halife, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve diğer pek çok din büyüklerinin hayatları etrafında gelişen çok sayıda hikâyeye ortaya konmuştur. Kıssahanlar, meddahlar, fakihler bu konularda çok sayıda eser oluşturarak bunları halk meclislerinde icra etmişlerdir. Yazdıkları bu hikâyelerle okuma yazma bilmeyen geniş halk kitlelerine İslam dinini öğretmeye ve sevdirmeye çalışmışlardır. Bu nedenle ortaya konan bu hikâyeler basit halk ruhuna uygun olarak kaleme alınmıştır. Bu hikâyeler halkın konuştuğu sade ve akıcı bir Türkçeyle yazılmıştır. Bu hikâyeler çoğunlukla manzum olmakla birlikte mensur ve manzum-mensur karışık olarak da yazılmışlardır. Bu hikâyelerin çoğu genellikle ilk yazarın elinden çıktıktan sonra halka mal olmuş ve halk içinde anonim olarak yaşatılmıştır. İnsanlar yüzyıllarca bu hikâyeleri severek okumuş, halk meclislerinde icra etmiş ve sonraki kuşaklara aktarmışlardır.

Vasfi Mahir Kocatürk, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabının “Manzum Dinî Destanlar” bölümünde bu tür hikâyeler hakkında şu bilgileri vermektedir: “Divan şiirinin halka inmiş bir kolu sayabileceğimiz, aruz vezniyle mesnevi şeklinde yazılmış epik ve didaktik dinî eserler, bu devir Türk edebiyatının en karakteristik ve en bol mahsullerindedir. İslami bilgisi geniş olmayan, fakat bu dine karşı saf ve samimi bir iman taşıyan Türk halk kitleleri, Allah'ın kudretine, Peygamber'in hayatına, ilk Müslümanların savaşlarına ve aşk maceralarına, ahiret âlemlerine ait hikâyeleri büyük bir merakla takip etmiş, devrin Müslüman misyonerleri durumunda olan fakihler, şeyyâdlar, meddahlar bu meraktan faydalanarak halk için birçok eser meydana getirmişlerdir. Bu eserler umumiyetle Arap kaynaklıdır.” (2018: 115). Kocatürk, manzum dinî destanlar adını verdiği bu hikâyelerden 24'ü üzerinde durarak bunların kısa birer özetini vermiştir. Kocatürk'ün ele aldığı bu manzum hikâyeler şunlardır: Kesik Baş Destanı, Ejderha Destanı, Güvercin Hikâyesi, Muhammed Destanı, Hatun Destanı, Sind Memleketinde Ali'nin Gazavatı, Nasihat-name, İbrahim Destanı, İsmail Destanı, Yusuf ile Zeliha, Varka ile Gülşah, Gazâvât-ı Bahr-ı Ummân ve Sandûk, Yiğit Destanı, Gazâvât-ı Ali, Geyik Hikâyesi, Cimecime Sultan Destanı, Veysel Karanî Hikâyesi, Kız Destanı, Fatma Destanı, Temîm-i Dârî, Muhammed Hanefi Cengi, İbrahim

Edhem Destanı, Maktel-i Hüseyin, Mansûr-nâme (2018: 115-136). Bu tür dinî, ahlaki ve didaktik niteliklere sahip manzum hikâyelerden biri de Cümcüme Sultan Hikâyesi adıyla bilinen eserdir.

Cümcüme Sultan Hikâyesi, İslami Dönem Türk edebiyatına ait dinî ve ahlaki konulu manzum bir halk hikâyesidir. Hikâyede Hz. İsa'nın bir gün yolda yürürken bir kuru başa (kafatası) rastlaması ve onunla arasında geçen konuşma anlatılmaktadır. Hikâye, Hz. İsa ve Cümcüme Sultan arasında geçen bu konuşmalar üzerine kurulmuştur. Hikâyede Hz. İsa yönlendirici sorular sormakta Cümcüme Sultan ise dünyada ve öldükten sonra kabirde ve cehennemde yaşadıklarını anlatmaktadır. Eser bu yönüyle ahval-i kıyamet tarzındaki eserlere yakın bir özellik göstermektedir. Eser didaktik bir niteliğe sahiptir. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*'nde tema olarak "dünyanın geçiciliği, ahretin kalıcılığı" fikri işlenmektedir. Yaşarken her an ölümün gelebileceği, buna göre yaşanması ve ahiret için hazırlık yapılması gerektiği anlatılmaktadır.

Türk edebiyatında *Cümcüme Sultan Hikâyesi*'ne ilk defa Fuad Köprülü değinmiştir. Köprülü, Polonyalı Seyyah Olearius'un seyahatnamesindeki bir kayda dayanarak bu eser hakkında şu bilgileri vermiştir: "Bu esere istinaden ona bu meşhur menkıbeyi, yani İsa Peygamber ile Keşikbaş hikâyesini anlatmış olacaklar ki, seyyah bunu seyahatnamesinde dercetmiştir (kaydetmiştir). Türk ve İran edebiyatlarında halk arasında okunmaya mahsus, bu yolda manzum ve mensur eserler bulunduğu ve hatta Feridüddin Attâr'a da böyle eser isnat olunduğu malumdur. Hâlbuki şimdiye kadar Fuzûlî'nin böyle bir eser yazdığına dair tarihî ve edebî kaynaklarda hiçbir kayıt bulunmadığına göre Olearius'taki bu rivayeti, sadece Fuzûlî'nin XVII. yüzyılda Kafkas Türkleri arasındaki şöhretini gösteren bir delil addedebiliriz." (Köprülü, 1977/IV: 697).

Adam Olearius'un seyahatnamesindeki bu kayıt aynı zamanda XVII. yüzyılda Kafkas Türkleri arasında *Cümcüme Destanı*'nın *Cümcüme Efsanesi* olarak da yaşadığını göstermektedir. Olearius, 1633-1639 yıllarında Moskova, Tataristan ve İran'a yaptığı seyahatte Derbent'ten geçtiği sırada şehrin yakınlarında "Cümcüme"nin mezarının dikkat çektiğini, *Cümcüme Efsanesi*'ni İranlılardan dinlediğini bir İran şairi zannettiği Fuzûlî'nin de bu efsaneyi yazdığını belirterek nakille efsanenin konusunu anlatmaktadır. Efsane şu şekildedir:

Hz. İsa bir gün bu yöreden geçerken yolda bir ölü başı bulur, ona ne olduğunu öğrenmek ister, Allah'a yakarır, Allah onun bu yakarışını kabul eder, kurubaş dile gelir, sorulara cevap vererek adının Cümcüme olduğunu, bir zamanlar bu memlekette hükümdarlık ettiğini, nüfuzunun çokluğunu, bütün günlerini sarayında şenlik içinde geçirdiğini, develerinin, aşçı ve uşaklarının sayısını, müzisyenlerini anlatır. Kurubaş, daha sonra İsa'ya kim ve hangi dinden olduğunu sorar. İsa'nın kim olduğunu ve dinini öğrenir. Kendisi o kadar nüfuzluyken bu hâle düştüğüne göre

hükümdarlığı ve tebaası olmaksızın yaşamaktansa ölmeyi tercih ettiğini söyleyerek Hz. İsa'ya yalvarır, bu yalvarışı kabul olunur, yeniden ölür, bulunduğu yere gömerler. Mezarı üzerinde bir ulu ağaç biter, on ayak yüksekliğinde de bir kaynak fışkırır (Cunbur, 1976: 39-42).

Cümcüme Sultan Hikâyesi, Türk edebiyatında ilk olarak Hüsam Kâtib tarafından H 770 (M 1368) yılında Harezm-Altınorda Türkçesiyle yazılmıştır. Hikâyenin Doğu Türkçesiyle yazılmış nüshalarının dışında Batı Türkçesinde de değişik dönemlerde yazılmış manzum ve mensur nüshaları vardır. Bu hikâye İran edebiyatında da bilinmekte ve Türk edebiyatına İran edebiyatı üzerinden geçtiği düşünülmektedir. Hikâyenin Batı Türkçesiyle yazılmış nüshalarının çoğu manzumdur ve Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşımaktadır. Bu çalışmada eserin, Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan ve Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıyan nüshası incelenecektir. Eser, mesnevi şeklinde yazılmıştır ve toplam 154 beyitten oluşmaktadır.

2. Eser Üzerine İncelemeler

2.1. Eserin Adı ve Konusu

Eser, Arap harfli Türkçe ile yazılmış İslamî dönem Türk edebiyatına ait kısa bir manzum halk hikâyesidir. Eser mesnevi nazım şekliyle ve aruz ölçüsünün *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât* kalıbıyla yazılmıştır. Eser, geniş halk kitleleri için yazıldığından dolayı dili son derece sade ve akıcı bir halk Türkçesidir. Eserde dünyanın geçiciliği, asıl önemli ve ebedî olanın ise öteki dünya olduğu fikri işlenmiştir. Buna göre ölmeden önce ölüme hazırlıklı olmalı ve ölümün her an gelebileceğini bilerek yaşamalıyız. Kur'an ve Hz. Muhammed'in gösterdiği yolda dosdoğru yürümeli ve yükümlülüklerimizi yerine getirmeliyiz. Halk için yazılan bu tip hikâyelerin okuma yazma bilmeyen geniş halk kitlelerine İslam diniyle ilgili çeşitli bilgileri öğretmek ve onlara bu yolla bir coşku, istek ve dinamizm kazandırmak gibi işlevleri de vardır. Bu nedenle bu hikâyelerin yapısı ve hikâyelerde kullanılan dil basit halk ruhuna uygun bir şekilde kurgulanmıştır. Bu tip eserler Anadolu'da özellikle Anadolu Selçuklularının son dönemi, beylikler devri ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yoğunlaşmaktadır. Bu da o dönemde halkın bu tip hikâyelere ihtiyacı olduğunu, bu tip hikâyelerle motive olduklarını göstermektedir. Bu tarz manzum veya mensur halk hikâyeleri, XIII. yüzyılın ikinci yarısından XV. yüzyılın ikinci yarısı arasındaki dönemde kaleme alınmış ve halk meclislerinde anlatılmıştır. Türk dil tarihinde bu döneme *Eski Anadolu Türkçesi* denir. Bu dönem için *Eski Türkiye Türkçesi*, *Tarihî Türkiye Türkçesi* ve *Eski Osmanlı Türkçesi* adlandırmalar da yapılmaktadır.

Dâsitân-ı Cümcüme Sultân, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlıdır. Eserin Çağatay Türkçesi ile yazılmış manzum ve mensur nüshaları da vardır. Üzerinde çalıştığımız nüsha eserin Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış nüshalarındandır. Eser, halk meclislerinde çokça sevilmiş ve okunmuş olmalı ki gerek Çağatay gerekse de Anadolu sahasında birçok nüshaları vardır. Eserde Hz. İsa'nın bir gün yolda yürürken bir kafatasına rastlaması, onun kime ait olduğunu ve başından neler geçtiğini öğrenmek için Allah'a dua etmesi, bunun devamında Cimcime Sultan'ın dünyada kim olduğunu ve öldükten sonra başına neler geldiğini anlatması, en sonunda Hz. İsa'nın Allah'a dua etmesiyle tekrar dirilmesi ve Müslim adını alarak dünyada yüz yıl daha yaşaması anlatılmaktadır. Hikâyede Hz. İsa'nın duası ile başlayan hikâye, yine Hz. İsa'nın Cimcime Sultan'ın tekrar dirilmesi için ettiği dua ile son bulur. Hz. İsa'nın hikâyede fazla bir rolü yoktur, daha çok Cimcime Sultan'a yönlendirici sorular sormaktadır. Hikâyenin en önemli kısmı öteki dünya ile ilgili olan bölümlerdir. Burada Cimcime Sultan, kabirden başlayarak cehennemde neler yaşadığını geniş tasvirlerle anlatmaktadır. Bu da eseri bu yönüyle daha çok bu konuların işlendiği *ahval-i kıyamet* tarzı eserler kategorisine de sokmaktadır. Bu anlatılanlarla insanlara kıssadan bir hisse verilmek istenmiştir. Buna göre ölmeden önce her an ölümün geleceğini bilmeli ve öteki dünya için hazırlıklı olmalıyız.

Eserin adı, Ankara Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan yazmanın başında şu şekilde geçmektedir: *hazā dāsītān-ı cümcüme sultān ve ba'de müslim rahmetullahi 'aleyh*. Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış manzum bir halk hikâyesidir ve 154 beyitten oluşmaktadır. Eserin bu nüshası, hikâyenin Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış nüshaları içinde en çok beyit barındıran nüshalardan biridir. Eserin günümüz Türkçesine dil-içi çevirisi şu şekilde yapılabilir: *Cümcüme Sultan ve sonra Müslim'in Hikâyesi* (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun).

2.2. Cümcüme Adının Anlamı Üzerine Notlar

Hikâyenin erkek kahramanının adı olan kelime Türkçe metinlerde *cumcuma*, *cümcüme* ve *cimcime* şeklinde geçmektedir. Yurt dışındaki katalog ve yayınlarda ise *cemceme*, *ğemğeme*, *jumjuma*, *dzhumdzhuma* gibi şekillerde de karşımıza çıkmaktadır (Babacan-Bursalı, 2018: 250). Kaynaklarda bu kelimeler ile ilgili geçen başlıca kayıtlar şunlardır:

1. Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlükte cimcime* kelimesi şöyle tanımlanmaktadır: 1. (isim, bitki bilimi) Küçük ve tatlı bir tür karpuz. 2. (isim, mecaz) Küçük ve sevimli çocuk, kadın:

“Onlar çevrelerinde olup bitenleri izleyen ve büyüklerin rolçülüğünü sezen cimcimeler olmuşlardır.” - Haldun Taner.

2. *Tarama Sözlüğünde cimcime* (çimçime) kelimesi ile ilgili şu bilgiler vardır: Tabanı paçavradan ve koncu çorap gibi iple örülerek yapılan bir çeşit ayakkabı:

“Oturduğu yerden ayak üzerine turdu, cimcimlerin önüne koydular, giyip mağara kapısından taşra çıktı.” (Bektaş/XV: 135).

“Heman oturduğu yerden ayağ üzerine turdu çimçimelerin giyip köyün taşra kenarına çıktı.” (Bektaş/XV: 145).

“Çümçüm (Fa.): Ve İran kalenderlerine mahsus bir tarz ayakkabıdır ki tabanını paçavradan edip bacağını çorap gibi ip ile örerler, gîve dahi derler, Türkide cimcime tâbir ederler.” (Bürh. XVIII-XIX: 224).

3. *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğünde cimcime* kelimesi ile ilgili şu kayıtlar vardır: *cimcime* (I): [cimcima, cimcime kuması, cimcirik (I), cimik, cimiri, cincik (II), cindik, çinçiri]: 1. Ufak tefek. 2. Ufak tefek güzel kadın 3. Becerikli, konuşkan, akıllı, ufak tefek kadın 4. Kavgacı 5. Kötü kalpli. *cimcime* (II): Körpe, yavru. *cimcime* (III): Cımbız. *cimcime* (IV): Cin mısırı. *cimcime* (V): Üstü çok açık terlik (Derleme Sözlüğü, 2009: 971).

4. Müjgân Cunbur, 1977 yılında yazdığı *Cimcime Sultan Destanı* adlı makalesinde kelimenin Türkçe Sözlük, *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü’nde* geçen anlamlarını verdikten sonra şu bilgileri vermiştir:

Halk arasında ‘cimcime’ diye kullanılan tabanı kalın bezden yapılan, koncu ipten örülen bir çeşit ayakkabının adı ‘cemceme’ olarak *Türk Ansiklopedisi’nde* de geçmektedir. Aynı madde şu şekilde devam eder: ‘Seyahate çıkan Bektaşî dervişleri giyerlerdi. Velâyetname’de Hacı Bektaş’ın Battal Gazi’yi ziyaret edip oraya yadigâr olarak cemcemelerini bıraktığı kayıtlıdır. Bektaşîlerin çoğu manzum olan mürettep tercemanları yani bir iş yaparken okudukları duaları arasında bir de “Cemceme tercemanı” vardır. Asıl dikkati çeken husus Mısır-Memlûklu kaynaklarında II. Bayezid’in kardeşi Cem Sultan’a “Cemceme Sultan” adının verilmişidir. (Türk Ansiklopedisi 1977/X: 148). Cem Sultan’ın hayatı ve bilhassa ölümü dikkate alındığında bu efsaneyle şehzade arasında uzaktan da olsa bir ilgi kurulabilecektir. Bu konuda yapılacak bir araştırma ise belki de asırlar boyu türlü biçimlerde değişerek yaşayan bir efsanenin tarihî bir şahsın adına nasıl tesir ettiğini gösterecektir. (1977: 53-54).

5. Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nde*, *cimcime* kelimesini şöyle tanımlanmaktadır: 1. Küçük ve tatlı bir tür karpuz 2. Küçük ve sevimli (kadın). Kökenini bilmiyoruz. (2020: 91).

6. Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'nde, *cimcime* kelimesiyle ilgili şu tespitler vardır:

cimcime I: “küçük ve nefis bir cins karpuz” Şemseddin Sami 1317 I, s. 481 < Ar. cumcuma “cône, fruit des pins” R. Dozy 1927 I, 211.

“Öğleyin bir de cimcime karpuzu getiririm ben ona.” (F. Erdinç 1960 s. 15).

cimcime II: “ufak tefek” DS 971 < *cimcime* I.

“Biri yamrı yumru cimcime bir karpuzu, diğeri de sevimsiz ve uzun bir mısır koçanını andıran bu iki mahlûk birbirinden bir an bile ayrılmıyorlardı.” (R.C. Ulunay, 1941 s. 133).

“körpe, yavru” DS 971:

“Yaşının kızı değil. *Cimcime*.” [M. Seyda 1966 s. 83; buradaki manası belki “büyümüş de küçülmüş”] (Tietze, 2002: 447).

7. Özkan Daşdemir, *Düzyazı Şeklinde Yeniden Yazılan Anonim Bir Cümcüme Hikâyesi* adlı çalışmasında, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesinde 1505 arşiv numaralı yazmanın 1b-8b varakları arasında kayıtlı olan *Hazâ Kitâb-ı Cümcüme-i Mübârek* adlı hikâyenin mensur bir nüshası yayımlamıştır. Hikâyede *Cimceme* kelimesinin kökeni ile ilgili şu bilgiler vardır:

“Andan Haziret-i İsa Aleyhisselâm eyitdi: ‘Ey çürümüş kemükler ve ey pâre pâre olmuş etler ve ey mahvolmuş deriler! Bir yere cem’ oluñ ki Hk sübhâne ve Teâla’nın kudretiyle.’ Pes Haziret-i İsa Aleyhisselâm nazar iderdi ki, ol çürümüş kemükler ve dökülmüş etler Hak Teâla’nın kudretiyle mevcûd olup câ[n] tenüne gelüp karâr itdi. Andan ol kemük bir zarif şahs oldu, ayak üzerine kalkdı ve andan fasîhü’l-lisân ile eşhedü en lâ ilâhe illallah İsa resûlullah dedi. Bundan rivâyet olunur ki anın adı sonra Cimceme oldu. Zîrâ İsa Aleyhisselâm anın kemüklerin bir yere cem’ eyledi. Cimceme demek cem’ manâsıdır. Anın için adı Cimceme oldu.” [8a-8b].

Metne göre, *Cimcime* ismi Arapça kökenli *cem* ‘toplama, yığma’ sözcüğünden türemiştir. Hz. İsa, çürümüş kemikleri bir yere cem ettiği (topladığı) için, kemiklerinden dirilen adamın ismi *Cimceme* olmuştur (2015: 392).

8. Francis Joseph Steingass’ın *Persian-English Dictionary* adlı sözlüğünde *jumjumat*, *jamjama* kelimesine şu anlamlar verilmiştir: “The skull; a wooden cup; a well dug in a brackish place. [kafatası; tahta bardak; acı ve tuzlu bir yerde kazılmış kuyu.]” (1970: 370).

2.3. Eserin Nüshaları

2.3.1. Ana Nüshanın Özellikleri (06 Mil Yz A 9991/2)

Bu nüsha, çalışmada kullandığımız esas nüshadır. Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlıdır. Eser 154 beyitten oluşmaktadır ve mesnevi nazım

şekliyle yazılmıştır. Eserde yazar veya müstensih adı açıkça belirtilmemiştir. Katalog bilgilerinde Hasan b. Hüseyin adı geçmektedir. İstinsah tarihi olarak da H 1248 (M 1842) tarihi kayıtlıdır. Hikâyenin Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü 4311 numarada kayıtlı olan diğer bir nüshasında yazar adı 140. beyitte açıkça geçmektedir, buna göre hikâyenin yazarı Konyalı Hüseyin'dir. Bu nüshanın katalog bilgilerinde geçen Hasan b. Hüseyin adı da bu adla ilişkili olmalıdır. 06 Mil Yz A 9991/2 nüshası hikâyenin en iyi ve en ayrıntılı nüshalarından biridir. Süleymaniye nüshasından 14 beyit daha fazladır. Son derece güzel ve okunaklı bir harekeli nesih yazısı ile yazılmıştır. Eserin adı *hazā dāsītān-ı cümcüme sulţān ve ba'de müslīm rahmetullahi ʿaleyh* olarak geçmektedir.

Eser, yazmanın 9a-15b varakları arasında kayıtlıdır. Yazmanın iç ve dış ölçüleri 225x160 mm (185x120 mm) şeklindedir. Harekeli nesih yazısı ile her sayfada 13 satır yazı vardır. Kâğıt türü Abadî kâğıttır. Yazma sırtı siyah meşin, üzeri noktalı pandizot kaplı mukavva bir cilt içindedir. Eser dinî ve ahlaki konulu manzum bir halk hikâyesidir. Söz başları ve çift cetveller kırmızıdır. 2010 yılında Mehmet Sadık Erdağı adlı bir kişiden satın alınmıştır. Bu nüsha eserin bilinen nüshaları içinde en az bilinen ve üzerine hiçbir çalışma yapılmayan nüshasıdır. Yazmada iki hikâye vardır: 1. *Hikâyet-i Meymune Banu* (1b-9a) 2. *Dâsitân-ı Cümcüme Sultân* (9b-15b).

Yazmanın katalog bilgilerinde istinsah tarihi H 1248 (M 1842) olarak geçmektedir. XVII.-XVIII. yüzyıl veya daha sonraki bir dönemde istinsah edildiğini gösteriyor. Eser, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılmasına rağmen o dönemde sadece yuvarlak şekilli olan birçok ek yazmada hem düz, hem yuvarlak olarak iki şekilde de görülmektedir. Halk hikâyeleri ile ilgili yazmalar genelde halk arasında yaşamış ve muhafaza edilmiştir. Bu nedenle bu tür yazmalardaki en büyük dil özelliği birden fazla dönemin dilini yansıtmalarıdır. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılan eserler sonraki dönemlerde istinsah edilirken istinsah edildiği dönemin dili ve dilin kullanım şekli de eserlere yansımıştır.

Bu çalışma, eserin 06 Mil Yz A 9991/2 numaralı yazma nüshasına dayandığı için bu nüsha üzerine diğer başlıklar altında ayrıntılı incelemeler yapılacaktır.

2.3.2. Eserin Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Diğer Manzum Nüshaları

1. **06 Hk 1871 Nüshası:** Millî Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Hk 1871 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Cimcime Sultan Hikâyesi, yazmanın 45a-50a varakları arasında kayıtlıdır. İstinsah tarihi H 1231 (M 1835) olarak geçmektedir. Eser 198 varaktan oluşmaktadır, her sayfada harekeli

medrese rikasıyla yazılmış 13 satır bulunmaktadır. Soluk kâğıt kaplı sırtı ve sertabı kahverengi, meşin mukavva cilt içindedir. Hikâye başlıkları ve çift cetvelleri kırmızı mürekkeple yazılıdır. 19 hikâyeden meydana gelmiştir. Kapak içine sonradan kurşun kalemle bir fihrist eklenmiştir. Durmuş Ali Emre'den satın alınmıştır. Bu nüshanın tamamı, Şenol Korkmaz tarafından (2012) doktora tezi olarak çalışılmıştır.

2. 06 Mil Yz A 6823/6 Nüshası: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil. Yz. A 6823/6 numarada *Dâstân-ı Cimcime Sultân* adıyla kayıtlıdır. Yazmanın 22a-25a varakları arasında, 17 satırdır. Abadî kâğıda harekeli nesih ile yazılmıştır. Şemseli, köşebentli, yıpranmış, desenli kâğıt kaplı mukavva bir cilt içerisindedir. Eser, halk destanıdır. Şirazesi dağınık, söz başları kırmızıdır. 1992 yılında Abdülmecid Güldü'den satın alınmıştır.

3. 06 Mil Yz A 3881/8 Nüshası: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil. Yz. A 3881/8 numarada “*Dâstân-ı Cimcime Sultân*” adıyla kayıtlıdır. Yazmanın 75b-80a varakları arasında, 13 satırdır. Suyolu filigranlı kâğıda harekeli nesih ile yazılmıştır. Eser ciltsizdir. Söz başları ve cetveller kırmızıdır, yapraklar rutubetlidir. Eser bir halk hikâyesidir. Vasfi Mahir Kocatürk'ün bahsettiği nüsha budur.

4. Millî Kütüphane 461/1977 Numaralı Cönk İçindeki Nüsha: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 461 / 1977 aksasyon numarası ile yer alan bir cönk içindedir. 92x202 mm. ölçüsünde 69 yapaktır. Çoğu esmer, pembe ve sarı renkli kâğıda bir kısmı harekeli değişik nesih yazıyla Ali Bazoğlu Ali, Molla Ahmed b. Mehmed gibi kâtipler tarafından yazılmıştır. Küçük çiçekli soğuk ıstampa baskılı koyu vişne rengi eski meşin cilt içindeki bu cönkte çoğu ilâhi olmak üzere türkü, kalenderi gibi halk şiirleri ve dualar yer almaktadır. Bazı yaprakları boştur. Eser, yazmanın 28b-35b varakları arasındadır. Bu nüsha Müjgân Cunbur tarafından yayımlanmıştır (1977).

5. Göttingen (Almanya) Nüshası: Almanya, Göttingen'de Georg-August Üniversitesi Kütüphanesinde az sayıdaki Türkçe yazmalar içerisinde Turc. 9/4 numarada kayıtlıdır. “*Hazâ Kitâb-ı Cimcime-i Sultânî*” adıyla kayıtlıdır. 109 beyitten oluşmaktadır. Bu nüsha Zafer Önler (1991) tarafından yayımlanmıştır. Yazmanın tamamı da Çiğdem Türker (2011) tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

6. Atatürk Üniversitesi Nüshası: Bu nüsha, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Bölümünde (ASL) 60 numarada kayıtlıdır. Eserin adı yazmada *Dâsitân-ı Hz. İsa* adıyla geçmektedir. Eser, yazmanın 60b-73a varakları arasındadır. Her sayfada 9 satır bulunmaktadır. Eser, 113 beyitten oluşmaktadır. Bu nüsha üzerine Kâzım Köktekin'in çalışması (2018) vardır.

7. Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası: Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü'nde 4311 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Yazma 309 varak ve 13 risaleden oluşmaktadır. Eser, yazmanın 239a-243a varakları arasındadır ve toplam 140 beyitten oluşmaktadır. Eser yazmada *Dâsitân-ı Cümcüme* adıyla kayıtlıdır. Her sayfada 17 satır vardır. Eserin bu nüshası üzerine Aziz Merhan'ın (2013: 3133-3146) bir çalışması vardır.

8. Arnavutluk Nüshası: Bu nüsha Arnavutluk Devlet Kütüphanesi 443365 numarada kayıtlıdır. Eser, katalog bilgilerinde *Menkâbetnâme ve Risale-i Cemceme Sultan* adıyla kayıtlıdır. Bu nüshanın içeriğine ulaşamadık.

2.3.2. Eserin Anadolu Sahasındaki Mensur Nüshaları

1. Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi Nüshası: Bu nüsha, Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesinde 156/2 numarada kayıtlıdır. Kütüphanedeki yazmalar Fuad Köprülü tarafından başlanmıştır. Fuad Köprülü'nün Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde bahsettiği nüsha, bu nüshadır. Nüsha 190x130 (155x80mm) ölçülerindedir. Eser yazmanın 120b-129b varakları arasındadır ve her sayfada nesih yazıyla 19 satır vardır. Kahverengi, meşin ve şemseli bir cilt içindedir. Eser mensurdur ve harekesiz yazılmıştır. Eserin adı yazmada *Hâzâ Hikâyet-i Cimcime Sultân* şeklinde geçmektedir. Bu nüsha üzerine Meryem Babacan Bursalı bir çalışma yapmıştır (2018: 247-280).

2. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi Nüshası: Bu nüsha, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesinde 1505 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Eser, yazmanın 1b-8b varakları arasında geçmektedir. İstinsah tarihi H 1248 (1832-33) olarak kaydedilmiştir. Eserin adı yazmada *Hâzâ Kitâb-ı Cümcüme-i Mübârek* şeklinde geçmektedir. Yazmanın 8b-38b varakları arasında ise *Kıssa-i Süleyman Peygamber Aleyhisselâm* başlıklı hikâye vardır. Bu nüsha Özkan Daşdemir (2015: 387-414) tarafından yayımlanmıştır.

2.3.3. Eserin Harezmi Türkçesiyle Yazılmış Nüshaları

1. St. Petersburg Nüshası I (A-1093): Bu nüsha, Institut Vostochnih Rukopisey'de (Doğu Yazmaları Enstitüsü) A-1093 numarada kayıtlıdır. Eser, yazmanın 10b-18b varakları arasındadır ve toplam 17 sayfadan oluşmaktadır. Nüshanın toplam beyit sayısı 287'dir. Nüshanın dış ve iç ölçüleri 195x155 (150x95 mm) şeklindedir. Nüsha aşağıdaki beyitle başlamaktadır:

001 éy cihân bâkîdür tégen xanı
éşitiñ dünyâ işin biliñ anı

[Ey, cihan bakidir diyen kişi(ler) nerede(siniz)? Dinleyin dŸnya işini ve onu anlayın.]

2. St. Petersburg NŸshası II: A-116: Bu nŸsha, yukarıdaki nŸsha ile aynı yerde muhafa edilmektedir. Toplam 247 beyitten oluşmaktadır. Eser, *Kıssa-i CŸmcŸme Sultân-HŸsâm Kâtib* adıyla yazmanın ilk hikâyesini oluşturmaktadır. NŸshanın dış ve i ölçŸleri 160x100 (120x80 mm) şeklinde-dir. Eser, XIX. yŸzyılda İdil bŸlgesinde istinsah edilmiştir. Filigranlı bir kâğıda siyah bir mŸrekkeple nestalik hatla yazılmıştır. NŸsha toplamda 28 sayfadan oluşmaktadır. MŸstensih ve istinsah tarihi kayıtlı değildir. NŸsha aşağıdaki beyitle başlamaktadır:

016 şanı ibrâhîm edhem ol kebîr
kim özini sultân éken ııldı fakîr

[Kendisini sultanken fakir eden o bŸyŸk İbrahim Edhem nerede?]

3. Kazan NŸshası I: Bu nŸsha, Kazan Ÿniversitesi matbaasında *Hikâyet-i CŸmcŸme Sultân fi Nevbet-i İlyâs Aleyhi's-selâm* adıyla 1881 yılında matbu olarak basılmıştır. Toplam 16 sayfa ve 257 beyitten oluşmaktadır. NŸsha aşağıdaki beyitle başlamaktadır:

001 éy cihân bâkîdür dégen şanı
éřitiņ dŸnyâ işin biliņ anı

[Ey, cihan bakidir diyen kişi(ler) nerede(siniz)? Dinleyin dŸnya işini ve onu anlayın.]

4. Kazan NŸshası II: Bu nŸsha, Tataristan Millî KŸtŸphanesinin el yazmaları ve nadir eserler bŸlŸmŸnde 568 T. numarasıyla kayıtlıdır. 15 sayfadan oluşan yazmada 301 beyit mevcuttur. Bu da K2 nŸshasının eldeki en hacimli nŸsha olduğunu gŸstermektedir. Katalog bilgisine gŸre Gatiyatulla bin Necmetdin tarafından ikşerme kŸyŸnŸn Tacetdin bin Seyfetdin medresesinde XIX. yŸzyılın ortalarında istinsah edilmiştir. Diğer nŸshalara gŸre daha kŸtŸ ve Ÿzensiz bir hatla yazılmıştır. Yazmanın dış ölçŸsŸ 220x160 mm şeklinde-dir. NŸsha aşağıdaki beyitle başlamaktadır:

001 [éy] cihânı bâkîdür tégen kéliņ
éřitiņ dŸnyâ işi nédür biliņ

[Ey, cihan bakidir diyenler gelin, dŸnya işi nedir dinleyin ve onu bilin.] (Toker&Uygun 2020: 16-18).

Eserin Harezmi TŸrkesiyle yazılmış bu dŸrt nŸshası Ÿzerine Mustafa Toker ve Muhsin Uygun tarafından (2020) tenkitli bir metin olarak yayımlanmıştır.

2.3.4. Eserin Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Nüshası

Paris Nüshası: Eserin Çağatayca nüshası Paris Biblioteque Nationalede Supplement Turc. 973 numarada kayıtlıdır. Yazmada eserin ne zaman, nerede ve kim tarafından yazıldığına veya istinsah edildiğine dair bilgi yoktur. Eser, 103 varaklık bir mecmua içinde yer almaktadır. Hikâye mecmuanın 88b-103 varakları arasında kayıtlıdır. Eser, mensur bir tercümedir, nestalik hatla ve harekesiz olarak yazılmıştır. Eserin dış ölçüleri 215x120 mm şeklindedir. Bu nüsha üzerine Toker ve Uygun'un (2017) bir çalışması vardır.

2.3.4. Eserin Farça Yazılmış Bir Nüshası

Kayseri Nüshası: Bu nüsha, Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesinde 224/12 numarada kayıtlıdır. Eserin dili Farsçadır ve yazar olarak katalog bilgilerinde Feridüddin Attâr adı geçmektedir. Eser, yazmanın 107b-110b varakları arasındadır ve nesih hatla yazılmıştır. Eserin dış ölçüleri 220x164 mm şeklindedir. Bu nüsha üzerine Arzu Çiftoğlu Çabuk'un (2019) bir çalışması vardır.

2.5. Hikâyenin Özeti

İsa Peygamber bir gün, bu dünyanın hâlini düşünerek yolda giderken çürüyerek toprağa karışmış bir kafatası gördü. İsa Peygamber, bu kafatasının kime ait olduğunu merak edip dua etti. O kuru kafa dile gelip konuşmaya başladı. Gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak İsa Peygamber'e başından geçenleri bütün ayrıntılarıyla anlattı: Dünyada çok büyük bir hükümdar olduğunu, hazinesinin altın ve gümüşlerle dolu olduğunu, sayısız hayvanlara ve sınırsız askerlere sahip olduğunu söyledi. On iki bin cariyesinin olduğunu, gece gündüz onlarla yiyip içip eğlendiğini, hepsinin birbirinden güzel sevgililer olduğunu anlattı. On yedi bin güçlü ve kuvvetli erkek köleye sahip olduğundan bahsetti.

Bütün cariyeleri seçkin kişilerdi. Elli bin kılıçlı asker kendisini gece gündüz korumaktaydı, bütün düşmanları öldürdüğü için bu dünyada hiç düşmanı yoktu ve dünyayı baştan başa ele geçirmişti. On iki bin erkek evladı ve on iki bin çok güzel kız evladı vardı. Hepsi ipek kumaşlar giyinirdi ve hepsinin başında altın taçlar vardı. Yemeklerine her gün çuval çuval tuz ve buğday harcanırdı, bal ve yağın hesabını kimse yapamazdı.

Ona *Cimcime Sultan* isminin verildiğini, doğruluk ve adalet gibi özellikleriyle namının tüm dünyaya yayıldığını anlattı.

İsa Peygamber; Azrail elinden neler gördüğünü, ilk gece mezarda neler sorulduğunu, başından geçenleri anlatmasını istedi. O kuru kafa ah çekip inleyerek başına gelenleri anlatmaya başladı: Bir gece vücudunu yıkamak için hamama gitmiş ve sabaha kadar hamamda kalmıştır. Hamamdan çıktığında ise çok hastalanır ve vücudu ateşler içinde kalır. Emrindeki hekimler, hastalığına çare bulamazlar. Hastalığının dördüncü gününde Azrail ansızın gelir ve onun bir şey demesine asla müsaade etmeden yanındaki meleklerle onu götürüp cehenneme atmalarını emreder. Melekler onun elini ayağını bağlar, bütün vücudunu paramparça ederler.

Cimcime Sultan'ın öldüğünü gören halkı feryat eder, çocukları dövünerek ağlar. Fakat gidenin geri gelmeyeceğini anlayıp cenaze töreni yaparlar, ölü bedeni çürümesin diye atlas kumaşlara sarıp defnederler ve yas tutarlar.

Cimcime Sultan, artık toprağın altında amelleriyle yalnız kalmıştır. Karşısına iki melek gelir, bunlar kendisine azap ederek geri giderler. Sonra başları parıltılı olan iki melek daha gelir. Bunlardan biri Münkîr, diğeri ise Nekîr'dir. İyi ve kötü amellerin hepsini kefenin üstüne yazıp, o amelleri boynuna dolayıp, çokça lanet ederek geri giderler. Cehennem zebanileri gelir ve işkence ederler, sopayla başına vururlar, her tarafı paramparça olur. Sonra başka dört melek gelir, onlar da türlü eziyetler ederler, verdikleri su bile içini yakıp kül eder.

Onu akreplerin, yılanların, çıyanların olduğu bir dağa götürürler. Orada akan bir ırmak görür. Su içmek için gider fakat ırmağın suyu o kadar sıcaktır ki içemez. Allah, bu suyu cehennemlikler için yaratmıştır. O suyu içenin canı ve bedeni yanıp tutuşur. Sekiz yıl ırmak içinde kalır ve türlü eziyetler görür, sonra tekrar cehenneme atarlar ve türlü işkenceler ederler. Ta ki Allah'tan buyruk gelir ve onu getirip yol üzerine bırakırlar. On yedi yıldan beri bu yolda yatmaktadır ve yedi yüz yıldan beri de dünyadan ayrıdır.

İsa Peygamber, bu hikâyeye çok şaşırıldı ve çok ağladı. Dünyadayken neye tapardın diye sordu. Cimcime Sultan, dünyadayken puta taptığını söyledi ve İsa Peygamber'den bir dilekte bulundu. Ondan dünyaya tekrar gelmesi için Tanrı'ya dua etmesini istedi ve eğer tekrar hayata dönerse Allah'tan başka bir şeye tapmayacağını söyledi. İsa Peygamber gönülden bir abdest aldı ve iki rekât namaz kıldı, Allah'a niyaz etti. Tanrı onun isteğini kabul etti ve o çürümüş beden genç bir delikanlıya dönüştü. İsa Peygamber onun adını Müslim koydu. Dünyada yüz yıl kaldı ve ömrünü ibadetle geçirdi. Tövbe edip yüzünü Allah'a çevirdi. Allah da ona merhamet edip tövbesini kabul etti.

2.6. Hikâyedeki Kişiler

1. Cimcime Sultan: Cimcime Sultan, İsa Peygamber'den yedi yüz yıl önce yaşamış çok ünlü bir hükümdardır. Çok büyük hazinelere sahiptir. Binlerce asker, köle ve cariyeye sahiptir. Kız ya da erkek binlerce çocuğu vardır. Zevk ve sefa sürerek hayatını yaşamış bir insandır. Bir gün hamama gider ve saatin farkına varmadan sabaha kadar orada kalır. Sabah hamamdan çıktığında başı ağrımaya başlar ve vücudu ateşler içinde kalır. Azrail gelip canını alır ve onu cehenneme atarlar. Çünkü, dünyadayken putlara tapmıştır. Cehennemde türlü azaplar işkenceler görür. Yedi yüz yıl boyunca cehennemde türlü cefalar çeker. Sonunda Allah'tan emir gelir ve onu bir yolun üzerine bırakırlar. On yedi yıldır bu yol üstünde yatmaktadır. İsa Peygamber bu yolda yürürken onu görür ve Peygamber'in duasıyla bu kuru kafa dile gelip konuşmaya başlar, İsa Peygamber'e başından geçenleri anlatır. Yine onun duasıyla bu çürümüş beden genç bir insana dönüşür. Dünyada yüz yıl daha yaşar. Tövbe edip Allah'a ibadet ederek ömrünü geçirir. Allah da ona merhamet eder ve tövbesini kabul eder.

2. İsa Peygamber: Cimcime Sultan'ın çürümüş bedeniyle yol üstünde karşılaşır. Onun kim olduğunu merak eder. Allah'a dua eder ve bunun üzerine o kuru baş dile gelerek konuşmaya başlar. İsa Peygamber de ondan neler yaşadığını, başından neler geçtiğini, cehennemde ne sorular sorulduğunu, neler gördüğünü, Azrail'in ona nasıl davrandığını anlatmasını ister ve bu şekilde hikâyenin kuruluşuna katkıda bulunur. Onun yaşadıklarını duyunca çok üzülür ve çok ağlar. Gönülden bir abdest alıp iki rekât namaz kılarak Allah'a çok niyazlar eder. Onun duası ile Cimcime Sultan tekrar hayata gelir, yüz yıl daha yaşar ve ömrünü Allah'a ibadet ederek geçirir.

3. Müslim: Hikâyenin başkahramanı Cimcime Sultan'dır. İsa Peygamber'in duasıyla tekrar genç bir insan olarak hayata gelir. İsa Peygamber, ona *Müslim* adını verir. Bu sefer önceki hayatında olduğu gibi putlara tapmaz. Yüzünü Allah'a döner ve ona verilen ikinci baharı ibadetle, inançla, duayla geçirir. Allah da yüce merhametini ona bahşeder. Çünkü, O, yüreği yanık gözü yaşlı insanlara her zaman merhamet edendir, onları affedendir.

Eserde bundan başka on iki bin kız ve erkek evlat, sayısız askerler, cariyeler ve köleler; ayrıca öteki dünyada sürekli gelip giden melekler, zebaniler gibi sadece ad olarak geçen, hikâyede fazlaca bir rolleri olmayan kişi unsurları da vardır.

2.7. Eserdeki Mekân ve Zaman Unsuru

2.7.1. Mekân: Hikâyede iki tür mekândan bahsedilebilir: dünya ve ahiret. Hikâyeye göre Cümcüme Sultan, dünyada yaşayan çok ünlü bir hükümdardır. On iki bin kız ve erkek evladı vardır, maiyetinde sayısız asker ve hizmetçileri vardır. Dünyada arzu edip de ulaşamayacağı hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Fakat bir gün hamama gider ve hastalanır. Dünyadaki hiç kimse derdine bir derman bulamaz ve sonunda Cümcüme Sultan ölür. Bundan sonraki kısımda mekân önce kabir ve daha sonra cehennemdir, yani öteki dünyadır. Cehennem ile ilgili betimlemeler dikkat çekicidir, okuyanlarda öteki dünya ile ilgili görüntüler canlanmaktadır. Eser bu yönüyle bir ahval-i kıyamet özelliği de taşır. Bütün bunlardan sonra Allah'ın buyruğu ile onu bir yola atarlar. Bu noktada mekân tekrar dünyadır. Cümcüme Sultan, Hz. İsa'nın duası ile tekrar gençleşir ve bedenine kavuşur ve yüz yıl daha dünyada yaşar. Böylelikle dünyada başlayan hikâyede tekrar dünyada biter.

2.7.2. Zaman: Hikâyede açıkça bir zaman unsuru geçmemektedir, hikâye masalsi özelliklere sahiptir. Bununla birlikte hikâyenin konu zamanı Hz. İsa'nın yaşadığı dönemdir. Bu da yaklaşık olarak MÖ 4 ve MS 30-33 yıllarına denk gelmektedir. Hikâyeye göre Cümcüme Sultan İsa Peygamber'den 700 yıl önce yaşamış ünlü bir hükümdardır. Bu da dünya zamanı ile MÖ VII. yüzyıla denk gelmektedir. Hikâyenin başka nüshalarında Cümcüme Sultan, İlyas Peygamber zamanında yaşadığını 400 yıl hüküm sürdüğünü anlatır (Daşdemir 2015: 397). Hikâyede daha sonra metafizik boyuta geçilir ve öteki dünyada yaşadıkları anlatılır. Hikâyeye göre Cümcüme Sultan, yedi yüz yıl dünyadan ayrı kalmıştır. Bu sürede önce kabirde, sonra da cehennemde türlü eziyetler görmüştür. Hikâyenin sonunda bir kafatası olarak tekrar dünyaya gelen Cümcüme Sultan, Hz. İsa kendisini görünceye kadar on yedi yıl o yol kenarında kalmıştır. Hz. İsa'nın duası ile tekrar bir delikanlı olan Cümcüme Sultan, Müslüman olmuş, dünyada yüz yıl daha yaşamış ve sonra ölmüştür.

2.8. Eserin Kökeni Üzerine

Cümcüme Sultan Hikâyesi, İslâmî devreye ait dinî-ahlakî bir hikâye olmakla birlikte kaynağı kesin olarak belli değildir. Fuad Köprülü, Feridüddin Attâr'ın *Cümcüme-nâme* adlı bir eserin olduğunu ve bu eserin oradan iktibas edildiğini belirtmektedir (Köprülü, 2020: 393). Fakat, Attâr'ın üzerine incelemeler yapan Zerrînkûb ve Fürûzanfer, *Pend-nâme* dışında Attâr'a izafe edilen eserlerin uydurma olduğunu söylerler. Onlara göre bu eserlerin pek çoğu XV. yüzyılda yaşayan Attâr-ı Tûnî

tarafından yazılmış, bir kısmı da yine Attâr adlı veya mahlaslı şairlerce yazılmıştır (Şahinoğlu, 2011: 95-98).

Cimcime Sultan Hikâyesi'nin en eski yazması H. 770 (M. 1368) tarihinde Altınorda bölgesinde Hüsam Kâtib tarafından yazılmıştır. Önler'e göre Eski Anadolu Türkçesine yapılan aktarma ve iktibaslar bu eserden yapılmıştır (1991: 372). Köprülü, bu eserin Türk edebiyatında yaygın bir etkiye sahip olduğunu belirterek bu tür hikâyelerden *Keşikbaş Hikâyesi*'nin de bu eserin diğer bir şekli olabileceğini söylemiştir (2020: 393).

Cimcime Sultan Hikâyesi'ne çok benzeyen bir bölüm de *Kerem ile Aslı* hikâyesinin içinde bulunmaktadır. *Kerem ile Aslı* hikâyesinde bu bölüm ana hatları ile şöyledir:

Kerem ile arkadaşı Sofu bir yol kenarında bir kuru kafa görürler. Kerem, kafanın geçmişini merak eder. Sazına davranıp manzum olarak öğrenmek istediklerini sorar. Kuru kafa dile gelip yine Kerem'in dörtlükler hâlinde sorduklarına manzum olarak cevap verir. Diyaloglar hâlindeki bu söyleşmede özet olarak eskiden bir şah olduğunu, çok zengin olduğunu, kapısında birçok kimsenin çalıştığını, ölümü hiç düşünmediğini, altmış yıl yaşadığını, yüz yıldan beri de burada yattığını anlatır." Görüldüğü gibi adlar dışında değişen tek şey, *Kerem ile Aslı* hikâyesinde tek farklılık kabir azabı ve sorgu ile sualden söz edilmediğidir. Büyük ihtimalle *Cimcime Sultan Hikâyesi* halk arasında çok yayılmış ve bunun sonucunda da *Kerem ile Aslı* hikâyesinin içine girmiştir (Önler, 1991: 373).

Meryem Babacan-Bursalı, Batılı literatürü tarayarak *Cimcime Sultan Hikâyesi*'nin kökeni üzerine var olan bilgileri biraz daha derinleştirmiş ve ileri götürmüştür. Buna göre hikâyenin kökeni ile ilgili bazı bilgiler şu şekildedir: Clara Brakel-Papenhuyzen anlatının erken dönem Grek-Mısır efsanelerinden inkişaf ettiğini ve bu anlatılarda kahraman olarak İsa yerine Mısırlı sufi Aziz Macerius'un yer aldığını aktarmaktadır. Fabrizio Pennacchietti yayınladığı makalesinde bu anlatıdan ilk bahseden kişinin IX. yüzyılda İshak bin Bişr olduğunu ve onun da bu anlatıyı VII. yüzyılda yaşamış Ka'b el-Ahbar olarak bilinen Ebu İshak El-Himyerî'ye dayandırdığını daha sonra ise anlatının Gazzalî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî tarafından bilindiğini ve Attâr tarafından manzum bir şekilde yazıldığını belirtir.

Cimcime Sultan Hikâyesi üzerine bir kitap çalışması bulunan Olav Gjertsen Ørum ise anlatının ilk yazılı versiyonunun XI. yüzyılda Ebu Nuaym El-İsfahânî tarafından meydana getirildiği bilgisini aktarır. Pennacchietti, anlatının ağırlıklı bir şekilde İslamlaştırılmasına rağmen belirgin bir Hristiyan havayı içerdiğini ve bu yüzden anlatının tuhaf bir Müslüman-Hristiyan efsanesi olarak tanımlandığına dikkat çeker. Pennacchietti, ayrıca bu efsaneyi Hristiyan ve Yahudilerin de benimsediğini, onu kendi kültür ve parametrelerine uydurduklarını vurgular. Ørum da bu anlatının Müslüman, Hristiyan ve Yahudi geleneklerine ait pek çok göndermesinin olduğunu belirtir.

Cimcime Sultan Hikâyesi bazı farklılıklarla birlikte birçok dilde yeniden yazılmıştır. Türkçe, Farsça ve Arapça dışında Malay, Cava, Sunda, Çince gibi dillerdeki tercümelemleri anlatının ilgi çekici olduğu göstermesinin yanı sıra sözlü kültürün yayılma alanını işaret etmesi bakımından da ayrıca dikkate değerdir.

Roberto Tottoli, Ebu Nuaym'ın Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya adlı eserine kadar bu anlatının yazılı versiyonunun bulunmadığını, Ebu Nuaym'ın eserinde de anlatının iki versiyonu olduğunu belirtir. Birbirinden tamamıyla farklı olan ve biri diğerinden daha uzun olan bu iki versiyonun da Yahudilik'ten İslam'a dönen Ka'b el-Ahbar'a isnad edildiğini belirten Tottoli, Ka'b el-Ahbar'ın Müslümanların ilk nesli arasında peygamberler ve *Kitâb-ı Mukaddes'e* ait gelenekleri yayma konusundaki rolüne vurgu yaparak anlatının kökeni ile Yahudilik arasında da bir ilişki kurar.

Tottoli, *Cimcime Sultan* anlatısının otuzdan fazla yazılı versiyonunu tespit ettiğini belirtir. Tottoli, bu yazmalar üzerinde hem hikâyenin gelişimini hem de aynı ve farklı olan noktaları tespit etmeye çalışır. Buna göre anlatının temel yapısı şöyledir:

Hz. İsa, bir gün bir kuru kafa görür ve Allah'ın verdiği izinle kuru kafa canlanıp yaşadığı zamanda cömert ancak puta tapan güçlü bir kral olduğunu anlatır. Uzun uzun krallığının gücünü, kölelerini, yaptırdığı şehirleri, oğullarını ve eşlerini tarif eder. Kuru kafa, bir gün yıkanırken hastalanır, birkaç gün sonra ölüm meleği onun canını almak için gelir. Cenaze ve defin merasiminin ardından ruhu bedenine geri döner ve melekler onun mezarını ziyaret ederler. Önce yaptıklarını yazmakla görevli iki melek gelir ve sonrasında da Münker ve Nekir onun imanını sorgulamak için gelirler. Kuru kafa, Tanrı tarafından cehenneme mahkûm edilir. Günahkâr insanlar cezalarını çekmek üzere günahlarına göre sınıflandırılır ve cehennemden yedi tabakası anlatılır. Son olarak dünyada yaptıkları iyiliklerin bir mükâfatı olarak gökyüzünden gelen bir ses kuru kafaya cehennemden çıkması için izin verir. Kuru kafa, Hz. İsa'dan gerçek bir mümin olabilmesi için yaşama dönmeyi ister. Tanrı'nın verdiği izinle de kuru kafa genç bir insan olarak hayata döner ve hayatının sonuna kadar bu şekilde yaşar.” (Babacan-Bursalı, 2018: 251-253).

Üzerinde çalıştığımız *Cimcime Sultan Hikâyesi* de ana hatlarıyla Tottoli'nin birçok yazmadan hareketle ulaştığı sonuca benzerlik arz etmektedir. Sadece üzerinde çalıştığımız Eski Anadolu Türkçesi versiyonun da (06 Mil Yz A 9991/2) cehennemden tabakalarından bahsedilmemiştir. Bunun yerine cehennemde gidilen değişik yerler (bir dağ, bir ırmak gibi) ve orada çektiği eziyetler belirtilmiştir. Babacan-Bursalı'nın verdiği bilgiler hikâyeyi önce Müslümanlık, oradan Hristiyanlık ve Yahudilik, oradan da eski Grek-Mısır anlatılarına kadar götürmektedir. Bu da bu hikâyenin insanlığın çok eski bir anlatısı olduğunu ve her devirde önemini koruduğunu, insanların aradığı bazı sorulara cevap verdiğini, insanın her zaman ve her dönemde benzer özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Hikâyenin İslami versiyonunda “Dünyanın gelip geçici olduğu, asıl önemli ve ebedî olanın öte dünya olduğu fikri” işlenmektedir. Ebedî

mutluluğa ulaşmak için de Allah'ın ve Peygamber'in gösterdiği yoldan dosdoğru gidilmeli ve Allah'a iyi bir kul olunmalıdır.

2.9. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Üzerinde çalıştığımız yazmadaki (06 Mil Yz A 9991/2) *Cimcime Sultan Hikâyesi* üzerine herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. *Cimcime Sultan Hikâyesi* üzerine yapılan diğer çalışmalar da kaynakçada ayrı bir şekilde gösterilmiştir (bk. Cümcüme Sultan Hikâyesi ile ilgili Kaynaklar).

2.10. Yazar-Mütercim-Müstensih

Eserin nüshalarında genellikle müellif veya müstensih adı geçmemektedir. Eser halk arasında daha çok anonim olarak yaşamaktadır. Fakat, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü'nde 4311 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüshanın 140. ve son beytinde müellif ismi kayıtlıdır. Buna göre eserin yazarı “Konyalı Hüseyin”dir.

140 tevbe kıl konyalu hüseyin aç gözün
 hem temām eylegil uş bunda sözün

[Konyalı Hüseyin; gözünü aç, tövbe et ve şimdi burada sözünü tamamla.]

Üzerinde çalıştığımız Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan nüshanın beyit sayısı 154'tür, ancak müellif veya müstensih ismi kayıtlı değildir. Eserin en yakın olduğu nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi nüshasıdır. Bu durumda üzerinde çalıştığımız nüshanın müellifini de Konyalı Hüseyin olarak değerlendirebiliriz.

Halk meclislerinde okunan bu eserlerin müellifleri genelde meddah ve kıssahanlardır. Bu kişilerle ilgili yazılı kaynaklarda hemen hiç bilgi yoktur. Onlardan geriye kalan bu eserlerden az da olsa haklarında bilgi sahibi olunmaktadır. Konyalı Hüseyin de XIV veya XV. asırda yaşamış ve halk meclislerinde bu tür hikâyeleri icra eden bir meddah şair olmalıdır. Basit halk ruhuna uygun ve halkın dinî ihtiyaçlarına cevap veren bu tür hikâyeler halk meclislerinde yüzyıllarca sevilerek okunmuştur. Yazıldığı ve okunduğu dönemdeki dili yansıtan bu tür hikâyeler, genellikle Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşımaktadır. Bu hikâyeler oldukça sade, açık ve anlaşılır bir halk Türkçesiyle yazılmışlardır.

3. Eserin Dili Üzerine Notlar

3.1. Ses Bilgisi İncelemesi

1. Ünlü Değişmeleri

/i/ > /e/ Değişmesi: Bugün /e/ sesi ile yazılan bazı şekiller metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *gice* (056), *girü* (107), *vir-* (014), *ir-* (084).

Metindeki bir örnekte /e/ ünlüsü Eski Türkçede olduğu gibi devam etmektedir, bugün olduğu gibi /i/ şekline dönüşmemiştir: *eyü* (051).

Bazı kelimelerde Eski Türkçe döneminde /e/ olan ses metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *imdi* (080), *işit-* (038), *nice* (124).

Bugün /e/ sesiyle kullanılan bir ses metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *kimik* (110).

Metinde hem /e/'li hem de /i/'li şekli bulunan iki örnek mevcuttur: *di-* (070) - *de-* (090), *kefen* (090) - *kefin* (097).

/u/ > /ı/ Değişmesi: Bugün /ı/ olarak telaffuz edilen bazı kelimeler metinde /u/'lu şekilde geçmektedir: *altun* (049), *alun-* (046), *kanlu* (010), *yaşlu* (152), *yatur-* (134).

Bazı kelimelerin hem /u/ ile hem de /ı/ ile yazılmış şekilleri eserde mevcuttur: *alıcı* (077) - *alucı* (056), *karşı* (093) - *karşu* (114).

/ü/ > /i/ Değişmesi: Bugün /i/ sesi ile kullandığımız bazı kelimeler metinde /ü/ şeklinde geçmektedir: *bellü* (141), *bitür-* (094), *getür-* (114), *pehlüvân* (025).

Günümüzde /ü/ sesi ile kullandığımız bazı şekiller metinde /i/ sesi ile geçmektedir: *dördünci* (072), *süri-* (076), *yüzi koyun* (076).

Metinde hem /ü/'lü hem de /i/'li şekilde geçen bazı örnekler de bulunmaktadır: *degil* (059) - *degül* (069).

/u/, /ü/ > /a/, /e/ Değişmesi: Metinde bu ses değişmesine iki örnek bulunmaktadır: *çutaş-* (072), *göter-* (148).

2. Ünlü Uyumu

Kalınlık - İncelik Uyumu: Bu uyum metinde oldukça kuvvetlidir. Kalınlık-incecik uyumuna uyan bazı örnekler şu şekilde geçmektedir: *getürdiler* (134), *çapardım* (139), *barmağın* (148), *tevbessin* (151), *yaşlulara* (152), *güneşinün* (001).

Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu: Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumu büyük ölçüde sağlanmıştır. Metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna giren yaklaşık 610 civarı kelime bulunurken, bu uyuma uymayan yaklaşık 180 civarında kelime bulunmaktadır.

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiş bazı örnekler şunlardır: *açları* (048), *ağırmadı* (060), *yuyaydı* (061), *vardığınca* (068), *yüregim* (073), *oğlanlarım* (086), *sakalımdan* (112), *topuzlarla* (113), *yandırdılar* (115).

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen bazı örnekler şunlardır: *yudular* (062), *tenüme* (069), *dördüncü* (072), *bırakuş* (076), *dövşürürdi* (079), *tutdılar* (081), *kodılar* (091), *bitürdiler* (094).

3. Ünlü Düşmesi

Metinde, ekleşme sırasında meydana gelen ünlü düşmesine örnekler mevcuttur ve bu örnekler şu şekildedir: *ağız* → *ağzım* (081), *beniz* → *benzimiş* (074), *boyun* → *boynuma* (099), *gönül* → *gönli* (148), *oğul* → *oğlum* (039).

4. Birleşme

Türkçede ünlü ile biten bir kelimeye yine ünlü ile başlayan bir ek veya kelime eklendiğinde iki ünlü yan yana gelemeceği için ünlü harflerden biri düşer ve bir birleşme meydana gelir (Özkan 2017: 106). Metinde bulunan birleşme örnekleri şunlardır: *n'eyleye* (071) < *ne + eyle-*, *şöyle* (063) < *şu + eyle*.

5. Ünsüz Değişmeleri

b > p Değişmesi: Bazı kelimelerde /b/'ler Eski Türkçede olduğu gibi /b/ şeklini devam ettirmektedir. Bugün olduğu gibi /p/'ye dönmemişlerdir (Özkan 2017: 107). Metinde bu duruma bir örnek bulunmaktadır: *barmağın* (148).

t > d Değişmesi: Kelime başında görülen bir değişikliktir. Eski Türkçede kelime başında /d/ sesi yoktu. Batı Türkçesinde kelime başında görülen /d/'ler Eski Türkçede hep /t/ şeklindeydi (Ergin 1993: 88)]. Metinde, kelime başında /d/'ye dönmüş örneklerden bazıları şunlardır: *dağ* (123), *dağladılar* (116), *depeme* (103), *ditredi* (074), *dürlü* (113).

Metinde, Eski Türkçede olduğu gibi /t/'li şekilde geçen örneklerden bazıları şu şekildedir: *tışım* (064), *tıldı* (016), *tılu* (127), *tıptolu* (020), *tıyururdım* (048), *tırur* (129).

k > g Değişmesi: Eski Türkçede /k/ ile gösterilen bazı şekillerin Batı Türkçesinde /g/ şeklinde geçtiği görülmektedir. Metinde bu değişimin örnekleri mevcuttur. Bu

örneklerden bazıları şu şekildedir: *geldiler* (093), *getürdün* (001), *gevdem* (106), *gider* (100), *giydüğü* (036), *gönül* (024), *gün* (049), *güneşinün* (001).

Metinde /k/ sesi taşıyarak kalan kelimelere birkaç örnek vardır: *kendi* (012), *kimseye* (004), *kişi* (052).

ķ > ħ Değişmesi: Türkçe kelimelerde ön ses durumunda /ħ/ sesi olmadığından ön ses durumundaki /ķ/'lar kendini korumaktadır (Özkan 2000: 107). Metinde iç ses durumundaki ķ > ħ değişikliğine bir örnek bulunmaktadır: *daħı* (025).

6. Hece Düşmesi

Metinde, üçüncü teklik şahıs bildirme eki olan ve tur- fiilinden gelen *durur*'un üç örneği vardır: *baş durur* (008), *var durur* (127), *olmuş durur* (147). -dır, -dir; -dur, -dür şeklinin ise daha fazla örneği bulunmaktadır: *mu'cizâtdur* (013), *kızmışdur* (130), *yıldur* (137), *atâdır* (013), *yıldır* (137), *köhnedir* (003).

7. Ünsüz Benzeşmesi

Metinde iki ünlü arasında bulunan sedasız ünlülerin sedalılılaşmasına verilecek örneklerden bazıları şunlardır: *ayağ* → *ayağım* (081), *barmağ* → *barmağın* (148), *birlik* → *birliğini* (141), *dip* → *dibinde* (121), *eyt-* → *eydeyim* (018), *kulak* → *kulacağıma* (075), *kuşak* → *kuşağı* (116).

3.2. Şekil Bilgisi İncelemesi

1. Çokluk Eki

Çokluk eki metinde {+lar} olarak geçmektedir: *kapıcı+lar* (024), *kuşak+lar* (026), *pehlivân+lar* (025), *taş+lar* (086), *ferişteler+ler* (081), *iş+ler* (098), *kimik+ler* (110), *mihnet+ler* (126), *zebani+ler* (132).

2. İyelik Ekleri

1. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek {+m}, {+(X)m} şekillerinde geçmektedir: *gevde+m* (106), *hazîne+m* (020), *ulûfe+m* (066), *ağız+ım* (081), *ağl+ım* (105), *avrat+ım* (038), *amel+im* (092), *hâl+im* (018), *mesken+im* (084), *hatun+um* (050), *kan+um* (050), *oğl+um* (039), *söz+üm* (059), *yedeg+üm* (034).

2. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek metinde sadece {+in}, {+ün} şekillerinde geçmektedir: *hâl+inden* (057), *söz+ün* (017), *rahmet+ünle* (153).

3. Teklik Şahıs İyelik Eki: {+I}, {+sı} şekillerinde geçmektedir: *ad+ı* (149), *baş+ı* (095), *kız+ı* (030), *māl+ı* (045), *gönl+i* (148), *göz+i* (016), *‘ömr+i* (150), *yürek+i* (152), *ağu+sı* (125).

1. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek metinde geçmemektedir.

2. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek metinde geçmemektedir.

3. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek {+ları} şeklinde üç örnekte geçmektedir: *baş+ları* (026), *çul+ları* (035), *kaş+ları* (030).

3. İsim Çekimi

Yalın Hâl: Bir ismin herhangi bir hâl eki almadan kullanılmasıdır. Metindeki örneklerinden bazıları şunlardır: *cān* (001), *dünyā* (003), *baş* (009), *deve* (021), *gönl* (024), *altun* (026), *ğazel* (028), *işkence* (101), *kuşak* (114), *kağeğ* (119), *şamu* (126), *ırmak* (127).

İlgi Hâli Eki: Bu ek {+ıñ}; {+nıñ}; {+nuñ} şekillerinde geçmektedir: *dağ+ıñ* (126), *anlar+ıñ* (036), *cān alıcı+nıñ* (080), *řamu+nuñ* (030), *tañrı+nuñ* (100), *řamu+nuñ* (121).

Yönelme Hâli Eki: Bu ek metinde {+A} şeklinde geçmektedir: *dağ+a* (122), *řammām+a* (061), *ot+a* (064), *sarāy+a* (063), *tāñ+a* (018), *toprak+a* (091), *yoşsul+a* (049), *dil+e* (009), *şazret+e* (144), *iķlīm+e* (045), *yer+e* (107), *siz+e* (108).

Yükleme Hâli Eki: Metinde akuzatif eki genellikle düz ünlülü olarak {+I} şeklinde geçmektedir. Sadece bir örnekte yuvarlak ve ince sıradan olan {+ü} şeklinde görülmektedir: *altun+ı* (020), *anlar+ı* (057), *‘azāb+ı* (133), *tāc+ı* (115), *‘ālem+i* (051), *bülbül+i* (001), *gül+i* (001), *su’āl+i* (094), *gümüş+ü* (020).

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen {+n} akuzatif ekinin örnekleri metinde görülmektedir: *barmağ+ı+n* (148), *řisāb+ı+n* (044), *kıyās+ı+n* (021), *hāl+i+n* (054), *öz+i+n* (086), *yüz+i+n* (086).

Zamirlerden sonra gelen {+nı} akuzatif eki arkaik olarak metinde bir örnekte görülmektedir: *anı* (034).

Bulunma Hâli Eki: Bu ek metinde {+dA} şeklinde geçmektedir: *dünyā+da* (020), *řammām+da* (063), *şamu+da* (118), *yol+da* (137), *gün+de* (042), *gün+de* (042), *kemāl+de* (024), *yer+de* (017).

Uzaklaşma Hâli Eki: Bu ek metinde {+dAn} şeklinde geçmektedir: *allāh+dan* (070), *aşlas+dan* (090), *cihan+dan* (137), *destān+dan* (005), *çalab+dan* (135), *çin+den* (031), *ibrişim+den* (035), *ben+den* (019), *öñ+den* (033).

Yön Ekleri: Metinde {+rA} yön eki iki örnekte görülmektedir: *üz+re* (005), *şoḡ+ra* (096).

{+ArU} ekinden kısalmış ve kalıplaşmış olarak belli kelimelerde kullanılan {+rU} eki metinde sadece bir kelimedede görülmektedir: *girü* (107).

Vasıta Hâli Eki: Metinde {+lA}, {+le} vasıta ekleri az sayıda örnekte geçmektedir: *şıdk-ıla* (143), *‘adl-ile* (053), *miḥnet+le* (094), *heybet+le* (083).

Eski Türkçede sıklıkla kullanılan fakat bugün işleliğini kaybetmiş olan {+(X)n} vasıta eki bu metinde sadece iki örnekte kalıplaşmış olarak bulunmaktadır: *deg+i+n* (063), *iç+ü+n* (089).

4. Zamirler

a) Şahıs Zamirleri ve Çekimleri

1. **Teklik Şahıs Zamiri (Ben):** *ben* (045), *benden* (019), *beni* (032), *benim* (089), *benimle* (019), *benüm* (050), *baḡa* (104).

2. **Teklik Şahıs Zamiri (Sen):** *sen* (055), *seni* (103), *sensin* (015), *saḡa* (099).

3. **Teklik Şahıs Zamiri (Ol):** *o* (008), *ol* (145), *aḡa* (143), *anı* (076), *anuy* (011).

1. **Çokluk Şahıs Zamiri (Biz):** *bize* (017).

2. **Çokluk Şahıs Zamiri (Siz):** *size* (108).

3. **Çokluk Şahıs Zamiri (Anlar):** *olara* (026), *anları* (057), *anlarıḡ* (100).

b) **İşaret Zamirleri:** *bu* (108), *bular* (080), *bunlar* (044), *bunlardan* (105), *anda* (088), *andan* (134).

c) **Dönüşlülük Zamirleri:** *kendi* (054).

ç) **Belirsizlik Zamirleri:** *kimseye* (004), *her* (052), *her biri* (047), *her birisi* (066), *her kez* (004), *hiç birisi* (068), *ḡamu* (046), *ḡamusu* (024), *ḡamunuy* (030), *cümle* (064), *cümlesi* (086).

d) **Soru Zamirleri:** *kim* (044), *ne* (002).

5. Sıfat

a) **Niteleme Sıfatı:** *kanlu yaş* (010), *ḡuru baş* (017), *hoş ḡazel* (028), *nāzik tenim* (061), *dürlü miḥnetler* (126), *hoş faşih dil* (014), *şiyāḡ at* (034), *arı ḡatun ‘avratım* (038).

b) **Belirtme Sıfatları:**

İşaret Sıfatı: *bu güli* (001), *bu dünyā* (003), *bu cihān* (065), *bu ten* (090), *ol başı* (011), *ol kuru baş* (058), *ol ʿamūdı* (104), *ol dağ üstünde* (123), *işbu dünyā hāline* (006), *işbu sözi* (016), *işbu hālim* (091).

Soru Sıfatı: Soru sıfatı olarak sadece bir örnekte *ne* sıfatı kullanılmıştır: *ne hāşıl baş durur* (008).

Sayı Sıfatı: Metinde çoğunlukla asıl sayı sıfatı görülmektedir, bir iki örnekte ise sıra sayı sıfatı bulunmaktadır: *on iki biş karavaşım* (023), *on yedi biş dağı kulum var idi* (025), *elli biş kılıç* (032), *on iki biş erkek oğlum var idi* (039), *yüz biş açları* (048), *biş altun* (049), *dördüncü gün* (072), *beşinci gün* (072), *iki ferişteh* (093), *yedi tamu* (126).

Belirsizlik Sıfatı: *bir kişi bundan murād almış degil* (004), *bir hikāyet idelüm* (005), *bir zamān benümle şöbet kılasın* (019), *bir gün başa karşı gele* (049), *her gün uş bunlar bişüben yinürdi* (044).

6. Zarflar

Zaman Zarfları: *imdi* (080), *girü* (107), *anların işi bitüben çün gider* (100), *işret idi dün i gün benim işim* (023), *yine ʿaqlım başıma geldi hemān* (105), *irteye degin sarāya gelmedim* (063), *pes zebānī diyenler sonra gelen* (096).

Yön Zarfları: *emir kıla girü dünyāya gelem* (141).

Miktar Zarfları: *ben hamāmda çok oturdum* (063), *ol kadar hūrī iki yüzüm benüm* (050), *anda varan girü gelmez az ı çok* (088).

Tarz Zarfları: *tamudan bir bir zebāniler gelür* (101), *derd i mişnetle işim bitürdiler* (094), *tiz bırakıñ tamuya yüzi koyun* (076), *itdi heybetle ol başa nazar* (083), *itdiler feryād nefrīn fiğān* (087), *bir ʿamelim kaldım bir ben yalıñuz* (092), *süyriye süyriye tamuya iletdiler* (112), *şakalımdan çeke çeke tutdılar* (112), *zārī zārī tamuda ben inçledim* (118).

7. Edatlar

Metinde kullanılan edatlardan bazıları şunlardır: *ditredi cümle tenim yaprak gibi* (074), *tamuluklar için bunlar şur kılmış* (125), *gördi yol üzre bir kuru baş yatur* (007), *biş dağı rümī kıızı ve biş hıtāy* (030), *irteye degin sarāya gelmedim* (063), *yüz yıla dek ağusı akar imiş* (125), *emir kıla girü dünyāya gelem* (141), *söyle kim sözüñ ola hem bize fāş* (017), *kul karavaş ile iklim çoğ-ıdı* (022), *ol kadar hūrī iki yüzüm benüm* (050), *pes zebānī diyenler sonra gelen* (096), *tevbe idüp yüz tutdı hağdan yaña* (151).

8. Bağlaçlar

Metinde kullanılan bağlaçlardan bazıları şunlardır: onların işi bitüben *çün* gider (100), *çünkü* gördüm geldi ölüm heybeti (075), bu sözi *çünkim* hikāyet eyledi (054), *tā* irişince ol çalabdan hitāb (135), *tā ki* benden ‘ibreti sen alasin (019), başa nice oldu *velikin* sen eyit (055), ‘aklıma şıgmaz *ki* size söyleyim (108), *kim* kimikler birbirine hep geçer (110).

9. Ünlemler

Metinde ünlem olarak “ey, hay, yā” kelimeleri geçmektedir: şadır taşdur el yuvdum *ey* pāk-i cān (065), şamunuş dibinde *hay* çok ağladım (121), otdan idi tāt kuşak *yā* resül (117).

10. Fiil Çekimi

a) Bildirme Kipleri

Görülen Geçmiş Zaman: Bu ek, daha çok {+dI} düz ünlülü şekilde geçmektedir. Dört örnekte {+dU} yuvarlak ünlülü şekli de bulunmaktadır. Metindeki örneklerden bazıları şunlardır: *ağla-dı* (138), *bağ-dı* (119), *dur-dı* (150), *çık-dım* (064), *yan-dım* (121), *kıl-dıñ* (002), *ur-dılar* (085), *kuşan-dılar* (116), *eyle-di* (054), *diñle-di* (016), *dökül-di* (109), *iñle-dim* (118), *dile-dim* (118), *vir-dim* (067), *sev-diñ* (002), *bitür-diler* (094), *dög-diler* (086), *gör-diler* (085), *yuv-dum* (065), *yaşa-dum* (059), *gör-düm* (075), *getür-düñ* (001), *ağır-madı* (060), *kıl-madı* (069), *bil-medim* (063), *gel-medim* (063).

Öğrenilen Geçmiş Zaman: Bu ek, daha çok düz ünlülü olarak {+mİş} şeklinde geçmektedir. Fakat altı örnekte yuvarlak ünlülü olarak {+mUş} şeklinde de geçmektedir. Bu zaman ekinin olumsuz örneği bulunmamaktadır. Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır: *kıl-mış* (125), *yarat-mış* (130), *kal-mışam* (133), *gel-miş* (011), *git-miş* (104), *git-mişem* (137), *ol-muş* durur (147), *ıtut-muş* idi (053), *ıtut-muş* idim (037), *unut-muş* idim (037), *gör-müş* idim (110), *gör-müşem* (133).

Geniş Zaman: Bu ek en fazla {-Ur} olarak bazen {-Ar} olarak geçmektedir. Az sayıda örnekte {-Ir} şeklinde ve dört örnekte de {-r} şeklinde geçmektedir. Geniş zamanın olumsuzu {-mAz} ekiyle yapılmıştır. Metindeki örneklerden bazıları şunlardır: *bekle-r* (032), *beñze-r* (070), *söyle-r* (028), *ye-rler* (066), *yan-ar* (073), *ağ-ar* imiş (125), *coş-ar* idim (051), *tutaş-ır* (073), *ağır-ır* (064), *var-ırım* (128), *içir-irler* (131), *n’ol-ur* (111), *yat-ur* (007), *tur-ur* (129), *kıl-urlar* (113), *bil-ür* (044), *içür-ür* (129), *yetiş-ür* (120), *gör-ürim* (127), *şığ-maz* (108), *ol-maz* (070), *gel-mez* (088), *it-mez* (021).

Gelecek Zaman: Metinde iki kelimedede {-iser} gelecek zaman eki kullanılmıştır: diñle imdi ne *di-yiserdür* ol baş (010), kendi hâlini hikâyet *it-iser* (012).

Şimdiki Zaman: Bugün kullandığımız {-yor} şimdiki zaman eki metinde bulunmamaktadır. Bu kip bir örnekte geniş zaman ekiyle sağlanmış: *beñze-r* allâhdan saña irdi ölüm (070).

Bir örnekte geçmişten başlayıp hâlâ devam eden bir durum {-mış} öğrenilen geçmiş zaman eki ile belirtilmiştir: on yedi biñ yıldur bu yolda *yat-mışam* (137).

b) Dilek Kipleri

İstek Kipi: Bu kip için metinde {-A} eki kullanılmıştır. Az sayıda örneği bulunmaktadır: *yaqıl-a* cân u beden (131), söyle kim sözüñ *ol-a* hem bize fâş (017), emir *kıl-a* girü dünyâya *gel-em* (141), tañrınuñ birliğini bellü *bil-em* (141), kim ola bir gün başa karşı *gel-e* (049).

Emir Kipi: Emir ekinin birinci teklik şahısta bir örneği görülmektedir. İkinci teklik şahısta hem eksiz örnekler hem de {-gil} ekiyle geçen örnekler mevcuttur. Üçüncü teklik şahıs emir ekinin metinde örneği bulunmamaktadır. Çokluk birinci şahsın sadece bir örneği bulunmaktadır. Çokluk ikinci şahıs emir eki {-Uñ} şeklinde geçmektedir. Çokluk üçüncü şahıs emir ekinin metinde örneği bulunmamaktadır: *eyt-eyim* (132), *diñle* (010), *söyle* (017), *gör* (042), *bağ-gil* (018), *yarlığa-gil* (153), *diñle-gil* (117), *işit-gil* (123), *eyle-gil* (057), *it-elüm* (005), *inan-uñ* (149), *bırak-uñ* (076), *tut-uñ* (076), *götür-üñ* (076), *vir-üñ* (154).

Şart Kipi: Metinde {-se} şart eki bir örnekte geçmektedir. Bu örnek teklik birinci şahıs ile kurulmuş bir örnektir ve dilek anlamı taşımaktadır: o ne hâşıl baş durur *bil-sem* ‘aceb (008).

Gereklilik Kipi: Metinde gereklilik kipinin herhangi bir örneği mevcut değildir.

11. Cevher Fiili ve Bildirme Ekleri

i- fiili Eski Türkçede *er-* şeklindeydi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan *er-* fiilinin Batı Türkçesine geçerken /r/’si düşmüş e-i değişmesi ile ünlüsü de değişerek *i-* şekli ortaya çıkmıştır (Ergin, 1993: 299).

i- fiilinin dört kipi vardır: Geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart kipi. Metinde cevher fiilinin geniş zaman, görülen geçmiş zaman bir de şart kipinin örnekleri bulunmaktadır. Görülen geçmiş zaman örnekleri şunlardır: ‘işret *i-di* dün i gün benim işim (023), var *i-di* on iki biñ karavaşım (023), giydüğü kemhâ

i-di ol kulların (036), otdan *i-di* t̄ac kuşak yā resūl (117). Öğrenilen geçmiş zamanın sadece bir örneği bulunmaktadır: yüz yıla dek ağusı aķar *i-miř* (125). Őart kipinin metinde örneği bulunmamaktadır.

Cevher fiilinin geniş zaman eklerine bildirme ekleri denir. Bildirme eklerinden 1. ve 2. şahıs için kullanılanlar şahıs zamirlerinden, 3. şahıs için kullanılanlar *tur-* fiilinden gelişmiştir (Özkan, 2017: 144). Metinde sadece 2. teklik şahıs bildirme eki ve 3. teklik şahıs bildirme eki görölmektedir:

2. Teklik Şahıs Bildirme Eki: Metindeki bir örnekte {+sin} eki görölmektedir: *sen+sin* ʿisā ol rūhullāh didi (015).

3. Teklik Şahıs Bildirme Eki: Metinde {+durur}, {+dir}, {+dur} şekillerinin örnekleri bulunmaktadır. Bu ek genellikle {+dir} şeklinde düzleşmiştir, yuvarlak ünlölü ve kalın sıradan {+dur} şekline yalnızca bir örnek bulunmaktadır: *var durur* (127), *o ne hāřıl baş durur* (008), *olmuş durur* muʿcizātı ʿisānuř (147), *haķ teʿālādan ʿatā+dır* aņa bu (013), *yedi yüz yıl+dır* cihāndan gitmişem (137), *köhne+dir* bu dünyā baķma rengine (003), *on yedi biņ yıl+dur* bu yolda yatmışam (137).

12. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Zamanda hareket noktasını, konuşanın konuştuğu andan, yani şimdiki zamandan başka bir plana aktarmak mümkündür. Bu yüzden fiili hikāye, rivayet ve řart tarzlarında anlatmak için ayrıca eklere ihtiyaç vardır. Hikāye tarzında anlatmak, fiilin hareket noktasını eski bir zaman çerçevesi içine yerleştirmektir. Yani bu anlatım, zamanı geçmişe aktararak yapılan anlatımdır. Rivayet tarzında bu çerçeveye ayrıca anlatılan hususun dolaylı bir bilgiye dayandığı, başkasından duyulduğu noktaları da eklenir. Őart tarzında ise, fiildeki hareket ve oluş, başka bir hareket ve oluş için řart olarak gösterilir. Hikāye, rivayet ve řart tarzları fiillerin birleşik çekimlerini meydana getirirler (Özkan, 2017: 145-146). Hikāye birleşik zaman çekiminin metinde bulunan örneklerinden bazıları şunlardır: *ol-urdi* (148) *yayıł-urdi* (041), *toyur-urdım* (048), *dövşür-ürdi* (079), *gel-ürdi* (031), *yin-ürdi* (044), *alun-urdi* (046), *vir-irdim* (049), *di-yiserdür* (010), *al-miř i-dim* (032), *ķır-miř i-dim* (033), *unut-muř i-dim* (037), *ıtut-muř i-dim* (037). Rivayet birleşik zamanının metinde sadece bir örneği bulunmaktadır: *aķ-ar i-miř* (125).

13. Fiillerde Soru Şekli

Metinde {mI} soru ekinin ince sıradan şekline sadece bir örnek bulunmaktadır: *cān elinden mi* getürdün bu güli (001).

14. Sıfat-Fiiller

Fiillerin, zamana bağlı isim ve sıfat şekilleridirler. İsimler gibi çokluk, iyelik ve hâl eklerini alırlar (Gülsevin, 2007: 123). Metinde geçen sıfat-fiil ekleri şunlardır:

{-dİk}, {-dUk}: Metinde bu ekin az sayıda örneği bulunmaktadır. Bu örneklerden iki tanesi ünlü uyumuna girerek düz ünlülü şekilde kullanılmıştır: anamdan *em-digim* südim ey yara (109), dünyāda *it-digim* işler kamu (098), *n'ol-duğın* işbu hālim (091), ilk gice nice şordı *şor-duğun* (056), kamusunun *giy-dügi* dībāc idi (040), cān alucı heybetini *gör-dügün* (056).

{-mİş}, {-mUş}: Bu ek sadece iki örnekte geçmektedir. Örneklerden birinde ince ünlülü şekli diğerinde ise yuvarlak ünlülü şekli geçmektedir: şöyle *kız-mışdur* ve şuyı içemem (130), *çürü-müş* kuru baş (017).

{-An}: anda *var-an* girü gelmez az ı çok (088), *oku-y-an-ı dinle-y-en-i yaz-an-ı* (153), anı *yet-en* kamusu kıllar idi (034), biri münkîr biri nekîr ol *gel-en* (096), pes zebānî *diy-en-ler* sonra *gel-en* (096).

15. Zarf-Fiiller

Şahıs ve zaman belirtmeyen, yalnızca hareket kavramı ifade eden fiil şekilleridir (Özkan, 2017: 151). Fiilleri başka fiillerle bağlamak üzere zarflaştırılan eklerdir (Gülsevin, 2007: 125). Metinde geçen zarf-fiil ekleri şunlardır:

{-A}: Bu ekin metinde üç örneği bulunmaktadır. Bu örneklerden birisi kalıplaşarak edat olarak kullanılan bir kelimedir: birisi bir *yaη-a* çeker şaçalım (102), şaçalımdan *çek-e çek-e* tıtdılar (112), *süyri-y-e süyri-y-e* tamuya iletdiler (112).

{-IncA}: Bu ekin metinde sadece iki örneği bulunmaktadır. Bu örneklerden birinin ünlüsü kalın sıradan diğerinin ünlüsü ise ince sıradandır: *vardığ-ınca* gāyet artardı başa (068), *tā iriş-ince* ol çalabdan hıṭāb (135).

{-iken}, {-ken}: ʿisā peygamberden *gider-ken* yoluna (006), cümcüme *sultān i-ken* adı anuη (149).

{-Up}: *aldan-up* düşme bu cāzū cengine (003), *ğuşşalan-up* cümle oldılar melül (071), *zārī kıl-up* yüzlerini urdılar (085), yüregim *yağ-up* içim dağladılar (116), *çıkar-up* andan beni getürdiler (134), *çürü-y-üp* toprak içinde hoş yatur (007), el *götür-üp* duʿā kıldı hemān (009), şāhları māt *eyley-üp* unutmuş idim (037).

{-UbAn}: {-Up} zarf-fiil ekinin genişletilmiş şeklidir. Metindeki örneklerinden bazıları şunlardır: gözlerinden *akıd-uban* kanlı yaş (010), boynuma *dola-y-uban* dikdi ol (099), onların işi *bit-üben* çün gider (100), hem *gel-üben* karşıma oturdılar (114), başa çok la'net *de-y-üben* gitdi ol (099), bir dağa *ilet-üben* oda yakdılar (122), *işid-üben* ağladı 'İsâ katı (138), *āh id-üben* ol kuru baş inledi (058).

4. Transkripsiyonlu Metin ve Çeviri

[09a]	hazā dāsītān-ı cümcüme sultān ve ba' de müslīm rahmetullahi 'aleyh	<i>Cümcüme Sultan ve Daha Sonra Müslīm'in Hikâyesi (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.)</i>
001	söyle ey cān güneşinüñ bülbüli cān elinden mi getürdün bu güli	<i>Ey can güneşinin bülbüli, bu güli can ülkesinden mi getirdin, söyle.</i>
002	var iki cān elinüñ gülşeni sen ne sevdiñ kıldıñ iş bu güli	<i>Can ülkesinin iki gül bahçesi var. Sen, ne yaptın da bu güli sevdiñ.</i>
003	köhnedir bu dünyā bakma rengine aldanup düşme bu cāzū cengine	<i>Bu dünya köhnedir, onun rengine aldanma. Aldanıp bu cadılar savaşına girme.</i>
004	bir kişi bundan murād almış degil kimseye her kez vefā kılmış degil	<i>Bir kişi bu dünyadan muradını almış değil. Hiç kimseye daima vefa etmiş değil.</i>
[09b]	bu söz üzre bir hikâyet idelüm	<i>Bu sözün üzerine bir hikâye anlatalım.</i>
005	ehl-i destāndan rivāyet idelüm	<i>Kıssahanlardan rivayet edelim.</i>
006	'İsā peygamber{den} giderken yoluna fikir iderdi işbu dünyā hāline	<i>İsa peygamber (bir gün) kendi yoluna giderdi ve bu dünyanın hâlini düşünüp dururdu.</i>
007	gördi yol üzre bir kuru baş yatur çürüyüp toprak içinde hoş yatur	<i>Yol üzerinde bir kuru kafatasının yattığını ve çürüyüp toprak içinde kaldığını görür.</i>
008	'İsā peygamber görüp eydür 'aceb o ne hāşıl baş durur bilsem 'aceb	<i>İsa peygamber (bunu) görüp: "Acaba bu görünen kafatası kimdir, bilsem." dedi.</i>
009	el götürüp du'ā kıldı hemān dile geldi söyledi baş ol zamān	<i>Elini kaldırıp hemen dua etti. O baş, o vakit dile gelip konuşmaya başladı.</i>
010	diñle imdi ne diyiserdür ol baş gözlerinden akıduban kanlı yaş	<i>O baş gözlerinden kanlı yaşlar akıtarak ne diyecek,</i>
011	kim neler gelmiş ol başıñ hāline hem neler gelmiş anuñ aḥvāline	<i>hem de o kafatasının başına neler gelmiş ve neler yaşamış, şimdi dinle.</i>

012	söyledi 'isāya hālın ser-tā-ser kendi hālını hikāyet idiser	İsa'ya başından geçenleri baştan sona kadar bütün ayrıntılarıyla anlattı.
013	mu'cizātdur hāzret-i 'isāya bu hāk te'ālādan 'atādır aña bu	Bu, Hazret-i İsa'ya bir mucizedir, yüce Allah'tan ona bir lütüftür.
014	hoş faşih dil virdi aña ol kerim ol hākim ol hālīm ol 'alim	O Kerim, Hakim, Halim ve Alim olan Allah ona güzel ve düzgün bir dil verdi.
015	şevk-ile lā ilāhe illallāh didi sensin 'isā ol rūhullāh didi	Coşku ile: "Lā ilāhe illallāh, İsa, o Rūhullāh sensin." dedi.
016	çünkü 'isā dinledi işbu sözi āh idüben yaş-ıla taldı gözi	İsa peygamber, bu sözü duyunca ah çekti ve iki gözü yaşlarla doldu.
017	didi ey yerde çürümüş kuru baş söyle kim sözüñ ola hem bize fāş	"Ey yerde çürüyüp kalmış kuru baş, konuş ki sözün bizim için bilinir olsun." dedi.
[10a] 018	ol baş didi eydeyim hālīm saña işidüben hālīmı batğıl tana	O baş: "Hālimi sana anlatayım, yaşadıklarımı duyunca hayretler içinde kalacaksınız.
019	tā ki benden 'ibreti sen alasin bir zamān benimle şöhet kılasın	Benim yaşadıklarımın ders çıkar ve bir müddet benimle sohbet et.
020	dünyāda sultān idim gāyet ulu altını gümüşi hāzinem tıptolu	Dünyada çok büyük bir hükümdardım. Hazine altın ve gümüşle doluydu.
021	ağ katır deve bī-hisābī ve bī-kıyās şöyle kim itmez kıyāsın çün nās	At, katır ve develerim sayısızdı ve kıyasa gelmezdi. Öyle ki insanlar (onları) mukayese edemezdi.
022	leşkerim bī-had ve sağışçı yoğ-ıdı kul karavaş ile iklīm çoğ-ıdı	Askerlerim sınırsızdı ve onu sayabilen yoktu. Köle, cariye ve memleketlerim çoktu.
023	var idi on iki bin karavaşım 'işret idi dün i gün benim işim	On iki bin cariyem vardı. Benim işim gücüm gece gündüz içki içip eğlenmekti.
024	ķamusı şöyle kemalde hūb idi hep gönül ķapıcılar maħbūb idi	Hepsi olgunluk bakımından çok güzeldi ve tümü gönül alan sevgililerdi.
025	on yedi bin dahı ķulum var idi pehlivānlar ķamusı gey er idi	On yedi bin de erkek kölem vardı. Hepsi pehlivan ve oldukça iyi erlerdi.
026	düz ķuşaķlar başları altın idi bunca şehirler olara ihtiyāç idi	Κuşaķları düz ve başlıķları altındandı. Bunca şehirler onlara ihtiyāç duyardı.

027	biḡ qaravaş çünki çekerdi biḡ koyun biḡ daḡı çeşte çalardılar [er]ḡanün	<i>Bin cariye (her gün) bin koyun götürürdü. Bini de çeşte ve erganun çalardı.</i>
028	biḡ daḡı sâz nây çalardı saz ile hoş gâzel söyler idi âvâz ile	<i>Bini de saz ve ney çalardı, yüksek sesle güzel gazeller söylerlerdi.</i>
029	biḡ daḡı çerkes biḡ aş[idî] idi biḡ daḡı gürcü biḡi hem ḡâş idi	<i>(Cariyelerimin) bini Çerkez, bini Oset, bini de Gürcü'ydü ve hepsi seçkindi.</i>
030	biḡ daḡı rûmî kızı ve biḡ ḡıḡây kirpigi ok kamunun ḡaşları yay	<i>Bini Rum kızı ve bini de Çinliydi. Hepsinin kirpiḡi ok ve ḡaşları yay gibiydi.</i>
[10b] 031	biḡ daḡı çinden gelürdi qaravaş biḡ semerḡan[t]dan gelürdi mâḡıveş	<i>Bin cariye Çin'den, bini de Semerkant'tan gelirdi, ay gibi güzel kadınlardı.</i>
032	almış idim elli biḡ kılıç tamâm beni bekler idi dün i gün tamâm	<i>Elli bin kılıçlı asker almıştım, hepsi gece gündüz beni beklerdi.</i>
033	dünyâda yoḡ-ıdı hiç düşmân baḡa ḡamusın kırmış idim öḡden soḡa	<i>Bana dünyada hiç düşman yoktu, hepsini baştan sona öldürmüştüm.</i>
034	elli biḡ şiyâḡ aḡ [ye]degüm var idi anı yeten ḡamusı ḡullar idi	<i>Yedekte götürülen elli bin siyah atım vardı. Onu yedeklerinde götürülenlerin hepsi kölelerdi.</i>
035	laḡ [u] altun ḡamu aḡlarıḡ idi ibrişimden çulları mevzün idi	<i>Atların hepsi lâl ve altınlarla (kaplıydı). Çulları ibrişimden yapılmıştı ve düzgün biçimliydı.</i>
036	mûḡları hem gümüş idi anlarıḡ giydiḡi kemḡâ idi ol ḡullarıḡ	<i>Onların göz koruyucuları dahi gümüştendi. O kulların giydiḡi (hep) ipekli kumaştandı.</i>
037	dünyâyı başdan başa ḡutmuş idim şâḡları mât eyleyüp unutmuş idim	<i>Dünyayı baştan başa ele geçirmiştim. Hükümdarları mağlup edip unutmuşum.</i>
038	on iki biḡ arı ḡatun 'avratım bir işt kim n'oldı vaşf-ı ḡâletim	<i>On iki bin kusursuz eşim vardı. İçinde bulunduḡum durumun nitelikleri nasıldı, bir dinle!</i>
039	on iki biḡ erkek oḡlum var idi on iki biḡ ḡamu ḡız ḡüblar idi	<i>On iki bin erkek evladım, on iki bin hepsi güzeller güzeli olan kızlarım vardı.</i>
040	ḡamunun başında altın tâc idi ḡamusının giydiḡi dibâc idi	<i>Hepsinin başında altın taç vardı, hepsinin giydiḡi ipek kumaştandı.</i>
041	biḡ deve ve biḡ öküz ve biḡ koyun iki biḡ aḡ yayılırdı gün bugün	<i>Her gün bin deve, bin öküz, bin koyun ve iki bin at yayılırdı.</i>

042	günde biş batman tuz giderdi aşıma şoş serincām gör ne geldi başıma	<i>Her gün aşıma bin batman tuz giderdi. Son macerada başıma neler geldi, gör.</i>
043	günde biş mut anuñ gibi ey ağı bişüben yeyilürdi ey ağı	<i>Ey kardeş, günde onun gibi bin mut (buğday) pişirilerek yenirdi.</i>
[11a] 044	bal ve yağ hisābın kim bilür idi her gün uş bunlar bişüben yinürdi	<i>Bal ve yağın hesabını kimse bilmezdi. Her gün işte bunlar pişirilerek yenirdi.</i>
045	hüküm iderdim yedi iklimi ben tamām cümle mālı benim idi ey hümām	<i>Ey gayretli kimse, yedi iklime (dünyanın her tarafına) tamamen ben hükmederdim, onların bütün malları benimdi.</i>
046	ķamu beglerden gelürdi harāc alınırđı bāğilerden bunca bāc	<i>Bütün beylerden haraĉ vergisi gelirdi. Eşkiyalardan da bu kadar vergi alınırđı.</i>
047	her birinde var idi nāiblerim hem dağı biş biş mehām-[şinās]larım	<i>Her yerde vekillerim ve hem de binlerce hizmetkārım vardı.</i>
048	ķoyururdım günde yüz biş açları hoş ķutardım ol ķamu muhtāĉları	<i>Günde yüz bin aç insanı doyururdum ve bütün yoksulların gönlünü hoş tutardım.</i>
049	günde biş altın virirdim yoħsula kim ola bir gün baķa ķarşu gele	<i>Bir gün (isyan edip) bana karşı gelmemeleri için günde yoksullara bin altın verirdim.</i>
050	ol ķadar hūrī iki yüzim benim var idi ķatunum dağı ıssı ķanum	<i>Benim huriler kadar güzel iki yüz eşim vardı ve kanım sıcaktı.</i>
051	lutf ı iħsān issi gey coşar idim ‘ālemi ķutmuş idi eyü adım	<i>Lütuf ve cömertlik sahibiydim, (vermekte) kendimden geçerdim. Benim iyi adım tüm dünyaya yayılmıştı.</i>
052	her ķişi kim göre idi yüzümi ħasret idi işideydi sözümi	<i>Benim yüzümü gören kişiler, sözlerimi işitmeye hasret kalırdı.</i>
053	ķutmuş idi ‘ālemi ‘adl-ile dād cümcime sulţān deyü adanlardı dād	<i>Cümcime Sultan diye bana ad vermişlerdi. Doğruluk ve adaletim tün dünyaya yayılmıştı.”</i>
054	bu sözi ķünkim hikāyet eyledi kendi ģālin ķün rivāyet eyledi	<i>Bu sözleri hikāye ettikten sonra kendi ģālini anlatmaya başladı.</i>
055	didi ‘isā cümcüme bir işit baķa nice oldu veliki[n] sen [ey]it	<i>İsa Peygamber, Cümcüme Sultan’a: “Beni bir dinle, başına neler geldi bana anlat.</i>
056	cān alucı heybetini gördüğün ilk gice nice şordı şorduğün	<i>Azrail’in heybetinden gördüklerini, ilk gece (mezarda) neler sorulduğunu</i>

[11b] 057	anları baña dañı Şerh eylegil kendi hālinden hikāyet eylegil	onları bana anlat, kendi başından geçenleri hikāye et.” dedi.
058	āh idüben ol kuru baş inledi söyledi ‘isāya ‘isā dinledi	O kuru baş ah çekerek inledi, İsa peygambere anlattı, o da dinledi.
059	didi dünyāda yaşadum çok zamān on iki biņ yıl sözüm degil yalan	“Dünyada çok zaman -on iki bin yıl- yaşadım, sözümde yalan yoktur.
060	bir gün ağırmadı hiç başım benim dañı bir gün ağırmadı benüm tenim	Benim başım ve vücudum bir gün bile ağırmadı.
061	varmış idim bir gice hāmmāma ben ¹ kim yuyaydı benim bu nāzik tenim	Ben bir gece nazik bedenimi yıkamak için hamama gitmişim.
062	yudılar başımı hizmet itdiler ger nice baña ‘izzet itdiler	Başımı yıkayıp (bana) hizmet ettiler ve bana çokça saygı gösterip ağırladılar.
063	ben hāmāmda çok oturdum bilmedim irteye degin sarāya gelmedim	Ben hamamda çok kaldım, bilmedim. Sabaha kadar saraya gelmedim.
064	çün hāmāmdan çıktım ağırir başım cümle yandı ota içim tışım	Hamamdan çıktığım zaman başım ağırdı ve içim dışım bütün vücudum ateşler içinde kaldı.
065	gözüme oldu karañu bu cihān şadır şasdur el yuvdum ey pāk-i cān	Ey temiz gönüllü kimse, bu dünya gözüme karanlık oldu; gönül üzüntü içinde kaldı ve elimi yıkayıp (ıktım).
066	ne ki hükümümde hekīmler var idi her birisi ‘ulūfem yerler idi	Emrimde birçok hekimler vardı ve her birisi verdiğim maaşı yerlerdi.
067	çok māl virdim řabīblere ey yār ‘arz kıldım hāzīnemde ne ki var	Ey dost, hekimlere çok mal verdim; hazinemde ne varsa (onlara) sundum.
068	hiç birisi çāre kılmadı baña vardığınca ğāyet artardı baña	Hiç birisi bana çare olmadı, bana geldiklerinde (ağrılarım) daha da arttı.
069	ol hekīmler baña kılmadı ‘ilāc tenüme kâ’il degüldi çün harāc	O hekimlerin hiçbiri bana çare bulamadı. Çünkü para zoruyla vücudum iyileşmeye razı değildi.
[12a] 070	didiler saña ‘ilāc olmaz bugün benzer allāhdan saña irdi ölüm	Sana bugün çare bulunmaz, öyle görünüyor ki sana Allah’tan ölüm geldi, -vaden tamam oldu- dediler.

¹ Bu beyitte kafiye uyumu yoktur.

071	ğuşşalanup cümle oldılar melûl didiler tañrı işine neyleye kûl	Hepsi mahzun olup üzıldüler: Tanrı işine kul ne yapabilir, dediler.
072	hâlim oldı mükedder dördüncü gün yandı tutaşdı tenim beşinci gün	Dördüncü gün hâlim çok kederli oldu. Beşinci gün vücudum yanıp tutuştu.
073	hep dişlerim birbirine dokunur yüregim yanar ve içim tutaşır	Dişlerim hep birbirine dokunur, yüreğim yanar ve içim tutuşur.
074	ditredi cümle tenim yaprak gibi günü gitdi benzimiñ toprak gibi	Bütün vücudum yaprak gibi titredi, benzimin rengi soldu, toprak gibi oldu.
075	çünkü gördüm geldi ölüm heybeti bir âvâz geldi kulağıma katı	Ölümün heybetli bir şekilde geldiğini gördüğüm zaman kulağıma yüksek bir ses geldi:
076	kim tutuñ götürüñ anı [sü]riyün tiz biraquñ tamuya yüzi koyun	'Onu tutup sürükleyerek götürün, yüzü üzerine cehenneme atın.'
077	geldi nâgâh cân alıcı yanıma komadı kim söz diyeydim ben aña	Ansızın Azrail yanıma geldi ve benim ona bir söz dememe (asla) müsaade etmedi.
078	bir kadeh virdi aña şöyle ulu aldım içdim anuñ içi toptolu	Ona oldukça büyük ve içi dopdolu olan bir kadeh verdi, (onu) aldım, içtim.
079	yetmiş biñ melâ'ike hem bilesine dövşürürdi cümlesin bilesin[e]	Çevresinde yetmiş bin melek vardı, onların hepsini yanına toplardı.
080	cân alıcınıñ bular şâkir[d]leridür n'eyledi n'eyler bunlar beni imdi gör	Bunlar Azrail'in talebeleridir. Bunlar bana ne yaptılar ve ne yapacaklar, şimdi gör.
081	ol ferîştehler işit kim n'itdiler elim ayağım ve ağzım tıtdılar	O melekler dinle, ne yaptılar. Elimi, ayağımı ve ağzımı tuttular.
082	öyle oldı yâ nebî bil hâlimi hurd eylediler kamu endâmımı	Ey peygamber, bu şekilde oldu; hâlimi anla. Bütün vücudumu parça parça ettiler.
[12b] 083	itdi heybetle ol baña nazar hasret ile dünyâdan itdim sefer	O, bana heybetli bir bakış attı. Hasret ile dünyadan (ahirete) sefer ettim.
084	şâkıbet irdi ecel oldum harâb meskenim oldı benim tahte's-serâ{b} ²	Sonunda ecel yetişti ve perişan oldum. Benim ikametgâhım toprağın altı oldu.
085	[hâ]limi kavmim dükeli gördiler zârî kı lup yüzlerini urdılar	Benin hâlimi halkımın hepsi gördüler, feryat edip yüzlerini dövdüler.

² Burada kafiye gereği kelime serâb olarak yazılmıştır. Fakat anlam olarak 'serâ' olması gerekmektedir.

086	oğlanlarım cümlesi yırttı yüzün taşlar ile dögdiler kendi özin	Çocuklarımlın hepsi yüzlerini yırttılar, kendilerini taşlarla dövdüler.
087	itdiler feryād nefrīn fiğān karalar giydi kamu beyn-i civān	Feryat ve figan ederek beddualar ettiler. Hepsi gençlerin arasında karalar giydiler.
088	gördiler kim ağlamakdan çāre yok anda varan girü gelmez az ı çok	Baktılar ki ağlamaktan çare gelmez, ölen az ya da çok bir daha geri gelmez.
089	cümle begler itdiler öyle ittifāk kıldılar benim için yas ı [ya]rak	Bütün beyler aralarında anlaştılar. Benim için yas tutup (cenaze merasimi için) hazırlık yaptılar.
090	eylediler baña atlasdan kefen ne ašlā atlasdan çürüye bu ten	Bu beden, atlas kumaş içinde asla çürümesin diye bana atlas kumaştan kefen diktiler.
091	ilettiler toprağa kodılar tenim tañrı bilür n'olduğın işbu hālim	Bedenimi alıp toprağa koydular. Bu hālimin ne olduğunu (ancak) Tanrı bilir.
092	döndi kavmim cümlesi dükeli yavuz bir 'amelim kaldım bir ben yalnızuz	Halkımın hepsi kötüleşerek geri döndüler. Bir ben ve bir de amelimle yalnız kaldım.
093	karşıma iki ferīşteh geldiler ikisi karşıma gelüp durdılar	Karşıma iki melek geldi, ikisi de karşıma geçip durdular.
094	baña çün bunlar su'[ā]li şordılar derd i miñnetle işim bitürdiler	Bunlar bana sorularını sordular, dert ve sıkıntı vererek işimi bitirdiler.
095	gitdi bunlar baña idüben 'azāb [iki] ferīşteh yine geldi başı tāb	Bunlar bana azap ederek gitti, sonra başı parıltılı olan başka iki melek geldi.
[13a] 096	biri münkîr biri nekîr ol gelen pes zebānī diyenler şoñra gelen	O gelenlerin biri Münkîr, biri Nekîr'di. İşte zebani diyenler (onlar) sonra gelenlerdi.
097	eyü yavuz kamusı düzdi ol kefin üzre kamusun yazdırdı ol	Onlar, iyi ve kötü (amellerin) hepsini sıraladılar, ne yaptıysam hepsini kefen üzerine yazdırdılar.
098	dünyāda itdığım işler kamu şordı ve yazdırdı cümle ey 'amū	Ey amca, dünyada yaptığım işlerin hepsini sordular ve (kefene) yazdırdılar.
099	boynuma dolayuban dikdi ol [b]aña çok la'net deyüben gitdi ol	Onlar, (amellerimi) boynuma dolayarak diktiler, bana çok lanet ederek gittiler.
100	anlarıñ işi bitüben çün gider emrini gör tañrınıñ neler ider	Onların işi bittiğinde gittiler, Tanrı'nın emrine bak, (şimdi) neler yapar.

101	şamudan bir bir zebāniler gelür her birisi başa işkence urur	<i>Cehennemden birer birer zebaniler gelir ve her biri bana işkence ederek vururlar.</i>
102	biri geldi biri tıtdı şakalım birisi bir yana çeker şakalım	<i>Birisi gelip sakalımı tutar, bir diğeri sakalımı diğer yana çeker.</i>
103	seni kim yarattı deyü şordılar bir ‘amūd ile depeme urdılar	<i>Seni kim yarattı, diye sordular, bir sopa ile başıma vurdular.</i>
104	çünkü ol ‘amūdı urdılar başa gitmiş uşşım ne diyem ‘isā saña	<i>Ey İsa, ne zaman ki o sopayı bana vurdular; aklım başımdan gitmiş, sana nasıl anlatayım.</i>
105	yine ‘aqlım başıma geldi hemān diledim ben bunlardan emān	<i>Sonra hemen aklım başıma geldi ve ben bunlardan medet diledim.</i>
106	bu ‘amūdı yine şöyle urur etim gevdem hem süyegim hırd olur	<i>Sonra (yine) o sopayı o şekilde vurur; etim, gövdem ve kemiklerim paramparça olur.</i>
107	tut deyü bir kez buyurdu yere ol ikisi dağı girü urdılar yire	<i>Yere, “Tut” diyerek bir kez emrettiler. O iki melek yine (beni alıp) yere vurdular.</i>
108	şöyle şıkdı beni bu kim n’eyleyim ‘aqlıma şıgmaz ki size söyleyim	<i>Yer, beni öyle sıktı ki nasıl anlatayım. Aklım (olanları) almaz ki size de söyleyeyim.</i>
[13b] 109	anamdan emdiğim südim ey yara kaşre kaşre cümlesi döküldü yere	<i>Ey dost, anamdan emdiğim sütün hepsi damla damla yere döküldü.</i>
110	kim kimikler birbirine hep geçer şöyle mişnet görmüş idim mu‘teber	<i>Kemiklerimin hepsi birbirine geçer, öyle ibret alınacak bir sıkıntı çektim.</i>
111	gitdi bunlar ol zamān dinle n’olur dört ferişteh gāfilin girü gelür	<i>Bunlar o zaman gidince dinle bak, ne olur. Dört melek habersizce geri gelir.</i>
112	şakalımdan çeke çeke tıtdılar süyriye süyriye şamuya iletdiler	<i>Sakalımdan çeke çeke tuttular, sürüye sürüye cehenneme attılar.</i>
113	otlu topuzlarla kılurlar ‘azāb yine bunlar itdiler dürlü ‘azāb	<i>Ateşli topuzlarla eziyet ettiler, yine bunlar türlü türlü acı çektirdiler.</i>
114	bir tāk ile bir kuşak getürdiler hem gelüben karşıma oturdılar	<i>Bir taç ile bir kuşak getirdiler ve karşıma gelip oturdular.</i>
115	çünkü ol tacı başıma urdılar şanasın kim yüregim yandırdılar	<i>Ne zaman ki o tacı başıma taktılar, sanırsın ki yüreğimi yandırdılar.</i>

116	ol kuşağı belime kuşandılar yüregim yakup içim dağladılar	<i>O kuşağı belime kuşattılar, yüreğimi yakıp içimi yandırdılar.</i>
117	otdan idi t̄ac kuşak yā resūl diñlegil bir laħza olma melūl	<i>Ey peygamber, taç ve kuşak ateşlendi, bir zaman üzülme, (beni) dinle.</i>
118	zārī zārī ŧamuda ben inledim nevħa kıldım bir içim ŧu diledim	<i>Cehennemde için için (ağlayarak) feryat ettim, inleyerek bir içim su istedim.</i>
119	bir ferişteh geldi bağdı hālīme bir kadeħ ŧu virdi benim elime	<i>Bir melek geldi, hālīme baktı; benim elime bir kadeh su verdi.</i>
120	ol ŧu çünkim yüregime yetişür içim dıŧım küllī oda ŧutaŧır	<i>O su, yüreğime ulaştığı zaman içim dıŧım tamamen ateşe yanar.</i>
121	nice yandım ŧamu dibinde kıldım ŧamunuñ dibinde hay çok ağladım	<i>Cehennemin dibinde ne kadar yandım, (bilmiyorum). Cehennemin dibinde çok ağladım.</i>
[14a] 122	aldılar beni ŧamudan çıkıldılar bir dağa iletüben oda yakıldılar	<i>Beni alıp cehennemden çıkardılar, bir dağa götürüp ateşe yaktılar.</i>
123	ol dağ üstünde iŧitgil [ŧav]āb nice nice kıldılar baġa ‘azāb	<i>O dağ üstünde (ne vardı), dinle, sevap bul. Bana (orada) nice nice eziyetler ettiler.</i>
124	nice ‘akrebler çıya[n]lar ey ‘amū anda geldi anları bil ey ‘amū	<i>Ey amca, nice akrep ve çıyanlar o zaman geldi; bunları bil.</i>
125	ŧamuluğlar için bunlar sur kılmıŧ yüz yıla dek aġusu aġar imiŧ	<i>Bunlar cehennemlikler için sur yaptırmıŧlar, (oranın) zehri yüz yıla kadar akarmıŧ.</i>
126	bu dağın çevresinde yedi ŧamu dürlü miñnetler var anda ey ‘amū	<i>Ey amca, bu dağın çevresinde yedi cehennem ve her birinde türlü eziyetler var.</i>
127	ol dağ katında bir ırmağ tolu var durur anı görürim ey ulu	<i>Ey ulu kiŧi, o dağ eteğinde su dolu bir ırmak var; onu gördüm.</i>
128	ŧuşayu ırmağ içine varırım gör ki ben anda melāmet görürim	<i>Susayarak ırmak içine gittim, gör ki ben orada ne azarlar gördüm.</i>
129	çevresinde çok ferişteher ŧurur kim ŧamuluğları anda içürür	<i>Çevresinde çok sayıda melekler var, onlar cehennemlikleri orada su içirirler.</i>
130	ŧöyle kızmıŧdur ve ŧuyı içemem anı ŧamuluğçun yaratmıŧ kerim	<i>O kadar sıcaktı ki suyu içemem, (ancak) Allah onu cehennemlikler için yaratmıŧ.</i>

131	pes ʔamu ehline ol ıssı Őudan içirirler yağıla cān u beden	Sözün kısası cehennem halkına o sıcak sudan içirirler, can ve beden yanıp tutuşur.
132	ol zebāniler eyteyim ki n'itdiler beni ol ırmağ içine atdılar	O zebaniler (bana) ne yaptılar, anlatayım; beni (tutup) o ırmağ içine attılar.
133	sekiz yıl ırmağ içinde kalmışam ey nice dürlü 'azābı görmüşem	Ey (peygamber), sekiz yıl ırmağ içinde kaldım ve nice türlü eziyetler gördüm.
134	çıkarp andan beni getürdiler hem yine ʔamu içinde yaturdılar	Beni oradan çıkarp getirdiler ve tekrar cehennem içinde bıraktılar.
[14b] 135	nice yıllar ʔamuda gördüm 'azāb ʔā irişince ol çalabdan hiʔāb	O yüce Allah'tan hitap gelinceye kadar nice yıllar cehennem içinde eziyet gördüm.
136	tağrı emr itdi beni çıkardılar yā nebī yol üstüne getürdiler	Ey peygamber, Tanrı emretti; beni çıkardılar ve getirip yol üzerine bıraktılar.
137	on yedi {bin} yıldur bu yolda yatmışam yedi yüz yıldır cihāndan gitmişem	On yedi yıldır bu yolda yatıyorum ve yedi yüz yıldır da dünyadan ayırım."
138	işidüben ağladı 'isā ʔatı gey 'aceb eyledi bu 'ibreti	İsa peygamber (bunları) işitip ağladı ve bu ibretlik (hikāyeye) şaşırıp kaldı.
139	şordı kim neye ʔapardın dünyāda didi ben puʔa ʔapardım dünyāda	Dünyadayken neye tapardın, diye sordu. Ben dünyadayken puta tapardım, dedi.
140	ger beni tağrıdan dileyessin benim için tağrıya söyleyesin	"Sen beni Tanrı'dan isteyesin ve benim için Tanrı'ya niyaz eylesin.
141	emir ʔıla girü dünyāya gelem tağrınuğ birliğini bellü bilem	Emir versin, dünyaya geri geleyim, Tanrı'nın birliğini açıkça bileyim.
142	tağrıyı ben bir bilem seni resül gel benim hācetümi eyle ʔabül	Tanrı'yı bir ve seni peygamber bileyim. Gel benim bu isteğimi kabul et."
143	hoş ola didi aña 'isā ey nigār aldı ābdest şıdğ-ıla ol perverdigār	İsa peygamber: Ey dost, iyi olur, dedi ve yüce Allah'a (ibadet için) gönülden abdest aldı.
144	iki rek'at şıdğ-ıla ʔıldı namāz el göterüp hāzrete itdi niyāz	Samimi bir şekilde iki rekāt namaz kıldı ve elini kaldırıp Allah'a niyaz etti.
145	hācetini hağ anuğ ʔıldı ʔabül şıdğ-ıla ʔıldı du'āsın anda ol	Tanrı, onun isteğini kabul etti. O vakit, o, gönülden dua etti.

146	‘isā peygamber du‘ā kıldı aña nev-cüvān oldu luḫf itdi ḫaḫ aña	İsa peygamber ona dua etti ve Allah'ın lütfuyla genç bir delikanlı oldu.
147	adını müslīm ḫodı ‘isā anuḫ olmuş durur mu‘cizātı ‘isānuḫ	İsa peygamber, onun adını Müslim koydu ve bu da İsa peygamberin mucizesi olmuştur.
[15a] 148	barmağın gösterdi getürdi imān cān ve gönli olurdu ṣādımān	Parmağını kaldırdı ve iman getirdi. Gönlü sevinçle doldu.
149	cümcüme sultān iken adı anuḫ müslīm oldu adı anuḫ inanuḫ	Cümcüme Sultan iken onun adı, Müslim oldu onun adı, (buna) inanın.
150	yine yüz yıl durdı ol dünyāda ṫā‘at ile geçdi ‘ömri aradan	O, dünyada yine yüz yıl kaldı ve ömrü bu arada ibadetle geçti.
151	tevbe idüp yüz ṫutdı ḫaḫdan yaña tevbesin ḫabül idüp raḫmet aña	Tövbe ederek Allah'a doğru yüzünü çevirdi. (Allah) tövbesini kabul edip ona merhamet etti.
152	ḫaḫ nazar eyler gözi yaşlulara raḫmet eyler yüregi yaşlulara	Allah, gözü yaşlılardan yana bakar ve yüreği yaşlılara merhamet eder.
153	oḫuyanı dinleyeni yazanı raḫmetünle yarlıgağıl yā ḡanī	Ey Allah'im; okuyanı, yazanı ve dinleyeni rahmetinle başışla.
154	fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt muṣṫafā rūḫına virünḫ ṣalavāt	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât, Mustafa'nın ruhuna verin bir salavat.

5. Dizinler

5.1. Gramatikal Dizin

Sıra:

a/ā b c ç d/ḍ/ḍ e f g/ğ h/h/ḥ ı i/ī j
k/ķ l m n ŋ o ö p r s/s/ş ş t/ṭ u/ū ü v y
z/z/ż/z

A

ābdest (< F. *āb-dest*) Namaz kılmak, Kur'ân'ı Kerim okumak gibi ibadetleri yerine getirebilmek için dinin şart koştuğu şekilde niyet ederek el, ağız, burun, yüz, kol ve ayakları yıkamak; baş, kulaklar ve boynun iki yanını meshetmek suretiyle temizleme ve bu şekilde yapılan temizlik.

ā. al- İbadetten önce usulünce yıkanarak temizlenmek: 143

‘aceb (< Ar. *‘aceb*) Şüphe, tereddüt, hayret ifade eden soru zarfı, acaba.

‘a. 008

‘a. eyle- Hayret etmek, şaşırarak, şaşma kalmak: 138

aç Yoksul, muhtaç kimse, fakir.

a.+ ları 048

ad Ad, isim.

a.+ ı 149

a.+ ım 051

a.+ ını ko- Ad vermek, ad koymak: 147

adan- Ad takılmak, lakap takılmak; ad almak, ad takınmak.

a.- lardı 053

‘adl (< Ar. *‘adl*) Adalet, hakkaniyet, doğruluk, tarafsızlık.

‘a.-ile dād Doğruluk ve adalet: 053

ağır- Vücudun herhangi bir yerinde rahatsız edici ağrı duymak, ağrılamak, sancımak.

a.- ır 064

a.- madı 060

ağla- Ağlamak.

a.- dı 138

a.- dım 121

ağlamak Acı, keder, pişmanlık ve bazen de sevinçten gözyaşı dökmek, ağlamak.

a.+ dan 088

ağu Zehir.

a.+ sı 125

ağız Ağız.

a.+ ım (ağzım) 081

āh (< *Ses taklidi ortak kelime.*) Sesin tonuna göre pişmanlık, öfke, özlem, beğenme, sevgi vb. duygular anlatan bir söz.

ā. it- İnlemek, feryat etmek, acı ile içini çekmek: 016, 058

aḥı (< Ar. *aḥı*) Kardeş, arkadaş, dost, bir kimsenin en sevdiği yakını.

a. 043

aḥvāl (< Ar. *aḥvāl*) Durumlar, hâller.

a.+ ine 011

aḥ- Bir yerden daha aşağıda bulunan başka bir yere doğru gitmek.

a.- ar imiş 125

‘ākıbet (< Ar. *‘ākıbet*) Son, nihayet.

‘ā. 084

aḳıt- Dökmek, akıtmak.

a.- uban (aḳıduban) 010

‘aḳl (< Ar. *‘aḳl*) Akıl.

‘a.+ ım başıma gel- Kendine gelmek: 105

‘a.+ ıma şığma- inanmamak, tasavvur edememek: 108

‘aḳreb (< Ar. *‘aḳreb*) Akrep.

‘a.+ ler 124

al- 1. Herhangi bir şeyi tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmak.

a.- dım 078

2. (Yanında, beraberinde, birlikte) Götürmek.

a.- dılar 122

3. Satın almak.

a.- mış idim 032

4. Birleşik fiiller yapar.

- a.- asın** 019
- a.- di** 143
- a.- miş değil** 004
- âbdest a. → âbdest:** 143
- ‘ibret a. → ‘ibret:** 019
- murâd a. → murâd:** 004
- aldan-** Bir yalana, bir hileye kanmak, kapılmak; oyuna gelmek.
- a.- up** 003
- ‘âlem** (< Ar. ‘*âlam*) Dünya, cihan.
- ‘â.+ i** 051, 053
- alıcı** Kendisine teslim edilmesi için bir şey gönderilen kimse. ↔ **alıcı.**
- a.** 077
- a.+ nııı** 080
- cân a. → cân:** 077, 080
- ‘alim** (< Ar. ‘*alim*) “İlmi ezeli ve ebedî olan” manasında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.
- ‘a.** 014
- allâh** (< Ar. *allâh*) Allah.
- a.+ dan** 070
- altun** Altın.
- a.** 035, 049
- a. idi** 026
- a. tâc idi** 040
- a.+ i** 020
- alıcı** Kendisine teslim edilmesi için bir şey gönderilen kimse. ↔ **alıcı.**
- a.** 056
- cân a. → cân:** 056
- alun-** Tahsil edilmek, alınmak.
- a.- ırdı** 046
- amân** (< Ar. *emân*) Yardım isteme, imdat dileme.
- a. dile-** Teslim olmak, af dilemek, yardım istemek: 105
- ‘amel** (< Ar. ‘*amel*) Dinî emirleri yerine getirmek için yapılan iş, fiil, hareket.
- ‘a.+ im** 092
- ‘amû** (< Ar. ‘*amû*) Amca.
- ‘a.** 098, 124, 126
- ‘amûd** (< Ar. ‘*amûd*) Değnek, sopa.
- ‘a.** 103
- ‘a.+ i** 104, 106
- ana** Anne.
- a.+ mdan** 109
- anda** Orada, oraya.
- a.** 088, 124, 126, 128, 129, 145
- andan** Oradan.
- a.** 134
- anı** Onu.
- a.** 034, 076, 127, 130
- anlar** Onlar (Üçüncü çoğul şahıs zamiri).
- a.+ i** 057, 124
- a.+ ııı** 036, 100
- anııı** Onun.
- a.** 011, 043, 078, 145, 147, 149
- arııı** Ona.
- a.** 013, 014, 077, 078, 143, 146, 151
- ara** Bir oluştan diğer bir oluşa kadar geçen zaman fasılası.
- a.+ dan** 150
- arı** Eksiklik ve kusurdan uzak, münezzeh, kusursuz.
- a.** 038
- art-** Şiddetlenmek, fazlalaşmak, daha etkili duruma gelmek.
- a.- ardı** 068
- ‘arz** (< Ar. ‘*arz*) Sunma, takdim etme.
- ‘a. kııı-** Sunmak: 067
- aşidi** (< ?) Osetli.
- a.** 029
- aşlâ** (< Ar. *aşlâ*) Hiçbir zaman, hiçbir şekilde, kesinlikle, kat’iyyen.
- a.** 090
- aş** Yemek, taam.
- a.+ ima** 042
- at-** Bir şeyi bir hedefe veya bir tarafa doğru fırlatmak.
- a.- dılar** 132

aṭ At (Binek hayvanı).

a. 021, 034, 041

a.+ larıḡ idi 035

‘aṭā (< Ar. ‘aṭā) İhsan, bağış.

‘ā.+ dır 013

aṭlas (< Ar. aṭles) İpekten sık dokunmuş, yüzü parlak, daima düz renkli, üstünde motif bulunmayan, sertçe, tüysüz, makbul bir kumaş çeşidi.

a.+ dan 090

āvāz (< F. āvāz) Yüksek sesle bağırma, feryat, nara.

ā. 028, 075

‘avrat (< Ar. ‘avret) Zevce, karı.

‘a.+ ım 038

ayak Ayak, bacak.

a.+ ım (ayağım) 081

az Çok olmayan, biraz.

a. 1 çok Az ya da çok: 088

‘azāb (< Ar. azāb) Pişmanlık, çaresizlik, korku vb. durumların verdiği sıkıntı, işkence, keder.

‘a. 135

‘a. it- Sıkıntı ve acı vermek, eziyete sokmak: 095, 113

‘a. kıl- Sıkıntı ve acı vermek, eziyete sokmak: 113, 123

‘a.+ ı 133

B

bāc (< F. bāc) Vergi.

b. 046

ba‘de (< Ar. ba‘de) Sonra.

b. 001

bāğī (< Ar. bāğī) Doğru ve hak yoldan ayrılan kimse, serkeş, âsî, eşkiya.

b.+ lerden 046

bak- Gözleri bir şey üzerine çevirmek, bakmak.

b.- dı 119

b.- ma 003

bal Bal, asel.

b. ve yağ Bal ve yağ: 044

baḡa Bana.

b. 033, 049, 055, 057, 062, 068, 069, 083, 090, 094, 095, 099, 101, 104, 123

barmaq Parmak.

b.+ ın (barmaqın) 148

baş 1. Baş, kafa, ser.

b. 009, 010, 018

b. durur başdır: 008

b.+ ı 095

b.+ ım 060, 064

b.+ ıma 042, 115

b.+ ımı 062

b.+ ında 040

b.+ ıḡ 011

b.+ ları 026

‘aqlım b.+ ıma gel- → **‘aql:** 105

2. İki uçtan her biri, taraf.

b.+ a 037

b.+ dan 037

b.+ dan başa Bir yerin her tarafı: 037

baṭ- Bir şeyin aşırı derecede etkisine maruz kalmak, içinde kalmak.

b.- ğıl 018

ṭāḡa baṭ- → **ṭāḡ:** 018

baṭman (< ?) Yerine veya ölçülen mala göre birimi değişen (ülkemizde 2 ile 8 okka arasında) eski bir ağırlık ölçüsü.

b. 042

beden (< Ar. beden) Vücut, gövde.

cān u b. → cān: 131

beg Bey, soylu kişi, efendi, ileri gelen.

b.+ ler 089

b.+ lerden 046

bekle- Bekçilik etmek, yanında bulunup gözlemek, korumak, muhafaza etmek.

b.- r idi 032

bel İnsan vücudunun orta kısmında göğüsle karın arasında hafifçe darlaşmış olan ve kuşak bağlanan yer, bel.

b.+ ime 116

bellü Anlaşılabak ve görülecek şekilde açık olan, meydanda, aşıkâr, zahir.

b. 141

ben Ben (Birinci tekil şahıs zamiri).

b. 045, 061, 063, 077, 092, 105, 118, 128, 139, 142

b.+ den 019

b.+ i 032, 080, 108, 122, 132, 134, 136, 140

b.+ im 023, 060, 061, 084, 089, 119, 140, 142

b.+ im idi 045

b.+ imle 019

b.+ üm 050, 060

beniz Yüz, yüzün rengi.

b.+ imiş (benzimiş) 074

benze- ... gibi görünmek, öyle olduğu zannı uyandırmak.

b.- r 070

beşinci Beş sayısının sıra sıfatı; sırada yeri dördüncüden sonra, altıncıdan önce olan.

b. 072

beyn (< Ar. *beyn*) Ara.

b.- i civān Gençlerin arasında: 087

bırak- Atmak, bırakmak, koymak.

b.- uş 076

bī-ħad (< F. *bī* + Ar. *ħadd*) Sınırsız.

b. 022

bī-ħisābī (< F. *bī* + Ar. *ħisābī*) Sayısız.

b. 021

bī-ķiyās (< F. *bī* + Ar. *ķiyās*) Mukayese edilemeyen, benzersiz, kıyasa gelmeyen.

b. 021

bil- Bir şey hakkında bilgisi olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak.

b. 082, 124

b.- em 141, 142

b.- medim 063

b.- sem 008

b.- ür 091

b.- ür idi 044

bile Yan, çevre.

b.+ sine 079

biş Bin sayısı.

b. 027, 028, 029, 030, 031, 041, 042, 043, 049

b. biş Binlerce: 047

b.+ i 029

bir 1. Bir sayısı.

b. 078, 114, 117, 118, 119

bir b. Birer birer: 101

b. kez Bir kez, bir kere: 107

2. Bir, herhangi bir (Belirsizlik sıfatı).

b. 004, 005, 007, 019, 049, 060, 061, 075, 102, 103, 119, 122, 127

3. Sıfat veya zarf olarak başına geldiği kelimenin anlamına göre söyleyişe kuvvet katar.

b. 038, 055

4. Eşi bulunmayan, tek olan.

b. 142

5. Ancak, yalnız, sadece.

b. 092

birbiri İki veya daha fazla şey yahut kimsenin yerini tutar, biri öteki, yekdiğer.

b.+ ne 073, 110

biri (Her hangi) Bir kimse, birisi.

b. 096, 102

b.+ nde 047

b.+ si 102

her b. → her: 047

birisi Bir kimse.

b. 066, 068, 101

her b. → her: 066, 101

hiç b. → hiç: 068

birlik Bir ve tek olma durumu, vahdaniyet.

b.+ ini (birliğini) 141

biş- (Yiyecekler) Isı etkisiyle çiğliği ve hamlığı giderek yenilebilir duruma gelmek.

b.- üben 043, 044

bit- Sona ermek, tamamlanmak.

b.- üben 100

bitür- Perişan etmek, harap etmek, mahvetmek.

b.- diler 094

biz Biz (Birinci çokluk şahıs zamiri).

b.+ e 017

boyun Vücudun omuzlarla baş arasında kalan ve başı bedene bağlayan kısmı, boyun.

b.+ uma (boynuma) 099

bu 1. Bu (İşaret sıfatı). En yakında olan kimse veya şeyi işaret yoluyla belirtir.

b. 001, 003, 005, 054, 061, 065, 070, 090, 106, 126, 137, 138

2. Bu (İşaret zamiri).

b. 013, 108

b.+ nlar 044, 080, 094, 095, 111, 113, 125

b.+ nlardan 105

bugün Bugün.

b. 041

gün b. → gün: 041

bular Bunlar.

b. 080

bunca Bunca, bu kadar, bu denli, birçok.

b. 026, 046

bundan Buradan.

b. 004

buyur-Bir şeyin yapılmasını ya da yapılmamasını bildirmek, emretmek.

b.- dı 107

bülbül (< F. *bulbul*) Çok güzel öten, sesinin güzelliğiyle meşhur küçük kuş.

b.+ i 001

C

cān (< F. *cān*) **1.** İnsan ve hayvanların yaşamasını sağlayan ve ölümle bedenden ayrılan madde dışı varlığı ruh.

c. 148

c. alıcı Can alan, öldüren, Azrail: 077, 080

c. alıcı Can alan, öldüren, Azrail: 056

c. u beden Can ve beden: 131

2. İnsanın kendi varlığı, yaşama, yaşayış, hayat.

c. 001, 002

3. İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül, iç, yürek.

pāk-i c. → pāk: 065

cāzū (F. *cāzū*) Geceleri mezardan çıkıp dolaşarak insanlara kötülük yaptığına inanılan ve kocakarı şeklinde tasavvur edilen hayalî varlık, hortlak, cadı.

c. 003

ceng (< F. *ceng*) Savaş, harp, cenk.

c.+ ine 003

cihān (< F. *cihān*) Dünya, yeryüzü.

c. 065

c.+ dan 137

civān (< F. *cevān*) Genç, yakışıklı, boyu posu yerinde erkek veya kadın.

beyn-i c. → beyn: 087

coş- Duygu, düşünce ve fikirlerini kuvvetle ve heyecanla dışa vurmak, galeyana gelmek, huruş etmek.

c.- ar idim 051

cümcime sultān (< k.a.) Cümcime Sultan, eserin baş kahramanıdır. Malı çoktur ve yaşadığı dönemde şöhreti dünyaya yayılmış bir padişahdır. ↔ **cümcüme, cümcüme sultān, müslim.**

c. 053

cümcüme (< k.a.) Cümcime Sultan, eserin baş kahramanıdır. Malı çoktur ve yaşadığı dönemde şöhreti dünyaya yayılmış bir padişahdır. ↔ **cümcime sultān, cümcüme sultān, müslim.**

c.+ ye 055

dāsītān-ı c. sultān → dāsītān: 001

cümcüme sultān (< k.a.) Cümcime Sultan, eserin baş kahramanıdır. Malı çoktur ve yaşadığı dönemde şöhreti dünyaya yayılmış bir padişahdır. ↔ **cümcime sultān, cümcüme, müslim.**

c. iken 149

cümle (< Ar. *cümle*) Bütün, hep, hepsi, herkes.

c. 045, 064, 071, 074, 089, 098

c.+ si 086, 092, 109

c.+ sin 079

Ç

çal- Çalgı aleti ile bir müzik parçasını seslendirmek, çalmak.

ç.- ardi 028

ç.- ardılar 027

çalab Tanrı, Allah.

ç.+ dan 135

çāre (< F. *çāre*) İstenen noktaya varmak, bir engeli aşmak için tutulması gereken yol, çıkar yol, çözüm yolu.

ç. 088

ç. **kıl-** Çare bulmak, çözmek: 068

çek- 1. Çekmek, asılmak.

ç.- er 102

2. (Bir şeyi veya bir kimseyi hareket ettirerek bulunduğu yerden) Başka bir yere doğru götürmek, hareket ettirip sürüklemek.

ç.- e **çeke** Sürükleye sürükleye, çeke çeke: 112

ç.- erdi 027

çerkes Kafkasya'nın yerli boylarından birinin adı, bu boya mensup olan kimse.

ç. 029

çeşte (< F. *şes-târ*) Çöğür gibi altı kirişli, karnı küçük ve yuvarlak, kolu kısa, perdeleri sık, Evliyâ Çelebi'nin kaydettiğine göre özellikle Balat çingenelerinin çaldığı eski bir çalgı, şeştâ.

ç. 027

çevre Yakın olan yerler, etraf, civar.

ç.+ **sinde** 126, 129

çık- (Bulunduğu yerden) Dışarıya varmak, içeriden dışarıya doğru gitmek.

ç.- dılar 122

ç.- dım 064

çıkār- 1. (Bulunduğu yerden) Dışarı çıkmasını sağlamak.

ç.- up 134

2. (Belli bir süre kalmaya mecbur edildiği yerden) Koyuvermek.

ç.- dılar 136

çıyan Eklem bacaklıların çok ayaklılar takımından, genellikle ışıktan kaçtığı için toprağın içinde veya taşlar arasında yaşayan, sarımtırak renkte zehirli böcek.

ç.+ lar 124

çin (< y.a.) Doğu Asya'da eski bir medeniyetin üzerine kurulmuş nüfusça kalabalık bir ülke, Çin.

ç.+ den 031

çoğ Fazla, pek, çok. ↔ **çok**.

ç.+ -ıdı 022

çok Fazla, pek, çok. ↔ **çoğ**.

ç. 059, 063, 067, 099, 121, 129

az 1 ç. → az: 088

çul (< Ar. *cull*) Hayvanların üzerine konan kıl, kenevir veya yünden yapılmış örtü.

ç.+ ları 035

çün (< F. *çün/çun*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çünkü, çünkim**.

ç. 021, 054, 064, 069, 094, 100, 120

çünkü (< F. *çün+ki*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, şundan dolayı, şu sebepten ki, zira, mademki, ne zaman ki, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çün, çünkim**.

ç. 016, 027, 075, 104, 115

çünkim (< F. *çün+kim*) Çünkü. ↔ **çün, çünkü**.

ç. 054

çürü- Çeşitli dış sebeplerin veya mikropların etkisiyle kimyevi değişikliğe uğrayıp bozulmak, dağılmak.

ç.- müş 017

ç.- ye 090

ç.- yüp 007

D

dād (< F. *dād*) Adalet, doğruluk.

d. 053

- ‘adl-ile d.** → **‘adl:** 053
- dağ** Dağ.
d. 123, 127
d.+ a 122
d.+ ır 126
- dağla-** (Özellikle yürek, iç, ciğer gibi kelimelerle) Büyük üzüntü vermek, acı ve ızdırıp çektiirmek, yakmak.
d.- dılar 116
- dağı** “Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de vb.” anlamlara gelen kuvvetlendirme sözü.
d. 025, 027, 028, 029, 030, 031, 047, 050, 057, 060, 107
- dāsītān** (< F. *dāstān*) Hikāye, destan. ↔ **destān.**
d.- ı cümcüme sultān Cümcüme Sultan hikāyesi: 001
- de-** Söylemek, demek. ↔ **di-**.
d.- yüben 099
- degil** Değil (Olumsuzluk edatı). ↔ **degül.**
d. 004, 059
murād almış d. → **murād:** 004
vefā kılmış d. → **vefā:** 004
yalan d. → **yalan:** 059
- degin** Bir işin sona erdiği zamanı ve yeri gösteren edat, -e kadar, -e dek. ↔ **dek.**
d. 063
irteye d. → **irte:** 063
- degül** Değil (Olumsuzluk edatı). ↔ **degil.**
d.+ di 069
ķā’ıl d. → **ķā’ıl:** 069
- dek** Bir işin sona erdiği yeri veya zamanı gösterir, -e kadar, -e değin. ↔ **degin.**
d. 125
- depe** Başın üst kısmı.
d.+ me 103
- derd** (< F. *derd*) İnsana ızdırıp veren her türlü hâl, sıkıntı, zorluk, üzüntü.
d. i miħnetle Dert ve sıkıntı: 094
- destān** (< F. *dāstān* > *destān*) Hikāye, destan. ↔ **dāsītān.**
- d.+ dan** 005
ehl-i d. → **ehl:** 005
- deve** Sırtı bir veya iki hörgüçlü, bacakları ve boynu çok uzun yük ve binek hayvanı, deve.
d. 021, 041
- deyü** Diye, diyerek.
d. 053, 103, 107
- diş** Bir kimsenin gözle görünen cephesi, görünüşü, sûreti.
d.+ ım 120
içim d.+ ım → **iç:** 120
- di-** Söylemek, demek. ↔ **de-**.
d.- di 015, 017, 018, 055, 059, 139, 143
d.- diler 070, 071
d.- yedim 077
d.- yem 104
d.- yiserdür 010
- dībāc** (< Ar. *dībāc*) Eskiden çok makbul tutulan, genellikle desenli, ağır dokuma ipekli kumaş.
d. idi 040
- dip** Çukur bir yerin en aşağı kısmı, en alt bölümü.
d.+ inde (dibinde) 121
- dik-** Biçilmiş veya yırtılmış kumaş ve deri gibi malzemelerin parçalarını birbirine iğne iplik ile birleştirmek.
d.- di 099
- dil** Söz, laf, konuşma.
d. 014
d.+ e gel- (Konuşma yetisi olmayan bir şey için) konuşmaya başlamak, dillenmek: 009
- dile-** Dilemek, istemek.
d.- dim 105, 118
d.- yesin 140
amān d. → **amān:** 105
- diñle-** İşitmek, dinlemek, kulak vermek.
d. 010, 111
d.- di 016, 058
d.- gil 117
d.- yeni 153
- diş** Diş.

d.+ lerim 073

ditre- (Vücut veya bir organ) Kasların kasılması sonucu hızlı ve küçük hareketlerle sarsılmak.

d.- di 074

diyen Diyen, söyleyen.

d.+ ler 096

doğun- (Bir şey diğer bir şeye) Yaklaşıp hafifçe değmek, temas etmek, dokunmak.

d.- r 073

dola- Etrafında döndürüp sarmak.

d.- yuban 099

dög- Dövmek, vurmak.

d.- diler 086

dökül- (Sıvı veya tane hâlindeki şeyler) Bulunduğu yerden başka bir kaba veya yere boşaltılmak.

d.- di 109

dön- (Bir yere) Geri gitmek veya geri gelmek, avdet etmek.

d.- di 092

dördüncü Dört sayısının sıra sıfatı, sırada yeri üçüncüden sonrai beşinciden önce olan.

d. 072

dört Dört sayısı.

d. 111

dövşür- Devşirmek, toplamak.

d.- ürdi 079

du‘ā (< Ar. *du‘ā*) Dua, Tanrı’ya yalvarış, yakarış.

d. kııl- Dua etmek: 009, 145, 146

d.+ sın 145

dur- 1. Yapmakta olduğu hareketi kesmek, hareketsiz kalmak.

d.- dılar 093

2. Var olmakta devam etmek, varlığını sürdürmek, berdevam olmak.

d.- di 150

durur (Bildirme) -dır/-dir (dur- fiilinin hâl kipi. 14. yüzyıldan sonra arkaizm ya da bir beytin boş yerini doldurmak için kullanılırdı).

d. 008, 127, 147

baş d. → baş: 008

olmuş d. → ol-: 147

var d. → var: 127

dükeli Hep, bütün, hepsi.

d. 085, 092

dün Gece.

d. i gün Gece gündüz: 023, 032

dünyā (< Ar. *dunyā*) Dünya, âlem, içinde yaşadığımız yer, yerküre.

d. 003, 006

d.+ da 020, 033, 059, 098, 139, 150

d.+ dan 083

d.+ ya 141

d.+ yı 037

dürlü türlü, çeşitli.

d. 113, 126, 133

düş- (Kötü bir durum yüzünden) İstenmeyecek bir yerde bulunmaya mecbur olmak.

d.- me 003

düşmān (< F. *duşmān-duşmen*) Düşman.

d. 033

düz Her tarafı aynı yöne doğru olan, eğrilip bükülmeden devam eden, doğru, düz.

d. 026

düz- Sıralamak, düzmek.

d.- di 097

E

ecel (< Ar. *ecel*) Ecel, ölüm zamanı, ömrün son demi.

e. 084

ehl (< Ar. *ehl*) Sahip, malik.

e.- i destān Kıssahan: 005

e.+ ine 131

el (1) El.

e. göter- Ellerini göğe doğru açmak, el açmak, el kaldırmak: 144

e. götür- Ellerini göğe doğru açmak, el açmak, el kaldırmak: 009

e. yuv- El yıkamak: 065

e.+ im 081

e.+ ime 119

el (2) Ülke, yurt, memleket.
e.+ inden mi 001
e.+ inüj 002
elli birj Elli bin sayısı.
e. 032, 034
em- (Bir şeyi) Dudak, dil ve nefes yardımı ile içine çekmek, emmek.
e.- digim 109
emān (< Ar. *emān*) Yardım isteme, imdat dileme.
e. 105
emir (< Ar. *emr*) Emir, buyruk. ↔ **emr.**
e. kı-l- Emretmek, buyurmak: 141
emr (< Ar. *emr*) Emir, buyruk. ↔ **emir.**
e. it- Emretmek, buyurmak: 136
e.+ ini 100
endām (< F. *endām*) Beden, vücut.
e.+ ımı 082
er Yiğit, kahraman kimse, er.
e. idi 025
erģanūn (< F. *erģanūn*) Org denen çalģı.
ģ. 027
erkek Erkek, er.
e. 039
et İnsan ve hayvan vücudunun kas ve yağdan meydana gelen, kemikle deri arasında bulunan kısmı.
e.+ im 106
ey (İsimden önce hitap ünlemi) Ey, hey, bre, be vb. anlamlara gelir.
e. 001, 017, 043, 045, 065, 067, 098, 109, 124, 126, 127, 133, 143
eyit- Demek, söylemek. ↔ **eyt-**
e. 055
eyt- Demek, söylemek. ↔ **eyit-**
e.- eyim (eydeyim) 018, 132
e.- ür (eydür) 008
eyle- 1. Yapmak, ortaya koymak, meydana getirmek.
e.- diler 090
2. “Yapmak, etmek, kılmak” anlamında yardımcı fiiller yapar.

e. 142
e.- di 054, 082, 138
e.- diler 082
e.- gil 057
e.- r 152
e.- yüp 037
‘aceb e. → **‘aceb:** 138
hikāyet e. → **hikāyet:** 057, 082
hurd e. → **hurd:** 082
ķabūl e. → **ķabūl:** 142
māt e. → **māt:** 037
nazar e. → **nazar:** 152
raħmet e. → **raħmet:** 152
rivāyet e. → **rivāyet:** 054
şerħ e. → **şerħ:** 057

eyü İyi.

e. 051
e. yavuz İyi ve kötü: 097

F

faşih (< Ar. *faşih*) Güzel, ahenkli, açık ve anlaşılır şekilde düzgün ve yanlışsız söylenen (söz).

f. 014

fāş (< F. *fāş*) Meydana çıkmış, açığa vurulmuş, duyulmuş.

f. ol- (Bir sır) Meydana çıkmak: 017

feriştēh (< F. *firişte*) Melek.

f. 093, 095, 111, 119

f.+ ler 081, 129

feryād (< F. *feryād*) İnlüyor sızlama, bağırma, haykırma.

f. it- Bağırıp çağırma, haykırmak: 087

fiģān (< F. *fiģān*) İnleme, bağırma, feryat.

f. it- Feryat etmek, bağırma: 087

fıkr (< Ar. *fıkr*) Düşünce, fikir.

f. it- Düşünmek: 006

G

ģāfil (< Ar. *ģāfil*) Çevresinden ve gerçeklerden habersiz olan, gaflet içinde bulunan, dalgın, dikkatsiz ve düşüncesiz (kimse).

ğ.+ in 111
ğani (< Ar. *ğani*) Zengin.
ğ. 153
ğāyet (< Ar. *ğāyet*) Çok, pek çok, son derece.
ğ. 020, 068
ğazel (< Ar. *ğazel*) Güftesi aynı isimdeki nazım şeklinden alınan, yalnız başına veya sazla birlikte irticalen, türlü makamları dolaşmak suretiyle bir kişi tarafından okunan, sesle taksim şeklindeki musiki parçası.
ğ. 028
geç- 1. Saplanmak, girmek, batmak.
g.- er 110
 2. Yaşanıp tükenmek, tükenip bitmek, yaşanmak.
g.- di 150
gel- 1. (-den, -e) Gelmek, varmak, ulaşmak.
g. 142
g.- di 075, 077, 095, 102, 119, 124
g.- diler 093
g.- medim 063
g.- üben 114
g.- üp 093
g.- ür 101
g.- ürdi 031
 2. Doğmak.
g.- em 141
 3. Ortaya çıkmak, baş göstermek, zuhur etmek.
g.- di 042
g.- miş 011
 4. Gelir olarak ele geçmek, sağlanmak.
g.- ürdi 046
 5. Birleşik fiiller yapar.
g.- di 009, 105
g.- e 049
g.- mez 088
g.- ür 111
 ‘aqlım başıma g. → ‘aql: 105
 dile g. → dil: 009

girü g. → **girü:** 088, 111
karşu g. → **karşu:** 049
gelen Gelmiş olan kimse, gelme eylemini yapan.
g. 096
ger Eğer edatının nazımda kullanılan şekli.
g. 062, 140
getür- 1. (Daha uzak bir yerden) Bulunulan yere gelmesini sağlamak, gelmesine sebep olmak, iletmek, nakletmek.
g.- diler 114
 2. (Bir yere) Bir kimse veya şeyle birlikte gelmek, gelirken o kimse veya şey yanında olmak.
g.- diler 134, 136
 3. Eriştirmek, ulaştırmak.
g.- dūj 001
 4. Birleşik fiiller yapar.
g.- di 148
imān g. → **imān:** 148
gevde Gövde, beden, vücut.
g.+ m 106
gey Çok, pek çok, gayet.
g. 025, 051, 138
gibi Gibi, benzer (Benzetme edatı).
g. 043, 074
gice Gece.
g. 056, 061
girü Arkaya doğru.
g. 107, 141
g. gel- Ayrıldığı yere tekrar dönmek: 088, 111
git- 1. (Bir yerden bir yere) Hareket etmek, gitmek.
g.- di 095, 099, 111
g.- er (gider) 100
g.- erken (giderken) 006
 2. Yok olmak, eser kalmamak.
g.- di 074
 3. Ölmek.
g.- mişem 137
 4. Harcanmak, sarfedilmek.

- g.- erdi (giderdi)** 042
5. Birleşik fiiller yapar.
- g.- miş** 104
uşşım g. → uş: 104
- giy-** Bedenine geçirmek, giymek.
g.- di 087
g.- düği 036, 040
- göñül** Gönül, kalp, iç.
g. 024
g.+ i (göñli) 148
- gör-** Görmek, bakmak, algılamak.
g. 042, 080, 100, 128
g.- di 007
g.- diler 085
g.- düm 075
g.- e idi 052
g.- üp 008
g.- ürim 127, 128
2. Şahit olmak, müşahede etmek.
g.- düğün 056
3. Anlamak, idrak etmek.
g.- diler 088
4. Yaşamak, geçirmek.
g.- düm 135
g.- müşem 133
g.- müş idim 110
- göter-** 1. Yukarı kaldırmak, kaldırmak. ↔ **götür-**.
g.- di 148
2. Birleşik fiiller yapar.
g.- üp 144
el g. → el: 144
- götür-** 1. Taşımak, ulaştırmak, iletmek. ↔ **göter-**.
g.- ün 076
2. Birleşik fiiller yapar.
g.- üp 009
el g. → el: 009
- göz** Göz, görme organı.
g.+ i 016
g.+ i yaşlu Ağlayan, gözü yaşlı: 152
- g.+ lerinden** 010
g.+ üme 065
gün (< F. *gün*) Renk.
g.+ i 074
guşşalan- Üzülmek.
ğ.- up 071
gül (< F. *gul*) Gül ağacının güzel kokulu, pek çok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği.
g.+ i 001, 002
gülşen (< F. *gul+şen*) Gül bahçesi, gülistan, gülzar.
g.+ i 002
gümüş Parlak beyazımsı gri renkte bir element; bu elementten yapılmış olan.
g. idi 036
g.+ ü 020
gün Güneşin doğuşu ile batışı arasındaki zaman parçası, gündüz.
g. 049, 060, 070, 072
g. bugün Her gün: 041
g.+ de 042, 043, 048, 049
dün i g. → dün: 023, 032
her g. → her: 044
güneş Güneş.
g.+ inün 001
gürçî (< F. *gürç-i*) Gürcistan halkından olan veya bu halkın soyundan gelen kimse.
g. 029
- H**
- hâcet** (< Ar. *hâcet*) Allah'tan veya büyük bir makamdan yerine getirilmesi, gerçekleştirilmesi istenen dilek.
h.+ ini 145
h.+ ümi 142
hâk (< Ar. *hâk*) Allah, Cenâbıhak, Tanrı, Hudâ.
h. 145, 146, 152
h. te'âlâ Yüce Allah: 013
h.+ dan 151
hakim (< Ar. *hakim*) "Son bulması tasavvur edilemeyen daimi ve ezeli en yüksek ilme

- sahip olan, künhünü kendisinden başkasının tam manasıyla bilemeyeceği bir ilimle bilen, gerçek hikmet sahibi” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)’dir.
- h.** 014
- hâl** (< Ar. *hâl*) Durum, vaziyet.
- h.+ im** 018, 072, 091
- h.+ ime** 119
- h.+ imi** 018, 082, 085
- h.+ in** 012, 054
- h.+ ine** 006, 011
- h.+ ini** 012
- h.+ iğden** 057
- hâlet** (< Ar. *hâlet*) Hâl, nitelik, keyfiyet.
- h.+ im** 038
- vaşf-ı h. → vaşf:** 038
- hâlim** (< Ar. *hâlim*) “Kullarının isyanını, emirlerine uymayıp görüp bildiği hâlde onları şiddetle cezalandırmayıp yumuşak davranan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)’dir.
- h.** 014
- hamâm** (< Ar. *hammâm*) Yıkılacak yer. ↔ **hammâm.**
- h.+ da** 063
- h.+ dan** 064
- hammâm** (< Ar. *hammâm*) Yıkılacak yer. ↔ **hamâm.**
- h.+ a** 061
- harâb** (< Ar. *harâb*) Perişan, hüzünlü, kederli, gamlı.
- h. ol-** Kötü duruma düşmek, perişan olmak: 084
- harâc** (< Ar. *harâc*) Vergi, haraç.
- h.** 046, 069
- hâş** (< Ar. *hâşş*) Seçkin, temayüz etmiş (kimse, sınıf, topluluk).
- h.** 029
- hâşıl** (< Ar. *hâşıl*) Meydana çıkan, olan.
- h.** 008
- hasret** (< Ar. *hasrat*) Hasret, özlem.
- h.** 083
- h. idi** 052
- hatun** (< F. *hātūn*) Eş, karı, zevce.
- h.** 038
- h.+ um** 050
- hay** (Nida, kuvvetlendirici, bazen tehdit edici fonksiyonda) Hay, ne zannettin, gerçekten.
- h.** 121
- hazâ** (< Ar. *hazâ*) “Bu, şu, o” anlamında olup Türkçe’de kalıplaşmış bazı Arapça kullanılışların içinde geçer.
- h.** 001
- hazîne** (< Ar. *hazîne*) Hazine.
- h.+ m** 020
- h.+ mde** 067
- hazret** (< Ar. *hazret*) Şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başına getirilip Farsça isim tamlaması şeklinde kullanılır ve saygı ifade eder.
- h.- i ‘isâ** Yüce İsa: 013
- h.+ e** 144
- hekîm** (< Ar. *hekîm*) Mesleği hastalıkları teşhis ve tedavi etmek olan kimse, tıp doktoru, tabip.
- h.+ ler** 066, 069
- hem** (< F. *hem*) Hem, üstelik, ayrıca, şu da var ki, aynı zamanda; ve de, dahi.
- h.** 011, 017, 029, 036, 047, 079, 106, 114, 134
- hemân** (< F. *hemân*) Hemen.
- h.** 009, 105
- hep 1.** Hiçbiri veya hiçbir kimse dışarıda kalmamak üzere, bütün, tümü.
- h.** 024, 110
- 2.** Her zaman, daima.
- h.** 073
- her** (< F. *her*) (Belirsizlik sıfatı olarak).
- h.** 052
- h. biri** Her biri: 047
- h. birisi** Her birisi: 066, 101
- h. gün** Her gün: 044
- h. kez** Herkes: 004

heybet (< Ar. *heybet*) İnsanda korku ve saygı uyandıran etkili görünüş, ululuk, azamet.

h.+ i 075

h.+ ini 056

h.+ le 083

hıtāy (< y.a.) Çin ülkesi.

h. 030

hīç (< F. *hiç*) Hiç, hiçbir, asla, katiyen.

h. 033, 060

h. birisi Hiç birisi: 068

hikāyet (< Ar. *hikāyet*) Hikāye.

h. eyle- Anlatmak: 054, 057

h. it- Anlatmak: 005, 012

hisāb (< Ar. *hisāb*) Hesap.

h.+ m 044

hitāb (< Ar. *hitāb*) Hitap, seslenme sözü.

h. 135

hizmet (< Ar. *hidmet*) Bir kimsenin yapmakla sorumlu tutulduğu iş, kendisine verilen görev.

h. it- İş görmek, çalışmak, başkalarının işini yapmak: 062

hoş (< F. *hoş*) İyi, güzel, hoş, latif.

h. 007, 014, 028

h. ol- İyi olmak, hoş olmak: 143

h. tut- (Birine) İyi muamele etmek, şefkatli davranmak: 048

hüb (< F. *hüb*) Güzel.

h. idi 024

h.+ lar idi 039

hurd (< F. *hurd*) Kırık, parça.

h. eyle- Parçalamak, kırmak: 082

h. ol- Parçalanmak, kırılmak: 106

hūrī (< F. *hūrī*) Cennet kızı.

h. 050

hük̄m (< Ar. *hukm*) Bir şeyin şöyle veya böyle olduğu hakkında verilen karar, yargı.

h. it- Egemenliği altında bulundurmak, etkisi altına almak, emir vermek: 045

h.+ ümde 066

hümām (< Ar. *humām*) Bir işe iyice sarılıp o işi başarmak için çaba gösteren, himmeti çok, gayretli kimse.

h. 045

I

i (< F. *u*) “Ve” bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu. (Eski metinlerde genellikle *u*, *ü*, *vü* şeklinde geçmektedir, metnimizde ise *i* kullanımları da vardır. Bunun sebebi büyük ölçüde halk söyleyişi olmasıdır.) ↔ **i, u, ü.**

az i. çok → **az:** 088

luḫf i. iḫsān → **luḫf:** 051

yaş i. yaraḫ → **yaş:** 089

ırmaḫ Irmak, nehir.

i. 127, 128, 132, 133

ıssı Sıcak, sıcaklık.

i. 050, 131

İ

i- Aslı eski Türkçe’de *ermek* iken *irmek* > *imek* olarak değişen ve kökü eriyip bugün sadece “şu veya bu durumda bulunmak” anlamındaki *idi*, *imiş*, *ise*, *iken* şekilleri kullanılan fiil, isim fiili, ek fiil, imek fiili.

i.- di 023, 024, 025, 026, 028, 029, 032, 034, 035, 036, 039, 040, 044, 045, 047, 050, 051, 052, 053, 061, 066, 117

i.- dim 020, 032, 033, 037, 051, 061, 110

i.- ken 149

i.- miş 125

i (< F. *u*) “Ve” bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu. (Eski metinlerde genellikle *u*, *ü*, *vü* şeklinde geçmektedir, metnimizde ise *i* kullanımları da vardır. Bunun sebebi büyük ölçüde halk söyleyişi olmasıdır.) ↔ **i, u, ü.**

dün i. gün → **dün:** 023, 032

derd i. miḫnetle → **derd:** 094

‘ibret (< Ar. *‘ibret*) Bir olaydan çıkarılan göz açıcı, uyarıcı ders.

‘i.+ i 138

‘i.+ i al- (Olan bir şeyden) Kendi payına ders çıkarmak: 019

ibrîşim (< F. *ebrişum*) Bükülmüş ipekten iplik; böyle iplikten yapılma.

i.+ den 035

iç 1. Bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dâhil.

i.+ inde 007, 133, 134

i.+ ine 128, 132

2. Oyuk cisimlerin boşluğu veya boşluğa bakan tarafı.

i.+ i 078

3. Gönül, kalp, yürek, vicdan.

i.+ im 064, 116

i.+ im dışım İçim dışım: 120

i.+ im tutaş- İçim tutuşmak, içim yanmak: 073

iç- Bir sıvıyı ağza alıp yutmak, içmek.

i.- dim 078

i.- emem 130

içim Bir defada içilecek miktar.

i. 118

içir- İçmesini sağlamak veya içmeye mecbur etmek.

↔ **içür-**

i.- irler 131

içün İçin, diye.

i. 089, 125, 140

içür- İçmesini sağlamak veya içmeye mecbur etmek.

↔ **içir-**

i.- ür 129

ihsân (< Ar. *ihsân*) İyilik, lütuf.

i. 051

luḫf i i. → luḫf: 051

iḫtiyâç (< Ar. *iḫtiyâç*) Gerekli olan, elde bulunmayan bir şeyin eksikliğini duyma.

i. idi 026

iki İki sayısı.

i. 002, 050, 093, 095, 144

i.+ si 093, 107

iki biḫ İki bin sayısı.

i. 041

iki yüz İki yüz sayısı.

i.+ im 050

iḫlîm (< Ar. *iḫlîm*) Ülke, diyar.

i. 022

i.+ e 045

‘ilâc (< Ar. *‘ilâc*) Çare, deva, tedbir.

‘i. ḫıl- Çare bulmak: 069

‘i. ol- Çare bulunmak: 070

ile İle (Bağlaç).

i. 022, 028, 083, 086, 103, 114, 150

ilet- Götürmek veya getirmek, ulaştırmak, eriştirmek.

i.- diler 091, 112

i.- üben 122

ilk (Sıra, zaman ve yer bakımından) En önce olan, en önde gelen.

i. 056

imân (< Ar. *imân*) Allah’a inanma, iman.

i. getir- Müslümanlığı kendi isteği ile kabul etmek, Allah’a inanmak: 148

imdi Şimdi.

i. 010, 080

inan- Güvenilir bulmak, güvenmek, inanmak.

i.- uḫ 149

iḫle- Acı ve üzüntü ifade eden kesik kesik sesler çıkarmak, inlemek.

i.- di 058

i.- dim 118

ir- Gelmek, gelip çatmak, erişmek.

i.- di 070, 084

iriş- Yetişmek, yetişip dokunmak.

i.- ince 135

irte Sabah vaktinde, sabah.

i.+ ye degin Sabaha kadar: 063

‘isâ (< k.a.) Hz. İsa. ↔ **‘isâ peygamber.**

‘i. 015, 016, 055, 058, 104, 138, 143, 147

‘i.+ nuḫ 147

‘i.+ ya 012, 013, 058

ḫazret-i ‘i. → ḫazret: 013

‘isā peygamber (< k.a.) Hz. İsa. ↔ ‘isā.

‘i. 008, 146

‘i.+ den 006

issi Sahip.

i. 051

iş Bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma, amel.

i.+ i 100

i.+ im 023, 094

i.+ ine 071

i.+ ler 098

işbu Bu, işte bu.

i. 002, 006, 016, 091

işit- Duymak, dinlemek, işitmek.

i. 038, 055, 081

i.- eyidi (işideyidi) 052

i.- gil 123

i.- üben (işidüben) 018, 138

işkence (< F. *şikence*) Bir kimseye yapılan aşırı eziyet, maddi ve manevi cefa.

i. ur- maddi ve manevi eziyet çektirmek: 101

‘işret (< Ar. *‘işret*) İçki içme, içki.

‘i. idi 023

it- 1. Yapmak, etmek, kılmak, işlemek.

i.- digim 098

i.- er (ider) 100

2. Birleşik fiiller yapar.

i.- di 083, 136, 144, 146

i.- diler 062, 087, 089, 113

i.- dim 083

i.- elüm (idelüm) 005

i.- erdi (iderdi) 006

i.- erdim (iderdim) 045

i.- iser (idiser) 012

i.- mez 021

i.- üben (idüben) 016, 058, 095

i.- üp (idüp) 151

āh i. → āh: 016, 058

‘azāb i. → ‘azāb: 095, 113

emr i. → emr: 136

feryād i. → feryād: 087

fiğān i. → fiğān: 087

fıkr i. → fıkr: 006

hikāyet i. → hikāyet: 005, 012

hizmet i. → hizmet: 062

hüküm i. → hüküm: 045

ittifāk i. → ittifāk: 089

‘izzet i. → ‘izzet: 062

ķabül i. → ķabül: 151

ķiyāsın i. → ķiyās: 021

luṭf i. → luṭf: 146

nazar i. → nazar: 083

nefrin i. → nefrin: 087

niyāz i. → niyāz: 144

rivāyet i. → rivāyet: 005

sefer i. → sefer: 083

tevbe i. → tevbe: 151

ittifāk (< Ar. *ittifāk*) Fikir birliğine varma, uyuşma, anlaşmaya varma.

i. it- Fikir birliğine varmak, uyuşmak, anlaşmak: 089

‘izzet (< Ar. *‘izzet*) Hürmet, saygı, ikram.

‘i. it- Ağırlamak, saygı göstermek: 062

K

ķabül (< Ar. *ķabül*) Bir şeye isteyerek veya istemeyerek peki deme, razı olma, muvafakat etme.

ķ. eyle- Bir şeyin oluşuna veya yapılışına isteyerek veya istemeyerek rıza göstermek, kabul etmek: 142

ķ. it- Bir şeyin oluşuna veya yapılışına isteyerek veya istemeyerek rıza göstermek, kabul etmek: 151

ķ. ķıl- Bir şeyin oluşuna veya yapılışına isteyerek veya istemeyerek rıza göstermek, kabul etmek: 145

ķadar (< Ar. *ķadar*) Ölçüde, derecede.

ķ. 050

ķadeh (< Ar. *ķadeh*) İçki içmekte kullanılan küçük bardak, cam, piyale.

- ķ.** 078, 119
- ķā'il** (< Ar. *ķā'il*) Razi olmuş, boyun eğmiş.
- ķ. degül** Razi değil: 069
- ķal- 1.** (Olduğu yerde ve olduğu hâlde) Durmak.
- ķ.- dım** 121
- ķ.- mışam** 133
2. Birleşik fiiller yapar.
- ķ.- dım** 092
- yalıñuz ķ.- → yalıñuz:** 092
- ķamu** Bütün, hep.
- ķ.** 035, 039, 046, 048, 082, 087, 098
- ķ.+ nuñ** 030, 040
- ķ.+ sı** 024, 025, 034, 097
- ķ.+ sım** 033, 097
- ķ.+ sınıñ** 040
- ķan** Kan.
- ķ.+ um** 050
- ķanlı** Kan bulaşmış, kanlı.
- ķ. yaş** Kanlı yaş, kanlı gözyaşı: 010
- ķapıcı** Kapıları bekleyen, giren çıkamı kontrol eden görevli; kapıcı.
- ķ.+ lar** 024
- ķara** Güneş ışığının bütün renklerini soğurduğu için en koyu renkte olan, kömür renginde olan, siyah.
- ķ.+ lar** 087
- ķarañu** Karanlık.
- ķ. ol-** Karanlık olmak: 065
- ķaravaş** Cariye, halayık.
- ķ.** 027, 031
- ķ.+ im** 023
- ķul ķ. → ķul:** 022
- ķarşı** Bir şey, yer veya kimsenin yüz tarafının ilerisi.
↔ **ķarşı.**
- ķ.+ ma** 093
- ķarşı 1.** Bir şey, yer veya kimsenin yüz tarafının ilerisi. ↔ **ķarşı.**
- ķ.+ ma** 093, 114
2. Ayrı şeyleri temsil edenlerin her birine göre diğeri, zıt, muhalif.
- ķ. gel-** Baş kaldırmak, itaatsizlik etmek, boyun eğmeyip diklenmek: 049
- ķaş** Gözlerin üzerinde kavisli bir çizgi meydana getirecek biçimde yer alan kısa kıllar, kaş.
- ķ.+ ları** 030
- ķat** Huzur, ön, yan.
- ķ.+ ında** 127
- ķatı** Çok, pek, pek çok.
- ķ.** 075, 138
- ķatır** (< ?) Erkek eşekle kısrağın çiftleşmesinden doğan, eşekten büyük, başı iri ve uzun, yelesi kısa, göğsü dar, karnı geniş, sağrısı ve bacakları cılız, uzun kulaklı, kuvvetli, dayanıklı, ağır işlere, dağlık araziye uygun melez hayvan.
- ķ.** 021
- ķatre** (< Ar. *ķatre*) Damla.
- ķ. ķatre** Damla damla: 109
- ķavm** (< Ar. *ķavm*) Aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluğu, budun.
- ķ.+ im** 085, 092
- ķefin** (< Ar. *ķefin*) Gömölmek için hazırlanan bir müslüman ölüsünün kabre konmak üzere yıkandıktan sonra sarıldığı amerikan bezi, kefin. ↔ **ķefin.**
- k.** 090
- ķefin** (< Ar. *ķefin*) Gömölmek için hazırlanan bir müslüman ölüsünün kabre konmak üzere yıkandıktan sonra sarıldığı amerikan bezi, kefin. ↔ **ķefin.**
- k.** 097
- ķemâl** (< Ar. *ķemâl*) En olgun, en yetişkin döneminde olma, olgunluk.
- k.+ de** 024
- ķemhâ** (< F. *ķemhâ*) Düz ve desenli dokunan makbul eski bir ipek kumaş çeşidi, havsız kadife.
- k. idi** 036
- ķendi** Kendi, kendisi.
- k.** 012, 054, 057, 086
- ķerim** (< Ar. *ķerim*) "Vadini yerine getiren, çok verici, lutuf ve ihsanı bol, kendisine sığınanı geri çevirmeyen" anlamında esma-i

hüsnadan (Allah'ın en güzel isimlerinden)'dir.
k. 014, 130
kez Defa, kere, sefer.
k. 107
bir k. → bir: 107
kııl- 1. Yapmak.
ķ.- dıı 002
ķ.- mıı 125
 2. "Etmek, kıılmak, yapmak" anlamında yardımcı fiiller yapar.
ķ.- a 141
ķ.- asın 019
ķ.- dı 009, 144, 145, 146
ķ.- dılar 089, 123
ķ.- dım 067, 118
ķ.- madı 068, 069
ķ.- mıı degil 004
ķ.- up 085
ķ.- urlar 113
 'arz ķ. → 'arz: 067
 'azāb ķ. → 'azāb: 113
 'azāb ķ. → 'azāb: 123
 çāre ķ. → çāre: 068
 du'ā ķ. → du'ā: 009, 145, 146
 emir ķ. → emir: 141
 'ilāc ķ. → 'ilāc: 069
 ķabūl ķ. → ķabūl: 145
 namaz ķ. → namaz: 144
 nevħa ķ. → nevħa: 118
 şöħbet ķ. → şöħbet: 019
 vefā ķ. → vefā: 004
 yaı ı yaraķ ķ. → yaı: 089
 zāri ķ. → zāri: 085
ķılıç Kın içinde konup bir kayııla bele takılan, çelikten yapılmıı, eğri veya düz, uzun kesici silah, ķılıç.
ķ. 032
ķır- Öldürmek.

ķ.- mıı idim 033
ķıyās (< Ar. ķıyās) Bir şeyi diğer bir şeye göre değerlendirme, başka bir şeye benzeterek hakkında hüküm verme, karşılaıtırma, mukayese etme.
ķ.+ ın 021
ķ. it- Karşılaıtırmak, ölçmek, mukayese etmek: 021
ķız Dişi cinsten olan evlat, kız.
ķ. 039
ķ.+ ı 030
ķız- Aıırı derecede ısınmak, sıcaklığı çok artmak.
ķ.- mııdur 130
ķi Ki (Bağlama edatı) ↔ **ķim.**
k. 108, 128, 132
ne k. → ne: 066, 067
ķim Kim, ki (Bağlama edatı). ↔ **ķi.**
k. 011, 017, 021, 038, 049, 052, 061, 076, 077, 081, 088, 108, 110, 115, 129, 139
ķim Hangi kimse, kim.
k. 044, 103
ķimik İnsanda ve omurgalı hayvanlarda vücudun çatısını meydana getiren ve yumuık kısımlara destek olan beyazımsı sert organların ortak adı.
ķ.+ ler 110
ķimse (Olumsuz cümlelerde) Hiçbir şahıs, hiçbir insan.
ķ.+ ye 004
ķirpik Göz kapağının kenarlarında sıralanmıı olan kıllar ve bu kıllardan her biri.
ķ.+ i (ķirpigi) 030
ķiři İnsan, kimse, şahıs.
k. 004, 052
ķo- 1. İzin vermek, serbest bırakmak, ellememek.
ķ.- madı 077
 2. Birleşik fiiller yapar.
ķ.- dı 147
ķ.- dılar 091
ad ķ. → ad: 147

toprağa k. → **toprak:** 091
koyn Geviş getirenlerden, eti, sütü ve yapağısından faydalanılan, boynuzlu, memeli, evcil hayvan; koyun.

k. 027, 041

köhne (< F. *kuhne*) Eskimiş, yıpranmış, eski.

k.+ **dir** 003

kul 1. Allah tarafından yaratılmış olan insan, abd.

k. 071

2. Hizmet için para ile satın alınmış insan, hürriyetine sahip olmayıp başkasının hükmü altında olan kimse.

k. **karavaş** Köle, cariye: 022

k.+ **lar idi** 034

k.+ **ları** 036

k.+ **um** 025

kulak Başın iki yanında bulunan işitme organı, kulak.

k.+ **ıma (kulağıma)** 075

kuru baş Baş iskeleti.

k. 007, 017, 058

kuşak Bele bağlanan uzun, enli veya ensiz kumaş.

k. 114, 117

k.+ **ı (kuşağı)** 116

k.+ **lar** 026

kuşan- (Kılıç, kemer, kuşak vb. şeyleri) Beline bağlamak.

k.- **dılar** 116

küllî (< Ar. *kullî*) Bütün, hep, tamamen.

k. 120

L

lahza (< Ar. *lahza*) Zamanın göz açıp kapayıncaya kadar geçen en kısa parçası, an.

l. 117

la^l (< Ar. *la^l*) Parlak kırmızı renkli kıymetli taş.

l. 035

la^{net} (< Ar. *la^{net}*) Allah'ın rahmetinden, af ve merhametinden mahrum olma.

l. 099

leşker (< F. *leşker*) Asker.

l.+ **im** 021

lu^{tf} (< Ar. *lu^{tf}*) İyi muamele, iyilik, yumuşaklık, hoşluk.

l. **ı ihsân** İyilik ve cömertlik: 051

l. **it-** İyi davranmak, hoş muamele etmek, iyilikte bulunmak: 146

M

ma^{hb}üb (< Ar. *ma^{hb}üb*) Sevilen kimse, sevgili.

m. **idi** 024

māhiveş (< F. *meh-veş*) Yüzü aya benzeyen, ay gibi güzel kadın.

m. 031

māl (< Ar. *māl*) Bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, irat, varlık, servet.

m. 067

m.+ **ı** 045

māt (< Ar. *māt*) Satrançta rakibin hamlesiyle şâhı koruyamayacak veya başka bir haneye oynatamayacak duruma gelip yenilme.

m. **eyle-** Yenmek, mağlup etmek: 037

mehām-şinās (< Ar. *mehāmm* + F. *şinās*) Önemli ve zor işlerin üstesinden gelebilen, işten anlayan, iş ehli.

m.+ **larım** 047

melā^ıike (< Ar. *melā^ıike*) Melekler, melâik.

m. 079

melāmet (< Ar. *melāmet*) Azarlama, kınama, yerme, ayıplama, serzeniş.

m. 128

melül (< Ar. *melül*) Boynu bükük, üzgün, mahzun.

m. **ol-** Üzüntülü olmak, hüznün duymak, mahzun olmak: 071, 117

mesken (< Ar. *mesken*) Oturulan, ikamet edilen yer, ev, konut, ikametgah.

m.+ **im** 084

mevzün (< Ar. *mevzün*) Biçimli, düzgün, ahenkli, orantılı.

m. **idi** 035

miḥnet (< Ar. *miḥnet*) Sıkıntı, zorluk, eziyet, zahmet, meşakkat.

m. 110

m.+ le 094

m.+ ler 126

derd i m. → **derd:** 094

mu'cizāt (< Ar. *mu'cizāt*) Gerçekliğine inanılması güç şeyler, mucizeler.

m.+ ı 147

m.+ dur 013

muḥtāç (< Ar. *muḥtāç*) İhtiyaç içinde olan kimse, yoksul, fakir.

m.+ ları 048

mūḳ (< Ar. *mūḳ*) Göz pınarı (Metinde at gözlüğü anlamında kullanılmıştır).

m.+ ları 036

murād (< Ar. *murād*) Erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç.

m. al- İstemek, dilemek, arzu etmek, amaçlamak: 004

muṣṭafā (< k.a.) Hz. Muhammed.

m. 154

mut (< Ar. *mudd*) Bir tahıl ölçөгü, müd.

m. 043

mu'teber (< Ar. *mu'teber*) Saygı gören, hatırı sayılır, saygın, itibarlı.

m. 110

mūkedder (< Ar. *mukedder*) Kederli, gamlı, üzgün, mahzun.

m. ol- Üzülmek, kederlenmek: 072

mūnkīr (< Ar. *munker*) İnsanı ölümünden sonra sorguya çeken iki melekten biri.

m. 096

müslim (< k.a.) Cimcime Sultan, eserin baş kahramanıdır. Malı çoktur ve yaşadığı dönemde şöhreti dünyaya yayılmış bir padişahdır. İsa Peygamber'in duası ile tekrar genç bir insana dönüşür ve İsa Peygamber ona "Müslim" ismini verir. İkinci hayatında

ömrü Allah'a ibadet etmek ile geçer. ↔ **cümcime sultān, cümcüme, cümcüme sultān.**

m. 001, 147, 149

N

n'eyle- (< *ne + eyle-*) Ne yapmak, ne etmek.

n.- di 080

n.- r 080

n.- yim 108

n'it- (< *ne + it-*) Ne etmek, ne yapmak.

n.- diler 081, 132

n'ol- (< *ne + ol-*) Ne olmak.

n.- dı 038

n.- duğın 091

n.- ur 111

nāgāh (< F. *nā-gāh*) Ansızın, birdenbire.

n. 077

nāib (< Ar. *nā'ib*) Bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen, ona vekalet eden kimse, vekil.

n.+ lerim 047

namaz (< F. *nemāz*) İslam dinince belli kurallara göre günde beş vakit yapılması müslümanlar üzerine farz kılınmış olan ve İslam'ın beş şartından birini teşkil eden ibadet.

n. kııl- Namaz ibadetini yerine getirmek: 144

nās (< Ar. *nās*) İnsanlar, halk.

n. 021

nāy (< F. *nāy*) Ney.

n. 028

nażar (< Ar. *nażar*) Bakış, bakma, göz atma.

n. eyle- Bakmak:152

n. it- Bakmak: 083

nāzīk (< F. *nāzūk*) İnce yapılı, kaba olmayan, narin.

n. 061

ne Ne, hangi şey.

n. 002, 008, 010, 042, 090, 104

n. ki 066, 067

n.+ ler 011, 100

n.+ ye 139

nebî (< Ar. *nebi*) Tanrının buyruğunu kullara bildiren kimse, peygamber.

n. 082, 136

nefrîn (< F. *nefrin*) Lanet okuma, beddua etme, ilenme, beddua, lanet.

n. it- Beddua etmek, ilenmek: 087

nekîr (< Ar. *nekîr*) İnsanları ölümden sonra sorguya çeken iki melekten biri.

n. 096

nevha (< Ar. *nevha*) Ölünün arkasından sesle ağlama, matemle feryat etme.

n. kıl- Yüksek sesle ağlamak, feryat etmek: 118

nev-cüvân (< F. *nev-civân*) Delikanlı, genç.

n. ol- Genç olmak, delikanlı olmak: 146

neyle- (< *ne* + *eyle-*) Ne eylemek, ne yapmak.

n.- **ye** 071

nice 1. Çok, pek çok, birçok.

n. 062, 124, 133, 135

n. **nice** Çok, pek çok: 123

2. Ne, ne kadar, nasıl.

n. 055, 056, 121

nigâr (< F. *nigâr*) Sevgili dost.

n. 143

niyâz (< F. *niyâz*) Bir dileğin yerine getirilmesi için yalvarma, yakarma, rica.

n. it- Dua etmek, yalvarmak: 144

O

o O (Üçüncü tekil şahıs zamiri).

o. 008

od Ateş. ↔ **ot**.

o.+ **a tutaş-** Ateşe yanmak: 120

o.+ **a yak-** Ateşe yakmak, ateşe vermek, yakmak: 122

oğlan Çocuk, evlat.

o.+ **larım** 086

oğul Erkek evlat, genç delikanlı.

o.+ **um (oğlum)** 039

oğ Yay denilen aletle fırlatılan ve ucunda sivri bir demir bulunan ince kısa değnek, tir, sehim, navek.

o. 030

oğu- Okumak.

o.- **yanı** 153

ol 1. O (Üçüncü tekil şahıs zamiri).

o. 083, 097, 099, 145

2. O (İşaret sıfatı).

o. 009, 010, 011, 014, 015, 018, 036, 048, 050, 058, 069, 081, 096, 104, 107, 111, 115, 116, 120, 123, 127, 131, 132, 135, 143, 150

ol- 1. Meydana gelmek, vuku bulmak.

o.- **a** 049

o.- **dı** 055, 082

2. Gerçekleşmek, tahakkuk etmek.

o.- **muş durur** 147

3. Bir şeye sahip olmak.

o.- **dı** 084, 149

4. "Olmak, bulunmak, meydana gelmek" anlamında yardımcı fiil.

o.- **a** 017, 143

o.- **dı** 065, 072, 146

o.- **dılar** 071

o.- **dum** 084

o.- **ma** 117

o.- **maz** 070

o.- **ur** 106

o.- **urdu** 148

fâş o. → **fâş:** 017

harâb o. → **harâb:** 084

hoş o. → **hoş:** 143

hurd o. → **hurd:** 106

ilâc o. → **ilâc:** 070

karaju o. → **karaju:** 065

melül o. → **melül:** 071, 117

mükedder o. → **mükedder:** 072

nev-cüvân o. → **nev-cüvân:** 146

şâdimân o. → **şâdimân:** 148

olar Onlar.

o.+ a 026

on iki birj On iki bin sayısı.

o. 023, 038, 039, 059

on yedi birj On yedi bin sayısı.

o. 025, 137

ot Ateş. ↔ **od.**

o.+ a yan- Ateşe yanmak: 064

o.+ dan idi 117

otlu Ateşli.

o. 113

otur- 1. Oturmak.

o.- dılar 114

2. Durmak, beklemek, kalmak.

o.- dum 063

Ö

öküz Çift sürmek, araba çekmek gibi hizmetlerde kullanılan enenmiş erkek sığır.

ö. 041

ölüm Bir canlıda hayati fonksiyonların tam ve kesin bir şekilde sona ermesi durumu, mevt, vefat.

ö. 070, 075

ömr (< Ar. *ömr*) Yaşama veya var olma süresi, bir şeyin yaşadığı müddet, hayat.

ö.+ i 150

öj Arka, sağ ve soldan başka dördüncü yön, görünen ileri taraf.

ö.+ den şoņa 033

öyle Öyle, o şekilde, o biçimde.

ö. 082, 089

öz Bir kimsenin kendi manevi varlığı, kendisi.

ö.+ in 086

P

pāk (< F. *pāk*) Temiz.

p.- i cān Temiz gönüllü kimse: 065

pehlüvān (< F. *pehlevān*) İri yapılı, kuvvetli kimse, yiğit, cesur, kahraman.

p.+ lar 025

perverdigār (< F. *perverd-gār*) Bütün yaratıkları besleyen ve yetiştiren, Allah.

p. 143

pes (< F. *pes*) Şu hâlde, öyleyse, imdi.

p. 096, 131

puṭ (< F. *but*) Eski dinlerde, kendisine tapınılan bir ilahı veya ilahların bazı niteliklerini temsil etmek üzere yapılmış resim ve heykel.

p.+ a 139

R

raḥmet (< Ar. *raḥmet*) Allah'ın yarattıklarına olan merhameti, acıma ve esirgemesi.

r. 151

r. eyle- Merhamet etmek, acımak: 152

r.+ üjle 153

rek'at (< Ar. *rek'at*) Namazda kıyam, rüku ve iki defa secdeden meydana gelen bölüm.

r. 144

renk (< F. *reng*) Görünüş, tarz, şekil, suret.

r.+ ine (rengine) 003

resül (< Ar. *resül*) Peygamber, nebi.

r. 117, 142

rivāyet (< Ar. *rivāyet*) Bir haberi, söz veya olayı nakletme, anlatma.

r. eyle- Anlatmak, söylemek, nakletmek: 054

r. it- Anlatmak, söylemek, nakletmek: 005

rūḥ (< Ar. *rūḥ*) Allah tarafından yaratıldıktan sonra insan bedenine üflenene, ölümden sonra da varlığı devam eden ve mahiyeti tam olarak bilinemeyen ilahi ve manevi cevher.

r.+ ina 154

rūḥullāh (< Ar. *rūḥu'llāh*) İsa peygamber.

r. 015

rūmī (< Ar. *rūmī*) Bizans İmparatorluğu ile ve orada yaşayanlarla ilgili.

r. 030

S

şadır (< Ar. *şadr*) Kalp, yürek, gönül.

ş. 065

sağışçı Sayma işini yapan, hesaplayan.

- s. 022
- şakal** Erkeklerde çene ve yanaklarda çıkan kılların bütünü, sakal.
- ş.+ **ım** 102
- ş.+ **ımdan** 112
- şalavāt** (< Ar. *şalavāt*) Namazlar, salâtlar.
- ş. **vir-** Sevap kazanmak için veya Hz. Muhammed'in ruhaniyetine sığınmak amacıyla salavat okumak: 154
- şan-** Şöyle veya böyle olabilecek bir şeyin zihninde kurduğu gibi olduğuna inanmak, öyle olabileceğini düşünmek, zannetmek.
- ş.- **asın** 115
- şağa** Sana.
- s. 018, 070, 099, 104
- sarāy** (< F. *serāy*) Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük ve gösterişli bina.
- s.+ **a** 063
- şavāb** (< Ar. *şavāb*) Doğruluk.
- u. 123
- saz** Sepet, iskemle, hasır vb. şeyler yapmakta kullanılan ince kamış, hasır otu.
- s. 028
- sāz** (< F. *sāz*) Her çeşit musiki aletine verilen isim, çalgı.
- s. 028
- sefer** (< Ar. *sefer*) Yolculuk, seyahat.
- s. **it-** Yolculuğa çıkmak, yolculuk yapmak: 083
- sekiz** Sekiz sayısı.
- s. 133
- semerkant** (< y.a.) Semerkant şehri.
- s.+ **dan** 031
- sen** Sen (ikinci tekil şahıs zamiri).
- s. 002, 019, 055
- s.+ **i** 103, 142
- s.+ **sin** 015
- serincām** (< F. *ser* + Ar. *encām*) Başa gelen hâl, olay veya olaylar zinciri, macera.
- s. 042
- ser-tā-ser** (< F. *ser-tā-ser*) Baştan başa, serteser.
- s. 012
- sev-** (Bir şey veya kimseye) Sevgi duymak, gönlünde ona karşı bir muhabbet beslemek, sevmek.
- s.- **diğ** 002
- şidk** (< Ar. *şidk*) İçten, yürekte bağlanma, bağlılık, sadakat.
- ş.+ **-ıla** 143, 144, 145
- şığ-** (Bir husus) Bir şeye uygun düşmek, yakışmak, kabul edilebilir olmak.
- ş.- **maz** 108
- ‘**aklıma ş.** → ‘**aklı:** 108
- şık-** Çevresine sarılarak veya bir şey sararak sınımsız kavramak, üzerine basınç uygulamak.
- ş.- **dı** 108
- şiyāh** (< F. *siyāh*) En koyu renk, kömür rengi, kara.
- ş. 034
- siz** Saygı ve nezaket maksadıyla tek kişi için hitap sözü olarak kullanılır.
- s.+ **e** 108
- şoḥbet** (< Ar. *şoḥbet*) İki veya daha çok kimse arasında karşılıklı olarak dostça, arkadaşça yapılan konuşma, hasbihal, musahabe.
- ş. **kıl-** Karşılıklı olarak dostça, arkadaşça konuşmak, söyleşmek, hasbihal etmek: 019
- şoḥ** İçinde bulunulan vakte en yakın geçmiş zaman yahut bu zamanda yapılmış veya meydana gelmiş olan, son.
- ş. 042
- ş.+ **a** 033
- öyden **ş.+ a** → öy: 033
- şoḥra** -nin ardından, ... arkasından; sonra.
- ş. 096
- şor-** Soru yönelterek bilgi istemek, sual etmek.
- ş.- **dı** 056, 098, 139
- ş.- **dılar** 094, 103
- ş.- **duğur** 056
- su’**āl** ş. → su’**āl:** 094
- söyle-** (Anlatmak istediği şeyi) sözle bildirmek, söylemek.

s. 001, 017
s.- di 009, 012, 058
s.- r 028
s.- yesin 140
s.- yim 108
söz Söz, laf, kelam.
 s. 005, 077
s.+ i 016, 054
s.+ üm 059
s.+ ümi 052
s.+ üj 017
şu Su, ab.
 ş. 118, 119, 120
ş.+ dan 131
ş.+ yı 130
suʿāl (< Ar. *suʿāl*) Sorulan şey, soru.
s.+ i şor- Soru sormak: 094
sultān (< Ar. *sultān*) Hükümdar, sultan.
s. idim 020
dāsītān-ı cümcüme s. → dāsītān: 001
şuşa- Su içme ihtiyacı duymak, su içeceği gelmek.
ş.- yu 128
sūr (< Ar. *sūr*) Yüksek duvar, kale duvarı.
 s. 125
süt Doğumdan sonra belli bir süre yavrularını besleyebilmeleri için kadınların ve memeli dişi hayvanların memelerindeki bezler tarafından salgılanan besin değeri yüksek, tatlımsı, özel kokulu, mavi veya sarıya çalan beyaz renkli sıvı; süt.
s.+ im (südim) 109
süri- (Bir şeyi) Yere sürtünür vaziyette iterek veya çekerek götürmek, sürüklemek.
s.- yün 076
süyek Kemik.
s.+ im (süyegim) 106
süyri- Sürümek, sürüklemek.
s.- ye süyriye Sürükleye sürükleye: 112

Ş

şādīmān (< F. *şād-mān*) Sevinçli, şad, mesrur.
ş. ol- Sevinmek, mutlu olmak: 148
şāh (< F. *şāh*) Padişah, hükümdar.
ş.+ ları 037
şākird (< F. *şāgird*) Bir mektebe, bir medreseye veya bir hocaya devam edip ders okuyan kimse, öğrenci, talebe.
ş.+ leridür 080
şehar (< F. *şehr*) Şehir, kent.
ş.+ ler 026
şerh (< Ar. *şerh*) Açık açık anlatma, izah.
ş. eyle- Açık açık anlatmak, izah etmek: 057
şevk (< Ar. *şevk*) Şiddetli arzu, istek, aşırı heves.
ş.- ile 015
şöyle (< *şu* + *eyle*) Öyle, şu biçimde, şuna benzer, şunun gibi, şu şekilde.
 ş. 021, 024, 078, 106, 108, 110, 130

T

tā (< F. *tā*) Bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri yahut zamanı anlatırken söze mübalağa katar. Genellikle dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla kullanılır.
 t. 135
t.+ ki 019
tāʿat (< Ar. *tāʿat*) İbadet, takva.
 t. 150
tāb (< F. *tāb*) Işık, parıltı.
 t. 095
tabīb (< Ar. *tabīb*) Hekim, doktor.
t.+ lere 067
tāc (< F. *tāc*) Hükümdarlık alameti olarak giyilen, genellikle kıymetli taşlarla süslü baş kisvesi.
 t. 114, 117
t.+ ı 115
t. idi 040
altun t. → altun: 040
tahteʿs-serā (< Ar. *tahteʿs-serā*) Toprak altı.
 t. 084

tamām (< Ar. *temām*) Bütünlüğü bozacak bir eksiği olmayan (şey), bütün.

t. 032, 045

țamu (< Soğd. *tamw*) Cehennem.

ț. 121, 126, 131, 134

ț.+ **da** 118, 135

ț.+ **dan** 101, 122

ț.+ **nuṣ** 121

ț.+ **ya** 076, 112

țamuluḡ Cehennemlik, cehenneme gidenler.

ț.+ **çun** 130

ț.+ **lar** 125

ț.+ **ları** 129

țarḡ Güneş doğmadan önceki alaca karanlık, fecir.

ț.+ **a** 018

țarḡı Allah, Tanrı.

t. 071, 091, 136

t.+ **dan** 140

t.+ **nuṣ** 100, 141

t.+ **ya** 140

t.+ **yı** 142

țap- Tanrı olarak tanımak, kulluk etmek.

ț.- **ardım** 139

ț.- **ardıṣ** 139

țas (< F. *tāsā*) Kaygı, üzüntü.

ț. 065

țaş Taş.

ț.+ **lar** 086

te‘ālā (< Ar. *te‘ālā*) “Şanı yüce olsun” anlamında olup Allah, Hak, Tanrı kelimelerinden sonra kullanılır.

t.+ **dan** 013

ḡaḡ t. → **ḡaḡ:** 013

ten (< F. *ten*) Vücut, beden.

t. 090

t.+ **im** 060, 061, 072, 074, 091

t.+ **üme** 069

tevbe (< Ar. *tevbe*) İşlediği bir hatadan, suç veya günahattan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme.

t. **it-** İşlediği bir hatayı, suç veya günahı bir daha yapmamaya karar vermek, söz vermek: 151

t.+ **sin** 151

țış Dış.

ț.+ **ım** 064

țiz (< F. *țiz*) Çabuk, seri, tez.

t. 076

țol- (Boş bir şey veya yer) İçine giren bir şeyle dolu hâle gelmek, boş olmaktan çıkmak; dolmak.

ț.- **dı** 016

țolu İçinde, alabileceği kadar veya ona yakın derecede kimse veya şey bulunan, dolmuş olan, boş yeri bulunmayan.

ț. 127

țopraḡ Mezar.

ț. 007, 074

ț.+ **a (țopraḡa) ḡo-** (Ölen kimseyi) Gömmek: 091

țopțolu Çok dolu, tamamen dolu.

ț. 020, 078

țopuz Bir yere vurmak veya davul çalmak için kullanılan yuvarlak başlı sopa.

ț.+ **larla** 113

țoyur- Yedirip açlığını gidermek, tok hâle getirmek.

ț.- **urdım** 048

țur- Dikilmeki ayakta beklemek.

ț.- **ur** 129

țut- 1. Elle kavramak, elde bulundurmak, eline almak.

ț. 107

ț.- **dı** 102

ț.- **dılar** 081, 112

ț.- **uṣ** 076

2. Doldurmak, istila etmek, duyulacak veya görülecek şekilde etrafı kaplamak.

ț.- **muş idi** 051, 053

3. Ele geçirmek.

ț.- **muş idim** 037

4. Birleşik fiiller yapar.

ç.- ardım 048

ç.- dı 151

hoş ç. → hoş: 048

yüz ç. → yüz: 151

çataş- Ateş almak, yanmaya başlamak, tutuşmak.

ç.- dı 072

ç.- ır 073, 120

içim ç. → iç: 073

oda ç. → od: 120

çuz Suda eriyen, kokusuz, dili yakan bir tada sahip, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billursu madde.

ç. 042

U

u (< F. u) “Ve” bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu. (Eski metinlerde genellikle u, ü, vü şeklinde geçmektedir, metnimizde ise ı, i kullanımları da vardır. Bunun sebebi büyük ölçüde halk söyleyişi olmasıdır.) ↔ **i, u, ü.**

cân u. beden → cân: 131

ulu Çok üstün niteliklere sahip, çok büyük, yüce.

u. 020, 078, 127

‘ulûfe (< Ar. ‘ulûfe) Osmanlı Devleti’nde kapı kulu askerlerine, sipahilere, bir kısım devlet mensuplarına ve ilmiye ricaline üç ayda bir verilen maaş.

‘u.+ m 066

unut- (Bildigi, öğrendigi bir şey) Aklında kalmamak, iradesi dışında hatırandan çıkmak.

u.- muş idim 037

ur- 1. Vurmak.

u.- dılar 103, 104, 107, 115

u.- ur 106

2. Birleşik fiiller yapar.

u.- dılar 085

u.- ur 101

işkence u. → işkence: 101

yüzlerini u. → yüz: 085

uş Akıl.

u.+ şım git- Aklını yitirmek, bilincini kaybetmek: 104

uş Şimdi, işte.

u. 044

Ü

üst Bir şeyin yukarıya, göğe doğru bakan yüzü, yüzeyi.

ü.+ ünde 123

ü.+ üne 136

üzre (Edat) Üzerine, üzerinde, üstüne.

ü. 005, 007, 097

V

var Mevcut olan, bulunan, tamam, hepsi.

v. 002, 067, 126

v. durur 127

v. idi 023, 025, 034, 039, 047, 050, 066

var- (Belirli bir yere) Gitmek, varmak, ulaşmak.

v.- an 088

v.- dığınca 068

v.- ırım 128

v.- mış idim 061

vaşf (< Ar. vaşf) Bir kimse veya şeyin taşıdığı hâl, sıfat, nitelik.

v.- ı hâlet İçinde bulunulan durumun nitelikleri: 038

ve (< Ar. ve > F., T.) Ve; iki kelime, cümle ve öbeği birbirine bağlar (Bağlama edatı).

v. 001, 021, 022, 030, 041, 044, 073, 081, 098, 130, 148

bal v. yağ → bal: 044

vefâ (< Ar. vefâ) Dostluk ve muhabbetinde sebat etme, sevgide süreklilik, bağlılık ve sadakat.

v. kıl- Sevgi ve dostluk göstermek: 004

velikin (< Ar. ve + F. likin) Lakin, ama, fakat, velakin.

v. 055

vir- 1. (Bir şeyi bir kimseye) İletmek, eriştirmek.

v.- di 014, 078, 119

v.- dim 067

2. (Bir şeyi karşılık beklemeden birine)
Bırakmak, bağışlamak.

v.- irdim 049

3. Birleşik fiiller yapar.

v.- üñ 154

şalavāt v. → şalavāt: 154

Y

yā (< Ar. yā) Ey.
y. 082, 117, 136, 153

yağ Yağ.
y. 044

bal ve y. → bal: 044

yağ- Yanmasını sağlamak, tutuşturmak.
y.- **dılar** 122
y.- **up** 116
oda y. → od: 122

yağıl- Yanması sağlanmak veya yanmasına sebep olunmak.
y.- **a** 131

yalan Aldatmak maksadıyla bilerek söylenen gerçeğe aykırı, asılsız söz.
y. **degil** 059

yalıñuz Yalnız, tek.
y. **çal-** Yalnız kalmak, tek başına kalmak: 092

yan- 1. Tutuşmak, alev almak.
y.- **dı** 064
y.- **dım** 121
ota y. → ot: 064
2. Vücudun ısı normalin üstüne çıkmak, yükselmek.
y.- **dı** 072
3. Çok ızdırap çekmek, büyük bir acı içinde olmak, çok üzölmek.
y.- **ar** 073
yüregim y. → yürek: 073

yan Yan, taraf, yön.
y.+ **ıma** 077

yandır- Yakmak, tutuşturmak.
y.- **dılar** 115

yaña 1. Taraf, yön, cihet.
y. 102
2. -e doğru.
y. 151

yapraq Yaprak.
y. 074

yār (< F. yār) Dost.
y. 067

yara (< F. yār + a) Ey dost.
y. 109

yarak Hazırlık, malzeme, teçhizat.
yaş ı y. 089

yarat- (Allah) Yoktan var etmek, halketmek.
y.- **dı** 103
y.- **mış** 130

yarlıga- (Allah) Birinin suçunu bağışlamak, mağfiret etmek.
y.- **ğil** 153

yaş Ölüm veya çok büyük bir felaketten duyulan acı ve bu acıyı belirtmek üzere yapılan şeyler, matem.
y. **ı yarak kı-** Yas tutup (cenaze merasimi için) hazırlık yapmak: 089

yaş Gözyaşı.
y. 010
y.+ **-ıla** 016
kanlu y. → kanlu: 010

yaşa- Hayatını devam ettirmek, ömür sürmek.
y.- **dum** 059

yaşlu (Göz için) Yaşla dolmuş.
y.+ **lara** 152
gözi y. → göz: 152

yat- Boylu boyunca uzanmak.
y.- **mışam** 137
y.- **ur** 007

yatur- Yatmasını sağlamak, bırakmak.
y.- **dılar** 134

yavuz Fena, kötü.
y. 092

- eyü y.** → **eyü:** 097
- yay** İki ucu arasında bir kiriş gerili olan, eğri ve esnek ok atma aleti, kavis.
- y.** 030
- yayıl-** (Sürü, koyun) Otlayacağı yere dağılmak, otlamak.
- y.- urdı** 041
- yaz-** Yazmak.
- y.- anı** 153
- yazdır-** Yazmak işini başkasına yaptırmak, yazılmasını sağlamak.
- y.- dı** 097, 098
- ye-** 1. Ağızda çiğneyerek yutmak, yemek.
- y.- yilürdi** 043
2. Harcamak, tüketmek, bitirmek.
- y.- rler idi** 066
- yedek** Yularından çekilen boş binek hayvanı.
- y.+ üm (yedegüm)** 034
- yedi** Yedi sayısı.
- y.** 045, 126
- yedi yüz** Yedi yüz sayısı.
- y.** 137
- yer** Yer, mevki, mahal. ↔ **yir.**
- y.+ de** 017
- y.+ e** 107, 109
- yet-** Yedekte götürmek.
- y.- en** 034
- yetiş-** Ulaşmak, vasil olmak.
- y.- ür** 120
- yetmiş bir** Yetmiş bin sayısı.
- y.** 079
- yıl** Yıl, sene.
- y.** 059, 133, 150
- y.+ a** 125
- y.+ dır** 137
- y.+ dur** 137
- y.+ lar** 135
- yırt-** (Vücutun bir yerini) Kanatacak kadar derin çizmek.
- y.- dı** 086
- yin-** Yemek yenme işi yapılmak, yenmek.
- y.- ürdi** 044
- yine** Yine, bir daha, tekrar, gene, yeniden.
- y.** 095, 105, 106, 113, 134, 150
- yir** Yer, mevki, mahal. ↔ **yer.**
- y.+ e** 107
- yoğ** Yok, mevcut olmayan, bulunmayan, değil. ↔ **yok.**
- y.+ -ıdı** 022, 033
- yoğsul** Maddi imkânı çok az olan, geçinmekte güçlük çeken (kimse), fakir.
- y.+ a** 049
- yok** Yok, mevcut olmayan, bulunmayan, değil. ↔ **yoğ.**
- y.** 088
- yol** Yol, gidilen yer, reh.
- y.** 007, 136
- y.+ da** 137
- y.+ una** 006
- yu-** Yıkamak, yumak. ↔ **yuv-, yuy-.**
- y.- dılar** 062
- yuv-** Yıkamak. ↔ **yu-, yuy-.**
- y.- dum** 065
- el y.** → **el:** 065
- yuy-** Yıkamak. ↔ **yu-, yuv-.**
- y.- a idi** 061
- yürek** Kalp, gönül, yürek, iç.
- y.+ i (yüregi)** 152
- y.+ im (yüregim)** 115, 116
- y.+ im yan-** Büyük bir acıma ve üzüntü duymak: 073
- y.+ ime (yüregime)** 120
- yüz (1)** Yüz sayısı.
- y.** 125, 150
- yüz (2)** Surat, çehre.
- y. şüt-** Yönelmek: 151

- y.+ in** 086
y.+ lerini ur- Yüzlerini dövmek: 085
y.+ ümi 052
yüzi koyun Yüzü yere gelmek üzere.
y. 076
yüz bin Yüz bin sayısı.
y. 048

Z

- zamān** (< Ar. *zamān*) Zaman, vakit, süre; devir, çağ.
z. 009, 019, 059, 111
zārī (< F. *zārī*) Ağlama, inleme.
z. kıl- Ağlamak, inlemek: 085
z. zārī Hüngür hüngür, iç çekerek, derinden (ağlama): 118
zebānī (< Ar. *zebānī*) Cehennemlikleri ateşe atmakla görevli melek, cehennem bekçisi.
z. 096
z.+ ler 101, 132

5.2. Arapça İbareler Dizini

- fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt** (< Ar. aruz ölçüsü) Aruz ölçüsünün Remel bahrinin kalıplarındandır. Türk edebiyatında en çok kullanılan kalıplardandır. Pek çok mesnevi bu kalıpla yazılmıştır.
f. 154
lā ilāhe illa'llāh (< Ar. *lā ilāhe illallāh*) "Allah'tan başka ilah yoktur." anlamında, İslam dininde imanın şartlarını kendinde toplayan, yani icmaili imana esas olan kelime-i tevhid "Lā ilāhe illallah Muhammedün resūlullah" sözünün ilk cümlesi.
l. 015
rahmetullahi 'aleyh (< Ar. *rahmetullahi 'aleyh*) Din büyüklerinden birinin ismi anıldığı veya yazıldığında, söylenen veya yazılan "Allah'ın rahmeti (onun) üzerine olsun." anlamına gelen dua, hürmet ve saygı ifadesi.
r. 001

5.3. Çekim Ekleri Dizini

- a**
 kıl-a 141
 ol-a 017, 143
 ol-a 049
 yakıl-a 131
+a
 baş+a 037
 şoñ+a 033
 dağ+a 122
 hāmmām+a 061
 od+a 120, 122
 olar+a 026
 ot+a 064
 puñ+a 139
 sarāy+a 063
 tñ+a 018
 toprak+a 091
 yıl+a 125
 yoñsul+a 049
-an
 var-an 088
-anı
 yaz-anı 153
-ar
 yan-ar 073
 aq-ar 125
 coş-ar 051
-ardı
 art-ardı 068
 çal-ardı 028
-ardılar
 çal-ardılar 027
-ardım
 tüt-ardım 048
 tıp-ardım 139
-ardıñ
 tıp-ardıñ 139

<p>-asın</p> <p>al-asın 019</p> <p>kıl-asın 019</p> <p>şan-asın 115</p> <p>+çun</p> <p>şamuluk+çun 130</p> <p>+da</p> <p>dünya+da 139, 150</p> <p>dünyā+da 020, 033, 059, 098, 139</p> <p>hamām+da 063</p> <p>şam+da 118, 135</p> <p>yol+da 137</p> <p>+dan</p> <p>te^ʿālā+dan 013</p> <p>ağlamak+dan 088</p> <p>allāh+dan 070</p> <p>ara+dan 150</p> <p>atlas+dan 090</p> <p>baş+dan 037</p> <p>cihan+dan 137</p> <p>çalab+dan 135</p> <p>destān+dan 005</p> <p>dünyā+dan 083</p> <p>hāk+dan 151</p> <p>hamām+dan 064</p> <p>semerkant+dan 031</p> <p>şu+dan 131</p> <p>şam+dan 101, 122</p> <p>tañrı+dan 140</p> <p>+dan</p> <p>ot+dan 117</p> <p>+de</p> <p>gün+de 042, 043, 048, 049</p> <p>kemāl+de 024</p> <p>yer+de 017</p> <p>+den</p> <p>ben+den 019</p> <p>çin+den 031</p> <p>ibrişim+den 035</p>	<p>ʿisā peygamber+den 006</p> <p>öñ+den 033</p> <p>-dı</p> <p>al-dı 143</p> <p>kıl-dı 145</p> <p>kıl-dı 009, 144, 146</p> <p>ol-dı 065, 072, 146</p> <p>tut-dı 151</p> <p>yan-dı 064</p> <p>ağla-dı 138</p> <p>bağ-dı 119</p> <p>buyur-dı 107</p> <p>dur-dı 150</p> <p>kıl-dı 145</p> <p>ko-dı 147</p> <p>n'ol-dı 038</p> <p>ol-dı 055, 082, 084, 149</p> <p>şık-dı 108</p> <p>sor-dı 139</p> <p>şor-dı 056, 098</p> <p>tol-dı 016</p> <p>tutaş-dı 072</p> <p>tut-dı 102</p> <p>yan-dı 072</p> <p>yarat-dı 103</p> <p>yazdır-dı 097, 098</p> <p>yirt-dı 086</p> <p>-dığınca</p> <p>var-dığınca 068</p> <p>-dılar</p> <p>kıl-dılar 123</p> <p>ko-dılar 091</p> <p>ol-dılar 071</p> <p>şor-dılar 094</p> <p>ur-dılar 085</p> <p>yağ-dılar 122</p> <p>al-dılar 122</p> <p>at-dılar 132</p> <p>çıkār-dılar 136</p>
--	---

çık-dılar 122	geç-di 150
dağla-dılar 116	gel-di 042, 075, 077, 095, 102, 119, 124
dur-dılar 093	getür-di 148
kı-l-dılar 089	git-di 074, 095, 099, 111
kuşan-dılar 116	giy-di 087
otur-dılar 114	gör-di 007
şor-dılar 103	göter-di 148
tu-t-dılar 081, 112	i-di 028, 029
ur-dılar 103, 104, 107, 115	iñle-di 058
yandır-dılar 115	ir-di 070, 084
yatur-dılar 134	n'eyle-di 080
yu-dılar 062	söyle-di 009, 012, 058
-dım	vir-di 014, 078, 119
kal-dım 092	-digim
kı-l-dım 067, 118	em-digim 109
ağla-dım 121	it-digim 098
al-dım 078	-diler
çık-dım 064	eyle-diler 082
kal-dım 121	it-diler 062, 087, 089, 113
yan-dım 121	bitür-diler 094
-dıñ	di-diler 070, 071
kı-l-dıñ 002	dög-diler 086
+dır	eyle-diler 090
‘āta+dır 013	gel-diler 093
yıl+dır 137	getür-diler 114, 134, 136
-di	gör-diler 085, 088
eyle-di 054, 138	ilet-diler 091, 112
gel-di 009, 105	n'it-diler 081, 132
i-di 023, 024, 025, 026, 029, 032, 034, 035,	-dim
036, 039, 040, 044, 045, 047, 050, 051, 052, 053, 061,	dile-dim 105
066, 117	i-dim 020, 032, 033, 037, 051, 061, 110
it-di 083, 136, 144, 146	it-dim 083
di-di 015, 017, 018, 055, 059, 139, 143	dile-dim 118
dik-di 099	iç-dim 078
diñle-di 016, 058	iñle-dim 118
ditre-di 074	vir-dim 067
dökül-di 109	-dıñ
dön-di 092	sev-dıñ 002
düz-di 097	+dır

köhne+dir 003	gel-em 141
-duğın	-emem
n'ol-duğın 091	iç-emem 130
-duğın	-en
şor-duğın 056	yet-en 034
-dum	-er
ol-dum 084	çek-er 102
yuv-dum 065	geç-er 110
otur-dum 063	git-er 100
yaşa-dum 059	it-er 100
+dur	-erdi
yıl+dur 137	it-erdi 006
-dügi	çek-erdi 027
giy-dügi 036, 040	git-erdi 042
-dügün	-erdim
gör-dügün 056	it-erdim 045
-düm	-erken
gör-düm 075, 135	git-erken 006
-dün	-eyidi
getür-dün 001	işit-eyidi 052
+dür	-eyim
mu'cizet+dür 013	eyt-eyim 018, 132
+e	-ğıl
biz+e 017	bağ-ğıl 018
dil+e 009	yarlığa-ğıl 153
hazret+e 144	-gil
iqlim+e 045	eyle-gil 057
siz+e 108	diñle-gil 117
yer+e 107, 109	işit-gil 123
yir+e 107	+ı
-e	ad+ı 149
çek-e 112	altun+ı 020
gel-e 049	‘amüd+ı 104, 106
çek-e 112	anlar+ı 057, 124
gör-e 052	‘azāb+ı 133
-elüm	baş+ı 095
it-elüm 005	gün+ı 074
-em	kıız+ı 030
bil-em 141, 142	kuşak+ı 116

māl+ı 045		anlar+ı 036, 100
mu‘cizāt+ı 147		baş+ı 011
sağış+ı 022		dağ+ı 126
tac+ı 115		
+ım	-ır	
dış+ım 120		tütaş-ır 073, 120
ad+ım 051		ağır-ır 064
ağız+ım 081	-ırdı	
‘aql+ım 105		alun-ırdı 046
‘avrat+ım 038	-ırım	
ayağ+ım 081		var-ırım 128
baş+ım 060, 064	+i	
karavaş+ım 023		‘ālem+i 051, 053
şakal+ım 102		ben+i 032, 080, 108, 122, 132, 134, 136, 140
tış+ım 064		biğ+i 029
+ıma		bülbül+i 001
baş+ıma 105		göjül+i 148
‘aql+ıma 108		göz+i 016, 152
aş+ıma 042		gül+i 001, 002
baş+ıma 042, 115		gülşen+i 002
kulağ+ıma 075		heybet+i 075
yan+ıma 077		‘ibret+i 019, 138
+ımdan		iç+i 078
şakal+ımdan 112		iş+i 100
+ımı		kırpık+i 030
baş+ımı 062		‘ömr+i 150
endām+ımı 082		sen+i 103, 142
+ın		söz+i 016, 054
barmağ+ın 148		su‘āl+i 094
hisāb+ın 044		yürek+i 152
kıyās+ın 021	+im	
+ına		leşker+im 021
rūh+ına 154		‘amel+im 092
+ında		ben+im 023, 045, 060, 061, 084, 089, 119, 140, 142
baş+ında 040		el+im 081
kat+ında 127		et+im 106
+ını		hālet+im 038
ad+ını 147		hāl+im 018, 072, 091
+ıı		iç+im 064, 073, 116, 120

iş+im 023, 094	reng+ine 003
ķavim+im 085, 092	+ini
mesken+im 084	birlik+ini 141
süt+im 109	emir+ini 100
süyeg+im 106	hâcet+ini 145
ten+im 060, 061, 072, 074, 091	hâl+ini 012
yüreg+im 073	heybet+ini 056
yürek+im 115, 116	+inüñ
yüz+im 050	el+inüñ 002
+ime	güneş+inüñ 001
bel+ime 116	+iñden
el+ime 119	hâl+iñden 057
hâl+ime 119	-irdim
yürek+ime 120	vir-irdim 049
+imi	-irler
hâl+imi 018, 082, 085	içir-irler 131
+imiñ	-iser
beriz+imiñ 074	it-iser 012
+imle	+ıdı
ben+imle 019	çok-ıdı 022
+in	yok-ıdı 022, 033
gâfil+in 111	+ıla
hâl+in 012, 054	şıdķ-ıla 143, 144, 145
öz+in 086	+ile
yüz+in 086	‘adl-ile 053
-ince	-ken
iriş-ince 135	i-ken 149
+inde	+lar
dip+inde 121	çıyan+lar 124
iç+inde 007, 133, 134	hüb+lar 039
+inden mi	ķapıcı+lar 024
el+inden mi 001	ķara+lar 087
+ine	ķul+lar 034
aķvâl+ine 011	ķuşak+lar 026
ceng+ine 003	pehlüvân+lar 025
ehl+ine 131	ķamuluķ+lar 125
hâl+ine 006, 011	ķaş+lar 086
iç+ine 128, 132	yıl+lar 135
iş+ine 071	+lara

yaşlu+lara 152	zebānī+ler 101
yaşlu+lara 152	+lerden
-lardı	bāğī+lerden 046
adan-lardı 053	beg+lerden 046
+ları	+lere
aç+ları 048	tabīb+lere 067
baş+ları 026	+leridür
çul+ları 035	şākird+leridür 080
kaş+ları 030	+lerim
muhtāç+ları 048	diş+lerim 073
muğ+ları 036	nāib+lerim 047
şāh+ları 037	+lerinden
tamuluk+ları 129	göz+lerinden 010
+larım	+lerini
mehām-şinās+larım 047	yüz+lerini 085
oğlan+larım 086	+m
+larıı	gevde+m 106
ağ+larıı 035	hazīne+m 020
kul+larıı 036	‘ulūfe+m 066
+larla	-ma
topuz+larla 113	ol-ma 117
+le	bağ-ma 003
miḥnet+le 094	+ma
heybet+le 083	kaşşı+ma 093
+ler	kaşşu+ma 093, 114
ne+ler 011	-madı
+ler	kıl-madı 068
‘akreb+ler 124	ağır-madı 060
beg+ler 089	kıl-madı 069
diyen+ler 096	ko-madı 077
feriştēh+ler 081, 129	-maz
hekīm+ler 069	ol-maz 070
hekīm+ler 066	şīg-maz 108
iş+ler 098	+mdan
kimik+ler 110	ana+mdan 109
miḥnet+ler 126	+mde
ne+ler 011, 100	hazīne+mde 067
şēher+ler 026	-me
zebani+ler 132	düş-me 003

+me	depe+me 103	+nuŋ	alıcı+nuŋ 080
-medim	bil-medim 063 gel-medim 063	+nlar	bu+nlar 044, 080, 094, 095, 111, 113, 125
-mez	gel-mez 088 it-mez 021	+nlardan	bu+nlardan 105
-mıŋ	al-mıŋ 004 kıl-mıŋ 004 al-mıŋ 032 kıl-mıŋ 125 kır-mıŋ 033 var-mıŋ 061 yarat-mıŋ 130	+nuŋ	‘ısā+nuŋ 147 kamu+nuŋ 030, 040 tamu+nuŋ 121 taŋrı+nuŋ 100, 141
-mıŋsam	kal-mıŋsam 133 yat-mıŋsam 137	-r	eyle-r 152 bekle-r 032 beyze-r 070 doŋu-r 073 n’eyle-r 080 söyle-r 028
-mıŋdur	kız-mıŋdur 130	-rler	ye-rler 066
-miŋ	git-miŋ 104 i-miŋ 125 gel-miŋ 011	-sem	bil-sem 008
-miŋsem	git-miŋsem 137	+sı	ağu+sı 125 kamu+sı 024, 025, 034, 097
-muŋ	ol-muŋ 147 tut-muŋ 037, 051, 053 unut-muŋ 037	+şım	uş+şım 104
-müş	gör-müş 110	+sın	du‘ā+sın 145 kamu+sın 033, 097
-müşem	gör-müşem 133	+sınuŋ	kamu+sınuŋ 040
+nde	biri+nde 047	+si	biri+si 102 cümle+si 086, 092, 109 iki+si 093, 107
+ne	birbiri+ne 073, 110	+sin	cümle+sin 079 sen+sin 015

tevbe+sin 151	kıl-urlar 113
+sinde	+ü
çevre+sinde 126, 129	gümüş+ü 020
+sine	-üben
bile+sine 079	it-üben 016, 058, 095
-uban	biş-üben 043, 044
aķıt-uban 010	bit-üben 100
+um	gel-üben 114
ĥatun+um 050	ilet-üben 122
ķan+um 050	işit-üben 018, 138
ķul+um 025	+üm
oĥl+um 039	ben+üm 050, 060
+uma	söz+üm 059
boyun+uma 099	yedeg+üm 034
+una	+ümde
yol+una 006	ĥükm+ümde 066
-uŗ	+üme
bırak-uŗ 076	göz+üme 065
inan-uŗ 149	ten+üme 069
ķut-uŗ 076	+ümi
-up	ĥācet+ümi 142
ķıl-up 085	söz+ümi 052
aldan-up 003	yüz+ümi 052
ķıķar-up 134	+ünde
ĥuşşalan-up 071	üst+ünde 123
yak-up 116	+üne
-ur	üst+üne 136
ol-ur 106	+üŗ
ur-ur 101	söz+üŗ 017
n'ol-ur 111	-üŗ
ķur-ur 129	vir-üŗ 154
ur-ur 106	ĥötür-üŗ 076
yat-ur 007	+üŗle
-urđı	raĥmet+üŗle 153
ol-urđı 148	-üp
yayıl-urđı 041	ĥöter-üp 144
-urđım	ĥötür-üp 009
ķoyur-urđım 048	it-üp 151
-urlar	gel-üp 093

	gör-üp 008		söyle-yesin 140
-ür		+y1	
	gel-ür 111		dünyā+y1 037
	bil-ür 044, 091		şu+y1 130
	eyt-ür 008		tañrı+y1 142
	gel-ür 101	-yilürdi	
	içür-ür 129		ye-yilürdi 043
	yetiş-ür 120	-yim	
-ürdi			n'eyle-yim 108
	dövşür-ürdi 079		söyle-yim 108
	gel-ürdi 031, 046	-yiserdür	
	yin-ürdi 044		di-yiserdür 010
-ürim		-yu	
	gör-ürim 127, 128		şuşa-yu 128
+ya		-yuban	
	dünya+ya 141		dola-yuban 099
	ʿisā+ya 012, 013, 058	-yüben	
	şam+ya 076, 112		de-yüben 099
	tañrı+ya 140	-yün	
-yanı			süri-yün 076
	oķu-yanı 153	-yüp	
+ye			eyle-yüp 037
	cümcüme+ye 055		çürü-yüp 007
	irte+ye 063		
	kimse+ye 004		
	ne+ye 139		
-ye			
	süyri-ye 112		
	çürü-ye 090		
	neyle-ye 071		
	süyri-ye 112		
-yedim			
	di-yedim 077		
-yem			
	di-yem 104		
-yeni			
	diñle-yeni 153		
-yesin			
	dile-yesin 140		

6. Eserin Sözcük Başlarının İncelenmesi

Bu bölümde *hazā dāsītān-ı cümcüme sulṭān* mesnevisi üzerine yapılan dizinden hareketle sözcük başları incelenmesi yapılacaktır. İnceleme şu üç aşamadan oluşacaktır: 1. Dizinde yer alan madde başlarının alfabetik olarak dağılımı 2. Dizinde yer alan madde başlarının ait olduğu dillere göre dilsel dağılımı 3. Dizindeki madde başlarının kelime kategorisine (isim/fiil) göre dağılımı.

6.1. Madde Başlarının Alfabetik Dağılımı ve Sayısal İstatistikleri

Ön Ses	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
a	55	9.58
b	44	7.66
c	10	1.74
ç	18	3.13
d	45	7.83
e	18	3.13
f	6	1.04
g	29	5.05
h	36	6.27
ı	3	0.52
i	38	6.62
k	49	8.53
l	5	0.87
m	21	3.65
n	20	3.48
o	14	2.43
ö	6	1.04

p	5	0.87
r	8	1.39
s	37	6.44
ş	7	1.21
t	29	5.05
u	7	1.21
ü	2	0.34
v	7	1.21
y	52	9.05
z	3	0.52
Toplam	574	%100

6.2. Madde Başlarının Ait Olduğu Dillere Göre Dağılımı

Dil	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
Türkçe	335	58.36
Arapça	142	24.73
Farsça	78	13.58
Farsça + Arapça	4	0.69
Arapça + Farsça	2	0.34
Soğdca	1	0.17
?	2	0.34
Kişi Adları	7	1.21
Yer Adları	3	0.52
Toplam	574	%100

6.3. Madde Başlarının İsim /Fiil Olma Durumuna Göre Dağılımı

Kelime Türü	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
İsim	459	79.96
Fiil	115	20.03
Toplam	574	%100

7. Sonuç

Cümcüme Sultan Hikâyesi, Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıyan ve İslami Dönem Türk edebiyatına ait önemli bir dil yadigârıdır. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*, Türk edebiyatında ilk olarak Hüsam Kâtib tarafından H 770 (M 1368) yılında Harezmi-Altınorda Türkçesiyle yazılmıştır. Hikâyenin Eski Anadolu Türkçesi ve diğer nüshalarının bu eserden yararlanılarak oluşturulduğu düşünülmektedir. Eserin gerek Doğu Türkçesi gerekse Batı Türkçesiyle yazılmış çok sayıda nüshası vardır. Açık ve anlaşılır bir halk Türkçesiyle yazılan bu hikâye, yüzyıllarca halk meclislerinde okunmuş ve halka mal olmuştur. Bu çalışmada eserin Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan ve Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşıyan 154 beyitlik manzum nüshası ele alınmış ve incelenmiştir. Eserle ilgili ulaştığımız bazı sonuç ve bulgular şu şekildedir:

1. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*, Türk edebiyatında ilk kez H 770 (M 1368) yılında Hüsam Kâtib tarafından Harezmi-Altınordu Türkçesiyle yazılmış bir hikâyedir. Türkçeye diğer dil-içi çevirilerin bu nüsha üzerinden yapıldığı kabul edilmektedir. Eserin Doğu Türkçesiyle ilgili 4 manzum 1 mensur olmak üzere 5 nüshası bilinmektedir. Eserin Batı Türkçesiyle yazılmış 9 manzum, 2 mensur toplam 11 nüshası bilinmektedir. Araştırmalar arttıkça nüsha sayılarının daha da artması mümkündür.

2. Eserde Hz. İsa'nın bir gün yolda yürürken bir kafatasına rastlaması, onun kime ait olduğunu ve başından neler geçtiğini öğrenmek için Allah'a dua etmesi, bunun devamında Cümcüme Sultan'ın dünyada kim olduğunu ve öldükten sonra başına neler geldiğini anlatması, en sonunda Hz. İsa'nın Allah'a dua etmesiyle tekrar dirilmesi ve Müslim adını alarak dünyada yüz yıl daha yaşaması

anlatılmaktadır. Eserin diğer nüshalarında da bazı değişiklikler olmakla birlikte işlenen ana konu bu şekildedir.

3. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*'nin Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış nüshalarında sadece Süleymaniye nüshasında müellif ismi vardır. Buna göre hikâyenin yazarı “Konyalı Hüseyin”dir. Kendisi halk meclislerinde bu tür hikâyeleri icra eden meddah bir şair olmalıdır.

4. *Cümcüme Sultan Hikâyesi*'nin Batı Türkçesi ile yazılmış manzum nüshalar arasında en çok beyit bulunduran nüshası, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 9991/2 numarada kayıtlı olan ve 154 beyitten oluşan nüshadır.

5. Hikâyede yer dünya ve ahiret olarak geçmektedir. Zaman kavramı ise açık değildir. Hikâyeye göre Cümcüme Sultan, İsa Peygamber'den 700 yıl önce yaşamıştır, bu da MÖ VII. yüzyıla tekabül etmektedir. Bununla birlikte hikâye daha çok masalsı özellikler taşımaktadır. Anlatılanlar genellikle çok abartılıdır.

6. Eserin dili Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşımaktadır. Ancak eserin geç dönemde istinsah edilmesinden dolayı sonraki dönemlere ait dil özellikleri de esere etki etmiştir. Böylelikle eser dil özellikleri bakımından çok katmanlı bir yapı arz etmektedir.

7. Cümcüme Sultan Hikâyesi'nin Türk edebiyatına İran edebiyatından geçtiği ve Feridüddin Attâr'ın “Cumcuma-nâme” adlı eserinden çeviri yapıldığı belirtilmekle birlikte bu konu tartışmalıdır. Hikâyenin Arap, Antik Grek ve Mısır medeniyetine kadar izleri takip edilebilmektedir (bk. Babacan-Bursalı 2018). Bu da bu hikâyenin insanlık tarihinin çok eski bir ürünü olduğunu ortaya koymaktadır.

8. Eserin söz varlığının 459'u (%79.96) isim ve isim soylu kelimelerden, 115'i (%20.04) fiillerden oluşmaktadır.

9. Eserin söz varlığı incelendiğinde madde başlarının toplam sayısı 574'tür. Kelimelerin dillere göre dağılımı şu şekildedir: Türkçe 335 kelime (%58.36), Arapça 142 (%24.73), Farsça 78 (%13.58), kişi ve yer adları 10 (%1.73), diğer diller 9 kelime (%1.54) şeklindedir. Eserde Türkçe kelimelerin çok olması halk için yazıldığını göstermektedir. Eserde kullanılan yabancı kelimeler de daha çok günlük dilde kullanılan ve İslamiyet'le ilgili kelimelerdir. Bu tür eserler yaşayan

Türkçenin en güzel örneklerindedir. Yüzyıllarca halk arasında sevilerek okunmuş, nesilden nesile aktarılmıştır. Bu nedenle bu tür eserler Türk dili, tarihi ve kültürü açısından eşsiz bir öneme sahiptir.

Cümcüme Sultan Hikâyesi üzerine yapmış olduğumuz bu çalışmanın özelde Türk dili ve edebiyatına, genelde ise bilim dünyasına katkı sağlamasını umarız.

Kısaltma ve İşaretler

Kısaltmalar

Ar. = Arapça

bk. = Bakınız

C. = Cilt

Çev. = Çeviren

F. = Farsça

H. = Hicrî

Haz. = Hazırlayan

k.a. = Kişi adı

M. = Miladî

s. = Sayfa

S. = Sayı

Soğ. = Soğdça

T. = Türkçe

vb. = Ve benzeri

vd. = Ve diğerleri

y.a. = Yer adı

İşaretler

[] = Yapılan tamirleri, düşmüş ve eksik kısımları gösterir.

(?) = Şüphe belirtir.

() = Çeviride fazladan eklenen kelimeleri gösterir.

< = Kelimenin kaynağını gösterir.

> = Kelimenin sonraki şeklini gösterir.

+ = 1. İsim tabanına gelen ek 2. Birleşik kelimelerin birleşimini gösterir.

- = Fiil tabanına gelen işaret.

/ = Bir kelimenin farklı şekillerini gösterir.

// = Farklı türden örnekler arasındaki geçişi gösterir.

→ = Bakınız.

↔ = Karşılaştırınız.

Kaynakça

Cümcüme Sultan Hikâyesi İle İlgili Kaynaklar

Babacan-Bursalı, M. (2018). Cümcüme Sultan Hikâyesi'nin Kökeni Üzerine Bir Giriş Denemesi Ve Anlatının Mensur Bir Yeniden Yazım Örneği. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, 58(2), 247-280.

Brakel-Papenhuyzen, C. (2002). The Tale of the Skull: an Islamic Description of Hell İn Javanese. *Bijdragen Tot De Taal-Land-En Volkenkunde*, 158(1), 1-19.

Cunbur, M. (1976). Cimcime Sultan Destanı. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, 3, 39-54.

Çiftoğlu-Çabuk, A. (2018). Cümcüme Sultan Hikâyesinin İlk Mensur Türkçe Çevirisi. *İdil*, 7(48), 897-908.

Çiftoğlu-Çabuk, A. (2019). Cümcüme Sultan Hikâyesinin Harezmi Türkçesi Nüshaları Üzerine. *Yeni Türkiye İlk Dönem Türkçe İslamî Eserler Özel Sayısı II*, 106, 424-429.

Çiftoğlu-Çabuk, A. (2019). Farsça Bir Cümcüme Sultan Hikâyesi: Comcome-Nâme Ez Gofte-İ Şeyh Attâr. *Acta Turcica (Polonya ve Türk Dünyası Özel Sayısı)*, 209-226.

Daşdemir, Ö. (2015). Düzyazı Şeklinde Yeniden Yazılan Anonim Bir Cümcüme Hikâyesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, 387-414.

Erol, M. (2007). Cimcime Sultan Destanı'nın Anadolu ve Tatar Eş Metinleri Üzerine Bir Mukayese. In Türkmen, F. & Gülsevin, G. (Eds.), *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme/İzmir) Bildiri Kitabı* (pp. 1125-1136). Ankara.

Kocatürk, V. M. (2016). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İkü Yayınevi.

Korkmaz, Ş. (2012). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme, Metin, Çeviri, Dizin ve Tıpkıbasım)*. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi].

Köktekin, K. (2018). Eski Anadolu Türkçesinde Manzum ve Kısa Manzum Hikâyeler, Dâsitân-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan) ve Dil Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 311-335.

Köprülü, M. F. (1977). Fuzûlî. *İslâm Ansiklopedisi IV*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara, 686-699.

Köprülü, M. F. (2020). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kösoğlu, N. (2001). *Tatar Edebiyatı II. Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 18*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kösoğlu, N. (2004). *Başkurt Edebiyatı I. Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 29*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Merhan, A. (2013). Dâsitân-ı Cümcüme: Anadolu'da Türk Diliyle Yazılmış İlk Cümcüme Sultan Destanı. In *VI. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, 20-25 Ekim 2008* (pp. 3133-3146). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ørum, O. G. (2017). Uşşitil-Gumguma or “The Story of The Skull” with Parallel Versions, Translation and Linguistic Analysis of Three 19th-Century Judaeo-Arabic Manuscripts from Egypt, Supplemented with Arabic Transliteration. Leiden-Boston: Brill.

Önler, Z. (1991). Manzum Halk Hikâyelerinden Cümcüme Sultan. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 351-367.

Padwick, C. E. (1930). The Nebi ‘İsa and The Skull’. *The Muslim World*, 20(1), 56-62.

Tansel, F. A. (1970). Cümcüme Sultân Ottoman Translations of the Fourteenth Century Kipchak Turkic Story. *Archivum Ottomanicum*, 2, 252-269.

Toker, M. & Uygun, M. (2017). Cümcümenâme'nin Çağatay Türkçesi İle Yapılmış Bir Çevirisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 42, 23-35.

Toker, M. & Uygun, M. (2017). *Çağatayca Cümcümenâme*. Konya: Palet Yayınları.

Toker, M. & Uygun, M. (2020). Hüsam Kâtip, Cümcümename (İnceleme, Metin, Aktarma, Dizinler, Tıpkıbasım). Konya: Palet Yayınları.

Tottoli, R. (2003). The Story of Jesus and the Skull in Arabic Literature: The Emergence and Growth of a Religious Tradition. *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 28, 225-259.

Türker, Ç. (2011). *Manzum Halk Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Dizin)*. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]

Genel Kaynaklar

- Akalın, Ş. H. Vd. (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akalın, Ş. H. et al. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- And, M. (2004). *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Argunşah, M. (2002). *Kirdecî Ali, Kesikbaş Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demirci, Ü. Ö. & Ş. Korkmaz (2008). *Şeyyâd Hamza, Yûsuf Ve Zelîhâ (Giriş-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma-Dizin ve Sözlük-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ediskun, H. (2007). *Türk Dil Bilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (2004). Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler ve Halk İnançları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 32, 1-16.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kartal, A. (2014). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi, Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kavruk, H. (1999). *Eski Türk Edebiyatı'nda Mensûr Hikâyeler*. İstanbul: Meb Yayınları.
- Khalidi, T. (2003). *Müslüman Hazreti İsa*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kocasavaş, Y. (2004). *Türkçede Şahıs Zamirleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Ş. (2012). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin Ve Tıpkıbasım)*. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz-Bulut, T. (2017). *Arzu İle Kanber Hikâyesi (Milli Kütüphane Nüshası 06 Mil Yz A 8618 Ve Konya Nüshası 42 Kon 1882/2) (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. Marmara Üniversitesi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

Örnekleriyle Türkçe Sözlük I-IV (1995-1996). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Özkan, M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Öztürk, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Pennacchiotti, F. A. (2005). *Versioni Cristiane e Giudaiche di una Legenda Islamica. Redefining Christian Identity*. In J. J. Van Ginkel (Ed.), *Cultural Interaction in the Middle East Since the Rise of Islam* (pp. 291-299). Louvain: Peeters.

Steingass, F. J. (1970). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut: Librairie Du Liban Publishers.

Şahinoğlu, N. (1991). Attâr Feridüddin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 95-98.

Tanyu, H. (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahi-yat Fakültesi Yayınları.

Tarama Sözlüğü I-VIII (1963-77). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I: A-E*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.

Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi (Gramer-Metin-Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII (1965). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yazmanın Orjinal Resimleri

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 08b-09a

دېسوز اوږرې ښکاريټ اډي نوم عيسى بن يوسف وگوتله کدهکن بوله کوزې بوله اوږرې برڼو بانڼو اوږ عيسى بن يوسف اډر عجب ال کوزوب و عناه قلده عجان وگله اډي نه يسه وړول بانڼ کېر بلر کله اول باڼيک ماله سودې عيسى نه خالين سر سر عجب اول نه خنرې عيسى نه بوا خونس نصيخ وېلرې اگا اول کرم تنوږله لاله الا الله و عيسى چونکه عيسى خاڼا ايسو سوږې و عيسى اډر و ده چو ښوونځي اول بانڼ	اول دشان کن و رايټ اډه لوم کلرې ده ايشو و وينا خا لسه چو يوپوب طبلرې خنرې خونس و بون اونه خا ښايست لاره بونيم عجب دېله کله سودې بانڼ اول مان کوزې لږدند لږدو وړو او بانڼ هر تل کله اڼک اخوا لېسه کدهي ماله بخلک اډي بن سر خون فالي و نه عناه و اگا بوا اول حکم اول حليم اول عليم سڼ سڼ عيسى اول روح و قهږي اه اډر نه يا شله طولرې کوزې سودې نم سوږونک اوله هم بيره فانڼ	اول بانڼ و دي اولهم خاليم سلما کله مڼک و عثرې کله الله سڼ و وينا و سلهگان اډي غايت و لو اقا قهږه و پچي باڼي و پيا سڼ کله نم پي تمد و صا غنې و عثمې و تر اډي اول ابي بيک و اول ششم نوس و عجم و کاله خوب اډي اول اډي بيک و عجم و اډي و و نوس قاتر بانڼ اډي الخوڼ اډي بيک و اول خنرې کچه و دي بيک و بيک و عجم اډي نا خنرې ده سار اډه بيک و عجم کس بيک اصل اډي بيک و عجم و دي و بيک خطاي	رشد و خنرې خالي يا خنرې سلما و رومان بنس و صعبت قيله سڼ الو و کوه من خنرې لمې لور شؤږله کچه و تر اول سڼ چو بانس قول و لاش اډه اډي عجم عجمې عشرت اډي و وړو کونيم ايسم هب کوه نا پچر خوب اډي بغا و لور و سي کي اډي خنرې شمس لور او تر اخراج اډي بيک و عجم چله بلر عثمون خونس و سولر اډي اول اډه بيک و عجم کوه کچه عجم اډي کړيکي او و وړو و شمس لور اډي
--	---	--	--

اول بانڼ

١	كروخون اوقش بونلر يئشورن يئشورن	باله باغ حسانن كم يلوئرا ايدي	بيلك سمر قندك كلورن ي ماوه وئش	بيلك دهي جندك كلورن ي قرا وئش
٢	جمله مالي بتم ايدي اي حسانم	كله بانه بتم ايدي اقله بتم تمام	بئويكلك ايدي دون كون حسانم	لش ايديم الكينك قلع حسانم
٣	التوردي بالعلانه بوجه باج	قوي بلكون كلورن ي حسانم	قوي سبن زوش ايدي اولك صولكاه	لوعيا حيج كووشان باسكا
٤	مهم دي بيلك حانم سكر نيم	مهر برونه وار ايديم نايك نيم	ايقت قوس قف الك ايدي	الهي بيله صلح اثاره بيم وار ايدي
٥	خوش طونان بتم اول قوتنا ايدي	طويرون بتم كونك بون بيلك اكلان	ايروئسك بون الكري مورونك ايدي	العه التون قوتلا بيلك ايدي
٦	بهم اوله بكون بكافق وئش اكله	كونك بيلك التون ويرون بوشو له	كيدوكي حان ايديم اول قوتلا بيلك	موقلري هم كوش ايديم الكري بيلك
٧	وار ايدي حانم دي حانم بتم	اول ندره حانم ايدي بون بيم	شاهدكي بات ايديوب وئش ايدي	دوناي بيلك باشاه طومش ايديم
٨	عالي طومش ايديم ايوا بيم	لفظ احسان ايدي بوشو ايديم	برايشت كم نولد بوضف حانم ايديم	اولناكي بيلك ايدي خاتون عوز بيم
٩	حسرت ايديم ايشتا بيم سوزدي	مهم بيم كم كوي ايديم بوزدي	اون ايدي بيلك قوتلر بوشو بيلك ايدي	اولناكي بيلك ارك اوغلام وار ايديم
١٠	بوجه سلطان مولا كلورن ي اوله	طومش ايديم عاليه اوله اوله	بوسيك كيدوكي د بياح ايدي	قوتلك باشاه التون تاج ايدي
١١	كند ي حالين بون وئش اوله ايدي	بوسون ايديم حانم ايديم	ايدي بيلك اقله بوشو بون بون	بيلك وئا وئش اكون وئش بون
١٢	بالا حانم اوله ايدي وئش ايديم	بوسون ايديم حانم ايديم	خونك سوزم كونه كلاري باشاه	كونك بيلك سلطان طونك دي ايديم
١٣	الك ايدي بيم صومر دي صومر غل	حان ايديم حانم كور وكونك	بوشون بوشو ايدي اي حانم	كونك بيلك مورنك ايدي حانم

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 10b-11a

اندي کما . حق سبح اکل
 اولدین اول نرو باش اکلای
 و ده و قیاده بالنده و جوق زان
 بزکون انمدهی صحیح بالشم سهر
 و امزش ایتم بزکجه حاشه بن
 یو بکر باشی خرمست اند بکر
 بن حاشه چون اولده قه بکده بن
 چون حاشه خنده غیر بالشم
 کورومه اولده قو کوا بو جهان
 کله حکومده حکمران و ارایه
 چون مال و بوم سبکده ارایان
 صحیح بوی حطه قلدی بالسا
 اول حکمران کما قلدی علاج

کده کمالده حاکم است ابله کجل
 سولدی عیبکده عیبکده کجل
 اولدیکه کمال سوزم و کمالان
 و خرمون انمدهی سینه نیم
 کیم کورده نیم بو نادیک سینه
 کرمجه کما عزت اند بکر
 اریسه کور سله کله بنه
 حله یادی اولته ایچم طیشم
 سهر سکران اولده و زو کمال جان
 سهر سهر غوغو بکر اید ب
 سهر سهر غوغو بکر اید ب
 سهر سهر غوغو بکر اید ب
 سهر سهر غوغو بکر اید ب

دوبله کما

و ده سلا علاج اول بو کون
 غصه لوزجه اولدیکه سائل
 حال اولدی کدر و زو قی کون
 سهر و سهر بویونه و قور
 و زو حله سینه بکر کجی
 چورکه کورده کله اولمدهی
 کیم طونک کورک اوست برون
 کله کما کما ایچ نا بکر
 بوق و زو کما کما اوله اول
 عشق بکر کله کما کما بکر
 جان ایچ بکر بکر کما کما بکر
 اول و سهر کما کما کما بکر
 اوله اولدی با سهر بکر ایچ

کورک کما کما کما کما کما
 و ده کما کما کما کما کما
 یادی کما کما کما کما کما
 یوریم یا ناز و ایچم طونک
 کوی کیدی کما کما کما کما
 بزوان کما کما کما کما کما
 بکر بکر بکر بکر بکر بکر
 قورده کما کما کما کما کما
 اولدیکه کما کما کما کما کما
 و منشورده کما کما کما کما
 کما کما کما کما کما کما
 کما کما کما کما کما کما
 کما کما کما کما کما کما
 کما کما کما کما کما کما

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 11b-12a

زدی هیتله اول باقا نغلا
 عاقبت ایدی اجل اولدم حجاب
 عای قوشم ده وکل کونویسکر
 اولغ نکریم جمله سوزیدی بوزیدی
 ایدی کفر باه قسرین وقان
 کور و بکریم نغلا قاجا یوز
 جمله نکل ندرک اوله اقیان
 زله کیر باقا اقله سندان کندن
 ایدیلر طراره قوشم بکریم
 دوزدی قوشم جمله سوز کولیا
 قوشم اکی قوشم کل بکر
 باقا چون بوزلر قوشم بکر
 کیدی بوزلر باقا ایدوبن عذاب

حجاب اوله دوزلار ایدیلر سغلا
 سگم اولدی بخت استراب
 زاری قلوب تور اویب ایز بکر
 عاشق اوله و کدی کدی اوزدی
 فاده کیردی قویون حواست
 اناه و اکان کیر کلن ایزوش
 قیلیم ایچون لاش براف
 نه اقله اقله سوز بوز
 نکریم بیلور اولدوغین ایشیلیم
 بعلیم قلدیم بوزن یا کور
 ایدیم قوشم کلوب دوز بکر
 دوزی قوشم ایشیم بوز بکر
 بوز قوشم ایشیم بوز بکر

بوسکر

بوسکر بوسکر اول کلک
 اولیا اول قوشم دوزدی اول
 دوزیاده ایدیم ایشم قوش
 بوزیاده اول بوزن کدی اول
 ایدیلر بوسکر بوزن کدی
 کوهن بوزن با بکر کلوز
 بوسکر کلدی بوسکر صفایم
 سکی بوزدی دوز سوز بکر
 بوزله اول عمو بوسکر باقا
 بینه عظیم بالینه کلدی حمان
 بوز عمو بوسکر نشو له اوز
 طوت بوز بوز بوز بکر
 نشو له عمو بوسکر بوز بکر

بوسکر بوسکر بوسکر کلک
 کوزن اوز قوشم بوز بوز اول
 سوز بوز بوز بوز بوز بوز
 سلا چوق اعدت دوزن کدی اول
 اوز بوز بوز بوز بوز بوز
 بوسکر بوز بوز بوز بوز
 بوز بوز بوز بوز بوز بوز
 بوز بوز بوز بوز بوز بوز
 بوز بوز بوز بوز بوز بوز
 بوز بوز بوز بوز بوز بوز
 بوز بوز بوز بوز بوز بوز
 بوز بوز بوز بوز بوز بوز
 بوز بوز بوز بوز بوز بوز

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 12b-13a

آمانه آمدنكم سووم اي سزا
 كم فطركم بزيديت هب كچرس
 كيداي توبكم اولو كنان وكم اولوز
 حقا ابدكم بكم طوندت بكم
 اولو طوندتكم اولو كنان وكم اولوز
 بزيديتكم اولو كنان وكم اولوز
 چوكله اولو ناي بالشمه اولو بكم
 اولو قوناي بكم قوناندي بكم
 اولوندي بكم قوناندي بكم
 ذهب اولو كنان وكم اولوز
 بزيديتكم اولو كنان وكم اولوز
 اولو طوندتكم اولو كنان وكم اولوز
 چنگه اولوندي كنان وكم اولوز

نظر قمره جمله سي وكم اي بركه
 شوبله خنت كوتوش ايدم مقبره
 ووت قوشه غافلن كبرو كملوز
 سوريه شيريه كوريه التمد بكم
 بيه بونلر ايد بكم ورا اولو عذاب
 هم كلوبن قوشمه اولوز بكم
 حسانن كم نو بكم بالشمه اولو بكم
 بونكم بالقب ايدم اولو بكم
 چوكله كل بكم اولو كنان وكم اولوز
 قوشه قلم بكم اولو كنان وكم اولوز
 بزيديتكم اولو كنان وكم اولوز
 ايدم بكم اولو كنان وكم اولوز
 طوندتكم اولو كنان وكم اولوز

لدير

الله بكم اولو كنان وكم اولوز
 اولو داغ اولوندي اولو كنان وكم اولوز
 چنگه غم بكم اولو كنان وكم اولوز
 كملر اولو كنان وكم اولوز
 بوناي بكم اولو كنان وكم اولوز
 اولو داغ اولوندي اولو كنان وكم اولوز
 سوسوا اولو كنان وكم اولوز
 چوكله اولو كنان وكم اولوز
 شوبله اولو كنان وكم اولوز
 بكم اولو كنان وكم اولوز
 اولو كنان وكم اولوز
 سكون اولو كنان وكم اولوز
 چنگه اولو كنان وكم اولوز

بوناي بكم اولو كنان وكم اولوز
 چنگه اولو كنان وكم اولوز
 اولو كنان وكم اولوز
 بوناي بكم اولو كنان وكم اولوز
 اولو كنان وكم اولوز
 بوناي بكم اولو كنان وكم اولوز
 اولو كنان وكم اولوز
 بوناي بكم اولو كنان وكم اولوز
 اولو كنان وكم اولوز
 بوناي بكم اولو كنان وكم اولوز
 اولو كنان وكم اولوز
 بوناي بكم اولو كنان وكم اولوز
 اولو كنان وكم اولوز

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 13b-14a

بجمه لكر ناموده كورنوم غلاب
 تكري اراوي بيوت حقا سره پسر
 اون يكي عياله نوله نوبو ايله بايتم
 ايشه من اخلدي عجب قيب
 سوي قيم قيه طبر قيك ووياده
 كورنوم بيه وويليه سبر
 ارفيله كير وويانيه كلم
 تكري برن بيم سوي ريبول
 حوندلا اوديا تا عيسو اتي بكار
 اكي كوش صد قيله قادي نماز
 حاجه صيغ آنك قادي قوب
 عيسو قيب و غا قادي اكا
 ابي اوي سيلم قودي عيسو آنك

نايوشه اولمكتن خطا ب
 يايوشه اولمكتن كورنوم پسر
 بدي قوب نوله جسا اكن كيشتم
 عجب ايلدي بوع بر قيب
 ودي بن بويا طبر دم ووياده
 بيم اچون تكري سويك سبر
 تكري برن بيم سوي ريبول
 كل بيم حاجه قري ايله قوبول
 ادي ابدست صيد قيله اول بولمك
 اكو روب خطريه ازيدي بيار
 صيد قيله قاي و غا قادي اول
 قوبون اولدي لطف ايله عيسو اكا
 اولمكتن ريبول قيب عيسو آنك

بومين

باومين كورنوم كورنوم ايمان
 بجمه سلكان ايك ادي آنك
 ايشه بوزويل ووي اول ووياده
 قوبه ايله بوزويل ووي اول ووياده
 حوندلا لكر كورنوم بالمشو كور
 و قايوشه عجب ناي ادي
 فاعلات فاعلات فاعلات

كعبه القبر
 كاجين
 حيدر
 احمد
 الغفور

جان و كورنوم اولو بوي سلاو مان
 مسيلم اولدي ادي ايله اينا نولك
 فاعلات ايله كورنوم عيسو اكا
 قوبه سبر قوبول ايدوب حمت اكا
 رحمت اكر بوز و كورنوم بالمشو كور
 رختله بارلما عيل يا عيب
 مصطفى بوميه و بوزك صلاو

فهاد انا ر فوفت
 الصلح و كوشه
 ۱۲۵۸

15

Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 9991/2, 14b-15a

Received 24.06.2022	Research Article	JOTS
Accepted 10.07.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 572-585

Mixed Texts and Bilingual Examples from Old Uygur Civil Documents¹

Eski Uygur Sivil Belgelerinden Karışık Metin ve İki Dilli Örnekler

Osman Fikri SERTKAYA*

(istanbul/Turkey)

E-mail: sertkayaof46@gmail.com

Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat is the great Turkish scholar in the field of Old Turkic philology and engaged with a lot of the Old Uygur secular documents in the German-Turfan collection during his study at Berlin from 1928 to 1933. He made many photographic reproductions of the Uygur secular documents and transported the photographs with himself to Istanbul. Many original Uygur documents got lost during the World War II. Because of this the photographs taken by Arat have the great importance for Uyguristic.

Key Words: Reşid Rahmeti Arat, Old Uygur, sivil documents.

¹ Although the article was presented as a paper in a conference, it has not been published until now. For conference see *First International Conference on Ancient Manuscripts and Literatures of the Minorities in China* (20-22.10.2010, Beijing).

* ORCID ID: 0000-0003-4637-7308.

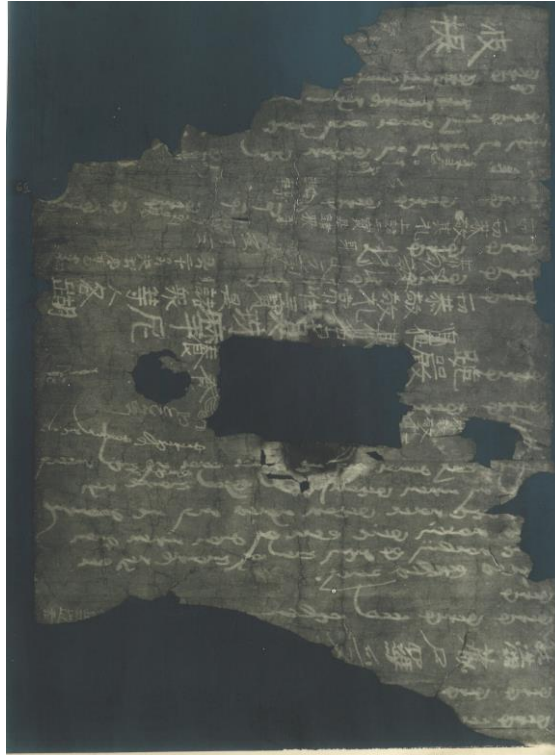
Introduction

Reşid Rahmeti Arat was appointed to the position of professor in Istanbul University in 1933 and brought with him the photos of 339 texts from the Berlin Collection to Istanbul. I published the catalog of these fragments together with Raschmann in 2016.

The originals of some of those photos were lost during World War II. The six of the photos, whose originals were lost, are of documents containing texts written in several languages on the same page. These texts are different Turkish ones, ones written in Mongolian and Chinese, Turkish ones written in the Chinese alphabet (Ondoku-Kundoku texts) and Chinese ones written in the Uighur alphabet.

I.

The 30-line text labeled Arat 217/69 contains a silver text in its lines 19 to 25. In addition to said silver text, it also contains various records and texts written in Chinese and in Uygur Turkish. This document was published by Sertkaya in cooperation with Matsui (2007: 341-347).

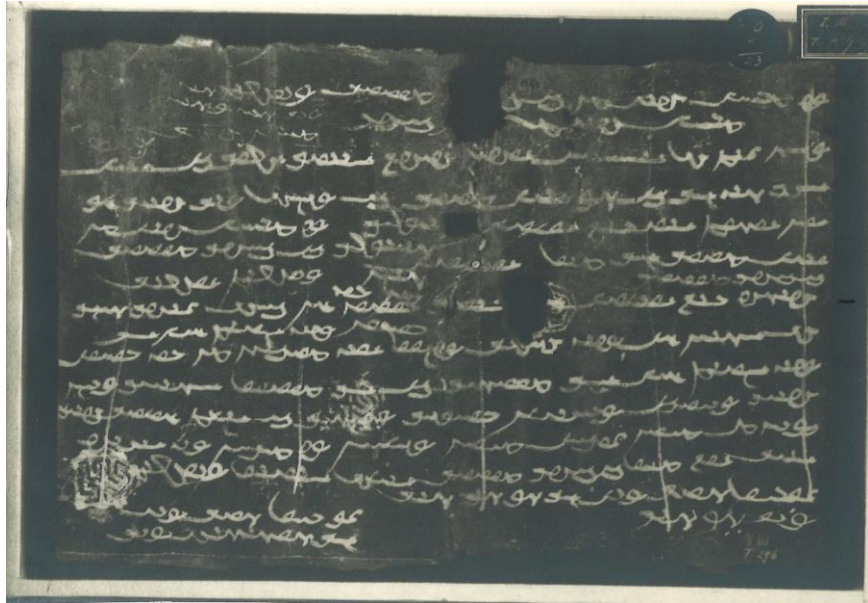
*U 9201 (Arat 217/69) = Raschmann, 2009: 333 [69-70]; Raschmann & Sertkaya, 2016: 217 [218]

The 6 lines silver text is with Uygur script:

19. küskü yıl tokuzunç ay tokuz otuzka m(a)nga sevinç
20. bitidim
21. [k(i)y]-a-ka asiğ<-ka> kümüş k(e)rgek bolup mantso şıla
22. [-ta] y(i)g(i)rmi s(i)tır kümüş altım . kaç ay tutsar
23. [m(e)n in]im çoçığ köni birşün . tanuğ : asiğ. tanuğ:
24. [...] -kı qurtqa. bu tamğa m(e)ning ol. mantso şıla öz
25. [e]ligim bitidim. çın ol.

II.

The document marked with the location sign T III T 296 and labeled (Arat 89/013) = *U 9003 contains three texts written in Turkish using the Uygur alphabet and in Chinese using the Uygur alphabet. The first text covers lines 1 to 7 and is a letter. The second text covers lines 7 to 12 and is a böz text. The third text covers lines 13 to 16 and was written in Chinese using the Uygur alphabet. It was published by Raschmann (2008: 121-150).

*U 9003 (T III T 296 = Arat 89/013) = Raschmann 2009: 328 [65-66]; Raschmann & Sertkaya 2016: 89 [128]

- b1. bu t(a)vğaç küin-te m(e)n m[anquy] tutung bitidim
- b1-2. t(a)vğaç küin-te [men] manquy
- b2. bars çim-ke iraktan üküş köngül aytu idur m(e)n (•) inç

b3. erki siz-ler? m(e)n su inç turur m(e)n (•) balaya bir küri kı

b4. -ruğ üzüm it yıl üçünç .: {YP} ay bu t(a)vğaç küin-te

b5. sııptı m(e)n mankıy tutung

b6. inç turur-lar tip {üçünç} b(i)tidim ödig

b7. m(e)n mankıy tutung [] şıla tay//

Auf diese chinesische Buchrolle habe ich, M[ankuy] geschrieben. Auf chinesische Buchrolle [ich] mankıy. Bars Çim, mich aus der Ferne vielmals nach dem Befinden erkundigend, schicke ich (es) hoffentlich seid Ihr wohlauf. Ich bin gesund und wohlauf. Balaya ein küri getrocknete Weintrauben. Ich selst, im dritten {YP} Monat des Hunde-Jahres, auf dieser chinesischen Buchrolle, {SYN'PDW} ich, Mankuy Tutung, des Wohlsein mitteilend, (dritter) habe geschrieben. Registert. Ich, Mankuy Tutung (...) Şıla tay

b8. küskü yıl üçünç a[y] yeti otuz-ka manga çıkuy şeli

b8-9. yoğun böz altım (•) kaç ay

b10. -ke asığ-ka böz kergek bolup öz turmuş-ta yüz yoğun

b11. böz altım (•) kaç ay tutsar men ay tutup asığı birle

b12. köni birür m(e)n (•) birginçe yokbar bolsar m(e)n içim koçung köni

b13. birz-ün (•) tanuk çuman (•) tanuk baçak (•) bu tamğa biz ikigü

b14. -ning ol tep m(e)n mankıy tutung inçke ay(i)tıp bitidim (•)

(b7) Maus-jahr, dritter Mon[at], am 27. (Tag). Da mir, Çıkuy Şeli, (b8) gegen Zinsen Baumwollstoff notwendig wurde, habe ich Öz Turmuş 1000 dicke (b9) Baumwollstoffe erhalten. (Je nachdem) wie viele Monate ich (ihn) behalte, (diese) Monate erfassend, werde ich (ihn) mit seinen Zinsen (b10) korrekt zurrückgeben. Wenn ich, bevor ich ihn zurrückgebe, fliehen sollte, soll ihn mein älterer Bruder Koçung korrekt (b11-12) geben. Zeuge ist Çuman. Zeuge ist Baçak. Diese Siegel ist das von uns beiden erklärend (wörtlich: sagend) habe ich, Mankuy Tutung, (sie) intensiv befragend, es niedergeschrieben. (b7-8) Dicken Baumwollstof bekommen - wie viele Monate

b15. çw v'p swnk pyn l'y su/şw sy syk

zhu fa cong ben lai chang zi ji

b16. pyr şw sy

mie chang sy

b17. çw v'p swnk pyn

zhu fa cong ben

b18. l'y şw sy syk pyr

lai chang zi ji mie

“Alle Daseinsfaktoren tragen von Anbeginn an immer von sich aus die Merkmale des Stillen Verlöschen” (Taishō 262, Band 9, 8b 25-26; Xuzangjing, Vol 25, Nr. 499, 645b 02).

a1 şığ

a2 bir şığ bir şığ

I will explain the other four text in this article.

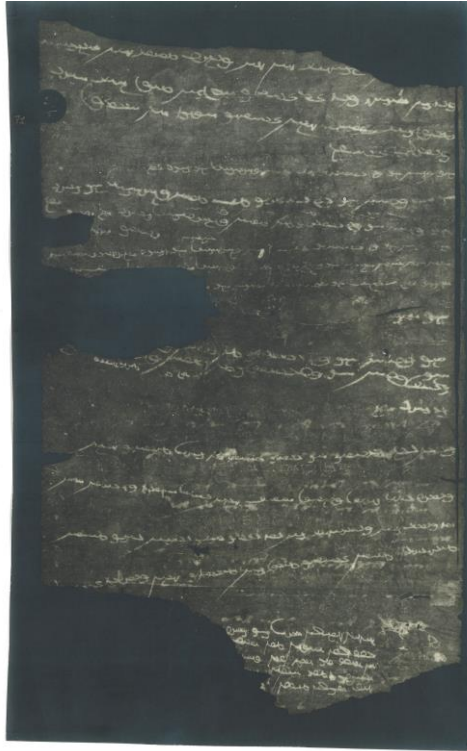
III.

The 24-line document marked with location sign T II T M 117 (Arat 219/71) contains four texts.

1. The first text contains the last four lines of a letter whose first part is missing.

2. The sentence *alku burkan-lar bu yirtinçü-te toğa belgürmek-leri m(e)ngi ol* [the birth and appearance of all Buddhas on this earth is celebrated] is repeated eight times between lines 5 and 16 except for lines 8, 11 and 12 whose first, middle and last parts are missing.

3. The text covering lines 16 to 19 is a commercial contract for *yang*.

*U 9266 (T III M 117 = Arat 219/71) = Raschmann & Sertkaya 2016: 219 [218-220]

1. ... k]ılmasar sen, sen bilgü turur sen (•) kılmasar
2. biz me onmas biz {çin} çintso apam-ka tap-lar erki
3. tip, men anıng şıla çintso apam-ka ayıtıp
4. bitidim (•) çın'ol (•)
5. alko burқан-lar bu yirtinçü-te toğa belgürmek-leri m(e)ngi ol
6. alko burқан-lar bu yirtinçü-te toğa belgürmek-leri mengi [ol]
7. alko burқан-lar bu yirtinçü-te toğa belgür[mek-leri mengi ol]
8. alınmaқ köni kirtü nom
9. alko burқан-lar bu yirtinçü-te toğa belgürmek-leri m(e)ngi ol
10. alko burқан-lar bu yirtinçü-te toğa belgürmek-leri mengi ol
11. -lariğ ança yankuğ nomlasun-lar . mengi ... t .. s ... bursang...
12. u ... ksu bile yanla-lar nom ... osmaқ-ları
13. alko [burқан-lar bu yirtinçü-te toğa belgürmek-leri mengi ol]
14. alko burқан-lar bu yirtinçü-te toğa belgürmek-leri mengi ol]
15. alko burқан-lar bu yirtinçü-te toğa be[l]gürmek-leri
16. me mengi ol
16. biçin yıl ikinti ay yiti otuz-ka manga taytso şıla<-ka>
17. bitigü yang kergek bolup anıng şıla<tın> yang altım (•) bu yang-ça anuқ
18. uz bit<ü>r men (•) bitimeser men yüz yiti қамçı yir men (•) yamu (•) tanuқ
19. tayşingdu (•) tanuқ çintso tavap (•) men taytso şıla bitidim (•) çın ol (•)

4. The text covering lines 20 to 24 is a five-line letter written in Mongolian, with its last part missing. Қазан Sultān mentioned in this letter is likely to be Halīl Kazan Sultān or (Kazan Halīl Sultān) ruling from 1333 to 1346.

His genealogical tree is as follows:

Buқа (or) Тоқа Temür

Uruқ (or) Öruk Temür

Yasadur (or) Yasavur

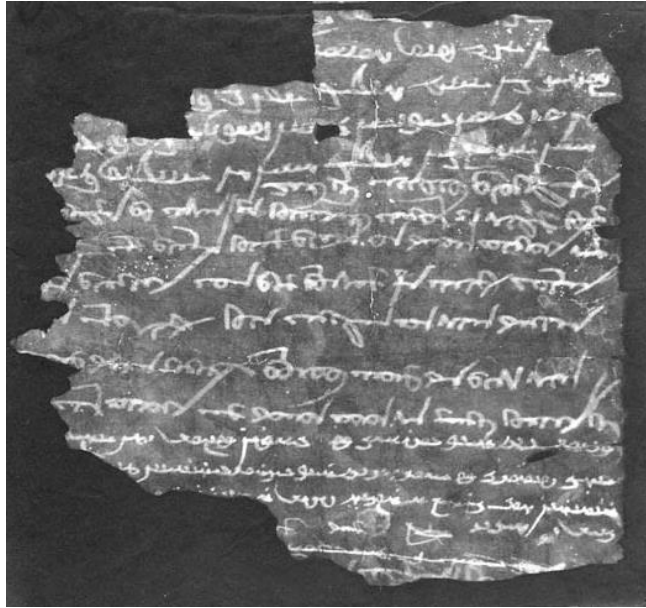
Kazan Halîl (or) Halîl Kazan Han / Sultân.

He married Saray Mülk Mihrban Timürlenk, daughter of Kazan Sultân (Öztuna, 1989: 667).

1. asan sultan üge manu (·) mongo[l ... ekiten]
2. yuudun arban-tun naya(d)[ta erigudta (?)]
3. ene indu-tay nom-ın baş[ı-nar odkui]
4. ereküy-tür arban ulağ [.]
5. ap umdın tabun b[(a)tman]

IV.

The Text labeled Arat 149/064 contains three texts. The first text is the last five lines of a commercial contract whose first part is missing. The second text is a seven-line commercial contract for tarıg, written upside down on the document. The third text is a four-line Buddhist text describing a rainmaking ritual, whose last part is missing.

*U 9222 (Arat 149/064) = Raschmann & Sertkaya 2016: 149 [169-171]

1. birür]
2. m(e)n (·) iki küp süçüg [köni birür m(e)n (·) birginçe yok bar]
3. bolsar m(e)n inim ıtay evteki<-ler> b[irle köni
4. bir]z-ün (·) tanu yapığa (·) tanu körpe (·) ... m ... bu niş[an

5. şahan-ning ol men kıtay şahan-ka ayıtıp bitı[dim]
 12.] yıl üçünç ay tokuz otuz-ka manga köriçek-ke
 11. tarı]ğu tarığ kergek bolup indu-ta biş şık
 10. tarı]ğ altım (•) küz yangı-ta on şık tarığ
 9. birür] m(e)n (•) birginçe yok bar bolsar m(e)n inim yolaç
 8. ev-tek]i-ler birle köni birz-ün (•) tanuğ ögrünç-ğay-a
 7. tanuğ] padma (•) bu nişan m(e)n köriçek-ning ol (•) m(e)n kıtay köri
 6. çek-ke ayıdıp bitidim
 13. birök kim qayu yoğaçari bu vaçr(a)pan bölük-te işle[tü tiser
 14. işi ködügi bu erür :: kim qayu yamğur yağıtayın ti[ser tört
 15. kıdıgın suv mantal {kk} kılmış k(e)rgek ne[...]
 16. ming sekiz ol taqı (...)
 17. Text are written upwords.

V.

The Text marked with location sign T II S 2 contains several texts.

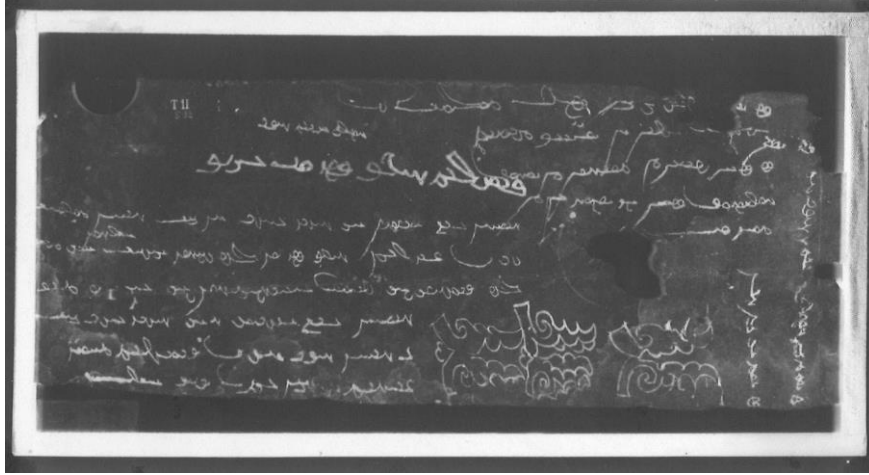
1. Lines 1 to 7 cover an *ötüg bitig* (petition) similar to Pintung Bitigi.
2. Lines 8 to 10 cover a part of a letter written upside down (from top to bottom).
3. Lines 11 to 12 cover an unknown text.
4. Line 13 written upside down (from top to bottom) is the first line of the continuing part of the text left unfinished in line 16.
5. Lines 14 to 15 cover an unknown text.
6. Lines 16 to 21 cover a commercial contract for kanpo.
7. Lines 24 to 29 cover a letter.
8. The heading written upside down (from bottom to top) is the same as the first line of the first text.

1. tengriken] tolu börti vayaş
2. vaav
3. qut]ingaqlutı mung

4. alp ötügl[ep
5. v(ı)z-ır ötügüm
6.]lısas erti ıulut teginür (·)
7. kiçig-tin berü boşgüt-ta bilig-te emgen(i)p //
8. sengegün
9. erteçi tariğ-ta vız-ır-ka üç şık tariğ birgil!
10. kız t(e)ngrim esengüm buu beg-te bitig-te az üküş ayt[
11. {yo} yont yıl sekizinç ay tört otuz-ka m(e)n unç .. bit[idim (·)
12.]iler barça at-ka yol-ka tegi teginti
13. ıulut yme munın-ka tegi negü tilep yoriyur m(e)n
14. yont yıl sekizinç ay tört otuz-ka
15. ...]-ka m(e)n yme maħa-vaybaş bolu tegineyin teser [
16. ıatun-lar (?)] ıunçı-lar punyası bolu tegineyin (·)
17. yont yıl sekiz-inç ay tört otuz-ka manga vız-ır <ka> asıg[ka
18. ıanpo k(e)rgek bolup vap şeli-te yüz ıanpo altım (·)
19. üç [ıanp]o-ka tört ıanpo birür m(e)n (·) kaç ay tutsar m(e)n
20. asıgı birle il] yangıça köni birür m(e)n (·) yok bar bolsar m(e)n inim ...
21. yok çor köni birz-ün (·) bu sav-ta tanuı
22. borçu kölük bütsi tölük (·) bu tamğa mening ol (·)
23. ıutı[nga]
24.]u buyanu bele-lim (·)
25. temür-ke ırak-tın üküş [köngül
26. aytu ıdur m(e)n (·) inç erki sen (·) m(e)n yme inç m(e)n (·)
27. bi]tig-te ne üküş söz ıdayın (·) çını kelmiş
28. negü törlüg savı erser işitdim (·) m(e)n yme amtu
29. inç edgülig turur m(e)n (·) inç erser sen bitig
30. [sa]v [ıd]u turgıl (·) eyin bitig
31. ıdtım ıdtım(·)
32. tengriken tolu bürt[ü ...

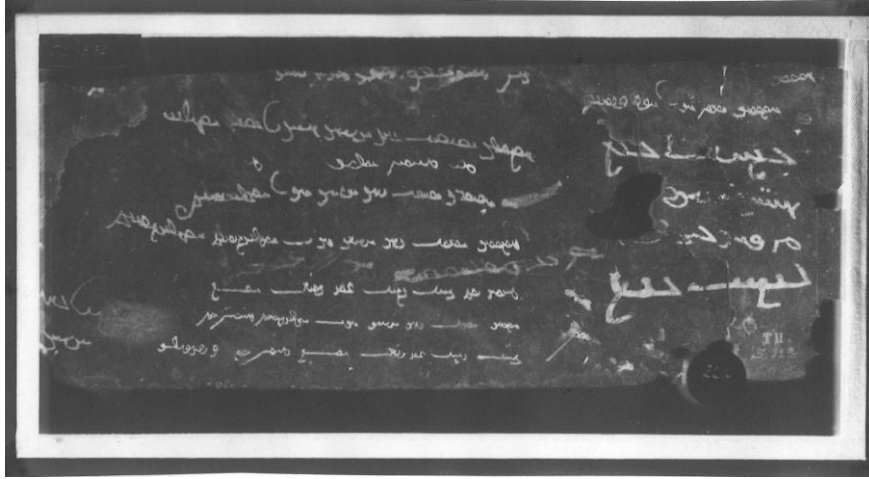
VI.

Side A of the document marked with location sign T II S 32 and labeled 22a-b contains a 17-line scribble; side B there of contains an 11+2=13 line scribble and two words written in mirror image using two pens.

*U 9055/1 (T II S 32 (Arat 22a) = Raschmann & Sertkaya, 2016: 22 [60]

1. bu 'w[... ge]y men bolad tūdūng-ke
2. eke ... adın-ka oқыu tegintim ҡulutı sarıǵ şabi
3. bu buyan küçin-te tüşin-te ozup
4. ҡutrulup burқанlar uluş-ın-ta bitidim sadu bolz-un yamu
5. toǵz-un
6. sıçǵan yıl üçünç ay sekiz yangı-қа men sinha tudung
7. ҡ(i)y-a ңыз-dım (·) sadu bolz-un (·) edǵü kelz-ün (·) emgek tartz-un (·) örü t[urz-un (·)
8. edǵü bitkeçi-ler körüp ayıǵlamasunlar (·) yana alǵu tip
9. sıçǵan yıl ikinti {ş} ay sekiz yangı-<қа> men
10. sinha şab-i-қ(i)y-a bitidim (·) tanuқ
11. çin-şim m(e)n ym-e bir andaki
12. bu nom-ta m(e)n ҡulutı [қа]yım {s} şabi-қ(i)y-a
13. bu nom-nı m(e)n sinh-a [şabi-қ(i)y-a bitidim (·)]

*U 9055/2 (T II S 32 (Arat 22b) = Raschmann, 2009: 577 [240-241]; Raschmann & Sertkaya, 2016: 22 [61]

Recto

1. urutı = ulutı
2. ulutı güz-(ı)y-a abi bitiyü [tegitim]
3. yılan yıl [
4. sağ // l teki
5. -ta bar yamu
6. yılan yıl

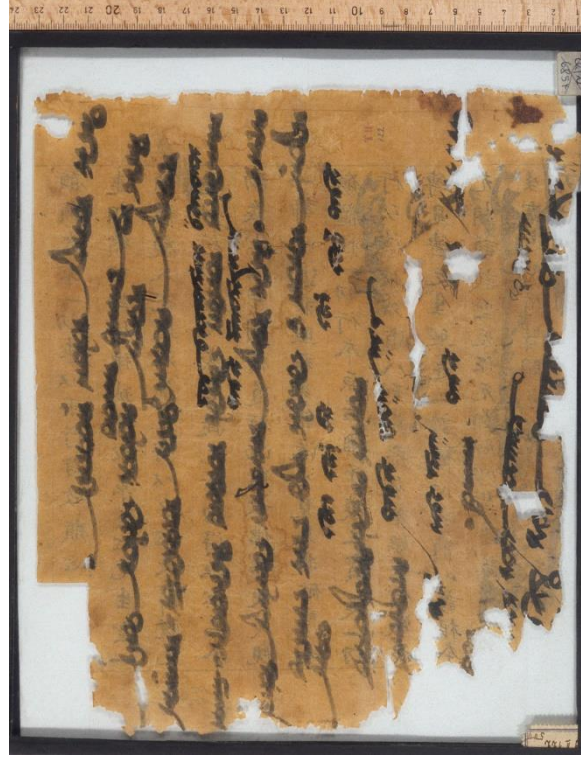
Verso

1. men impindu abi t[engri]m
2. ulutı orun şı aari-(ı)y-a  ı'tı
3. -ta tanu udı
4. ulutı orun şı aari-(ı)y-a ıgıg-l>edim
5. ulutı orun şı aari-(ı)y-a ıgıgletim ıgıgletim
6. luu yıl trtünc ay luu yıl ...
7. tanu nom maha-ala or küng ol
8. ulutı orun şı aari-(ı)y-a ıgıgledim tanu nom maha-ala
9. maha-ala or küng ol tanu ol b kumb(a)nde
10. ma]ha-a]la şı
11. aari

I had published various scribbles from Uygur texts (2006: 195-200).

VII.

Another text containing scribbles is the one labeled Ch/U 6854 (T II 122) and kept in Berlin. The 11-line text published by Zieme in *Berliner Turfantexte V* under the text number 32 contains an eight-line scribble written upside down on the document (1975: 68).

Ch/U 6854 v (T II 122) = Wilkens, 2000: 438 [380-381]

1. t(e)ngri avtadan uluğ utinga
2. t(e)ngri et vaganu anatu
3. avtadan ulutı kulig tonga
4. avtadan utinga tegin tugmuz () iraktan
5. esengley ku kngil tun teginr biz () manastar
6. hırza () t(e)ngri avtadan yauay krlede tzun
7. idu etz-i kngil-i edg yini yinik m?
8. neteg
9. oync negin tpdavamu
10. pdavamu
11. /ut///

Text are written at the middle of the lines of the texts.

1. t(e)]ngrim sön tünerig tamudakı
2. t(e)]ngrim sön tünerig
3. t(e)]ngri (...)
4. (...) şabi amrak t(e)]ngri
5. t(e)]ngri yaruğ-ğ(i)y-a
6. küz küz [kür kül] bay köl köl [kül kül] t(e)]ngri
7. t(e)]ngri m'gwm'd ruş(e)n
8. ywk prwyr'tmnty frnxwnty

References

Öztuna, Y. (1989). *Devletler ve Hanedanlar: İslâm Devletleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Raschmann, S.-Chr. & Sertkaya, O. F. (2016). *Alttürkische Handschriften, Alttürkische Texte aus der Berliner Turfansammlung im Nachlass Reşid Rahmeti Arat*. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/28. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Raschmann, S.-Chr. (2008). Baumwoll-Nachlese, Vier alttürkische böz-Dokumente aus dem Arat-Nachlass (İstanbul). 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages], 23: 121-150.

Raschmann, S.-Chr. (2009). *Alttürkische Handschriften: Dokumente II*. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/22. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Sertkaya, O. F. & Matsui, D. (2007). On a “silver” Document. In Zieme, P. (Ed.), *Aspects of research into Central Asian Buddhism, in memoriam Kogi Kudara* (pp. 341-347). Turnhout: Brepols.

Sertkaya, O. F. (2006). Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Karalamalar ve Müsveddeler. In Çoruhlu, Y. et al. (Eds.), *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü: Prof. Nejat Diyarbakirli'ye Armağan* (pp. 195-200). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Wilkins, J. (2000). *Alttürkische Handschriften: Teil 8. Manichäisch-türkische Texte der Berliner Turfansammlung*. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/16. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Zieme, P. (1975). *Manichäisch-türkische Texte, Texte, Übersetzung, Anmerkungen.*
Berliner Turfantexte 5. Berlin: Akademie Verlag.

Received 18.06.2022	Research Article	JOTS
Accepted 07.07.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 586-594

Hunnic 鐵伐 Tie-ba [< tie'fa] and Scythian Ταβίτι [Tabiti]

Hunca 鐵伐 Tie-ba [< tie'fa] ve Sakaca Ταβίτι [Tabiti]

Fatih ŞENGÜL *

İbrahim Çeçen University (Ağrı/Turkey)
E-mail: sengulf@gmail.com

The Huns and the Scythians, constitute two of the most leading mounted nomadic communities of antiquity and had the similar nomadic lifestyle and culture. So it is very probable to find the words, which carry phonetic and semantic resemblances, in the languages of both communities. This paper revolves around a particular word, which seems to be common in the languages of both communities.

Key Words: Hunnic, Scythian, Turkic, Proto-Bulgarians, Kuturgurs, Iranian Languages.

* ORCID ID: 0000-0003-0111-3579.

One of Hunnic words recorded by the Chinese was tie-ba [< tie'fa] 鐵伐 meaning iron. (Shiratori, 1902: 6). Before passing on the explanations about the mentioned Hunnic word I would like to give answer to German scholar Doerfer, who is known as the most opposed name to the claim that Huns speak Turkic, rejects all connections between Hunnic and Turkic and saw the existence of Hunnic words in Turkic as a borrowing (Doerfer, 1973: 1-50; 1986: 71-134) with one linguistic evidence. I will discuss Doerfer's claims in an upcoming work of mine which will be released soon.

Supposing that Doerfer's views of the language of the Huns are correct and there is no linguistic affinity between Hunnic and Turkic. What kind of justification would Doerfer make about Hunnic word which can be analyzed only on the base of Turkic below or would he see its existence in Turkic as borrowing if he were alive?

Our word is *khiuŋ-lío/kunlu*, dated to the 1st century BC, recorded by the Chinese, which means "tent" in the Huns' language and could not be explained by any linguists. And even Russian linguist Dybo, who is of the view that Huns spoke an archaic form of Turkic, regarded it as a word which is not of Hunnic origin (Dybo, 2007:81) for the fact that she could not find cognate for this word in any language. As will be seen now, there is a perfect equivalent of this word.

The word 穹廬 *khiuŋ-lío* (Schuessler, 2014: 252,274; Ssu-ma Ch'ien, 2011: 275; Pulleyblank, 1962: 242; Pulleyblank, 1986: 242; Prùšek, 1971: 131) or *kunlu* (Taskina, 1968: 142) in Huns' language is preserved in its purest form in the stories of Dede Korkut which is one of major literary products of Turks. The word *günlük* mentioned in those expressions *Günlügi alturluça odasına geldiler.* (Ergin, 1989: 33), *Aruz dahi altun günlügin dikmişidi.* (Ergin, 1989: 224), *Basat altunlu günlügin tiküp oturur iken...* (Ergin, 1989: 209), of the stories means 'umbrella, tent in the form of an umbrella, tent with an umbrella and pavilion with an umbrella'. (Ergin 1997: 33; Dilçin, 1983: 104; Pekacar, 2011: 147; Gösterir, 2015: 185) Yes, the word *khiuŋ-lío/kunlu* in Huns' language is the exact equivalent of the word *Günlük* or its older form, *künlük* in Turkic.

This word, recorded by the Chinese, has revealed three important linguistic facts about the language of the Huns: the first one, the equivalent of the tent meaning in Huns' language; the second one, the presence of the Turkic word *kün*

meaning sun in Huns' language; and the last, the {+lXk} suffix, which is the derivational for making a noun from a noun in Turkic, is present in Huns' language in the same form.

The Hunnic word mentioned is, of course, linked to the sun. Both the umbrella and the tent are for protection from sun. Indeed, the fact that the word *günlük* was described with the meanings 'shade and tent' (Alizade, 1992:114) in another source confirms this inference. Also, the meaning umbrella besides the meaning tent was derived from this word in Turkic as the word *şamsıya* which means umbrella was derived from the word *şams* which means sun in Arabic.

The word *gün* 'sun' is in the form *kün* (Tekin, 2016: 305; Gabain, 2007: 285) in Orkhon Inscriptions and it is found in Volga Bulgarian inscriptions with the form *küwen/kün* (Tekin, 1988: 145). The word *künlük* in Huns' language explicitly shows that the language the Huns spoke was an agglutinative language like Turkic. Huns have created the word *Künlük* [*kün* + *lük*] by adding the suffix {+lXk}, which is a suffix that derivates a noun from another noun, to the word *kün* in their language, which means the sun.

The namings used for sun in Yeniseian dialects are *i* and *êga* and *êgä* (Castrén, 1858: 254; Kotorova & Nefedov 2015: 202). And there is no appropriate word used for tent in Ket dialects that resembles *künlük* phonetically. The words used for sun and tent in Mongolian dialects are all the way different than Turkic *kün* and *künlük*.

The astronomical namings used for sun, star and etc. constitute one of the most basic parts of a language. Now it is necessary to ask the following questions to Doerfer and those who agree with him. Why did the Huns use a naming of Turkic origin for sun or why did they prefer to use a naming of Turkic origin if they were not of Turkic origin? Did they not have any substitute names that can be used for sun in their own language?

Even a simple example illustrated above is against the views and claims that the Huns did not speak an archaic form of Turkic. The most striking and crux thing in relation to the claims that the Hunnic was not Turkic is virtually without exception to all of those, who support anti-Turkic assumption about the origin and language of the Huns, defend the view that the Scythians were of Iranian

origin unconditionally and categorically although there is really no evidence between the Scythians and Iranian speaking communities.

Honestly, there is still artificial and pointless debate created and continued by those who don't want to see the Huns as a Turkic speaking tribe. No doubt the Huns spoke Turkic. In the future we will witness to the fact that all linguistic materials left by the Bulgarians in reality belonged to the language of the Huns.

We know for sure that the Bulgarians, who were considered the followers of the Huns and descendants of Attila, spoke Oghur dialect of Turkic. But the question remains unresolved, where after the collapse of the Hunnic state, Irnak, son of Attila, migrated and settled with the Hun masses attached to him. Historians agree that the Huns under the command of Irnak led the Bulgarians and established a sovereignty with them.

However, a statement in the List of Bulgarian Khans, which has hitherto been missed by all historians, linguists and researchers, completely refutes this accepted view. In the list mentioned, first five leaders are named starting from Avitohol, who was identified by the majority of historians except for some objections as Attila, and the following explanation is given: “*These 5 khans reigned with shaved heads on the other side of the Danube, and then Isperih Khan came to this side of the Danube; and there he (still reigns)*” (Pritsak, 1955:35; Beševliev, 1980: 482; Benzing, 1986: 14; Tekin 1987: 13; Mosko, 1988: 25; Kiril, 2008: 4).

“The shaved heads” expression is thought to mean that Bulgarian khans or people shaved their heads (Tekin 1987: 66). However, the sentence does not contain any indication that the Bulgarian khans shaved theirs.

For the first time in the scholarly world it was claimed that this explanation was used for a community that the Bulgarian khans, who are the ruling authority and the Huns' descendants, shared the common fate with (Şengül, 2013: 182).

Tekin argued in his work about the language of Danube Bulgarians, where he opposes the idea that the Common Turkic word *tokuz* ‘nine, 9’ Nemeth tried to see in the first syllable of the word *kutrigur* is the metathesis form of the word *tokur* which is the form with an /r/ in the Bulgarian Turkish, suggested that this word can be associated with the adjective *kotur ~ kutur*, meaning ‘bald, baldhead’, and that the syllable {-gUr} can be explained as its round form of the plural suffix

{-gIr} with a vowel at the end of the Altai tribal names (1987:66). Tekin made an explanation of this kind as only one of a series of statements about the ethnonym *kuturgur*.

Not being able to have a full grasp of the true essence of meaning he decided to adopt the view in the scientific world on the same tribe name and could not realize that the expression ‘shaved heads’ in the list of Bulgarian Khans mentioned above is a reference to the Kuturgurs.

Contrary to popular belief, it was claimed that the expression [shaved heads (= bald heads)] mentioned in the Khans List is the indisputably Kutrigurs/Kuturgurs, and that the real truth implied by this expression represents a historical reality that the Huns under the command of Irnak, after retreating from the European territory, turned further backwards and they have continued to reign together with Kuturgurs, who settled in right above the Azov Sea (Şengül, 2013:182).

Indeed, the historical discovery built over the Kuturgurs provides a very important clue as to where Irnak went. If Irnak and the Huns under his command had led a community named Bulgarians and reigned with them, the person who prepared the Bulgarian Khans’ List and stated the indirect expression of the Kuturgurs should have implied the Bulgarians, not the Kuturgurs. The question is; Why did the rulers, who were the descendants of the Hun ancestry, reign with the Kuturgurs and not with the Bulgarians?

In the future I will give answer to this kind of a rightful question with evidences and the connections and evidences I will present first time will lead us to accept the fact that Huns are identical with the Bulgarians while the linguistic materials left by the Bulgarians belong to the Huns. Naturally, unnecessary debates about the language of the Huns will come to an end.

A language can borrow a word from another but borrowing an affix for making a noun from a noun is almost impossible unless forced. For this reason, the derivational affix in Huns’ language invalidates Doerfer's argument.

Every language has the affixes peculiar to itself and it goes without saying that the affix {-lXk} is of Turkic origin. Derivational affixes in the language of the

Huns are not limited to the affix {+lXk}. There are also other affixes. They are also of Turkic origin. We will witness to them in time.

To get to the main point, It is clear that Chinese recorded Hunnic word as *tie-ba* because there is no letter /-r/ in Chinese and the original form of Hunnic word is *tie-bar*.

Those, who believe that Huns spoke a Yeniseian language, associate the Hunnic word *tie-ba* [<tie'fa] with *t'ip* and *t'ep* in some Yeniseian dialects (Doerfer 1973:7) and even interestingly, Doerfer claimed that the same Hunnic word may be of Old Ket origin (1973:7).

There is a data neglected by both Doerfer and the supporters of Yeniseian argument, the most nonsensical and baseless opinion proposed about the language of the Huns. Those namings [t'ip and t'ep] don't exist in all dialects of Yeniseian languages. For example, the word for iron in Yenisei Ostyaks is *ê* (Castren, 1858:236) which has nothing to do with *t'ip* and *t'ep*. This fact reveals that those namings used for iron in Yeniseian languages are Turkic borrowings.

Shiratori and Dybo connect Hunnic word to Turkic *temir/temür* 'iron' because of the change /m/ > /b/, which is very common in Turkic (1902:6; 2007:96). Tekin's statements about the same word supports this view. According to him, Hunnic word is identical with *täbir* 'iron' in Shor and Lebed dialects and *tebir* 'iron' in Sagai dialect of Turkic (1993:17).

In my opinion, Hunnic 鐵伐 *tie-ba* is related to Scythian *tabiti* (Ταβιτί), which is a naming belonging to the cultural world of the Scythians.

While Herodotus, who recorded nearly all information, -known to us-, about the Scythians in what is today Ukraine in fifth century B.C., explains the names of Scythian Gods with their Greek equivalents, He uses the namings such as *Api* (Ἄπι) for Gaia, *Papaios* (Παπαῖος) for Zeus, *Argimpasa* (Ἀργίμπασα) for Aphrodite, *Thagimasada* (Θαγιμασάδας) for Poseidon, *Oitosyr* (Οἰτόσυρος) for Apollo, *Tabiti* (Ταβιτί) for Hestia, *Ares* (Ἄρης) for Ares (Herodotos, 2004/IV: 59).

All of the Scythian deities above are of Turkic origin. I will make further statements about the resting deities like *Tabiti* in a future work.

Hestia was the goddess of 'hearth, home, family' in Greek mythology. Those who explain this Scythian word in Iranian languages relate it to the word *tapatí*,

which means “The Burning-one” in Indo-European languages. (West, 2007:267) This is the only consistent explanation of the Scythian deities on the basis of Indo-European languages. Unfortunately, other god names have no explanation on the basis of Indo-European languages. Minns confesses this truth and clearly states that Iranian explanations made about the names of Scythian deities are not satisfactory (1913: 39-40).

But even such an explanation [“The Burning-one”] cannot go beyond weak arguments when compared to the following Turkic ones.

Tap or *tep* root, which means fire, is very common in Eurasian geography and is found in almost every language. The Scythian word indeed lives in the words *Tabit* and *Tabu* ‘the god who protects the house’ (Tavkul, 2000:370) in Karachay-Malkar dialect. It must also be mentioned that Turkmen word *tebit* ‘heat, warmth’ (Tekin et al., 1995: 622) is identical with Scythian word. On the other hand, the mentioned Scythian word is really the exact equivalent of the naming used for ‘spirit and deity of fire’ in Turkic shamanism.

Tap means ‘heat, fire’ in Kazakh dialect (Koç, 2003: 520). *Iti*, constituting the second element of the Scythian word, is the same as the word *İti*, which is one of the most common words used for the namings ‘god and spirit’ (Tanyu, 1980: 11) in old Turks’ beliefs. In other words, Scythian *Tapiti* is essentially the exact equivalent of the word *Tapiti* in Turkic which means ‘spirit and deity of fire’. Epithet of deity of fire in the belief of Yakuts is *dabıy* (Pekarskiy, 1945: 248). Earlier form of *dabıy* seems to be *dabıd* because the change *d* to *y* is very common in Turkic. It goes without saying that the form *dabıd* is identical with Scythian *tabıti*.

The root of Turkic words *tebir* and *temir* ‘iron’ seems to be *tap/tab* and *tep/teb* meaning ‘fire and heat’ because iron is closely related to heat and never takes shape without it. It can easily be said that Hunnic *tie-ba(r)* and Scythian *tabıti* come from the same root.

References

Alizade, S. (1992). *Oğuzname (Emsal-i Mehmedali) XVI. Yüzyılda Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı*. Haz. Bayat, A. H. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Benzing, J. (1986). Yazyk Gunnov, Dunayskikh i Volzhskikh Bulgar. *Zarubezhnaya Tyurkologiya*, 1, 11-28.

Beševliev, V. (1980). *Die Protobulgarische Periode Der Bulgarischen Geschichte*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert.

Castrén, M. A. (1858). *Versuch Einer Jenissei-Ostjakischen und Kottischen Sprachlehre*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.

Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doerfer, G. (1973). Zur Sprache der Hunnen. *Central Asiatic Journal*, 17(1), 1-50.

Doerfer, G. (1986). O Yazyke Gunnov. *Zarubezhnaya Tyurkologiya*, 1, 71-134.

Dybo, A. (2007). *Lingvisticheskiye Kontakty Rannikh Tyurkov. Leksicheskiy fond., Pratyurkskiy Period*. Moskva: Vostochnaya literatura.

Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Akalın, M. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gösterir, İ. (2015). *Örneklî-Tanıklî Çorum Ağzı Sözlüğü*. Çorum: Tekofset.

Herodotos. (2004). *Herodot Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Kiril, P. (2008). *The Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Century, The Records of a Bygone Culture*. Leiden-Boston: Brill.

Koç, K. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kotorova, Ye. G. & Nefedov, A. V. (2015). *Comprehensive Dictionary of Ket*. Munich: Lincom Europa.

Minns, E. H. (1913). *Scythians and Greeks (A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to Caucasus)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mosko, M. (1988). *Imenniküt na Bülgarskite Khanove*. Sofiya: Petür Beron.

Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Pekarskiy, E. (1945). *Yakut Dili Sözlüğü I*. İstanbul: Ebuzziya Matbaası.

Pritsak, O. (1955). *Die Bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren*. Wiesbaden: Otto Haarsowitz.

Průšek, J. (1971). *Chinese Statelets and the Northern Barbarians in the Period 1400-1300 BC*. Dordrecht: Reidel Publishing Company.

Pulleyblank, E. (1962). The Consonantal System of Old Chinese II. *Asia Major*, 16, 206-65.

Pulleyblank, E. G. (1986). Yazyk Syunnu. *Zarubezhnaya Tyurkologiya*, 1, 29-70.

Schuessler, A. (2014). Phonological Notes on Hàn Period Transcriptions of Foreign Names and Words. In Simmons, R. V. & Auken, D. A. (Eds.), *Studies in Chinese and Sino-Tibetan Linguistics: Dialect, Phonology, Transcription and Text* (pp. 249-292). Taipei: Institute of Linguistics.

Shiratori, K. (1902). Sinologische Beitrage zur Geschichte der Tiirk-Volker; über die Sprache der Hsiungnu und Tunghu-Stamme. *Bulletin de l'Academie Imperiale des Sciences de St.-Petersbourg*, 5(17), 1-31.

Ssu-ma Ch'ien. (2011). The Grand Scribe's Records. In Nienhauser, W. Jr. (Ed.), *The Memoirs of Han China IX/II*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Şengül, F. (2013). *Sabir Sekel Avar ve Bulgar Etnik Meselelerinin Çözümü*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

Tanyu, H. (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Taskina, V. (1968). *Materialy po Istorii Syunna (po Kitayskim Istochnikam)*. Moskva: Nauka.

Tavkul, U. (2000). *Karaçay Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (1987). *Tuna Bulgarları ve Dilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (1988). *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (1993). *Hunların Dili*. Ankara: Doruk Yayınları.

Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. et al. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg.

West, M. L. (2007). *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press.

Received 21.06.2022	Research Article	JOTS
Accepted 09.07.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 595-683

yolçı yérçi, nomçı, uluğ baxşı Prof. Dr. Peter Zieme'nin 80. yaşgününe

Eski Uygurca Sosyo-Ekonomik Belgeler Hakkındaki Çalışmaların Kaynakçası

Bibliography about Studies on Old Uyghur Socio-Economic Documents

Erdem UÇAR*

Friedrich-Schiller-Universität Jena (Jena/Germany)

E-mail: erdem.ucar@uni-jena.de

Many research and editions have been published on the documents called *Old Uyghur Civil Documents*. Wilhelm Radloff was the first scholar to edit these documents and it has been 125 years since his first book called *Uigurische Sprachdenkmäler; Materialien*. Therefore it has been necessary to prepare the bibliography of these studies. The bibliography is chronological and includes books, journal articles, conference presentations, chapters in edited volumes, etc. It also focuses on the naming and classification of Old Uyghur Socio-Economic Documents.

Key Words: Old Uyghur, Socio-Economic Documents, Civil Documents, bibliography.

* ORCID ID: 0000-0002-0039-9619.

Giriş

Uyguristikte ağırlıklı olarak *Eski Uygurca Sivil Belgeler* olarak adlandırılan parçalar üzerine bugüne kadar epey araştırma neşredilmiştir. Bu çalışmaların bir liste halinde bir araya getirilmesinin faydalı olabileceği düşünülerek elinizdeki kaynakça hazırlanmıştır.

Uygurca Sivil Belgeler ile Batı Uygur kağanlığı (IX.-XII. yüzyıllar) ve Moğol egemenliği (XIII.-XIV. yüzyıllar) altında, Turfan ve civarında yaşayan Uygurların kürsî ve yarı kürsî Uygur harfleriyle yazdığı hukukî, sosyal ve ekonomik belgeler kast edilmektedir. Türkiye’de ve Uyguristikte bu belgelerin adlandırılmasında ağırlıklı olarak *Eski Uygurca Sivil Belgeleri* adlandırılmasının benimsendiği görülmektedir. Yanılmıyorsam ilk kez *Sivil* terimini Clauson kullanmış (1972: xvii), ama Clark’ın doktora tezinde (1975) bu terimi kullanmasıyla terim yaygınlık kazanmıştır. Clauson’un ve Clark’ın bu adlandırmayı tercih etmesinin asıl gayesi bu metinleri dinî içerikli Budist ve Maniheizt metinlerden ayırmaktı. Böyle bir yaklaşım, Uygurca literatürün büyük bir kısmını oluşturan dinî içerikli öğretî metinleri ile bu belgeleri birbirinden ayırmak adına çok mantıklıydı. Ancak *Sivil* kelimesinin gerek Türkçede gerekse İngilizcede birden fazla anlamının olması belgelerin adlandırılmasında bazen belirsizliğe neden olmuştur. Ayrıca, *Uygurca Sivil Belgeler*’den bahsettiğimizde bunların mutlak anlamda dinî içerikten yoksun, tamamen *seküler* içerikli olduğundan bahsetmek pek de mümkün değildir. Bu nedenle daha önce bazı Uyguristiklerin tercih ettiği *Eski Uygurca Sosyo-Ekonomik Belgeler* adlandırmasının bu kaynakçada kullanılmasının daha isabetli olabileceğine karar verilmiştir.

Eski Uygurca sosyo-ekonomik Belgeler’in tasnifi meselesi de en az belgelerin adlandırılması kadar önemlidir. Bu belgelerin bir kısmı toplu olarak ilk kez Radloff tarafından *Uigurische Sprachdenkmäler* (1928) başlığıyla neşredilmiştir. Aslında eserin ikinci nâşiri olarak Radloff’un talebesi Malov’u da zikretmek gerekiyor, zira Radloff’un topladığı malzemeyi Malov bir araya getirmeyi başarmıştır. Bununla birlikte 1928 yılı itibariyle *Eski Uygurca sosyo-ekonomik* parçaların ilk tasnifinin Radloff ve Malov tarafından -basit olarak da olsa- yapıldığı söylenebilir. Bu çalışmada toplam 128 belge yer alsa da bunlardan sadece 101 tanesi sosyo-ekonomik içeriklidir.

Radloff ve Malov'un basit tasnif denemesinin ardından Arat *Eski Uygur Hukuk Vesikaları* başlıklı makalesinde Radloff'un neşrettiği malzemeye dayanarak belgelerin ne zaman, nasıl ve hangi nedenlerden ötürü tanzim edildiğini, belgelerdeki şahıs, imza ve mühürleri ayrıntılı olarak ele almıştır. Bu anlamda *Eski Uygurca sosyo-ekonomik* parçaların ilk bilimsel analizinin Arat tarafından yapıldığı kabul edilmelidir. Arat, *şekil ve mevzu* bakımından belgeleri şu şekilde tasnif etmiştir (1964: 38-39):

1. Büyük defter ile ilgili kayıtlar; 2. Devlet teşkilâtı ve devlet idâresinde vazifeli kimseler ile ilgili kayıtlar (*ıduq-qut, tigit, beg, élçi, nöker, büyük ordu, onbaşı, yüzbaşı, devlet hazinesi, mâliye* vb.); 3. İctimâî sınıflar ve meslek sâhipleri ile ilgili kayıtlar (*qul, câriye, élçi, tapıgçı, qalançı, bağçı, inçü bağçı, işçi, ulağçı, alımçı, bérinçi, akrabalar* vb.); 4. Dinî müesseseler ve din adamları ile ilgili kayıtlar; 5. Vergiler ile ilgili kayıtlar (a. Vergi çeşitleri, b. Nakdî ve aynî vergiler, c. İş mükellefiyeti; isimleri için bk. msl. *alban, basıq, bérin, birt, borluq, qap, qabın, qalan, qanlıq, qaylalıq aş, kepez, qoluş, qopçır, qurut, salıq, tariğ, tesik, tüşük, tütün, umtu, yasaq* ve *mahsul vergisi* vb.); 6. Vakıf müessesesi ile ilgili kayıtlar; 7. Vasiyet-nâmeler ile ilgili kayıtlar; 8. Evlâtlık ve besleme ile ilgili kayıtlar; 9. Kölelik ile ilgili kayıtlar (a. Satış, b. Rehin, c. Azad edilme, d. Evlenme, e. Şikâyetler); 10. Arazi ile ilgili kayıtlar (tarla: *tariğ* [yür, kebez, arpa, vb.], *tariğu yér, bağ, bahçe*); (a. Vakıf, b. Satış, c. Kira, d. Rehin, e. Ortaklık, i. İstifâde vb.); 11. Para ile ilgili kayıtlar (*gümüş, yarmaq gümüş, yastuq gümüş, yuñlaqlıq gümüş, yarmaq gümüş, yastuq, çav, yastuq çav, yuñlaqlıq çav, yastuq çoñduy bav çav*, vb.); 12. Zirâat mahsûlü ile ilgili kayıtlar (*kebez, arpa, buğday, tüki, tariğ, üyür, yür, üzüm, susam*); 13. Zirâat mahsûllerinden elde edilen yiyecek ve içecek maddeler ile ilgili kayıtlar (*un, susam yağı, şarap, sücüg, saman, talkan, tıñcan yağ, ot*); 14. Zirâat mahsûllerinden elde edilen sanâyi maddeleri ile ilgili kayıtlar (*qoqbu, kidiz, yérlik, işlenmiş qoqbu, yuñlaqlıq qoqbu, böz, yuñlaqlıq böz*); 15. Hayvanlar ile ilgili kayıtlar (*at, ud, eşek, qoyun, eçkü, teke, oğlaq, ulağ, boğaz at, at hırsız, at teri, ulağ teri, qopar, yük, ıyırçaq*); 16. Hayvanlardan elde edilen maddeler ile ilgili kayıtlar (*kidiz, yağ, et, yuñ, yürün yuñ, yorğut*); 17. Ticâret ile ilgili kayıtlar (anlaşmalar, ticâret mektupları, ticâret malı: *tavar, yuñlaqlıq tavar, turqu*); 18. Kullanma eşyası ile ilgili kayıtlar (ton, iskirti, töşek, qançuq, ulatu, yonaq, işiç, saç, ayaq, yıbaq, ulpaq, kiçir vb.); 19. Mektuplar.

Görüldüğü üzere, Arat'ın tasnifi derli toplu ve oldukça sistemlidir. Arat, sosyo-ekonomik belgelerin hepsini *Hukuk Vesikası* olarak adlandırmayı tercih etmiştir. O, belgeleri tasnif ederken belgelerde geçen anahtar kelimeleri esas almıştır. Bu yöntemin faydalı olduğu şüphesizdir. Eski Uygurca parçaların kataloglanmasında ve neşrinde Arat'ın uyguladığı bu yöntemin daha sonraki yıllarda Uyguristikte uygulandığını da belirtmek gerekiyor. Diğer taraftan, o döneme kadar bilinen belgelere dayanılarak yapılan içerik tahlilinin çok başarılı olduğu da söylenebilir.

Clauson, Eski Türkçe sözlüğünün giriş kısmında sözlüğündeki maddeler için metinleri tasnif etmiş ve dinî olmayan metinleri *Sivil metinler* başlığı altında göstermiştir (1972: xvii). Clauson'un *Sivil metinler* olarak tarif ettiği metinlere bakış açısı herkesten farklıdır. Ona göre, *doğrudan* dinî içeriğe sahip olmayan her metin *Sivil metindir* ve *Sivil [Eski Türkçe] metinler* dört ana guruba ayrılabilir:

1. Tıp metinleri; 2. Astronomi, büyü ve kehanet metinleri; 3. Ekonomi ve hukuk metinleri;
4. Çeşitli metinler.

Clark'ın şimdiye kadar henüz neşredilmemiş olan doktora tezi *Eski Uygurca sosyo-ekonomik belgeler* üzerinedir. Clark'ın çalışması bir neşir değil, bir analiz çalışması olarak değerlendirilmelidir. Tezde 141 belge tavsif edilmiş, 141 belgeye dayanarak belgelerin bulunma ve neşredilme serüveni, belgelerin tarihlendirilmesi, içeriği ve dil özellikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Buna göre, Clark 141 belgeyi önce üç ana başlıkta göstermiş, daha sonra üç başlık altında ayrıntılı bir tasnif sunmuştur (1975: 374-391):

I. Hukukî Belgeler (No: 1-93)

1. Borç Sözleşmeleri; 2. Hayvan Kiralama Sözleşmeleri; 3. Arazi Kiralama Sözleşmeleri; 4. Arazi Satış Sözleşmeleri; 5. Kölelikle İlgili Belgeler; 6. Evlat Edinme ile İlgili Belgeler; 7. Kölelik Antlaşmaları; 8. Vasiyetnâmeler; 9. Ödünç Kölelikle İlgili Belgeler; 10. Miras; 11. Çeşitli Konularda Belgeler; 12. Senetler

II. İdarî Belgeler (No: 94-119)

1. İdarî Fermanlar; 2. Arz Belgeleri; 3. Çeşitli Belgeler; 4. Ulaş Belgeleri; 5. Hüküm Belgeleri;
6. Tamıklık Belgeleri

III. Ticarî Belgeler (No: 120-141)

1. Aile Kütükleri; 2. Şahsî Kütükler; 3. Vergi Kayıtları; 4. Çeşitli Belgeler

Hukuk vesikalarına dayanarak Uygurların siyasî ve kültür tarihini inceleyen İzgi, belgeler hakkında bilgiler verdikten sonra belgeleri şu şekilde tasnif etmiştir (1987: 56):

1. Borç Alıp-Verme Vesikaları (a. para, b. mısır, c. buğday, d. şarap, e. pamuk, f. pamuklu kumaş, g. darı); 2. Alım-Satım Vesikaları (a. tarla, b. oğul, c. köle); 3. Kiralama Vesikaları (a. tarla, b. hayvan); 4. Rehin Vesikaları; 5. Vakıf Vesikaları; 6. Vasiyetnameler.

Yamada'nın *Eski Uygurca sosyo-ekonomik belgeler* hakkındaki makalelerinin toplandığı eserin II. cildinde editörler Arat'ın ve Clark'ın tasniflerini dikkate alarak belgeleri şöyle tasnif etmiştir (Yamada 1993/II: xiii-xiv):

I. Resmî Belgeler (İdarî, Diplomatik, Askeri ve Dinî cemaatlerle ilgili belgeler)

1. İdarî Talimatlar ve Buyruklar; 2. Diplomatik Mektuplar; 3. Ruhsatlar ve İzinler; 4. Makbuzlar; 5. Arzlar; 6. İdarî Raporlar; 7. Kayıtlar ve Listeler; 8. Ricalar; 9. Çeşitli Belgeler

II. Şahsî Belgeler

1. Sözleşmeler (ve Vasiyetlernâmeler); 2. Makbuzlar; 3. Mektuplar ve Hesap Dökümleri; 4. Kayıt ve Listeler; 5. Ricalar; 6. Çeşitli Belgeler

SUK (= Sammlung uigurischer Kontrakte I-III) editörleri 121 belgeye dayanarak kitaptaki belgeleri ise şöyle tasnif etmiştir (1993/II: xiv):

1. Satış Belgeleri; 2. Takas Belgeleri; 3. Tarla Kira Belgeleri; 4. Ödünç Verme Belgeleri; 5. Evlat Edinme Belgeleri; 6. Rehin Belgeleri; 7. Azadlık Belgeleri; 8. Vasiyetnâmeler; 9. Çeşitli Belgeler.

Geng, *Eski Uygurca Sosyo-Ekonomik belgeler* hakkındaki kitabında belgeleri şu şekilde tasnif etmiştir (2006: 64-319):

1. İdarî Belgeler; 2. Köle Satış Belgeleri; 3. Tarla Satış Belgeleri; 4. Kira Belgeleri; 5. Ödünç Verme Belgeleri; 6. Diğer Belgeler

Raschmann, hazırladığı *sosyo-ekonomik belgelerin* katalogunda *SUK* (= Sammlung uigurischer Kontrakte I-III) editörlerinin tasnifini büyük oranda benimsemiştir (2007: 15-16):

I. Resmî Belgeler (idarî, diplomatik, askerî ve dinî cemaatlerle ilgili belgeler)

I. 1. İdarî Talimatlar ve Buyruklar; I. 2. Mektuplar; I. 3. Ruhsatlar ve İzinler; I. 4. Makbuzlar; I. 5. Arzlar; I. 6. İdarî Raporlar; I. 7. Kayıtlar ve Listeler; I. 8. Çeşitli Belgeler

II. Şahsî Belgeler (sözleşmeler ve ticarî mukaveleler)

II. 1. Sözleşmeler (ve Vasiyetlernâmeler); II. 1. Satış Belgeleri; II. 2. Takas Belgeleri; II. 3. Tarla Kira Belgeleri; II. 4. Ödünç Verme Belgeleri; II. 5. Evlat Edinme Belgeleri; II. 6. Rehin Belgeleri; II. 7. Azadlık Belgeleri; II. 8. Vasiyetlernâmeler; II. 9. Çeşitli Belgeler

II. 2. Makbuzlar

II. 3. Mektuplar

II. 4. Kayıtlar ve Listeler

II. 5. Çeşitli Belgeler

Matsui, 99 belge üzerinde yaptığı incelemeye dayanarak belgeleri kronolojik olarak şu şekilde tasnif etmiştir (2014: 616-617):

A) Batı Uygur Kağanlığından kalan belgeler; B) Erken Moğol döneminden (Yuan öncesi) kalan belgeler; C) Erken Moğol-Yuan döneminden kalan belgeler; D) Yuan döneminden kalan belgeler; E) Kersin-Yalın belgeleri (XIV. yüzyılın başları); F) Çağatay döneminden kalan belgeler (1320 sonrası); G) Qutluğ mühürlü emirler (XIV. yüzyıl ortası); H) Tarihsiz belgeler

Uygurca belgeler, bugün Berlin, St. Petersburg, Kyōto, Paris, Londra gibi dünyanın muhtelif yerlerindeki kütüphanelerde muhafaza edilmektedir. Almanların Turfan bölgesine yaptığı keşif gezilerinin neticesinde elde edilen Uygurca parçalar içindeki *sosyo-ekonomik Uygurca belgelerin* kataloğu Raschmann tarafından iki cilt hâlinde neşredilmiştir (2007, 2009). Raschmann, ilk ciltte 267, ikinci ciltte de 418 belgeyi tavsif etmiştir. II. Dünya Savaşı esnasında kaybolan bazı sosyo-ekonomik Uygurca belgelerin kataloğu Arat'ın terekesine dayanılarak Raschmann ve Sertkaya tarafından neşredilmiş olup (2016) katalogda üçyüzden fazla belgenin teşhisi yapılmıştır. Paris'te Paul Pelliot koleksiyonunda muhafaza edilen Eski Uygurca *sosyo-ekonomik belgeler* Hamilton tarafından neşredilmiştir (1986/I-II). IOM RAS'ın (Institute of Oriental Manuscripts, St. Petersburg) Orta Asya koleksiyonundaki Uygurca parçaların katalogunda *Secular and Sivil Documents* başlığı altında toplam 141 belgenin tavsifi yapılmıştır (Lundysheva et al. 2021: 193-254). Buradaki belgelerin neşri Tuguşeva 2013'te yer almaktadır. Bunun dışında bu kütüphanelerdeki belgeler Radloff, Arat, Yamada, Geng, Hamilton, Tuguşeva, Zieme, Li, Liu, Moriyasu, Yang, Umemura, M. Sayit, İ. Yüsüp, Raschmann, Matsui, vs. gibi çeşitli Uyguristler tarafından neşredilip incelenmiştir.

Bazı öne çıkan neşredilmiş çalışmalarını zikretmek gerekirse, böz belgeleri Raschmann 1995'te, posta teşkilatıyla ilgili *ulağ* belgeleri VÉR 2019'da ve Eski Uygurca mektuplar Moriyasu 2019'da müstakil olarak neşredilip incelenmiştir. Uyguristik'te *SUK* kısaltmasıyla bilinen üç ciltlik çalışmanın ilk cildinde Yamada'nın daha önce yayımlanan makaleleri biraraya getirilmiş, ikinci ciltte 121 belgenin yeni bir neşri ve sözlüğü yer almıştır. Son ciltte de 121 belgenin

resimleri yayımlanmıştır. Bununla beraber, Matsui'nin henüz neşredilmeyen master (1996) ve doktora (1999) tezlerinde de pek çok *Eski Uygurca sosyo-ekonomik belgenin* neşri ve analizi bulunmaktadır. Tezlerine dayanan bir çalışmanın Berliner Turfantexte serisinin yakın zamanda çıkacak cildinde neşredilmesi öngörülmektedir. Bunun dışında Matsui, neşrettiği pek çok makale ile *sosyo-ekonomik belgeler literatürüne* katkı sunmuştur.

Eski Uygurca sosyo-ekonomik belgelerin araştırılması üzerine bazı bibliyoğrafik çalışmalar için Arat, 1964: 9-12; Clark, 1975: 65-90; Raschmann, 1992; Geng, 2006: 28-35; Yang, 2011; Vér, 2019: 15-22 ve Veli, 2021'e bakılmalıdır. Ayrıca bunun için Adams et al. 2000 ve Laut, 2001, 2003, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2011, 2013'teki bibliyoğrafya serisine de bakılabilir.

Haneda'nın ve Yamada'nın makaleleri toplu olarak neşredildiği için onların çalışmaları ayrı olarak listelenmemiş, sadece yazarların makale toplusunun künyeleri verilmiştir. Bunun için bk. Haneda 1957, 1958 ve Yamada 1993.

Eski Uygur Sosyo-Ekonomik Belgeleri Hakkındaki Çalışmaların Kronolojik Kaynakçası

1789

1. Amiot, J. M. et al. Mémoires concernant l'histoire, les sciences, les arts, les mœurs, les usages, & c. des Chinois: Par les Missionnaires de Pékin. Paris: Nyon.

1812

2. Klaproth, H. J. Abhandlung über die Sprache und Schrift der Uiguren. Berlin.

1899

3. Radloff, V. V. "Altuigurische Sprachproben aus Turfan". Nachrichten über die von der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg im Jahre 1898 ausgerüstete Expedition nach Turfan. Heft I. Imperatorskoy Akademii Nauk. St. Pétersbourg: 55-83.

1901

4. Barthold, W. Zur Geschichte des Christentums in Mittel-Asien bis zur mongolischen Eroberung. Tübingen und Leipzig: Verlag von J. C. R. Mohr.

1909

5. Grünwedel, A. Bericht über archäologische Arbeiten in Idikutschari und Umgebung im Winter 1902-1903. München: Verlag der K. Akademie der Wissenschaften.
6. Le Coq, A. von. "Ein christliches and ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan (Chinesisch-Turkistan)". Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Berlin: 1202-1218.
7. Radloff, W. "Anhang. Uigurische Schriftstücke, in Text und Übersetzung". Bericht über Archäologische Arbeiten in Idikutschari und Umgebung im Winter 1902-1903. Ed. by Grünwedel, A. Verlag der K. B. Akademie der Wissenschaften. München: 181-195.

1910

8. Radloff, W. "Alttürkische Studien III: 1. Ein Fragment in türkischer Runenschrift. 2. Manichäisch-uigurisches Fragment aus Turfan". *Izvestija Imperatorskoj Akademii Nauk* 6. Serija: 4: 1025-1036.

1912

9. Grünwedel, A. *Altbuddhistische Kultstätten in Chinesisch-Turkistan. Bericht über archäologische Arbeiten von 1906 bis 1907 bei Kuča, Qarašahr und in der Oase Turfan*. Berlin: Reimer.
10. Müller, F. W. K. "Der Hofstaat eines Uiguren-Königs". *Festschrift Wilhelm Thomsen zur Vollendung des siebenzigsten Lebensjahres am 25. Januar 1912*. Eds. by K. Brugmann et al. Leipzig: 207-213.
11. Müller, F. W. K. "Zwei Pfahlinschriften aus den Turfanfunden. 1. Die uigurische Inschrift auf dem Pfahle IB 4672. 2. Die chinesische Pfahlinschrift". *Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl.* 1915: 3. Berlin.
12. Thomsen, V. "Dr. M. A. Stein's Manuscripts in Turkish «Runic» Script From Miran and Tun-Huang". *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*. 44/1: 181-227.

1918

13. Le Coq, A. von. "Handschriftliche uigurische Urkunden aus Turfan". *Túrán*. 1918: 449-460.

1919

14. Le Coq, A. von. "Kurze Einführung in die uigurische Schriftkunde. Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen an der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin". *Westasiatische Studien*. 11: 93-109

1920

15. Müller, F. W. K. "Uigurische Glossen". *Ostasiatische Zeitschrift*. 8: 310-324.

1925

16. Thomsen, V. "Aus Ostturkestans Vergangenheit". *Ungarische Jahrbücher*. 5: 1-24.

1926

17. Bang, W. "Türkische Bruchstücke einer nestorianischen Georgspassion". *Le Muséon*. 39: 41-75.
18. Le Coq, A. von. *Auf Hellas Spuren in Ostturkistan. Berichte und Abenteuer der II. und III. deutschen Turfan-Expedition*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung.

1927

19. Malov, S. E. "Dva uygurskih dokumenta". *Roboti Vostochnogo Fakul'teta Sredne-Aziatskogo Gasudarstvennogo Universiteta*. Taškent: 387-394.

1928

20. Le Coq, A. von. *Von Land und Leuten in Ostturkistan. Berichte und Abenteuer der 4. deutschen Turfanexpedition*. Leipzig: Hinrichs.
21. Radloff, W. *Uigurische Sprachdenkmäler. Materialien nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen von S. E. Malov herausgegeben*. Leningrad.

1929

22. Bang, W. & Gabain, A. von. *Türkische Turfan-Texte I: Bruchstücke eines Wahrsagebuches*. *Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl.* 1929: 15, 241-268. Berlin.
23. Bang, W. & Gabain, A. von. *Türkische Turfan-Texte II: Manichaica*. *Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl.* 1929: 22, 411-430. Berlin.

1930

24. Rachmati, G. *Zur Heilkunde der Uiguren [I]*. Berlin (aus: *Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl.* 1930: 23, pp. 451-473).
25. Rachmati, G. R. "Radloff, W. *Uigurische Sprachdenkmäler*, hrsg. v. S. Malov". *Orientalische Literaturzeitung*. 33/6: 214-216. [Rezension]

1932

26. Caferoğlu, A. "Öz Hukuk Dili". *Öz Dilimize Doğru*. 5: 72-74.
27. Caferoğlu, A. "Uygur Türklerinde Millî Hukuk İstilahları". *Öz Dilimize Doğru*. 8: 130-135.

28. Malov, S. E. "Ujgurskie rukopisnye dokumenty ekspedicii S. F. Oldenburga". Zapiski Instituta Vostokovedenija AN SSSR. 1: 129-149.

29. Rachmati, G. Zur Heilkunde der Uiguren II. Berlin (aus: Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl. 1932: 22, pp. 401-448).

1934

30. Caferoğlu, A. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.

31. Caferoğlu, A. "Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstılahları". İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası. 4: 1-43.

32. Herrfahrdt, H. "Das Formular der uigurischen Schuldurkunden". Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. 48: 93-100.

1935

33. Abdullahoğlu, H. "Temir Kutluğ Yarılığı". Türkiyat Mecmuası. 3: 207-228.

34. Srygowski, J. "Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi". Türkiyat Mecmuası. 3: 1-80.

35. Ünver, A. S. "Uygurlarda Tababet Esasları". Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası. 10: 529-539.

1936

36. Arat, R. R. "Uygurca Yazılar Arasında [I]". Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi. 3: 101-112.

37. Orkun, H. N. Türk Hukuku Tarihinin Uygur Vesikaları. Ankara.

38. Rachmati, G. Türkische Turfan-Texte VII. Mit sinologischen Anmerkungen von Dr. W. Eberhard. Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl. 1936: 12. Berlin.

39. Vernadsky, G. "Notes on the History of the Uighurs in the Late Middle Ages". Journal of the American Oriental Society. 56: 453-461.

1938

40. Fitrat. "Orta Asya'da Arazi Meselesine Dair Üç Vesika". Çev. Kalantoy, Y. Vakıflar Dergisi. 1: 147-157.

41. Gabain, A. von. "Briefe der uigurischen Hüen-tsang-Biographie". Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.

1939

42. Caferoğlu, A. "Türk Teamül Hukukunda Evlatlık Müessesesi". Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası. 2: 97-113.

1940

43. Bernştam, A. N. "Ujgurskye yuridiçeskye dokumenty". Problemy istočnikovedenija. 3: 61-84.
44. Haenisch, E. Steuergerechtsame der chinesischen Klöster unter der Mongolenherrschaft: eine kulturgeschichtliche Untersuchung mit Beigabe dreier noch unveröffentlichter Phagspa-Inschriften. Leipzig: Hirzel.
45. Ramstedt, G. J. "Four Uigurian Documents". C. G. Mannerheim: Across Asia from West to East in 1906-1908/II. Helsinki: 191-202.

1943

46. Saguchi, T. "モンゴル人支配時代のウイグルスタン (I)" [Uighuristan during the Mongolian Rule (I)]. 史学雑誌 [Journal of Historical Science]. 54/8: 1-71.
47. Saguchi, T. "モンゴル人支配時代のウイグルスタン (II)" [Uighuristan during the Mongolian Rule (II)]. 史学雑誌 [Journal of Historical Science]. 54/9: 72-97.

1944

48. Pelliot, P. "Qubčiri-qubčir et qubči'ur-qubčur". T'oung Pao (Second Series). 37: 153-164.
49. Vladimirtsov, B. Y. Moğolların İçtimaî Teşkilâtı, Moğol Göçebe Feodalizmi. Çev. İnan, A. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1946

50. Bernştam, A. N. Sotsialno-ekonomiçeskiy stroy orhono-yeniseyskih tyurok 6-8 vekov. Vostočnotyurkskiy kaganat i kirgızı. Moskva-Leningrad.

1947

51. Arsal, S. M. Türk Tarihi ve Hukuk. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

1948

52. Minorsky, V. "Tamīm ibn Baḥr's Journey to the Uyghurs". Bulletin of the School of Oriental and African Studies. 12/2: 275-305.

1949

53. Gabain, A. von. "Steppe und Stadt im Leben der ältesten Türken". Der Islam. 29: 30-62.

1950

54. Ayiter, F. "Eski Türk Hususî Hukukuna Ait Bazı Notlar". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. 11: 417-436.
55. Kibirov, A. "Sotsial'no-ekonomičeskiy stroy Uyguristana XIII-XIV vv. (po uygurakim yuridičeskim dokumentam)". İzvestiya Kirgizskogo filiala AN SSSR. Frunze. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

1951

56. Malov, S. E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti, tekst' i issledovaniya. Moskva-Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

1952

57. Kibirov, A. "K voprosu o rabstva v Uyguristana XIII-XIV vv.". Trudi Instituta yazıka, literaturı i istorii Kirgizskogo filiala AN SSSR III. Frunze: 207-211.
58. Malov, S. E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti, tekst' i issledovaniya. Moskva-Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

1953

59. Bailey, H. W. "Medical Plant Names in Uigur Turkish". 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı. Mélanges Fuad Köprülü. Osman Yalçın Matbaası. İstanbul: 51-56.

60. Rásonyi, L. “Sur quelques catégories de noms de personnes en turc”. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 3: 323-351.

1954

61. Aalto, P. “Prolegomena to an Edition of the Pañcarakṣā”. *Studia Orientalia*. 19: 1-48
62. Abe, T. “Where was the Capital of the West Uighurs?”. *Silver Jubilee Volume of the Zinbun-Kagaku-Kenkyusyo*. Transl. Horvitz, L. Kyoto University. Kyoto: 435-450.
63. Bailey, H. W. “Madu, a Contribution to the History of Wine”. *Silver Jubilee Volume of the Zinbun-Kagaku-Kenkyusyo*. Kyoto University. Kyoto: 1-11.
64. Feng, J. “元代畏兀儿文契约二种” [Two Uygur Contract Manuscript from Yuan Era]. *历史研究* [Historical Studies]. 1: 119-131.

1955

65. Abe, T. 安部健夫《西ウイグル國史の研究》[Historical Study of the West Uighur Kingdom]. Kyoto: Ibundō shoten.
66. Cleaves, F. W. “An Early Mongolian Loan Contract From Qara Qoto”. *Harvard Journal of Asiatic Studies*. 18/1-2: 1-49.
67. Hamilton, J. R. *Les Ouïghours à l’époque des Cinq Dynasties d’après les documents chinois*. Paris: Imprimerie Nationale, Presses Universitaires de France.

1956

68. Gabain, A. von. “Feng Chia-Sheng. Yüan-tai Wei-wu-erh-wen ch’i-yüeh erh cgung [Zwei handschriftliche, uigurische Kontrakte der Yuan-Zeit]. (Aus: Li-shih yen-chiu 1. Peking 1954, S. 119-131)”. *Ural-Altäische Jahrbücher*. 28: 101.
69. Schurmann, H. “Mongolian Tributary Practices of the Thirteenth Century”. *Harvard Journal of Asiatic Studies*. 19: 304-389.
70. Vernadsky, G. “Note on the Origin of the Word «Tamga»”. *Journal of the American Oriental Society*. 76/3: 188-189.

1957

71. Gernet, J. “La vente en Chine d’après les contrats de Touen-houang (IXe-Xe siècles)”. *T’oung Pao (Second Series)*. 45-4/5: 295-391.

72. Haneda, T. 羽田博士史學論文集 《上卷》 歴史篇 [Recueil des œuvres posthumes de Tōru Haneda I: Études historiques]. Kyoto: Université de Kyoto.

1958

73. Enoki, K. “Haneda hakushi shigaku rombunshū 羽田博士史學論文集 Jōkan 上卷: Rekishihen 歴史篇 (Oriental Research Series No. 3 Part 1. Recueil des Oeuvres Posthumes de Tōru Haneda. I: Études Historiques) by Tōyōshi ken'yūkai, Miyazaki Ichisada, Haneda Tōru”. Monumenta Serica. 17: 478-486. [Review]
74. Feng, J. & Tenișev, E. R. “回鹘文斌通（善斌）卖身契三种 - 附控告主人书” [Three Uyghur Documents about Sale from Bintong]. 考古学报 [The Journal of Archaeological Studies]. 2: 113-123 + 167-170.
75. Feng, J. “回鹘文斌通（善斌）” [Uygurca Bintung Vesikasi]. 考古学报 [The Journal of Archaeological Studies]. 1: 109-120.
76. Haneda, T. 羽田博士史學論文集 《下卷》 言語 宗教篇 [Recueil des œuvres posthumes de Toru Haneda II: Études religieuses et linguistiques]. Kyoto: Université de Kyoto.
77. Özerdim, M. N. “Uygurlar Devrinde Turfan-Karahoco Şehrinde Evler”. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. 26/3-4: 97-123.
78. Tixanov, D. Í. “Nalogi i Nalogoviye Termini v Uygurskom Gosudartvye”. Uçeniye Zapiski İnstituta Vostokovedeniya. 16: 52-77.

1959

79. Pelliot, P. Notes on Marco Polo I. ouvrage posthum, publié sous les auspices de l'Académie des Inscriptions e Belles-Lettres e avec le Concours du Centre national de la Recherche scientifique. Paris: Imprimerie Nationale Librairie Adrien-Maisonneuve.

1960

80. Feng, J. & Tenișev, E. R. “Tri novych uigurskich dokumenta iz Turfana”. Problemy Vostokovedeniya. 3: 141-149.
81. Feng, J. “回鹘文契约二种” [Two Contracts in Uyghur]. 文物 [Cultural Relics]. 6: 32-34.
82. Mori, M. “ウイグル葡萄園売渡文書” [Uyghur Legal Document about the Sale of a Vineyard]. 東方学報 [Journal of Oriental Studies]. 42/4: 22-50.

83. Tixanov, D. Í. “Zavisimya indju”. Trudi Instutita istorii, arxaologii i etnografii AN Kazaxoskoy SSR. VIII: 26-31.
84. Tixanov, D. Í. “Termini el i budun v drevnix uygurskix dokumentax”. Íssladovaniya po istorii kul’tury narodov Vostoka. Sbornik v çast’ Akad. I. A. Orbeli. Moskva-Leningrad: 250-255.

1961

85. Elóve, A. U. “Bir Uygurca Yazı”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1961: 311-317.
86. Gabain, A. von. Das uigurische Königreich von Chotscho: 850-1250. Berlin: Akademie-Verlag.
87. Haneda, A. & Yamada, N. “大谷探検隊將來ウイグル字資料目録” [A List of the Manuscript Remains in Uighur Script Preserved in Ryūkoku Library]. 西域文化研究 IV [Monumenta Serindica IV]. Kyoto: 173-206.
88. Mori, M. “A Study of Uygur Documents of Loans for Consumption”. Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko. 20: 111-148.
89. Mori, M. “siçï ve Ssü-chih” [Uigurisch siçï und chinesisches sishi]. 和田博士古稀記念東洋史論叢 [Sammlung von Aufsätzen über orientalische Geschichte zur Erinnerung an den 70. Geburtstag von Professor Wada]. Tokyo: 959-970. [Türkçe versiyonu → (1972). “Siçï ve SŞÛ-CHIH”. Tarih Araştırmaları Dergisi. 6: 217-223.]
90. Mori, M. “ウイグル文売買文書 —とくに その売主と買主とについて” [The Uyghur Sales-Documents, Specifically about the Seller and Buyer]. 遊牧社会史探究 [Studies on the History of Nomad Societies]. 9: 1-18.
91. Mori, M. “ウイグル文売買文書に於る売買担保文言” [Security Clause in the Uyghur Sales-Documents]. 東方学報 [Journal of Oriental Studies]. 44/2: 1-23.

1962

92. Gabain, A. von. “Uigurisches Kontraktswesen”. Ural-Altäische Jahrbücher. 34: 280-283.
93. Sinor, D. “Annemarie von Gabain: Das uigurische Königreich von Chotscho, 850-1250. (Sitzungsberichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrg. 1961, Nr. 5.) 81 pp. Berlin:

Akademie-Verlag, 1961. DM. 12.40.”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 25/3: 628-629. [Review]

94. Tekin, Ş. “Uygurlarda Sevab Tevcihi Âdeti ve İslâmlıktaki Mevlid Duâsı”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 22: 233-245.

1963

95. Bazin, L. “Über die Sternkunde in alttürkischer Zeit”. *Akademie der Wissenschaften und der Literatur*. 5: 571-582.
96. Doerfer, G. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timurzeit I*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
97. Gabain, A. von. “Notes on Dress and Ornament. The Uigur Kingdom of Khocho”. *Aspects of Altaic Civilization. Proceedings of the 5th Meeting of the PIAC Held at the Indiana University (June 4-9, 1962)*. Ed. by Sinor, D. Indiana University Publications. Bloomington: 171-174.
98. Menges, K. H. “Problemata Etymologica: Herrn Professor Dr. Julius Németh zum 70. Geburtstag: Alt-Russisch тамъга <Siegel; Stempel>; Türkisch tamya, tamqa, damya; Mongolisch tamya, tamaya <Brandmal auf Tieren als Eigentumszeichen; Siegel, Stempel, Marke, Abzeichen, Zeichen, Dokument>”. *Zeitschrift für Slavische Philologie*. 31/1: 22-42.
99. Mori, M. “元代ウイグル文土地売買文書一通” [An Uyghur Land Sale Document from the Time of Yüan]. *岩井博士古稀記念典籍論集* [Essay collection in memory of the 70th birthday of Professor Iwai]. Tokyo: 712-727.
100. Pelliot, P. *Notes on Marco Polo II. ouvrage posthum, publié sous les auspices de l'Académie des Inscriptions e Belles-Lettres e avec le Concours du Centre national de la Recherche scientifique*. Paris: Imprimerie Nationale Librairie Adrien-Maisonneuve.
101. Schafer, E. H. *The Golden Peaches of Samarkand: a Study of T'ang Exotics*. Berkeley- Los Angeles: University of California Press.

1964

102. Arat, R. R. “Bruchstücke eines Gebetsbuches”. *Studia Orientalia*. 28: 1-16.
103. Arat, R. R. “Der Herrschertitel Iduq-qut”. *Ural-Altäische Jahrbücher*. 35: 150-157.

104. Arat, R. R. "Eski Türk Hukuk Vesikaları". *Journal de la Société Fin-Ougrienne*. 65: 11-77. [Ayrıca → (1964). *Türk Kültürü Araştırmaları*. I/1: 5-53].

1965

105. Arat, R. R. "Among the Uighur Documents II". *Ural-Altäische Jahrbücher*. 36: 263-272.
106. Bombaci, A. "Qutlug bolzun! A Contribution to the History of the Concept of 'Fortune' Among the Turks I". *Ural-Altäische Jahrbücher*. 36: 284-291.
107. Clauson, G. "Turkish and Mongolian Horses and Use of Horses, an Etymological Study". *Central Asiatic Journal*. 10: 161-166.
108. Doerfer, G. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timurzeit II*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
109. Eberhard, W. *Conquerors and Rulers, Social Forces in Medieval China*. Second Revised Edition. Leiden: E. J. Brill.
110. Gabain, A. von. "Pferd und Reiter im mittelalterlichen Zentralasien". *Central Asiatic Journal*. 10/3: 228-239, 241-243.
111. Hino, K. "唐代の回紇錢" [*Huihe Money in the Tang Dynasty*]. *東方學報* [Journal of Oriental Studies]. 30: 38-49.
112. Sinor, D. "Notes on the Equine Terminology of the Altaic Peoples". *Central Asiatic Journal*. 10/3: 307-315.
113. Tenişev, E. R. "Khozyaistvennyye zapisi na drevneuigurskom yazyke". *Issledovaniya po grammatike i leksike tyurkskikh yazykov*. Nauka. Tashkent: 37-66.
114. Tixanov, D. İ. "Drevnye uygurskiye dokumenti: vajneysiye istočniki dlya izučeniya obščestvennogo stroya Tsentral'noy Aziii". *İstoriografiya i istočnikovedeniya istorii stran Azii*. I: 31-43.

1966

115. Bombaci, A. "Qutlug bolzun! A Contribution to the History of the Concept of 'Fortune' Among the Turks II". *Ural-Altäische Jahrbücher*. 38: 13-43, 181.

116. Ligeti, L. “Un vocabulaire sino-ouïgour des Ming. Le Kao-tch’ang-kouan yi-chou du Bureau des Traducteurs”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 19: 117-199, 257-316.
117. Spuler, B. “Geschichte Mittelasiens seit dem Auftreten der Türken”. *Handbuch der Orientalistik*. 1. Abteilung: der Nahe und der Mittlere Osten. Altaistik, Abschnitt 5: Geschichte Mittelasiens. Leiden. Brill. Band 5: 123-310.
118. Tixanov, D. I. *Xozjajstvo i obščestvennyj stroj uĵurskogo gosudarstva X-XIV vv.* Moskva-Leningrad.

1967

119. Doerfer, G. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timurzeit III.* Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
120. Mori, M. “ふたたびウイグル文消費賃借文書について” [Once More on the Uyghur Documents about Loan for Consumption Purposes]. *前近代アジアの法と社会 仁井田陞博士追悼論文集第一巻* [Law and Society in Pre-Modern Asia. Essay collection in memory of Professor Noboru Niida]. Tokyo: 235-266.

1968

121. Hamilton, J. & Beldiceanu, N. “Recherches autour de qars, nom d’une étoffe de poil”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 31/2: 330-346.
122. Pinks, E. *Die Uiguren von Kan-chou in der frühen Sung-Zeit (960-1028).* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

1969

123. Adams, B. S. “Notes on an Uyğur Text”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1968: 53-57.
124. Binark, İ. “Türk Dünyasının En Eski İçtimaî Yardım Müessesesi Vakıflar ve Uygur Türklerinde Vakıf”. *Türk Kültürü*. 7/78: 422-432.
125. Hamilton, J. “Un acte ouïgour de vente de terrain provenant de Yar-Khoto”. *Turcica*. 1: 43-44.
126. Ligeti, L. “Glossaire supplémentaire au vocabulaire sino-ouïgour du bureau des traducteurs”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 22: 1-49, 191-243.

127. Tryjarski, E. "Notes on the «Turcica» in Sir M. Aurel Stein's Collection". *Central Asiatic Journal*. 12/4: 322-328.

1971

128. Clauson, Sir G. "A Late Uyğur Family Archive". *Iran and Islam: in memory of the late Vladimir Minorsky*. Ed. by Bosworth, C. E. Edinburgh University Press. Edinburgh: 167-196.
129. Tezcan, S. & Zieme, P. "Uigurische Brieffragmente". *Studia Turcica*. Ed. by Ligeti, L. Akadémiai Kiadó. Budapest: 451-460.
130. Tuguşeva, L. Yu. "Three Letters of Uighur Princes. From the MS Collection of the Leningrad Section of the Institute of Oriental Studies". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 24: 173-187.

1972

131. Bazin, L. & Hamilton, J. R. "Un Manuscrit Chinois et Turc Runiforme de Touen-Houang (BM. Or. 8212 (78) et (79))". *Turcica*. 4: 25-42.
132. Clauson, Sir G. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
133. Esin, E. "Burkan ve Mani Dinleri Çevresinde Türk San'atı (Doğu Türkistan ve Kansu'da)". *Türk Kültürü El Kitabı. İslâmiyetten Önceki Türk San'atı Hakkında Araştırmalar II*. Eds. by İnalçık, H. et al. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul: 311-416.
134. Hamilton, J. "Le texte turc en caractères syriaques du grand sceau cruciforme de Mār Yahballāhā III". *Journal Asiatique*. 260: 155-170.
135. Tuguşeva, L. Yu. "Yarlıki Uygurskih knyazey iz rukopisnogo sobraniya IO IVAN SSSR". *Turgologiçeskih Sbornik 1971*: 244-260.

1973

136. Arlotto, A. T. "Old Turkic Oracle Books". *Monumenta Serica*. 29: 685-696.
137. Clauson, Sir G. "Two Uygur Administrative Orders". *Ural-Altäische Jahrbücher*. 45: 213-222.
138. Gabain, A. von. *Das Leben im uigurischen Königreich von Qočo (850-1250) I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

139. Ligeti, L. "À propos d'un document Ouïgour de l'époque Mongole". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 27/1: 1-18.
140. Pelliot, P. Notes on Marco Polo III. Index, publié sous les auspices de l'Académie des Inscriptions e Belles-Lettres e avec le Concours du Centre national de la Recherche scientifique. Paris: Imprimerie Nationale Librairie Adrien-Maisonneuve.
141. Pelliot, P. Recherches sur les Chrétiens de L'Asie Centrale et d'Extrême-Orient. Paris: Imprimerie Nationale.

1974

142. Gabain, A. von. "Die Qoco-Uiguren und die nationalen Minderheiten". Sprache, Geschichte und Kultur der Altaischen Völker Protokollband der XII. Tagung der Permanent International Altaistic Conference 1969 in Berlin. Ed. by Hazai, G. & Zieme, P. Akademie Verlag. Berlin: 241-250.
143. Kakuk, S. "Quelques Catégories de Noms de Personne Turcs". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 28/1: 1-35.
144. Malyavkin, A. G. Materialy po istorii uygurov v IX-XII vv. Novosibirsk: Izdatel'stvo "Nauka" Sibirskoye otdeleniye.
145. Zieme, P. "Ein uigurischer Landverkaufsvertrag aus Murtuq". *Altorientalischen Forschungen*. 1: 295-308.
146. Zieme, P. "Zu den nestorianisch-türkischen Turfantexten". Sprachen, Geschichte und Kultur der altaischen Völker. Protokollband der 12. Tagung der PIAC 1969 in Berlin. Hrsg. von Hazai, G. & Zieme, P. Berlin: 661-668.

1975

147. Clark, L. V. Introduction to the Uyghur Civil Documents of East Turkestan (13th-14th cc.). Indiana University. Bloomington. [Unpublished PhD Thesis]
148. Clark, L. V. "On a Mongol Decree of Yisün Temür (1339)". *Central Asiatic Journal*. 19/3: 194-198.
149. Doerfer, G. Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timurzeit IV. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
150. Ecsedy, H. "«Böz»: an Exotic Cloth in the Chinese Imperial Court". *Altorientalischen Forschungen*. 3: 145-154.

151. Gabain, A. von. "Types of Arhats on a Series of Wall Paintings from Turfan". *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko (The Oriental Library)*. 33: 161-169.
152. Róna-Tas, A. "«Böz» in the Altaic World". *Altorientalischen Forschungen*. 3: 155-163.
153. Tekin, Ş. "Bilinen En Eski İslami Türkçe Metinler: Uygur Harfleriyle Yazılmış Karahanlılar Devrine Ait Tarla Satış Senetleri (473, 483 = 1080, 1090)". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 4: 157-186.
154. Tuğuşeva, L. Yu. "Dva ujugurskich dokumenta iz rukopisnogo sobranija Leningradskogo otdelenija Instituta Vostokovedenija Akademii Nauk SSSR". *Sovyetskaya Turkologiya*. 4: 92-101.
155. Tuğuşeva, L. Yu. "Yazikoviy e vneyazikoviy znaçeniya v deşifrovke pamyatnikov drevneuygurskoy pismennosti". *Sovyetskaya Turkologiya*. 5: 27-32.
156. Zieme, P. "Ein uigurischer Erntesege". *Altorientalischen Forschungen*. 3: 109-143.
157. Zieme, P. "Ein uigurischer Text über die Wirtschaft manichäischer Klöster im uigurischen Reich". *Researches in Altaic Languages. Papers Read at the 14th Meeting of the PIAC Held in Szeged (August 22-28, 1971)*. Ed. by Ligeti, L. Akadémiai Kiadó. Budapest: 331-339.

1976

158. Grigoryev, A. P. "Nalogovyy termin «kubchir»". *Turcologica: K Semidesjatiletiju Akademika A. N. Kononova*. Ed. Kljashornij, S. G. et al. Leningrad: 235-240.
159. İzgi, Ö. "Moğollar'ın Ortaya Çıkışına Kadar Türkler'in Çinlilere Tesirleri". *Türk Kültürü*. 14/160: 223-233.
160. Zieme, P. "Zum Handel im uigurischen Reich von Qoço". *Altorientalischen Forschungen*. 4: 235-249.

1977

161. Hamilton, J. "Le pays des Tchong-Yun, Čungul, ou Cumuđa au xe siècle". *Journal Asiatique*. 265: 351-379.
162. İzgi, Ö. "Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar'da Geleneksel Festival ve Eğlenceler". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 31: 29-36.

163. Umemura, H. “違約罰納官文言のあるウイグル文書” [Uyghur Documents with Forfeit-Clauses, especially on the Determination of the Time and Place of Their Composition]. 東方学報 [Journal of Oriental Studies]. 58/3-4: 1-40.
164. Umemura, H. “13 世紀ウイグリスタンの公権力” [Public Power in Thirteenth-Century Uighuristan]. 東洋学報 [The Journal of the Research Department of the Toyo Bunko]. 59/1-2: 1-31.
165. Zieme, P. “Drei neue uigurische Sklavendokumente”. Altorientalischen Forschungen. 5: 145-170.

1978

166. Franke, H. “A Sino-Uighur Family Portrait. Notes on a Woodcut from Turfan”. The Canada-Mongolia Review. 4: 33-40.
167. Geng, S. “两件回鹘文契约的考释” [İki Uyurca Anlaşma Metni Hakkında Açıklama]. 中央民族学院学报 [Journal of Minzu University of China]. 2: 43-49.
168. Geng, S. “回鹘文摩尼教寺院文书初释” [Uyurca Mani Dini Tapınak Belgesi Hakkında İlk Açıklama]. 考古学报 [The Journal of Archaeological Studies]. 4: 497-516.
169. Tuğuşeva, L. Yu. “Dva kolofona iz sobranija drevneujgurskich rukopisej LO IVAN SSSR”. Tjurkologičeskij Sbornik 1975: 252-261.
170. Zieme, P. “Materialien zum uigurischen Onomasticon I”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1977: 71-86.

1979

171. Arat, R. R. “Uyurca Yazılar Arasında II”. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. 23: 17-28.
172. Erdal, M. “The Chronological Classification of Old Turkish Texts”. Central Asiatic Journal. 23: 151-175.
173. Gabain, A. von. Einführung in die Zentralasienkunde. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
174. İzgi, Ö. “Uyur Alım-Satım Vesikalarında Cezanın Ödendiği Bazı Müesses ve Şahıslar”. VIII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976, Ankara). Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. II: 799-802.
175. İzgi, Ö. “Kao-Ch’ang Uyurları Hakkında”. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi. 32: 1-10.

176. İzgi, Ö. Uygurlarda X-XIV. Yüzyıllarda Alım-Satım ve Borç Alıp Verme Muameleleri. T.C. Hacettepe Üniversitesi. Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi. Tarih Bölümü. Ankara. [Yayımlanmamış Doçentlik Tezi]

1980

177. Gabain, A. von. “von Kuča (Kuśan) nach Bāmiyān, eine kulturhistorische Studie”. Harvard Ukrainian Studies. Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students III/2. Eds. by Evcenko, I. & Sysyn, F. E. Harvard: 258-270.
178. Geng, S. “幾件回鶻文文書譯釋” [Edition of Some Uyghur Documents]. 文物 [Cultural Relics]. 5: 83-84.
179. Kurban, Veli. “吐鲁番出土的五件回鶻文文书” [Turfan'da Bulunmuş Beş Uygurca Vesika]. 中国民族古文字研究会成立大会和首次学术讨论会 [Çin Ulusal Antik Yazı Araştırmaları Derneği Kurulu Konferansı ve I. Akademik Sempozyumu]. Pekin: 105-113.
180. Molnár, Á. “An Agricultural Term in an Old Uighur Description of Hell”. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 34/1: 163-170.
181. Tekin, Ş. “A Qarahanid Document of A.D. 1121 (A.H. 515) from Yarkand”. Harvard Ukrainian Studies. Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students III/2. Eds. by Evcenko, I. & Sysyn, F. E. Harvard: 868-883.
182. Tekin, Ş. Buddhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit. Budapest: Akadémiai Kiadó.
183. Tunç, C. “Eski Türklerde Sosyo Ekonomik Yapı Üzerine Bir Deneme”. Türk Dünyası Araştırmaları. 7: 48-60.
184. Zieme, P. “Ein uigurischer Leihkontrakt über Weizen”. Altorientalischen Forschungen. 7: 273-275.
185. Zieme, P. “Uigurische Pacht Dokumente”. Altorientalischen Forschungen. 7: 197-245.

1981

186. Bozkurt, G. “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 38/1: 65-103.
187. Doerfer, G. “Ein uigurischer Text aus Iran vom Jahre 1207”. Turcica. 13: 153-169.

188. Geng, S. & Hamilton, J. “L’inscription ouïgoure de la stèle commémorative des Iduq Qut de Qočo”. *Turcica*. 13: 10-54.
189. Geng, S. “回鹘文买卖奴隶文书的考释” [Köle Alım-Satımına Dair İki Uyğurca Vesika Hakkında Açıklama]. *民族语文论集* [Collected Papers on Minority Languages of China]. Pekin: 272-291.
190. Hamilton, J. “Les manuscrits turcs anciens de la grotte murée de Touen-houang”. *Journal Asiatique*. 269: 15-17.
191. Haneda, A. “Le thé et les baguettes”. *Journal Asiatique*. 269: 69-75.
192. Raschmann, S. Die Kapitel über die Heilung der Krankheiten und das Lehren der Tat des Jünglings Udakanisyanda im uigurischen Goldglanzsūtra (24. und 25. Kapitel). Humboldt Universität. Berlin. [Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi]
193. Röhrborn, K. “Ein Glückwunsch für den Kaiser Toyon Temür. Ein Beitrag zur Metaphorik des Türkischen”. *Scholia: Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde, Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag*. Eds. by Röhrborn, K. & Brands, H. W. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 123-129.
194. Umemura, H. “吐魯番縣展覽館展示回鹘文公文書” [Uyghur Official Documents Displayed in the Turfan Museum]. *中嶋敏先生古稀記念論集* [Festschrift for the 70th Birthday of Prof. Nakajima Satosh II]. Tokyo: 45-66.
195. Zieme, P. “Ein Hochzeitssegen uigurischer Christen”. *Scholia: Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde, Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag*. Eds. by Röhrborn, K. & Brands, H. W. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 221-232.
196. Zieme, P. “Materialien zum uigurischen Onomasticon II”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1978-1979*: 81-94.
197. Zieme, P. “Research on Uigur Documents since 1975”. *Journal Asiatique*. 269: 55-61.
198. Zieme, P. “Uigurische Steuerbefreiungsurkunden für buddhistische Klöster”. *Altorientalischen Forschungen*. 8: 237-263.

1982

199. Akgür, E. N. *Uyğur Hukuk Vesikaları (Kişi ile İlgili Belgeler)*. İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. İstanbul. [Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi]

200. Gabain, A. von. “von Ötükân nach Idıqt-Şähri Studie zur Akkulturation der Alt-Türken”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 36/1: 183-196.
201. Gökdoğan, M. A. *Uygur Hukuk Vesikaları: Alış-Satış Senedleri*. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmış Mezuniyet Tezi]
202. Moriyasu, M. “An Uigur Buddhist’s Letter of the Yüan Dynasty From Tun-huang (Supplement to «Uigurica From Tun-huang»)”. *東洋文庫歐文紀要* [Memoirs of the Research Department of the Tōyō Bunko (the Oriental Library)]. 40: 1-18.
203. Sertkaya, O. F. *Eski Türkçede Mûsikî Terimleri ve Mûsikî Alet İsimleri*. İstanbul. [Yayımlanmamış Doçentlik Tezi]
204. Ščerbak, A. M. “De l’alphabet Ouïgour”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 36/3: 469-474.
205. Zieme, P. “Ein uigurisches Familienregister aus Turfan”. *Altorientalischen Forschungen*. 9: 263-267.

1983

206. Allsen, T. T. “The Yüan Dynasty and the Uighurs of Turfan in the 13th Century”. *China among Equals: The Middle Kingdom and its Neighbours, 10th-14th Century*. Ed. by Rossabi, M. University of California Press. California: 243-280.
207. Esin, E. “Balıq and Ordu. The Early Turkish Circumvallations, in Architectural Aspect”. *Central Asiatic Journal*. 27/3: 168-208.
208. Gabain, A. von. “Kollektiv-und Individualkunst in der Mittelalterlichen Malerei des Tarım-Beckens”. *Central Asiatic Journal*. 27/1: 39-45.
209. Hoca, A. et al. *Qädimki Uygur Yazma Yadıkarlıqlıridin Tallanma. Ürümçi: Shinjang Xalq Naşriyatı*.
210. İzgi, Ö. “Orta Asya Türklerinin Kültür Kaynakları”. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*. 2: 35-44.
211. Köprülü, M. F. *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müesseseleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
212. Moriyasu, T. “元代ウイグル仏教徒の一書簡 敦煌出土ウイグル語文献補遺” [An Uighur Buddhist’s Letter of the Yuan Dynasty from the Tun-Huang-Supplement to my Previous Work “Uigurica from Tun-Huang]. *内陸アジア 西アジアの社会と文化* [Society and Culture of Inner Asia and the Muslim World]. Ed.

- by Mori, M. Yamakawa Shuppansha. Tokyo: 209-231. [İngilizce versiyonu → (1982). “An Uigur Buddhist’s Letter of the Yüan Dynasty From Tun-huang (Supplement to «Uigurica From Tun-huang»)”. 東洋文庫歐文紀要 [Memoirs of the Research Department of the Tōyō Bunko (the Oriental Library)]. 40: 1-18]
213. Rachewiltz, I. de “Turks in China under the Mongols: A Preliminary Investigation of Turco-Mongol Relations in the 13th and 14th Centuries”. *China Among Equals: The Middle Kingdom and Its Neighbors, 10th-14th Centuries*. Ed. by Rossabi, R. University of California Press. California: 281-310.
214. Sertkaya, O. F. “Tun-Hung (Dun-Huang) Metinleri ve Yapılan Yayınları”. *Türk Kültürü*. 21/239: 139-144. [Tanıtma]
215. Sertkaya, O. F. “Turfanda Bulunan Uygur Metinleri Türkiye Kütüphanelerine Nasıl Geldi?”. *Türk Kültürü*. 21/247: 740-746.
216. Sertkaya, O. F. “Eski Türk Atasözleri Üzerine”. Şükrü Elçin Armağanı. Ed. by Günay, U. Hacettepe Üniversitesi Yayınları. Ankara: 275-291.
217. Tuğuşeva, L. Yu. “Delovye pis’ma ujugurov iz kollektzii A. Gryunwedel’ja”. *Istorija i kul’tura central’noj azii*. Moskva: 209-220.
218. Zhang, C. “元代畏兀儿人内部状况” [Yuan Dönemindeki Uygurların İç Durumu]. *民族研究 [Ethno-National Studies]*. 5: 13-23.

1984

219. Czeglédy, K. “The Foundation of the Turfan Uyghur Kingdom”. *Tibetan and Buddhist Studies Commemorating the 200th anniversary of the birth of Alexander Csoma de Kőrös*. Ed. Ligeti, L. Budapest: 159-164.
220. Erdal, M. “The Turkish Yarkand Documents”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 47/2: 260-301.
221. Geng, S. “A Study of Two Uyghur Contracts of the Yuan Dynasty 1271-1368”. *Zentralasiatische Studien*. 17: 7-18.
222. Hamilton, J. “Les titres šäli et tutung en Ouïgour”. *Journal Asiatique*. 272: 425-437.
223. Kurban, V. “吐鲁番出土的五件回鹘文文书” [Five Uigur Documents Unearthed from Turfan]. *中國民族古文字研究 [Studies on the Ancient Scripts of Nationalities in China]*. 中国社会科学出版社. Pekin: 105-113.
224. Togan, İ. “Moğollar Devrinde Çin’de Ticaret ve Ortak Tüccarları”. *Toplum ve Bilim*. 25/26: 71-90.

225. Tuğuşeva, L. Yu. “Nekotorye dopolnenija k čteniju drevneujgurskich delovych dokumentov”. Pis'mennye Pamjatniki Vostoka 1976-77: 240-246.

1985

226. Gabain, A. von. “Beş Balık-Koçu Uygurlar'ında Hasırlar, Halılar, Yolluklar”. Çev. Devlet, N. Türk Dünyası Araştırmaları. 34: 151-158.
227. Moriyasu, T. “ウイグル語文献” [Uigurica from Tunhuang]. 講座敦煌 6 敦煌胡語文献 [Dunhuang Series 6: Non-Chinese Literature from Dunhuang]. Ed. by Zuiho, Y. Yamakawa Shuppansha. Tokyo. 6: 1-98.
228. Sertkaya, O. F. “En Eski Türk Mûsikî Âleti: BİLİR”. Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler/I. Konya Kültür ve Turizm Derneği. Konya: 147-152.
229. Zieme, P. “Einige Bemerkungen zur Profanliteratur der Uiguren” [= Uygurların Dındışı Edebiyatı Üzerine Birkaç Not]. V. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985). Tebliğler I. Türk Dili. İstanbul: 277-288.

1986

230. Hamilton, J. Manuscripts ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang I-II. Paris: Peeters France.
231. İzgi, Ö. “Uygurlardaki Vergilere Ait Bazı Düşünceler”. IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981, Ankara) Bildirileri II. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 579-585.

1987

232. Gabain, A. von Die Formensprache der uigurischen Malerei. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
233. İzgi, Ö. “Uygur Vesikalarında Kullanılan Nişan ve Tamgalar Hakkında Bazı Düşünceler”. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. IV. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara: 203-208
234. İzgi, Ö. “Kao-ch'ang (Turfan) Uygurları”. Tarihte Türk Devletleri I. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara: 235-245.
235. İzgi, Ö. Uygurların Siyasî ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
236. Moriyasu, T. “敦煌と西ウイグル王国 —トルファンからの書簡と贈り物を中心に—” [Tun-Huang and the West Uighur Kingdom. The Historical Background

- of the Letter, P. 3672 Bis, Sent from Turfan]. 東方学報 [Journal of Oriental Studies]. 74: 58-74.
237. Oda, J. “Moğol-Yuan Devletindeki Uygurlardan «Yol Temür» Üzerine”. Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985). Tebliğler: I/1. Edebiyat Fakültesi Basımevi. İstanbul: 155-163.
238. Oda, J. “ウイグルの称号トゥットングとその周辺” [Concerning the Uighur Appellation «Tutung»]. 東洋史研究会大会 [The Journal of Oriental Researches]. 46/1: 57-86.
239. Tekin, T. “James Hamilton. Manuscripts ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang. Textes établis, traduits, et commentés par James Hamilton, Tom I, II, Fondation-Polignac, Paris 1986”. Erdem. 3/7: 249-257. [Tanıtma]
240. Umemura, H. “ウイグル文書 SJ Kr.4/638 — 婚礼 葬儀費用の記録” [A Re-examination of the Uyghur Document «SJ Kr. 4/638»: an Account Book Concerning Weddings and Funerals]. 立正大学教養部紀要 [Journal of the Faculty of Arts of the Rissyo University]. 20: 35-87.
241. Umemura, H. “イナンチ一族とトゥルファン-ウイグル人の社会” [The Inançı Family in Turfan Uygur Society]. 東洋史研究 [The Society of Oriental Researches]. 45/4: 724-754.
242. Yuan, D. “回鹘文社会经济文书选注 (一)” [Uyghurca Sosyo-Ekonomik Vesikalardan Seçmeler I]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 2: 64-79.
243. Zieme, P. “Materialien zum uigurischen Onomasticon III”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1984: 267-283.

1988

244. Akgündüz, A. “Uygur Hukuku”. Türk Dünyası Araştırmaları. 57: 17-30.
245. Dohi, Y. “敦煌発見唐 回鹘間交易関係漢文文書断簡考” [A Study of Fragments of Chinese Documents Related to Tang-Uighur Trade Discovered at Dunhuang]. 中国古代の法と社会栗原益男先生古稀記念論集 [Law and Society in Ancient China: Essays Dedicated to Professor Kurihara Masuo on His 70th Birthday]. Kyūko shoin. Tokyo: 399-436.
246. Donuk, A. “Eski Türk Devletlerinde İdarî-Askerî Unvan ve Terimler”. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

247. Erdal, M. “Uigurica from Dunhuang”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 51/2: 251-257. [Review]
248. Hamilton, J. R. *Les Ouïghours à l’époque des cinq dynasties d’après les documents chinois*. Paris: Collège de France, Institut des hautes études chinoises.
249. Moriyasu, T. “敦煌出土元代ウイグル文書中のキンサイ緞子” [Damask (Silk) Appearing from Kinsai as Seen in the Yüan Period Uighur Documents Unearthed in Tun-huang]. 榎博士頌壽記念東洋史論叢 [Studies in Asian History Dedicated to Prof. Dr. Kazuo Enoki on His Seventieth Birthday]. Tokyo: 417-441.
250. Raschmann, S.-Chr. “Zur Rolle der Sklaven im uigurischen Königreich von Qočo”. *Ausprägung und Entwicklung sozialer Differenzierung in vorkapitalistischen Gesellschaften. Klassen und historische Triebkräfte*, 3. Kolloquium junger Wissenschaftler ur- und frühgeschichtlicher und althistorischer Disziplinen der DDR. (Bad Stuer, 7.-10.12.1987). Berlin: 146-158.
251. Sun, Z. “从古文书看高昌摩尼教 对 回鹘文摩尼教寺院文书 再研究” [Kadim Eserlerden Turfan’daki Mani Dinine Bakış: Uygurca Mani Dini Tapınak Belgesi Hakkında Yeni Araştırma]. *西北史地* [Historical and Geographical Review of Northwest China]. 3: 21-28.
252. Taube, M. “Zu mongolisch «tamya»”. *Altorientalische Forschungen*. 15/1: 192-199.
253. Tuğuşeva, L. Yu. “Deloviye Dokumentı uyguruc XIII-XIV vv.”. *Narodı Azii i Afriki*. 2: 78-84.
254. Tuğuşeva, L. Yu. “Rannesrednevekovaya Uygurskaya Rukopisnaya Kinga”. *Rukopisnaya Kinga v Kul’ture Narodov Vostoka (Oçerki)*. 2: 358-372.
255. Yang, F. “元代回鹘文献 农奴免赋请愿书研究” [Yuan Dönemindeki Uygurca Vesikalar, Çiftçi Kölelerin Vergi Muafiyeti Talebi ile İlgili Belge Hakkında Araştırma]. *新疆文物* [Cultural Relics of Xinjiang]. 4: 69-77.
256. Yang, F. “元代畏兀儿税役考略” [Yuan Hanedanlığında Uygurların Vergilendirilmesi Üzerine Kısa Bir Çalışma]. *西北民族研究* [Northwestern Journal of Ethnology]. 2: 121-126.
257. Zhang, T. “我国回鹘文及其文献研究概述” [Çin’de Uygurcanın ve Uygurca Vesikaların Araştırılması Üzerine]. *喀什师范学院学报* [Journal of Kashgar Teachers College]. 2: 65-83.

258. Zhang, T. “苏联所藏编号 SJ Kr 4 /638 回鹘文文书译释” [Sovyetler Birliğinde SJ Kr 4/638 Koduyla Muhafaza Edilen Uyğurca Belgelerin Tercümesi ve Açıklaması]. 新疆大学学报 [Journal of Xinjiang University]. 4: 96-106.

1989

259. İzgi, Ö. “Moğol İstilasından Sonra Orta Asya’da Yerleşik Hayat”. Türk Kültürü Araştırmaları. Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran’a Armağan. 27/1-2: 125-139.
260. Jagchid, S. “The ‘Uighur Horses’ of the T’ang Dynasty. Gedanke und Wirkung. Festschrift zum 90. Geburtstag von Nikolaus Poppe. Eds. by Heissig, W. & Sagaster, K. O. Harrassowitz. Wiesbaden: 175-188.
261. Kara, G. “J. Hamilton: Manuscripts Ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang. 1-2. Paris 1986”. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 43/1: 125-128. [Review]
262. Molnár, Á. & Zieme, P. “Ein weiterer uigurischer Erntesegeten”. Altorientalische Forschungen. 16/1: 140-152.
263. Moriyasu, T. “ウイグル文書笥記 (その一)” [Notes on Uighur Documents I]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 4: 51-76.
264. Niu, R. “四件敦煌回鹘文书信文书” [Dunhuang’da Bulunmuş Dört Uyğurca Mektup Üzerine]. 敦煌研究 [Dunhuang Academy]. 1: 104-108.
265. Niu, R. “四封 9-10 世纪的回鹘文书信译考” [IX.-X. Yüzyıllara Ait Dört Uyğurca Mektubun Tercümesi ve Tahlili]. 新疆大学学报 [Journal of Xinjiang University]. 2: 96-100.
266. Tekin, T. “Türkçe En Eski Dava Dilekçesi”. Tarih ve Toplum. 69: 54-56.
267. Yang, F. “古代新疆实物货币 — 粗棉布” [Kadım Xinjiang’daki Nakdî Para: «Kaba Böz»]. 中国钱币 [China Numismatics]. 3: 15-17.
268. Yang, F. “回鹘文文书中所见元代畏兀儿租佃契约关系研究” [Uyğurca Belgeler Temelinde Yuan Dönemindeki Uyğurların Kiralama İlişkileri Üzerine Araştırma]. 西北民族研究 [Northwestern Journal of Ethnology]. 2: 161-172.
269. Yuan, D. “回鹘文社会经济文书选注(四) — 有关赋税 徭役的文书” [Uyğurca Sosyo-Ekonomik Vesikalardan Seçmeler IV: Vergi ve İş ile İlgili Belgeler]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 1: 52-67.

270. Zhang, T. “我国收藏刊布的回鹘文文献及其研究” [Ülkemizde Muhafaza Edilen ve Yayınlanan Uygurca Belgeler Üzerine]. 新疆社会科学 [Xinjiang Social Science]. 4: 98-105.
271. Zieme, P. “J. Hamilton: Manuscrits ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang”. *Orientalistische Literaturzeitung*. 84: 62-65. [Rezension]

1990

272. Guo, P. “高昌回鹘社会经济管窥” [Turfan Uygurlarının Sosyo-Ekonomisine Bakış]. 新疆社会科学 [Xinjiang Social Science]. 2: 82-95.
273. Hamilton, J. “L’inscription trilingue de Qara Balgasun d’après les estampages de Bouillane de Lacoste”. *Documents et archives provenant de l’Asie Centrale*. Ed. by Haneda, A. Kyoto: 125-133.
274. İzgi, Ö. “Uygurlardaki Vergilere Ait Bazı Düşünceler”. X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986, Ankara) Bildirileri III. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara: 767-771.
275. Kembiri, D. et al. “ウイグル文佛教尊像受領命令文書研究” [Study on the Uyghur Order Document of Receiving Buddhist Portraits]. *アジアアフリカ言語文化研究* [Journal of Asian and African Studies]. 40: 13-34.
276. Moriyasu, T. “ウイグル文書笥記 (その二)” [Notes on Uighur Documents II]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 5: 69-89.
277. Niu, R. “从一份摩尼文文献谈高昌回鹘的几个问题” [Mani Yazısıyla Yazılmış Bir Belge Temelinde Koço Uygurları İle İlgili Birkaç Mesele Üzerine]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 4: 46-53.
278. Oda, J. “ウイグル文トゥリ文書研究覚書” [Notes of the Uyghur Documents Related to a Person Named Turı]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 6: 9-26.
279. Sims-Williams, N. & Hamilton, J. *Documents turco-sogdiens du IXe-Xe siècle de Touen-houang*. London: Corpus Inscriptionum Iranicarum by School of Oriental and African Studies.
280. Tezcan, S. & Zieme, P. “Antiislamische Polemik in einem alttürkischen buddhistischen Gedicht aus Turfan”. *Altorientalischen Forschungen*. 17: 146-151.
281. Umemura, H. “Uyghur Manuscripts Preserved in the People’s Republic of China”. *Documents et archives provenant de l’Asie Centrale*. Ed. by Akira, H. Dohosha. Kyoto: 175-186.

282. Yang, F. “两件回鹘文敕令译释” [iki Uyğurca Parçanın Tercümesi ve Açıklaması]. 新疆文物 [Cultural Relics of Xinjiang]. 4: 87-93.
283. Yang, F. “吐鲁番出土回鹘文借贷文书概述” [Turfan’da Bulunmuş Uyğurca Borç Vesikalari Üzerine]. 敦煌研究 [Dunhuang Academy]. 1: 77-84.
284. Yang, F. “海外見刊回鹘文社會經濟文獻總目” [Catalog of the Uigur Socio-Economic Documents Published Outside China]. 中國敦煌吐魯番學會研究通訊 [Newsletter of the Society of Dunhuang and Turfan Studies of China]. 1: 9-23.
285. Yang, F. “蒙元时代高昌回鹘土地制度初探” [Moğol-Yuan Sülalesi Döneminde Koço Uyğurlarının Toprakla İlgili Uygulamaları Hakkında İlk Araştırmalar]. 吐鲁番学研究专集 [Special Collections of Turpan Studies]. 1: 279-318.
286. Yuan, D. “回鹘文社会经济文书选注（一）续补” [Uyğurca Soyo-Ekonomik Vesikalardan Seçmeler I (Ek)]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 2: 51-67.
287. Zieme, P. “Neue sowjetische Veröffentlichungen über die alten Kulturen Xinjiangs”. *Orientalische Literaturzeitung*. 85/2: 133-142. [Rezension]
288. Zieme, P. “Notizen zum alttürkischen Sprichwortschatz”. *Altaica Osloensia*. Proceedings from the 32nd meeting of the PIAC (Oslo, June 12-18, 1989). Ed. by Brendemoen, B. Universitetsforlaget AS. Oslo: 401-409.
289. Zieme, P. “Sur quelques titres et noms des bouddhistes turcs”. *L’Asie centrale et ses voisins: influences réciproques*. Ed. by Dor, R. Publications Langues’O - INALCO. Paris: 131-139.

1991

290. Bazin, L. *Les systèmes chronologiques dans le monde turc ancien*. Budapest: Akadémiai Kiadó. [Türkçe tercümesi → (2011). *Eski Türk Dünyasında Kronoloji Yöntemleri*. Çev. Köken, V. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.]
291. Beckwith, Ch. I. “The Impact of the Horse and Silk Trade on the Economies of T’ang China and the Uighur Empire: On the Importance of International Commerce in the Early Middle Ages”. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. 34: 183-198.
292. Doerfer, G. “Bemerkungen zur chronologischen Klassifikation des älteren Türkischen”. *Altorientalische Forschungen*. 18: 170-186.
293. Halén, H. “Die uigurischen Mannerheim-Fragmente (2)”. *Studia Orientalia*. 67: 161-170.

294. Li, J. “回鹘文借贷文书选注” [Uyğurca Borç Alma Vesikalarından Seçmeler]. 西北民族研究 [Northwestern Journal of Ethnology]. 2: 31-59.
295. Li, J. “回鹘文文献语言的数量词” [Uyğurca Vesikalarda Sayı ve Ölçü Birimleri]. 语言与翻译 [Language and Translation]. 1: 8-12.
296. Moriyasu, T. ウイグル=マニ教史の研究 [A Study on the History of Uighur Manichaeism: Research on Some Manichaean Materials and their Historical Background]. 大阪大学文学部 [Faculty of Letters, Osaka University]. Osaka. [Almanca tercümesi → (2004). Die Geschichte des uigurischen Manichaismus an der Seidenstrasse. Trans. Steineck, Chr. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag]
297. Oda, J. “On «baş bitig», «’ydyş bitig» and «č’in bitig»: Notes of the Uighur Documents Related to a Person Named Turı”. Türk Dilleri Araştırmaları. 1: 37-46.
298. Raschmann, S.-Chr. “Die alttürkischen Turfantexte als Quelle zur Erforschung der sozialökonomischen Geschichte Zentralasiens”. Ägypten-Vorderasien-Turfan, Probleme der Edition und Bearbeitung altorientalischer Handschriften (Tagung in Berlin, Mai 1987). Eds. by Klengel, H. & Sundermann, W. Akademie Verlag. Berlin: 141-149.
299. Wu, Y. “高昌供食文书中的突厥” [The Türks in Documents from Gaochang on the Provision of Food]. 西北民族研究 [Northwestern Journal of Ethnology]. 8: 57-59.
300. Zieme, P. Die Stabreimtexte der Uiguren von Turfan und Dunhuang: Studien zur alttürkischen Dichtung. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1992

301. Golden, P. B. An Introduction to the History of the Turkic Peoples: Ethnogenesis and State Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
302. Hamilton, J. “Calendriers manichéens ouïgours de 988, 989 et 1003”. Mélanges offerts à Louis Bazin par ses disciples, collègues et amis. Eds. by Bacqué-Grammont, J.-L. & Dor, R. L’Harmattan. Paris: 7-23.
303. Laut, J. P. “J. Hamilton: Manuscrits Ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang. 1-2. Paris 1986”. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. 142/1: 185-190. [Rezension]

304. Li, J. “五件敦煌回鹘文遗书译注” [Dunhuang'da Bulunmuş Uyurca Beş Vasiyetnamenin Tercümesi ve Açıklaması]. 西北民族研究 [Northwestern Journal of Ethnology]. 2: 31-59.
305. Li, J. “吐鲁番 IB4672 号回鹘文庙柱文书考释” [Turfan'daki IB4672 Numaralı Uyurca Tapınak Kazık Yazıtının Tercümesi Üzerine]. 西域研究 [The Western Regions Studies]. 4: 73-80.
306. Liu, G. “回鹘文社会经济文书研究综述” [Uyurca Sosyo-Ekonomik Vesikalar Hakkında Araştırmalar]. 西域研究 [The Western Regions Studies]. 3: 100-103.
307. Liu, G. “回鹘文社会经济文书研究评介” [Uyurca Sosyo-Ekonomik Vesikaların Araştırılması Hakkında Tahlil]. 乌鲁木齐职业大学学报 [Journal of Urumqi University]. 2: 85-90.
308. Moriyasu, T. “ウイグル文書箭記 (その三)” [Notes on Uighur Documents III]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 7: 43-53.
309. Niu, R. & Yang, F. “回鹘文摩尼教寺院文书释文的几处商榷” [Uyurca Mani Dini Tapınak Belgesinin Tercümesiyle İlgili Birkaç Görüş]. 西北史地 [Historical and Geographical Review of Northwest China]. 4: 40-46.
310. Niu, R. “六件 9-10 世纪敦煌回鹘文商务书信研究” [IX.-X. Yüzyıllara Ait Dunhuang'da Bulunmuş Uyurca Altı Ticaret Mektubu Üzerinde Araştırma]. 西北民族研究 [Northwestern Journal of Ethnology]. 1: 67-79.
311. Oda, J. “ウイグル文ピントゥング嘆願書の譯注” [An Annotated Translation of Pintung's Petition in Uighur]. 豊橋創造大学短期大学部 [Bulletin of Toyohashi Junior College]. 9: 153-159. [İngilizce versiyonu → (1992). “A Recent Study on the Uighur Document of Pintung's Petition”. Türk Dilleri Araştırmaları. 4: 35-46]
312. Raschmann, S.-Chr. “Einige Bemerkungen zu Steuern, Abgaben und Dienstpflicht im uigurischen Königreich von Qoço (13.-14. Jh.)”. Altorientalischen Forschungen. 19: 155-159.
313. Raschmann, S.-Chr. “Zum Stand der Erforschung der uigurischen Dokumente”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1987: 257-263.
314. Sertkaya, O. F. “Eski Uyur Türklerinden Hukuk Belgeleri Örnekleri”. Tarih Boyunca İnsanî Değerler ve İnsan Hakları, Başlangıcından Osmanlı Dönemine Kadar. 1. Kitap. Türk Kültürüne Hizmet Vakfı. İstanbul: 131-148.
315. Yang, F. “一件珍贵的回鹘文寺院经济文书” [Tapınak Muhasebesiyle İlgili Kıymetli Bir Uyurca Belge]. 西北民族研究 [Northwestern Journal of Ethnology]. 1: 59-65.

316. Yang, F. “回鹘文书所见高昌回鹘王国的纸钞与铸币” [Uygurca Vesikalarda Kayıtlı Koço Uygur Devletindeki Kâğıt ve Madenî Paralar]. 中国社会经济史研究 [Research on Chinese Social and Economic History]. 1: 8-14.
317. Yuan, D. “回鹘文社会经济文书研究注（六）” [Uygurca Soyo-Ekonomik Vesikalardan Seçmeler VI]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 1: 48-60.
318. Zieme, P. “Eine uigurische Hausverkaufsurkunde aus Qoco”. *Altorientalische Forschungen*. 19: 359-371.
319. Zieme, P. “Some Remarks on Old Turkish Words for «Wife»”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1987: 305-309.
320. Zieme, P. *Religion und Gesellschaft im Uigurischen Königreich von Qoço: Kolophone und Stifter des alttürkischen buddhistischen Schrifttums aus Zentralasien*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

1993

321. Doerfer, G. *Versuch einer linguistischen Datierung älterer osttürkischer Texte*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
322. Erdal, M. “Die türkisch-mongolischen Titel «elxan» und «elçi»”. *Altaica Berolinensia. The Concept of Sovereignty in the Altaic World (PIAC, 34th meeting, Berlin, 1991)*. Ed. by Kellner-Heinkele, B. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 81-99.
323. Li, J. “敦煌回鹘文遗书五种” [Dunhuang’da Bulunmuş Uygurca Beş Vasiyet Belgesi Hakkında]. *西域研究 [The Western Regions Studies]*. 2: 31-45.
324. Niu, R. & Yang, F. “五件回鹘文摩尼教文献考释” [Mani Diniyle İlgili Beş Uygurca Belgenin İzahı]. *新疆大学学报 [Journal of Xinjiang University]*. 4: 109-115.
325. Qi, C. “敦煌 — 吐鲁番文书中有关法律文化资料简介” [Dunhuang-Turfan Vesikalarında Hukuk Kültürüyle İlgili Kaynakların Tanıtımı]. *敦煌学辑刊 [Dunhuang Studies]*. 1: 1-10.
326. Yamada, N. “Uygur Satış Mukavelesi Belgelerinin Şekilleri”. *Çev. Gürsoy-Naskali, E. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 26: 195-234.
327. Yamada, N. *ウイグル文契約文書集成 I-III [Sammlung uigurischer Kontrakte I-III]*. Hrsg. von Oda, J. et al. Osaka: Osaka Daigaku Shuppankai.

328. Arakawa, M. “Yamada, Nobuo. Uigurubun keiyaku monjo shusei. Hrsg. von Juten. Oda, Peter Zieme, Hiroshi Umemura und Takao Moriyasu. I-III. Osaka 1993”. 史學雜誌 [Journal of Historical Science]. 103/8: 109-119. [Review]
329. Arakawa, M. “トゥルファン出土漢文文書に見える ulay について” [On a Turkic Term «ulay» in Turfan Chinese Documents]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 9: 1-25.
330. Arakawa, M. “唐代コータン地域の ulay について” [On «ulay» in Khotan under the Tang Rule]. 龍谷史壇 [The journal of history of Ryūkyō University]. 103/104: 17-38.
331. Geng, S. 敦煌突厥回鹘文书导论 [An Introduction to Dunhuang Turkic Uighur Documents]. Tapei: Shin Wen Feng Print Co.
332. Hamilton, J. & Ruji, N. “Deux inscriptions funéraires turques nestoriennes de la Chine orientale”. Journal Asiatique. 282: 147-164.
333. Li, J. “四件回鹘文社会经济文书译注” [Dört Uyurca Sosyo-Ekonomik Vesikanın Tercümesi ve Notlar]. 西域研究 [The Western Regions Studies]. 2: 66-77.
334. Li, J. “回鹘文奴隶买卖与人口典押文书五种” [Köle Alım-Satımı ve Rehinle İlgili Uyurca Beş Vesika]. 西北民族研究 [Northwestern Journal of Ethnology]. 2: 1-14.
335. Li, J. “回鹘文社会经济文书研究 (续)” [Uyurca Sosyo-Ekonomik Vesikalar Hakkında Araştırma (Ek)]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 4: 51-67.
336. Li, J. “回鹘文社会经济文书研究” [Uyurca Sosyo-Ekonomik Vesikalar Hakkında Araştırma]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 2: 36-55.
337. Li, J. “回鹘文社会经济文书选注 (五) 各类经济记录” [Uyurca Sosyo-Ekonomik Vesikalardan Seçmeler V: Çeşitli İktisadî Kayıtlar]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgai State University]. 3: 69-79.
338. Moriyasu, T. “ウイグル文書笥記 (その四)” [Notes on Uighur Documents IV]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 9: 63-93.
339. Niu, R. & Yang, F. “敦煌出土早期回鹘语世俗文献译释” [Dunhuang'da Bulunmuş Erken Döneme Ait Uyurca Din Dışı Belgelerinin Tercümesi ve Açıklaması]. 敦煌研究 [Dunhuang Academy]. 4: 7-27.

340. Niu, R. “维吾尔学研究的丰碑 — 回鹘文契约文书集成 评介” [Uygurca Araştırmaları Alanındaki Önemli Eser: “Uygurca Sözleşme Belgelerinin Koleksiyonu”]. 西域研究 [The Western Regions Studies]. 4: 129-134. [Review]
341. Ölmez, M. “Yamada, N. Uigurubun keiyaku monjo shusei I-III [Sammlung uigurischer Kontrakte I-III]. Hrsg. von J. Oda et al. Osaka: Osaka Daigaku Shuppankai”. Türk Dilleri Araştırmaları. 4: 208-211. [Tanıtma]
342. Qi, C. “有关遗产继承的几件敦煌遗书” [Miras İle İlgili Dunhuang’da Bulunmuş Birkaç Vasiyet Belgesi]. 敦煌学辑刊 [Dunhuang Studies]. 2: 51-60.
343. Rybatzki, V. “Bemerkungen zur türkischen und mongolischen Metallterminologie”. Studia Orientalia. 73: 193-252.
344. Shogaito, M. “Yamada, N. Uigurubun keiyaku monjo shusei I-III [Sammlung uigurischer Kontrakte I-III]. Hrsg. von J. Oda et al. Osaka: Osaka Daigaku Shuppankai”. 東洋史研究 [The Society of Oriental Researches]. 53/2: 341-350. [Review]
345. Yang, F. “德国新刊布的几件回鹘文租佃契约” [Almanya’da Yayımlanan Birkaç Uygurca Kira Sözleşmesi Hakkında]. 文史 [Literature and History]. 2: 276-285.
346. Yang, F. “敦煌出土回鹘语谚语” [Dunhuang’da Bulunmuş Uygurca Belgelerde Geçen Atasözleri Üzerine]. 社科縱橫 [Social Sciences]. 4: 52-54.
347. Zieme, P. “Samboqdu et alii. Einige alttürkische Personennamen im Wandel der Zeiten”. Journal of Turkology. 2: 119-133.
348. Zieme, P. “Notizen zum alttürkischen Sprichwortschatz”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. 39: 47-54.

1995

349. Arık, F. Ş. “Eski Türk Hukukuna Dair Notlar”. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi. 17/28: 1-50.
350. Fu-hsüeh, Y. “Two New Uighur Coins”. East and West. 45/1: 375-380
351. Hamilton, J. “East-West Borrowings via the Silk Road of Textile Terms”. Diogenes. 171: 25-33.
352. İsrampil, Y. “回鹘文領錢收據一件” [An Uigur *baqır*-Receipt Document from Qoço]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 10: 9-11.

353. Laut, J. P. “Zur Darstellung von Abtreibungspraktiken bei den Alten Uiguren”. Beläk Bitig: Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag. Eds. by Erdal, M. & Tezcan, S. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden: 109-120.
354. Li, J. & Jin, S. “回鹘文文献语言的后置词” [Uygurca Vesikalardaki Ketebe Kayıtları]. 语言与翻译 [Language and Translation]. 1: 16-22.
355. Li, J. “九件回鹘文社会经济文书译释” [Dokuz Uygurca Sosyo Ekonomik Vesikasının Tercümesi ve Açıklaması]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 1: 32-56.
356. Li, J. “吐鲁番回鹘文买卖文书四种” [Turfan Uygur Vesikalarından Alım-Satım İlgili Dört Belge]. 西域研究 [The Western Regions Studies]. 2: 26-34.
357. Li, J. “回鹘文借贷文书七种” [Borç Alımıyla İlgili Yedi Uygurca Belge]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 3: 30-38.
358. Li, J. “回鹘文社会经济文书选注(五)” [Uygurca Sosyo-Ekonomik Vesikalardan Seçmeler V]. 喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 2: 43-49.
359. Raschmann, S.-Chr. “Dies ist der Lobpreis des Mannes”. Iran und Turfan. Beiträge Berliner Wissenschaftler, Werner Sundermann zum 60. Geburtstag gewidmet. Eds. Reck, Ch. & Zieme, P. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden: 183-191.
360. Raschmann, S.-Chr. Baumwolle im türkischen Zentralasien: philologische und wirtschaftshistorische Untersuchungen anhand der vorislamischen uigurischen Texte. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
361. Vásáry, I. “Mongolian Impact on the Terminology of the Documents of the Golden Horde”. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 48/3: 479-485.
362. Yang, F. & Niu, R. 沙州回鹘及其文献 [Shazhou Uygurları ve Onların Eserleri]. Gansu: Gansu wenhua chubanshe.
363. Zieme, P. “Alttürkische Halsketten und andere Schmucke”. Beläk Bitig: Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag. Hrsg. von Erdal, M. & Tezcan, S. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden: 233-246.
364. Zieme, P. “An Uigur Monasterial Letter from Toyoq”. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 10: 1-7.
365. Zieme, P. “Philologische Bemerkungen zu einigen Alttürkischen Stoffnamen”. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 48/3: 487-494.

366. Arık, F. Ş. “Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar, I. Suçlar ve Cezalar”. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi. 17/28: 1-50.
367. Hamilton, J. “On the Dating of the Old Turkish Manuscripts from Tunhuang”. Turfan, Khotan und Dunhuang. Vorträge der Tagung “Annemarie v. Gabain und die Turfanforschung”, veranstaltet von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12.12.1994). Eds. by Emmerick, R. et al. Akademie Verlag. Berlin: 135-145.
368. Li, J. “回鹘文社会经济文书的发现 收藏与研究情况概述” [Uygurca Sosyo-Ekonomik Vesikaların Bulunması, Muhafaza Edilmesi ve Araştırılması Üzerine].喀什师范学院学报 [Journal of Kashgar Teachers College]. 2: 66-80.
369. Li, J. 吐鲁番回鹘文社会经济文书研究 [Research on the Social and Economic Uyghur Documents from Turfan]. Ürümqi: Xinjiang People Publishing House.
370. Li, J. 回鹘文社会经济文书研究 [Research on the social and Economic Uyghur Documents]. Ürümqi: Xinjiang University Publishing House.
371. Li, F. & Wang, S. 吐鲁番出土文书人名地名索引 [Turfan’dan Çıkarılan Belgelerdeki Kişi ve Yer Adları Dizini]. Beijing: Wenwu chubanshe
372. Matsui, D. モンゴル時代ウイグリスタンの文書行政と税制・驛傳制: ウイグル文供出命令文書を中心として [Administration in Uighuristan under the Mongols]. Osaka University. Osaka. [Unpublished Master Thesis]
373. Moriyasu, T. “Notes Uygur Documents”. Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko. 53: 67-108.
374. Niu, R. & Zieme, P. “The Buddhist Refuge Formula: an Uigur Manuscript from Dunhuang”. Türk Dilleri Araştırmaları. 6: 41-56.
375. Oda, J. “Eski Uygurlarda «Ög Bitig» Üzerine”. Türk Dilleri Araştırmaları. 6: 57-62.
376. Raschmann, S.-Chr. “«Böz» in Uighur Buddhist Texts”. Land Routes of the Silk Roads and the Cultural Exchanges Between the East and West Before the 10th Century. Desert Route Expedition International Seminar in Urumqi (August 19 21, 1990). Pekin: 589-595.
377. Sertkaya, O. F. “Die Geschichte der im Zweiten Weltkrieg verlorengegangenen und zerstörten uigurischen Texte und das altuigurische Bruchstück mit Sternnamen”. Turfan, Khotan und Dunhuang. Vorträge der Tagung “Annemarie v. Gabain und die Turfanforschung”, veranstaltet von der Berlin-

Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12.12.1994). Eds. by Emmerick, R. et al. Akademie Verlag, Berlin: 279-291.

378. Tuguşeva, L. Yu. “Early Medieval Uighur Records from East Turkestan”. *Manuscripta Orientalia*. 2/3: 8-15.
379. Tuguşeva, L. Yu. “Neskol’ko ujgurskich dokumentov iz rukopisnogo sobranija St. Peterburgskogo filiala IV RAN”. *Peterburgskoe vostokovedenie*. 8: 215-238.
380. Zieme, P. “Donor and Colophon of an Uigur Blockprint”. *Silk Road Art and Archaeology*. 4: 409-424.

1997

381. Erdal, M. “Baumwolle im türkischen Zentralasien. Philologische und wirtschaftshistorische Untersuchungen anhand der vorislamischen uigurischen Texte by Simone-Christiane Raschmann”. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*. 87: 364-367. [Review]
382. Frembgen, J. W. “Baumwolle im türkischen Zentralasien. Philologische und wirtschaftshistorische Untersuchungen anhand der vorislamischen uigurischen Texte. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 44) by Simone-Christiane Raschmann”. *Central Asiatic Journal*. 41/2: 284-285. [Review]
383. İzgi, Ö. “Turfan Uygurları Kültürü Hakkında Bazı Düşünceler”. *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Eds. by Aktaş-Yasa, A. & Atılğan, S. O. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. Ankara: 51-57.
384. Li, J. “回鹘文社会经济文书的发现收藏与研究情况概述” [Uygurca Sosyo-Ekonomik Vesikaların Keşfi, Muhafazası ve Araştırılması]. *西北民族研究* [Northwestern Journal of Ethnology]. 1: 157-171.
385. Liu, G. & Aziz, Y. “回鹘文文书研究与汉语译音问题” [Uygurca Belgelerin Araştırılması ve Çince Transkripsiyonu Üzerine]. *西域研究* [The Western Regions Studies]. 2: 75-81.
386. Liu, G. “回鹘文文书的特点和史料价值” [Uygurca Vesikaların Özelliği ve Tarihi Değeri]. *西域研究* [The Western Regions Studies]. 4: 120-124.
387. Liu, H. *新出吐鲁番文书及其研究* [Newly Discovered Turfan Documents and Its Study]. Ürümçi.
388. Matsui, D. “S.-Chr. Raschmann, Baumwolle im türkischen Zentralasien: philologische und wirtschaftshistorische Untersuchungen anhand der

- vorislamischen uigurischen Texte. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Vol. 44) Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1995. viii+219p”. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 12: 99-116. [Review]
389. Moriyasu, T. “オルトク(斡脱)とウイグル商人” [Ortoq and the Uighur Merchants]. 近世近代中国および周辺地域における諸民族の移動と地域開発 (平成) 7-8 年度科学研究費補助金 — 基盤研究 B2 — 研究成果報告書. [Migration and Regional Development of Various Peoples in Modern China and Surrounding Areas in the Early Modern Period (Heisei 7-8 Grant-in-Aid for Scientific Research-Basic Research B2-Research Achievement Report)]. Ed. by Moriyasu, T. Faculty of Letters of Osaka University. Toyonaka: 1-48.
390. Moriyasu, T. “シルクロードのウイグル商人 ——ソグド商人とオルトク商人のあいだ” [The Uighur Merchants on the Silk Road. From the Sogdian Merchants to the Ortoq Merchants]. 岩波講座世界歴史 11 中央ユーラシアの統合— 9-16 世紀. [Iwanami World History]. Ed. by Sugiyama, M. Tokyo. 11: 93-119.
391. Niu, R. “国外对维吾尔文献的收藏及研究” [Yurt Dışındaki Uyurca Vesikaların Muhafazası ve Araştırılması]. 西域研究 [The Western Regions Studies]. 2: 54- 65.
392. Sertkaya, O. F. “Uygur Tıp Metinlerine Toplu Bir Bakış”. Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri. Haz. Aktaş-Yasa, A. & Okay-Atılğan, S. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını. Ankara: 349-358.
393. Yang, F. “回鹘文献所见蒙古 合罕 称号之使用范围” [Uygurca Belgelerde Geçen Moğolca «Kağan» Unvanının Kullanım Alanları]. 内蒙古社会科学 (汉文版) [Inner Mongolia Social Sciences (Chinese version)]. 5: 44-46.
394. Zheng, B. & Yang, F. “敦煌西域出土回鹘文文献所载 Qunbu 与汉文文献所见官布研究” [Dunhuang ve Batı Bölgelerinde Bulunmuş Uygurca Vesikalarda Tespit Edilen «Qunbu» Kelimesi ve Çince Vesikalarda Geçen «Qunbu» Hakkında] 敦煌学辑刊 [Dunhuang Studies]. 2: 19-27.
395. Zieme, P. “«Silk» and «Wad» in Old Turkish Terminology. A Case of Exchange on the Silk Roads and Beyond”. Türk Dilleri Araştırmaları. 7: 149-155.
396. Zieme, P. “Alkoholische Getränke bei den alten Türken”. Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe. Proceedings of the 39th PIAC (Szeged, Hungary: June 16-21, 1996). Department of Altaic Studies, University of Szeged. Szeged: 435-445.

397. Zieme, P. "Remarks on Old Turkish Topography". *Languages and Scripts of Central Asia*. Eds. by Akiner, S. & Sims-Williams, N. School of Oriental and African Studies. London: 46-51.

1998

398. Franke, H. "Zu einigen christlichen Personennamen in Texten der Yüanzeit". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. 148/2: 315-322.
399. Geng, S. "The Uighur Kingdom of Khocho". *History of Civilizations of Central Asia. The Age of Achievement: A.D. 750 to the End of the Fifteenth Century*. Paris. UNESCO Publishing. 4/1: 206-212.
400. Guangda, Z. & Xinjiang, R. "A Concise History of the Turfan Oasis and its Exploration". *Asia Major (Third Series)*. 11/2: 13-36.
401. Li, J. "莎车出土回鹘文土地买卖文书译释" [Yarkend'de Bulunmuş Uyğurca Toprak Alım-Satım Belgesinin Tercümesi ve Açıklaması]. *西域研究 [The Western Regions Studies]*. 3: 18-28.
402. Li, T. "敦煌所出卖身典身契约年代考" [Dunhuang'da Bulunmuş Satılma ve Rehin Belgesinin Tarihlendirilmesi Hakkında]. *敦煌学辑刊 [Dunhuang Studies]*. 1: 25-30.
403. Liu, G. "从格式与套语看回鹘文买卖文书的年代" [Kalıp İfadelerden Uyğur Alım-Satım Vesikalarının Tarihine Bakış]. *西域研究 [The Western Regions Studies]*. 2: 64-72.
404. Liu, G. "回鹘文买卖文书纪年月日研究" [Uyğurca Alım-Satım Vesikalarındaki Yıl, Ay ve Gün Hakkında]. *民族研究 [Ethno-National Studies]*. 5: 91-96.
405. Matsui, D. "ウイグル文クトルグ印文書" [Uyğur Administrative Orders Bearing «Qutluy-seals»]. *内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]*. 13: 1-62.
406. Matsui, D. "モンゴル時代ウイグルスタン税役制度とその淵源: ウイグル文供出命令文書にみえる kâzig の解釋を通じて" [Some Taxation Systems in Uiguristan under the Mongols and Their Origin: On the Interpretation of «kâzig» as Seen in Uigur Documents, Orders for Delivery]. *東方学報 [Journal of Oriental Studies]*. 79/4: 26-55.
407. Moriyasu, T. "ウイグル文契約文書補考" [Supplement to Sammlung uigurischer Kontrakte]. *待兼山論叢 史学篇 [Faculty of Letters (History)]*. 32: 1-24.

408. Yang, F. “宋元时代维吾尔族农奴制度的形成与发展” [Song ve Yuan Sülalesi Döneminde Uyğurlarda Serf Sisteminin Oluşumu ve Gelişimi]. 中国维吾尔历史文化研究论丛 [Collection of Chinese Uyghur Historical and Cultural Studies]. Ürümqi: 107-119.
409. Zieme, P. “Das nestorianische Glaubensbekenntnis in einem alttürkischen Fragment aus Bulayiq”. Ural-Altäische-Jahrbücher Neue Folge. 15: 173-180.

1999

410. Hori, T. “中唐以後敦煌地域における税制度” [Taxation Systems in Dunhuang Region after the Mid-Tang Times]. 唐末五代变革期の政治と経済 [Politics and Economy during the Tang Dynasty Five Generations Transformation Period]. Tokyo: 316-336.
411. İsrapil, Y. “吐魯番新發現的回鶻語文書” [Uyghur Documents Newly Discovered in Turfan]. 敦煌吐魯番研究 [Journal of the Dunhuang and Turfan Studies]. 4: 287-298.
412. İsrapil, Y. “吐魯番出土回鶻語文書兩件” [Turfan’da Bulunmuş İki Uyğurca Vesika]. 交河故城保护与研究 [Yar Şehrinin Korunması ve Araştırılması]. Ed. Jie, Y. Ürümqi: 353-359.
413. Liu, G. “回鶻文買賣文書的格式套語與斷代問題” [Uyğurca Alım-Satım Vesikalarında Geçen Kalıp İfadeler ve Bu Belgelerin Tarihlendirilmesi Üzerine]. [Historical and Geographical Review of Northwest China]. 1: 42-94.
414. Matsui, D. モンゴル時代ウイグルスタンの税役制度と文書行政 [Taxation and Administrative Systems in Uiguristan under the Mongols (13th-14th cc.)]. Osaka University, Osaka. [Unpublished PhD Thesis]
415. Moriyasu, T. & Zieme, P. “From Chinese to Uighur Documents”. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 14: 73-102.
416. Osmanov, M. et al. “On an Ancient Uyghur Yarkand Document in Arabic Script”. Turkic Languages. 3: 43-55.
417. Rybatzki, V. “Turkic words for <steel> and <cast iron>”. Turkic Languages. 3: 56-86.
418. Sertkaya, A. “Uigurische Sprachdenkmäler’den Beş Mektup”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1996: 237-264.
419. Zhu, Y. “我国回鶻文社会经济文书研究述要” [Ülkemizdeki (Çin’deki) Uyğurca Sosyo-Ekonomik Vesikalarla İlgili Araştırmalara Bakış]. 敦煌学辑刊 [Dunhuang Studies]. 1: 132-135.

420. Zieme, P. “Ein Zizyphuskorn”. Arslan Terzioğlu’na Armağan 60. Doğum Yılı Anısına. Hrsg. von Lucius, E. et al. İstanbul: 83-92.
421. Zieme, P. “Einige neue medizinische Textfragmente der alten Uiguren”. *Studia Tibetica et Mongolica*, Festschrift Manfred Taube. Hrsg. von Eimer, H. et al. Swisttal-Odendorf: 323-340.

2000

422. Adams, V. et al. *Bibliographie alttürkischer Studien. Nebst einem Anhang: Alphabetisches Siglenverzeichnis zu Klaus Röhrborn: Uigurisches Wörterbuch, Lieferung 1-6 (1977-1998)*. Harrassowitz Verlag: Wiesbaden.
423. Amanoğlu, E. “10-13. Yüzyıl Uygur Hukuk Vesikalarında Kişi Adları”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 14: 5-11.
424. Chen, Y. 敦煌吐鲁番法制文书研究 [Dunhuang, Turfan Hukuk Belgeleri Üzerinde Araştırma]. Gansu: Gansu renmin chubanshe.
425. Liu, G. “从回鹘文契约文书看 13-14 世纪高昌地区的民族或部落” [The Minorities or Tribes of the 13-14 Century in Qocho Area Found in the Contracts and Official Dispatches in Old Uigur Language]. *西北民族研究 [Northwestern Journal of Ethnology]*. 2: 47-65.
426. Liu, G. “回鹘文契约文书研究概况及存在的问题” [Uygurca Anlaşma Belgelerinin Araştırılma Durumu ve Saklanan Meseleler]. *民族研究 [Ethno-National Studies]*. 2: 76-84.
427. Liu, G. *回鹘文契约文书初探 [Preliminary Study on the Uigur Contracts]*. Taipei: Wunan Book Company.
428. Liu, H. 吐鲁番新出摩尼教文献研究 [Studies in the New Manichaean Texts Recovered from Turfan]. Pekin: Cultural Relics Publishing House.
429. Moriyasu, T. “The Sha-chou Uighurs and the West Uighur Kingdom”. *Acta Asiatica, Bulletin of the Institute of Eastern Culture*. 78: 28-48.
430. Röhrborn, K. “Nochmals zu alttürkisch «bäg eşi»”. *Folia Orientalia*. 36: 275-279.
431. Saguchi, T. “The Uyghurs and other Non-Muslim Turks under Mongol Dominion, circa 1200-1350”. *History of the Turkic Peoples in the Pre-Islamic Period*. Ed. By Roamer, H. R. Klaus Schwarz Verlag. Berlin: 219-234.
432. Sayit, M. & İsrabil, Y. *Qedimki Uygur Yéziqidiki Vesiqiler*. Ürümçi: Shinjang Xalq Neşriyati.

433. Scharlipp, W.-E. “Leben und Kultur der alten Türken in der Steppe”. History of the Turkic Peoples in the Pre-Islamic Period. Ed. By Roamer, H. R. Klaus Schwarz Verlag. Berlin: 125-145.
434. Wang, F. “回鹘文摩尼教寺院文书再考释” [Uyğurca Mani Dini Tapınak Belgesi Üzerinde Yeniden Açıklama]. 欧亚学刊 (英文版) [Eurasian Studies]. 2: 225-242.
435. Wilkens, J. Alttürkische Handschriften. Teil 8: Manichäisch-türkische Texte der Berliner Turfansammlung. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/16. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
436. Yakup, A. “Old Uyghur Lexemes Preserved in the Turfan-Qomul Dialect of Uyghur: The Case of Erntesegen Text”. Turkic Languages. 6: 81-120.
437. Yang, F. “回鹘文社会经济文书研究百年回顾” [Uyğurca Sosyo-Ekonomik Vesikaların Araştırılmasının Yüzyıllık Serüvenine Bakış]. 敦煌研究 [Dunhuang Academy]. 4: 169-177.
438. Yoshida, Y. & Moriyasu, T. “ベゼクリク出土ソグド語・ウイグル語マニ教徒手紙文” [Manichaen Sogdian and Uighur Letters Recently Unearthed in Bezeklik, Turfan]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 15: 135-178.
439. Zieme, P. “Das uigurische Königreich von Qočo”. History of the Turkic Peoples in the Pre-Islamic Period. Ed. By Roamer, H. R. Klaus Schwarz Verlag. Berlin: 205-212.

2001

440. Abdurrahman, V. Karahanlılar Devleti ile Koçu (İdikut) Uyğur Devleti'nin Münasebetleri. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tarih Anabilim Dalı. Genel Türk Tarihi Bilim Dalı. Ankara. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]
441. Ablıkim, Y. & Wang, Z. “吐鲁番回鹘文世俗文书语言数量研究” [Turfan'da Bulunmuş Uyğurca Din Dışı Belgelerinde Geçen Sayılar Üzerinde Araştırma]. 新疆大学学报 (哲学社会科学版) [Journal of Xinjiang University (Philosophy and Social Sciences Edition)]. 133-136
442. Ablıkim, Y. 吐鲁番回鹘文世俗文书语言结构研究 [Turfan'da Bulunmuş Uyğurca Din Dışı Belgelerin Dil Yapısı Üzerinde İnceleme]. Ürümçi: Xinjiang University Publishing House.
443. Bosworth, C. E. “Notes on Some Turkish Names in Abu'l-Fağl Bayhaqı's Tārīkh-i Mas'udı”. Oriens. 36: 299-313.

444. Geng, S. 耿世民新疆文史论集 [Xinjiang Edebiyat ve Tarih Koleksiyonu]. Pekin: Minzu University Press.
445. Laut, J. P. “Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [I]”. Ural-Altäische Jahrbücher, Neue Folge. 17: 234-239.
446. Moriyasu, T. “Uighur Buddhist Stone Inscriptions from Turfan”. De Dunhuang à Istanbul. Hommage à James Russell Hamilton. Eds. by Bazin, L. & Zieme, P. Brepols Publishers. Turnhout: 149-223.
447. Rybatzki, V. “Bemerkungen zu einigen uigurischen Wörtern aus der Landwirtschaft”. Studia Etymologica Cracoviensia. 6: 133-171.
448. Xinjiang, R. “The Relationship of Dunhuang with the Uighur Kingdom in Turfan in the Tenth Century”. De Dunhuang a Istanbul. Hommage à James Russell Hamilton. Eds. by Bazin, L. & Zieme, P. Brepols Publishers. Turnhout: 275-298.
449. Yang, F. “敦煌吐鲁番文献所见吐蕃回鹘之文化关系” [Dunhuang-Turfan Vesikalari Münasebetiyle Tibet-Uygur Kültür İlişkileri]. 首都师范大学学报 (社会科学版) [Journal of Autonomous University (Social Science Edition)]. 1/1: 18-24.

2002

450. Ablikim, Y. “吐鲁番回鹘文世俗文书动词条件式研究” [Turfan’da Bulunmuş Uygurca Din Dışı Belgelerde Fiillerin Şart Kipi Üzerine Araştırma]. 语言与翻译 [Language and Translation]. 2: 24-25.
451. Arsal, S. M. “Eski Türklerin Hususi Hukuku”. Türkler. Eds. by Güzel, H. C. et al. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara. 3: 88-96.
452. Bayat, A. B. “Medicine in the Pre-Islamic Central Asian Turkish World”. Türkler. Eds. by Güzel, H. C. et al. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara. 1: 813-823.
453. Chen, Y. “敦煌法制文书研究回顾与展望” [Dunhuang Hukuk Belgelerinin Araştırılmasına Bakış ve Beklentiler]. 敦煌研究 [Dunhuang Academy]. 2: 100-104.
454. Çandarlıoğlu, G. “Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü”. Türkler. Eds. by Güzel, H. C. et al. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara. 2: 193-214.
455. Geng, S. “各国收藏的回鹘文文书概况语言与翻译 (汉文)” [Çeşitli Ülkelerde Muhafaza Edilen Uygurca Vesikalari Genel Durumu, Dili ve Tercümesi] 语言与翻译 [Language and Translation]. 1: 18-19.
456. Hunter, E. C. D. “Converting the Turkic Tribes”. Walls and Frontiers in Inner-Asian History: Proceedings from the Fourth Conference of the Australasian Society for

Inner Asian Studies (Macquarie University, November 18-19, 2000). Eds. by Benjamin, C. & Lieu, N. C. S. Brepols. Turnhout: 183-195.

457. Jiao, Qi. “研究回鹘文契约文书的创新之作 读 回鹘文契约文书初” [Uygurca Sözleşme Belgeleri Üzerinde Yapılan Yenilikçi Çalışma: Uygurca Sözleşme Belgeleri Üzerinde Araştırmalar]. 中国边疆史地研究 [Research on the History and Geography of China's Frontiers]. 2: 102-103.
458. Knüppel, M. “Zur XIV. Mondstation «susak» ~ «šušak» im Uigurischen”. *Studia Etymologica Cracoviensia*. 7: 45-51.
459. Lao, X. “从敦煌文献看 9 世纪后的西州 兼论吐鲁番出土回鹘文木柁文书年代和沙州回鹘的兴衰” [Dunhuang Belgeleri Temelinde IX. Yüzyıldan Sonraki Xizhou'a (Batı Aymak) Bakış: Turfan'da Bulunmuş Uygurca Kazık Yazıtlarının Tarihlendirilmesi ve Shazhou Uygur Devletinin Yükselişi ve Çöküşü]. 敦煌研究 [Dunhuang Academy]. 1: 81-112.
460. Liu, G. “回鹘文契约中的“bil-”与汉文契约中的知现象考 [Uygurca Anlaşma Belgelerinde Geçen «bil-» Kelimesiyle Çince Anlaşma Belgelerinde Geçen zhi 'bilmek)' Kelimesi Üzerine]. 民族研究 [Ethno-National Studies]. 5: 69-76.
461. Matsui, D. “モンゴル時代ウイグルistanの税役制度と徴税システム” [Taxation and Tax-collecting Systems in Uiguristan under Mongol Rule]. 碑刻等史料の総合的分析によるモンゴル帝国 元朝の政治 経済システムの基礎的研究 [Research on Political and Economic Systems under Mongol Rule]. Report of the Scientific Research Project Grant-in-aid, Japan Society for Promotion of Science, No. 12410096. Ed. Matsuda, K. Osaka International University. Osaka: 87-127.
462. Maue, D. “Altbekanntes und Neues. Bruchstücke des uigurischen Almanachs von 1277/78”. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 17: 77-115.
463. Moriyasu, T. “On the Uighur Buddhist Society at Čiqtim in Turfan during the Mongol Period”. Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags. Eds. by Ölmez, M. & Raschmann, S.-Chr. İstanbul-Berlin: 153-177.
464. Ögel, B. Sino-Turcica: Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri. İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.

465. Pelliot, P. Les routes de la région de Turfan sous les T'ang suivi de l'histoire et la géographie anciennes de l'Asie Centrale dans Innermost Asia. Édités par Drège, J. P. Paris: Institut des Hautes Études Chinoises du Collège de France.
466. Sertkaya, O. F. "Zu einigen neuen uigurischen Landverkaufsverträgen". Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags. Eds. by Ölmez, M. & Raschmann, S.-Chr. Istanbul-Berlin: 279-289.
467. Umemura, H. "ペテルブルグ所蔵ウイグル文書 SI 4bKr. 71 の一解釈—人身売買および銀借用にかかわる文書—" [A Study of SI 4bKr. 71: an Uyghur Document Concerning the Sale of a Slave and the Loan of Silver]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 17: 203-221.
468. Umemura, H. et al. A Provisional Catalogue of the Microfilms of Uighur, Sogdian and Manichaeic Manuscripts belonging to the St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies Russian Academy of Sciences brought to the Toyo Bunko 1st edition. Tokyo.
469. Yakut, E. "Eski Türklerde Hukuk". Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 1/3: 401-426.
470. Zieme, P. "Türkische Zuckungsbücher". Scripta Ottomanica et Res Altaica. Festschrift für Barbara Kellner-Heinkele zu ihrem 60. Geburtstag. Hrsg. von Zieme, P. et al. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 379-395.

2003

471. Geng, S. 维吾尔古代文献研究 [A Study of Ancient Uyghur Documents]. Pekin: Minzu University Press.
472. Laut, J. P. "Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [II]". Ural-Altische Jahrbücher, Neue Folge. 18: 202-207.
473. Liu, G. "回鹘文契约上的倒写文字" [Uyurca Anlaşma Belgelerindeki Ters Yazılar Üzerine]. 民族研究 [Ethno-National Studies]. 5: 51-58.
474. Matsui, D. "ヤリン文書: 14世紀初頭のウイグル文供出命令文書6件". [The Yalin-Texts. Six Uigur Administrative Orders from the Early Fourteenth Century]. 人文社会论叢 [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]. 10: 51-72.
475. Moriyasu, T. & Zieme, P. "Appendix I: Uighur inscriptions on the banners from Turfan housed in the Museum für Indische Kunst, Berlin". Central Asian temple banners in the Turfan Collection of the Museum für Indische Kunst, Berlin:

painted textiles from the northern Silk Route. Ed. Bhattacharya-Haesner, C. Dietrich Reimer Verlag. Berlin: 461-474.

476. Moriyasu, T. シルクロード世界史 [(World History Reconsidered through the Silk Road)]. Osaka: Osaka University, Graduate School of Letters.
477. Özyetgin, A. M. “Eski Türkçede Ölçü”. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003 Mustafa Canpolat Armağanı. Haz. Ata, A. & Ölmez, M. Sanat Kitabevi. Ankara: 195-204.
478. Russell-Smith, L.-B. “Wives and Patrons: Uygur Political and Artistic Influence in Tenth-Century Dunhuang”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 56/4: 401-428.
479. Yang, F. 回鹘文献与回鹘文化 [Uygur Literature and Uygur Culture]. Pekin: Minzu University Press.

2004

480. Çandarlıoğlu, G. Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü (Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
481. Dybo, A. V. “On the History of Traditional Anthropometric Terms: Qari and Other Central Asian Linear Measures”. *Russian Oriental Studies Current Research on Past & Present Asian and African Societies*. Ed. by Naumkin, V. Brill. Leiden-Boston: 195-210.
482. Hamilton, J. “Remarks Concerning Torfan Stake Inscription III”. *Turfan Revisited: The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road*. Eds. by Durkin-Meisterernst, D. et al. Berlin: 121-124.
483. Huo, C. & Wang, H. “吐鲁番回鹘文买卖契约分析” [Turfan Uygurca Alım-Satım Vesikalarının Analizi]. *当代法学* [Contemporary Law Review]. 1: 5-18.
484. Huo, C. & Zhang, Y. “吐鲁番回鹘文借贷契约研究” [Turfan’da Bulunmuş Uygurca Ödünç Alma Vesikalarının Araştırılması Üzerine]. *吉林大学社会科学学报* [Journal of Social Sciences of Jilin University]. 6: 95-106.
485. Kök, A. Uigurische Sprachdenkmäler’den Seçme Uygur Hukuk Belgeleri. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. İstanbul. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
486. Li, S. “回鹘文摩尼教寺院文书写作年代及相关史事研究” [Uygurca Mani Dini Tapınak Belgesinin Yazıldığı Dönem ve Onun Tarihiyle İlgili Araştırmalar]. *西北民族研究* [Northwestern Journal of Ethnology]. 3: 14-22.

487. Liu, G. “从 bitidim (我写的) 看回鹘人的文化” [«Bitidim» Kelimesi Bağlamında Uygur Kültürüne Bakış]. 中国民族古文字研究会第七次学术研讨会论文集 [Proceedings of the 7th Academic Symposium of the Chinese National and Ancient Script Research Association]. Pekin: 1-7.
488. Liu, G. “回鹘文契约证人套语研究” [Uygurca Anlaşma Vesikalarındaki Şahidin Kullandığı Kalıp İfadeler Üzerinde Araştırma]. 民族研究 [Ethno-National Studies], 5: 55-63.
489. Matsui, D. “Unification of Weight and Measures by the Mongol Empire as Seen in the Uigur and Mongol Documents”. Turfan Revisited: The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road. Eds. by Durkin-Meisterernst, D. et al. D. Reimer. Berlin: 197-202. [Türkçe tercümesi → (2015). “Uygur ve Moğol Vesikalarında Görülen Moğol İmparatorluğu Ağırlık ve Ölçü Birleşimi”. Çev. Kılıç, A. Türk Kültürü. 8/1: 113-126].
490. Matsui, D. “シヴシドゥ ヤクシドゥ関係文書とトヨク石窟の佛教教團：ペテルブルク所藏ウイグル語世俗文書笥記” [Notes on the Uigur Secular Documents from the St. Petersburg Collection: Buddhist Monastery of the Toyoq Caves as Revealed from the Texts Related to Monks Sivšidu and Yaqšidu]. 中央アジア出土文物論叢 [Papers on the Pre-Islamic Documents and Other Materials Unearthed from Central Asia]. Ed. by Moriyasu, T. Hoyu Shoten. Kyoto: 41-70.
491. Matsui, D. “モンゴル時代のウイグル農民と佛教教團：U 5330 (USp 77) 文書の再検討から” [Uigur Peasants and Buddhist Monasteries during the Mongol Period: Re-examination of the Uigur Document U 5330 (USp 77)]. 東洋史研究 [The Journal of Oriental Researches]. 63/1: 1-32.
492. Matsui, D. “モンゴル時代の度量衡” [Weights and Measures under Mongol Rule]. 東方学報 [Journal of Oriental Studies]. 107: 153-166.
493. Mei, C. “敦煌契约文书中的 证人 保人流变考释” [Dunhuang Sözleşme Belgelerindeki Şahit ve Kefillerin Değişimi Hakkında Araştırma]. 敦煌学辑刊 [Dunhuang Studies]. 2: 99-112.
494. Moriyasu, T. “From Silk, Cotton and Copper Coins to Silver. Transition of the Currency Used by the Uighurs during the Period from the 8th to the 14th Centuries”. Turfan Revisited: The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road. Eds. by Durkin-Meisterernst, D. et al. D. Reimer. Berlin: 228-239.

495. Moriyasu, T. “シルクロード東部における通貨” [Currencies on the Eastern Part of the Silk Road]. 中央アジア出土文物論叢 [Papers on the Pre-Islamic Documents and Other Materials Unearthed from Central Asia]. Kyoto: 1-40.
496. Moriyasu, T. 中央アジア出土文物論叢 [Papers on the Pre-Islamic Documents and Other Materials Unearthed from Central Asia]. Kyoto.
497. Özyetgin, A. M. “Eski Türklerde Ödeme Araçları: Kâğıt Para Çav’ın Kullanımı”. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. 1/1: 90-105.
498. Özyetgin, A. M. Eski Türk Vergi Terimleri. Ankara: KÖKSAV, Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları.
499. Peng, J. & Wang, J. 敦煌莫高窟北區石窟 I-III [Mogao Northern Caves at Dunhuang I-III]. Beijing: Wenwu chubanshe.
500. Rybatzki, V. “Nestorian Personal Names from Central Asia”. *Studia Orientalia*. 99: 269-291.
501. Sertkaya, O. F. “Zu Personen- und Ortsnamen in uigurischen Gelddokumenten”. *Turfan Revisited: The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road*. Eds. by Durkin-Meisterernst, D. et al. D. Reimer. Berlin: 316-317.
502. Umemura, H. “The Uyghur Document SI 4b Kr. 71 Concerning the Sale of a Slave and the Loan of Silver”. *Turfan Revisited: The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road*. Eds. by Durkin-Meisterernst, D. et al. D. Reimer. Berlin: 358-360.
503. Yakup, A. “On a newly Unearthed Uyghur Letter from Dunhuang”. *Turfan Revisited: The First Century of Research into the Arts and Cultures of the Silk Road*. Eds. by Durkin-Meisterernst, D. et al. D. Reimer. Berlin: 398-400.
504. Yang, F. “敦煌吐鲁番文献所见回鹘古代历法” [Dunhuang ve Turfan Vesikalarında Geçen Uygurların Eski Takvimleriyle İlgili Bilgiler Üzerine]. 青海民族学院学报 (社会科学版) [Journal of Qinghai University for Nationalities (Social Sciences)]. 30/4: 118-123.

2005

505. Borbone, P. G. “Some Aspects of Turco-Mongol Christianity in the Light of Literary and Epigraphic Syriac Sources”. *Journal of Assyrian Academic Studies*. 19/2: 5-20.
506. Borjigin, O. A “Contract in the Uyghur-Mongolian Script From Dunhuang’s Mogao Caves”. *Mongolian Studies*. 27: 7-15.

507. Brose, M. C. “Uyghur Technologists of Writing and Literacy in Mongol China”. *T’oung Pao*. 91: 396-435.
508. Civelek, Ö. “A. M. Özyetgin. Eski Türk Vergi Terimleri. Köksav Yayınları. Ankara 2004, 250 ss.”. *Türk Dilleri Araştırmaları*. 15: 219-222. [Tanıtma]
509. Drompp, M. R. *Tang China and the Collapse of the Uighur Empire: A Documentary History*. Leiden: Brill.
510. İsrampil, Y. et al. 西域历史文化宝藏探研：新疆维吾尔自治区博物馆论文集 I. [Batı Bölgeleri’nin Tarihî ve Kültürel Hazinesi Üzerine Araştırma: Sincan Uygur Özerk Bölgesi Müzesi’nden Toplanan Belgeler I.] Urumçi: Xinjiang University Press.
511. Laut, J. P. “Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [III]”. *Ural-Altische Jahrbücher, Neue Folge*. 19: 229-232.
512. Liu, G. “回鹘文契约三种文字的译本及其存在的问题” [Uygurca Sözleşme Belgelerindeki Üç Çeşit Yazının Transkripsiyonu ve Bazı Gizli Sorunlar]. *İpek Yolundaki Milletlerin Eski Yazısı ve Kültürü Akademik Sempozyumu Makaleler Toplamı. 丝绸之路民族古文字与文化学术讨论会会议论文集 [Proceedings of the Symposium on Ancient Scripts and Cultures of the Silk Roads]*. 22-30.
513. Liu, G. “回鹘文契约中的 pao(s)(I)n, tanuq, körüp oluryu(ç)ı” [Uygurca Sözleşme Belgelerindeki «pao(s)(I)n», «tanuq», «körüp» «oluryu(ç)ı» Sözcükleri Üzerine]. *敦煌学辑刊 [Dunhuang Studies]*. 4/4: 92-96.
514. Liu, G. “回鹘文契约文书中的元契考” [Uygurca Anlaşma Belgelerindeki «Baş Bitig» Üzerine]. *陝西師範大學學報 (哲學社會科學版) [Journal of Shaanxi University (Philosophy and Social Sciences)]*. 5: 74-80.
515. Liu, G. “释回鹘文契约中的 y(a)γ(a)n” [Uygur Sözleşme Belgelerinde Geçen «y(a)g(a)n» Üzerine Açıklama]. *民族研究 [Ethno-National Studies]*. 6: 69-72.
516. Matsui, D. “Taxation Systems as Seen in the Uigur and Mongol Documents from Turfan: an Overview”. *Transactions of the International Conference of Eastern Studies. Institute of Eastern Culture*. 50: 67-82.
517. Matsui, D. “ウイグル文シヴシドゥ ヤクシドゥ關係文書補遺” [Supplement to the Uigur Documents Related to Monks Sivšidu and Yaqšidu]. *人文社會論叢 [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]*. 13: 139-155.
518. Matsui, D. “ウイグル文契約文書研究補説四題” [Four Remarks on the Uigur Contracts Documents]. *内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]*. 20: 27-64.

519. Özyetgin, A. M. Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
520. Russell-Smith, L. Uygur Patronage in Dunhuang: Regional Art Centres on the Northern Silk Road in the Tenth and Eleventh Centuries. Leiden: Brill.
521. Zieme, P. “Arabische und neupersische Wörter in den altuigurischen Texten von Turfan und Dunhuang”. Languages of Iran: Past and Present. Iranian Studies in memoriam David Neil MacKenzie. Ed. Weber, D. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 285-295.
522. Zieme, P. “Edelsteine und ihre Wirkungen. Fragment eines alttürkischen Textes aus Sängim”. „Roter Altai, gib dein Echo!”. Festschrift für Erika Taube zum 65. Geburtstag. Hrsg. von Oelschlägel, A. C. et al. Leipziger Universitätsverlag. Leipzig: 598-606.
523. Zieme, P. “La poésie en turc ancien d’après le témoignage des manuscrits de Turfan et Dunhuang”. Comptes Rendus de l’Académie des Inscriptions & Belles-Lettres. Paris. 149/4: 1145-1168.
524. Zieme, P. Magische Texte des uigurischen Buddhismus. Berliner Turfantexte: 23. Turnhout: Brepols.

2006

525. Demir, N. & Yılmaz, E. “Uygur Edebiyatı (VIII.-XIV. yüzyıl) 2. Nesir”. Türk Edebiyatı Tarihi I. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. İstanbul: 146-168.
526. Geng, S. 回鹘文社会经济文书研究 [Studies of the Uygur Civil Documents]. Pekin: Minzu University Press.
527. Laut, J. P. “Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [IV]”. Ural-Altäische Jahrbücher, Neue Folge. 20: 228-232.
528. Liu, G. & Yan, H. “古代吐鲁番地区普通妇女在社会经济生活中的地位 以吐鲁番出土汉文回鹘文契约文书所见为例” [Kadim Turfan Bölgesindeki Kadınların Sosyal ve İktisadî Yaşam İçerisindeki Konumu: Turfan’da Bulunan Çince-Uygurca Sözleşmeler Esasında]. 民族研究 [Ethno-National Studies]. 6: 53-62.
529. Liu, G. “吐鲁番回鹘文买卖契约所展示的重要社会经济文化状况” [Turfan’da Bulunmuş Uygurca Alım- Satım Vesikalarının Yansıttığı Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Durum]. 中国经济史研究 [Research on Chinese Economic History]. 4: 104-109.

530. Liu, G. 回鹘文买卖契约译注 [Annotated Edition of the Uigur Sale Contracts]. Pekin: Zhonghua Shuqu.
531. Matsui, D. “Six Uigur Contracts from the West Uigur Period (10th-12th Centuries)”. 人文社會論叢 [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]. 15: 35-60.
532. Matsui, D. “回鹘語 kázig 與高昌回鹘王國稅役制度的淵源” [Uigur «kázig» and the Origin of the Tax-Labor Systems of the Qočo Uigur Kingdom]. 吐魯番學研究：第二屆吐魯番學國際學術研討會論文集 [Proceedings of the 2nd International Conference of Turfanological Studies]. Shanghai Cishu Chubanshe. Shanghai: 196-202.
533. Matsui, D. “新疆所在ウイグル語文書調査簡報” [Reports on the Old Uigur Documents Preserved in Xinjiang]. 東トルキスタン出土「胡漢文書」の総合調査 [Research on Manuscripts in Chinese and other Languages Discovered in Eastern Turkistan]. Report of the Scientific Research Project Grant-in-Aid, Japan Society for Promotion of Science, No. 15401021. Ed. by M. Arakawa. Osaka: 49-59.
534. Nakamura, K. “ウイグル文「成宗テムル即位記念仏典」出版の歴史的背景—U 4688 [T II S 63] *U 9192 [T III M 182] の分析を通じて” [Historical Backgrounds of the Publication of Uigur Buddhist Texts Commemorating Temür Qayan’s Enthronement: Re-examination of the Colophons Found in U 4688 (T II S 63) and U9192 (T III M 182)]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 21: 49-91.
535. Russell-Smith, L. “Stars and Planets in Chinese and Central Asian Buddhist Art from the Ninth to the Fifteenth Centuries”. *Culture & Cosmos*. 10/1-2: 99-124.
536. Rybatzki, V. Die Personennamen und Titel der mittelmongolischen Dokumente: eine lexikalische Untersuchung. Helsinki. [Unpublished PhD Thesis]
537. Sertkaya, O. F. & Alimov, R. Eski Türklerde Para (Göktürklerde, Uygurlarda ve Türkişlerde). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
538. Sertkaya, O. F. “Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Karalamalar ve Müsveddeler”. Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Sanatı ve Kültürü: Prof. Nejat Diyarbekirli’ye Armağan. Eds. by Çoruhlu, Y. et al. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara: 195-200.
539. Tasaki, C. “古代ウイグル語文献に見える bay について：トゥルフアの棉布の規格に関する一考察” [On the term «bay» Found in Old Uigur Documents: an Examination of the Standart Measure for Cotton Clouth in the Turfan Region].

東洋学報 [The Journal of the Research Department of the Toyo Bunko]. 88/3: 365-390.

540. Vorobyeva-Desyatovskaya, M. I. “Central Asian Manuscript Collection of the St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences”. Annual Report of The International Research Institute for Advanced Buddhology at Soka University for the Academic Year 2005. Tokyo: 61-78.
541. Zhang, T. “耿世民著〈回鹘文社会经济文书研究〉评介” [Geng Shimin’in “Uygurca Sosyo-Ekonomik Vesikalar Üzerinde Araştırma” Adlı Kitabı Hakkında]. 西域研究 [The Western Regions Studies]. 4: 113-115.
542. Zieme, P. “A Cup of Cold Water, Folios of a Nestorian-Turkic Manuscript from Kharakhoto”. Jingjiao, The Church of the East in China and Central Asia. Eds. by Malek, R. & Hofrichter, P. Institut Monumenta Serica. St. Augustin: 341-345.
543. Zieme, P. “Hybrid Names as a Special Device of Central Asian Naming”. Turkic-Iranian Contact Areas. Historical and Linguistic Aspects. Eds. by Johanson, L. & Bulut, C. Wiesbaden: 114-127.

2007

544. Baykara, T. “Osman F. Sertkaya-Rysbek Alimov. Eski Türklerde Para (Göktürklerde, Uygurlarda ve Türkişlerde). İstanbul: Ötüken, 2006, 160 s.”. Tarih İncelemeleri Dergisi. 22/1: 255. [Tanıtma]
545. Brose, M. C. Subjects and Masters: Uyghurs in the Mongol Empire. Washington: Western Washington University.
546. Kabadayı, O. Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri. Kırıkkale Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Kırıkkale. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
547. Laut, J. P. “Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [V]”. Ural-Altische Jahrbücher, Neue Folge. 21: 224-229.
548. Li, Z. “高昌回鹘的农业及相关问题研究” [Koço Uygurlarında Tarım ve Bununla İlgili Araştırmalar]. Northwestern Agriculture and Forestry University. Shaanxi-Xianyang.
549. Matsui, D. “An Uigur Document Preserved in the Library of Istanbul University”. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 22: 61-70.

550. Matsui, D. “An Uigur Decree of Tax Exemption in the Name of Duwa-Khan”. *Şinclex Uxaanii Akademiin Medee* [Proceedings of the Mongolian Academy of Sciences]. 4: 60-68.
551. Özyetgin, A. M. “Eski Türk Resmî Yazışma Geleneğine Dair: Timürlü Hükümdarı Ebu Sa’id Küregen’e Ait Uygur Harfli 1468 Tarihli Bir Bitik”. *Studia Uralo-Altaica*. 47: 423-453. [İngilizce versiyonu → (2007). “On the Historical Turkic Tradition of Official Correspondence A Bitik Dated 1468 in Uigur Letters by Timurid Ruler Abu Sa’id Kurgan”. *Archivum Ottomanicum*. 24: 211-244]
552. Özyetgin, A. M. “On the Term «Ortuq» ~ «Ortaq» Merchant among the Old Turks”. *International Journal of Central Asian Studies*. 11: 1-17.
553. Özyetgin, A. M. “Türk Vergi Sisteminde «Salıgı»”. 4. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 2000. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara. II: 1451-1463.
554. Raschmann, S.-Chr. *Handschriften: Dokumente I. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/21*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
555. Rásonyi, L. & Baski, I. *Onomasticon Turcicum, Turkic Personal Names I-II*. Bloomington: Sinor Research Institute of Inner Asian Studies.
556. Şen, S. Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Samsun. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]
557. Yaman, Ü. “Osman F. Sertakaya-Rysbek Alimov, Eski Türklerde Göktürklerde Uygurlarda Türgişlerde Para, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, 160 s.”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 37: 219-223. [Tanıtma]
558. Yang, F. “回鹘文文献与高昌回鹘经济史的构建” [Uygurca Vesikalar ve Koço Uygurlarının İktisat Tarihinin Oluşumu]. *史学史研究* [Historical Research]. 4: 106-111.
559. Zhang, T. “刘戈著〈回鹘文买卖合同译注〉评介” [Liu Ge’in «Uygurca Alım-Satım Vesikalarının Açıklaması» Adlı Eseri Hakkında]. *西域研究* [The Western Regions Studies]. 3: 124-127. [Review]
560. Zieme, P. “Notes on Uighur Medicine, especially on the Uighur Siddhasāra Tradition”. *Asian Medicine*. 3: 308-322.

561. Dickens, M. "Multilingual Christian Manuscripts from Turfan". *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies*. 9: 22-42.
562. Kasai, Y. *Die uigurischen buddhistischen Kolophone*. Berliner Turfantexte 26. Turnhout: Brepols Publishers.
563. Laut, J. P. "Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [VI]". *Ural-Altäische Jahrbücher, Neue Folge*. 22: 268-273.
564. Li, T. "Turkic Christians in Central Asia and China (5th-14th Centuries)". *Studies in Turkic Philology, Festschrift in Honour of the 80th Birthday of Professor Geng Shimin*. Minzu University Press. Peking: 435-448.
565. Matsui, D. "A Mongolian Decree from the Chaghataid Khanate Discovered at Dunhuang". *Aspects of Research into Central Asian Buddhism in memoriam Kōgi Kudara*. Ed. by Zieme, P. Brepols Publishers. Turnhout: 159-176.
566. Matsui, D. "Mongol Globalism Attested by the Uigur and Mongol Documents from East Turkestan". *人文社会論叢 (人文科学篇) [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]*. 22: 33-42.
567. Matsui, D. "Revising the Uigur Inscriptions of the Yulin Caves". *内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]*. 23: 17-33.
568. Matsui, D. "Uigur «kāzig» and the Origin of Taxation Systems in the Uigur Kingdom of Qočo". *Türk Dilleri Araştırmaları*. 18: 229-242.
569. Matsui, D. "ドゥア時代のウイグル語免税特許状とその周辺" [An Uigur Decree of Tax Exemption Issued under Du'a-Khan and Related Problems]. *人文社会論叢 [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]*. 19: 13-25.
570. Matsui, D. "東西チャガタイ系諸王家とウイグル人チベット佛教徒 敦煌新發現モンゴル語文書の再検討から" [The Chaghataids and Uigur-Tibetan Buddhists: Re-examination on a Mongolian Decree Newly Discovered at Dunhuang]. *内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]*. 23: 25-48.
571. Moriyasu, T. "Chronology of West Uighur Buddhism: Re-examination of the Dating of the Wall-paintings in Grünwedel's Cave no: 8 (New no: 18), Bezeklik". *Aspects of Research into Central Asian Buddhism in memoriam Kōgi Kudara*. Ed. by Zieme, P. Brepols Publishers. Turnhout: 191-227.

572. Moriyasu, T. “Epistolary Formulae of the Old Uighur Letters from Central Asia”. *Acta Asiatica*. 94: 127-153.
573. Nakamura, K. “14 世紀前半のウイグル語印刷仏典の奥書に現れる「Könčög İdökküt王家」をめぐって” [Könčög İduq Qut Family as Seen in the Colophons of Buddhist Uigur Texts Unearthed in Turfan]. *内陸アジア言語の研究* [Studies on the Inner Asian Languages]. 24: 131-171.
574. Özyetgin, A. M. “Altın Orda Devlet Geleneğinde Uygur İzleri”. *International Journal of Central Asian Studies*. 13: 441-458.
575. Raschmann, S.-Chr. “Traces of Christian Communities in the Old Turkish Documents”. *Studies in Turkic Philology, Festschrift in Honour of the 80th Birthday of Professor Geng Shimin*. Minzu University Press. Pekin: 408-425.
576. Raschmann, S.-Chr. “Baumwoll-Nachlese, Vier alttürkische böz-Dokumente aus dem Arat-Nachlass (İstanbul)”. *内陸アジア言語の研究* [Studies on the Inner Asian Languages]. 23: 121-150.
577. Sertkaya, O. F. & Matsui, D. “On a «Silver» Document”. *Aspects of Research into Central Asian Buddhism: in Memoriam Kogi Kudara*. Ed. by Zieme, P. Brepols. Turnhout: 343-349.
578. Umemura, H. & Matsui, D. “ウイグル文字チュルク語文書” [Turkic Documents in the Uigur Script]. *ハラホト出土モンゴル文書の研究* [Study on the Mongolian Documents Found at Qaraqota]. Eds. by. Yoshida, J. & Čimeddorji. Yuzankaku. Tokyo: 183-199.
579. Zieme, P. “Ordo uluš, Solmı and Bešbalık”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 62/3: 255-266.

2009

580. Çakan, V. *Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Binyıl Yayınevi.
581. Erdal, M. “What did the Old Turks call Fermented Mares’ Milk?”. *Studies in Turkic Philology, Festschrift in honour of the 80th birthday of Professor Geng Shimin*. Eds. by Zhang, D. & Yakup, A. Minzu University Press. Pekin: 293-297.
582. Gül, B. “«Äk-» ‘Ekmek’ ve Türevleri Üzerine”. *International Journal of Central Asian Studies*. 13: 291-316.
583. İsrail, Y. et al. *西域历史文化宝藏探研：新疆维吾尔自治区博物馆论文集 II*. [Batı Bölgeleri’nin Tarihî ve Kültürel Hazinesi Üzerine Araştırma: Sincan Uygur

Özerk Bölgesi Müzesi'nden Toplanan Belgeler II.] Urumçi: Xinjiang University Press.

584. Laut, J. P. "Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [VII]". Ural-Altäische Jahrbücher, Neue Folge. 23: 175-178.
585. Li, C. "敦煌吐鲁番出土遗嘱探析" (Dunhuang-Turfan'da Bulunmuş Vasiyet Belgeleri Hakkında). Shaanxi: Shaanxi University.
586. Matsui, D. "Bezeklik Uigur Administrative Orders Revisited". 突厥語文學研究: 耿世民教授八十華誕紀念文集 [Studies in Turkic Philology: Festschrift in Honour of the 80th Birthday of Professor Geng Shimin]. Eds. by Zhang, D. & Yakup, A. Minzu University Press. Pekin: 339-350.
587. Matsui, D. "Mongol Globalism Attested by the Uigur and Mongol Documents from East Turkestan". 人文社會論叢 [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]. 22: 33-42.
588. Matsui, D. "Recent Situation and Research Trends of Old Uigur Studies". Asian Research Trends (New Series). 4: 37-59.
589. Matsui, D. "Subjects and Masters: Uyghurs in the Mongol Empire. By Michael C. Brose. Bellingham, WA: Center for East Asian Studies, Western Washington University, 2007. pp. 348. ISBN 10: 0914584294; 13: 9780914584292". International Journal of Asian Studies. 6/2: 247-249. [Review]
590. Özyetgin, A. M. "Altın Orda Devlet Geleneğinde Uygur İzleri". International Journal of Central Asian Studies. 13: 441-458.
591. Raschmann, S.-Chr. Alttürkische Handschriften: Dokumente II. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/22. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
592. Yakup, A. Alttürkische Handschriften: Die uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung, Stabreimdichtungen, Kalendarisches, Bilder, unbestimmte Fragmente und Nachträge. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/23. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

2010

593. Ao, T. "莫高窟北区出土回鹘蒙古文卖身契约残片" [Mogao Mağara Külliyesinin Kuzey Bölgesinden Ele Geçirilen Uygurca-Moğolca Satılma Vesikasının Kalıntıları Üzerine]. 敦煌研究 [Dunhuang Academy]. 2: 111-116.

594. Gürkan, M. Orta Asya'daki Eski Türk Tıbbının Başlangıçtan 14. Yüzyıla Kadarki Döneme Ait Bilinen Türkçe Tıp Metinlerinde Tıp Tarihi Açısından Değerlendirmesi. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]
595. Kamoliddin, S. *Ancient Turkic Toponyms of the Middle Asia, Ancient Turkic Place-Names in Ancient and Early Medieval Sources*. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing.
596. Knüppel, M. “Kasai, Yukiyo (2008), *Die uigurischen buddhistischen Kolophone*, Berliner Turfantexte XXVI, Brepols, Turnhout-Belgium, 387, ISBN 978-2-503-52802-1”. *Central Asiatic Journal*. 54/1: 119-121. [Rezension]
597. Liu, G. “回鹘文契约中的 čin bitig 为汉语 亲契 考” [Uygurca Sözleşme Belgelerinde Geçen «čin bitig» Kelimesi ve Çince ‘Qin Qi’ Kelimesi Üzerine]. *民族研究* [Ethno-National Studies]. 1: 72-83.
598. Matsui, D. “Uigur Manuscripts Related to the Monks Sivšidu and Yaqšidu at «Abita-Cave Temple» of Toyoq”. *吐魯番學研究：第三屆吐魯番學暨歐亞游牧民族的起源與遷徙國際學術研討會論文集* [Journal of Turfan Studies: Essays of the Third International Conference of Turfanological Studies (2008, Turfan)]. Shanghai guji chubanshe. Shanghai: 697-714.
599. Matsui, D. “Uigur Peasants and Buddhist Monasteries during the Mongol Period. Reexamination of the Uigur Document U 5330 (USp 77)”. “The Way of Buddha” 2003: The 100th Anniversary of the Otani Mission and the 50th of the Research Society for Central Asian Cultures. Ed. by Takashi, I. Osaka: 55-66.
600. Matsui, D. “吐魯番出土回鹘文書中所看到的七康湖和其灌溉” [The Qikanghu Lake and Its Irrigation of Uighur Documents in Turfan]. Tr. Hironaka, T. *新疆吐魯番學研究院* [Turfanological Studies]. 1: 79-81.
601. Matsui, D. “西ウイグル時代のウイグル文供出命令文書をめぐって” [Three Uigur Administrative Orders for Delivery of the 10th-12th Centuries]. *人文社會論叢* [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]. 24: 25-53.
602. Pinault, G.-J. “Alttürkische Handschriften, Teil 14: Dokumente, Teil 2. Beschrieben von Simone-Christiane Raschmann, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, coll. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII, 22, 2009, 386 p.”. *Turcica*. 42: 418-420. [Review]
603. Raschmann, S.-Chr. “Herbst-Baumwolle «küzki kápáz»”. *Trans-Turkic Studies*, Festschrift in Honour of Marcel Erdal. Eds. by Kappler, M. et al. İstanbul: 103-116.

604. Röhrborn, K. Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien I/1: ab-üzüglä-. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
605. Zieme, P. “Das türkische Vaterunser in syrischer Schrift”. *Studies on the Turkic World: A Festschrift for Professor Stanisław Stachowski on the Occasion of his 80th Birthday*. Eds. by Podolak, B. & Mańczak-Wohlfeld, E. Jagiellonian University Press. Kraków: 223-230.
606. Zieme, P. “Gab es Entnasalisierung im Altuigurischen?”. *Trans-Turkic Studies. Festschrift in Honour of Marcel Erdal*. Eds. by Kappler, M. et al. İstanbul: 25-34.

2011

607. Laut, J. P. “Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [VIII]”. *Ural-Altäische Jahrbücher, Neue Folge*. 24: 259-263.
608. Li, T. *East Syriac Christianity in Mongol-Yuan China*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
609. Luo, H. “回鹘文契约 官罚 内容研究” [Uygurca Sözleşme Belgelerindeki Cezaî Uygulamaların İçeriği Üzerine Araştırma]. *贵州社会科学 [Guizhou Social Sciences]*. 9: 123- 127.
610. Matsui, D. “An Uigur Decree of Tax Exemption in the Name of Duwa-Khan”. 38. ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies, 10-15.09.2007 Ankara/Türkiye). *Linguistics, Grammar and Language Teaching*. Vol. 1. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı. Ankara: 1095-1104.
611. Matsui, D. “古ウイグル語文獻にみえる「寧戎」とベゼクリク” [Ning-rong 寧戎 Bezeklik in Old Uighur texts]. *内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]*. 26: 141-175.
612. Matsui, D. “敦煌出土のウイグル語曆占文書：通書『玉匣記』との関連を中心に” [Uighur Almanac Divination Fragments from Dunhuang: the Relation with the Chinese Almanac Yuxiaji]. *人文社會論叢 [Studies in Humanities; Faculty of Humanities Hirosaki University]*. 26: 25-48.
613. Moriyasu, T. “Epistolary Formulae of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road I”. *大阪大学大学院文学研究科紀要 [Memoirs of the Graduate School of Letters Osaka University]*. 51: 1-31.
614. Nie, X. “中古西域民汉文买卖契约比较研究” [Kadim Batı Bölgesindeki Milletlere Ait Alım-Satım Vesikaları ile Çince Alım-Satım Vesikalarının Karşılaştırmalı İncelemesi]. *西域研究 [The Western Regions Studies]*. 2: 55-62.

615. Özyetgin, A. M. “Turfan Uygurlarında Ceza Hukukuyla İlgili Uygulamalar”. Türk Tarih Kurumu Belleten. 75/273: 337-360.
616. Sertkaya, O. F. “II. Dünya Savaşı Esnasında Berlin Koleksiyonu’ndan Kaybolan Eski Uygur Belgelerindeki Hristiyan Uygur Türklerinin İsimleri Üzerine”. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. 43: 97-113.
617. Sitki-Özkul, B. “Turfan Uygurlarından Kalan Bir Belge Tanıklığında Uygurlarda Evlat Edinme Geleneği”. III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi [TUDOK] (20-22 Eylül 2010, İstanbul) Bildirileri II. Eds. Ceylan, Ö. et al. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları. İstanbul: 909-917.
618. Tieshan, Z. & Zieme, P. “A Memorandum about the King of the ‘On Uygur’ and his Realm”. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 64/2: 129-159.
619. Yang, S. “元代契约文书的刊布与研究综述” [Yuan Dönemindeki Sözleşme Belgeleri Üzerinde Yapılan Yayınlar ve Araştırmalar]. 中国史研究动态 [Research Trends in Chinese History]. 1: 28-34.
620. Zhang, J. 郭煌莫高窟北區石窟研究 (全二冊) [Guohuang’daki Mogao Mağaralarının Kuzey Bölgesindeki Mağaralar Üzerine Araştırma (II Cilt)]. Gansu: Gansu Education Press.
621. Zieme, P. “Notes on the Religions in the Mongol Empire”. Islam and Tibet Interactions along the Musk Routes. Eds. by Aksoy, A. et al. Routledge. London and New York: 177-187.
622. Zieme, P. “Nicht-ugurische Besonderheiten altugurischen Texten”. Türk Dilleri Araştırmaları. 21/2: 279-291.

2012

623. Dickens, M. & Zieme, P. “Turco-Syriac”. Turās Mamllā: A Grammar of the Syriac Language I: Syriac Orthography. Ed. by Kiraz, G. A. Gorgias Press. Piscataway, NJ: 346-351.
624. Gül, B. “«tarı» Fiili ve Türevleri Üzerine”. Bilig Dergisi. 61: 99- 120.
625. Gül, H. “Kasai, Yukiyo (2008), Die uigurischen buddhistischen Kolophone, Berliner Turfantexte XXVI, Brepols, Turnhout-Belgium, 387, ISBN 978-2-503-52802-1”. Dil Araştırmaları. 11: 212-217. [Tanıtma]
626. Hinüber, O. von. “Kasai, Y. (2008). Die uigurischen buddhistischen Kolophone. Berliner Turfantexte 26. Turnhout: Brepols Publishers”. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. 162/1: 241-245. [Rezension]

627. Li, J. 回鹘文社会经济文书辑解 [Uygurca Sosyo-Ekonomik Belgelerin Edisyon Kritiği ve Açıklaması]. Lanzhou: Gansu minzu chubanshe.
628. Liu, Y. “吐鲁番出土文书研究综述” [Turfan’da Bulunan Belgelerin Araştırılması]. 艺术研究 [Art Studies]. 6: 80-82
629. Matsui, D. “Sogdian-Uigur Bilingual Fragment from the Arat Collection”. 語言背後的歷史：西域古典語言學高峰論壇論文集 [The History Behind the Languages. Essays of Turfan Forum on Old Languages of the Silk Road]. Ed. by Academia Turfanica. Shanghai: 115-127.
630. Matsui, D. “Uighur Almanac Divination Fragments from Dunhuang”. Dunhuang Studies: Prospects and Problems for the Coming Second Century of Research. Eds. by Popova, I. F. & Slavia, L. Yi. St. Petersburg: 154-166.
631. Moriyasu, T. “Epistolary Formulae of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road II”. 大阪大学大学院文学研究科紀要 [Memoirs of the Graduate School of Letters Osaka University]. 52: 1-98.
632. Önder, S. Y. “14. Yüzyıldan Bugüne Türkiye Türkçesinde Toprak Ölçümü”. Acta Turcica. 4/1: 62-79.
633. Raschmann, S.-Chr. “The Personal Name Taŋut as Seen from the Old Uyghur Texts”. Tanguty v Central’noj Azii. Sbornik statej v čest’ 80-letija professora E.I. Kyčanova. Ed. by Popova, I. F. Moskva: 305-312.
634. Sertkaya, O. F. “Eski Uygur Mektupları Üzerine”. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. 44: 209-228.
635. Tekcan, M. “«Qariš», a Unit of Measurement in Turkic Languages”. Man and Nature in the Altaic World Proceedings of the 49th Permanent International Altaistic Conference (Berlin, July 30-August 4, 2006). Eds. by Kellner-Heinkele, B. et al. De Gruyter. Berlin-Boston: 399-403.
636. Yoshida, Y. “New Turco-Sogdian Documents and Their Socio-linguistic Backgrounds”. 语言背后的历史 [The History Behind the Languages]. 西域古典语言学高峰论坛论问及 [Essays of Turfan Forum on Old Languages of the Silk Road]. Shanghai: 48-60.
637. Zieme, P. “Some Notes on the Ethnic Name Taŋut (Tangut) in Turkic Sources”. Tanguty v Central’noj Azii. Sbornik statej v čest’ 80-letija professora E.I. Kyčanova. Ed. by Popova, I. F. Moskva: 461-468.

- 638.** Batmaz, M. Eski Uygur Türkçesinde Tıp Terimleri. Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
- 639.** Borbone, P. G. “More on the Priest Sârgis in the White Pagoda: The Syro-Turkic Inscriptions of the White Pagoda, Hohhot”. From the Oxus River to the Chinese Shores: Studies on East Syriac Christianity in China and Central Asia. Eds. by Tang, L. & Winkler, D. W. Zürich/Münster: 51-65.
- 640.** Dickens, M. “Scribal Practices in the Turfan Christian Community”. Journal of the Canadian Society for Syriac Studies. 13: 3-28.
- 641.** Dickens, M. “Syro-Uigurica II: Syriac Passages in U 338 from Turfan”. Hugoye: Journal of Syriac Studies. 16/2: 301-324.
- 642.** Eren, T. Bozkır Kültür Çevresinde Ulaşım ve Haberleşme: Başlangıçtan Uygur Dönemi Sonuna Kadar. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tarih Anabilim Dalı. Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı. Ankara. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
- 643.** Feng, J. “元代畏兀儿文契约二种” [Two Uighur Contracts of Yuan Dynasty]. 黄文弼所获西域文献论集 [Collected Papers on the Documents Discovered by Huang Wenbi in the Western Regions]. Ed. by Rong, X. Science Press. Pekin: 239-248.
- 644.** Feng, Z. & Wang, L. “Glossary of Textile Terminology (Based on the Documents from Dunhuang and Tufan)”. Journal of the Royal Asiatic Society (Third Series). 23/2: 349-387.
- 645.** Golden, P. “Courts and Court Culture in the Proto-Urban and Urban Developments among the Pre-Chinggisid Turkic Peoples”. Turko-Mongol Rulers, Cities and City Life. Ed. by Durand-Guédy, D. Brill. Leiden: 21-73.
- 646.** Gürkan, M. İslam Öncesi Dönem Uygur Tıp Metinlerinde Bulunan Hayvansal Drog İsimleri. Avrasya Terim Dergisi. 1/2: 88-94.
- 647.** Güzel, H. Eski Uygur Sivil Belgelerinde İktisat Terimleri. Hacettepe Üniversitesi. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Türk Dili Bilim Dalı. Ankara. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
- 648.** Hansen, V. & Rong, H. “How the Residents of Turfan used Textiles as Money, 273-796 CE”. Journal of the Royal Asiatic Society. 23/2: 281-305.

649. Knüppel, M. Alttürkische Handschriften. Teil 17: Heilkundliche, volksreligiöse und Ritualtexte. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/252. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
650. Laut, J. P. “Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [IX]”. Ural-Altäische Jahrbücher, Neue Folge. 25: 208-217.
651. Matsui, D. “Ürümçi ve Eski Uygurca Yürüngçin Üzerine”. Yalım Kaya Bitigi. Osman Fikri Sertkaya Armağanı. Eds. by Şirin-User, H. & Gül, B. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara: 427-432. [Yeni Uygurcaya aktarması → (2014). “Ürümçi ve Qedimki Uyğur Tilidiki Yürüñçin Heqqide”, Çev. İnayet, A. Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi. 3: 147-152.
652. Matsui, D. “契丹とウイグルの関係” [The Relation between the Qitay and the Uigurs]. 丹 [遼] と 10 ～ 12 世紀の東部ユーラシア [Qitay and the Eastern Eurasia during the 10th-12th Centuries]. Eds. by Arakawa, Sh. et al. Bensei Shuppan. Tokyo: 56-69.
653. Matsui, D. “敦煌諸石窟のウイグル語題記銘文に關する笥記 (I)” [Notes on the Old Uigur Wall Inscriptions in the Dunhuang Caves (I)]. 人文社會論叢 [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]. 30: 29-50.
654. Nalbant, M. V. “Eski Türk Mektuplaşma Geleneği Üzerine Kutadgu Bilig Açısından Bir Değerlendirme”. Modert Türklük Araştırmaları Dergisi. 10/3: 6-30.
655. Pezilet, M. “浅析回鹘文买卖契约的法律性质 以 阿狄赫达干卖地契为例” [Uygurca Alım-Satım Belgelerinin Yasal Karakteri Üzerinde Tahlil: ‘Adihedagan’ın Tarla Satış Sözleşmesi Örneğinde]. 西北民族论丛 [Northwest Ethnic Groups]. 4: 112-114.
656. Raschmann, S.-Chr. “Baumwoll-Nachlese (2). Ein weiteres altuigurisches böz-Dokument aus dem Arat-Nachlass (İstanbul)”. Yalım Kaya Bitigi. Osman Fikri Sertkaya Armağanı. Eds. by Şirin-User, H. & Gül, B. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara: 499-509.
657. Sertkaya, O. F. “Zu den Namen türkischer Christen in verlorengegangenen altuigurischen Urkunden”. Unknown Treasures of the Altaic World in Libraries, Archives and Museums, 53rd Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference, Institute of Oriental Manuscripts, RAS. (St. Petersburg, July 25-30, 2010). Eds. by Tatiana, P. et al. Berlin: 384-395.
658. Tieshan, Z. & Zieme, P. “A Further Fragment of Old Uigur Annals”. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 66/4: 397-410.

659. Tuğuşeva, L. Yu. Ujgurskie delovye dokumenty X-XIV vv. iz Vostočnogo Turkestana. Moskva: Vostočnaja Literatura Ran.
660. Zhu, G. “回鹘文世俗文书中汉语借词对音研究 以山田信夫和李经纬著版本为例” [Uygurca Din Dışı Belgelerdeki Çince Alıntı Sözcüklerin Sesbilimsel Açıdan Karşılaştırmalı İncelenmesi: Nobuo Yamada ve Li Jingwei'in Yayınları Temelinde]. 江西教育学院学报 [Journal of Jiangxi Institute of Education]. 6: 154- 158.
661. Zieme, P. “Turkic Christianity in the Black City (Xaraxoto)”. From the Oxus River to the Chinese Shores: Studies on East Syriac Christianity in China and Central Asia. Eds. by Tang, L. & Winkler, D. W. Zürich/Münster: 99-106.

2014

662. Dickens, M. & Zieme, P. “Syro-Uigurica I: A Syriac Psalter in Uyghur Script from Turfan”. *Scripts Beyond Borders: A Survey of Allographic Traditions in the Euro-Mediterranean World*. Eds. by Heijer, J. D. et al. Peeters. Louvain: 291-328.
663. Doğan, A. B. Eski Türkçede Ölçü. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Türk Dili Bilim Dalı. Ankara. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
664. Elverskog, J. “Knüppel, Michael: Alttürkische Handschriften Teil 17. Heilkundliche, volksreligiöse und Ritualtexte. Stuttgart: Franz Steiner 2013. 314 S. 4¼ Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland 13,25. Lw. € 69,00. ISBN 978-3-515-10429-6”. *Orientalistische Literaturzeitung*. 109/6: 495-502. [Review]
665. Eroğlu, E. Bozkır Kavimlerinde İktisadî ve Meslekî Yapı: Başlangıçtan Uygur Dönemi Sonuna Kadar. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tarih Anabilim Dalı. Ankara. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]
666. Fu, Ma. “回鹘时代的北庭城 德藏 Mainz 354 号文书所见北庭城重建年代考” [Uygur Döneminde Beşbalık Şehri: Almanya'da Muhafaza Edilen Mainz 354 Numaralı Belgedeki Bilgiler Temelinde Beşbalık Şehrinin Restorasyon Tarihi Üzerine Araştırma]. *西域研究* [The Western Regions Studies]. 2: 9-22.
667. Hamurişçi, F. “Melek Özyetgin, İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, 235 s.”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*. 3: 247-249. [Tanıtma]

668. İsrapil, D. & İsrapil, Y. “巴楚县托库孜萨来古城出土的回鹘文记账文书二件” [Two Old Uighur Account Documents from Toqquzsaray Ruins in Maralbeşi]. 内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]. 29: 137-156.
669. Matsui, D. “Dating of the Old Uigur Administrative Orders from Turfan”. VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül-04 Ekim 2013, İstanbul) Bildiri Kitabı IV. Eds. by Özkan, M. & Doğan, E. İstanbul Üniversitesi Yayınları. İstanbul: 611-633.
670. Matsui, D. “«Oni» ‘Decury’ in the Old Uigur Administrative Orders”. Türk Dilleri Araştırmaları. 24/1: 151-158.
671. Matsui, D. “敦煌諸石窟のウイグル語題記銘文に関する筭記 (II)” [Notes on the Old Uigur Wall Inscriptions in the Dunhuang Caves (II)]. 人文社會論叢 [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]. 32: 27-44.
672. Özyetgin, A. M. “Uygur Hukuk Belgelerine Göre Türklerde Toprak Mülkiyeti ve Bununla İlgili Terimler Üzerine”. Geçmişten Geleceğe Türkçe, Elginkan Vakfı 1. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri (17-19 Nisan 2013). Kitabevi. İstanbul: 55-74.
673. Özyetgin, A. M. İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
674. Raschmann, S.-Chr. “What Do We Know about the Use of Manuscripts among the Old Uighurs in the Turfan Region?”. Scribes and Readers in Iranian, Indian and Central Asian Manuscript Traditions. Ed. by Balbir, N. & Szuppe, M. Istituto per l’Oriente Carlo Alfonso Nallino. Roma: 523-540. [Türkçe tercümesi → (2015). “Turfan Bölgesindeki Uygurca Yazmaların Kullanımıyla İlgili Neler Biliyoruz?”. Çev. Bektaş, D. Kesit Akademi Dergisi. 1/2: 113-134].
675. Sertkaya, O. F. “Eski Türklerde Musiki Kültürü”. Yeni Türkiye. 57: 73-115.
676. Şirin, İ. Uygur Sivil Dokümanlarının Söz Varlığı. Anadolu Üniversitesi. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Türk Dili Bilim Dalı. Eskişehir. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
677. Tuğuşeva, L. Yu. “«quanpu» and «böz» in Early Medieval Uighur Documents”. Türk Dilleri Araştırmaları. 24/2: 275-280.
678. Uçar, M. “A. Melek Özyetgin’in İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku Adlı Eserine Dair”. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi. 3/2: 318-331. [Tanıtma]
679. Uzunkaya, U. “Uygur Sivil Belgelerinden Hareketle Uygurlarda Yerleşik Yaşam ve Bununla İlgili Söz Varlığına Dair”. Türkbilig. 27: 41-58.

680. Yıldız, H. “Özyetgin, A. Melek (2014), İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku, İstanbul: Ötüken Yayınları, ss. 235”. Gazi Türkiyat. 14: 233-238. [Tanıtma]
681. Zieme, P. “The West Uigur Kingdom: Views from Inside”. Horizons. 5/1: 53-81.
682. Zieme, P. “Nicht-uirgurische Besonderheiten in altuirgurischen Texten”. Türk Dilleri Araştırmaları. 21: 279-291.

2015

683. Acar, H. V. “Tibet Tıp Kaynaklarına Göre Orta Asya Türk Tıbbı”. Lokman Hekim Dergisi. 5/3: 115-123.
684. Adıyaman, C. “«Orunç/Urunç»: Rüşvet Sözcüğü Üzerinde Bir Araştırma”. Turkish Studies. 10/16: 1-16.
685. Dickens, M. “Le christianisme syriaque en Asie centrale”. Le christianisme syriaque en Asie Centrale et en Chine. Eds. by Borbone, P. G. & Marsone, P. Geuthner. Paris: 5-40.
686. Kasai, Y. “Stifter in alttürkischen buddhistischen Texten aus dem 10. bis 14. Jahrhundert”. Stiftungen zwischen Politik und Wirtschaft. Foundations in Politics and Business: A Dialogue Between Past and Present Geschichte und Gegenwart im Dialog. Ed. by von Reden, S. De Gruyter. München: 141-156.
687. Matsui, D. & Ryoko, W. “A Persian-Turkic Land Sale Contract of 660 AH/1261-62 CE”. Orient. 50: 41-51.
688. Matsui, D. “Eski Uygur Hukuk Belgelerinde Geçen «borun» ve «borunluq» Üzerine”. Eski Türkçeden Çağdaş Uygurcaya: Mirsultan Osman’ın Doğumunun 85. Yılına Armağan. Eds. by Mirsultan, A. et al. Kömen Yayınları. Konya: 89-106. [Ayrıca → (2021). Matsui, D. “«Borun» and «Borun-luq» in the Old Uigur Legal Documents”. Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Çalıştayı Bildirileri (4-6 Haziran 2011, Ankara). Ed. Kaçalın, M. S. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara: 145-164]
689. Matsui, D. “Old Uigur Toponyms of the Turfan Oases”. Kutadgu Nom Bitig, Festschrift für Jens Peter Laut zum 60. Geburtstag. Eds. by Ragagnin, E. & Wilkens, J. Harrassowitz. Wiesbaden: 275-303. [Türkçe tercümesi → (2019). “Turfan Bölgesindeki Eski Uygur Yer Adları”. Çev. Karaman, A. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. 47: 149-175].
690. Matsui, D. “Six Seals on the Verso of Čoban’s Decree of 726 AH/1326 CE”. Orient. 50: 35-39.

691. Matsui, D. “古ウイグル語行政命令文書に「みえない」ヤルリグ” [Unwritten *yarliy* in the Old Uigur Administrative Orders]. 人文社會論叢 [Studies in the Humanities (Volume of Cultural Sciences)]. 33: 55-81.
692. Moriyasu, T. 東西ウイグルと中央ユーラシア [Eastern and Western Uyghurs and Central Eurasia]. Nagoya: Nagoya daigaku shuppankai.
693. Norman, J. et al. “Inner Asian Words for Paper and Silk”. *Journal of the American Oriental Society*. 135/2: 309-317.
694. Raschmann, S. Chr. “«Verloren» und doch bewahrt: ein Dokument aus dem Arat-Nachlass in Istanbul”. *Kutadgu Nom Bitig. Festschrift für Jens Peter Laut zum 60. Geburtstag*. Eds. by Ragagnin, E. & Wilkens, J. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 407-422.
695. Raschmann, S.-Chr. “Zweihundert kuanpu für ein Kalb. Der Nachlass R. R. Arat in Istanbul”. *Opuscula György Hazai Dicata. Beiträge zum Deutsch-Ungarischen Workshop aus Anlass des 80. Geburtstages von György Hazai*. Eds. by Kellner-Heinkele, B. & Raschmann, S.-Chr. Klaus Schwarz Verlag. Berlin: 210-223.
696. Röhrborn, K. *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien II/1: a-asvik*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
697. Sertkaya, O. F. “Verschreibungen und Schönschreibungen in altuigurischen Texten”. *Kutadgu Nom Bitig: Festschrift für Jens Peter Laut zum 60. Geburtstag*. Eds. by Ragagnin, E. & Wilkens, J. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 573-583.
698. Temel, E. “Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait İki Mektup Örneği”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 2/2: 127-141.
699. Uçar, E. “Knüppel, Michael (Beschrieben von) (2013), *Alttürkische Handschriften, Teil 17: Heilkundliche, volksreligiöse und Ritualtexte. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD), Band XIII, 25*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 314 ss., ISBN 978-3-515-10429-6”. *Gazi Türkiyat*. 17: 229-232. [Tanıtma]
700. Watabe, R. “Census-Taking and the Qubchūr Taxation System in Ilkhanid Iran: An Analysis of the Census Book from the Late 13th Century Persian Accounting Manual *al-Murshid fī al-Ḥisāb*”. *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko*. 73: 27-63.
701. Yu, J. “回鹘文社会经济文书 tamga 和 nişan 研究” [Uygurca Sosyo-Ekonomik Vesikalarda Geçen «Tamga» ve «Nişan» Üzerinde Araştırma]. Minzu University Press.

702. Zieme, P. “Altuigurisches «Gold»”. *Words and Dictionaries: a Festschrift for Professor Stanisław Stachowski on the Occasion of his 85th Birthday*. Eds. by Mańczak-Wohlfeld, E. & Poldak, B. Jagiellonian University. Krakow: 397-406.
703. Zieme, P. “Poul Pelliot and «Tärim»”. *Journal of Sino-Western Communications*. 7/2: 247-257.
704. Zieme, P. *Altuigurische Texte der Kirche des Ostens aus Zentralasien, Old Uigur Texts of the Church of the East from Central Asia*. Piscataway: Gorgias Press.

2016

705. Ablacan, H. “回鹘文契约文书量词研究” [Uyğurca Vesikalarda Geçen Ölçü Birimleri Üzerine Araştırma]. *Northwest University for Nationalities*.
706. Ayazlı, Ö. *Eski Uyğurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
707. Bai, Y. & Matsui, D. “フフホト白塔のウイグル語題記銘文” [Old Uigur Inscriptions of the White Pagoda, Hohhot]. *内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]*. 31: 29-77.
708. Dickens, M. “John of Ephesus on the Embassy of Zemarchus to the Türks”. *Central Eurasia in the Middle Ages: Studies in Honour of Peter B. Golden*. Eds. by Zimonyi, I. & Karatay, O. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 103-132.
709. Dursun, A. *Türk Halk Hukuku*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
710. Gül, B. “Eski Türkçe «tarıyçı» ‘Tarımcı, Ekinci’ Adı Üzerine”. *Türkbilig*. 32: 85-96.
711. Li, G. & Matsui, D. “An Old Uighur Receipt Document Newly Discovered in the Turfan Museum”. *Written Monuments of the Orient*. 2016/1: 64-72.
712. Li, Y. “回鹘文献所见高昌回鹘的植棉与绵织” [Uyğurca Vesikalar Işığında Koço Uygurlarında Pamuk Yetiştiriciliği ve Bez Dokumacılığı]. *Northwest University for Nationalities*.
713. Mirsultan, A. “Kontinuität in der Phraseologie des Alt- und Neuuygurischen vom 14. bis zum 20. Jahrhundert”. *Central Asian Sources and Central Asian Research Selected Proceedings from the International Symposium “Central Asian Sources and Central Asian Research” (October 23rd-26th, 2014 at Göttingen State and University Library)*. Universitätsverlag Göttingen. Göttingen: 121-138.
714. Nasilov, D. M. et al. *Drevnetyurkskiy Slovar’*. Astana: “Gılım” Paspası.

715. Nie, X. “试论回鹘文契约的前后期之分” [Uyğurca Anlaşma Belgelerinin Tarihlendirilmesi Üzerine]. 西域研究 [The Western Regions Studies]. 3: 24-29.
716. Raschmann, S.-Chr. & Sertkaya, O. F. *Alttürkische Handschriften, Alttürkische Texte aus der Berliner Turfansammlung im Nachlass Reşid Rahmeti Arat. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/28.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
717. Raschmann, S.-Chr. “Uyğur Scribbles on a Wooden Object”. *The Ruins of Kocho, Traces of Wooden Architecture on the Ancient Silk Road.* Eds. by Russell-Smith, L. & Konczak-Nagel, I. Museum für Asiatische Kunst, Staatliche Museen zu Berlin. Berlin: 42-48.
718. Raschmann, S.-Chr. “Der Weingarten des Şabi Tutuñ”. *Eine hundertblättrige Tulpe: Bir şadbarg lāla. Festgabe für Claus Schönig.* Ed. by Hauenschield, I. et al. Klaus Schwarz Verlag. Berlin: 372-388.
719. Raschmann, S.-Chr. “New primary sources concerning the socioeconomic character of the Old Uighur society: the materials preserved in the Arat estate in İstanbul (work in progress)”. *Academia Turfanica.* Ed. by Turfan Museum. *Journal of Turfan Studies. Essays on Turfan and Silk Road Economic Belt Forum: Selected Papers, the Fifth International Conference on Turfan Studies.* Shanghai: 109-115.
720. Raschmann, S.-Chr. “S. F. Oldenburg’s Cooperation with German Scholars and Explorers of Central Asia at the Beginning of the 20th c. and the Significance of His Finds for the Uyghur Studies”. *Sergey Fedoroviç Oldenburg-Uçeniy i Organizator Nauki.* Ed. Popova, İ. F. Nauka. Moskva: 285-305.
721. Semet, A. “Natur und Mensch als Maßeinheiten in den Türksprachen”. *„Die Wunder der Schöpfung“ Mensch und Natur in der türksprachigen Welt.* Hrsg. von Heuer, B. et al. Ergon Verlag. Würzburg: 159-168.
722. Stüber, R. “Fließende Übergänge im Kaiserreich der Qing: Das Turki-Vokabular für Getränke am Beispiel des «Fünfsprachenspiegels»”. *Eine hundertblättrige Tulpe: Bir şadbarg lāla. Festgabe für Claus Schönig.* Ed. by Hauenschield, I. et al. Klaus Schwarz Verlag. Berlin: 428-441.
723. Yıldırım, K. *Doğu Türkistan’ın Tarihî Coğrafyası (MÖ III.-MS. X. Yüzyıl).* İstanbul: Ötüken Neşriyat.
724. Yıldız, H. “Ayazlı, Özlem (2016), *Eski Uyğurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 572 s., ISBN: 978-975-16-3219-7”. *Dil Araştırmaları.* 19: 234-240. [Tanıtma]

725. Zieme, P. “An Old Uighur Fictional Letter Supposedly Written by Prince Gautama from a Fragment in the Serindia Collection at the IOM, RAS”. *Written Monuments of the Orient*. 2016/2: 68-75.

2017

726. Acar, H. V. “Geleneksel Moğol Tıbbı ve Türk Tıbbıyla Olan Bağlantıları Moğol Tıbbı ve Türk Tıbbı”. *Lokman Hekim Dergisi*. 7/1: 6-14.
727. Bai, Y. “Liu Ge. A Study on the Chronology of the Uighur Documents of Contracts”. *Journal of the Dunhuang and Turfan Studies*. 1: 380-388. [Review]
728. Clark, L. *Uyghur Manichaeian Texts, Volume III: Ecclesiastical Texts, Texts, Translations, Commentary*. Turnhout (Belgium): Brepols Publishers.
729. Kalem-Tikence, S. B. “Eski Uyghur Türkçesinde Hukuk Terimleri Üzerine”. I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumu (OTUDES) Bildiri Kitabı I. Eds. by Öztürk, A. & Yıldız, H. Ordu: 301-309.
730. Komatsu, H. “Collective Memory, Oral History and Central Eurasian Studies in Japan”. *Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan Life and Politics during the Soviet Era*. Eds. by Dadabaev, T. & Komatsu, H. Palgrave Macmillan. New York: 1-19.
731. Matsui, D. “An Old Uighur Account Book for Manichaeian and Buddhist Monastries from Temple α in Qoço”. *Zur lichten Heimat: Studien zu Manichäismus, Iranistik und Zentralasienkunde im Gedenken an Werner Sundermann*. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 409-420.
732. Matsui, D. “Mazar Tagh Harabesi’nden Getirilen Eski Türkçe-Çince Bir Lügatçe”. Prof. Dr. Talât Tekin Hatıra Kitabı II. Eds. by Sertkaya, O. F. et al. Çantay Kitabevi. İstanbul: 679-696.
733. Matsui, D. “トゥルフアン=ウイグル人社會の連保組織” [Joint-Surety Association in the Old Uighur Society in Turfan]. *敦煌吐魯番文書の世界とその時代* [The World of the Dunhuang-Turfan Documents and Their Ages]. Eds. by Dohi, Y. & Kegasawa, Y. Kyuko Shoin. Tokyo: 287-310.
734. Matsui, D. & Arakawa, Sh. *敦煌石窟多言語資料集成* [Multilingual Source Materials of the Dunhuang Grottes]. Institute of Asian and African Languages and Culture, Tokyo University of Foreign Studies. Tokyo: 1-161.
735. Matsui, D. “高昌故城寺院址 α のマニ教徒と佛教徒” [Manichaeians and Buddhists at the Temple Ruin α in Qoço]. *大谷探検隊収集西域胡語文獻論叢*

[Essays on the Manuscripts Written in Central Asian Languages in the Otani Collection: Buddhism, Manichaeism, and Christianity]. Eds. by Irisawa, T. & Kitsudo, K. Research Institute for Buddhist Culture/Research Center for World Buddhist Cultures, Ryukoku University. Kyoto: 71-86.

736. Proverbio, D. V. “On the Phonetic Unpredictability Denoted by Some Old Turkic Texts Written in Syriac Script or the Encoding Ambiguity Intrinsic to the Aramaic Writing”. *Turkic Languages*. 21/1: 115-149.
737. Röhrborn, K. *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien II/2: aš-äžük*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
738. Vér, M. “A turfáni bor a mongol korban” [The Wine of Turfan in the Mongol Period]. *Acta Historica*. 139: 95-106.
739. Yıldırım, F. *Irk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
740. Zhang, T. & Cui, Y. “回鹘文契约文书参与者称谓考释 兼与敦煌吐鲁番汉文文书比较” [Uygurca Anlaşma Belgelerinde Anlaşmaya Dâhil Olan Taraflar ve Onların Adları: Dunhuang-Turfan’da Bulunmuş Çince Belgelerle Karşılaştırmalı Olarak]. *西域研究* [The Western Regions Studies]. 2: 79-84.

2018

741. Aobuliaikemu, N. *Uygur Geleneksel Tıbbında Kalp-Damar Hastalıklarında Sık Kullanılan Bazı Bitkiler Üzerinde Farmasötik Botanik Araştırma*. İstanbul Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
742. Bakırcı, F. “Uygurca Bir Sivil Hayat Belgesi: Maitrisimit”. *Journal of Old Turkic Studies*. 2/1: 7-23.
743. Boymatov, L. “Tyurko-Mongol’skiye Terminı v Nalogovoy Sisteme İrana i Tsentral’noy Azii XIII-XIV v.v.”. *Materialı Mezhdunarodnoy Naučno-Praktičeskoj Konferentsii “Duxovno-İstoričeskiye Svyazi Narodov İrana i Stran Tsentral’noy Azii”* (15-16 Maya 2017, Almatı). İzdatel’skiy Dom “Bibloteka Olcasa”. Ed. by Abdullo, S. Almatı: 87-95.
744. Chen, X. “A Discussion about Some Uighur Sale and Purchase Documents and Other Documents”. *Turfanological Research*. 1: 50-83.
745. Clark, L. “In a Language They Knew and Understood: Turks and Islam in the Yarkand Documents (11th-12th Centuries)”. *Language, Society, and Religion in*

- the World of the Turks, Festschrift for Larry Clark at Seventy-Five. Ed. by Gulácsi, Z. Brepols Publishers. Turnhout: 23-51.
746. Favereau, M. “Tarkhan: A Nomad Institution in an Islamic Context”. *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*. 143: 165-190.
747. Kalafat, Ş. “Uygur Sivil Belgelerindeki Hesapla İlgili Söz Varlığından Hareketle Uygurlarda Hesap Kavramı ve Kültürü”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 7/4: 2078-2118.
748. Korkmaz, F. & Keskin, B. “İpek Yolundaki Eski Uygur Ticarî İlişkileri”. *Uluslararası İpek Yolu Sempozyumu, Türkiye ile Kore Arasında Uygarlıkların Etkileşimi Bildirileri (2-3 Temmuz 2018, İstanbul)*. Ed. by Turan, F. et al. İstanbul Türk Ocağı Yayınları. İstanbul: 94-109.
749. Küçüker, M. & Can, A. “Tarihî Belgeler Işığında Uygurlarda «Sagış»”. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 11: 233-252.
750. Li, Y. & Yang, F. “高昌回鹘植棉业及其在世界棉织史上的地位” [Koço Uygurlarının Pamuk Yetiştiriciliği ve Onun Dünya Dokumacılık Tarihindeki Yeri]. *石河子大学学报 [Journal of Shihezi University]*. 1: 95-105.
751. Matsui, D. “ウイグル文供出命令文書の機能に関する再考察” [Reexamination on the Function of the Old Uigur Administrative Orders]. *内陸アジア言語の研究 [Studies on the Inner Asian Languages]*. 33: 109-134.
752. Matsui, D. “モンゴル命令文とウイグル文書文化：ティムール朝期の『ウイグル文書教本』から” [Old Uigur Legacy in the Mongol Decrees: Historical Background of the Timurid Work *Ḥaṭṭ-i Turkî*]. *待兼山論叢 哲学篇 [Machikaneyama ronso (Historical Volume)]*. 52: 1-27.
753. Raschmann, S.-Chr. “In Need for Wine: The Arat Document 112/07”. *Language, Society, and Religion in the World of the Turks, Festschrift for Larry Clark at Seventy-Five*. Ed. by Gulácsi, Z. Brepols Publishers. Turnhout: 77-87.
754. Raschmann, S.-Chr. “Neues zu nwyǰm’ „Einladung“ aus dem Arat-Nachlass, İstanbul”. *Der östliche Manichäismus im Spiegel seiner Buch- und Schriftkultur Vorträge des Göttinger Symposiums vom 11./12. März 2015*. Hrs. von Özertural, Z. & Şilfeler, G. De Griyter. Berlin-Boston: 73-86.
755. Eastern Manicheism as Reflected in its Book and Manuscript Culture: Lectures at the Göttinger Symposium of 11-12 March 2015
756. Shan, C. “高昌回鹘王国的手工业发展研究” [Koço Uygur Devletinde El Sanatlarının Gelişimi Üzerine Araştırma]. Lanzhou: Northwest Minzu University.

757. Uzunkaya U. “Eski Uyurca Fizikî Coğrafya Terimleri Üzerine”. Karadeniz Araştırmaları. 15/60: 182-200.
758. Yang, F. & Shan, C. “高昌回鹘王国棉织业考析” [Koço Uyur Devletinde Bez Dokumacılığı Üzerine Tahlil]. 吐鲁番学研究 [Research on Turpanology]. 1: 41-49
759. Yang, F. & Zhang, T. “The Presentation and Cause of the holy Status of Üç Lükçüng Baliq among the Uighur Buddhists in the Yuan Dynasty”. Turfanological Research. 2: 9-30.
760. Zieme, P. “Bägräk Tutuñ and his Family: Notes on an Old Uyur Colophon”. Language, Society, and Religion in the World of the Turks, Festschrift for Larry Clark at Seventy-Five. Ed. by Gulácsi, Z. Brepols Publishers. Turnhout: 165-175.
761. Zieme, P. “Simone-Christiane Raschmann und die Katalogisierung der altuigurischen Handschriften”. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 71/1: 1-6.
762. Zieme, P. “Zu altuigurisch «yemdük» ‘Schamhaare,’. Journal of Old Turkic Studies. 2/1: 110-116.

2019

763. Ayazlı, Ö. “Eski Uyurca Hukuk Belgelerindeki Bazı Moğolca Alıntılar Üzerine”. Prof. Dr. Mehmet Arslan’a Armağan Kitabı. Eds. by Delice, H. İ. et al. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası. Sivas: 633-640. [Ayrıca → (2021). “Eski Uyurca Hukuk Belgelerindeki Bazı Moğolca Alıntılar Üzerine”. VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı (22-26 Mayıs 2017, Ankara) Bildirileri II. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara: 2359-2369]
764. Azılı, K. “Eski Türklerde Mektup/Mektuplaşma Kavram Alanına Ait Bitig’ler Üzerine Bazı Düşünceler”. Türkbilig. 37: 11-20.
765. Dickens, M. “Syriac Christianity in Central Asia”. The Syriac World. Ed. by King, D. Routledge. London: 583-624.
766. Fu, M. “12-14 世纪回鹘人名中的家族成分及其产生原因” [On the Emergence of Clan Markers in the Old Uyghur Personal Names, 12th to 14th Centuries]. 民族研究 [Ethno-National Studies]. 5: 81-93.
767. Fu, M. 丝绸之路上的西州回鹘王朝 9 ~ 13 世纪中亚东部历史研究 [The West Uighur Kingdom on the Silk Road: Study on the History of East Central Asia, 9th to 13th Centuries]. Pekin: Social Science Academic Press.

768. Gül, B. “Eski Uygurcadan Moğolcaya Geçen «tükel» Sözcüğü ve «esen tükel» İbaresini Üzerine”. Eski Türkçenin İzinde. Türkiye’de Eski Türkçe Çalışmaları. Ed. Yıldız, H. Akçağ Yayınları. Ankara: 49-58.
769. Han, S. “吐鲁番 敦煌出土回鹘文契约文书研究述” [Turfan-Dunhuang’da Bulunmuş Uygurca Belgelerin Araştırılması Hakkında]. 西北民族论丛 [Northwest Ethnic Groups]. 1: 46-54.
770. Karadavut, A. “Eski Uygur Hukuk Belgelerinde Geçen Onluk Yüzlük Sözcükleri Üzerine”. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 47: 115-126.
771. Keskin, B. “Eski Uygur Hukuk Belgelerinde Kısaltmalar”. International Journal of Old Uyghur Studies. 1/2: 233-248.
772. Keskin, B. “Eski Uygurlar Neyi, Nasıl ve Neden Kiralıyordu?”. VIII. Uluslararası Türkoloji Kongresi, Türk Uygarlığı: Köklü Geçmişten Günümüze. Eds. by Dağıstan, S. et al. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı. Türkistan: 79-86.
773. Kurtoğlu, Y. Eski Orta Asya Türk Devletleri’nde Aile. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
774. Matsui, D. “Remarks on Buyan-Qaya, a Uighur Buddhist Pilgrim to Dunhuang”. Unter dem Bodhi-Baum: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich des 80. Geburtstags überreicht von Kollegen, Freunden und Schülern. Eds. by Özertural, Z. & Şilfeler, G. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen: 209-224.
775. Matsui, D. “高昌 α 寺遺址所出摩尼教 佛教寺院回鹘文賬歷研究” [A Study on an Ancient Uighur Account Book of Manichaeian and Buddhist Monasteries from Temple α in Qoço]. 中山大學學報 [Journal of Sun Yat-Sen University (Social Science Edition)]. 59/2: 100-107.
776. Moriyasu, T. Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road. Berliner Turfantexte 46. Turnhout: Brepols Publishers.
777. Nugteren, H. & Wilkens, J. “A Female Mongol Headdress in Old Uyghur Secular Documents”. International Journal of Old Uyghur Studies. 1/2: 153-170.
778. Ölmez, M. “Márton Vér, Old Uyghur Documents concerning the Postal System of the Mongol Empire, Berliner Turfantexte XLIII (BTT 43), Turnhout: Brepols, 2019, 263 p.”. International Journal of Old Uyghur Studies. 1/2: 319-323. [Tanıtma]
779. Sadıkov, K. “Eski Türk Sivil Belgelerinde Resmî ve Edebî Üslubun Senkretizmi Meselesi”. Journal of Old Turkic Studies. 3/1: 83-90.

780. Seren, B. *Eski Uyğur Türkçesi Metinlerinde Özel Adlar*. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Türk Dili Bilim Dalı. Bolu. [Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi]
781. Vér, M. “Animal Terminology in the Uyghur Documents Concerning the Postal System of the Mongol Empire”. *Turkic Languages*. 23: 192-210.
782. Vér, M. *Old Uyghur Documents Concerning the Postal System of the Mongol Empire*. Berliner Turfantexte 43. Turnhout: Brepols Publishers.
783. Xiaolin, M. “The Mongols’ <tuq> ‘standard’ in Eurasia, 13th-14th Centuries”. *Competing Narratives between Nomadic People and their Sedentary Neighbours, Papers of the 7th International Conference on the Medieval History of the Eurasian Steppe (Nov. 9-12, 2018, Shanghai University, China)*. Ed. by Chen, H. University of Szeged. Szeged: 183-194.
784. Yakup, A. “RASCHMANN, Simone-Christiane and Osman Fikri SERTKAYA: *Alttürkische Handschriften Teil 20: Alttürkische Texte aus der Berliner Turfansammlung im Nachlass Reşit Rahmeti Arat*. [Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII, 28.] Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2016, 356 pp. ISBN: 978-3-515-11543-8”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 72/4: 455-471. [Review]

2020

785. Alimujiang, Y. & Juma, O. “Status and Contract, an Empirical Analysis of Old Uyghur Documents”. 8th International Education, Economics, Social Science, Arts, Sports and Management Engineering Conference (IEESASM 2020). Ed. Cheung, K. S. University of Hong Kong. Hong Kong: 122-125.
786. Fu, M. “西州回鶻統治者稱號研究 — 年代 結構與特徵” [Study of the Official Titles of West Uighur Rulers: Years of Reign, Structures, and Features]. *中央研究院历史语言研究所集刊 [Bulletin of the Institute of History and Linguistics, Academia Sinica]*. 91/2: 139-185.
787. Galambos, I. *Dunhuang Manuscript Culture, End of the First Millennium*. Berlin-Boston: De Gruyter.
788. Han, S. “西北出土契约文书所见习惯法比较研究” [A Comparative Study of Customary Laws according to the Contracts from the Northwest of China]. Lanzhou University. Lanzhou. [Unpublished PhD Thesis]
789. Huber, M. *Lives of Sogdians in Medieval China*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

790. Kasai, Y. “Uyghur Legitimation and the Role of Buddhism”. *Buddhism in Central Asia I, Patronage, Legitimation, Sacred Space, and Pilgrimage*. Eds. by Meinert, C. & Sørensen, H. Brill. Leiden-Boston: 61-90.
791. Keskin, B. *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri ve Söz Varlığı*. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]
792. Kök-Karahan, N. “Türkistan Hanlıklarına Ait Belgelerde Geçen Meslek ve Unvan Adları”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*. 15: 1-30
793. Lundysheva, O. V. & Turanskaya, A. A. “Old Uyghur Fragments in the Serindia Collection: Provenance, Acquisition and Processing”. *Written Monuments of the Orient*. 6/2: 43-64.
794. Luo, J. “二十年来敦煌契约文书研究述评与展望 2000-2020” [Son 20 Yıl İçerisinde Dunhuang’da Keşfedilen Vesikaların Araştırılması ve Beklentiler (2000-2020)]. *河西学院学报 [Journal of Hexi University]*. 4: 53-59.
795. Özertural, Z. *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien I/2: edād- - iztä-*. Unter Mitwirkung von K. Röhrborn. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
796. Özyetgin, A. M. “Uygurlar”. *Ötüken’den Kırım’a Türk Dünyası Kültür Tarihi*. Eds. by Kanlıdere, A. & Kemaloğlu, İ. Ötüken Neşriyat. İstanbul: 81-104.
797. Raschmann, S.-Chr. “Pilgrims in Old Uyghur Inscriptions: A Glimpse behind Their Records”. *Buddhism in Central Asia I, Patronage, Legitimation, Sacred Space, and Pilgrimage*. Eds. by Meinert, C. & Sørensen, H. Brill. 204-229.
798. Sertkaya, O. F. “V. V. Radlov’tan İslâmî-Uygur Metinler”. *Gazi Türkiyat*. 27: 29-41.
799. Uçar, E. “Moriyasu, T. *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road, Berliner Turfantexte XLVI, Brepols Publishers, Turnhout (Belgium), 2019, 304 pp. + Plate XVII, ISBN: 978-2-503-58708-0*”. *Journal of Old Turkic Studies*. 4/2: 778-782. [Tanıtma]
800. Uçar, E. “Vér, M. *Old Uyghur Documents Concerning the Postal System of the Mongol Empire, Berliner Turfantexte XLIII, Brepols Publishers, Turnhout (Belgium), 2019, 263 pp. ISBN: 978-2-503-58417-1*”. *Journal of Old Turkic Studies*. 4/1: 280-282. [Tanıtma]
801. Vér, M. “Chancellery and Diplomatic Practices in Central Asia during the Mongol Period as Shown in Old Uyghur and Middle Mongolian Documents”. *Eurasian Studies*. 17/2: 182-201.

802. Weili, B. & Özyetgin, A. M. “Uygur Sivil Belgeleri Işığında Eski Uygurlarda Üzüm Yetiştiriciliği”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*. 15: 115-125.
803. Wilkens, J. “Sacred Space in Uyghur Buddhism”. *Buddhism in Central Asia I, Patronage, Legitimation, Sacred Space, and Pilgrimage*. Eds. by Meinert, C. & Sørensen, H. Brill. Leiden-Boston: 189-203.
804. Yılmaz, B. “Uygur Sivil Belgelerinin Moğol Tarihi Araştırmalarındaki Önemi”. *Türkbilig*. 20/4: 251-260.
805. Zieme, P. *Minora fragmenta veterorum vigurorum*. Berliner Turfantexte 47. Turnhout: Brepols.

2021

806. Acar, H. V. “Orta Asya Türklerinde Bal ve Balın Tıbbi Amaçlı Kullanımı”. *Lokman Hekim Dergisi*. 11/3: 612-624.
807. Ağca, F. *Dillik Ölçütlere Göre Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilmesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
808. Arslan, H. Ç. “Eski Uygur Mektuplarının Söz Varlığının Hakasça ile Karşılaştırılması (Ortak/İzlenebilir Sözcükler)”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 6/2: 746-787.
809. Arslan, H. Ç. *Eski Uygur Mektuplarının İncelenmesi ve Söz Varlığının Hakasça ile Karşılaştırılması*. Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Adana. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]
810. Dickens, M. “Syro-Uigurica III: Enochic Material in a Christian Text from Turfan”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 74/4: 583-624.
811. Fındık, A. Ş. “Köle Pintun Hakkında Düzenlenen Uygur Hukuk Belgeleri”. *Esengü Bitig-Doğumunun 60. Yılında Zuhâl Ölmez Armağanı*. Eds. by Karaayak, T. & Uzunkaya, U. Kesit Yayınları: İstanbul: 355-369.
812. Geçerler-Ceylan, Y. *Eski Uygurcada Medenî Hukuk Terimleri*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Türk Dili Bilim Dalı. Eskişehir. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]
813. Gül, B. “Uygurlarda ve Moğollarda Evlatlık Uygulamaları”. *Ayagka Tegimlig Bahşı: Festschrift in Honor of Marcel Erdal*. Eds. by Nevskaya, I. et al. *Journal of Turkish Studies*. Harvard University Press. Harvard: 129-140.

814. Karaayak, T. “Olga Lundysheva, Anna Turanskaya, Hiroshi Umemura (2021): Catalogue of the Old Uyghur Manuscripts and Blockprints in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts, RAS. Volume 1 edited by IOM, RAS & The Toyo Bunko. Tokyo: Toyo Bunko, ISBN: 978-4-8097-0306-5, 2021. Edited by Peter Zieme. Manuscripts conservation by Kristina Korosteleva”. *International Journal of Old Uyghur Studies*. 3/1: 123-142. [Tanıtma]
815. Keskin, B. “Eski Uygur Borç Sözleşmelerine Ait Sekiz Fragman”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 51: 253-272.
816. Liu, G. *Translation and Annotation of Ancient Uyghur Trading Contracts*. Kişinev: LAP LAMBERT Academic Publishing.
817. Lundysheva, O. et al. *Catalogue of the Old Uyghur Manuscripts and Blockprints in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts I*. Tokyo: Toyo Bunko.
818. Matsui, D. “Vér, Márton 2019. Old Uyghur Documents Concerning the Postal System of the Mongol Empire [Berliner Turfantexte XLIII]”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 74/1: 163-169 [Review].
819. Özyetgin, A. M. “Eski Uygurlardaki Hizmet Sınıfına Bir Örnek: İşçi”. *Esengü Bitig-Doğumunun 60. Yılında Zuhâl Ölmez Armağanı*. Eds. by Karaayak, T. & Uzunkaya, U. Kesit Yayınları: İstanbul: 663-674.
820. Tokyürek, H. “Eski Türkçede Kölelik”. *Esengü Bitig-Doğumunun 60. Yılında Zuhâl Ölmez Armağanı*. Eds. by Karaayak, T. & Uzunkaya, U. Kesit Yayınları: İstanbul: 755-772.
821. Veli, H. “Uygur Sivil Belgeleri Üzerine Çince Çalışmalar”. *International Journal of Old Uyghur Studies*. 3/2: 275-304.
822. Vér, M. “In vino veritas. Wine and its Context in the Uyghur Society: an Insight to the Economic Life of the Silk Roads”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 74/1: 109-144.
823. Vér, M. “Insights from the Inside: An Old Uyghur Register and the Administration of the Mongol Empire”. *Altaic and Chagatay Lectures Studies in Honour of Éva Kincses-Nagy*. Ed. Zimonyi, I. University of Szeged, Department of Altaic Studies. Szeged: 435-448.
824. Weili, B. *Eski Uygurların Yerleşik Yaşam Kültürüyle İlgili Söz Varlığının Tarihî-Karşılaştırmalı İncelemesi*. Yıldız Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Türk Dili Ve Edebiyatı Programı. İstanbul.
[Yayımlanmamış Doktora Tezi]

825. Wilkens, J. Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien III/1: ec - bodis(a)v(a)tv. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
826. Wilkens, J. Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch. -Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
827. Ya, Li. “回鹘文契约与回鹘式蒙古文契约文书比较研究” [A Comparative Study of Uighur and Uighur-Mongolian Contracts]. Northwest Minzu University. Lanzhou. [Unpublished Master Thesis]
828. Zieme, P. “Vom «Schleier» im Altuigurischen”. Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi. 1: 1-6.

2022

829. Arslan, H. Ç. “Some Thoughts on the Old Uighur Document U 5933 (Contributions to Moriyasu 2019)”. *Türkologia*. 109: 9-19.
830. Doğan, A. B. “Eski Uygur Sivil Belgelerinde Erkek İlgili Söz Varlığı”. *Karadeniz Araştırmaları*. 19/73: 237-279.
831. Liu, G. “On the Buddhist Feature of the Uighur Pintung Documents”. *Religion and State in the Altaic World Proceedings of the 62nd Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (Friedensau, Germany, August 18-23, 2019=)*. Ed. by Corff, O. De Gruyter. Berlin-Boston: 101-109.
832. Matsui, D. “Bir Eski Uygur Duvar Metnine Göre Koço Uygur Krallığında Budist Manastırların Himayesi”. *Prof. Ceval Kaya Armağanı*. Eds. by Sertkaya, O. F. et al. Akçağ Yayınları. Ankara: 335-345.
833. Sertkaya, O. F. *Mixed Texts and Bilingual Examples from Old Uygur Civil Documents*. *Journal of Old Turkic Studies*. 6/2: 572-585.
834. Şen, N. “Eski Uygur Hukuk Vesikalarındaki İşaretsiz (/ø/) Görev Ögeleri”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 11/1: 1-15.
835. Veli, H. “Uygur Sivil Belgeleri Işığında Eski Uygurlarda «At»”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 7: 71-79.
836. Wilkens, J. “Review of IOM, RAS & The Toyo Bunko (eds.) 2021. *Catalogue of the Old Uighur Manuscripts and Blockprints in the Serindia Collection of the*

Institute of Oriental Manuscripts, RAS". Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 75/2: 341-345. [Review]

837. Yiğittürk, F. Eski Türklerde Astronomi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Tarih Ana Bilim Dalı. Genel Türk Tarihi Bilim Dalı. Ankara. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
838. Zieme, P. "Baumwolle und Indigo". Historical Linguistics and Philology of Central Asia Essays in Turkic and Mongolic Studies. Ed. by Khabtagaeva, B. Brill. Leiden-Boston: 238-248.

Kaynakça

Adams, V. et al. (2000). *Bibliographie alttürkischer Studien. Nebst einem Anhang: Alphabetisches Siglenverzeichnis zu Klaus Röhrborn: Uigurisches Wörterbuch, Lieferung 1-6 (1977-1998)*. Harrassowitz Verlag: Wiesbaden.

Arat, R. R. (1964). *Eski Türk Hukuk Vesikaları*. Türk Kültürü Araştırmaları, I(1), 5-53.

Clark, L. V. (1975). *Introduction to the Uyghur Civil Documents of East Turkestan (13th - 14th cc.)*. Indiana University. Bloomington. [Unpublished PhD Thesis]

Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Geng, S. (2006). *回鹘文社会经济文书研究 [Studies of the Uygur Civil Documents]*. Pekin: Minzu University Press.

Hamilton, J. (1986). *Manuscrits ouïgours du IXe-Xe siècle de Touen-Houang I-II*. Paris: Peeters France.

Haneda, T. (1957). 羽田博士史學論文集 《上卷》 歴史篇 [Recueil des œuvres posthumes de Toru Haneda I: Études historiques]. Kyoto: Université de Kyoto.

Haneda, T. (1958). 羽田博士史學論文集 《下卷》 言語 宗教篇 [Recueil des œuvres posthumes de Toru Haneda II: Études religieuses et linguistiques]. Kyoto: Université de Kyoto.

İzgi, Ö. (1987). *Uygurların Siyasî ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Laut, J. P. (2001). Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [I]. *Ural-Altäische Jahrbücher (Neue Folge)*, 17, 234-239.

Laut, J. P. (2003). Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [II]. *Ural-Altäische Jahrbücher (Neue Folge)*, 18, 202-207.

Laut, J. P. (2005). Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [III]. *Ural-Altäische Jahrbücher (Neue Folge)*, 19, 229-232.

Laut, J. P. (2006). Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [IV]. *Ural-Altäische Jahrbücher (Neue Folge)*, 20, 228-232.

Laut, J. P. (2007). Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [V]. *Ural-Altäische Jahrbücher (Neue Folge)*, 21, 224-229.

Laut, J. P. (2008). Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [VI]. *Ural-Altäische Jahrbücher (Neue Folge)*, 22, 268-273.

Laut, J. P. (2009). Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [VII]. *Ural-Altäische Jahrbücher (Neue Folge)*, 23, 175-178.

Laut, J. P. (2011). Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [VIII]. *Ural-Altäische Jahrbücher (Neue Folge)*, 24, 259-263.

Laut, J. P. (2013). Bibliographie alttürkischer Studien: Nachträge und Neuzugänge [IX]. *Ural-Altäische Jahrbücher (Neue Folge)*, 25, 208-217.

Lundysheva, O. et al. (2021). *Catalogue of the Old Uyghur Manuscripts and Blockprints in the Serindia Collection of the Institute of Oriental Manuscripts I*. Tokyo: Toyo Bunko.

Matsui, D. (1996). モンゴル時代ウイグルistanの文書行政と税制 驛傳制：ウイグル文供出命令文書を中心として [Administration in Uighuristan under the Mongols]. Osaka University. Osaka. [Unpublished Master Thesis]

Matsui, D. (1999). モンゴル時代ウイグルistanの税役制度と文書行政 [Taxation and Administrative Systems in Uiguristan under the Mongols (13th-14th cc.)]. Osaka University. Osaka. [Unpublished PhD Thesis]

Matsui, D. (2014). Dating of the Old Uigur Administrative Orders from Turfan. In Özkan, M. & Doğan, E. (Eds.), *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül-04 Ekim 2013, İstanbul) Bildiri Kitabı IV* (pp. 611-633). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Moriyasu, T. (2019). *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road*. Berliner Turfantexte 46. Turnhout: Brepols Publishers.

Raschmann, S.-Chr. & Sertkaya, O. F. (2016). *Altürkische Handschriften, Altürkische Texte aus der Berliner Turfansammlung im Nachlass Reşid Rahmeti Arat*. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/28. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Raschmann, S.-Chr. (1992). Zum Stand der Erforschung der uigurischen Dokumente. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1987, 257-263.

Raschmann, S.-Chr. (1995). *Baumwolle im türkischen Zentralasien: philologische und wirtschaftshistorische Untersuchungen anhand der vorislamischen uigurischen Texte*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Raschmann, S.-Chr. (2007). *Altürkische Handschriften: Dokumente I. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/21*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Raschmann, S.-Chr. (2009). *Altürkische Handschriften: Dokumente II. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band 13/22*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Tuguşeva, L. Yu. (2013). *Ujgurskie delovye dokumenty X-XIV vv. iz Vostočnogo Turkestana*. Moskva: Vostočnaja Literatura Ran.

Veli, H. (2021). Uygur Sivil Belgeleri Üzerine Çince Çalışmalar. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 3(2), 275-304.

Vér, M. (2019). *Old Uyghur Documents Concerning the Postal System of the Mongol Empire*. Berliner Turfantexte 43. Turnhout: Brepols Publishers.

Yamada, N. (1993). *ウイグル文契約文書集成 I-III [Sammlung uigurischer Kontrakte I-III]*. Hrsg. von Oda J. et al. Osaka: Osaka Daigaku Shuppankai.

Yang, S. (2011). 元代契约文书的刊布与研究综述 [Yuan Dönemindeki Sözleşme Belgeleri Üzerinde Yapılan Yayınlar ve Araştırmalar]. *中国史研究动态 [Research Trends in Chinese History]*, 1, 28-34.

Yazar Adları Dizini

- Aalto, 608
 Abdullahoğlu, 605
 Abdurrahman, 640
 Abe, 608
 Ablacan, 665
 Ablikim, 640, 641
 Acar, 663, 667, 674
 Adams, 601, 613, 639, 677
 Adıyaman, 663
 Ağca, 674
 Akgündüz, 623
 Akgür, 619
 Alimujiang, 672
 Allsen, 620
 Amanoğlu, 639
 Amiot, 602
 Ao, 654
 Aobuliaikemu, 668
 Arakawa, 631, 649, 660, 667
 Arat, 597, 599, 600, 601, 605, 611, 612, 617, 653, 658, 660,
 664, 666, 669, 677, 678
 Arık, 632, 634
 Arlotto, 614
 Aarsal, 607, 641
 Arslan, 639, 670, 674, 676
 Ayazlı, 665, 666, 670
 Ayiter, 607
 Azılı, 670
 Bai, 665, 667
 Bailey, 607, 608
 Bakırcı, 668
 Bang, 604
 Barthold, 602
 Batmaz, 659
 Bayat, 641
 Baykara, 650
 Bazin, 611, 614, 627, 628, 641
 Beckwith, 627
 Bektaş, 662
 Bernştam, 606
 Binark, 613
 Bombacı, 612
 Borbone, 646, 659, 663
 Borjigin, 646
 Bosworth, 614, 640
 Boymatov, 668
 Bozkurt, 618
 Brose, 647, 650
 Caferoğlu, 604, 605, 606
 Can, 669
 Chen, 639, 641, 668, 672
 Cheung, 672
 Civelek, 647
 Clark, 596, 598, 599, 601, 615, 667, 668, 669, 670, 677
 Clauson, 612, 614
 Cleaves, 608
 Czeplédy, 621
 Çakan, 653
 Çandarlıoğlu, 641, 644
 Dadabaev, 667
 Demir, 648
 Dickens, 652, 657, 659, 661, 663, 665, 670, 674
 Doerfer, 611, 612, 613, 615, 618, 627, 630, 633
 Doğan, 661, 662, 676
 Dohi, 623, 667
 Donuk, 623
 Drompp, 647
 Durand-Guédy, 659
 Durkin-Meisterernst, 644, 645, 646
 Dursun, 665
 Dybo, 644
 Eberhard, 605, 612
 Ecsedy, 615
 Elöve, 610
 Elverskog, 661
 Enoki, 609
 Erdal, 617, 621, 624, 630, 633, 635, 653, 655, 656, 674
 Eren, 659
 Eroğlu, 661
 Esin, 614, 620
 Favereau, 669
 Feng, 608, 609, 631, 659
 Fındık, 674
 Fitrat, 605
 Franke, 617, 637
 Frembgen, 635
 Fu, 632, 661, 670, 672
 Fu-hsüeh, 632
 Gabain, 604, 606, 607, 608, 610, 611, 612, 614, 616, 617,
 618, 619, 620, 622, 634

- Galambos, 672
Geçerler-Ceylan, 674
Geng, 600, 617, 618, 619, 621, 631, 637, 641, 643, 648,
650, 652, 653, 654
Gernet, 608
Golden, 611, 628, 659, 665
Gökdoğan, 620
Grigoryev, 616
Grünwedel, 602, 603, 652
Guangda, 637
Gulácsi, 669, 670
Guo, 626
Gül, 653, 657, 660, 665, 671, 674
Gürgan, 655, 659
Güzel, 641, 659
Haenisch, 606
Halén, 627
Hamilton, 600, 608, 613, 614, 619, 621, 622, 623, 624,
626, 628, 631, 632, 634, 641, 644, 677
Hamurişçi, 661
Han, 642, 671, 672
Haneda, 610, 619
Hansen, 659
Hauenschild, 666
Heijer, 661
Herrfahrdt, 605
Hino, 612
Hinüber, 657
Hoca, 620
Hori, 638
Horvitz, 608
Huber, 672
Hunter, 641
Huo, 644
Irisawa, 668
İnan, 606
İsrail, 632, 638, 639, 647, 653, 662
İzgi, 598, 616, 617, 618, 620, 622, 625, 626, 635, 677
Jagchid, 625
Juma, 672
Kabadayı, 650
Kakuk, 615
Kalafat, 669
Kalantoy, 605
Kalem-Tikence, 667
Kamoliddin, 655
Kara, 625
Karaayak, 674, 675
Karadavut, 671
Kasai, 652, 655, 657, 663, 673
Kegasawa, 667
Kellner-Heinkele, 630, 643, 658, 664
Kembiri, 626
Keskin, 669, 671, 673, 675
Kibirov, 607
Kitsudo, 668
Klaproth, 602
Knüppel, 642, 655, 660, 664
Komatsu, 667
Konczak-Nagel, 666
Korkmaz, 669
Kök, 644, 673
Köprülü, 607, 620
Kudara, 652, 653
Kurban, 618, 621
Kurtoglu, 671
Küçükler, 669
Kyčanova, 658
Lao, 642
Laut, 601, 628, 633, 641, 643, 647, 648, 650, 652, 654,
656, 660, 663, 664, 677, 678
Le Coq, 602, 603, 604
Li, 600, 608, 628, 629, 630, 631, 633, 634, 635, 637, 644,
650, 652, 654, 656, 658, 661, 665, 669, 676
Ligeti, 613, 614, 615, 616, 621
Liu, 629, 635, 637, 638, 639, 642, 643, 645, 647, 648, 649,
651, 655, 658, 667, 676
Lundysheva, 600, 673, 675, 678
Luo, 656, 673
Malov, 596, 604, 605, 607
Malyavkin, 615
Mańczak-Wohlfeld, 665
Matsui, 599, 600, 634, 635, 637, 638, 642, 643, 645, 647,
649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 658, 660, 662,
663, 664, 665, 667, 669, 671, 675, 676, 678
Maue, 642
Mei, 645
Menges, 611
Minorsky, 607, 610
Mirsultan, 663, 665
Molnár, 618, 625
Mori, 609, 610, 611, 613, 621

- Moriyasu, 600, 620, 622, 624, 625, 626, 628, 629, 631, 634, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 652, 653, 656, 658, 664, 671, 673, 676, 678
- Müller, 603
- Nakamura, 649, 653
- Nalbant, 660
- Nasilov, 665
- Naumkin, 644
- Nie, 656, 666
- Niu, 625, 626, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 636
- Norman, 664
- Nugteren, 671
- Oda, 623, 626, 628, 629, 630, 631, 632, 634, 679
- Orkun, 605
- Osmanov, 638
- Ögel, 642
- Ölmez, 632, 642, 643, 644, 671, 674, 675
- Önder, 658
- Özerdim, 609
- Özertural, 671, 673
- Özyetgin, 644, 646, 647, 648, 651, 653, 654, 657, 661, 662, 663, 673, 674, 675
- Pelliot, 606, 609, 611, 615, 643, 665
- Peng, 646
- Pezilet, 660
- Pinault, 655
- Pinks, 613
- Poldak, 665
- Popova, 658, 666
- Proverbio, 668
- Qi, 630, 632, 642, 655
- Rachewiltz, 621
- Rachmati, 604, 605
- Radloff, 596, 600, 602, 603, 604
- Ragagnin, 663, 664
- Ramstedt, 606
- Raschmann, 599, 600, 601, 619, 624, 628, 629, 633, 634, 635, 642, 643, 651, 653, 654, 655, 658, 660, 662, 664, 666, 669, 670, 673, 678, 679
- Rásonyi, 608, 651
- Reden, 663
- Róna-Tas, 616
- Rong, 659
- Röhrborn, 619, 639, 656, 664, 668, 671, 673, 677
- Russell-Smith, 644, 648, 649, 666
- Rybatzki, 632, 638, 641, 646, 649
- Sadikov, 671
- Saguchi, 606, 639
- Sayit, 639
- Ščerbak, 620
- Schafer, 611
- Scharlipp, 640
- Schurmann, 608
- Semet, 666
- Sertkaya, 600, 620, 621, 622, 629, 634, 636, 638, 643, 646, 649, 650, 653, 657, 658, 660, 662, 664, 666, 667, 673, 676, 678
- Shan, 669, 670
- Shogaito, 632
- Sitki-Özkul, 657
- Sims-Williams, 626, 637
- Sinor, 611, 612, 651
- Spuler, 613
- Srygowski, 605
- Stüber, 666
- Sun, 624, 671
- Şen, 651, 676
- Şirin, 660, 662
- Tang, 659, 661
- Tasaki, 649
- Tatiana, 660
- Taube, 624, 639, 648
- Tekcan, 658
- Tekin, 611, 616, 618, 623, 625, 667
- Temel, 664
- Tenişev, 609, 612
- Tezcan, 614, 626, 633
- Thomsen, 603
- Tieshan, 657, 660
- Tixanov, 609, 610, 612, 613
- Togan, 621
- Tokyürek, 675
- Tryjarski, 614
- Tuğuşeva, 600, 614, 616, 617, 621, 622, 624, 635, 661, 662, 679
- Tunç, 618
- Turanskaya, 673, 675
- Uçar, 595, 662, 664, 673
- Umemura, 600, 617, 619, 623, 626, 631, 643, 646, 653, 675
- Uzunkaya, 662, 670, 674, 675
- Ünver, 605

- Veli, 601, 618, 675, 676, 679
Vér, 600, 668, 671, 672, 673, 675, 679
Vernadsky, 605, 608
Vladimirtsov, 606
Vorobyeva-Desyatovskaya, 650
Wang, 634, 640, 644, 646, 659
Watabe, 664
Weili, 674, 675
Wilkens, 640, 663, 664, 671, 674, 676
Winkler, 659, 661
Wu, 628, 639
Xiaolin, 672
Xinjiang, 637, 641
Yakup, 640, 646, 653, 654, 672
Yakut, 643
Yamada, 599, 600, 610, 630, 631, 632, 661, 679
Yaman, 651
Yang, 624, 625, 627, 629, 630, 631, 632, 633, 636, 638,
640, 641, 644, 646, 651, 657, 669, 670
Yıldırım, 666, 668
Yıldız., 663, 666, 667, 671
Yılmaz, 648, 674
Yigittürk, 677
Yoshida, 640, 653, 658
Yu, 614, 616, 617, 621, 622, 624, 635, 661, 662, 664, 679
Yuan, 608, 620, 621, 623, 624, 625, 627, 630, 638, 656,
657, 659, 670
Yüsüp, 639, 647, 653
Zhang, 621, 624, 625, 626, 644, 650, 651, 653, 654, 657,
668, 670
Zheng, 636
Zhu, 638, 661
Zieme, 600, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 622, 623,
625, 626, 627, 628, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636,
637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 648, 650, 651, 652,
653, 656, 657, 658, 660, 661, 663, 665, 667, 670, 674,
675, 676, 677
Zimonyi, 665, 675

Received 08.02.2022	Research Article	JOTS
Accepted 10.03.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 684-689

Hebrew Etymology for the Ethnonym Kipchak and the Etymologies for Varachan and Turk

Kıpçak Etnonimi için İbranice Etimoloji ile Varaçan ve Türk için Etimolojiler

Kazmer UJVAROSY*

San Francisco State University (San Francisco/USA)

E-mail: ujvarosy@gmail.com

The 'hollow tree' etymology for the ethnonym Kipchak is considered to be a folk etymology, and most of the scholars who treat of this subject have given into this mistake. In their search for alternative etymologies they proposed numerous terms, but they remain unconvincing suggestions. Here I show, convincingly I think, that Kipchak indeed means 'hollow tree'. In Hebrew קֶפֶח *kaph* means anything 'hollow', and עֵצָה *etsah* or *etzah* means a 'tree'. Thus evidently the original form of the ethnonym Kipchak is the Hebrew term *kaph tsah* or *kaph tzah*, 'hollow tree'. Oghuz Khagan named the child Kipchak, Hollow Tree, because his mother gave him birth in the hollow of a tree. This etymology indicates that Oghuz Khagan and his people not only spoke Hebrew, but were of Hebrew descent as well. As for the Hun capital, Varachan, I propose the Város + Hun, i.e. 'Hun City' etymology. Finally in the *Djagfar Tarihi* the Turkic road is also the Silk Road, Turgu-yuly, indicating the Dargo or Turgu, *drága* 'dear, expensive, precious' etymology for the ethnonym Turk.

Key Words: Kipchak, hollow tree, Hebrew etymology, Varachan, Turk.

* ORCID ID: 0000-0002-0715-282X.

The Kipchak – *Kaphtsah* ‘Hollow Tree’, Etymology

For the Kipchak etymology I depend primarily on Cihan Yalvar’s well-researched thesis, *The origin of the Kipchak Turks and Early Historical Periods* (Yalvar, May 2018). In addition to the ‘hollow tree’ etymology he lists about 30 more alternative terms, namely: angry, short tempered, active, restless, stiff, ruthless, ominous, unfortunate, sturdy, rotten, empty, rotten logs, decayed, narrow hollow, white, fair, fair skinned, blonde, white saks, white hairs, unlucky, unfortunate, star-crossed, empty or useless, pale folk, light yellow, and you name it.

The name Kipchak itself has more than 50 different pronunciations. I find Muhammad Al-Idrisi’s *Hifşah* and William of Rubruck’s *Capchat* and *Kapşat* renderings of the name most revealing. According to the *Analytical Concordance to the Bible* (Young’s, no date, pp. 487 and 999) in Hebrew קֶפֶח *kaph* means anything hollow, and עֵץ *etsah* or *etzah* means a ‘tree’. This interpretation indicates that Rubruck’s *Kap-* in *Kapşat* stands for the Hebrew *kaph*, ‘hollow’, and Al-Idrisi’s *-şah* in *Hifşah* stands for the Hebrew *etsah* or *tsah*, ‘tree’. Thus evidently the original form of the ethnonym Kipchak is the Hebrew term *kaphtsah* or *kaphtzah*, ‘hollow tree’. Understandably Oghuz Khagan named the child Kipchak, Hollow Tree, because his mother gave him birth in the hollow of a tree. This etymology indicates that Oghuz Khagan and his people not only spoke Hebrew, but ultimately were of Hebrew descent as well, i.e. a part of the “Lost Tribes.”

In the Uygur language the Oghuz Khagan Saga, cited by Cihan Yalvar, reinforces the correctness of the ‘hollow tree’ etymology. There a creative soldier, called Uluğ Orda Beğ, demonstrated to Oghuz Khan—by constructing a raft of trees and branches—the way to pass over the Volga River. Impressed, Oghuz Khan told Uluğ Orda Beğ, from now on your name will be Kipchak.

In this account not the hollow of a tree, but the hollow shape of the raft constructed of trees, prompted Oghuz Khan to name the crafty soldier Kipchak.

The Varachan – *Város* + Hun, ‘Hun City’, Etymology

In Armenian Geography the “kingdom of the Huns” is north of Derbent, with its “magnificent city” of Varachan, the Hunnic territory’s main center or capital. In his edition of ibn Fadlan’s journey A. Zeki Validi Togan posits that

Varach- and *Barsh-* are the names of the same tribe (Dunlop, 1967:44). I propose that both *Varach-* and *Barsh-* mean *város*, ‘city’ or ‘town’, from the root *vár*, ‘fortress, stronghold, citadel’. Thus evidently the name of the Hun capital was *Város*, ‘city’, an appropriate name for a capital.

Annals and chronicles often contain accounts which have more in common with fiction than history. Nevertheless they contain information which makes sense. In the *Djagfar Tarihi*’s “Description of Saksin” (Nurutdinov, no date, p. 57) we find, sic: “our ancient name for the silk, *turgu*, ... comes from the name of the Hon’s city *Turgu* made famous by its manufacture of the silk fabrics. In the antiquity the pieces of silk were the most expensive goods circulating instead of the money, and therefore the *Ulchians* [Slavs], *Artanians*, *Ulagians* and *Sadimians*, who were buying the silk from the *Bulgars*, took our word ‘*turgu*’ as a word for trade, market and everything dear...”

So according to this account the city of the Huns, *Dargo* or *Turgu*, is the name for silk, which means “everything dear.” I looked up the word “dear” in Europe’s [wordsense.eu](https://www.wordsense.eu/expensive/) (<https://www.wordsense.eu/expensive/>) with the following results:

Synonyms: dear costly pricey

Hungarian: drága

Latvian: dārgs

Polish: drogi (masc.)

Russian: дорогой (masc.) [dorogóy]

Slovak: drahý

Slovene: drag

Sorbian:

Lower Sorbian: drogi

Upper Sorbian: drohi

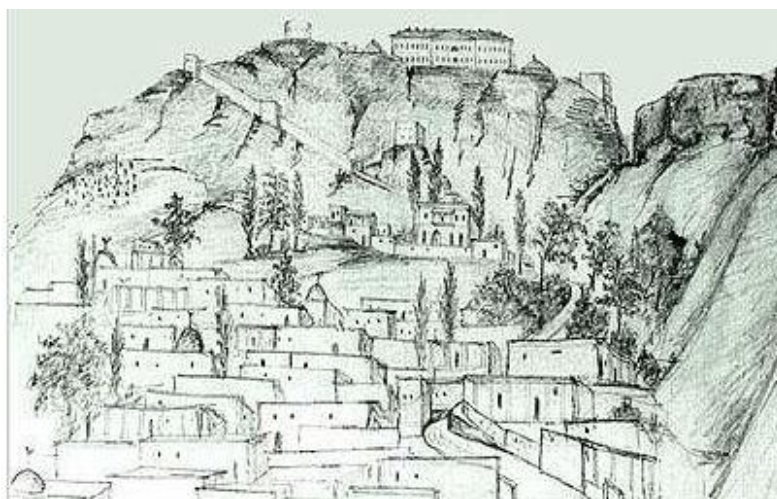
Ukrainian: дорогій [dorogíy]

We add to this list the Bulgarian *drag* ‘dear’, the Tibetan ethnic term *Drugu* or *Trugu* for Turks, and the Finnish *Turku* and Swedish *Torg*, meaning

‘marketplace’. Presumably these terms come from *Dargo* or *Turgu*, the city of the Huns.

On my part I am convinced that the Hun capital, Varachan, is identical with the city of Dargo or Turgu, i.e. with the modern town of Tarku or Tarki, located near to Makhachkala, Dagestan’s capital by the Caspian Sea.

Ghevond, the Armenian historian of the 8th century, mentions the Hun city Targuin connection with the 737 campaign of the Arab commander Marwan. Ghevond wrote: “After defeating the city troops, he captured the city. After the city was taken, when people saw that the enemy has prevailed against them, many of them threw their property into the sea, while others threw also themselves into the sea, and perished in its depths.”

Tarki, view from the Caspian Sea, 1839, Milyutin

The Etymology of Turk

This brings us to the etymology of Turk, which national name is of unknown origin. Since nothing definite is known what Turk means, I propose that it means a community of people engaged in the manufacture and commerce of expensive, i.e. *drága*, silk and other luxury products. The “Book of Huns” in the Dzagfar Tarihi seems to confirm the correctness of the *Dargo* or *Turgu*, *drága*, ‘dear, expensive, precious’ etymology. There we find: “The Saksin or Azak road ... splits the Turkic road, which is also called Turgu-yuly [Silk Road] ...” (Nurutdinov, no date, pp, 23-24).

So here we have the evidence: the Turkic road is also the Silk Road, *Turgu-yoly*. This indicates that the terms Turkic and Turgu are interchangeable, both terms meaning dear, expensive, and precious silk or other merchandise.

Compare this to <https://www.etymonline.com/word/turk>, where according to linguists *Turk* means ‘strength, a beautiful youth, a barbarian, a robber’ and you name it.

Róna-Tas (1991) offered perhaps the most absurd etymology, deriving Turk from the Khotanese-Saka word *tturakä*, ‘lid’, arguing that ‘lid’ is semantically stretchable to ‘helmet’.

What also deserves our attention in the *Djagfar Tarihi* is the information that the ancient name for silk, *turgu*, comes from Madjara Suba, the capital of the Burdjan beylik. But above we were told, “our ancient name for the silk, ‘turgu’, ... comes from the name of the Hon’s city Turgu made famous by its manufacture of the silk fabrics.” So where did the name for silk, *turgu*, come from? I prefer it came from Turgu, the city of the Huns, unless Madjara Suba is identical with Turgu, what is untenable. Madjar was a fortified city on a high promontory of the Kuma River, presumably of Khazar origin.

Finally I was surprised to find in the *Djagfar Tarihi* references to the Suvarians in Caucasia. According to Chapter 38 of the *De Administrando Imperio* of Constantine Porphyrogenitus the Turks, i.e. the Magyars, bore the name *Savartoi asphaloi*.

References

- Dunlop, D. M. (1967). *The History of the Jewish Khazars*. New York: Schocken Books.
- Nurutdinov, F. *Kul Gali: Hon Kitaby. Description of Saksin*. (http://s155239215.onlinehome.us/turkic/10_History/Djagfar_Tarihi/Volume3/DjagfarTarihiV3P2En.htm) pp. 31-58.
- Nurutdinov, F. *Kul Gali: Hon Kitaby (Book of Huns)*. (http://s155239215.onlinehome.us/turkic/10_History/Djagfar_Tarihi/Volume3/DjagfarTarihiV3P1En.htm) pp. 16-30.
- Yalvar, C. (2018). *The Origin of the Kipchak Turks and Early Historical Periods*. Yeditepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tarih Ana Bilim Dalı. İstanbul. [Unpublished Master Thesis]

Young, R. (1984). *Analytical Concordance to the Bible*. Virginia: MacDonald Publishing Company, McLean.

Received 30.04.2022	Review	JOTS
Accepted 10.05.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 690-701

**Khabtagaeva, B. (Ed.). Historical linguistics and philology
of Central Asia: Essays in Turkic and Mongolic Studies.
Leiden-Boston: Brill, 2022, pp. 494, ISBN: 978-90-04-
49995-9**

Deniz DEMİRYAKAN*
(İstanbul/Turkey)
E-mail: demiryakan@hotmail.com

András Róna-Tas'ın 90. doğum günü münasebetiyle hazırlanan bu armağan kitabı, bünyesinde otuz değerli yazıyı barındırmaktadır. Bu önemli seçkinin oluşmasında yer alan yazarlar; Klára Agyagási, Ákos Bertalan Apatóczky, Ágnes Birtalan, Uwe Bläsing, Éva Csáki, Éva Ágnes Csató, Edina Dallos, Marcel Erdal, Stefan Georg, Peter Golden, Mária Ivanics, Juha Janhunen, Lars Johanson, Peter Laut, Raushangul Mukusheva, Olach Zsuzsanna, Benedek Péri, Elisabetta Ragagnin, Pavel Rykin, Uli Schamiloglu, János Sipos, István Vásáry, Alexander Vovin, Michael Weiers, Jens Wilkens, Wu Yingzhe, Emine Yılmaz ve Peter Zieme'dir.

Armağan kitap üç bölümden oluşmaktadır: *Türklük Çalışmaları*, *Moğol Çalışmaları* ve *Altay Dillerinin Dilbilimsel ve Kültürel Bağları*. *Türklük Çalışmaları* bölümünde on dört yazı; *Moğol Çalışmaları* ve *Altay Dillerinin Dilbilimsel ve Kültürel Bağları* bölümlerinde sekizer yazı bulunmaktadır. Bu yazıların dördü Almanca olup kalanlar ise İngilizcedir. Söz konusu yazılar hakkında ayrıntıya ve yazının ulaştığı sonuçlara girilmeksizin, armağandaki bölüm ve başlık sıralamasına uyularak bu yazılar aşağıda tek tek incelenmiştir:

* ORCID ID: 0000-0002-3565-3314.

A. Türklük Çalışmaları

1. Klára Agyagási, Pilot Entries of the Chuvash Etymological Dictionary under Preparation (s. 3-14)

Agyagási'nin bu önemli yazısı Çuvaşçaya ait etimolojik sözlük yapım denemelerinin sürecini anlatmaktadır. Yazının başlığı, daha önce söz konusu dil üzerine bir etimolojik sözlük çalışmasının bulunmadığı düşüncesine okuyucuyu itse de yazar, yazının hemen başında Çuvaşçayla ilgili etimolojik sözlük çalışmalarından ve bu çalışmaların eksikliklerinden bahseder. Devamında ise Róna-Tas'ın sürece katkılarını metnin merkezine oturtarak örnek etimolojik çözümlmelerle yazıyı sonlandırır.

2. Éva Á. Csató, The Northwest Karaim Lord's Prayer (s. 15-28)

Günümüz Litvanya'sındaki Karay azınlığının aynı zamanda küçük bir dini topluluk olarak çevrelerinde hâkim olan kültürel, dilsel ve politik durumlardan nasıl etkilendiklerinden bahisle başlayan yazı, farklı coğrafyalarda yaşayan diğer Karay topluluklarına ve Karayların kendi aralarındaki ilişkilerine yoğunlaşarak sözü inanç metinlerine getirmektedir. Yazının önemli noktalarından biri de Lars Johanson'ın *Code-Copying Model* adlı çalışmasına gönderme yapılarak dillerde temas kaynaklı değişikliklerin tanımlanmasına açılan yeni bir pencere olmalıdır. Yazının son bölümlerinde ise başlıkta da belirtilen inanç metninin Karayca çevirisi ve bu çevirinin 32 sayfadan oluşan kitapçığından yer yer örnekler verilmiştir.

3. Marcel Erdal, Turkic Lexical Borrowability in China (s. 29-38)

Bu yazısında Marcel Erdal, Martin Haspelmath (daha sonra Leipzig) ve Uri Tadmor (daha sonra Jakarta) tarafından 2009 yılında yayımlanan ve 100 sözcükten oluşan Leipzig-Jakarta listesini Uygur, Salır, Batı Yugur ve Kök Munchak üzerinde uygulayarak bu listenin geçerliliğini artzamanlı ve alansal bir bakış açısıyla birleştirerek test etmeye çalışmaktadır. Leipzig-Jakarta listesiyle Swadesh listesinin yöntemsel açıdan karşılaştırıldığı satırların devamında Leipzig-Jakarta listesini günümüze ulaştıran çalışmalar ve söz konusu listenin belirlenme ölçütleri hakkında da bazı bilgiler verilir. Yazıda listenin ham maddesini oluşturan 41 dil için incelenen ödünçlemeye karşı direnç seviyesi

Uygur, Salır, Batı Yugur ve Kök Munchak temelinde sorgulanarak yazı sonlandırılır.

4. Peter Golden, The Kaepiči [Kaepичи] (s. 39-89)

Türk halkları ve Orta Asya üzerine yayımlanmış onlarca çalışması bulunan Amerikan tarihçi ve Türkolog Peter Golden, bu oldukça uzun yazısında Kıpçakların hangi topluluğun üyesi olduğunu tarihsel ve dilbilimsel açıdan incelemektedir. Baskakov'dan alıntılanan ve kökensele olarak sorun durumuna mercek tutan sayfalar (s. 42, 43 ...) oldukça dikkat çekicidir.

5. Mária Ivanics, Auf dem Wege der imperialen Eingliederung: Das Testament von 'Alıkey Atalıq aus dem Jahre 1639 (s. 90-118)

Ünlü doğubilimci Vladimir Vladimirovič Vel'jaminov-Zernov, Rusya Bilimler Akademisi adına 1863'te yaptığı ziyarette Hüseyin Giray ve Batır Giray ile tanışmasına müteakip hanlık üyelerinden teslim aldığı bir vasiyet metnini 1866 yılında Arap harfleriyle yeniden basmış ve bu baskıda söz konusu vasiyet metninin Rusça tercümesine ve vasiyetle ilgili önemli notlara yer vermiştir. Yazı da bu bağlam üzerinden hareketle şu sorun durumunu vurgulamaktadır: Rus ve Tatar edebiyatları, bu vasiyet metnini yalnızca ekonomik-tarihsel yönleriyle ele aldı. Peki, çağı itibarıyla de oldukça iyi bilinen bir kaynağın yeniden düzenlenip yayınlanmasının sebepleri acaba nelerdir? Bu önemli sorunun çizdiği çerçevede ilerleyen yazı, hem tarihsel-dilsel açıklamalar sunarak hem de özgün metni önce transkriptli sonra da Arap harfleriyle yazının sonunda vererek sona ermektedir.

6. Lars Johanson, The Chuvash Aorist (s. 119-127)

Armağanın en dikkat çekici yazılarından biri olan *The Chuvash Aorist*, 1975'te yayımlanan bir makaleye eleştiri ile başlar. Johanson, aoristin Çuvaşça dışındaki tüm Türk dillerinde bulunduğu genel kabulüne karşı alaycı bir tutum sergileyerek Çuvaşçada bu eylemcil görünüşün olmamasını olanaksız görür. Gelecek zaman görünüşünün temelde aorist görünüşüne işaret ettiğini geniş bir literatür ve örnek durum varsıllığıyla ortaya koyar.

7. Jens Peter Laut, Zu den ‘gelehrten Entlehnungen’ indischer Herkunft im Alttürkischen (s. 128-151)

Eski Türkçedeki Hint kökenli ‘bilimsel alıntılar’ üzerine yoğunlaşarak Eski Türkçe el yazmalarından günümüze ulaşanların büyük bir kısmının geç Uygur dönemine yani Moğol döneminden XVII. yüzyıla kadar olan döneme atfedilebileceği dile getiren yazar, bu geç dönem el yazmalarını devam eden satırlarda ayrıntılı olarak ele alarak söz konusu yazmaların bazı morfolojik, sözdizimsel, imla ve fonetik özellikleriyle eski el yazmalarından ayrıldığını vurguladıktan sonra bu farklılığı Hint etkisiyle açıklamaya çalışmaktadır. Yazının içeriğine çok girilmeden birkaç şey daha eklemek gerekirse; “Skranian kelimelerin ‘Türkleştirilmesi’ de dikkate değerdir, yani çift ünsüzden kaçınmak için anaptik sesli harflerin kullanılması... (s. 132)” ve buna ek, “Uygur Suv’u hala Sanskritçe eklemeler içerir bu da -Hintçe sözcükler ödünç almanın yanı sıra kişinin kendi üslubunu yaratma girişimlerinin de yapıldığını açıkça gösterir. Kendi Skranian terimlerine sahip olmak veya bilinen Skranian terimlerini yeni bir bağlama yerleştirmek geç dönem Uygurlarının Sanskritçe bilgisini iyi bir şekilde göstermektedir (s. 136)”.

8. Raushangul Mukusheva, The Presentation of Kazakh Literature in Hungary (s. 152-162)

Macar bilim insanlarının Türk halklarının edebiyatına, özellikle de Orta Asya Türk halklarının edebiyatına ilgi duyduğunu dile getiren Mukusheva, Kazak edebiyatının Türk edebiyat hazinesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu da ekleyerek Kazak edebiyatını inceleyen ve yazan ilk Macar bilim insanı Sámuel Brassai’nin adını andıktan sonra Macar-Kazak ilişkisine kronolojik bir sıralamayla söz konusu literatür bağlamında değinir.

9. Zsuzsanna Olach, Some Characteristics of Cardinal Numerals between 2 and 19 in Karaim Bible Translations: New Results Based on New Karaim Materials (s. 163-175)

Armağanın bu özel ve ilginç yazısını kaleme alan Olach’ın yazının hemen başındaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere İncil’in Karaycaya yapılan çevirilerinde 2-19 arasındaki sayıların taşıdıkları bazı inançsal özellikleri inceleyen bu yazı, kendisinin 2010 yılındaki bir bildirisinden türetilmiştir. Yazar,

çağdaş Türk dillerinde sayılardan sonra gelen adların çokluk eki alamayacağını Menges'ten yaptığı alıntıyla vurgular. Devamında ise Türk dillerinin aksine Karayca söz konusu olduğunda sayı sıfatı alan bir İbranice adın çeviride çokluk ekiyle karşılanmasına dikkat çekilir.

10. Benedek Péri, Süci/sücü 'wine': The Career of an Old Turkic Word in Classical Anatolian and Ottoman Turkish Poetry (s.176-187)

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde 'şarap' sözcüğünün klasik Türk şiirindeki kullanım geçmişine ve alanına ışık tutmaya çalışan bu yazı, işe Eski Türkçenin söz konusu bu iki döneme etkisinden bahisle başlar. Devamında Fars kültürünün Anadolu sahasındaki şiire olan etkilerinden bahsederek bu bağlamda bir dizi örnek verir. Erken dönem Anadolu Türkçesi'ndeki 'şarap' sözcüğünün kullanım sıklığına ve olası eşanlamlı yapılara da değinen Péri, bol sayıda örnekle yazıyı sonlandırır.

11. Uli Schamiloglu, Sturtevant's Law and Chuvash (s.188-200)

Bilimsel olarak kabul edilebilir ilk Hitit gramerini ve sözlüğünü akademik dünyaya kazandıran Sturtevant, kendi adıyla özdeşleşen Sturtevant Yasası ile Proto Hint-Avrupa dillerindeki sessiz durakları karşılayan ünsüzlerin ikizleşmesini durumunu ve daha birçok ses olayını formülleştiren ünlü filologdur. Bu yazıda Schamiloglu, verdiği örneklerle söz konusu ses olaylarının Çuvaşçadaki izlerine ulaşmak istemektedir.

12. Jens Wilkens, Magic, Sorcery and Related Terms in Early Turkic (s. 201-226)

Türkçenin erken dönemlerindeki büyü, sihir gibi kavramların incelendiği bu yazıda Wilkens, Türklük çalışmalarında sihir ve büyü hakkında çok az çalışma olduğunu ve bunu da oldukça şaşırtıcı bulduğunu dile getirir. Sonra da Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi ile yazılmış eserleri ve el yazmalarını inceleyerek ilgili kavramları karşılayan sözcükleri yazı boyunca incelemeye çalışır.

13. Emine Yılmaz, On the Expanded and Revised Second Edition of the Historical and Etymological Dictionary of the Turkish by Andreas Tietze (s. 227-237)

Andreas Tietze'nin Türkçenin Tarihsel ve Etimolojik Sözlüğü'nün genişletilmiş ve gözden geçirilmiş ikinci baskısı üzerine yazılmış bir nevi süreç ve kitap inceleme yazısıdır.

14. Peter Zieme, Baumwolle und Indigo (s. 238-248)

Armağanın Türklük çalışmalarına ayrılan bu son yazısında Peter Zieme, ilginç ve önemli bir konuyu -pamuk- okuyucuların beğenisine sunmaktadır. Eski Türkçenin yüksek bir kullanım sıklığına sahip 'böz' sözcüğünden hareketle başlayan yazı, Farsça 'pambag' sözcüğünün 'böz' sözcüğünün yerini almasını hatta bu sözcüğün çağdaş Türk lehçelerinde 'paxta' biçiminde yaşayışını söz konusu sözcüklerin diğer dillerdeki durumunu da örneklerle sunmaktadır.

B. Moğol Çalışmaları

15. Ákos Bertalan Apatóczky, Handle with Care! The Limits of Use of Manuscripts Demonstrated on the Hua-Yi yiyu Texts of the National Central Library (s. 251-260)

Bu yazıda, yazarca diğer belgelerden görece daha farklı olduğu düşünülen Ming (Hua-Yi yiyu 華夷譯語; el yazması versiyonu, Kitap No. 05300-0059, Çağrı Numarası 204.26 05300-0059. Ulusal Merkez Kütüphanesi, Taipei) ve Qing (Hua-Yi yiyu 華夷譯語; el yazması versiyonu, Kitap No. 00899, Çağrı Numarası 110.1 00899. Ulusal Merkez Kütüphanesi, Taipei) belgelerinin niçin diğerlerine göre daha özel bir ilgiyi hak ettiği incelenmektedir.

16. Ágnes Birtalan, Kalmyk Pipe and Mongolian Snuff Tobacco -as Means of Communication Based on Gábor Bálint of Szentkatolna's Linguistic Records, 1871-1873 (s. 261-279)

Kalmukların eşyalarını, dillerini ve kültürlerini incelemenin hem kültürel çalışmalara hem de dilbilim çalışmalarına katkı sunacağını vurgulayan Ágnes Birtalan, bu yazısında Kalmukların 19.yy.daki büyüleyici geleneklerine 'selamlaşma' ritüelleri temelinde mercek tutar. Bu selamlaşma ritüellerinin sözlü ve sözsüz yönlerine ağırlık veren yazar, 'pipo içmek' ve 'bir çeşit yerel

tütünü kullanmak' üzerinden Bálint'in verilerini de işe katarak bu ilginç yazısını sürdürür.

17. Juha Janhunen, Issues of Comparative Uralic and Altaic Studies (9): Medial Intervocalic *k and *g in Mongolic (s. 280-297)

Bu yazısıyla Juha Janhunen, karşılaştırmalı Ural-Altay çalışmalarına bir yenisini daha eklemektedir. Yazı okunduğunda Janhunen'in András Róna-Tas'ın da savunduğu görüşe benzer biçimde Altay ve Ural dillerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşüncesini /k/ ve /g/ sesleri üzerinden temellendirmeye çalıştığı görülecektir. Ayrıca bu yazı, Moğolcanın tarihi sesbilimine odaklanmaktadır.

18. György Kara, Mongol Kiged: A Verbal Adverb as Conjunction and Verbal Noun (s. 298-310)

Yazar, Moğolca 'kiged' sözcüğünün ki- "yapmak, etmek, koymak vb." kök anlamından hareketle sözdizimde üstlendiği birçok dilbilgisel görevi başta zarf-fiil, [isim-fiil (sıfat-fiil) ve bağlaç] olmak üzere yan başlıklar altında örneklerle betimlemektedir.

19. Pavel Rykin, The 'Oirat Fragment' in the Erdeni tunumal neretü sudur and Its Linguistic Value (s. 311-343)

Erdeni tunumal neretü sudurdaki Volga ve Hazar bozkırlarına kadar geniş bir coğrafyaya yayılan Oyratçanın izlerini süren bu yazıda yazar öncelikle Oyratça üzerine yapılan çalışmalar hakkında bazı bilgiler verir. Bu bilgiler, Oyratçanın ayrı bir dil mi yoksa Moğolcanın bir lehçesi mi sorusuna yanıt olabilmesi adına yazar tarafından maddeler halinde dizilir. Örneğin bu maddelerin birinde tanıdık bir ad olan Reşîdüddîn'in Câmiu't-Tevârîh adlı önemli eserinden hareketle Oyratçanın Moğolcanın bir parçası olmadığı dile getirilmektedir. Yazının ilerleyen bölümlerinde de Oyratçanın ayrı bir dil olduğuna yönelik kanıtlar sunulmaya devam edilerek sonuç bölümünde tüm bu kanıtlar anlamsal ve kökensel incelemeyle bir araya getirilir.

20. Alexander Vovin, A Previously Unknown Middle Mongolian Fragment from Pelliot Xixia Collection in the Bibliothèque Nationale de France (s. 344- 353)

Armağanın Moğol çalışmalarına ayrılan bu bölümünde, yukarıdaki birkaç yazıya benzer olarak bir koleksiyon parçası üzerine kaleme alınan bu yazıda Vovin, söz konusu koleksiyon parçasıyla ilgili daha önce hiçbir çalışmanın yapılmadığını şaşkınlıkla keşfettiğini dile getirmektedir. Yazar, her ne kadar söz konusu belgenin Uygur-Sogd alfabesiyle yazıldığından Eski Uygur Türkçesine bu belgeyi atfetse de sonrasında Mehmet Ölmez ile yaptığı görüşme sonrasında belgenin büyük bir olasılıkla Moğolca ile yazıldığını yine ‘şaşkınlıkla’ öğrendiğinden bahseder. Belgeyle ilgili birkaç soruna değindikten sonra bu belgedeki içeriği satır numaralarıyla paylaşır. Yazının sonuç bölümü ise oldukça dikkat çekicidir.

21. Michael Weiers, Opfere im Tempel des Konfuzius! Ein kleiner Almanach der frühen Cing Zeit (s. 354-3364)

Weiers’in bu ilginç yazısı, mahkeme tutanakları üzerine kurulmuştur. Bu noktada yazar, yazının ilk bölümlerinde mahkeme süreci ve bu mahkemede tutulan tutanaklar üzerine bilgiler vererek başlıktaki ‘Konfüçyüs Tapınağı’nda Kurban!’ ifadesine neden olan süreci irdelemeye koyulur. Devamında da ‘kurban’ sözcüğünün sosyolojik ve politik olarak neye karşılık geldiği yazar tarafından tarihsel arka plan dikkate alınarak açıklanır.

22. Wu Yingzhe, On the Phonetic Value of Some Glyphs of Khitan Small Script (s. 365-372)

Bünyesinde çok harf barındıran alfabelere göre daha az sayıda ‘sembol’ barından ancak birçok sözcüğün rahatlıkla yazılabilesine de olanak sağlayan Khitan’ın karmaşık ‘sembol yazılarına’ odaklanan Wu Yingzhe; sembollerin tek bir foneme karşılık gelmediğini, aksine birden fazla fonem değeri taşıdığını savunmaktadır. Sıra sayı sıfatları bağlamında ‘Spelled Form’ kullanılarak ulaşılan sonuçlar yazının devamında paylaşılır. Daha sonra belli başlı sözcükler Çince yazımları da paylaşılarak tek tek incelenir.

C. Altay Dillerinin Dilbilimsel ve Kültürel Bağları

23. Uwe Bläsing, *An Enigmatic Name for Wild Pears in Zazaki: A Study on Names of Pears in Asia Minor* (s. 375-393)

Armut meyvesini Türkçe, Zazaca, Arapça, Kürtçe, Gürcüce, Farsça vd. gibi dillerin (ve bu dillere ait olan ağızların) nasıl adlandırdığına odaklanan bu yazı, söz konusu meyve adına ve onun anlam alanına morfolojik ve metaforik bir bakış açısıyla oldukça zengin örnek yapı üzerinden yorumlar getirmektedir.

24. Éva Csáki, *Similarities in Hungarian and Turkic Folk Literature: Folktales* (s. 394-399)

Éva Csáki, Macarların Türk olup olmadıkları tartışmasına “Türk boyları ile çevrili olarak yaşadıkları bilinen bir gerçektir (s. 394).” girişiyle yazısının içeriğini kültürler arası ilişkiler bağlamında ele alacağını sinyallerini verir. Macarlar ve Türkler arasındaki dilsel etkileşimin pek çok çalışmaya konu edildiğini ancak halk edebiyatı çalışmalarının bu noktada çok az olduğunu da Éva Csáki’den öğrenmekteyiz. Yazının başlığından da anlaşılacağı üzere karşılaştırmalar özellikle öykü, masal türü üzerinden yapılmaktadır. Maddeler halinde olmak üzere söz konusu kültürlerin masal ve öykülerinde kullandıkları motifler temelinde benzerlikler, ilişkiler üzerine bilgiler vererek ilerleyen yazar, yazısının son bölümünde (çözüm) bir ‘öğütler’ vererek yazısını bitirir.

25. Edina Dallos, *The Arabic and Persian Layer of Names of Chuvash Mythical Creatures* (s. 400-419)

Dallos’un bu önemli yazısı, Róna-Tas’ın Çuvaşların inanç yapılarında İslamiyet’in daha baskın olduğu düşüncesini masaya yatırmaktadır. Yazının hemen başından anlaşılacağı üzerine Dallos’un bu konuda şüpheleri olduğu görülecektir. Yazar, bu şüphelerini gidermek adına mitik yaratıkların adlarının kökenini irdeleyerek İslam’ın getirdiği Arapça ve Farsça unsurların oranını ve inanç düzeneği genelinde baskın mı yoksa ikincil bir öneme mi sahip olduklarını incelemeye koyulur. Mitolojik yaratıkların bir inanç sistemi içinde çeşitli şekillerde sınıflandırılabilmesinin altını çizen Dallos, yazısının temel amacının etimolojik bir sınıflandırma olacağını söylerken diğer yaklaşımları da dikkate alarak ilerleyeceğini de vurguladıktan sonra söz konusu bu mitik yaratık adlarını başlıklar altında incelemeye başlar.

26. Stefan Georg, On Perfectly Good-Looking Morphological Comparanda and Their (Sometimes, However, Lacking) Significance for Hypotheses of Language Relationship Some Marginal Footnotes on the (Still Ongoing?) Altaic Debate (s. 420-428)

Stefan Georg; Türkçe, Moğolca, Tunguzca ve muhtemelen Korece ve Japonca arasındaki olası ortaklıklar üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda artık azalma eğiliminde olduğundan bahsederek söze girer. Sonrasında sözü editörlüğünü Robbeets ve Savelyev'in yaptığı ve alanda önde gelen uluslararası bilim insanlarından oluşan bir akademik topluluğun farklı teorik çerçeveleri bir arada değerlendirip hem işlevsel hem de biçimsel dilbilimi birleştirerek ortaya çıkardığı *The Oxford Guide to the Transeurasian Languages* adlı kitaba getirir. Yazının, doğal olarak da söz konusu kitabın, son yıllarda giderek daha fazla çalışmaya konu olan soykütüksel incelemeler hakkında verdiği bilgiler oldukça önemlidir.

27. Elisabetta Ragagnin, Siberian Draculeuses (s. 429-441)

Armağanın bir başka 'renkli' yazısında Ragagnin, *vampir* sözcüğünün kökeni olarak Türkçe olduğunu ve kökeninin *oop-* 'yutmak, içine çekmek' eyleminden geldiğini Stachowski'den yaptığı alıntıyla dile getirir. Sonrasında Türkçenin çeşitli komşu dillere büyü, büyücülük ve doğaüstü varlıkların anlamsal alanıyla ilgili oldukça fazla terim sağladığından bahis açarak Doerfer, Clauson gibi önemli isimler üzerinden verdiği örneklerle ek, söz konusu anlam alanına giren sözcüklerin uzun bir listesini verir. Sayan Türkçesi üzerinden ilerleyen yazı etimolojik çözümler ve hemen devamında mitik anlatılarla devam eder.

28. János Sipos, A Recently Discovered Inner Mongolian Pentatonic Fifth Shifting Tunes, and Their Turkic and Hungarian Connections (s. 442-463)

Pentatonik dizi, oktav başına yedi notaya sahip olan heptatonik dizinin aksine oktav başına beş notalı bir müzik dizisi olup pentatonik gamlar birçok eski uygarlık tarafından bağımsız olarak geliştirilmiştir ve bu güne kadar çeşitli müzik tarzlarında hala kullanılmaktadır. Yazar bu yazısında yakın zamanda keşfedilen bir Moğol pentatonik dizisindeki Türk-Macar izlerine yoğunlaşmaktadır.

29. István Vásáry, *Turcica and Mongolica in Mu‘in al-Dīn Naṭanzī’s Muntakhab al-Tavāriḫ* (s. 463-472)

Mu‘in al-Dīn Naṭanzī’nin Türk sözlü geleneğinden yararlandığı düşünülen eserini İsfahan hükümdarına sunduğu bilgisiyle başlayan yazı, zaman içerisinde Naṭanzī’nin araştırmacılar için bazı olumsuz yönlerine rağmen niçin önemli bir konuma eriştiğini açıklayarak devam eder. Yazıyı önemli kılan noktalardan biri, söz konusu tarihi eserde Türk-Moğol deyimlerinin oldukça fazla sayıda yer almasıdır. Zaten yazının kalan bölümleri de bu minval üzerinde ilerlemektedir. Yazıdan anladığımız kadarıyla Naṭanzī’nin ağırlıklı olarak Türk sözlü geleneğinden yararlandığı yazarca sabit görünmektedir. Bu sözlü geleneğin zenginliği; Gaev’in de dile getirdiği gibi bu eseri, bir tarih metninden bir adım daha ileri götürüp bir edebi metin yapmaktadır. Yazıda, on ikisi Moğolca, on üçü Türkçe kökenli yirmi beş kelime ve deyim incelemeye tabii tutulmuştur.

30. Bayarma Khabtagaeva, *On Color Terms in Dagur* (s. 473-497)

Yazar, Poppe’den alıntılacağı şu cümleyle başlar: “Dilsel sınıflandırmaya göre Dagur, arkaik Moğol dillerinden biridir ve benzersizdir (s. 463).” Devamında ise yine Dagur dilinde vücut bölümlerinin adlandırılması üzerine kendisinin yaptığı bir kitap çalışmasının da olduğunu bilgisi verir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere Dagur renk adları üzerine yoğunlaşan yazısında Bayarma Khabtagaeva, bu renk adlarının hemen hemen tamamının Türkçe-Moğolca kökenli olduğunu dile getirir. Birçok renk adını sırayla ve örnek metinler yardımıyla kökensel olarak inceleyerek yazısını sürdürür.

Armağanın bu otuz değerli yazısını kısaca ve ayrıntıya girmeden tanıttıktan sonra genel bir değerlendirme yapmak gerekirse şunları söylemek mümkün olacaktır.

1. Armağanda Çuvaş Türkçesi çalışmalarına ayrılan dört yazı bulunmaktadır. Bu yazıların her biri Çuvaş Türkçesine ilgi duyan araştırmacılar için oldukça önemli konumdadır. Özellikle Lars Johanson’a ait olan armağanın altıncı yazısı ayrı bir katkı sunmaktadır. Uli Schamiloglu’nun ‘ünsüz ikizleşmesi’ temelinde kaleme aldığı yazı da dikkat çekici unsurlar barındırmaktadır.

2. Karaylar üzerine yapılan her bir çalışma, çalışma sayısının azlığından ötürü bu alandaki araştırmacılara oldukça yardımcı olacaktır. Bunun için

armağanda yer alan iki yazı başka bir öneme sahiptir. Olach'ın 2-19 aralığındaki sayıların kaynak dilde sayı veya sıra sayı sıfatı olarak kullanıldığı durumların Karaycaya çevirisinde ortaya çıkan özel durumu anlatan yazısı ayrıca dikkat çekicidir.

3. Armağandaki yazıların hemen hepsi içeriğinde Türkçe üzerine yapılan araştırmaları barındırsa da Türkçenin çağdaş ve tarihi dönemlerine doğrudan odaklanan altı yazı bulunmaktadır. Wilkens'in on ikinci sıradaki yazısı ise renkli bir konuyu birçok bilimsel disiplini bir araya getirerek anlatması bakımından farklı bir ilgiyi hak etmektedir.

4. Macarcayı konu eden yazıların tamamı karşılaştırmalı olarak ele alındığından özellikle dilsel ve kültürel ilişkilerin saptanması bakımından önem arz etmektedir.

5. Armağanın en önemli noktalarından biri, András Róna-Tas'ın da büyük emekler verdiği Moğolca ve bünyesinde yer alan ama şimdilerde 'ölü dil' konumundaki dillerin ciddi bir literatür yardımıyla bol örnekle işlenmesidir.

6. János Sipos'un *A Recently Discovered Inner Mongolian Pentatonic Fifth Shifting Tunes, and Their Turkic and Hungarian Connections* adlı yazısı genel hatlarıyla dilbilim çalışmalarını gördüğümüz bu tip yayımlarda bir müzikbilim yazısı olması nedeniyle ilgi çekici olup aynı zamanda bundan sonraki benzer içerikli yayınlar için de örnek teşkil etmektedir.

Bu armağan kitap, yabancı akademik dünyanın dilbilim vb. çalışmalarda çok farklı bir yerde olduğunu bir kez daha göstermiştir. Hem çalışma konusu hem de çalışmada kullanılan literatür açısından oldukça dikkat çekici olup aynı zamanda da bu armağan kitabı okuyacak olan araştırmacılara, bu alana ilgi duyanlara ilham verici bir niteliğe sahiptir. Bizdeki dil[bilim!] çalışmalarının önemli bir bölümünün Arap harfli metinlerin Latin harfleriyle aktarılmasından oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda Wu Yingzhe'e ait *On the Phonetic Value of Some Glyphs of Khitan Small Script* adlı yazı farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir.

Received 22.06.2022	Review	JOTS
Accepted 03.07.2022		6/2
Published 19.07.2022		2022: 702-710

**Semet, A. et al. Die alttürkische Xuanzang-Biographie IV.
Nach der Handschrift von Paris sowie nach dem
Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt
und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2022,
S. VII+256. ISBN: 978-3-447-11822-4**

Erdem UÇAR*

Friedrich-Schiller-Universität Jena (Jena/Germany)

E-mail: erdem.ucar@uni-jena.de

Çincedeki adıyla *Xuanzang* (玄奘) ve Eski Uygurcadaki adıyla *Küentso*, VII. asırda yaşamış meşhur Budist seyyah ve mütercimdir. *Xuanzang*'ın hayatını ve seyahatini anlatan *Xuanzang Biyografisi*'ni, öğrencisi *Hui-li* (慧立) yazmaya başlasa da eseri *Yancong* (彦宗) tamamlamıştır. Eserin Çince adı 大唐大慈恩寺三藏法師傳 *Da Tang da Ciensi sanzang fashi zhuan* olup Eski Uygurcada *bodisatav taito samtso açariniñ yoriğın uqıtmaq atlığ tsi-n-çüén tégme kavi nom bitig* adıyla bilinmektedir. 10 bölümden oluşan eseri Şiņko Şeli Tutuņ ve beraberindeki tercüme komisyonu, Çinceden Uygurcaya XI. yüzyılda tercüme etmiştir.

Kısaca tanıtımını yapacağım *Xuanzang Biyografisi* tercümesinin IV. bölümü daha önce John Peter Claver Toalster tarafından Giessen üniversitesinde doktora tezi olarak sunulmuştur (1977), ancak Toalster'den önce, daha doğrusu ilk kez IV. bölümü A. von Gabain okumuş ve okuma denemelerini Röhrborn'a emanet etmiştir. Toalster ve tanıtımını yapacağım kitabın nâşirleri Gabain'in yazıçevrimlerinden faydalanmış, ancak bazı yerlerde de Gabain'in okumalarını düzeltmiştir. Bununla beraber, 1932-1933 yıllarında Gabain'in ilk okuma denemelerinin paha biçilmez bir değere sahip olduğu da unutulmamalıdır, zira

* ORCID ID: 0000-0002-0039-9619.

Gabain'in okuduğu dönemde yazmanın fizikî durumu bugünkü hâlimden çok daha iyi durumdaydı.

Eserin *Einleitung / Giriş* bölümü Almanca (s. 1-8) ve Türkçe (s. 9-16) olmak üzere iki dilli olarak hazırlanmıştır. Bunun dışındaki bölümler eserde sadece Almanca olarak yer alır.

I. Einleitung / I. Giriş bölümünün başında *1.1. Beschreibung und Umfang des Manuscripts / 1.1. Yazmanın Tanımı ve Kapsamı* kısmında (s. 1/9) yazmanın özellikleri hakkında bilgi verilir. Eski Uygurca *Xuanzang Biyografisi* tercümesine ait *unique* yazma farklı kütüphanelere dağılmıştır ve yazmanın dağılan parçaları bugün Paris, St. Petersburg, Pekin ve Berlin'de muhafaza edilmektedir. IV. bölüme ait parçaların hepsi Paris Guimet müzesinde BG 47476 numarasıyla muhafaza edilmektedir. IV. bölüm, her birinde 27 satır bulunan 42 yapraktan oluşmaktadır ve 42 yaprağın üst taraflarında 4 ile 11 satır arasında değişen kısımlar tahrip olmuştur.¹ Mesela, Taishō 240 b 9-10 → 9 satır eksik (Uygurca neşir 50-51), Taishō 240 b 20-2 → 10 satır eksik (Uygurca neşir 85-86), Taishō 240 c 3-5 → 8 satır eksik (Uygurca neşir 119-120), Taishō 240 c22-24 → 9 satır eksik (Uygurca neşir 286-287), Taishō 243 c6-7 → 5 satır eksik (Uygurca neşir 935-936), vs.

Xuanzang Biyografisi tercümesinin tam olan tek bir yazması vardır. Bu yazma da yukarıda bahsettiğim üzere Paris, St. Petersburg, Pekin ve Berlin'e dağılan parçalarından meydana gelmektedir. Eski Uygurcada tercümenin bundan başka farklı tam yazması veya yazmaları olup olmadığı konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Berlin Turfan koleksiyonunda iki farklı yazmaya ait tam olmayan parçalar daha önce Kudara ve Zieme tarafından keşfedilmiştir (1984). Zhang ve Zieme, Dunhuang akademisinde D0913 kayıt numarasıyla muhafaza edilen 11 x 6.9 cm ebatından IV. bölüme ait bir okuyucu kolofonu keşfetmiştir. Ayrıca, Zhang ve Zieme'nin henüz neşredilmeyen makalesinden (2022) Raschmann'ın Berlin Turfan koleksiyonunda Eski Uygurca *Xuanzang Biyografisi* tercümesine ait şimdiye kadar bilinmeyen yeni parçaları bulunduğunu da öğreniyoruz. Raschmann'ın makalesinin neşredilmesiyle bu parçalar ve Eski Uygurca tercümenin farklı yazmaları hakkında daha sağlıklı bilgilere kavuşabileceğiz.

¹ *Xuanzang Biyografisi* tercümesinin III. bölümünün neşrinde "IV. bölümün başından yedi yaprak eksiktir." (Ölmez & Röhrborn, 2001: 6/17) şeklinde verilen bilgi doğru değildir.

1.2. *Vorarbeiten* / 1.2. *Önceki Çalışmalar* kısmında (s. 1-2/9-10) kısaca literatür değerlendirilmesi yapıldıktan sonra 1.3. *Die alttürkische Übersetzung und der chinesische Text* / 1.3. *Eski Türkçe Çeviri ve Çince Aslı* (s. 2-4/10-11) kısmında Eski Uygurca metinle Çince aslı üzerine bazı açıklamalarda bulunulur. Buradan öğrendiğimiz kadarıyla Uygur mütercim(ler), Çince metinde kısa olan kısımları ilavelerle genişleterek tercüme etmeyi tercih etmiştir. Nâşirlere göre, bu durum Uygur mütercim(ler)in farklı bir Çince nüsha kullandığı konusunda kesin bir delil olamaz.

1.4. *Sanskritische Elemente im alttürkischen Text* / 1.4. *Eski Türkçe Metindeki Sanskritçe Öğeler* (s. 4-5/11-13) bölümünde Uygurca tercümedeki Sanskritçe ibarelere değinilmiştir. Uygur mütercim(ler), bazı yerlerde Çince metindeki Sanskritçe ibareleri *yeniden Sanskritçeleştirmiştir*, ancak bunlarda her zaman başarılı oldukları söylenemez. Bu tür yanlışların bazılarını daha önce Toalster de doktora tezinde göstermiştir. Burada *yeniden Sanskritçeleştirme* ile adlandırdığım, ama nâşirlerin Türkçede *tersine çeviri* (Almanca *Rückübersetzung*) olarak adlandırdığı² durum hakkında kitapta şöyle bir tespit yer alır: “Çince metinde Hintçeden çeviri bir isim yer alırsa Uygur çevirmen onu Sanskritçeye tersine çeviri yoluyla karşılamakta, sonuçta da elbette yanlış tersine çeviri örnekleri ile karşılaşmaktadır.” (s. 12). Bunun için Śāstra yazarı Bhadraruci'nin Çince metindeki 賢爱 xianai şeklindeki adı yanlış olarak Arya-piryé (< Sanskritçe Āryapriya) ile, yani kelime kelime tercüme edilerek Eski Uygurcaya aktarılmıştır. Bu da Uygur mütercim(ler)in Śāstra yazarının adını bilmediğini göstermektedir.

1.5. *Editionstechnik* / 1.5. *Yayında İzlenen Yol* (s. 5-6/13) bölümünde neşirde izlenen yöntemden bahsedilmiştir. Bu ciltte uygulanan neşir yöntemi daha önce neşredilen ciltlerde uygulanan yöntemle aynı olduğu için burada yöntemden ayrıca bahsetmeyeceğim.

1.6. *Kurzfassung des Inhalts* / 1.6. *Konuların Özeti* (s. 6-8/13-16) kısmında Xuanzang Biyografisi tercümesinin IV. bölümünde anlatılan olaylar liste halinde verilmiştir. Bunun ardından, II. *Verzeichnis der Siglen und Abkürzungen* / II.

² Xuanzang Biyografisi tercümesinin V. bölümünün neşirinde hâlbuki aynı kavram için *re-sanskritisierete Form* terimi kullanılmıştır (Dietz et al. 2015: Açıklama 1723 [347]). Belki Almandaca *Rückübersetzung* ile *Resanskritisierung* terimleri arasındaki fark çok fazla olmayabilir, ama Türkçede *tersine çeviri* ile *yeniden Sanskritçeleştirme* arasında çok önemli bir fark vardır. İşin aslı Türkçede *tersine çeviri* terimi bu bağlamda herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

Kısaltmalar Listesi (s. 17) ve *III. Literaturverzeichnis / III. Kaynaklar* (s. 18-20) kısımları gelmektedir.

Kaynakça hakkında küçük bir ekleme yapmak istiyorum. Toalster'in doktora tezi hakkında daha önce Hamilton bir tanıtma yazmıştır (1978) ve nâşirlerin gözünden kaçan bu tanıtma metnin neşrine dair bazı önemli katkılar sunmaktadır. Mesela, 37. satırda Toalster'in *titreyip* okuduğu (1977: 17) kelimeyi ilk kez Çince karşılığı olan 敢 *gan* 'wagen' karakterine bakarak *tétinip* ile düzelten Hamilton olmuştur. Aynı şekilde Çince karşılığı olan 常 *chang* 'régulièrement' karakterine bakarak 1088. satırda Toalster'in **KWYRAKA** olarak görüp *quvraqın* ile okuduğu (1977: 71), ama orijinal metinde **KWYNYNKA** ile yazılan kelimeyi *küniñe* olarak ilk kez okuyan Hamilton'dur (1978: 617a-b).

Neşrin en önemli bölümlerinden biri, *IV. Text und Übersetzung / IV. Metin ve Çeviri* (s. 21-173) başlığıyla sunulmuştur. Bu kısımda yazmanın harfçevrimi ve yazıçevrimi ile metnin Almanca tercümesi bulunmaktadır. Nâşirler, yazmanın Paris Guimet müzesinde muhafaza edilen renkli resimleri üzerinde çalışabildiği için Gabain'in ve Toalster'in bazı yanlış okumalarını düzeltebilmiştir. Bu düzeltmelerin hepsi *Açıklamalar* bölümünde izah edilmiştir. *Xuanzang Biyografisi* tercümesinin IV. bölümüne ait 42 yapraklık yazmasından toplam 1709 satırlık bir neşir ortaya çıkmıştır. Toalster'in tezinde ise 1757 satır ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın nedeni metni okuyanların tahrip olan kısımları neşre dâhil edip etmemesiyle ilgilidir.

Neşrin hemen ardından metne dair izahların bulunduğu *V. Kommentar / V. Açıklamalar* (s. 174-240) kısmı yer alır. *Açıklamalar* bölümünde tahrip olan her kısımda boşluğun neye dayanılarak tamamlandığı izah edilmiş ve tahrip olan kısımlardaki Eski Uygurca metnin Çince metindeki karşılıkları gösterilmiştir. Nâşirler, çoğunlukla tamamlanan ibarenin Çince metindeki karşılığını dikkate alarak boşluğu tamamlamıştır. Bazı yerlerde *Xuanzang Biyografisi* tercümesinin diğer bölümlerindeki tanıklardan da faydalanılmıştır. *Açıklamalar* kısmında ayrıca Gabain'in ve Toalster'in bazı okuyuşlarının düzeltilildiği izahlara da rastlanmaktadır.

Eser *VI. Anhang: Konkordanz des chinesischen und des uigurischen Textes / VI. Ek: Çince Metin ve Uygurca Metnin Satır Denklikleri* (s. 241-255) kısmı ile sona erer. Bu kısımda, Eski Uygurca metin ile Çince metnin satır denklikleri gösterilmiştir.

Çince metin *Taishō Shinshū Daizōkyō*'da 2053 50 240 a18-245 c17 arasında yer almaktadır. Çince metnin İngilizce tercümesi için bk. Li, 1995: 107-135. Ayrıca, nâşirler Eski Uygurca yazmada tahribat nedeniyle eksik olan yerlerin Çince metinde nereye tekabül ettiğini de bu kısımda göstermiştir.

Neşirdeki bazı okumalara ve açıklamalara kısaca temas etmek gerekirse, 34. satırda *etmek* *m[öjremeki]* ibaresinde (s. 176) ibarenin ikinci kısmındaki kelimenin orijinal yazmada sadece başındaki <m> harfi okunabilmektedir. Nâşirler, *Xuanzang Biyografisi* tercümesinin V. bölümünde Çince metinde 鸣吼 *ming hou* karşılığındaki *m[öjre]ş-* (928-929) tanığına dayanarak boşluğu *m[öjremeki]* ile tamamlamayı teklif etmiştir. IV. bölümdeki ibare de Çince metinde 鸣吼 *ming hou* karşılığındadır. Boşluğun tamamlanması bir tahmine dayandığı için boşlukta *m[ujramaqı]* olabileceği de hesaba katılmalıdır, zira bu kelimenin Eski Türkçede kalın sıra karşılığı da bulunmaktadır (Clauson, 1972: 770b; Erdal, 1991/II: 469; Wilkens, 2021: 468b, 483a). Diğer taraftan, kelimenin ilk hecesindeki yuvarlak ünlünün neden /ö/'lü okunduğu hakkında bir açıklama bulunmuyor, ancak bugüne değin pek çok yerde (Clauson, 1972: 770b ve Wilkens, 2021: 483a) fiil *müjre-* şeklinde okunmuştur. Fiil hakkında ayrıca bk. Clark, 1977: 141.

351. satırda **YYLYN** imlâlî kelime hakkındaki açıklamada (s. 190) 'Brust' anlamındaki *yélin*'in ilk kez Eski Uygurcada bu metinde tanıklandığı söylenmiştir, ancak kelimenin geçtiği *uluğ YYLYN taş tağ ol* ibaresi neşirde ve tercümede "ein großer windiger Berg aus Stein" (s. 52-53) ile anlamlandırılmış, yani **YYLYN** 'windig' ile ilişkilendirilmiştir. Tercümedeki 'windig' anlamlandırmasının Kaşgarî'deki *yéliñ* 'rüzgarlı' (Clauson, 1972: 930a) tanığına dayandırıldığı kesindir, ancak metindeki okumanın neden *yéliñ* 'Brust' şeklinde yapılmadığı ne yazık ki anlaşılmıyor. Neşirdeki sözkonusu kelime **YYLANK** imlâsıyla ve 'windig' anlamıyla *Xuanzang Biyografisi* tercümesinin VII. bölümünde de (Röhrborn, 1991: 116-117) geçmektedir. Diğer taraftan, açıklama bölümünde önerilen 'Brust' anlamındaki *yélin*'in bağlama pek uymadığı oldukça açıktır.

803-804. notta (s. 207) Çince metinde 相傳 *xiang chuan* '(mündliche) Überlieferung' karşılığında olduğu söylenen *ödi[g] sav* ibaresinden bahsedilmiştir. Aynı kelime 865. satırda da geçmektedir ve oradaki tanığın orijinal metindeki imlâsı **AWYDYK** şeklindedir. Nâşirler, kelimeyi iki yerde de

ödig ~ *ödig* şeklinde okumuş ve kelimenin yapısını Röhrborn'a dayanarak açıklamıştır. Röhrborn'a göre, kelimenin kökü *evdi-* 'toplamak, biraraya getirmek' fiiline dayanıyor olmalıdır: **evdig* > **övdig* > **öydig* > *ödig* (1991: 192-193). Eski Uygurcada *evdigü* 'toplama, biriktirme' (Wilkens 2021: 129b) tanıklandığı için *evdig*'ten *ödig*'in meydana gelmesi pek mümkün gözüküyor. Üstelik *ödig*'in (!) anlamının *evdi-* ile bir bağlantısı da sözkonusu değildir. Bu nedenle kelimenin /d/'li okunması için bir neden görünmüyor, zaten kelime orijinal metinde <t>'li yazılmıştır. Aslında kelimenin Çince metindeki karşılığı 傳 *chuan* 'to pass' karakterine bakılırsa, kelimenin kökünün Eski Türkçe *öt-* 'geçmek' ile ilişkisinin olması daha muhtemel gözükmektedir. Ancak, 'register, memorandum, memoir' anlamındaki *ötik*'in fiil kökünün şimdiye kadar henüz Eski Türkçede tanıklanmadığı da (Erdal, 1991: 443) ikinci bir görüş olarak kabul edilebilir.

809. satırdaki (s. 93) *yavaş boş* ikilemesinin Çince metindeki 仁慈 *ren ci* karşılığında olduğu söylenmiş ve ikilemedeki *boş* sözünün 'yumuşak kalpli' anlamıyla Eski Uygurcada ilk kez burada tanıklandığı iddia edilmiştir (s. 208). Eski Uygurca *boş id-* tanığı dikkat çekicidir. Wilkens, ibareye '(bir şeye) göz yummak, hoş görmek, nazı çekmek, sabretmek; cezasız bırakmak' (2021: 188b) anlamı verilmiştir. Aslında ibarenin asıl anlamı 'yumuşak kalpli davranmak' olmalıdır. Buna göre, *boş* sözünün 'yumuşak kalpli' anlamının *boş id-* ibaresinde de tanıklandığı söylenebilir.

926. satırda **VRWM** imlâsıyla karşımıza çıkan 'Bizans, Doğu Roma' anlamındaki kelime neşirde *vrom* şeklinde okunmuştur (s. 104, 213). Kelime Soğdçadan alıntıdır ve muhtemelen Eski Uygurcadaki telaffuzu da Soğdçadaki gibi /f/'li olmalıdır. Krş. Wilkens 2021: 270a. Zaten <v> harfi Budist Uygurca metinlerde alıntı sözlerde /f/'yi de temsil edebilmektedir (Röhrborn, 2010: XXVIII). 'Bizans' anlamındaki sözcüğün Eski Uygurca metinlerde ilk kez tanıklandığı yer muhtemelen *Xuanzang Biyografisi* tercümesinin IV. bölümüdür. Soğdça alıntı hakkında daha geniş bilgi için bk. Zieme, 2021: 43.

1484. satırdaki *yégle-* hakkındaki açıklamada kelimenin muhtemelen Çince metinde 標 *biao* 'ausstellen' karşılığında olabileceği söylenmiştir. Bugün Türkiye Türkçesinde *yeğle-* fiili 'bir şeyi öbürüne göre daha iyi, üstün veya önemli saymak, yeğ tutmak, tercih etmek' anlamında yaşamaktadır. Fiilin aynı anlamı

Eski Uygurcada da tanıklanmıştır: ‘für gut halten’ (Wilkens, 2021: 885a). Dolayısıyla, fiilin bu anlamda Çince metinde doğrudan 標 *biao* ‘ausstellen’ karşılığında olması mümkün gözüküyor. Nâşirler de fiili tercümelerinde ‘für gut halten’ (s. 153) ile anlamlandırmıştır. Muhtemelen Uygur mütercim(ler) Çince karakteri yorumlayarak tercüme etmiştir.

1642. satırdaki [ağ]ız *bol-* onarımı dikkat çekicidir. İbarenin geçtiği bağlam şöyledir: *samtso açariniñ atıña [ağ]ız bolguluq bolu tegingey mu [té]p saqınu teginür m(e)n*. Nâşirler [ağ]ız *bol-*’un Çince metinde 污 *wu* ‘kirlenmek’ karşılığında olduğunu düşünmektedir (s. 238), ancak Eski Uygurcada ‘kirlenmek’ anlamına gelen *ağız bol-* şeklinde bir ifadeye rastlanmamaktadır. Eğer Çince metinde ifadenin 污 *wu* ‘kirlenmek’ karşılığında olduğu kesirse, belki de tahrip olan kısmın [ariğs]ız *bolguluq* veya [k]ir *bolguluq* ile tamamlanması doğru olacaktır, ancak tahrip olan boşlukta [ariğs]ız için yeterli yer olmaması bu öneriyi zayıf kılmamaktadır.

1647. satırdaki *kişig* [y]éltürüp’ün Çince metinde 去諸人 *qu zhu ren* karşılığında olduğu söylenmiş ve ‘weggehen lassen’ anlamındaki *yéltür-*’ün Eski Uygurcada ilk kez burada tanıklandığı belirtilmiştir. Aslında Eski Türkçede ‘sürmek, ilerletmek, yürütmek’ anlamında *yéltür-* fiiline (Uçar 2022: 234-235) rastlanmaktadır. Burada da fiil aynı anlamda düşünülebilir. Ancak daha muhtemel olanı baştaki eksik harf için *ye* yerine *elif* harfini düşünmektir. O hâlde, kelimenin imlâsını **AYLTWRWP** olarak kabul edip kelimeyi *éltürüp* ile okumak gerekmektedir. Krş. *éltür-* ‘führen lassen’ (Wilkens, 2021: 256b).

Xuanzang Biyografisi tercümesinin IV. bölümü eserin diğer bölümlerine nazaran daha zor ve çetin olduğundan bu bölümün neşrinin pek de kolay olduğu söylenemez. Buna rağmen böyle çetin bir metni başarılı bir şekilde neşredip istifademize sunan nâşirleri tebrik ederim.

Kaynakça

Clark, L. V. (1977). Mongol Elements in Old Turkic?. *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 75, 110-168.

Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Dietz, S. et al. (2015). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie V. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a functional approach to the lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Hamilton, J. (1978). John Peter Claver Toalster (ed. and tr.): *Die uigurische Xuanzang-Biographie*, 4. Kapitel. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades ... der Justus Liebig-Universität Giessen. [ii], lxxxii, 276 pp. [Giessen/Lahn: The author], 1977". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 41(3), 616a-617b. (Review)

Kudara, K. & Zieme, P. (1984). Fragmente zweier unbekannter Handschriften der uigurischen Xuanzang-Biographie. *Altorientalische Forschungen*, 11(1-2), 136-148.

Li, R. (1995). *A Biography of the Tripitaka Master of the Great Ci'en Monastery of the Great Tang Dynasty*. Berkeley: Numata Center for Buddhist Translation and Research.

Ölmez, M. & Röhrborn, K. (2001). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Röhrborn, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung I/1: ab- – äzüglä-*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Toalster, J. P. C. (1977). *Die uigurische Xuan-Zang-Biographie 4. Kapitel mit Übersetzung und Kommentar*. Justus Liebig-Universität Gießen. Gießen [Unpublished PhD Thesis]

Uçar, E. (2022). Alyılmaz, C. Bilge Tonyukuk Yazıtları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, ss. XII+ 518. ISBN: 978-975-17-4884-3. *Journal of Old Turkic Studies*, 6(1), 221-242. [Tanıtma]

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch*. -Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

Zhang, T. & Zieme, P. (2022). Two Old Uyghur fragments of the Research Department of Dunhuang Academy, China. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 75(3). (forthcoming)

Zieme, P. (2021). The Poor Man in Byzantium. Fragments of an Old Uyghur Talei.
Türkiyat Mecmuası, 31, 39-49.